T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI

ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

İBN KALANİSÎ, HAYATI VE ESERLERİ "ZEYLÜ TARİHÎ DIMAŞK" TERCÜMESİ (s.142-549)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN AYDIN

İSTANBUL 2016

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI

ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

İBN KALANİSÎ, HAYATI VE ESERLERİ "ZEYLÜ TARİHÎ DIMAŞK" TERCÜMESİ (s.142-549)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN AYDIN

TEZ DANIŞMANI:

DOÇ.DR. CENGİZ TOMAR

İSTANBUL 2016

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Hasan AYDIN'ın "İbn Kalanisî, Hayatı ve Eserleri "Zeylu Tarihi Dımaşk" Tercümesi (s.142-549)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

		İmza
Tez Danışmanı Üniversitesi	: Doç. Dr. Cengiz TOMAR Marmara Üniversitesi	.....
Üye Üniversitesi	: Prof. Dr. Mustafa S. KÜÇÜKAŞÇI Marmara Üniversitesi	.....
Üye Üniversitesi	: Doç. Dr. Casim AVCI İstanbul Üniversitesi	.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 12/07/ 2016 tarih ve 2016/14-2 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ **II**

ÖZET **IV**

ABSTRACT **V**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İbnü'l-Kalânisî…… 1

2. Zeylü Tarihi Dımaşk…..…… 3

2.1. Muhtevası…….. 4

2.2. Kaynakları ve Eserden Yararlanan Müellifler……..…… 6

2.3. Üzerinde Yapılan Çalışmalar …..…… 7

3. Tercümede Takip Edilen Yöntem…… 7

İKİNCİ BÖLÜM

ZEYLÜ TARİHÎ DIMAŞK TERCÜMESİ

Tercüme (Zeylü Tarihi Dımaşk) …….. 9

Bibliyografya…….....303

ÖNSÖZ

Tarih araştırmaları için en önemli unsurlardan olan ana kaynakların temelini oluşturan yazılı eserlerin pek çoğu ortaçağ boyunca Doğu'da Arapça ve Farsça, Batı'da ise Latin ve Grekçe dilleriyle kaleme alınmıştır. Doğu ve Batı medeniyetinin üzerine inşa edildiği bu büyük dillerin zaman içerisindeki gelişimine paralel olarak bu dillerin sahipleri de farklı muhtevalarda büyük eserler ortaya koymuşlardır. Bunlardan biri de İbnü'l-Kalânisî'nin Arapça yazmış olduğu *Zeylü Tarihi Dımaşk* adlı şehir tarihidir.

Zeylü Tarihi Dımaşk adlı eser yazıldığı dönem ve ihtiva ettiği olaylar itibari ile Türk ve İslam tarihi açısından önemli olduğu kadar bilhassa müellifin I. ve II. Haçlı seferlerine bizzat tanık olması eserin tarihî kaynak olarak ehemmiyetini son derece artırmaktadır. İbnü'l-Kalânisî'nin Haçlılar hakkında naklettiği bilgiler ve yaptığı saptamalar da o dönem Müslümanlarının Haçlıları nasıl algıladıkları konusunda bize önemli ipuçları vermektedir. Bununla birlikte bölgenin sosyal ve iktisadi hayatı, Dımaşk yöneticileri ve ileri gelenleri, Fâtımî ve Abbâsilerin Suriye'ye hâkim olma mücadeleleri, Selçuklular, Böriler, Zengîler ve İsmailîler hakkında kaydettiği orijinal bilgiler eseri önemli kılan bir diğer husustur. Öte yandan müellifin asıl ilgisi Dımaşk şehrine yoğunlaşmış olmakla birlikte çeşitli vesilelerle Mısır, Bağdat, Musul, Halep, Kudüs ve kısıtlı da olsa Anadolu hakkında malumat vermektedir.

İki bölümden oluşan bu çalışmada birinci bölümde müellifin hayatı, eseri ve eserin tarihi kaynaklar arasındaki yeri açıklanarak metnin bir tahlili yapılmıştır. İkinci bölümdeyse eserin 450 yılından sonraki kısmı Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiş olup tarihi olaylar muasır ve muahhar kaynaklarla mukayese edilerek olayların sağlaması yapılmış, metinde geçmekte olan yer ve şahıs isimleri, devlet kurumlarına ait ıstılahlar dipnotlarla açıklanmıştır. Böylece Haçlı Seferleri ve Ortaçağ Bilâdü'ş-Şâm tarihi açısından son derece önemli olan bu eserin tarih araştırmacılarının faydasına sunulması hedeflenmiştir.

Bu çalışma sırasında Arapça ile ilgili karşılaştığım zorluklarda benden değerli yardımlarını esirgemeyen Abdüssettar el-Hac Hamid'e teşekkür ederim. Görüşleri ve yönlendirmeleriyle bana büyük katkı sağlayan Hüseyin Karaçam dostuma ve büyük bir fedakârlık ve sabırla beni okutarak maddi, manevi destekçim olan aileme şükranlarımı sunarım. Bu vesileyle yetişmemde emeği olan başta Prof Dr. Gülay Öğün Bezer ve

Prof. Dr. M. Said Polat olmak üzere Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü'ndeki hocalarıma minnettar olduğumu belirtmeliyim.

Son olarak Arapça eğitim almamda beni teşvik ederek zorda kaldığım durumlarda benden yardımlarını esirgemeyen ve çalışmanın her aşamasında anlayışlı tavrı, yol gösterici tutumu ve bilgileriyle beni yönlendiren danışman hocam Doç. Dr. Cengiz Tomar'a en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Hasan Aydın

İstanbul 2016

ÖZET

Bu çalışmada H.450(1059)-555(1160) yılları arasında Bilâdü'ş-Şâm ve el-Cezîre bölgesindeki olaylara ışık tutan İbnü'l-Kalânisî'nin *Zeylü Tarihi Dımaşk* adlı eseri, müellifin takip ettiği yıllık usulü üzere Arapçasından tercüme edilmiştir. Metinde geçmekte olan ve bugün ismi değişmiş yahut coğrafî olarak bilinmeyen yerlerin isimleri, coğrafî konumları dönemin kaynaklarıyla mukayese edilerek açıklanmış devlet kurumlarına ait ıstılahlar izah edilmiştir. Müellifin naklettiği tarihî olaylar muasır ve muahhar diğer tarihi kaynaklarla karşılaştırılarak hadise ve tarihî kişiliklerin sağlaması yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: İbnü'l-Kalânisî, Bilâdü'ş-Şâm, Dımaşk, el-Cezîre, Selçuklular, Börîler, Zahireddin Atabek, Zengîler, Haçlı Seferleri, Fâtımî Halifeliği, Abbâsî Halifeliği

ABSTRACT

In this study, İbn al-Qalanisî's work called the *Dhail al-Tarîkh al-Dimashq* which sheds light on the events in the Bilad al-Sham and al-Jazeera region between the years 450 A.H. (1059) – 555 A.H. (1160), has been translated from Arabic into Turkish according to the annual procedure followed by the author. The place names are mentioned in the text are changed today or are not geographically known, have been explained by comparing their geographical locations with that period's sources; technical terms of the state institutions have been explained. The events and the historical people have been crosschecked with the comparison of historical events which the author has conveyed, with other contemporaneous and subsequent historical events

Keywords: İbn al-Qalanisî, Bilad al-Sham, Damascus, al-Jazeera, Seljuks, Borids, Zahir al-Din Atabeg, Zengids, the Crusades, the Fatimid Caliphate, the Abbasid Caliphate

GİRİŞ

1. İbnü'l-Kalânisî

Tam adı, Ebû Ya'la Hamza b. Esed b. Ali b. Muhammed et-Temimî olan müellif, İbnü'l-Kalânisî ismiyle meşhurdur.[1] Ailesi kalansüve (külah) imalatıyla meşgul olduğu için bu lakabı almıştır.[2] Dımaşk'ın önde gelen ailelerinden olan Kalânisî ailesi şehirdeki önemli görevlerini uzun süre devam ettirdiler.[3] İbnü'l-Kalânisî 548 (1153-1154) yılında Dımaşk'da başlayan bir isyandan bahsederken, Dımaşk hâkiminin şehrin yönetimini İbnü'l-Kalânisî'nin akrabalarından olan Raziyyüddin Ebû Galib Abdulmunim b. Muhammed b. Esed b. Ali et-Temimî'ye iade etmesiyle sona erdiğini söyleyerek bunu doğrulamaktadır.[4] İbnü'l-Kalânisi Dımaşk'ta dinî ve edebî ilimlerde kendini geliştirdikten sonra Divanü'r-Resâil ve'l-İnşa'da kâtip olarak göreve başladı; ardından bu divanın reisliğine yükseldi. Bir süre Divanü'r-Resâil ve'l-İnşa ile birlikte Divanü'l-Harac'ı da yönetti.[5] Dımaşk şehir reisliği görevini iki kere[6] üstlenmesinin yanı sıra inşa kâtipliği vazifesini de icra eden[7] İbnü'l-Kalânisî aynı zamanda iyi bir şair ve hattat olarak tanınıyordu. Keza Yâkût ve İbn Asâkir ondan şiirler naklettiği gibi kendisi de eserinde bazı şiirlerine yer vermiştir.[8] Dımaşk doğumlu olan İbnü'l-Kalânisî'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Zehebî, onun H.555, Rebiülevvel (Mart 1160) yılında öldüğünde 80 yaşının üzerinde oldğunu nakletmektedir.[9] Bundan hareketle İbnü'l-Kalânisî'nin 465-475 (1073-1082) yılları arasında doğmuş olabileceği

---

[1] İbn Asakir, *Muhtasaru Tarihi Dımaşk*, nşr. Ruhiyye el-Nehhas, Riyad Abdulhamid Murad, Muhammed Muti' el-Hafız, Dımaşk 1984, VII, s.259.

[2] Abdulkerim Özaydın, "İbnü'l-Kalânisî" *DİA*, XXI, s. 99.

[3] Safedî İbnü'l Kalânisî'nin beşinci kuşak torunu olan İzzeddin Ebû Ya'la hakkında şunları nakletmektedir: "Sahib İzzeddin Ebû Ya'la Hamza b. Müeyyiddin Ebû Me'ali Es'ad b. İzzeddin b. Galib b. Muzaffer ibn Vezir Müeyyiddin Ebû Me'ali Esad b. Ebû Ya'la Hamza b. Esed b. Ali ibn Hamza et-Tamimî ed-Dımaşkî İbn Kalânisî, Dımaşk'ın büyük yöneticilerindendir 649 senesinde doğdu, sultan Kerak'tan döndükten sonra ikinci kere vezirlik görevini üstlendi", Safedî, *el-Vafî bi'l-vefeyât*, nşr. Ahmet el-Arnavut, Türkî Mustafa, Beyrut, 2000, XIII, s. 116.

[4] İbnü'l-Kalânisî, *Tarihu Dımaşk*, nşr. Süheyl Zekkar, Dımaşk 1983, s.500-501.

[5] Özaydın, "İbnü'l-Kalânisî" *DİA*, XXI, s. 99.

[6] İbn Asâkir, VII, s. 259.

[7] Özaydın, "İbnü'l-Kalânisî" *DİA*, XXI, s. 99.

[8] İbn Asâkir. VII, s. 259; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, nşr. İhsan Abbas, Beyrut 1993, III s.257; İbnü'l-Kalânisî, s.532,535 vd; Özaydın, *DİA*, XXI, s. 99-100.

[9] Zehebî, *Siyerü alâmi'n-nübela*, nşr. Şuayib Arnaud, Muhammed Naim el-Araksusî, Beyrut, 1996, XX, s.388-389; Coşkun Alptekin İbnü'l-Kalânisî'nin doğum tarihi olarak 465 yılını vermektedir. CoşkunAlptekin *Dımaşk Atabegliği, Tog-Teginliler*, İstanbul 1985, s. IV.

ihtimal dâhilindedir. 555 senesi Rebiülevvel ayının 17'sinde (27 Mart 1160) vefat etmiş olan müellif Dımaşk'ta bulunan Kâsiyûn dağının eteklerindeki kabrine defnedilmiştir.[10]

İbnü'l-Kalânisî'nin gerek kendi eserinde gerekse hakkında bilgi veren diğer kaynaklarda kendisinin insanlardan duyduklarına önem veren, güzel yazı sahibi ve kültürlü biri olduğuna dair kısa bilgiler vardır.[11] Ancak hocalarının kimler olduğu, kendisinin faaliyetleri, fizikî ya da ahlakî yapısı hakkında geniş bilgi bulunmamaktadır.[12] XII. ve XIII. Yüzyıllara ait tabakât ve biyografi kitaplarında hakkında neredeyse hiç bir bilgi bulunmamakla birlikte İbn Hallikân (öl.681/1282), Selahaddin Eyyübî'nin doğumu vesilesiyle İbnü'l-Kalânisî'ye ve eserine tek bir yerde atıf yapmaktadır.[13] Yine XIV. asırda yazılmış önemli vefeyât kitaplarından biri olan *Safedî'nin el-Vafî bi'l-Vefeyât* adlı eserinde İbnü'l-Kalânisî ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Bu kadar ünlü bir ailenin mensubu olan ve uzun yıllar yüksek mevkilerde görev alan müellif hakkında çok az malumat bulunması ise dikkat çekicidir. Bunun, müellifin ilmî kişiliğinden ziyade siyasî yaşamıyla ön plana çıkması ve Dımaşk'tan hiç ayrılmamasının bir sonucu olabileceğini düşünmek mümkündür.

Müellif ile ilgili dikkati çeken bir diğer husus ise hem Fâtımî halifelerini hem de Abbâsî halifelerini Emirü'l-Müminîn lakabıyla anmasıdır. Her hangi taraftan vefat eden bir halifenin ayrıntılı bir şekilde tasvirini yaptıktan sonra "*Allah rahmet eylesin, güzel yol üzereydi*" gibi tanımlamaları kullanmaktadır. Ancak bununla birlikte Fâtımî halifesi Hafız-Lidinillah'ın iki oğlu arasında çıkan anlaşmazlık sonucunda Sünnî mezhebe eğilimi olan Ebû Ali el-Hasan'ın İsmailî mezhep taraftarı Ebû Tûrâb Haydara Hafız'a galip gelmesine sevinmektedir.[14] Yine Bâtınîleri ve Bâtınîlik taraftarları hakkındaki fikirlerini, onlar hakkında yazmış olduğu sıfatlardan ve girişmiş oldukları suikast hareketlerini anlatırken kullandığı kelimelerden anlamak mümkündür. Bâtınîleri genellikle cahil, ayaktakımı, köylü, akıl ve idrakten, dinin kurallarından bihaber kimseler olarak tanıtmaktadır. Bâtınîliğin Şam bölgesinde çok güçlü bir hale geldiği ve sultanlara, halifeler ve ünlü komutanlara karşı pek çok suikast gerçekleştirdiği bu dönemde müellifin Bâtınîlere karşı açıktan cephe alması pek muhtemel gözükmüyor.

[10] Özaydın "İbnü'l-Kalânisî", *DİA*, XXI, s. 99-100.

[11] İbn Asâkir, VII, s. 259; Yâkût, III, s.257; Zehebî, XX, s. 388-389.

[12] İbn Kalânisî, Naşirin önsözü s. 9.

[13] İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-ayân*, İhsan Abbas, Beyrut, 2013, VII, s. 144.

[14] İbnü'l-Kalânisî, s. 383-384.

Son olarak da İbnü'l-Kalânisî'nin Haçlılara bakış açısı onlar hakkında yazdıklarından anlaşılmaktadır. Kalabalık gruplar halinde gelerek Bilad-ı Şam'ı istila eden bu gayr-ı Müslim topluluğa yeri geldikçe, "*düşman, melun, asi, Allah lanet etsin"* gibi ifadeler kullanmakta, halkın öldürülen Haçlıların kesik başlarını görmek için sevinç içinde Müslüman askerlerini karşılayarak birbirlerini müjdelediğini söylemektedir. Bu ve naklettiği benzeri olaylar dönemin Müslüman toplumunun Haçlıları nasıl baktıklarını göstermektedir. Müslümanların haçlılara karşı elde ettiği zaferlerde İbnü'l-Kalânisî'nin mutluluğu açıkça görülmekte bu mutluluk İslam ordusunu tasvir ettiği sıfatlardan açıkça anlaşılmaktadır.

2. Zeylü Tarihi Dımaşk

İbnü'l-Kalânisî'nin bilinen tek eseri Hilal b. Muhassin es-Sabî'nin tarihine zeyl olarak yazdığı Dımaşk tarihi olup[15] yegâne nüshası Oxford Bodleian Library'de Hunt. 125 numarada bulunmaktadır ve müellif nüshası değildir. Başından on dört varak eksik olan[16] bu nüsha toplam 196 varaktır ve açık bir nesih hatla yazılmıştır. Gayet temiz ve düzenli bir halde bulunan yazmada müstensihten kaynaklanan dilbilgisi hataları oldukça fazladır.[17] İbn Asâkir, İbnü'l-Kalânisî'nin eserini 440 (1049) yılı olaylarından itibaren,[18] Yâkû el-Hamevî ise 441 (1049) yılı olaylarında kaydetmeye başladığını yazmaktadır.[19] Süheyl Zekkar bu iki tarihin de şüpheli olduğunu düşünerek bu durumun sebebinin müstensih olabileceğini zikretmektedir.[20] H. F. Amedroz, İbn Hallikân'ın açıklamasına[21]dayanarak eserin 448 yılında yazılmaya başladığını belirtir.[22] Claude Cahen, bu konuya dair yazdığı makalede meselenin İbn Hallikan'ın ifadesine dayanan Amedroz'un kısa açıklamasıyla vuzuha kavuşamayacak kadar karışık olduğunu, İbnü'I-Kalânisî'nin çağdaşı Azimi'nin eserin ismindeki "müzeyyel" kelimesini "zeyl" ile

---

[15] İbn Hallikân, VII, s. 144; Muhammed Kürd Ali, *Künûzü'l-Ecdad*, Dımaşk, 1984, s. 282-286; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, Maârif Vekâleti Matbaası, 1941, s. 294.

[16] Özaydın,"İbnü'l-Kalânisî" *DİA*, XXI, s. 99-100.

[17] İbnü'l-Kalânisî, naşirin önsözü s.15.

[18] İbn Asâkir, VII, s.259.

[19] Yâkût, III, s. 257.

[20] Süheyl Zekkar, Hilal es-Sabî'nin kitabını 1056 (H.447) yılına kadar getirdiğini, İbn Kalânisî'nin ise 1057 (H.448) yılı olaylarıyla eserine başladığını ancak Hilal'in kitabının kayıp olması nedeniyle İbnü'l Kalânisî'nin bu eserden nasıl faydalandığının bilinmediğini söylemektedir. bkz. nâşirin önsözü s. 10.

[21] İbn Hallikân, VII, s. 144.

[22] H.F. Amedroz, *History of Damascus, 363-555 a.h*., Laiden, 1908, naşirin girişi.

değiştirerek kitabın adını *Zeylü't-Tarihi'd-Dımaşk* olarak kaydettiğini ve bunu " Dımaşk Tarihi'nin zeyli" değil "Tarih'in Dımaşk'a dair kısmının zeyli" olarak anlamanın daha doğru olacağını ileri sürmüştür.[23] Ramazan Şeşen de İbnü'l-Kalânisî'nin, Hilal b. Muhassin es-Sabî'nin eserine zeyl yazdığını, bu eserdeki Dımaşk tarihi ile alakalı bilgileri tamamlamak için eserini 360 (970) yılından başlattığını zikretmektedir.[24] Nitekim Hilal es-Sabî, tarihini 360 (970) yılı olayları ile kaydetmeye başlamış ve 447 (1055-1056) yılına kadar getirmiştir. Azimî'nin tarihinde 448 (1056) yılı olayları arasında İbnü'l-Kalânisî'nin tarihini bu yılda yazmaya başladığı geçmektedir,[25] nitekim müellif de eserin 448 yılı olaylarında Haydara b. Müflih'in Dımaşk valiliğinden bahsederken "*Valiliği bu müzeyyelin üzerine bina edildiği 448 yılına kadar devam etti, bu senede olayların içeriği ve zikri değişir ve yeniden başlar"*[26] demektedir.

İbnü'l-Kalânisî'nin, neden eserini 448 (1056) yılı olaylarıyla yazmaya başladığına dair her hangi bir emare bulunmamaktadır. Tüm bunlardan sonra müellifin eserini, Hilal es-Sabî'nin eserinin bitiş tarihi olan 447 (1055) tarihinden bir yıl sonra başlatması ve kendi eserini başlattığı tarihin her hangi bir hususiyet taşımaması göz önüne alındığında İbnü'l-Kalânisî'nin eserinin Hilal es-Sabî'nin eserine yazılmış bir zeyl olabileceğini söylemek kesin olmamakla birlikte mümkündür.

2.1. Muhtevası

*Zeylü Tarihi Dımaşk***,** 360 (970) yılı olayları ile başlamaktadır ancak 447(1055) yılına kadar devam eden bu ilk kısım Sabit b. Sinan ve Hilal es-Sâbî'ye aittir. Ancak bu eserler günümüzde kayıp oldukları için İbnü'l-Kalânisî'nin bunlardan nasıl faydalandığı bilinmemektedir. Azimî'nin kaydına dayanarak İbnü'l-Kalânisî'nin *Zeylü Tarihi Dımaşk*'ı 448 (1056) yılında yazmaya başladığı söylenebilir.[27] Bu dönemde Dımaşk'ta Fâtımî hâkimiyeti devam etmekteydi ancak kısa bir süre sonra Selçuklular Bilad-ı Şam'a hâkim olmuştur. Sultan Alp-Arslan 463 (1071) yılında Halep'e, Uvakoğlu Atsız ise 475 (1075) yılında Dımaşk'a hâkim olmuş bu tarihten sonra da Suriye'deki Türk hâkimiyeti Melik Tutuş ve Börîler eliyle devam etmiştir. Eser Nureddin Zengî'nin

[23] Özaydın, "İbnü'l-Kalânisî", *DİA*, XXI, s. 99-100.

[24] Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, 1998, s. 113.

[25] *Azimî Tarihi,* Ali Sevim, Ankara, 2006, s. 17.

[26] İbnü'l Kalânisî, naşirin önsözü s.10.

[27] Azimî, s. 17.

Dımaşk'ı 549 (1156) senesinde ele geçirmesinden birkaç yıl sonra 555 (1160) yılında sona ermektedir.

Zeylü Tarihi Dımaşk'ın I. ve II. Haçlı seferleri hakkında naklettiği orijinal bilgiler onu haçlı tarihi araştırmalarının en önemli kaynaklarından biri hatta en önemlisi haline getirmektedir. Öyle ki bu bilgiler haçlı kroniklerinde dahi bulunmamaktadır, özellikle de Müslümanlar ile haçlılar arasında yapılan bazı anlaşmaların maddelerini bizzat veren tek kaynak durumundadır.[28] İbnü'l-Kalânisî'nin Haçlı devletleriyle sürekli mücadele eden Dımaşk şehrinde bulunması ve Divanü'r-Resail ve'l-İnşa reisliği yapmış olması onun bu bilgilere ulaşmasını kolaylaştırmış olmalıdır.

İbnü'l-Kalânisî'nin ikincisi 548 (1153) yılında olmak üzere iki kere Divanü'r-Resail ve'l-İnşa reisliği yapması[29] onun bir takım resmi evraklara ulaşmasını ve bunları birebir eserine dâhil etmesini sağlamıştır. İbnü'l-Kalânisî'nin Dımaşk Atabekliği hakkında vermiş olduğu bilgileri dönemin başka kaynaklarında bulmak mümkün değildir. Atabek Tuğtegin'in Dımaşk'a hâkim olmasından 497 (1104) sonraki olayları daha ayrıntılı biçimde anlatmasının yanı sıra Sultan Muhammed Tapar tarafından Zahireddin Tuğtekin'e verilen Şam valiliği menşurunu ve Şemsü'l-Mülûk'ün, İmadüddin Zengî'ye Dımaşk'ı teslim etmek istediğini içeren mektubunu eserinde aynen nakletmiştir. Müellif Bilâdü'ş-Şâm'da gerçekleşen olaylarla bağlantılı olarak dikkatini sık sık el-Cezîre bölgesine çevirmiş ve buralar hakkında malumat vermiştir.[30]

İbnü'l-Kalânisî, Fâtımîlerin ve Karmatîlerin Suriye'ye hâkim olmak için verdikleri mücadelelerin haberlerini vererek Fâtımî hilafetinin Mısır'daki ve Şam sahillerindeki faaliyetlerini de eserine dâhil etmiştir. Hatta bazı zamanlarda Mısır ümerası içindeki çekişmeleri anlatırken son derece ayrıntılı bilgiler nakletmiştir. Emir el-Efdal b. Emirü'l Cüyûş'un öldürülmesi hususunda ona tuzak kuran Fâtımî halifesi Emirü'l-Müminîn Âmir Biahkamillah ve Emir Ebû'l-Meymun Abdulmecid arasında geçen özel konuşmaları dahi zikretmiş olması bunu göstermektedir.

Bâtınîlerin Dımaşk'ta tertipledikleri suikastlar ve bir takım yöneticilerle anlaşarak bazı kalelere yerleşmeleri konusunda bilgiler içeren *Zeylü Tarihi Dımaşk* aynı zamanda, şair, edip, vali, şehir reisleri, Dımaşk'taki yapılar, bölgede meydana gelen

[28] Coşkun Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. XVI-XVII.

[29] *a.g.e.,* s. XVI.

[30] Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu 1118-1146*, Ankara, 1994, II, s. XXVI.

kıtlıklar, kuraklıklar, doğal afetler, paraların değerleri ve içerisinde bulunan maden oranları hakkında da değerli malumat ihtiva etmektedir.

2.2. Kaynakları ve Eserden Yararlanan Müellifler

Müellif eserin kaynakları hakkında herhangi bir bilgi vermediğinden dolayı görmediği veya çağdaşı olmadığı olaylar hakkındaki malumatı nereden aldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Hilal b. Muhassin es-Sabî'nin, Sabit b. Sinan'ın kitabının üzerine inşa ettiği tarihine zeyl olarak yazılan bu eserde[31] müellif sadece bir yerde Hatib Ebû Bekir Bağdadî'nin, Bağdat'taki durum hakkında yaptığı açıklamayı kaydetmiştir, bu da onun kullanmış olduğu kaynaklardan birinin Hatîb Bağdadî olduğunu göstermektedir.[32] İbnü'l-Kalânisî, eserinden anlaşıldığı üzere çoğunlukla, bizzat şahit olduğu hadiseleri, olaylara şahit olan kimselerden duyduğu bilgileri veya görevi esnasında haberdar olduğu malumatı kaydetmiştir. Nitekim kendisi de "*bu kitapta olaylar hakkında sadece duyduklarımı zikretmekle yetinmedim aynı zamanda olaylara açıklamalarımı da ekledim, kitabı hatalardan, gereksiz laflardan, yanlışlardan güvenilir ağızlardan yorumlar alarak korudum, düzenledim"* demektedir.[33]

İbnü'l-Kalânisî'nin eserinden İbn Asâkir, İbnü'l-Esir, Sıbt İbnü'l-Cevzî iktibaslar yapmış;[34] Azimî, İbnü'l-Adîm, Ebû Şâme, Zehebî, İzzeddin İbn Şeddâd ve Safedî gibi tarihçiler ise onun eserinden faydalanmışlar, bu müellifler, bilgileri bazen değiştirerek, bazen daha geniş olarak bazen de aynı şekilde kaydetmişlerdir.[35]

2.3. Üzerine Yapılan Çalışmalar

[31] İbn Hallikân, VII, s. 144.

[32] İbnü'l-Kalânisî, s. 143.

[33] İbnü'l Kalânisî, s. 441.

[34] Ramazan Şeşen, s. 113.

[35] Özaydın, "İbnü'l-Kalânisî" *DİA,* XXI, s. 99-100; Coşkun Alptekin, *Tog-Teginliler,* s. XVI.

Zeylü Tarihi Dımaşk'ın ilk neşri *History of Damascus* adıyla Henry Frederick Amedroz tarafından 1908 yılında Beyrut'ta yapılmıştır. Süheyl Zekkar ise Amedroz'un bu yayının hatalı ve yeniden neşredilmesinin gerekli olduğunu belirterek eseri ikinci defa 1983 yılında Dımaşk'ta, *Tarihu Dımaşk* adıyla neşretmiştir.[36] Hamilton Alexender Rosskeen Gibb kitabın haçlı seferleriyle ilgili olan kısmını (1097-1160) *The Damascus Chronicle of Crusades* adıyla İngilizceye çevirerek yayınlamıştır. Ancak bu çalışmasında, kullandığı Amedroz neşrinden kaynaklı hatalar bulunmaktadır.[37] Roger le Tourneau da bu eserin miladî 1055-1154 yılları arasındaki olayları ihtiva eden kısmını *Damas De 1055 á 1154* adıyla 1952 yılında Şam'da Fransızca'ya çevirmiştir. Ali Sevim ise eserde geçmekte olan Selçuklular'a ait malumatın bir kısmını Türkçeye çevirerek "İbnü'l-Kalânisî'nin Zeylü Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler" başlığıyla *Belgeler Dergisi*'nde yayınlamıştır.[38] En son olarak Onur Özatağ tarafından *Şam Tarihine Zeyl-I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi-* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir.[39] Ancak yapılan bu çalışmada tercüme yanlışlıkları ve ıstılahlarla ilgili hatalar bulunmaktadır ayrıca metinde bulunmakta olan bazı menşûr ve mektuplar tercümeye dâhil edilmemiştir.

3. Tercümede Takip Edilen Yöntem

Çalışmanın aslını oluşturan tercüme işlemi gerçekleştirilirken İbnü'l Kalanasî'nin tek nüshası bulunan eserinin Süheyl Zekkar tarafından 1983 yılında yayınlanmış neşri esas alınmıştır. Süheyl Zekkar'ın Suriyeli bir Arap olması, coğrafyayı çok iyi bilmesi ve tarih konusundaki başarılı çalışmaları bu neşrin esas alınmasında etkili olmuştur.

İbnü'l-Kalânisî'nin divan-ı inşa reisliği yapmış olması onun Arap dilindeki kabiliyetinin göstermektedir. Müellif metinde yer yer sözlüklerde dahi bulunmayan kelimeler kullanarak bu maharetini ortaya koymuştur. Bu çalışma esnasında müellifin diline ve üslubuna dikkat edilmiş olup kullandığı benzetmeler veya yaptığı cinaslar metnin akıcılığını bozmayacak bir şekilde verilmeye çalışılmış Arapça atasözü niteliğinde olan ibarelerin Türkçeye doğru bir şekilde tercüme edilmesine itina

[36] İbnü'l Kalânisî, naşirin önsözü s. 15.

[37] Hamilton Alexender Rosskeen Gibb, *The Damascus Chronicle of Crusades*, London, 1932.

[38] *Belgeler*, XXIX/33, Ankara, 2008.

[39] Onur Özatağ, *Şam Tarihine Zeyl- I.ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, İstanbul, 2015.

gösterilmiştir. Ayrıca metinde geçmekte olan şiirlerin bir kısmı da Türkçe'ye çevrilmiştir. Arap dili ile Türkçe arasındaki farklılıklar tercümede bazı devrik cümleler olmasında etkili olmuşsa da bunların en aza indirilmesi için çaba sarf edilmiştir.

Tercüme sırasında genellikle XIII. ve XIV. yüzyıla ait sözlükler kullanılmış, yer ve bölge isimlerinin açıklanmasında ise çoğunlukla Yâkût el-Hamevî'nin *Mucemü'l-Buldân*'ı tercih edilmiştir. Metin içindeki ıstılahlar muasır veya muahhar birçok farklı eser ile karşılaştırılarak açıklanmaya çalışılmış gerekli görülen ya da şüphe duyulan yerlerde Arapçada ehil olan kişilere danışılmıştır. Bu çalışma, Türk ve İslam tarihi açısından mühim bir hadise olan, Fâtımîlerin, Arslan Besasirî eliyle Abbâsî Devleti'ni açık bir şekilde ele geçirdiği ve halife Kaim-Biemrillâh'ı tutsak aldığı 450 (1058-1059) senesi ile başlamaktadır. Eserde Şam kelimesi ile Bilâdü'ş-Şâm, Dımaşk ismiyle ise Suriye'nin bugünkü başkenti Şam şehri belirtilmiştir. Köşeli parantez içinde bulunan yerler metinde olmayıp siyaka uygun olarak sonradan eklenmiştir. Kişi isimleri *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* esas alınarak yazılmış yer adlarında ise Yâkût el-Hamevî'nin *Mucemü'l-Buldan* adlı eserine uyulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

ZEYLÜ TARİHÎ DIMAŞK TERCÜMESİ

450 Yılı olayları (1058-1059)

Bu yıl çift şeref sahibi, Emir Nasıruddevle Seyfüddevle Ebû Muhammed el-Hasan b. Hüseyin b. Hamdân, Dımaşk'a ikinci defa vali olarak Recep ayının ortalarında Pazartesi günü ulaştı. Mısır'dan, ordusuyla beraber Halep'e yürümesi için emir gelene kadar Dımaşk'ı yönetti ve vergisini topladı. Sonra orduyla birlikte 452 senesi Rebiülevvel ayının 16'sında Halep'e yöneldi (20 Nisan 1060). Aynı yılın Şaban ayının başlarında Pazartesi günü Halep'in dışında Nâsırüddevle'nin askeri ve Kelb kabilesi mensupları ve onlara katılan Araplar arasında *Funeydık hadisesi* olarak bilinen meşhur olay gerçekleşti.[40] Araplardan oluşan ordu, Nâsırüddevle'nin ordusunu yendi, bir kısmını esir etti bir kısmını yaraladı, Nasıruddevle yenilmiş, yaralı ve zelil bir vaziyette Mısır'a döndü.

Irak tarafından el-Muzaffer Ebû Haris Arslan Besasirî'nin[41] kuvvetlendiği, yandaşlarının arttığı ve Halife Kaim-Biemrillâh'a galebe çaldığı haberleri gelmekteydi. Besasirî, halifenin emirlerini yendi, yakın çevresini tahkir etti ve onları şerrinden korkuttu hatta daha ileri giderek halifenin haremine girdi ve istediğini yaptı kimse ona karşı koyamadı ve haremi koruyamadı.

Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdadî (Allah rahmet eylesin) Bağdat'la ilgili haberleri naklederken şöyle diyor: "*Kaim-Biemrillâh'ın durumu, Arslan Besasirî onu 450 (1058-1059) yılında tahakküm altına alana kadar iyiydi. Besasirî büyük Türk gulâmlardan biriydi, Türk gulâm ve komutanlar arasında onun dengi bir başkası daha olmadığı için yükseldi, askerleri ve işçileri ele geçirmenin yanı sıra vergi*

[40] Azimî bu olayın tarihini Hicri 451 olarak kaydetmekteyken, *Azimî Tarihi,* s. 18; İbnü'l-Esir, olayla ilgili olarak 452 yılını vermektedir, *el-Kâmil-fi't-tarih*, thk. eş-Şeyh Halil Me'mun Şeyha, Beyrut, 2011 VIII, s. 196-197; nitekim İbnü'l-Kalânisî aynı olayı 452 yılı olaylarında tekrar zikretmektedir.

[41] Metinde Arslan Fesasirî olarak geçmektedir.

toplamaya dahi el attı. Heybeti her tarafa yayıldı, galibiyetleriyle şöhret buldu, Arap ve Arap olmayan herkesi korkuttu ve Irak şehirleri ile Ahvaz[42] ve çevresinde onun adına hutbe okundu. Emirü'l-Müminîn Halife Kaim-Biemrillah onsuz emir veremez, onun fikri ve iznini almadan görüş beyan edemez oldu.

Sonra, Besasirî'nin akidesinin bozuk ve niyetinin kötü olduğu Vasıt'ta[43] hilafet sarayını yağmalama ve halifeyi tutsak etmeye azmetmiş olduğu, sözlerinden şüphe duyulmayan güvenilir Türkler tarafından halifeye bildirildi. Halife Kaim-Biemrillah, Rey taraflarında bulunan Sultan Tuğrul Bey Ebû Talib Muhammed b. Mikail'e, Besasirî'nin bu halini beyan eden bir mektup yazdı, Tuğrul Bey'i Irak'a hareket etmesi, Besasirî'nin hırsının artmadan ve işler içinden çıkılmaz bir hal almadan olaylara müdahil olması hususunda teşvik etti.

Besasirî, Vasıt'tan döndü ve Bağdat'ta Darü İshâk olarak meşhur mevkinin batısında kalan hilafet sarayına yönelerek saldırdı, sarayı yağmaladı, yaktı ve yıktı içinde ne varsa el koydu.

Sultan Tuğrul Bey 447 yılının Ramazan ayında Bağdat'a ulaştı (Aralık 1055).[44] Besasirî ise Tuğrul Bey'in Fırat'a ulaştığını öğrenince Rahbe'ye[45] yöneldi Mısır hâkimi Mustansır Biemrillah'a Mektup yazarak ona itaatini, emrine olan sadakatini, Irak'ta onun davetinin yaymaya azmettiğini ve bunu yapmaya gücünün yettiğini, bundan aciz olmadığını belirtti. Mustansır da ona maddi yardımla beraber Rahbe vilayetini de verdi.

Sultan Tuğrul Bey Bağdat'ta bir tam sene ikamet etti, oradan Musul taraflarına geçti ve Sincar'a[46] saldırdı, oradan Bağdat'a döndü. Kısa bir müddet Bağdat'ta kaldıktan sonra Musul'a döndü ve oradan kardeşi İbrahim Yınal ile beraber 450(1058-1059) senesinde Nusaybin'e yöneldi. Bu yıl Tuğrul Bey ve İbrahim Yınal arasında ihtilaf çıktı, İbrahim Yınal büyük kuvvet teşkil eden ordusunu alarak Rey'e doğru yola çıktı. Besasirî ise Sultan Tuğrul Bey'in kardeşi İbrahim Yınal'a mektup yazarak, onu

---

[42] Basra Körfezi ile İran arasında bulunmaktadır. Yâkût el-Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, Beyrut, 2010, I, s. 284-286.

[43] Basra ile Kûfe arasında yer almaktadır. *Mucem*, V, s. 347-353.

[44] Muasır ve muahhar kaynaklar Tuğrul Bey'in Bağdat'a gelişinin 447 yılı olduğunda müttefiktir. bkz. Azimî, s.15; İbnü'l-Esir, VIII, s. 158; Ebü'l-Fida, *el-muhtasar fi ahbari'l-beşer,* nşr. Mahmûd Deyyûb, Beyrut, 1997, I, s. 529

[45] Dımaşk'ın köylerinden birinin ismidir. *Mucem*, III, s. 33-34

[46] el-Cezîre'nin meşhur şehirlerinden, Musul'a üç günlük mesafededir. *Mucem*, III, s. 262-263

kardeşine karşı isyana teşvik ediyor, hükümdarlığı ele geçirmeye ve devleti tek elde toplamaya davet ediyor ve bu konuda ona yardım ve destekte bulunacağına dair söz veriyordu.

Tuğrul Bey de ordusunu arkasında bırakarak kardeşinin peşine düştü, veziri Amüdülmülk Kündurî, evlatlığı Anûşirvân ve Tuğrul Bey'in eşi[47] geride kalan orduyla birlikte 450 senesinin Şevval ayında Bağdat'a ulaştı. Tuğrul Bey ve kardeşinin Hemedan civarında karşılaştıkları haberleri geldi. İbrahim Yınal'ın Hemedan'da Tuğrul Bey'e galip geldiği ve onu Hemedan'da muhasara ettiği haberleri veziri, evlatlığı ve eşine ulaşınca sultana yardım etmek için Hemedan'a gitmeye karar verdiler. Bu haber yayılınca Bağdat'ta büyük bir karışıklık meydana geldi, halk büyük bir korkuya kapıldı ve Besasirî'nin şehre yaklaştığı söylentileri arttı.

Vezir Kündûrî, sultanın eşini Hemedan'a yürümekten alıkoydu, bunun üzerine hatun, vezire kızarak onu alaşağı etmeye niyetlendi. Vezir ve eşinin Tuğrul Bey'e yardım seferini durdurduklarından evlatlığı da yardım götürmekten vazgeçti. Vezir ve Tuğrul Bey'in evlatlığı Bağdat'ın batısında ayaklandılar ve geçtikleri köprüleri yıktılar bunun üzerine onların evleri yağmalandı. Hatunla beraber olan Oğuzlar onların mal ve mülkleri ile eşyalarına, silahlarına el koydular. Ardından, hatun orduyla birlikte Hemedan'a yöneldi vezir ise Ahvaz yolunu tuttu.

Zilkade 16'sı Cuma günü, Arslan Besasirî'nin Enbâr'da[48] olduğu haberi geldi (Ocak 1059) . Halk el-Mansur Camii'ne[49] Cuma namazı için yöneldi, İmam ise henüz camiiye gelmemişti. Müezzin minarede ezan okuyup indiğinde insanlara Daru'r-Rakik sokağının karşısında Besasirî'nin ordusunu gördüğünü haber verdi. Cemaat de camiinin kapılarına üşüştü, o sırada Besasirî'nin askerlerinden bir grup, halkı sakinleştiriyordu. el-Mansur Camiinde o gün hutbe olmaksızın sadece dört rekat öğlen namazının farzı kılındı. Ertesi gün Cumartesi, Besasirî'nin ordusu ulaştı ve Pazar günü sabahı Besasirî Mısır sancaklarıyla Bağdat'a girerek çadırlarını Dicle sahillerine kurdu. Kerh[50] ahalisi ve Bağdat'ın batı kısmından bir grup Besasirî ile birlikte hareket

[47] Osman Turan, bu hatunun Altun-Can Hatun olduğunu söylemektedir. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul, 2005, s. 137.

[48] Hûzistan nahiyesinin Belh yakınlarındaki bir kasabasıdır. *Mucem*, I, s. 257-258.

[49] Dicle Nehri'nin Batı'sında Şiî Kerh Mahallesi, Doğu'sunda ise Sünnî er-Rusafe Mahallesi bulunmaktadır. Camiü'l-Mansur diğer adıyla Camiü'l-Hülefa, er-Rusafe Mahallesindedir.

[50] Bağdat'ta Dicle Nehri'nin batısında yer alan Şiî Mahallesidir. *Mucem*, IV, s. 448.

etmek üzere anlaştılar. Besasiri, ayyarları[51] ve fesatçıları toplayıp onları Halife'nin sarayının yağma edilmesi hususunda tahrik ediyordu. O günlerde kuraklık olduğundan erzak azalmış, pahalılık artmış, insanlar sıkıntıya düşmüştü. Besasirî çadırında ikamet ediyor iki grup arasındaki savaş ise Dicle üzerindeki gemilerde devam ediyordu.

Ertesi Cuma geldiğinde el-Mansur Camii minberinde Mısır hâkimi Mustansır-Billâh adına hutbe okundu ve ezana 'hayya ala hayri'l amel[52] ibaresi eklendi, Babü't-Tak'a ulaşan köprü yenilendi, insanlar aralarında günlerdir süren çatışmaları bitirdiler, üçüncü Cuma gününde Mısır hâkimi adına Rusafe Camii'nde[53] hutbe okundu. Kaim-Biemrillah ise evinin etrafına hendek kazdırarak şehir surları ile sarayında yıkılan yerler tamir ettirdi.

Zilkade ayının bitimine iki gün kala Pazar günü (16 Ocak 1059), Besasirî, Kerh ve Bağdat'ın batı kesiminden ona katılanlarla halifeye karşı yürüyerek iki gün boyunca çarpıştılar, iki taraftan da birçok insan öldü.

Zilhicce ayının hilali görününce Besasirî, halifenin sarayına doğru hareket etti, çarşıları ve Mualla nehri boyunca ne varsa ateşe verdi. İnsanlar nehri geçerek halifenin sarayını yağmalamaya gittiler ve sayısız miktarda mal yağmaladılar. Halife, Kureyş b. Bedran el-Ukaylî'ye haber gönderdi. O, Besasirî ile yardımlaşma içinde olduğu için kendini halifeye karşı kötü hissetmekteydi, halifeyle buluştu ve önünde defalarca yeri öptü. Sonra halife at üzerinde evden çıktı ve elinde siyah sancak, üzerinde siyah bir elbise, kılıç, kuşak, başında ise tekke üzerine sarılmış sarık vardı. Türkler ise Halife'nin etrafındaydılar, Kureyş, Halife için batı taraflarında çadır kurdurdu ve etrafını hizmetçileriyle sardı.

Vezir Reisür-rüesa Ebû'l-Kasım b. Müslime, Besasirî'nin huzuruna elleri kollarına bağlanmış bir vaziyette getirildi, Kadı'l-Kudat Dâmegânî ve onunla beraber olan bir grup insan da tutuklandı. Kadı ve vezir Harimü Tahirî'ye[54] götürüldü ve tutuklandı. Zilhicce'nin 4'ü Cuma günü (22 Ocak 1059) Halife Camii'nde hutbe

[51] Çoğunluğunu şehirdeki işsiz güçsüz kimselerin ve ayaktakımının oluşturduğu bu grup otoritenin zayıfladığı zamanlarda sorumsuzca hareket ederek ülke için problem olmuşlardır. bkz. Abdülkadir Özcan, "Ayyâr", *DİA*, IV, s. 296.

[52] "Haydi, işlerin en hayırlısına" Sünnî ezanından farklı olarak Şiîlerin ezana ilave ettiği ibare.

[53] Camiü'l-Mansur ile aynı camiidir.

[54] Bağdat'ın Batı tarafında bulunan büyük bir mahalledir. *Ensabü's-semanî*, Muhammed Mansur et-Temimî es-Semanî, thk. Abdurrahman Malemî, VIII, Kahire, 1980. s.180-181

okunmadı ancak diğer camiilerde Mısır hâkimi Mustansır adına hutbe okundu ve o günden itibaren Abbâsîler adına Bağdat'ta hutbe okunması son buldu.

Zilhicce'nin 9'u Arefe günü Besasirî, Kaim-Biemrillah'ı daha önce Kureyş'in kendisi için kurdurduğu çadırdan çıkarttı ve Enbâr'a gönderdi. Oradan da Fırat üzerindeki Hadîsetü-Ane'ye[55] *götürüldü ve orada hapsedildi. Bu sıralarda Hadîse hâkimi Emir Muhâriş idi, o Halife'nin hizmetini üstlenerek en iyi şekilde yerine getirdi.*

Zilhicce'nin Salı günü Halife'nin veziri Reisü'r-rüesa deveye bindirilerek Bağdat'ın batısında teşhir edildi. Sonra canlı halde Babu't-Tak ile Horasan kapısı arasında çarmıha gerildi, çenesine demirden kanca takıldı ve bir ağacın gövdesine asıldı, bu halde ikindi namazından sonra öldü (Allah Rahmet Eylesin), Kadı Dâmegânî ise belirlenen bir bedel karşılığında serbest bırakıldı."

Ebû Bekir Bağdadî şöyle rivayet eder: *451 senesinin* Safer *ayının ortasında Bağdat'tan ayrıldım (Mart/Nisan 1059). Halife ise hâlâ daha Hadîse'de hapisteydi. Sultan Tuğrul Bey, Rey'de kardeşi İbrahim Yınal'a karşı zafer kazanıp onu öldürdükten sonra Bağdat'a dönene kadar hapiste kaldı. Tuğrul Bey, Emir Kureyş'e Halife'nin serbest bırakılmasını ve sarayına gönderilmesini emreden bir mektup yazdı.*

Tuğrul Bey'in Irak'a yöneldiğini haberini duyan Besasirî'nin halifenin hapisten çıkarılmasına zaten karar vermiş olduğunu bu niyetini de Ebû Mansur Abdulmelik b. Muhammed b. Yusuf'a açıkladığını ve onu halife ile arasında elçi tayin ettiğini halifenin hapisten çıkarılması için ise şartının Tuğrul Bey'in, Besasirî'ye saldırmamasının halifenin garanti etmesi olduğunu bildirmişti.

Tuğrul Bey, halifenin emrinde olan Emir Muhâriş'e halife'nin hapisten çıkarılmasını emreden bir mektup yazdı. Muhariş de onu hapisten çıkararak beraberce Fırat'ı geçip amcaoğullarından bir grup askerle Tikrit yoluna yöneldi. Bu sırada Tuğrul Bey'in Şehrizor'da[56] *olduğu haberi geldi. Yola devam ederken Tuğrul Bey'in Bağdat'a ulaşmış olduğunu öğrendi. Bunun üzerine geri dönerek Nehrevan'a ulaştı,*

[55] Enbar'dan birkaç mil uzaklıkta Fırat üzerinde bulunmaktadır ve Fırat'ın ortasında suların çevirdiği muhkem bir kalesi mevcuttur. *Mucem*, II, s. 230-231; Fırat nehri üzerinde Tikrit ile Deyrizor arasında bulunan bölge bugün, Ane kazası olarak bilinir ve Hadisa barajı bu bölgededir.

[56] Hemedan ile Erbil arasında topraklarının geniş bir kısmı dağlarda bulunan bölgedir. *Mucem*, III, s. 375-376.

Halife de burada ikamet etti.[57] *Tuğrul Bey derhal halife için çadırlar ve eşyalar gönderdi, sonra bizzat halifeyi karşılamak için çıkarak onu sarayına götürdü. Ardından Tuğrul Bey ordusuyla beraber Besasirî'nin bulunduğu Fırat'ın su kanalları tarafına saldırdı. Besasirî ile Allah ona zafer bahşedene kadar savaşarak onu öldürdü, kesik başı Bağdat'ta dolaştırıldıktan sonra da halifenin sarayı karşısına asıldı."*[58]

451 Yılı (1059-1060)

Bu yıl Arslan Besasirî'nin öldürüldüğü ve Halife Emirü'l-Müminîn Kaim-Biemrillah'ın anlatıldığı gibi sarayına geri döndüğü seneydi.

Yine bu yıl Sultan Tuğrul Bey kardeşi İbrahim Yınal'a karşı Hemedan'da zafer kazandı.

452 Yılı (1060-1061)

Bu sene Emirü'l-Mukaddem Tamâmüddevle Kıvamülmülk Zür-Riyaseteyn[59] Sebüktegin el-Mustansırî Dımaşk'a ulaştı. Vali olmadığı halde el-Kaid-Muvaffakuddevle Cevher Saklabî 452 senesinin Zilhicce ayının 2'si (28 Aralık 1060) Çarşamba günü Mısır'dan gelene kadar orada kaldı. Hilatler, Dımaşk valilik berati, lakabları ve "sellemuhullâh ve veffakahu"[60] duası, nâzırı ve hazinedârı[61] Sedidüddevle Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan el-Malikî ile geldi. Sebüktegin gibi o da zü'r riyâseteyn idi. Dımaşk'ta 23 Rebiülevvel 453 Pazartesi (17 Nisan 1061) gecesi ölene kadar vali olarak ikamet etti ve valiliği üç ay on yedi gün sürdü.

---

[57] Bağdat ile Vasıt arasındaki bölgenin doğusunda kalan büyük bir köydür. *Mucem*, V, 324,327.

[58] Arslan Besasirî hakkında daha fazla bilgi için bkz. İbnü'l-Adim, *Buğyetü't-talep fi tarihi Haleb*, çev. Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklu Tarihi*, Ankara, 1989, s. 1-10; İbn Hallikân, I, 192.

[59] İki makam sahibi.

[60] Allah onu korusun muvaffak etsin.

Bu sene Emir Mahmud b. Şiblüddevle b. Salih b. Mirdas Halep'e gelerek şehri muhasara etti. Halep'i ele geçirmek için çok istekliydi, yanında Meni b. Seyfüddevle vardı. Halep'i bir müddet muhasara ettiyse de emeline ulaşamayarak oradan ayrıldı. Ardından bir süre asker topladı ve ordusunu hazırlayarak Halep üzerine geri döndü, halka baskı yaparak onlara mektuplar gönderdi. Bu yazışmalar şehir teslim şartları oluşuncaya kadar devam etti. Şehri Cemaziyelahîr'in başlarında Pazartesi günü ele geçirdi. Mahmud b. Şiblüddevle, Emir Nasırüddevle b. Hamdan'ın Mısır ordusuyla Halep'e yardım için geldiğini öğrenene kadar içkaleyi muhasara etti. 452 senesinin Recep ayında ise Halep'ten çıktı (Ağustos 1060).

Halep, Nasırüddevle'nin askerleri tarafından yağmalandı ve meşhur *Funeydık hadisesi* gerçekleşti. Nasırüddevle'nin askeri mağlup oldu ve rezil bir şekilde Mısır'a geri döndü. Ardından Mahmud bin Şiblüddevle ordusuyla beraber Halep'e döndü ve ele geçirdi, Amcası Müizüddevle'yi öldürerek Halep'teki işlerini yoluna koydu.

Bu sene Emir Atiyye topladığı askerlerle beraber Rahbe şehrine yöneldi. Şehri muhasara ederek, ahalisini baskı altında tuttu. Kaleyi ele geçirmek için şartlar olgunlaşıncaya kadar onlara mektuplar yolladı. Rahbe 452 senesinin Safer ayında (Mart/Nisan 1060) Emir Atiyye'ye teslim edildi ve Emir Atiyye şehre hâkim oldu.

453 Yılı (1061-1062)

Bu sene Emir Hüsamüddevle İbn Becnâkî Dımaşk valisi olarak Cemaziyelevvel'in yirmi ikisi Cuma günü Dımaşk'a ulaştı. Mizze'de[62] konaklayarak bir müddet orada ikamet etti. Kendisine onu azleden bir mektup ulaştığında valilikten ayrılarak, aynı senenin Ramazan ayında Halep tarafına yöneldi. Becnâkî'den sonra Uddetü'd-Din ve'd-Devle Nâsırüddevle b. Hamdan Dımaşk'a 453 senesinin Ramazan ayının 18'inde vali olarak geldi (6 Ekim 1061). Şehre yerleşti ve valiliğinin tescil beratı, emir ve yasakları okundu.

Bu sene Halep emiri Muizüddevle ve yeğeni Mahmud b. Şiblüddevle arasındaki sulh ve mütareke devam etti.

[62] Dımaşk tarlalarının ortasında büyük bir köydür. *Mucem*, V, s. 122; Günümüzde Mezze olarak adlandırılmaktadır ve Dımaşk şehrinin ortasında kalmıştır.

Yine bu yıl şair Ebû Muhammed b. Said b. Sinan el-Hafâcî Halep'den Kostantiniyye'ye elçi olarak Muharrem ayında hareket etti (Ocak/Şubat 1061).

Emir Muizüddevle Halep'de Zilkâde ayının bitimine yedi gün kala Cuma günü vefat etti ve kalenin içindeki mescide defnedildi. Daha sonra Halep'e kardeşi Atiyye hâkim oldu.

Bu yıl Emir Müeyyed Mutazüddevle Haydara b. Adbuddevle ikinci defa Dımaşk'a vali olarak Zilkâde ayının 28'i Pazartesi günü ulaştı (14 Aralık 1061). Mizze'ye yerleşti aynı gün Adbuddevle b. Hamdan valilikten ayrılarak Mısır'a gitti. Müeyyed Mutazüddevle Dımaşk'ta vali olarak ikamet etti. 455 senesinin Rebiülahir ayında (Nisan/Mayıs 1063) azledilmiş olarak ikamet ettiği yerden ayrıldı.

454 Yılı (1062-1063)

Muharrem ayında Emir Mekînüddevle, Taberiyye[63] ve Akkâ'ya vali, Benî Süleym ve Benî Fezare'ye de emir olarak atandı. Bu sene kadı Şerif Müstehissüddevle Eb*û*'l Hüseyin İbrahim b. el-Abbâs b. el-Hasan el-Hüseynî Dımaşk'ta Şaban ayının 29'u Cumartesi günü vefat etti (7 Eylül 1062). (Allah rahmet eylesin)

Bu sene yine Irak'tan Sultan Tuğrul Bey'in vefatı[64] ve oğlu[65] Alp-Arslan'ın, Tuğrul Bey'den sonra Rey kentinde taht için ayaklandığı haberleri geldi.

455 Yılı (1063)

Emirü'l Cüyûş Bedr'in Dımaşk Valiliği

[63] Bu şehir Taberiyye ismiyle meşhur gölün dağ tarafında kalmaktadır ve Ürdün'ün civar bölgelerindendir. *Mucem,* IV, s. 17-19.

[64] *el-Kamil,* VIII, s. 209-210; *Buğye,* s. 10-24; Ebü'l-Fida, I, 541; İbn Hallikân, V, s. 63-68.

[65] İbnü'l-Kalânisî, hatalı olarak Sultan Alparslan'ı Turğul Bey'in oğlu künyesiyle kaydetmiştir ancak Sultan Alparslan Çağrı Bey'in oğludur. Ayrıntılı bilgi için bkz. *el-Kamil*, VIII, s. 211; İbn Hallikân, V, s. 79-81; İbrahim Kafesoğlu, "Alparslan", *DİA*, II, s.526-530; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 147.

Emir Tacü'l-Ümera el-Muzaffer Mukaddemü'l-Cüyûş Şerifü'l-Mülk Uddetu'l-İmam Sikatüddevle Bedr Dımaşk'a vali olarak Rebiülahir ayının 23'ü Çarşamba günü geldi, Mizze'ye yerleşti (25 Nisan 1063). Onunla birlikte Şerif Kadı Sikatüaddevle Zü'l Celâleyn Ebû Hasan Yahya Zeydü Hasenî ez-Zeydî mâlî işler nâzırı olarak geldi. Dımaşk'ta bir müddet emredici ve nehyedici olarak reislik icra etti. Sonra Dımaşk üzerindeki emirlerinden ve hali hazırda mevcut olan zıtlıklardan ötürü ez-Zeydî ve Dımaşk ordusu ve ahalisi arasında sorunlar çıktı ve aralarında çarpışmalar meydana geldi. Bunun üzerine onların arasında ikamet edemeyeceğini anlayarak, korktu ve Dımaşk'tan kaçar gibi 556 senesi Recep ayının 14'ü gecesi ayrıldı (2 Temmuz 1064).

Yine bu yıl Emir Mahmud b. Şiblüddevle b. Salih Halep'e saldırdı ve orada amcası Atiyye'yi Şaban ayının ortalarında muhasara etti. Meni' b. Kamil mancınık taşı ile öldürüldü. Mahmud Halep'teki amacına ulaşamadı, niyetini gerçekleştiremeyerek oradan ayrıldı.

456 Yılı (1063-1064)

Emir Haydara bin Münzev'in Valiliği

Emirü'l Cüyûş Bedir Dımaşk valiliğini kaçarak terk edince onun yerine valiliğe Emir Hısnüddevle Haydara b. Münzev b. Numân vali olarak atandı. 456 senesinin Ramazân ayında (Ağustos/Eylül 1064) Dımaşk'a ulaşarak şehre yerleşen vali, diğer valiler gibi emir ve yasaklar yayınladı. Ardından Mustansır-Billâh'ın isteği üzerine valilikten Şihabü'd Devle Durî lehine uzaklaştırıldı, Şihabüddevle, Hısnüddevle'nin yerine Dımaşk'a gelerek valilik görevini üstlendi.

Bu yıl Mahmûd b. Şiblüddevle b. Sâlih, Halep'i ve şehirdeki amcası Atiyye'yi tekrar kuşattı. Atiyye de Emir İbn Han et-Türkî'den yardım isteyince İbn Han, Mahmûd'a karşı Atiyye'ye yardım etti. Mahmûd b. Şiblüddevle, İbn Han et-Türkî'nin, Atiyye'ye yardım etmek için geldiğini duyunca ona karşı savaşmayarak Halep'den ayrıldı. Sonrasında Atiyye, İbn Han'dan korkarak şehrin ahdâsına[66] İbn Han'ın ordusunun yağma edilmesi emrini verdi ve ordu yağma edildi. Bunun üzerine İbn Han

[66] 10. ve 12. yüzyıllarda Suriye ve Irak şehirlerinde gençlerden teşkil edilen mahallî kuvvetlere verilen ad. Coşkun Alptekin, "Ahdâs", *DİA*, I, s. 508-509.

da yenilmiş bir şekilde Halep'den ayrıldı, Emir Mahmûd'a mektup yazarak ona karşı Atiyye'ye yardım ettiği için özür diledi ve ikisi birlikte Trablus'a yöneldi bir zaman sonra Halep'e dönerek yine bu yıl şehri kuşattılar.

Bu sene Emir Şihabüddevle Durî el-Mustansırî Dımaşk'a Zilkade'nin son 10 günü vali olarak geldi (3-10 Kasım arası1064). Sonra kendisine Remle'nin[67] valilik beratı ulaştığından Dımaşk'tan ayrıldı. Remle'de emredici ve yasaklayıcı olarak 460 senesinin Rebiülahir ayında (Şubat/Mart 1068) öldürülene kadar kaldı, Dımaşk, Emirü'l Cüyûş Bedr, 458 (1065-1066) yılında ikinci defa vali olarak ulaşıncaya kadar valisiz kaldı.

457 Yılı (1064-1065)

Bu yıl Emir Mahmud b. Şiblüddevle b. Sâlih yanında İbn Han et-Turkî ile birlikte Halep'e üçüncü defa saldırdı. Hücum Ramazan ayının ortasına kadar devam etti, şehri düşürene dek muhâsara altında tuttu ve nihayetinde ele geçirdi. Halep'i ele geçirdikten sonra İbn Han ordusuyla beraber oradan ayrılarak Irak taraflarına gitti, geçen sefer Halep ahdâsının ordusunu yağmalaması ve ona saldırdığından ötürü çekindiği için şehre girmedi.

458 Yılı (1065-1066)

Emirü'l Cüyûş Bedr'in ikinci Valiliği

Emirü'l Cüyûş Seyfü'l İslam Bedr Dımaşk'a ve Suriye'nin tamamına 458 senesi Şaban ayının 6'sında Pazar günü (3 Temmuz 1066) ikinci kere vali olarak ulaştı ve Babü'l Hadid merasında[68] birkaç gün kaldı. Oğlunun, Askalan'da öldürüldüğü haberi geldiğinde o da saraya girdi ve sarayda, Dımaşk ahalisi ve askeriyle, onun arasında şiddetli bir fitne çıkana ve herkes yanındaki arkadaşından tedirgin olana kadar kaldı. Daha sonra saraydan ayrıldı ve 460 yılı Cemaziyelevvel'in 29'u Cuma gününde iki taraf

[67] Filistin'de büyük bir şehir. *Mucem*, III, s. 69-70

[68] Dımaşk şehrinin dış kısmındadır. Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 64

arasında harp çıktı (5 Nisan 1068). Sarayın bazı kısımları ilk olaylar zamanında harap olmuş ve içinde ne varsa yağma edilmiş olduğundan, Emirü'l-Cüyûş Bedr 460 yılının Ramazan ayında yanında (Temmuz/Ağustos 1068) Araplardan ve diğer gruplardan kalabalık bir grupla geri döndüğünde Mescidü'l Kadem'e yerleşti. Sonrasında Dımaşk'tan ayrılmaya karar verdi. Dımaşk ordusundan ve ahalisinden kim varsa saraya giderek sağlam ne varsa yakıp yıktılar, ahşaplarını yerle bir ettiler ve sarayın her tarafı virane oldu.

Yine bu yıl Emir Mahmud b. Şiblüddevle b. Sâlih, Bizanslıların esiri olan Hammad Oğulları'nın ve Nemrî'lerin kadınlarını kurtardı ve onlar Halep'e varıncaya kadar çok fazla gayret sarf etti.

459 Yılı (1066-1067)

Bu sene Mısır taraflarından, Said bölgesi askerininin toplandığı, Emir Nasırüddevle Ebi Ali el-Hasan b. Hamdan'ın ordusunun da onlara saldırdığı, Said bölgesi ordusunun Nasırüddevle'nin ordusunun birçoğuna galip geldiği ve onları yağma ettiği, yanında bulunan Arap askerinin yenildiği ve esir edildiği sonrasında ise Nasırüddevle'nin ordusunun dönerek Said bölgesi ordusuna saldırdığı ve onlardan yağma ettiklerini hatta daha fazlasını geri aldığı ve birçoğunu da öldürdüğü haberleri geldi.

Yine bu sene Emir Nasırüddevle el-Mustansır-Billâh, Humeyd b. Mahmud b. Cerrah ve Hazım b. Ali b. Cerrah'ın Bunud Hapisanesi'nden[69] çıkarılmasını istedi ve ikisini serbest bıraktı.

460 Yılı (1067-1068)

[69] Mısır Fâtimî Devleti'nde, silah atölyesi olarak kullanılıyordu ancak 461 yılındaki yangından sonra hapishaneye çevrilmiştir. Makrizî, *el-Mevaiz ve'l-itibâr bi-zikri hıtatü'l-asâr,* Kahire, 1987, II, s. 188.

Emir Pars Togan'ın Dımaşk Valiliği

460 yılının Şaban ayında Kutbüddevle Pars Togan Dımaşk'a vali olarak geldi (Haziran/Temmuz 1068), yanında eş-Şerif es-Seyyid Ebû Tahir Haydara bin Mustahissüddevle Ebûl-Hüseyin vardı. Kutbüddevle *Akikî Sarayı*'na yerleşti ve bir müddet orada kaldı sonra saraydan yanında mezkûr eş-Şerif olduğu halde 461 senesinin Rebiülevvel ayında ayrıldı (Aralık/Ocak 1068/1069).

Emirü'l-Cüyûş Bedr'in adı geçen eş-Şerif'e karşı zafer kazandığı haberi geldi, ikisinin arasında kan davası vardı ve bu dava, Bedr'i amacına ulaşana kadar çabalamaya ve eş-Şerif'i ele geçirinceye kadar onu izlemeye sevk etti. Bedr onu ele geçirdiğinde derisini yüzerek katletti. Bu şekilde insanların üzerine korku saldı, halk ise bu hadise sebebiyle Bedr'i ayıplayıp, eş-Şerif gibi birine bu hareketi yaptığı için onu kınadı.

460 Cemaziyelevvel'in 10'unda Salı günü (17 Mart 1068) Filistin'de büyük bir deprem meydana geldi, evlerin birçoğu ve Remle suru yıkıldı, camisi harap oldu, ahalisinin birçoğu göçük altında kalarak can verdi. Anlatıldığına göre bir öğretmen okulda yaklaşık iki yüz kadar çocukla ders işlerken okul üstlerine yıkılmış ancak bir kişi bile bu çocukların akıbeti hakkında soru sormamıştı. Bunun sebebiyse çocukların ailelerinin de depremde ölmüş olmalarıydı. Zelzelenin büyüklüğünden sular kuyuların ağzından taştı, Banyas'ta[70] ve Beytü'l-Makdis'te[71] yaklaşık yüz kişi enkaz altında kalarak öldü. Aynı senenin Mayıs'ında daha önce duyulmamış büyüklükte bir sarsıntı ve ürkütücü sesler duyuldu. Erkeklerin, kadınların ve çocukların herkesin üstüne karanlık çöktü. Gökyüzü kararardı ve hemen ardından devasa bir bulut belirdi ve şiddetli bir dolu döktü, dolu ağaçların birçoğunu harap etti. Doluyla beraber Bilâdü'ş Şâm'a büyük bir sel geldi ve önüne ağaç, kaya ne çıktıysa sürdü götürdü, anlatıldığına göre selin yüksekliği Beni Uleym vadisi yüksekliğindeydi -yani yaklaşık olarak otuz zira yüksekliğinde- ve sular elli kişinin kaldıramayacağı büyüklükte kayaları yerinden söküp ve götürmüştü ancak nereye kadar götürdüğü belli değildir.

[70] Bugünkü Suriye'nin sahil tarafında bulunan Banyas ile karıştırılmaktadır, ancak burada geçmekte olan Banyas''ın İsrail'in işgal ettiği Lübnan ile Suriye arasındaki Golan Tepelerine bağlı bir bölge olduğu anlaşılmaktadır. Yâkût el-Hemevî, Tabnin kalesinin mevkisini açıklarken bu minvalde bir açıklama yapmaktadır: "Dımaşk ve Sur arasındaki Banyas'a uzanan Benî Amir dağlarında bir şehir." bkz. *Mucem*, II, s. 14.

[71] Kudüs şehri.

Bu yıl Nâsırüddevle Ebû Ali el-Hasan b. Hamdan'ın Türk komutanlar ve Mısır ümerasıyla Mustansır-Billâh'a karşı Mısır'da ayaklandığı haberi geldi. Nasırüddevle'nin ordusu çokca ganimet alarak aralarında paylaştılar. Emirü'l-Cüyûş Bedr görevinin başlarında Şam'da ikamet ederken, Mustansır-Billâh'ın desteğini alamayıncaya ve ona yardım etmek için yol bulamayıncaya kadar Mustansır-Billâh'a itaat içinde, ona tâbi ve onun taraftarı gibi görünüyordu. Bahsedilen kuvvetler Mustansır'ın İbn Kudeyne adıyla bilinen vezirinin sarayına yürüdü ve ondan mal talep ettiler. Kudeyne onlara " *sizin malları yağmalamanızdan ve paylaşmanızdan sonra ne kaldı?"* diye cevap verince, bunun üzerine onlar kaba sözler söyleyerek, şöyle dediler : "*Mustansır-Billâh'a gitmek ve ona mal göndermesi için baskı yapmak zorundasın, bu durumu ona bildir."* Vezir, Mustansır'a olayı açıklayan bir mektup yazdı, Mustansır-Billâh da kendi el yazısıyla bir şiir yazarak bu mektubu cevapladı;

Rabbim'den başkasından korkmayan ve dilemeyen biri oldum ve fazilet Onun'dur

Atam, peygamberim, imamım, babam ve sözüm birdir, adildir

Mal Allah'ındır, asker Allah'ındır ve vermek saklamaktan hayırlıdır. "*Zulmedenler, hangi dönüşe döndürülürler yakında bilecekler*."[72]

Bu sene Bizans hükümdarı Kostantiniyye'den uçlara doğru yürüyüşe geçti.

461 Yılı (1068-1069)

Mualla b. Haydara b. Münzev'in Dımaşk Valiliği

Emir Hısnüddevle Mualla b. Haydara b. Münzev el-Ketâmî, vali olarak görevlendirilmeksizin zorbalık, hile ve yalanlarla 461 yılının Şevval ayının 8'i Perşembe günü Dımaşk'a vali oldu (31 Temmuz 1069). Görevlendirmenin ise sonradan ona ulaştığı zikredilmektedir.

[72] Şuara Suresi 227. Ayet.

Valiliği esnasında, zulümde ve masum insanların mallarını müsâdere etmekte ileriye gittiğinden böyle meşhur oldu. Aynı şekilde bozgunculuk ve zalimlikte de aşırıya kaçarak mezkûr kişiler arasında adı yayıldı.

Dımaşk halkı Ceyş b. Samsâma'nın valiliğinden sonra böyle kibir, zulüm ve adaletsizlik görmemişti. Onun zulmüne ve kötü muamelesine katlanarak saldırılarına ve soysuzluğuna boyun eğdiler. Bütün bu yaptıkları Dımaşk'ın kenar semtlerini dahi harap edene kadar devam etti. Dımaşk ahalisi ise şehri terk etti. Onlara mallarından ayrılmaları ve vatanlarını unutmaları, el-Ketâmî'den gördükleri zulüm sebebiyle çok ağır gelmedi. El-Ketâmî'nin zulüm ve günahı onları kuşattığından halk mahallelerini, çiftçiler de ekili arazilerini terk etti. Bu büyük mesele ve kötü idare Allah, mazlumların duasını kabul edip onu cezalandırana kadar devam etti. Allah onu zalimleri cezalandırdığı gibi cezalandırdı. el-Ketâmî ile Dımaşk ordusu arasına nefret ve kin hissi yerleştirerek yavaşça onun üzerindeki hükmünü gerçekleştirdi. Hayatı için endişeye kapılıp, yaptığı kötülükler sonucu öldürüleceğini hisseden el-Ketâmî tek çarenin Dımaşk ordusundan kaçarak ölümden kurtulmak olduğunu anladı. Çünkü askerler ona bir darbe yaparak devirmeye niyetlenmişlerdi. Dımaşk'tan kaçıp Banyas'a yönelen el-Ketamî 467 senesinin Zilhicce ayının 22'si Cuma günü oraya ulaştı (8 Ağustos 1075). Banyas'ta ikamet ederek bir hamam ve başka bazı yapıları imar ettirdi. Ardından 472 (1079) yılının başlarında Mısır kuvvetlerinin kendisinin Banyas'ta olduğunu öğrenmelerinden ve onların ellerine geçmekten korkarak oradan ayrıldı. Sûr şehri hâkimi İbn Ukayl el-Kâdı'nın yanına gitti kısa bir zaman sonra da Sûr'dan ayrılarak Trablus'a geçip eniştesi Celalü'l-Mülk İbn Ammâr'ın yanında bir müddet ikamet etti. Ardından Trablus'tan ayrılarak Mısır'a gitti ve 481 (1088-1089) yılında tutukluyken takunyalarla darp edilmek suretiyle öldürüldü, işte zalimlerin cezası bu şekildedir. Allah onların yaptıklarından gafil değildir.[73]

Bu yıl Dımaşk'ta ordu ile ahali arasında husumet yaşandı, alevler Dımaşk'ın birçok bölgesine sıçrayarak şehri tutuşturdu. Ateşler, 461 yılının Şaban ayının ortasında Salı gecesi (Mayıs/Haziran 1069) batı tarafından Dımaşk Camii'ne sıçrayarak camiyi yaktı. Halk bu üzücü olaydan ve kederli afetten dolayı endişeye kapıldı, Kadı ed-Dânî ise Dımaşk Camisi gibi güzel ve değişik bir camiinin yanmasına çok üzüldü. Bu camii

[73] Bakara Suresi 144. Ayet

güzellik, şaşaa ve heybet bakımından harika eserlerden biri sayılır. Nazarlı gözler onun gibi bir güzelliğe nasıl dokunduysa, üzerine kötü felaketler ve afetler yağdı.

Bu yıl Mısır'ın dış bölgelerinde kıtlık olduğu, fiyatların arttığı bundan dolayı bu bölgelerde durumun kötüye gittiği, halkın ise açlığın şiddetinden cesetleri hatta bir birlerini yediği, güçlü olanın güçsüz olanı öldürdüğü ve onun mallarını alarak yerine geçtiği bundan ötürü de sağ kalanın ya da ölenin kim olduğunun tespiti için emir, vezir ve ümeranın araştırma yapmaya muhtaç olduğu haberleri geldi.

Bu yıl Bizanslılar Hısnü-Asfûnâ'ya[74] saldırdı ve ele geçirdi.

462 Yılı (1069-1070)

Bu yıl Emirü'l-Cüyûş Seyfü'l-İslam Bedir el-Mustansırî, Mısır ordusuyla birlikte Sûr şehrine saldırarak Sûr'u ele geçirmiş olan Aynüddevle İbn Ebî Ukayl el-Kâdı'yı muhâsara etti. Emirü'l-Cüyûş muhâsarasına devam ederek şehri baskı altında tutarken, el-Kâdı Şam'da bulunan Türklerin komutanı Emir Kurlu'ya mektup yazarak yardım istedi. Yardım isteğini kabul eden Emir Kurlu ordusuyla birlikte yardım için harekete geçerek Emirü'l-Cüyûş'un hâkimiyetindeki şehirlerden biri olan Saydâ[75] limanına ulaştı. Beraberindeki 6 bin askerle şehre saldırıp şehri ve şehirdeki herkesi baskı altına aldı. Emirü'l-Cüyûş bu durumu ve Türklerin, el-Kâdı'ya yardım için geldiklerini öğrenince, mecburiyetler onu Sûr ordusunu ve ahalisini kendi tarafına çekmek için fesat çıkarttıktan sonra oradan ayrılmak zorunda bıraktı. Bu sayede kandırdığı kişilerle daha da güçlendi ve taraftarı arttı. Bir müddet oyalandıktan sonra geri dönüp şehre tekrar saldırarak Sûr'u hem karadan hem de denizden bir sene boyunca muhasara etti. Kuşatmanın uzaması dolayısıyla halkın yiyeceğe ihtiyacı arttı, Sur'da ekmeğin rıtlı[76] yarım dinara yükseldi. Şam bölgesindeki Türklerin ona karşı koymasından dolayı emeline ulaşamayarak oradan ayrıldı.

---

[74] Maarratünnuman yakınlarında bir kaledir. *Mucem,* I, s. 179.

[75] Dımaşk'ın civar bölgelerindendir ve Bilâdü'ş-Şâm'ın sahil tarafında kalmaktadır. *Mucem,* III, s. 437-438.

[76] 1 Suriye rıtlı yaklaşık 1.85 kilodur. Walther Hinz, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, çev. Sevim Acar, İstanbul, 1990, s. 37.

Bu yıl Emir Mahmûd b. Sâlih Halep'te şiddetli bir hastalığa yakalandı ve Şevval ayının 19'unda (31 Temmuz 1070) Halep minberlerinde Şiî el-Mustansırî adına okunan hutbe terk edilerek onun yerine Halife Kaim-Biemrillah adına okunmaya başladı.

Bu yıl Bizans İmparatoru uç bölgesi Menbiç'i[77] ele geçirip yaktıktan sonra ülkesine doğru hareket ederek Malazgirt bölgesine gitti ve bu bölgelerden Horasan'a kadar kargaşa çıkardı. Münbiç ise yedi yıl boyunca adı İbn Dücânis[78] olarak zikredilen ve hâkimiyeti otuz yıl devam eden bu imparatorun mülkünde kaldı.

463 Yılı (1070-1071)

Bu yıl Şam'daki Oğuz Türkmenleri'nin komutanı Atsız b. Uvak asker toplayıp Filistin topraklarına yönelerek Remle'yi ve Beytü'l-Makdis'i[79] fethettikten sonra Dımaşk'a baskı yapmaya başladı. Dımaşk ve çevresini baskı altında tutmayı sürdüren Atsız şehre erzak girişini engelleyerek yıllar boyunca her hasat mevsimi, şehri daha zor durumda bırakmak ve Dımaşk'ı ele geçirmek arzusuyla tarlalardaki mahsullere el koydu. Bu durumu tahammül edilemez bir hal alıncaya kadar sürdürdü, bunun akabinde Dımaşk'taki evler harap oldu, fiyatlar arttı ve alışveriş kesildi. Bu sebeple halkın çoğu şehri terketti. Şehir ahdâsı ile el-Masmude kabilesi askerleri arasındaki husumet iyice artınca Mualla b. Münzev de –Allah ona lanet etsin- şehirden kaçtı, Dımaşk'ta ise el-Müsamede askerlerinin komutanı Zeynüddevle hariç hiçbir komutan kalmadı.

Bu yıl es-Sultanü'l-Adil Alp-Arslan b. Davut-Tuğrul Bey'in kardeşi-[80] b. Selçuk (Allah rahmet eylesin) Cemaziyelahîr'in 17'si Salı günü (22 Mart 1071) Halep'e hücûm edip Mahmûd b. Sâlih'i muhâsara ederek şehri eman ile teslim alana kadar baskı altında tuttu. Mahmûd b. Sâlih de Alp-Arslan'ın huzuruna çıkarak şehri teslim edince Sultan

[77] Şam bölgesinde geniş bir düzlüktür, Fırat nehri arasında üç fersahlık mesafe vardır. *Mucem*, V, s. 205-207.

[78] Bu kişi Romanos Diogenestir. Romanos Diogenes'in doğu seferi için bkz. Azimî, s. 22; *el-Kamil*, VIII, s. 236-237; İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb Fi tarihi Haleb*, thk. Halil Mansur, Beyrut, 1996, s. 171; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-namesi ve Papaz Grigor Zeyli*, çev. Hrant Andreasyan, Ankara, 2000, s. 137.

[79] Atsız Bey ve Şam'daki icraatları hakkında bkz. Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, Ankara, 2011, 33-45; a.mlf. *Suriye ve Filistin Selçuklulları Tarihi*, Ankara, 2010, s. 64-65.

[80] Müellif burada Sutan Alp-Arslan'ı, Tuğrul Bey'in kardeşi olarak yanlış bir şekilde kaydetmiştir.

şehrin valiliğini ona geri bahşetti. Recep ayının 23'ünde (27 Mart 1071) ise Bizans İmparatoru ile karşılaşmak üzere Halep'den ayrılıp Malazgirt'e yönelerek orada İmparator ile savaşa tutuştu. Sultan Alp-Arslan, İmparator'a saldırarak onu hezimete uğrattı. Anlatıldığına göre Bizans ordusunun mevcudu onlara diğer milletlerden katılanlarla birlikte yaklaşık altı yüz bin civarındaydı. Yine zikredildiğine göre İslam Ordusu'nun mevcudu ise Türkler'den ve diğer milletlerden dört yüz bin civarındaydı.[81]

Savaşta Bizans srdusundan çok fazla asker öldü öyle ki, iki ordunun karşılaştığı vâdi cesetlerle doldu taştı, Bizans İmparatoru ise Müslümanların eline esir düştü bununla birlikte Müslümanların çok sayıda Rum Komutan, para, savaş aleti ve hayvan ele geçirdi. Bu sırada Sultan ile esir İmparator arasında mektuplar, İmparator'un hayatının bağışlanması ve serbest kalmasının şartlarını kararlaştırmak için devamlı olarak gidip gelmekteydi. İmparator'dan İslam Toprakları'na saldırmayacağına ve elindeki esirleri serbest bırakacağına dair söz alındıktan sonra serbest bırakılarak ülkesine gönderildi. Anlatıldığına göre, Bizanslılar, ülkesinde onu tutuklayıp gözlerine mil çekmişler ve onun yerine Bizans Tahtı'na başka birini geçirmişlerdir. Bunun sebebi ise onların tasvip etmediği bazı şeyleri yapması ve Malazgirt hezimetinden onu sorumlu tutmalarıdır.

464 Yılı (1071-1072)

Bu yılın Muharrem ayında (Eylül/Ekim 1071) Devser Kalesi hâkimi Emir Caber,[82] kalede tuzağa düşürülerek öldürüldü. Ona karşı bu oyun kurulurken sürekli bir gaflet içindeydi.

Bu yıl Rakka[83] ele geçirildi ve vali atandı. Mahmûd b. Sâlih, Araplardan topladığı askerlerle birlikte Recep ayının 22'sinde Cumartesi günü (14 Nisan 1072) Halep'den harekete geçerek Rumları karşılamak için Azaz[84] tarafına yöneldi. Arap

[81]İslamî literatürde Malazgirt Savaşı hakkındaki kayıtlar için. Faruk Sümer, Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, Ankara, 1988.

[82] Yâkût el-Hemevî bu kalenin Sıffin'e yakın Fırat üzerinde bir kale olduğunu ancak güvendiği birinin bu kalenin Caber kalesi ile aynı kale olduğunu söylediğini kaydetmektedir. *Mucem*, II, s.484.

[83] Fırat üzerinde meşhur bir şehir, Harran'a üç günlük mesafededir. *Mucem*, III, s. 58-59.

[84] Halep'in Kuzeyinde bir günlük mesafede bulunan küçük bir kaledir. *Mucem*, IV, s. 118.

ordusunun sayısı çok az; yaklaşık bin süvari olmasına rağmen Rumlar, Arapların önünden hızla uzaklaşıp Antakya'ya yönelerek buradaki Bizans ordusuyla birleştiler, bunun üzerine Araplar ise Halep'e geri döndüler.

Bu yıl, Bağdat'tan Rebiülevvel ayında (Kasım/Aralık 1071) İmam Hafız Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sabit el-Bağdadî el-Hatib'in (Allah rahmet eylesin) Zilhicce ayının ilk Pazartesi günü (Ağustos 1072) vefat ettiği, Bağdat'ın batısına götürülerek cenaze namazının kılındığı ve Ahmed b. Hanbel'in (Allah rahmet eylesin) türbesinin yakınına defnedildiği haberi geldi.

465 Yılı (1072-1073)

Bu yıl Emir Ebû'l Cüyûş Ali b. Mukallid b. Münkız, Halep Hâkimi'nin kendisini tutuklayacağını öğrenince ondan korkarak Halep'ten kaçtı ve ilk olarak Maarretünnuman'a[85] sonra da Kefertâb'a[86] gitti.

Bu yıl Emir Mahmûd b. Sâlih'in amcası Emir Atiyye'nin, Konstantinopolis'te öldüğü haberi geldi.

Bu yıl Türklerin hükümdarı Sultan Tuğrul Bey'in kardeşi es-Sultanu'l Adil Alp-Arslân İbn Dâvud'un, Ceyhûn Nehri yakınındaki bir kalede, mutasavvıf zâhid kılığına girmiş bir bâtınî tarafından yapılan suikast neticesinde şehit olduğu haberleri geldi. Bu olay çok meşhurdur ve sürekli zikredilir.[87]

466 Yılı (1073-1074)

Bu sene Rebiülahir ayının 9'unda Perşembe günü Emir Mahmûd b. Sâlih, Sin Kalesi'ni ele geçirdi (12 Kasım 1073).

---

[85] Hama, Humus ve Halep arasında kalan meşhur bir bölgedir. *Mucem,* V, s. 156.

[86] Maarretünnuman ve Halep arasında bir şehir. *Mucem,* IV, s. 470.

[87] *Buğye,* s. 10-25; Azimî, bu tarihi 465 yılı olarak kaydetmiştir. Azimî, s. 23; İbnü'l-Esir de Sultan Alp-Arslan'ın ölüm yılı olarak 465 yılını vermektedir, *el-Kamil,* VIII, s. 247.

Aynı yılda Bağdat'tan, Dicle Nehri'nin sularının taşmasından dolayı birçok bölgede su baskınlarının yaşandığı ve evlerin çoğunun yıkıldığı haberleri geldi.

Bu senede Irak tarafından, Sultanü'l Adil Melikşah'ın, Babası Ebü'l Feth Muhammed b. es-Sultan Alp-Arslan'dan sonra Selçuklu Devleti tahtına geçtiği, tüm merkez ve taşra bölgelerinin valilerinden, komutanlarından ve beylerinden biat aldıktan sonra tahta oturduğu haberleri geldi. Melikşah'ın isteği ve Türk töresi gereğince devlet yönetimi düzenlenerek, işler yoluna koyuldu. Doğru usul ve uygun geleneklerle yönetimi sürdüren Melikşah, babası Alp-Arslan gibi adalet ve insaf üzere olarak, zulümden ve baskıdan uzak durdu. Devlet işlerinde özel vekillere görev verirken malî işlerde de güvenilir kişiler görevlendirdi.

Aynı senede Ebû Ali el-Hüseyin b. Said b. Muhammed b. Said el-Attar Dımaşk'ta Safer ayının Cuma gününde (Ekim/Kasım 1073) vefat etti bu olaya tanıklık eden kim varsa onun cenaze namazındaki kalabalık cemaatten bahsetmiştir.

467 Yılı (1074-1075)

Bu yıl Irak'tan Ebû Cafer Abdullah b. el-İmam Kâdir-Billâh'ın oğlu Halife Kaim-Biemrillah'ın Şabân ayının 13'ü Perşembe günü vefat ettiği haberleri geldi (3 Nisan 1075). Annesi Katrü'n-Neda olarak isimlendirilen Rum bir cariyedir, oğlunun halifeliğini görerek 452 yılının Recep ayında ölmüştür (Ağustos 1060). Halife Kaim-Biemrillah 391 yılı Zilkade ayının 18'inde Perşembe günü –Cuma olduğu da söylenir- öğlenden sonra saat üçte doğdu (9 Ekim 1001). Hilafete ise babası, Kâdir-Billâh'ın 76 yaşındayken 422 yılı Zilhicce ayının 11'inde (30 Ekim 1031) vefat etmesinden sonra, Pazartesi günü 31 yaşındayken geçti. Halifeliği 44 yıl, 9 ay ve birkaç gün sürmüştür. Kaim-Biemrillah yakışıklı, güzel yüzlü, kırmızıya çalan beyaz tenli, düzgün vücutlu, beyaz saçlı ve sakallı, takva sahibi, dindar, zâhid ve âlim bir insandı Allah rahmet eylesin. Daha önce onun durumunu anlattığımız gibi, Allah, Arslan Besasirî'nin canını alana kadar o, Kaim-Biemrillah'ın başına belalar açmıştı. Besasirî'nin ölümünden sonra rahatlayan halife, iktidarını sağlamlaştırmıştı.

Rivayet edildiğine göre Hadîsetü-'Ane'de tutukluyken, Besasirî'ye karşı Allah'a, dualar içeren bir kâğıt yazarak Mekke'ye (Allah orayı korusun) göndermiş bu kâğıt da Kâbe duvarına asılmış ve Kaim-Biemrillah'ın Hadisetü-Ane'deki hapisten çıkıp kurtulmasına, sarayına dönüşüne ve düşmanı Besasirî'nin ölüm haberi gelene kadar oradan indirilmemiştir. Bu kâğıtta şunlar yazılıdır:

"*Aciz kulundan yüce Allah'a*

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Allahım, şüphesiz ki sen sırları bilen, kalplerde gizlenenlerden haberdar olansın, Allahım şüphesiz ki sen yarattıklarından ilmin ve bilgin ile haberdarsın, benim sana halimi haber vermeme ihtiyacın yok, Bu kulun[88] *nimetlerine karşı nankörlük etmiş, şükrünü yerine getirmemiş, işlediği suçların akıbetini yalanlayarak hiç aklına getirmemiş kullarındandır. Senin yumuşak huyluluğun onu azdırmış ve sabrın onu kibirlendirmiştir öyle ki; bize zalimce saldırmış, küstahça ve düşmanca zarar vermiştir.*

Allah'ım, insanların yardımına koşanları azaldı, zalimler çoğaldı, sen ise haberdar olan, bilen, insaflı ve hâkimsin, senin yardımınla ona karşı güçleniyor ve onun elinden sana sığınıyoruz. O insanlarla, bize karşı güçlendi, biz ise seninle kuvvetleniyoruz Âlemlerin Rabbi olan Allah'ım.

Allahım, biz onu sana havale ederek, ondan hakkımızı alma hususunda sana tevekkül ettik, bu derdimizi haremine ilettik ve gidermen için sana güvendik, aramızda hak üzere hüküm ver, şüphesiz ki sen hâkimlerin en hayırlısısın. Allahım kudretini onun üstünde zuhur ettir ve bize umduğumuz ne varsa göster çünkü gücü onu günaha sevk etmiştir.

Allahım onun gücünü al ve kudretinle bizi ona hâkim kıl, ey merhamet edenlerin en merhametlisi, ya Rab salât, selam ve kerem Muhammed'in üzerine olsun."

Kaim-Biemrillah'tan sonra hilafete torunu, İmam Ebü'l Kâsım Abdullah b. Zahirü'd-Din b. el-Kaim-Biemrillah Emirü'l-Müminîn geçti. Ebü'l Kâsım Abdullah'ın babası, Zahirü'd-Din veliahttı fakat o babası Kaim-Biemrillah'ın sağlığında vefat ettiği

[88] Besasirî kastedilmektedir.

için saltanat onun oğlu Kâsım Abdullah'a geçti. el-Muktedi-Billâh olarak lakaplandırılarak 467 yılının Şabân ayında (Mart/Nisan 1075) 19 yaşını 3 ay ve birkaç gün geçmişken ona biat edildi.[89]

Bu yıl Halep tarafından, Halep hâkimi Emir Mahmûd b. Şiblüddevle b. Sâlih'in, Cemaziyelevvel ayında Halep'te vefat ettiği haberi geldi. Onun yerine oğlu Emir Nasr b. Mahmûd geçti. Taziyeden sonra, Emir Ebü'l Fityan b. Huyûs meşhur *Elfiyye Kasidesi*'yle onu kutlamıştır. Ebü'l Fityan bu kaside şöyle demektedir:

"Mahmûd'un cömertçe verdiği binler azaldı

Ben onu Nasr'ın devam ettirmesini dileyeceğim"

Bunun üzerine Nasr, ona bin dinar ihsan ederek şöyle demiştir: " *Eğer Nasr'ın iki katını vereceğini söylemiş olsaydın, sana iki katını verirdim."*

468 Yılı (1075-1766)

Emir Rezinüddevle'nin Dımaşk Valiliği

Daha önceki olaylarda anlatıldığı üzere, Mualla b. Haydara b. Münzev –Allah ona lanet etsin- Dımaşk valiliğini terkedip kaçınca Masmude Kabilesi, onların önderi ve komutanı olan Emir Rezinüddevle İntisâr b. Yahya'ya yaklaştı ve Dımaşk valiliğine onu geçirmek üzere görüş birliği ederek onu valiliği ele geçirme konusunda cesaretlendirip, itiraz eden kim varsa bertaraf ettiler. Bu nedenle birçok insan en güzel görevlerden, en iyi makamlardan ayrılmak zorunda kaldı, ardından da doğru üslubu, övgüye layık davranışları, gerçekten ondan önde olanlardan daha mükemmel olması ve kendinden öncekilerden daha iyi niyetli olması sonucu onun tarafını tutarak ondan hoşnut oldular. İşler bu düzen üzere memnun edici bir şekilde aynı yılın Muharrem ayının ilk Pazar gününe kadar devam etti (Ağustos/Eylül1075).

[89] Metinde hatalı olarak 477 yılı geçmektedir ancak bu olay 467 yılında gerçekleşmiştir, bkz. *el-Kamil,* VIII, s.263.

Bu yıl Dımaşk'ta fiyatlar arttığından pahalılık oldu, erzak kalmadı ve mahsuller yağmalandı, insanlar, ölüleri ve birbirlerini yemek zorunda kaldılar. Bunun üzerine Müsamede taraftarları ile şehir ahdâsı arasında sorun çıktı. Türklerin komutanı Melik Atsız b. Uvak şehirdeki halin bu şekilde sonuçlanacağını biliyor olduğundan böyle bir durum için beklenti içindeydi. Dımaşk'a saldırarak anlaşma istenilene kadar şehri şiddetli bir baskı altında tuttu. Zorunluluklardan ötürü şehir, aman ile Atsız'a teslim edildi, halk ise onun verdiği sözlerin doğruluğuna inandı.

Atsız şehre 468 yılının Zilkâde ayında (Haziran/Temmuz 1076) girerek ele geçirdi. Şehir halkı, İbn Münzev'den (Allah ona lanet etsin) çektiklerinden sonra Atsız tarafından belalar yağmaya başladı. Onun taraftarları, ahalinin evlerine yerleşerek ev sahiplerini dışarı atıp mülklerini gasp ettiler ve herşeylerine el koydular. Kötü kalp ve kötü niyetleriyle ahaliye zalimce davrandılar. Bu suretle belalar arttı. Bunun üzerine insanlar tarafından Atsız'a, yandaşlarına ve destekçilerine her vakit beddua edilip, nafile namazlar ve dileklerle Allahu Teâlâ'ya onun yok edilmesi ve tüm izlerinin silinmesi için dualar edildi.[90]

Bu yıl Halep'ten Ramazan Bayramı'nın ilk günü- Pazar günü- Halep emiri Nasr b. Mahmûd b. Sâlih'in, Hâzır Türkleri tarafından, Halep'te öldürüldüğü haberi geldi. Emir Nasr, Türklerin Emir Ahmed Şah adıyla bilinen komutanlarını yakalamış ve onları yağmalamak için saldırmıştı, bu sırada Türkler'den birisi bir ok atarak onu öldürdü, ardından onun yerine kardeşi Sâbık b. Mahmûd b. Sâlih geçti.

Bu yıl Dımaşk Minberinde İmam el-Muktedi-Billâh Ebü'l Kâsım Abdullah b. Zahîre b. Kaim-Biemrillah adına hutbe okunmaya başladığından, Mustansır-Billâh adına okunan hutbe son buldu. Melik Atsız b. Uvak Dımaşk ve çevresinin işleriyle ilgilenip bozulan durumu ve tahrip olan ne varsa düzeltmeyle uğraştı, böylece şehirden faydalanmayı artırdı. Çiftçilere tarım yapmaları için otlaklar, araziler ve tahıllar dağıtarak onları, şehri bayındır hale getirmek ve çiftçilikle uğraşmakla yükümlü kıldı. Bu uygulamalar sonucunda işler düzelirken diğer yandan da şehirdeki mahsul arttı ve fiyatlar ucuzladı. İnsanların bu nedenle sevinçleri artıp, gönülleri ferahlayınca hüznün ve felaketin sonra erdiğinden kesin olarak emin oldular.

[90] Ali Sevim'in, İbnü'l-Kalânisî'nin Atsız Bey ile ilgili tercümelerinde hatalar bulunmaktadır. bkz. "İbnü'l-Kalânisî'nin Zeylü Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H.436-500=1044/45-1106/07)", *Belgeler*, XXIX/33, Ankara, 2008, s. 10.

Atsız Mısır'ı ele geçirme isteğinden dolayı ordusuyla birlikte sahili geçerek Mısır'a yöneldi.

469 Yılı (1076-1077)

Bu yıl Atsız asker toplayarak büyük bir orduyla Dımaşk'tan ayrılıp sahil taraflarına saldırdı. Ardından Mısır'a sahip olma isteğinde olduğu için Mısır'ı zapt etmeye çalıştı. Bu sırada Dımaşk ahalisi sürekli olarak ona, beddualar ederek birbiri ardına lanet okuyorlardı. Atlarını, Mısır'a sürüp yaklaştığı zaman Emirü'l-Cûyuş Bedr askerlerden topladığı kuvvetler, Araplardan ve diğer taifelerden ona katılan gönüllülerle birlikte Atsız'ı karşıladı.

Emirü'l-Cûyuş daha önceden Mısır'a gelerek vezirliği ele geçirmişti, Atsız'ın ona saldıracağını öğrenince onu karşılamak, saldırı ve akınlarını püskürtmek için hazırlıklar yapmıştı. Emirü'l-Cûyuş, Atsız'a saldırmak hususunda kesin kararlıydı bunun üzerine Araplar ve ordunun çoğu onun arkasında durarak bu saldırısını destekledi. Mısır ordusu Atsız'ı yenerek hezimete uğrattı, askerini kılıçtan geçirerek öldürdü, bir kısmını ise esir ederek yağmaladı. Atsız ise askerlerinden küçük bir toplulukla birlikte yenilmiş bir vaziyette Remle'ye kaçtı. Remle'ye ulaştığında bir kardeşinin öldürülmüş, diğerinin ise bir eli kesilmişti. Atsız bozgundan sonra Dımaşk'a gitti, ahali ise onun başına gelenlere, askerlerinin ve taraftarlarının kılıçtan geçirilmesine sevinip bu olayla birlikte bir an önce onun yok olup gitmesini ümit ettiler.

Bu yıl Ebü'l Hasan Ahmed b. Abdulvahid b. Muhammed b. Osman b. el-Velid b. el-Hakem b. Süleyman b. Ebü'l Hadid es-Sülemî vefat etti, Allah rahmet eylesin.

470 Yılı (1077-1078)

Bu yıl Sultanü'l Adil Alp-Arslân'ın oğlu, Sultan Melikşah Ebü'l Feth'in kardeşi, Sultan Tacüddevle Ebû Said Tutuş'un Şam'a geldiği haberi ulaştı. Araplardan Kilâboğulları ise ona karşı toplandı. Ardından Şerefüddevle Müslim b. Kureyş,

Sultanü'l Adil Melikşah'ın ona Şam'ın fethine ve kardeşi Tutuş'a yardım etmesini emretmesi üzerine Melikşah'ın yanından ayrılarak Tutuş'un yardımına ulaştı.

Bu yıl Ebû Nasrü'l Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed b. Tullabü'l Hatib vefat etti. Allah rahmet eylesin.

Bu yıl Mısır ordusu Nâsırüddevle'nin komutasında Dımaşk'a saldırıp kısa bir süre saldırıya devam ettirdi ancak emeline ulaşamayarak Mısır'a geri dönmek üzere oradan ayrıldı.

Bu yıl Tacüddevle Sultan Tutuş yanında Mubârek b. Şibl ve Mahmûd b. Sâlih'in oğulları, Visâb ve Şebib olduğu halde Halep'e saldırdı ancak Zilkâde ayında oradan ayrıldılar. Sonrasında Tutuş ikinci kere Halep'e saldırdı ancak yine emeline ulaşamayarak tekrar Halep'ten ayrılmak zorunda kaldı.

471 Yılı (1078-1079)

Bu sene, Nâsırüddevle beraberinde büyük bir ordu ile Mısır'dan çıkarak Dımaşk'a saldırıp şehri muhâsara etti ve baskı altında tuttu. Dımaşk ve Filistin çevresini ele geçirip şehri bir müddet baskı altında tutmaya devam eden Nasırüddevle, Dımaşk'ı ele geçirme konusundaki isteğinden ötürü ısrarla mücadeleye devam ederek Dımaşk hâkimi Atsız'ı, Tacüddevle Tutuş'a mektup yazıp yardım istemek zorunda bıraktı. Atsız, mektubunda Tacüddevle Tutuş'a Dımaşk'ı teslim etmeyi ve onun hizmetine girmeyi vaat ediyordu, bunun üzerine Tutuş, ordusuyla birlikte Atsız'a yardım etmek için Dımaşk'a yöneldi. Nâsırüddevle bu haberi öğrendiğinde Tutuş'un yaklaştığını düşünüp korkarak Dımaşk önlerinden ayrılıp sahil tarafına gitti ki buradaki Sur ve Trablus şehirlerini, Emirü'l-Cûyuş Nâsırüddevle'ye itaat etmeyen aksine Türklere hediyeler göndererek, yakınlık gösteren kadılar ele geçirmişti

Sultan Tacüddevle Tutuş Dımaşk'a yardım etmek için ordusuyla birlikte Azra[91] bölgesine ulaştığında Atsız ve hizmetçisi onu karşılamak üzere şehirden çıkıp itaat ve bağlılıklarını sunarak Dımaşk'ı ona teslim ettiler. Tacüddevle şehre girerek çok kısa bir

[91] Dımaşk'ın Guta bölgesinde bir köydür. *Mucem,* IV, s 91.

müddet şehirde kaldı sonrasında Atsız'ın ona karşı ihanet içerisine gireceği vehmine kapıldı çünkü Tutuş'a karşı Atsız'da hoş olmayan bir takım davranışlar görünmeye başlamıştı. Bunun üzerine Tutuş, Atsız'ı Rebiülevvel (Eylül/Ekim 1078) ayında tutuklattı, ilk olarak kardeşini öldürttü sonra da onun yay kirişiyle tutuklu bulunduğu yerde boğulması emrini verdi, böylece şehre tamamen hâkim oldu. Dımaşk'taki işleri düzelten Tacüddevle Tutuş halka iyi muamele ederek Atsız'ın yaptıklarının tam tersini yaptı ardından da Filistin çevresine hâkim oldu.

Bu yıl Türklerin komutanı Ahmed Şah Şam'da öldürüldü.

Bu yıl Tacüddevle ordusuyla birlikte Dımaşk'tan ayrılarak Halep'e hareket edip saldırıya geçti, birkaç gün saldırısına devam ederek Rebiülevvel ayında Halep önlerinden ayrıldı, doğu tarafından Fırat nehrini geçerek Zilhicce ayında Haziran/Temmuz 1079) Diyarbakır'a ulaştıktan sonra Şam'a geri döndü, Buzâ[92] ve Bire[93] Kalelerini ele geçirip Azaz'ın dış mahallelerini ateşe verdi ve Dımaşk'a doğru geri çekilerek oradan ayrıldı.

472 Yılı (1079-1080)

Bu yıl Şerefüddevle Müslim b. Kureyş, Halep'i teslim aldı.

Bu yıl Şam'ın tamamında fiyatlar düşerek ucuzluk oldu.

Bu yıl Biladu-Rum'da (Anadolu) gaza yapmakta olan bir grup Türk öldürüldü ve onlardan kurtulan hiç kimse olmadı.

474 Yılı (1081-1082)

Bu yıl Emir Ebü'l-Hasan Ali b. Mukallid b. Münkız, Şeyzer kalesini, kalenin içinde bulunan bir piskopostan Recep ayının 27'sinde (31 Aralık 1081) bir miktar para

[92] Halep'in civar bölgelerindendir, Menbiç ile Halep arasındaki Butnan vadisinde yer almaktadır. *Mucem*, I, s. 409.

[93] Sümeysat yakınlarında Halep ile Rumiye sahilleri arasında kalan muhkem bir kaledir. *Mucem*, I, s. 526.

karşılığında aldı, kaleyi elde edene kadar piskoposu ikna etmek için çok çaba sarf etti. Ardından kaledeki durumunu sağlamlaştırmak, kendisini korumak ve mücadelelerde güçlü hale getirmek için kaleyi imar etmeye, sağlamlaştırmaya ve dayanıklı hale getirmeye başladı.

475 Yılı (1082-1083)

Bu yıl Sultan Tacüddevle Tutuş Dımaşk'tan ayrılarak Şam tarafına doğru yöneldi beraberindeyse, hizmetinde bulunan Emir Vessâb b. Mahmûd b. Sâlih ve Mansûr b. Kâmil vardı. Tutuş, Rum bölgesine (Anadolu'ya) saldırarak burada bir müddet kaldı. Ardından Şerefüddevle Müslim b. Kureyş'in onun aleyhine bir takım hazırlıklar yaptığı ve asker topladığı, Araplardan, Benî Numeyr'in, Benî Ukeyl'in, Benî Şeyban'ın ve Kürtlerin ve diğer milletlerin de ona karşı Dımaşk'a saldırmak, şehri baskı altına alıp ele geçirmek hırsı için Şerefüddevle'ye katıldıkları haberini aldı. Tacüddevle Tutuş onların bu niyetini öğrenince geri çekilerek 476 yılı Muharrem ayının başlarında (Mayıs/Haziran 1083) Dımaşk'a ulaştı. Bu sırada Şerefüddevle'nin ordusuyla birlikte yine Muharrem ayında Bâlis'e[94] ulaştığı ve Benî Kilâb'dan bir grubun da ona katıldığı haberi Tacüddevle'ye ulaştı.

Şerefüddevle ordusuyla birlikte Dımaşk önünde mevzii alana kadar hızla harekete geçti, burada kendisine Yemen ve Kays Araplarından da bir grup asker katılarak Dımaşk halkıyla birkaç gün savaştılar. Sonrasında Tacüddevle Tutuş'un ordusu Dımaşk'tan çıkarak korkusuzca saldırıya geçince Şerefüddevle'nin ordusu dağılarak bozuldu, bunun üzerine ona katılan tüm gruplar geldikleri bölgelere geri döndüler, Şerefüddevle ise yerini terk etmedi ancak neredeyse esir düşecekti, ardından müttefikleri de geri çekildiler.

Şerüfüddevle Dımaşk'a saldırısında, Mısır ordusunun yardım edeceğine ve şehri ele geçirmek için onu destekleyeceğine güvenmişti, Mısır kuvvetleri ise yardım konusunda ağır davrandılar. İnsanların onun etrafında toplanmasından ve tam da umutlarının boşa gittiği hayal, kırıklığı yaşadığı bir sırada Şerefüddevle'nin yardımına ulaşmanın onu güçlendireceğinden ötürü desteklemekten kaçındılar. Bu sıralarda

[94] Halep ve Rakka arasında bir bölgedir. *Mucem,* I, s. 328.

Şerefüdevle'nin hâkim olduğu bölgelerden gelen haberler, onun zihnini bu bölgelerin işleri ve düzeni konusunda, sürekli meşgul ediyordu. Art arda gelen ve Şerefüddevle'nin canını sıkıp endişelendiren bu haberlerden dolayı Dımaşk önlerinden ayrılarak, durumlarını düzeltmek, eksikliklerini gidermek için kendi topraklarına dönmenin daha doğru ve Dımaşk'ta durmasından daha isabetli olduğuna karar verdi. Sonunda Dımaşk'tan ayrılışı onun için daha öncelikli ve mühim bir iş içinmiş olduğu izlenimini vererek, çok istediği emeline ulaşamayıp Dımaşk'tan ayrıldı ve Mercü's-Suffer'e gitti.[95] Dımaşk ahalisi bunu öğrenince merak ve endişeye kapıldılar. Sonrasında Şerefüddevle korkmuş bir halde bütün gücüyle doğuya doğru çöl tarafına yöneldi. Gecesini gündüzüne katarak yürüyüşüne devam ederken, Araplar'ın sayısız miktarda büyük ve küçükbaş hayvanı susuzluktan telef oldu ve askerlerden birçoğu da öldü veya firar etti.

Şerefüddevle Selimiye[96] yakınlardaki Benî Hasîn Vadisi'ne ulaştı ve veziri Ebü'l-İzz b. Sadaka'yı Humus'da ikamet eden Mulâib b. Halef'e gönderdi. Bundan gayesi ise; Onun Türklere verdiği zararları ve onların en cesur savaşçılarından ele geçirdiklerini cezalandırdığını bildiğinden onu Tacüddevle Tutuş ve Şam arasında tutmaktı. Vezir Ebü'l-İzz dönüşüne kadar Humus'ta kaldı. Döndüğünde ise Şerefüddevle ona bir hilât hediye ederek ikramda bulundu ve onunla birlikte Şam'ı korumaya karar verdikten sonra içini rahatlattı.

Bu olaylardan sonra Sultan Tâcüddevle Tutuş, Trablus tarafına hareket ederek, Trablus ve bazı kaleleri fethederek Dımaşk'a geri döndü.

Bu yılın Şaban ayının 22'si Çarşamba günü (15 Ocak 1083), Ebü'l-Feth Alp-Arslan'ın oğlu Sultanü'l-Adil Melikşâh'ın Halep'e geldiği, kalesiyle beraber şehri ele geçirinceye kadar baskı altında tuttuğu haberi geldi.

Bu yıl Muharrem ayının 2'si Perşembe günü (2 Haziran 1082), Şerefüddevle, Antakya topraklarına Bizans İmparatoru Alfredoz[97] ile karşılaşmak üzere yola çıktı.

Bu yıl Emir Şemsüddevle Sâlim b. Mâlik, sultanın gönderdiği hilâtlerle Halep'e Şerefüddevle'nin yanına ulaştı.

---

[95] Dımaşk'ta bulunmaktadır. *Mucem*, V, s. 101.

[96] Hama'nın civar bölgelerindendir ve Hama'ya iki günlük mesafededir. *Mucem*, III, s. 240-241.

[97] Philaretos Brachamios, Bizans Devleti adına Antakya'yı yönetmekteydi. Halil Sahillioğlu "Antakya", *DİA*, III, s. 228-232.

Bu yıl Şerefüddevle ve İbn Mülâib arasında Humus'ta barış yapılarak, Ebü'l-İzz, Tâcüddevle'ye karşı büyük bir orduyla Halep'e yardım için geldi. Halep'e ulaştığında Tâcüddevle derhal oradan ayrıldı.

476 Yılı (1083-1084)

Bu yıl Haran'da isyan edildi ve Şerefüddevle Müslim b. Kureyş'in hakimeyetine son verildi. Şerefüddevle isyan haberini öğrenince Harran'a dönerek ordusuyla birlikte şehre saldırdı. Şehri fethedene kadar ısrarla baskısını sürdürdü ve şehre tekrar hâkim oldu. Şehirdeki işleri düzenleyerek, gerekli tedbirleri aldı ve şehrin korunmasını güvenilir kişilere emanet etti.

Bu yıl Şerefüddevle, veziri Ebü'l-İzz b. Sadaka'yı uygun görmediği bazı sebeplerden ve hakkında haber aldığı bazı durumlarından dolayı görevinden azlederek tutuklattı. Bu durum birkaç gün devam etti. Sonunda Şerefüddevle vezirinin serbest bırakılmasına karar verdi ve onun gönlünü hoş etti.

477 Yılı (1084-1085)

Bu yıl Süleyman b. Kutalmış Antakya şehrine karşı orayı ele geçirmek için çalışmalara ve Antakya'da kendi hükmünü tesis etmek için hazırlıklara başladı. Bu çalışmalara ve hazırlıkları, şehir üzerindeki emellerini gerçekleştiriniceye kadar devam etti. Şaban ayının 10'nunda Pazar günü (12 Aralık 1084) şehri doğu tarafından ele geçirerek, şehirdeki işleri düzenledi ve korunması işini güvendiği kişilere emanet etti.[98]

Bu yılın Rebiülevvel ayında (Tmmuz/Ağustos 1084) Diyarbekir'in Âmid topraklarında Türk ordusuyla Şerefüddevle'nin ordusu arasında savaş oldu ve Türkler, Şerefüddevle'nin ordusuna üstün gelerek yendi.

[98]Azimi, s. 29; *el-Kâmil*, VIII, 298-299; ayrıca bkz., *Zübde*, s. 212; Urfalı Mateos, s. 161-163, Ebü'l-Fida, II, s. 8.

Bu yılın Recep ayında Şerefüddevle Müslim b. Kureyş, Sultanü'l-Adil Melikşah b. Alp-Arslan'ın yanına giderek, huzura çıkıp el etek öptü. Sultan ise ona ikramda bulunup, saygıyla muamele ederek, hilât hediye etmesinin yanı sıra asi durumunu düzeltme isteğini kabul edip, onun hâkim olduğu bölgelerdeki saltanatını onaylayarak, tedirgin olduğu ne varsa bertaraf edilmesi hususunda emir verdi. Şerefüddevle gördüğü güzel muamele ve istediklerini elde ettiği için mutlu bir şekilde topraklarına geri döndü.

478 Yılı (1085-1086)

Bu yıl Melik Süleyman b. Kutalmış ile Emir Şerefüddevle Müslim b. Kureyş arasında, Safer ayının 24'ünde (21 Haziran 1085) Afrin Nehri üzerindeki Kurzahil denilen bölgede savaş meydana gelerek Şerefüddevle'nin ordusu yenildi, kendisi ise öldürüldü. Süleyman b. Kutalmış bu olaylardan sonra Rebiülevvel aynının başlarında ordusuyla birlikte Halep'e inerek, muhâsara edip baskı altına aldı. Bir müddet kuşatmayı devam ettirdiyse de emeline ulaşamayarak Rebiülahir aynın 5'inde (31 Temmuz 1085) ülkesine doğru geri çekilerek Halep'ten ayrıldı.

Bu yıl Halep'te Kalatü'ş-Şerif'in[99] tamirine ve yıkılan yerlerinin onarımına başlanarak inşa edildiği ilk haline getirildi.

Bu yıl Magrib tarafından Franklerin Endülüs'ü zapt edip ele geçirdikleri, ahalisini ise katlettikleri haberleri geldi. Tuleytula hâkimi, Mülessemilerden Frenklere'e karşı yardım istedi. Mülessemiler onun bu isteğini cevaplayarak, cihat azmi ile yardım ve destek için harekete geçip, büyük bir orduyla Tuleytula hâkiminin yanına ulaştılar. Sayıca kalabalık ve en iyi savaş techizatlarına bolca sahip olan Frenkler savaşa tutuştularsa da bu harpte Frenkler çok büyük bir mağlubiyete uğradılar ve savaş Frenklerin çoğunun ölmesiyle sonuçlandı. Atını hızla koşturanlar ve eceli henüz gelmemiş olanlar hariç hiç kimse kurtulamadı. Ölüler sayıldığında 20.000 civarındaydı. Öldürülen Frenklerin kelleleri bir araya getirilerek, üzerinde ezan okumak için dört adet minare yapıldı ve Müslümanlar bu minarelerin üzerinde ezan okudular. Mülessemi ordusu ise, muzaffer, mutlu, mükâfatlandırılmış ve sağ salim ülkelerine döndüler.

[99] Şerif Kalesi.

Müslümanlar, daha önce Endülüs'te mülkü olupta yaşamakta olan Frenkleri ülkelerinden çıkarmadılar ve önceden olduğu gibi malları kendi ellerinde kaldı.

479 Yılı (1086-1087)

Bu yıl Sultanü'l-Adil Melikşah Ebü'l-Feth b. Sultan Alp-Arslan (Allah rahmet eylesin) Irak ve Horasan'da bulunan tüm tacirlerden ve onların ticaret mallarından alınan vergileri kaldırdı. Kendi ülkesine tâbi olan topraklarda da tüccarın mallarından vergi yerine herhangi bir şey alınmasını yasakladı. Bunun üzerine çevre bölgelerdeki tüm insanlar tarafından onun için yapılan dualar artarak büyük küçük herkes tarafından eskisinden kat kat daha fazla övüldü.

Bu yıl Magrib tarafından Frenk kralnının oğlu Alenber ordusuyla birlikte Mehdiye şehrine gelerek saldırdığı haberi geldi. Kılıç zoruyla şehri ele geçirinceye kadar baskı altında tutan Alenbert, şehri ele geçirdikten sonra erkeklerini öldürerek geri kalan ahalisini ise esir etti.

Bu yıl Melik Süleyman Şâh b. Kutalmış askerinin toplayıp ordu kurarak Halep'e yöneldi. Halep'e sahip olma isteği ile şehre saldırya geçip, kuşatarak baskı altına aldı. Bu arada Sultan Tâcüddevle Tutuş b. Alp-Arslan'ın da Halep'e saldırmak için asker toplayıp hazırlandığı haberini alınca, kuşatmayı kaldırarak Tutuş'u karşılamak üzere Halep'ten ayrıldı. Tutuş'un ordusu ve Süleyman Şah'ın ordusu Ayn Seylem[100] olarak bilinen bölgede Safer aynın 18'i Çarşamba (4 Haziran1086) günü karşı karşıya geldi. Tâcüddevle'nin ordusu Süleyman Şâh'ın ordusuna üstün geldi. Bu yenilgi sırasında Süleyman Şâh da öldürüldü. Tâcüddevle, Süleyman Şâh'ın askerlerini ve ağırlıklarını ele geçirdikten sonra Halep'e yürüdü. Rebiülevvel ayında (Haziran/Temmuz 1086), İbn Berunî el-Halebî adıyla bilinen kişi şehri kendisine teslim edene kadar baskı altında tuttu.[101]

[100] Halep ile arasında 3 mil bulunmaktadır. *Mucem,* IV, s. 178.

[101] Azimi s. 30; *el-Kamil*, VIII, s. 307; Zübde, s. 218, Ebü'l-Fida, II, s. 10, 479; Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın doğu politikasıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Gülay Öğün Bezer, "Türkiye Selçukluları'nın Güneydoğu Siyaseti ve I. Haçlı Seferinin Bunun Üzerindeki Etkileri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, XII, İstanbul, 2002. (Ayrıbasım).

Bu yıl Sultanü'l-Adil Melikşâh Ebü'l-Feth Şam'a gelince Tacüddevle Halep'ten çıkarıldı ve şehri Sultanü'l-Adil ele geçirip Ramazan ayında (Aralık/Ocak 1086-1087) Halep'e girdi. Ardından Halep'ten çıkarak Antakya'ya yönelip, ele geçirdi ve birkaç gün denizin sahilinde çadır kurdurdu. Halep'e dönüp Ramazan bayramını burada geçirdikten sonra şehirden ayrılarak Ruha'ya[102] yönelip saldıraya geçti. Şehri şiddetle baskı altına alarak ele geçirdi.

480 Yılı (1087-1088)

Bu yıl Halep valiliğinin Sultan Melikşâh Ebü'l-Feth tarafından Emir Kasimüddevle Aksungur'a verilmesine karar verildi. Aksungur Halep'e gelerek orada en güzel şekilde davrandı. Ahalisene adalet dağıtıp Halep'e yolu düşen herkesi korudu. Reayaya yumuşak kalplilik göstererek, saygınlığını artırdı ve bozgunculuk yapanları takip edip ortadan kaldırdıktan sonra kötü niyetli kimselerin üstüne yürüyerek, onları Halep'ten uzaklaştırdı. Tüm bu yaptıklarıyla daha fazla itibar elde ederek, hayırla anıldı ve söylediğimiz gibi kendisi için yapılan övgüler kat kat arttı. Aksungur'un Halep'teki faydalı faaliyetleri yaygınlaştı, Halep yolları yolcularla canlanarak, şehre her yandan ve her bölgeden gelen mallar ve ürünler çoğaldı.

481 Yılı (1088-1089)

Bu yılda Sultanü'l Adil Melikşah Ebü'l Feth'in Şam'dan, Biladu-Rum'dan, el-Cezîre'den, Ruha'dan, Diyarbekir'den ve Diyarü Benî Ukayl'dan yana içi rahatladıktan sonra Semerkand'a doğru yöneldi.

Yine bu yılda Emir Kasimüddevle Aksungur, Melikşah'ın dadısı olan eşinin tabutunu göndermek üzere Halep'in dışına çıktı. Denildiğine göre; hatun, Aksungur ile birlikte Halep'deki sarayda oturmaktaydı ve Aksungur'un elinde bıçak vardı. Aksungur bu bıçakla birlikte hatuna karşı şaka yollu hareketler yapıyordu ki Allahın onun üzerindeki yazılı hükmü neticesinde bıçak hatunun can alıcı bir yerine saplandı,

[102] Bugünkü Şanlıurfa şehri.

yanlışlıkla karısının ölümüne neden olan Aksungur, şiddetli bir üzüntüye gark oldu ve böyle bir olay nedeniyle eşinin kaybettiği için kederlendi. Cemaziyelahir'in başlarında eşinin naaşını kendi mezarına defnedilmesi üzere doğuya gönderdi.

Yine bu yılın Şaban ayının başlarında Salı günü (Ekim 1088) Kasimüddevle Şeyzer'e[103] saldırarak muhâsara etti ve kalenin dışındaki mahallesini yağmaladı. Kasimüddevle, Şeyzer emiri ile anlaşıp şehrin hâkimi olduğunu kabul ettirene kadar kuşatmaya devam etti.

482 Yılı (1089-1090)

Bu yılda doğu tarafından Sultan Melikşah'ın, Semerkand şehrini fethederek şehrin melikini esir ettiği haberleri geldi. Bu melikin kız kardeşi Melikşah'ın yanında bulunmaktaydı ve ondan üç çocuğu olmuştu. Bu üç çocuktan biri olan Melik Ahmed'i Semerkand'ın valiliğine bırakarak minberlerde onun adına hutbe okunmasını emretti. Bahsi geçen Melik Ahmed'in 484 ((1091/1092)senesinde vefat ettiği zikredilmiştir. Ayrıca onun kız kardeşi Melikşah'ın kızı, Halife Muktedî bi-Emrillah ile evlenmiştir.

Bu yıl Mısır ordusu komutanlar eşliğinde sahil tarafına doğru saldırarak, Sur ve Sayda limanlarını ele geçirdi. Sur şehri, Kâdı Aynüddevle Ebû İbn Ukayl'ın vefatından sonra onun çocuklarının yönetimindeydi ve Mısır ordusuna karşı koyacak kadar güçlü olmamakla onları durduracak bir hazırlık da yapmamışlardı bu nedenle Sur'u ve Sayda'yı teslim ederek Mısır hâkimiyetini tasdik ettiler. Sonrasında Mısır ordusu bu iki şehirden ayrılarak uç şehirleri Cübeyl[104] ve Akkâ'ya saldırıp buraları ele geçirdi.

Bu yıl Halep Camii'nin minaresi tamir edildi, ayrıca Halep Emiri Kasimüddevle yolları keserek yolculara saldıran harâmilerin üzerine yürüdü, onlara saldırarak öldürmek veya esir etmek yoluyla haramilerin köklerini kazıdı ve yolların güvenliğini sağlayarak yolcuları rahatlattı. Çevre bölgelere de mektuplar yazarak böyle haramileri

[103] Hama ile arasında bir günlük mesafe bulunmaktadır ve Şam'ın, Maarretünnuman'a yakın köylerini içermektedir. *Mucem*, III, s. 383; Şeyzer şehri uzun yıllar Münkızî ailesinin elinde kalmış ve Haçlılara karşı önemli bir üs konumuna gelmiştir. Münkızîlerin faaliyetleri için bkz. Usame b. Münkız, *Kitabü'l-İtibar,* nşr. Philip Hıtti, New Jersey, 1930.

[104] Dımaşk'ın sahil kısmında Beyrut'un Doğusunda meşhur bir şehirdir. *Mucem,* II, s. 109-110. Genellikle Suriye'deki Cebele şehriyle karıştırılmaktadır ancak iki şehir biribirine uzaklığı yaklaşık 180 kilometredir.

kovalamalarını, yolcuları ise korumalarını emretti. Bu hareketi sebebiyle onun hayırla zikredilmesi çoğalarak saygınlığı arttı. Bu haberlere istinaden itibarı yayıldı. Hisalarda veya kalelerde bulunan kimseler, bu olaylardan sonra yolculara saldırmaktan, tutuklanma veya öldürülme sebebiyle kaçınmışlardır.

483 Yılı (1090-1091)

Bu yıl Tacddevle kendi ordusunun başında Humus'a saldırdı, beraberinde ise ordusuyla birlikte Halep emiri Kasimüddevle ve Antakya emiri Bozan vardı. Humus'u ve hâkimiyetini elinde tutan Halef b. Mulâib'i kuşatıp şehri eman ile teslim alana kadar sabırla muhasaraya devam ettiler. Bunun üzerine İbn Mulâib Halep'den çıkarak ona vaad ettikleri şartlar altında şehri teslim etti, Tacüddevle de onun gitmesine izin verdi. İbn Mulâib Mısır'a giderek bir müddet orada ikamet etti. Sonrasındaysa Şam'a geri döndü, Efâmiyye[105] kalesini ele geçirene kadar şehir üzerinde hile ve planlar kurdu ve nihayetinde ele geçirdi.

484 Yılı (1091-1092)

Bu senenin Şabân ayının 9'u Salı gecesi (26 Eylül 1091) Şam'da şiddetli ve ürkütücü bir deprem oldu, bunun gibi bir deprem duyulmamıştı ve bugün Rumî takvimden Tişrin-i Evvel ayına denk gelmişti. İnsanlar depremin tekrar etmesinden korkarak evlerinden çıktılar. Antakya'da birçok evin yıkıldığı, Seyyide Kilisesi'nin hasar gördüğü ve birçok insanın yıkıntılar alında kalarak öldüğü, Antakya surlarının kulelerinden yaklaşık yetmiş tanesinin de yıkıldığı anlatılır. Sultan Melikşah surların tamir edilmesini ve yıkılan yerlerin eski haline getirilmesini emredene kadar kuleler bu halde kaldı.

Bu yıl, Recep ayının 3'ünde (26 Eylül 1091) Halep hâkimi Emir Kasimüddevle Efâmiyye kalesine saldırarak ele geçirdi ve Halef b. Mulâib'i oradan uzaklaştırdı. Şehrin korunması için naibini atayarak Halep'e geri döndü.

[105] Humus'un köylerinden biri. *Mucem*, I, s. 224.

Bu yıl, doğudan Melik Ahmed b. Sultan Melikşah'ın vefat ettiği haberi geldi. Melik Ahmed, dedesinin toprağı Semerkand'ın emiriydi ve zikri geçtiği üzere minberlerde onun adına hutbe okunuyordu. Mukavemet edilemez kader ve karşı konulamaz kaza onu yakaladı.

485 Yılı (1092-1093)

Bu yıl, Rebiülevvel ayının ortalarında Pazartesi günü öğle vaktinde Merih ve Zuhal yıldızı Yengeç burcunda bir araya geldi. Bugün 26 Nisan'a denk geliyordu. Yıldızlarla uğraşan ilim ehli, Hz. Peygamber (s.a.v.) gönderildiğinden bu yana, bu yakınlaşma gibi bir yakınlaşmanın daha önceleri olmadığını söylediler.

Bu yıl, Sultanü'l Adil Melikşah Mısır'a saldırarak ele geçirmek niyetiyle İsfehan'dan Bağdad'a geldi. Hemedan'a ulaştığında Deylemli bir bâtınî Melikşah'ın veziri, Hace-i Büzürg Nizamü'l Mülk Ebû Ali el-Hasan b. İshak el-Tûsî'nin üzerine aniden saldırarak onu öldürdü (Allah rahmet eylesin) ve derhal oradan kaçtı. Aranmasına rağmen ne bulundu ne ona dair bir haber ortaya çıktı ne de bir izine rastlanıldı. Nizamü'l Mülk'ün ölümünden dolayı insanlar üzüntüye kapıldılar ve bu şekilde ölmesinden derin acı duydular. Doğru yol üzere olan, din, fıkıh, kuran ve ilim ehline karşı adaleti, insâfı ve ihsânı tercih eden böyle bir insanı kaybetmekten ötürü onların hüznü katbekat arttı. Nizamü'l Mülk hayır işlemeyi sever ve övgüye layık bir siyaset izlerdi, Irak'ta ve İran'da yaptırdığı hanlarla ve medreselerle ülkede olumlu etkiler bırakmıştı, şöyle ki; o mülkünden on iki bin kadar fakih ve benzeri insanların geçimi sağlıyordu. Sultan Melikşah da vezirinin ölümüne üzülerek onu yitirdiği için acı duydu, ardından da bu yılın Şevval ayının başlarında Bağdad'a ulaşana kadar yürüyüşünü hızlandırdı. Bağdad'da kısa bir süre kalan Melikşah ardından avlanmaya çıktı. Avdan döndüğünde ise vücudunda bir kırgınlık hissetti. Sonra hastalığı şiddetlenerek bu yılın Şevval ayının Çarşamba gecesi vefat etti (19 Kasım 1092).[106] Onun ölümü ve Hace-i Bozorg'un öldürülmesinin arasında 33 gün vardır. Onun yerine tahta oğlu Berkyaruk geçti. Makamına geldiğinde onun adına biat alınarak minberlerde

[106] Azimi, s. 33; *Zübde*, s. 224, *el-Kâmil*, VIII, s. 352-355; Ebü'l-Fida, II, s. 17-18; İbnü'l-Cevzî, *Miratü'z-zaman fi- tarihi'l-ayân*, thk. Müsfir b. Salim Ureym el-Gâmidi, Mekke, 1987, I, s. 182-189.

onun adına hutbe okundu. Berkyaruk işlerini yoluna koydu ve işler onun istediği gibi bir hali aldı.

Sultan Tacüddevle Tutuş, kardeşi Sultan Melikşah ile buluşarak ona hizmet etmek ve yakınlaşmak üzere Dımaşk'tan Bağdad'a doğru yola çıkmıştı yolda ona kardeşinin vefat ettiği haberi ulaşınca o da Bağdad'a gitmekten vazgeçerek geri dönüp Rahbe'yi kuşattı. Kalede bulunanlara elçi göndererek şehrin kendisine teslimini istedi. Ancak Tutuş kale üzerindeki işlerini ve emellerini gerçekleştiremeyerek oradan ayrıldı ve Dımaşk'a geri döndü. Ardından asker toplayıp büyük bir orduyla birlikte Rahbe'ye geri döndü. Bu arada Halep emiri Kasimüddevle ve Antakya hâkimi Müeyyidüddevle Yağısıyan'a mektup yazarak onlardan yardım istemiş ve onları kendisine yardım ve destek konusunda harekete geçmeye teşvik etmişti. Her iki emir de ona katılmak maksadıyla harekete geçerek onunla kuvvetlerini birleştirdiler ve bunun üzerine Tutuş'un otoritesi kuvvetlendi. Her iki ordudan da aldığı kuvvetle tekrar Rahbe'ye geri dönerek şehri eman ile teslim alana kadar kuşattı. Şehri ele geçirdikten sonra ahaliye iyi davranıp iyi muamelede bulundu. Tutuş Rahbe şehrini eman veya savaş ile ele geçirdiğinde şehrin içinde kılıcını kınından çıkaracağına dair kendine söz vermiş olduğundan şehre girerken kılıcını kınından sıyırdı ve şehirdeki işler istikrarlı hale gelince kılıcını geri kınına sokarak böylece sözünü tutmuş oldu. İşler düzene girdikten ve şehri koruyacak kişiler onun tarafından tayin edildikten sonra Rahbe'den ayrılarak Nusaybin'e yöneldi.

Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra İbrahim b. Kureyş ülkesine geri dönerek Musul ve çevresini teslim almıştı. Ardından Arap ve Kürtleri de toplayarak Musul ve civarında Benî Ukayl'ın üzerine saldıran Kureyş, yeğeni Şerefüddevle Muhammed'i yenerek onu yönetimden uzaklaştırdı. Tacüddevle Nusaybin'e ulaştığında Ruha emiri Bozan onun yanına geldi ve Nusaybin valisi de itaat ve ona hizmet hususunda samimiyetini sunmak maksadıyla Tutuş'un yanına gitti. Aralarında İbrahim b. Kureyş'in de askerleri bulunan şehir halkı bu ordudan çekinerek onlarla savaştı. Nihayetinde şehir kılıç zoruyla ele geçirildi ve bazı surları yıkıldı. Nusaybin'de yaklaşık iki bin adam öldürüldü ayrıca camilere ve mescitlere sığınanlar da öldürüldüler, kadınlar tutsak alınıp, kızlara tecevüz edilerek, sakladıkları ne varsa gösterene kadar türlü cezalara maruz kaldılar. Sakladıkları ne varsa hepsini ortaya çıkardılar, askerler, hiçbir Müslümanın yapılmasını doğru görmediği hatta hiçbir kâfirin uygun bulmadığı

işler yaptılar. Daha sonra Türkler, ellerinde kalanlar hariç kadın erkek herkesi serbest bıraktılar, bu olay 486 yılının Safer (Mart 1093) ayında gerçekleşti. Bu menfur olaya tanık olanlardan biri şu hikâyeyi anlatır: "*Bir kadın, Türk bir askerin altındaydı ve Türk ondan fahişelik yapmasını istiyordu ancak kadın bağırıp yardım isteyerek sert bir şekilde ona karşı koyuyordu, ben onun yanına giderek kadını ondan kurtulmaya çalıştım ancak asker kadını terketmedi. Bunun üzerine ben Türk'ün yanına gittim ve onu yaraladım adam da kadına tecavüz etmekten vazgeçti. Bu sırada kadının eşraftan önemli bir kadın olduğunu öğrendim ve ben onu alarak ortalık sakinleşene kadar çadırların olduğu yere götürdüm. Ardından da kadınların hepsine tecavüz edilmesine rağmen onu sağ salim evine götürerek onun sevabını eriştim ve Nusaybin ahalisi arasında hayırla anıldım."*

486 Yılı (1093-1094)

Bu yıl, Sultan Tacüddevle, İbrahim b. Kureyş'i yakalamak için gittiği Nusaybin'den geri döndü. Tutuş'un bu seferinin haberini alan Kureyş, askerlerini toplayıp ilave yardım ve destek isteyerek büyük bir ordu ile beraber Hirmâs[107] olarak bilinen bölgenin doğusuna indi. Bu sırada Sultan Tacüddevle Dârâ'ya ulaşmıştı. Bu yılın Rebiülevvel ayının 2'si Pazartesi günü (2 Nisan 1093) Hirmas Nehri üzerinde karşı karşıya geldi. İki ordu birbirine karışarak şiddetli bir savaş meydana geldi, Türklerden ve Araplardan birçok kişinin öldürüldüğü anlaşıldı. Bunun üzerine her iki ordu da kendi yerlerine geri döndü. Arap askerleri bir menzilde konaklarken Tacüddevle'nin ordusu tekrar onların üzerine dönerek Arapların beklemediği bir anda saldırıya geçti. Araplar yenilerek kılıçtan geçirildiler ve birçok asker öldürüldü, ölenlerin çoğu da çadırlarda bulunan piyadelerdi. İbrahim b. Kureyş, onun ümerası ve Benî Ukayl'in önemli kişileri de ölenler arasındaydı, her iki taraftan da ölenlerin sayısının yaklaşık on bin asker civarında olduğu söylenmiştir. Tutuş'un askerleri birçok yağma ve ganimet malı aldılar. Çadırlarda kimi buldularsa esir edip ganimetleri, komutanların teçhizatlarını küçükbaş ve büyükbaş hayvanları ele geçirdiler. Hatta bir deve bir dinara, yüz koyun bir dinara satılır oldu. Bu savaştan daha çirkin ve iğrenç bir savaş bu güne kadar görülmemişti.

[107] Nusaybin yakınlarında bir bölgedir, Hirmas ile Nusaybin arasından, Hirmas nehri doğmaktadır. *Mucem*, V, 399.

Esaretin ve tutsaklığın sonuçlarından ötürü, bazı Arap kadınları da tecavüze uğrama veya esir edilme endişesiyle, kendilerini öldürdüler.

Sultan Tacüddevle Diyarbekir'e yönelerek Amid'e saldırıp baskı altına aldı, Amid'i ve el-Cezîre'yi şehirde bulunan İbn Cehir'in yönetiminden alarak ele geçirdi ve onu el-Cezîre yerine Nusaybin'e vali olarak atadı. Tutuş, aslen Amîd'i Mervanî hâkimi İbn Mervân'ın elinden almış oldu. Ayrıca Meyyafarikin ve çevresini de teslim alarak buraların işlerini düzene koyduktan sonra kendi valilerini Musul ve Sincar'a gönderip buraların çevresini ele geçirdi. Bunun üzerine Benî Ukayl mensupları evlerini ve yurtlarını terk ederek Sultan Berkyaruk b. Melikşah'ın yanına doğru yöneldi. Zaten Ali İbn Şerefüddevle Müslim b. Kureyş ve Sultan Muhammed b. Davud'un -Çağrı Bey- kızı ve Melikşah'ın halası olan Müslim b. Kureyş'in annesi, Tutuş'un onlara yaptıklarından ötürü sürekli Berkyaruk'a şikâyette bulunuyorlardı.

Tacüddevle insanların itaati ve ülkenin yönetimi konusunda umutlanıp hazırlanması nedeniyle cesareti artarak taraftarları ve tedbirleri çoğaldı. O kendini ülkenin sultanı olarak görmeye başladı. Horasan bölgesine doğru yönelerek ahalisinin kendisini karşılamak için çıktığı yöreler hariç hiçbir şehire veya köye uğramadı. Ona itaatlerini sunup hizmetinde samimi olduklarını bildirdiler ve onun durumu kuvvetlenerek azameti arttı.

Halep Emiri Kasimüddevle, Ruha emiri İmadüddevle Bozan bu hareketlerinden ötürü ona kızarak desteklemekten vazgeçtiler ve ona karşı çıkıp itaat etmeyerek Sultan Berkyaruk b. Melikşah'ın yanına gittiler. Bu nedenle mecburiyetten ötürü Tutuş Diyarbekir'e dönerek Suruç şehrine saldırıp burayı ele geçirdi, Suruç'a ve el-Cezîre'ye güvendiği yakın adamlarını vali olarak atadı. Sonrasında ise onu desteklemekten vazgeçip Sultan Berkyaruk'a yakınlaşan Halep emiri Kasimüddevle Aksungur'un ve Ruha emiri Müeyyiddevle'nin geldiklerinin haberini aldı. Aksungur ve Bozan, Berkyaruk'un yanına gittiklerinde Sultan onlara ikramda bulundu, kendisine gelişleri sultanın katında iyi bir mevkii elde etmelerini sağladı ve Berkyaruk onların gelişiyle sevindi. Her ikisi de Tacüddevle'nin hakkında konuşarak, sultanı onu ihmal etmemesi konusunda uyardılar. Tacüddevle'nin durumu önlenemez bir hal almadan, sultanlığı ele geçirmek için güçlenmeden ve ülkenin hâkimiyetindeki toprakları ele geçirmeden önce müdahale etmesi konusunda onu teşvik etiller. Ayrıca şuanda onun üstüne saldırması tavsiyesinde bulundular. Sonrasında sultandan onlarla birlikte, ikisini de kendi

toprakları olan Halep ve Ruha'ya ulaştırması için beraberlerinde gelmesini istediler. Sultan ise onları Musul'a ulaştırmak için beraberlerinde yürüyüşe geçti. Benî Ukayl'i ise kendi bölgelerine geri göndererek Saadüddevle ünvanıyla Ali b. Şerefüddevle Müslim b. Kureyş'i onların başlarına getirdi. Kasimüddevle 486 yılının Şevval (Ekim/Kasım 1093) ayında Halep'e ulaştığında beraberinde Benî Ukayl'den bir grup ve Berkyaruk'un ordusundan bir miktar asker vardı. Böylece sultanın askerleri Halep'e ulaşmış oldu. Bu haber Tacüddevle'ye ulaşınca ordusuyla birlikte Rahbe'den ayrılarak Fırat Irmağına doğru ilerleyip Antakya topraklarına doğru yöneldi ve orada ikamet etti. Burada ikamet ederken ona sultanın Rahbe'den ayrılarak kışı geçirmek maksadıyla Bağdad'a gittiği haberi ulaştı. Tacüddevle Antakya topraklarında kalırken burada erzak azalarak fiyatlar yükseldi. Ona, Şam'a geri dönmesi söylendi fakat o geri dönmeyerek bu yılın Zilhicce ayının sonlarında, Emir Vessâb b. Mahmûd b. Sâlih, Benî Kâmil kabilesi ve Halep emiri Kasimüddevle'den korktukları için Şam'da ikamet etmeye cesaret edemeyen Araplardan bir grup ile Dımaşk'a döndü.

Bu yıl Mısır'dan büyük bir ordu Sur şehrinin valisi Emir Münirüddevle el-Cüyûşî isyan ettiği için oraya doğru yola çıktı. Sur ahalisi ise valilerinin isyanını tanımamışlar ve efendisi Emirü'l Cüyûş Bedr'e karşı zıtlaşmasını çirkin bulmuşlardı böylece o ahalinin niyetini anlamıştı ve şehirdeki çarpışmaların şiddetlendiği bir sırada ahali Mustansır-Billâh ve Emirü'l Cüyûş'a bağlılıklarını ilan ettiler. Bunun üzerine Mısır ordusu Sur'a hücum etti ve muhafızlardan kimse onlara karşı koymayarak Münirüddevle'den başka direnip mukavemet eden olmadı. Ancak şehir yağmalanarak birçok insan esir edildi, vali Münirüddevle'nin ailesi, mülkü ve askerin tamamen alınarak 486 yılı Cemaziyel[108] ayının 14'ünde Mısır'a götürüldü (12 Temmuz 1093), Sur ahalisine ise atmış bin dinar ceza kesilerek onların durumları zarar gördü ve malları ziyana uğradı. Vali Münirüddevle ve askerinden ve yakınlarından yanında olanlar Mısır'a ulaştığında Emirü'l-Cûyuş boyunlarının vurulmasını emretti ve emri yerine getirilerek hiçbiri affedilmedi.

Bu yıl Irak tarafından hacıların yürüyüşlerinin durmasını gerektiren sebeplerden ötürü ve başlarına bir şey gelmesinden korkularak hac seferinin iptal olduğu haberi geldi. Hacılar bu sene, sultan Tacüddevle'nin Türk komutanlarından biri olan Emir el-Hânî eşliğinde, onunla hacıların korunmasına dair bir anlaşma yapıldıktan ve emir de

[108] İbnü'l-Esir Cemaziyelahir demektedir, *el-Kâmil*, VIII, s. 321.

onları koruyacağına dair sözünü tasdik ettikten sonra Dımaşk'tan ve Bilâdü'ş-Şâm'dan yola çıktılar. Hac bölgesine ulaştıklarında ibadetlere yönelip hac farizalarını yerine getirdiler. Harem emiri İbn Ebû Şeybe'yi razı edecek şeyleri ulaştırmadıkları için ondan korkarak geri dönmeyip günlerce vakit geçirerek oyalandılar. Hacılar Mekke'den ayrıldıklarında Şeybe adamlarıyla beraber onları takip ederek Mekke yakınlarında bir yerde yağmalayıp Mekke'ye geri döndü. Çarpışmada Komutan Emir el-Hânî'nin kardeşi de öldürüldü. Bunun üzerine hacılar evlerinden uzakta başlarına gelenlerden dolayı ona şikâyette bulunup karşısında yalvarınca Şeybe bazı develerini onlara geri verdi, Hacılar kendilerinden alınan malların geri verilmesinden ümitlerini kesince çok kötü bir halde Mekke'den ayrıldılar. Mekke'den biraz uzaklaştıklarında Araplardan bir grup her taraftan onlara yaklaşarak etraflarını sardı. Bunun üzerine hacılar onlara bir miktar mal vererek anlaştılar. Bu olay hacılardan birçoğunun öldürülmesinden ve bazılarının ise zayıflıktan ve yokluktan ölmesinden sonra gerçekleşti. Onların başına Araplar tarafından hoş olmayan şeyler geldi, onlardan sağ olarak dönenler ise çok kötü bir vaziyette ve zihinleri kararmış bir haldeydiler.[109]

Bu yıl, el-İmam Ebü'l Ferec Abdulvahid b. Muhammed b. el-Hanbelî, Zilhicce ayının 28'i Pazartesi günü (19 Ocak 1094) Dımaşk'ta vefat etti. (Allah rahmet eylesin) O yüksek ilim sahibiydi, dininde sağlam, güzel vaaz veren ve övülmeye layık bir usul sahibiydi.

487 Yılı (1094-1095)

Bu yıl, Irak tarafından Emirü'l-Müminîn Halife el-İmam el-Muktedî Biemrillah Ebü'l Kâsım Abdullah b. ez-Zehire b. Kaim-Biemrillah'ın, Muharrem ayının (4 Şubat 1094) ortalarında Cumartesi gecesi aniden vefat ettiği haberi ulaştı. O, 38 yıl 9 ay ve birkaç gün ömür sürmüştü, doğumunun ise 448 yılının Cemaziyelevvel ayının 2'si -8'i olduğu- Çarşamba gecesi olduğu söylenir (18 Temmuz 1056).[110] Hilafet süresi ise 19 yıl, beş aydır. Muktedî Biemrillah, güzel huylu, temiz kalpli biriydi. Ondan sonra hilafete veliahdı olan oğlu, Ebü'l-Abbâs Ahmed el-Mustazhir-Billâh Emirü'l-Müminîn

[109] Azimî, s. 33

[110] İbnü'l-Esir Muharrem ayının 5'i olduğunu kaydetmiştir. *el-Kamil*, VIII, s. 366; ayrıca bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, I, s. 226.

b. el-Muktedî bi-Emrillah Emirü'l-Müminîn geçti. Bu yılın Muharrem ayının 18'inde Pazartesi günü (7 Şubat 1094), babasından sonra onun halifeliğine biat edilerek işler onun istediği gibi düzeltildi. Eksiklikleri kavramada ve gereklilikleri anlamada aldığı tedbirlerle durumlar düzene girdi ve o zaman kardeşlerini tutuklatarak hapsetti. Sultan Berkyaruk, Muktedî Biemrillah'ın (Allah rahmet eylesin) vefatı esnasında Bağdad'da kalmaktaydı ve yılsonuna kadar Bağdad'da kalmaya devam etti.

Bu yılın Rebiülahir ayında (Nisan/Mayıs 1094) Sultan Tacüddevle Dımaşk'tan ordusuyla birlikte yola çıkarak Şam'a yöneldi, yine bu ayda Asi Irmağını geçerek askerlerine ziraî mahsullere dikkat etmelerini ancak koyunları ve vergi memurlarını yağmalamalarını emretti. Bu haber, Halep emiri Kasimüddevle'ye ulaşınca o asker toplamaya ve Tutuş'u uzaklaştırmak için hazırlıklara başlayarak onunla karşılaşmaya karar verdi. Aksungur'un bu hazırlıkları ve Ruha emiri Bozan'ın da askerleriyle beraber ona yardım için yanına geldiği haberleri Tacüddevle Tutuş'a ulaştı. Bu minvalde Musul emiri Kürboğa ve Rahbe emiri Yûsuf b. Abak da 2500 süvariyle Aksungur'a yardım için gelmiş ve bütün kuvvetler Halep'te Kasimüddevle Aksungur'a yardım ve destek için toplanmışlardı. Bu haber üzerine Tutuş Kefer-i Himar'daki karargâhından ayrılarak Hânûte'ye[111] geçti sonra oradan Nâûre'ye[112] geçti ve beraberindeki süvariler, koyunlara saldırıp bazı ekinleri ateşe verdikten sonra oradan da ayrılarak Buza vadisine doğru gitti. Kasimüddevle, hepsi güzel elbiseler içinde ve çok güzel görünen, teçhizatları ve aletleri tastamam yaklaşık yirmi bin kişiden hatta daha fazla olan ordusunun başında Seb'in Irmağının sulama kanallarını geçerek Tacüddevle'nin ordusuna doğru yürüyüşe geçti. Aksungur'un, Halep'ten ayrılış günü bu senenin 8 Cemaziyelevveli'nin Cuma günüydü (26 Mayıs 1094). Ertesi günü iki ordu, Merih ve Zuhal yıldızının birbirine yaklaşmasının ve Aslan burcuna girmesinin akabinde karşı karşıya geldiler bu tarih beş gün önce Aksungur'a sunulmuştu.[113] Kürboğa ve Bozan'ın ordusu bazı su kanallarını geçemeyerek oldukları yerlerde kaldılar ayrıca beraberlerinde bulunan Arap askerlerine güvenmeyerek çarpışmalar sırasında onları sağ cenahtan sol cenaha geçirmişler sonrasında ise ordunun merkezine nakletmişlerdi ancak buna rağmen Araplar bir fayda sağlamadılar. Allahu Teâlâ Tacüddevle'nin ordusuna yardım ederek onlara karşı muzaffer kıldı, Arap askerleri, Kürboğa'nın, Bozan'ın ve Emir Yusuf'un ordusu

[111] Keferi Himar'ın günümüzde nereye tekabül ettiği bilinmemektedir ancak Hânûte bugün Suriye'nin kuzeyinde Hama şehri sınırları içerisinde kalmaktadır.

[112] Halep ve Bâlis arasında. *Mucem*, V, s. 253.

[113] *Buğye*, s. 65.

Tacüddevle'nin saldırısında yenilerek kılıçtan geçirildiler. Halep emiri Kasimüddevle Aksungur ve adamlarının çoğu esir edildi, Sultan Tacüddevle'nin huzuruna çıkarıldığında Kasimüddevle'nin ve onunla ittifak eden kim varsa boyunlarının vurularak öldürülmelerini emretti. Kıyımdan kurtulan kılıç artıklarının çoğu ise Halep'e geri dönerek, şehir ahdâsı ve halkı ile anlaşarak kendi aralarında Halep'i korumaya ve Sultan Berkyaruk'tan yardım istemeye karar verdiler. Bu durum üzerine Tutuş Halep'e yöneldi, Halep'te ise insanlar arasında fikir ayrılıkları oluşmuştu ve ona karşı ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Ahaliden kimsenin önemsemediği bir grup çıkarak şehrin kapılarını kırdılar ve Tacüddevle'ye iaatlerini bildirdiler. Bunun üzerine Tutuş'un öncülerinden Emir Vessâb b. Mahmûd b. Sâlih şehre girdi, Halep'in güneyindeki Kalatü'ş-Şerif'te oturan vali ise Tacüddevle'nin görünmesiyle görüşmek için onun yanına geldi ve Tacüddevle, Kalatü'ş-şerif'in kapısından şehre girdi. Bu sırada Halep Kalesi sahibi Emir Nûh'un elçisi ve karısı Tutuş'a gelerek ondan Emir Nûh için güvence ve emân alıp onun yanına geri dönerek Tutuş'un takdir ettiği durumu ve emân aldıklarını bildirince kaleyi Tutuş'a teslim etti. O, kaleyi 11 Cemaziyelevvel Pazartesi günü (29 Mayıs 1094) ele geçirdi ve Şam'daki bütün kaleler ona teslim edildi. Ruha emiri Bozan yapılan savaşta alınan esirler arasında bulunmaktaydı ve Tacüddevle onun öldürülmesi emrini verince bir yere hapsedilerek boynu vuruldu. Aynı şekilde Musul emiri Kürboğa da savaşta alınan esirler arasındaydı ve Halep'teki işler yoluna girip naipler ve muhafızlar atanana kadar hapiste kaldı ardından Tutuş onunla ilgili hükmünü verdi.[114]

Sultan Tacüddevle ordusuyla birlikte Halep'ten ayrılarak Fırat Nehri bölgesine doğru gitti, Fırat'ı geçerek Harran'a yönelip Harran'ı, Suruç'u ve Ruha'yı tekrar ele geçirdikten sonra Diyarbekir'e yöneldi. Bu sırada Sultan Berkyaruk, kardeşi Mahmûd'un annesi ve Sultan Melikşah'ın eşi hatun ile görüşmek üzere Musul'a doğru geldiği için yolundan ayrıldı, bu hatun İsfehan'ı ve oranın tüm mülklerini ele geçirmişti. Hatun, Sultan Berkyaruk'un o bölgelerde hüküm sürmesini ve tasarrufta bulunmasını engellemişti. Ardından aralarında mektuplar ve elçiler ikisinin evlenmesi konusunda sürekli gidip geldiler. Nihayetinde Selçuklu devletinin her ikisinin yönetiminde olduğuna karar verdiler.

[114] Ayrıntılı bilgi için bkz. *el-Kâmil*, VIII, s. 368-369; *Zubde*, s. 229; Sıbt İbnü'l-Cevzi I, s. 218.

Bu dönemde, gece ve gündüz birçok kere, büyüklüğü daha önce duyulmamış ölçekte depremler meydana geldi, Bu depremlerin her sarsıntısı normalde olan depremlerin aksine daha uzun sürüyor ve daha fazla şiddetli oluyordu.

Bu olayların akabinde Tacüddevle yürüyüşe geçtiyse de yolunu tamamlamaya muvaffak olamadı, bu durumu haber alan Hatun[115], Tutuş'u karşılamak üzere askeriyle beraber İsfahan'dan ayrıldı. Yolculuk esnasında ağır bir hastalık ona engel olarak nihayetinde vefat etti bunun üzerine ordusu Sultan Berkyaruk'a ve başka bazı emirlere iltica ettiler. Sultan Berkyaruk hatunun vefat ettiğini öğrendiğinde bu durum üzerine İsfahan'a gidip şehre girerek ele geçirdi. Şehir ahalisi ise fiyatların yüksekliğinden ve erzak azlığından neredeyse helak olmuştu. Hatun'un ve Berkyaruk'un askerlerinden büyük bir grup Tacüddevle'nin tarafına geçince onun sayısı çoğalarak cesareti arttı ve Bağdad'daki minberlerde onun adına hutbe okunmaya başladı. Tutuş, Hemedan'a gelip Dımaşk'daki oğlu Fahrül-Mülûk Rıdvan'a mektup yazarak ona Şam'da kalan askerlerle beraber kendisine katılmasını emretti. Bunun üzerine Rıdvan beraberinde Emir Necmeddin İlgazi b. Artuk, Emir Vessâb b. Mahmûd b. Sâlih, Arap ümerasından bir grup ve Halep'teki Aksungur'a bağı Türkmenler olduğu halde önce Halep'e oradan da Irak'a giderek 487 yılının başlarında (1094) Rahbe üzerinden Bağdad tarafına yöneldi.

Bu yıl, Mısır tarafından Mısır kontrolünü ele geçiren Emirü'l Cüyûş Bedr'in hastalandığı haberi geldi, Bedr, hastalığını gizleyip hastalığıyla yaşamaya devam etti, ta ki bu yılın Cemaziyelevvel'inde hastalığı şiddetlenene kadar ve nihayetinde bu ayın ilk 10 gününde (Mayıs/Haziran 1094) hastalığından ötürü vefat etti. Devlet işleri ise oğlu Efdal üzerine almıştı, babasının vefatından önce bazı komutan ve askerlerle onun durumu iyi bir hal almış ve onlar Efdal'in emrine itaat etmişlerdi ve onun görüşlerince davranmışlardı, denilir ki, Emirü'l Cüyûş Cemaziyelevvel ayında vefat etmiştir.

Yine bu yıl, Mısır tarafından Zilhicce ayının 12'sinde (23 Aralık 1094) Emirül-Müminîn el-İmam Mustansır-Billâh'ın hastalandığı haberi geldi. Hastalığı şiddetlenerek 487 senesi Zilhicce ayının 18'inde (29 Aralık 1094), Gadir Bayramı gecesi hakkın rahmetine kavuştu. 67 yıl 6 ay ömür sürdü, doğum tarihi ise 420 (1029-1030) yılıdır. Yüzüğüne"*binasri's-Semi'l Alîmi yentasiru'l İmam* Ebû *Temîm*" yazıldı.[116] Halifelik

[115] Sevim, *Suriye ve Filistin*, s. 151.

[116] Şanı yüce olan yardımıyla Ebü Temîm'e yardım etsin.

müddeti 60 yıl 4 aydı. Mustansır-Billâh, güzel huylu, temiz kalpli biriydi, adaleti ve insaflı olmayı severdi, ömrünün büyük bir kısmında askerlerin mukavemeti ve ihtilafı ile karşılaşmıştı. Ondan sonra hilafete oğlu Ebü'l Kâsım Ahmed b. Mustansır-Billâh geçerek el-Mustalî-Billâh Emirül-Müminîn olarak lakaplandırıldı. el-Efdal Ebû Kâsım Şahinşah b. Emîrü'l Cüyûş onun için askerden, komutanlardan ve ümeradan ve toplumun önde gelen kişilerinden biat alarak onu, babası Mustansır-Billâh'ın makamına getirdi. Mustalî-Billâh'ın gelişiyle işler yoluna girerek, durumlar istenilen ve umutlanan bir şekilde düzeldi.

Mustansır-Billâh'ın iki oğlu ve Mustalî-Billâh'ın kardeşleri Abdullah ve Nizar ise korkuyla Mısır'dan ayrıldılar. Nizar, İskenderiyye'ye doğru giderek, önde gelen gulam askerlerinden olan şehrin valisi Nasrüddevle ile anlaştı. Emirü'l Cüyûş bu gulamlardan kendisinden sonra yerine oğlundan başka kimsenin geçmemesi için söz almıştı.

Efdal ile Nasrüddevle arasında ayrılık iyice sertleşince aralarında savaşlar ve çarpışmalar gerçekleşti ve Efdal'in zaferi ile sonuçlandı, Nasrüddevle'nin ardından el-Mustalî-Billâh lehine işleri yoluna girdi ve Mısır'ın durumu ile Mısır'a bağlı dış bölgeler düzeldi. Mısır, karışıklıklardan ve düzensizliklerden sonra refaha erdi.

Sultan Tacüddevle'nin durumu ile alakalı haberlere gelince, o, Rey şehrine ulaşmış bulunuyordu, şehre saldırıp, baskı altına alarak ele geçirdi, böylece Şam'dan Rey'e kadar olan tüm civar bölgeleri ve köyleri dahi ele geçirmiş oldu. Tutuş, Benî Ukayl ve Benî Numeyr askerleriyle birlikte, Benî Ulkayl bölgesine ordu göndererek Musul hariç bu bölgelere hâkim olmuştu. Türklerin davranışları kötüleşti. Fesat ve kötü şartlar bu bölgeleri sardı, ahalinin mallarını ve koyunlarını tüketerek soygunculuk ve zulümde aşırıya kaçtılar. Onları kış vakti, şiddetli soğuklarda ve kar yağarken evlerinden çıkarttılar.

Sultan Berkyaruk, orduyla birlikte İsfahan'dan yola çıkarak amcası Tacüddevle'ye doğru yöneldi, Tacüddevle ise orada kalırsa Rey ahalisinin kendisine ihanet etmesinden korkarak oradan ayrıldı ve dört fersah uzaklıkta başka bir yerde konakladı. Sultan Berkyaruk da ordusuyla gelerek Tutuş'un karşısında çadır kurdu. İki

tarafın da talihi onlara engel oldu ve her iki taraf gözlemcileri[117] ile görüşmek için hazır beklediler. Savaş için saflar hazırlanarak 488 yılının Safer ayının 17'sinde (26 Şubat 1095) iki taraf savaşa başladı. Tacüddevle'nin ordusu bozularak dağıldı, ağırlıkları ve malları yağmalandı, ordunun, birçoğu esir alınırken birçok asker de öldürüldü, Tacüddevle ise şehit düştü. (Allah rahmet eylesin) Halep emiri Kasimüddevle Aksungur'un askerlerinden Tutuş'la anlaşıp ona yakınlaşan bir adamı da öldürülerek başı kesilip karagâhta dolaştırıldı ardından da onun kesik başı Bağdad'a gönderilerek orada dolaştırıldı.[118]

488 Yılı (1095)

Bu yıl Melik Fahrü'l-Mülûk Rıdvan b. Tacüddevle'ye babasının şehit oluşu ve ordusunun hezimete uğradığı haberi ulaştı, bu sırada o Fırat Nehri üzerindeki Ane'de idi ve oradan Bağdad'a geçip Bağdad'dan da babası Tacüddevle'nin ona çağrısı üzerine yanına gidecekti, bunun üzerine o heyecanlanarak telaşa kapıldı. Kendisini yakalamak isteyenlerin gelmesinden korkarak hemen kendi çadırını söktü bu sırada askerlerin çadırları da söküldü ve atları hızlı olan askerleri ve gulamlarıyla beraber oradan gayet hızlı bir şekilde ayrılıp geri kalan askerini arkasında bıraktı. Halep'e girene kadar süratini hiç kesmedi. Kale naibi vezir Ebü'l-Kâsım şehrin kapılarını ona açarak içeri aldı ve ardından şehre saldırmaya geleceklere karşı hazırlık yaptılar.

Bu arada Rıdvan'ın kardeşi, Şemsü'l-Mülûk Dukak b. Tacüddevle ordusunun kalan askerleri ve askerleri dağılmış bir grup havasla birlikte Diyarbekir üzerinden Halep'e geldi. Kısa bir müddet Halep'te kalarak, gizlice kaleye ve şehre naib olarak atanan Emir Savtekin ile irtibata geçti ve Savtekin Dımaşk yönetimini ona vermeye karar verdi. Dukak derhal, kimseye haber vermeden Halep'ten ayrılarak, gece gündüz durmadan yola devam etti. Melik Fahrü'l-Mülûk onun haberini öğrenince arkasından çok sayıda atlıyı yola çıkardı. Ancak Dukak onlardan kaçtı ve kendisinden ne bir haber alabildiler ne de bir izine rastlayabildiler. Dukak, Dımaşk'a ulaşarak orayı ele geçirdi,

[117] "Müneccimleri ", Sevim,"İbnü'l-Kalânisî'de Selçuklular", s.21.

[118] Azimî, s.34; *el-Kâmil*, VIII, s. 377; Ebü'l-Fida, II, s. 22; Tutuş'un faaliyetleri hakkında bkz. Sevim, *Suriye ve Filistin*, s. 137-160.

Savtekin onu, babası Sultan Tacüddevle'nin makamına oturtarak askerden onun için biat aldı, işler onun lehine düzenlenerek, durumlar arzulanan bir şekilde devam etti.

Yine bu yıl, Hicaz bölgesinden Emir İsfehaz'ın 400 Türkmen ile Mekke'ye ulaşıp, yöre ahalisiyle savaşarak onları yenilgiye uğrattığı ve şehri ele geçirdiği haberleri geldi. Şehrin askerlerinden olan İbn Ebî Şeybe'nin savaşçılarından birçok kimseyi öldürerek onu ve Mekke'nin ileri gelen kişilerinin tamamını bozguna uğrattığı ardından da Mekke'yi ele geçirerek burada kısa bir süre kaldığı ve sonra oradan ayrıldı.

Bu yıl Emir Zahireddin Tuğtekin Atabeg'in,[119] tacın kırılmasından[120]sonra tutuklandığı ve bu tutukluluğundan kurtularak Dımaşk'a geri geldiği haberi ulaştı. Şehrin şahnesi, Selâr Hısnüddevle Bahtiyar onu karşılamak üzere Dımaşk'tan çıktı ve onun hizmetine geri döndü. Adı geçen bu emir, daha gençlik yıllarında henüz genç bir delikanlıyken şehit Sultan Tacüddevle tarafından çok sevilmişti. Sultan onu korumuş, büyütmüş, maiyetinden ve yakın adamlarından olan memlukların önüne geçirmişti. Tutuş, onun keskin zekâsına, tavizsizliğine doğru yol üzere olmasına güvenerek ve her kademedeki iyi yönetimini ve rüştünü fark ettikten sonra onu ordu isfehsalarlığı görevine getirerek Dımaşk yönetiminde kendi naibi olarak atamıştı. Ayrıca kendisinin olmadığı zamanlarda şehrin korunmasını da ona vermişti. Tuğtekin halka güzel bir şekilde davranarak, reayaya karşı insaflı oldu ve onların arasında adaleti yaydı. Tüm bunların sonucunda onun için yapılan hayır duaları ve övgüler çoğalarak mevkisi yükseldi ve emirlerine itaat edildi. Onun bu üstün kişiliğinin dillerde dolaşması çok fazla vakit almayarak insanlar onun heybetinden çekindiler. Tutuş, oğlu Melik Şemsü'l-Mülûk-Dukak'ı da ona teslim ederek, onu yetiştirmesi için Tuğtekin'e itimad edip onu Meyyâfârikîn valiliğine atadı ve bu onun ilk valiliğiydi. Tuğtekin, Meyyafarikin'i nizam ve azamet ile yöneterek en kısa sürede bozuklukları düzeltmiştir. Komutanlarından ve şehrin ileri gelenlerinden bir grubun fesatlık yapıp kendisine ihanet edeceklerini öğrenince onları cezalandırmış şehirde otoritesini tesis ederek reayanın işlerini yoluna sokmuştur. Bu durum Sultan Tacüddevle ile birlikte Rey üzerine yürüyene kadar devam etmiştir, Tacüddevle'nin şehit düştüğü savaşta esir edilen komutanlarla birlikte o da esir alınmış sonra da hapsedilmiştir. Bir müddet hapiste kaldıktan sonra nihayetinde Allah'ın izniyle hapisten kurtulmuş ve 488 yılında (1095) Dımaşk'a ulaşmıştır.

[119] Zahüriddin Atabek ve Börîler hakkında geniş bilgi için bkz. Coşkun Alptekin, *Tog-Teginliler*.

[120] İbnü'l-Kalânisî, Tacüddevle Tutuş'un ismine hitaben benzetme yapmıştır.

Dımaşk'a, ulaştığında onu, Melik Şemsü'l-Mülûk Dukak, askerleri ve devlet ricali karşılayarak ona karşı çok fazla ikramda ve saygıda bulunup ülkenin yönetilmesinde ve siyasi işlerde de ona güvenerek isfehsalarlık görevini ona iade etmişlerdir. Ancak devlet ricali, Tuğtekin ve Dukak arasında Emir Savtekin'in işleri yüzünden bazı problemler baş göstermiş ve bunun sonucunda Emir Savtekin bertaraf edilerek devlet işleri yoluna koyulmuştur. Ardından Melik, Zahireddin Atabek ve Melik-Şemsü'l Mülûk Dukak'ın annesi Hatun Safvetü'l Mülk arasında anlaşma imzalanarak Dımaşk'ta durum düzelmiş ahali için en yerinde tedbirler alınmış, şehir için çalışılmış ve düşmanlardan korunmuştur. Böylece Dukak, Tuğtekin'ine güvenerek şehir yönetiminde ona itimat etmiştir.

Helep emiri Melik Fahrü'l-Mülûk Rıdvan'ın, yetişip büyüdüğü şehir olan Dımaşk'a karşı ayrı bir sevgisi vardı. Orayı çok seviyor, önemini bildiği için başka hiçbir yeri Dımaşk'a tercih etmiyor ve tekrar oraya dönmek istiyordu. Asker toplayıp ordu kurduktan sonra Emir Sökmen b. Artuk'un da yardımıyla Dımaşk'ı ele geçirmek üzere yola çıkarak şehre saldırmak için fırsat yakaladı.

Bu sıralarda, Şemsü'l-Mülûk Dukak, Emir Yağısiyan ve Emir Necmeddin İlgazi şehirden ayrılmış bulunuyordu, 489 (1095-1096) yılında Halep emiri Melik Fahrü'l-Mülûk Rıdvan Dımaşk ordusuyla birlikte gelerek şehrin önüne yerleşti. Ardından ordu savaşmak üzere harekete geçti, şehirde Şemsü'l-Mülûk Dukak'ın veziri Zeynüddevle Muhammed b. el-Vezir Ebü'l Kasım ve az sayıda asker bulunuyordu sonra şehir halkından ve şehirdeki askerlerden bir grup da onlara katıldı. Şehrin kapıları kapatılıp surlara yerleşildi ve bağırarak Rıdvan'ın askerlerine ok atmaya başladılar. Bu sırada da Rıdvan'ın askerleri yürüyerek Babü'l-Ganem'e ulaşıp surlara ve Babü's-Sagir'e[121] yaklaşmışlardı. Bir grup asker ve şehir ahdâsı onlara karşı dışarı çıkarak şehirden uzaklaştırmak istediler ancak, şehir şahnesi Selar Bahtiyar ve şehir reisi Eminüddevle Ebû Muhammed b. es-Sûfî onların dışarı çıkmasına müsaade etmeyip, surların üzerinden dışarıdaki askerlerle savaşıp onların surlara ulaşmalarına engel oldular. Bu sırada Rıdvan'ın hacibi askerleri savaşmaya teşvik ederken başına bir mancınık taşı düşerek ölünce savaş bırakılıp onunla ilgilenilmeye başlandı ve bu nedenle askerler karargâhlarına geri döndüler. Dımaşk'ı ele geçiremeyip emellerine ulaşamadılar ardından da Dukak'ın ordusuyla Dımaşk'a geri döndüğü haberi onlara ulaşınca ordu

[121] Dımaşk surlarının kapılarındandır. *Mucem,* I, s. 168

hayalleri suya düşmüş bir vaziyette Halep'e geri döndü. Rıdvan Mercü's-Suffer ve Havran'a gittiğinde onun ordusu buralarda bazı karışıklıklar çıkarttı. Bunun üzerine Rıdvan, Beytü'l-Makdis'e yöneldi. Bu haber Şemsü'l-Mülûk Dukak'a ulaştığında ordusuyla beraber geri dönerek Dımaşk'a ulaştı ve Melik Rıdvan'ın askerlerini takip etmeye başladı, iki ordu arasındaki mesafe azalınca Melik Rıdvan geri çekilerek Halep'e döndü ve Zilhicce (Aralık) ayının sonunda oraya ulaştı.

489 Yılı (1095-1096)

Bu yıl, Sultan Melikşah Ebü'l Feth'in Humus'u elinden alıp kendisini de esir ettiği ve İsfehan'da hapse attırdığı Humus emiri Halef b. Mulâib, sultanın ölümünden sonra serbest kalarak Mısır'a gitti.

Bu yıl, Maarretünnuman kâdısı ve şehrin yöneticisi Ebû Müslim Vâdi b. Süleymân'ın Safer (Şubat/Mart 1095) ayının sonunda vefat ettiği haberi geldi. Onun yardımları çok yaygındı ve uyanık olması takdire şayandı.

Bu yıl, Muharrem ayında (Aralık/Ocak 1095-1096) Emir Yağısiyan, Melik Şemsü'l-Mülûk'un yanından ayrılarak kendi ülkesi Antakya'ya geri döndü.

490 Yılı (1096-1097)

Bu yılın Rebiülevvel ayının başlarında (Şubat/Mart 1097) altı yıldız Balık burcunda bir araya geldi bunlar; Güneş, Ay, Zühre, Müşteri, Merih ve Uttardır. Müneccimler bu altı yıldızın gelmişte ve geçmişte tekbir burçta toplandıklarına hiç görmediklerini ve duymadıklarını söylediler.

Şaban ayında, Halep'te bulunan Melik Fahrü'l-Mülk Rıdvan'ın atabeyi ve onun annesiyle evli bulunan Emir Cenahüddevle Hüseyin, daha önce Halep yönetimini çekip çeviriyor ve bu işleri halletmesinde kendisine güveniliyordu ancak bu durumunun sona ermesini kabul etmeyerek Melik Rıdvan'dan korkup hayatı için endişeye düştü. Yakın adamları ve askerleriyle birlikte Halep'ten ayrılarak. Humus'a giden Cenahüddevle

orada naibi olarak bulunan Karaca'dan şehri teslim alarak Humus'u ele geçirdi, ardından hemen şehri tahkim etmeye başlayıp kaleyi her yönden mustahkem bir hale getirdi. Ailesini de şehre naklettirerek buraya yerleşip kendisini emniyete aldı. Cenahüddevle'nin Halep'ten ayrılmasının hemen akabinde Yağısiyan, Antakya'dan Halep'e gelerek şehirde tedbirler almaya ve öneriler sunmaya, askere de emir ve yasaklar koymaya başladı, ardından Yağısiyan ve Rıdvan, tekrar Dımaşk'a saldırmak için, asker toplayıp, hazırlık yapmak niyetiyle Şeyzer bölgesine doğru yola çıktılar. Yaklaşık bir ay kadar Şeyzer'de konakladılar ancak bu sırada komutanların arasında ihtilaf çıkması üzerine askerler ordudan ayrılarak kendi bölgelerine döndüler bunun üzerine Melik ise Halep'e geri gitti.

Bu yıl, Fahrü'l-Mülûk Rıdvan'a, Mısır Hâkimi Mustalî-Billâh'ın elçisi beraberinde onun mektubuyla birlikte ulaştı. Mustalî mektubunda ondan kendi itaatine girmesini ve kendi atına hutbe okutmasını istiyordu, aynı şekilde Efdal de ona aynı şeyleri içeren bir mektup yollamıştı. Rıdvan onların isteklerini cevaplayarak hutbelerde önce Mustalî'nin sonra Efdal'in ardından da kendi adının zikredilmesi emrini verdi. Yaklaşık dört cuma boyunca hutbe bu şekilde okundu. Rıdvan'ın bunda asıl amacı Mısır ordusuyla birleşerek Dımaşk'a saldırıp şehri kardeşi Melik Dukak'tan almaktı. Bunun üzerine Emir Sökmen b. Artuk ve Antakya hâkimi Yağısiyan Halep'e gelerek Rıdvan'ı böyle bir işe girdiği için kınayarak ona bu kararını değiştirmesini ve reddetmesini tavsiye ettiler. Rıdvan da kendisine tavsiye edilenleri kabul ederek eskisi gibi Sünnî hutbesi okutmaya başladı.

Bu yılın Rebiülevvel (Şubat/Mart 1097) ayının başlarında Mısır ordusunun, Kuteyle olarak bilinen Sur şehri valisinin isyana teşebbüs etmesi nedeniyle Mısır'dan ayrıldığı haberi geldi. Vali Kuteyle, itaatten çıkıp hizmetlerini yerine getirmekten kaçınmış ve muhalefet etmeyi tercih ederek biat etmekten vazgeçmişti. Mısır ordusu kılıç zoruyla şehri fethedene kadar kaleye saldırıp baskı altında tuttular. Sur'da birçok insan öldürülerek oradan bol miktarda mal yağmalandı, valiye ise ne söz ne de eman verilmeyerek esir edildi ve Mısır'a götürülerek orada öldürüldü.

Bu yıl sayısız çoklukta Frenk askerlerinin Marmara Denizinden sefere çıktıkları haberleri art arda gelmeye başladı. Haberler bu şekilde gelmeye devam edince insanlar duyduklarından ötürü endişeye kapılıp, haberlerin yayılmasıyla rahatsızlık duymaya başladılar. Melik Davud b. Süleymân b. Kutalmış onlara en yakın konumda

bulunuyordu ve haberlerin doğruluğu kesinleşince cihat farizasını yerine getirmek amacıyla asker toplamaya başladı. Türkmenlerden yardım edebilecekleri Frenklere karşı yardıma çağırdı, bunun üzerine çok sayıda Türkmen, Davut'un kardeşinin[122] ordusuyla birlikte ona katıldı. Bu kuvvetlerle güçlenerek cesareti artan Davud Frenklerin geçeceği geçit ve yollara doğru yürüyüşe geçerek beraberindekilerle onlara saldırdı ve çok fazla Frenk askeri öldü sonra Frenkler geri dönüp onlara saldırarak Davud'un kuvvetlerine üstünlük sağlayıp yenilgiye uğrattılar, askerlerin kimini öldürüp kimini de esir alarak mallarını yağmaladılar. Türkler, atlarının çoğu alındıktan sonra dağıldılar, Frenkler ise aldığı esirlerden çokça insanı Bizans İmparatoru'na sattılar ve onlar Konstantiniyye'ye götürüldüler ve bu korkunç felaketle birlikte İslam hakkında peş haberler gelince insanların endişeleri büyüyerek korkuları arttı. Bu savaş Recep ayının bitimine on gün(3-13 Temmuz arası 1097) kala gerçekleşti.[123]

Şaban ayının ortasında, Antakya hâkimi Emir Yağısiyan, Emir Sökmen b. Artuk ve Emir Kürboğa orduyla birlikte Antakya'ya hareket ettiler. Frenklerin Antakya'ya yaklaştıkları ve el-Belâne'de konakladıkları haberi ulaşınca Yağısiyan süratle Antakya'ya giderek oğlunu Dımaşk'a Emir Dukak'a, Humus'a Cenahüddevle'ye ve diğer ülke ve bölgelere onlardan yardım ve destek alması ve onların hızla cihada katılmalarını teşvik etmesi için gönderdi. Kendisi de Antakya'yı tahkim etmeye girişerek şehirdeki Hıristiyanları dışarı çıkardı.

Şevval ayının ikinci günü (12 Eylül 1097) Frenk ordusu Bagrâs'a[124] gelerek Antakya çevresine saldırdı bu sırada Antakya civarındaki kalelerde ve hisarlarda bulunan ahali isyan ederek kalelerde bulunanları öldürdüler bazıları ise kaçmayı başardı. Ertah[125] ahalisi de aynı bu şekilde davranarak Frenklerden yardım isteğinde bulundu. Şaban ayında (Temmuz/Ağustos 1097) batıdan bir kuyruklu yıldız görünerek yirmi gün kadar gökyüzünde kalıp sonra kayboldu ve bir daha görünmedi. Frenk askerlerinden sayısı otuz bine yakın kalabalık bir ordu yürüyüşe geçip etrafta karışıklıklar çıkararak Bâre'ye[126] ulaştılar ve burada yaklaşık elli erkeği öldürdüler. Bu

[122] I. Kılıç Arslan.

[123] Haçlıların Anadolu'ya gelişleri için bkz. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 2004, s.128-133; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Ankara, 2008, I, s.135-149; Işın Demirkent, "Haçlılar", *DİA*, XIV, s. 525-546.

[124] Antakya'ya 4 fersahlık bir mesafededir. *Mucem*, I, s. 467.

[125] Halep'in civar bölgelerindeki muhkem bir kaledir. *Mucem*, I, s. 140.

[126] Halep'in civarındaki köylerdendir. *Mucem*, I, s. 320.

arada Dımaşk ordusu Yağısiyan'a destek amacıyla Şeyzer'e gitmişti, bahsedilen Frenk ordusu Bâre'ye saldırınca Dımaşk ordusu derhal onlara doğru yürümeye başlayarak Frenklerden birçok asker öldürüp onları Bâre'den uzaklaştırdılar. Sonrasında Frenkler er-Rûc'a[127] dönerek buradan Antakya'ya yöneldiler. Antakya'da zeytinyağı, tuz ve diğer malzemelerin fiyatları artarak bulunmaz olunca hırsızlık olaylarına sebep oldu ve şehirde bu normal karşılandı. Frenkler Antakya ordusunun sürekli onlara saldırmasından ötürü aralarına hendek kazdılar. Frenkler ilk gelmeye başladıklarında Bizans İmparatoruyla anlaşarak, ilk fethettikleri şehri ona vereceklerine dair söz vermişlerdi ancak; ilk olarak Nikea'yı[128] fetheden Frenkler bu verdikleri sözü tutmayarak anlaşmanın aksine şehri ona teslim etmediler, aynı zamanda Frenkler yolları üzerindeki bazı sınır boylarını ve geçitleri de ele geçirdiler.

Bu yıl Halep'ten, el-Micenn olarak bilinen şehir reisinin şehri yönetimindeki tahakkümü ve zulümde aşırıya kaçması sebebiyle durumunun bozulduğu haberi geldi. El-Micenn Halep'te tutuklanıp evi yağma edildi, onunla birlikte yanında olan çocukları da öldürülerek kökü kazındı, İnsanları katleden ve kanlarını dökenlere ulaşan ceza böyledir. "*Bunlar zalimlerden uzakta değildir*." [129]

Bu yıl, Melik Rıdvan, Halep'te Ebü'l Fazl b. Mevsul'u kendisine vezir olarak atayarak onu Müşeyyidüddin olarak lakaplandırdı.

491 Yılı (1097-1098)

Bu yılın Cemaziyelevvel ayının sonunda (Mayıs 1098), Antakya ahalisinden Emîr Yağısiyan'a bağlı zırh imalatçılarından bir grup, daha önceden müsadereye ve kötülüğe uğradıkları için Antakya şehri aleyhine plan kurarak Frenklerle şehrin onlara teslimi hususunda anlaştıkları haberi geldi. Ardından bir fırsat bularak Antakya'nın dağa yakın burçlardan birini Frenklere satıp, gece vakti onları bu burçtan şehrin içine çıkarttılar. Frenkler çığlıklar atarak şehre daldılar, Yağısiyan ise hezimete uğrayıp büyük bir toplulukla birlikte Antakya'yı terk etti ancak o insanlardan bir kişi bile

[127] Halep'in meşhur köylerindendir. *Mucem*, III, s. 76.

[128] İznik. İznik'in İmparator Aleksios Komnenos'a teslimi için bkz. Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İstanbul, 1996 s. 327-331.

[129] Hud Suresi 83. Ayet.

kurtulamadı. Yağısiyan, Ermenaz'a[130] -Maarretün-Masrin'in yakınında küçük bir köy- yaklaştığı sırada atının üzerinden yere düştü, bu sırada adamlarından birisi onu kaldırarak tekrar ata bindirdi ancak o, atın sırtında duramayarak tekrar düşüp vefat etti.(Allah rahmet eylesin)

Antakya'ya gelince orada erkek, kadın, çocuk sayısız insan öldürüldü veya esir edildi, yaklaşık üç bin kişi ise kaleye kaçarak sığındılar. Allah, kimin kurtulmasını yazdıysa o kurtuldu.[131]

Bu yılın Şaban ayında Emîrü'l-Cûyuş el-Efdal'in büyük bir ordunun başında Mısır'dan, Şam'a doğru yola çıktığı ve Beytü'l-Makdis'te durakladığı haberi geldi. Bu sırada Beytü'l-Makdis'te iki emir bulunmaktaydı bunlar, Artuk'un oğulları olan Sökmen ve İlgazi idi; ayrıca şehirde bu iki emîrin askerlerinden ve akrabalarından bir grupla birlikte çok sayıda Türk de vardı. El-Efdal bu iki emîre elçi göndererek, savaş olmadan ve kan dökülmeden Beytü'l-Makdis'i kendisine teslim etmelerini istedi ancak, onlar el-Efdal'in bu isteğini cevaplamadılar, bunun üzerine o şehre karşı mancınıklar kurdurarak savaşa başladı, sonrasındaysa surda açılan bir gedikten şehre girerek şehri ve Davud b. Sökmen'in sarayını ele geçirdi. Şehri ele geçirdiği zaman her iki emîre de iyi muamele edip ihsanda bulundu ve maiyetleriyle birlikte ikisini de serbest bıraktı. Sökmen ve İlgazi beraberindekilerle birlikte Şevval ayının ilk 10 günü (1-10 Eylül arası 1098) Dımaşk'a ulaştılar, el-Fadıl ise askeriyle birlikte Mısır'a geri döndü.

Bu yıl, Frenklerin tamamı Maarretünnuman'a ilerleyerek Zilhicce ayının 29'unda (27 Kasım 1098) şehre saldırıp surlara kule ve merdivenler dayamak suretiyle şehre karşı savaştılar. Recep ayının başlarında Cuma gecesi, Niruz isimli, zırh imalatçısı olan Ermeni bir adamın oyunu sayesinde Frenklerin Antakya'yı ele geçirmesinden sonra peş peşe bu olayı doğrulayan haberler geldi. Bunun üzerine Şam orduları sayısız ve tahmin edilemez çoklukta toplanarak Antakya bölgesine doğru Frenk ordusuna saldırmak için yola çıktılar. Şam ordusu, Frenklerin erzakları tükenip de ölüleri yemeye başlayıncaya kadar onları kuşattı. Ardından Frenkler, gayet bitkin oldukları halde, sayı ve kuvvet olarak üstün olan İslam ordusuna karşı saldırıya geçerek onları yenilgiye

[130] Halep civar bölgelerinden eski bir şehirdir ve Halep'e 5 fersah uzaklıktadır. Mucem, I, s. 158.

[130] Antakya'nın Haçlılar tarafından işgali için bkz. *Alexiad*, s. 333-336; Azimî, s. 37; *el-Kâmil*, VIII, s. 297-299; *Zubde*, s. 238-242; Ebü'l-Fida, II, s. 26-27; Sıbt İbnü'l-Cevzi, I, s. 306-309.

uğratıp, birlikleri dağıttı. Soylu at sahipleri kaçtılarsa da cihat ve Müslümanları korumak amacında olan gönüllü mücahitler kılıçtan geçirildiler, bu olaylar, bu yılın Recep ayının 6'sında Salı günü (9 Haziran 1098) gerçekleşti.

492 Yılının Hilali Göründü (1098-1099)

Bu yılın Muharrem ayında (Kasım/Aralık 1098) Frenkler kuzey ve güney tarafından Maarretünnuman surlarına karşı harekete geçerek surdan daha yüksek bir kuleyi sura yaslayıp Müslümanları surdan uzaklaştırdılar. Savaş, Muharrem ayının 14'ü güneş batıncaya kadar surların üzerinde devam etti. Frenk elçilerinin, mallarına ve canlarına eman verilmesi, Frenk hâkimiyetinin tesisi için şehrin kendilerine teslim edilmesi hususunda şehirde bulunanlara birçok kere gelip gitmesinden ve şehir şahnesinin de olaya el koyarak ahaliden bu duruma itiraz edenleri engellemesinden sonra halk şehirden ayrılarak geri çekildi. Allahü Teâlâ'nın emri ne ise o yerine geldi. Frenkler akşam namazından sonra şehre hâkim oldular, şehirde her iki taraftan da çok sayıda insan öldürüldü bunun üzerine insanlar korunmak için evlerine çekildiler, Frenkler, ahaliye eman vermelerine anlaşmaya sadakat göstermediler. Şehrin üzerine haç dikip halka ağır vergiler koyarak daha önceden verdikleri sözleri tutmadılar, bulabildikleri her şeyi yağma ettiler, insanlarda güç yetiremeyeceği şeyler istediler. Sonunda Frenkler, Safer ayının 17'si Perşembe günü (13 Ocak 1099) oradan ayrılara Kefertâb'a gittiler.

Frenkler, buradan sonra aynı yılın Recep ayının sonlarında (Haziran 1099) Beytü'l-Makdis bölgesine yönelince onların yolları üzerindeki insanlar korkarak kaçtılar. Frenkler ilk olarak Remle'ye saldırıp hasat zamanı burayı ele geçirdikten sonra Beytü'l-Makdis'e giderek şehir halkıyla savaştılar. Ahaliyi sıkıştırmaya başlayan Frenkler inşa ettikleri kuleyi surlara dayadılar, bu sırada el-Efdal'in kalabalık bir ordunun başında, Frenklere saldırmak ve cihat etmek, şehirdekilere de Frenklere karşı yardım ederek şehri korumak için Mısırdan yola çıktığı haberi onlara ulaştı. O gün Frenkler şehre karşı şiddetle savaşıp gündüzün sonuna kadar muharebeye devam ettilerse de sonra geri çekildiler, bunun üzerine şehirdekiler de ertesi gün tekrar saldırmak için sözleştiler. İnsanlar akşamüzeri surların üzerinden indiklerinde Frenkler şehre tekrar saldırarak hazırladıkları kuleye çıkıp surlara geçtiler, orada bulunan kişiler

ise kaçtılar. Frenkler Beytü'l-Makdis'e hücum ederek ele geçirdiklerinde ahalinin bir kısmı Mihrab'a[132] sığındı. Bu yılın Şaban ayının 22'sinde Mescid-i aksa eman ile teslim edildi, (15 Temmuz 1099) Frenkler şehitlikleri ve Halil İbrahim (a.s.) kabrini yıktılar.[133]

El-Efdal, Mısır ordusunun başında ulaştığında işler sona ermişti sahil tarafının ordusu da el-Efdal'in ordusuyla birleşip Ramazan ayının 14'ünde (4 Ağustos 1099) Askalân'ın dışına inerek Arapların ve donanmanın denizden gelmesini beklediler. Frenkler, Mısır ordusuna karşı yürüyüşe geçerek kalabalık bir şekilde hücuma kalkınca Mısır ordusu da Askalân tarafına doğru geri çekilip şehre girdi. Bunun üzerine Frenklerin kılıçları Müslümanlara galip gelerek ölüm, yayalardan, gönüllülerden ve ahaliden yaklaşık 10 bin kişi yok etti, Mısır ordusu yağmalandı, el-Efdal ise yakın adamlarıyla birlikte Mısır'a döndü. Frenkler, el-Efdal'in ardından kendilerine 20 bin dinar haraç getirilmesini kabul ettirene kadar şehri baskı altında tuttular. Halktan bu parayı tahsil etmeye başladılar ancak, Frenk komutanları arasında anlaşmazlık çıktı ve hiçbir şey elde edemeden Askalân'dan ayrıldılar. Anlatılır ki: bu savaşta, asker hariç olmak üzere Askalân'ın ulemalarından, köylülerinden, tüccarlarından ve ahdâsından, 2700 kişi öldürülmüştür.

493 Yılı (1099-1100)

Bu yılın Safer ayında (Aralık/Ocak 1099-1100) Sultan Berkyaruk'un, kardeşi Muhammed Tapar ile arasında çıkan anlaşmazlıkta ve savaşta onu yenilgiye uğrattıktan ve kardeşine karşı İsfehan'a hâkim olduktan sonra Bağdat'a ulaştığı haberi geldi.

Melik Şemsü'l-Mülûk Dukâk b. Tacüddevle, Diyarbakır'ı, işgal edenlerden geri almak için büyük bir orduyla birlikte Dımaşk'tan ayrılıp Diyarbakır'a doğru yürüyüşe geçerek çöl yoluyla Rahbe'ye oradan da Diyarbakır'a geldi. Ardından Dukak, Meyyafarikin'i teslim alarak şehri koruyacak ve savunacak görevlileri tayin etti.

Bu yılın Recep ayında (Mayıs/Haziran 1100) Frenk Kralı ve Antakya Hâkimi Bohemund, Afâmiye Kalesi'ne gelerek, burada karargâh kurup birkaç gün kaldı ve

[132] Mescid-i Aksâ

[133] Kudüs'ün sükûtu için bkz. Azimî, s. 37; *el-Kamil*, VIII, s. 405-407; Ebü'l-Fida, II, s. 27-28; Sıbt İbnü'l-Cevzî, I, s. 323

tarlalardaki ürünleri yok etti. Bu sırada, Dânişmend'in ve Kılıç Arslan b. Süleyman b. Kutalmış'ın, Türklerden müteşekkil, kalabalık bir orduyla Malatya'ya ulaştığı haberi geldi. Bohemund bu haberi öğrenince derhal Antakya'ya geri dönerek ordusunu toplayıp İslam ordusunun üzerine doğru harekete geçti. Allahü Teâlâ, Bohemund'a karşı Müslümanlara yardım ederek onun ordusundan büyük miktarda asker öldürüldü, kendisi ise bir grup askeriyle birlikte tutsak alındı ve 493 Yılının Safer ayının 12'sinde (28 Aralık 1099) Bohemund'un Antakya'daki naiplerine, şehrin teslimini isteyen elçiler gönderildi.

Bu yıl, kuzey bölgelerinde, birçok mıntıkadaki kuyuların ve hisarların çoğundaki kaynakların kuruduğu ve fiyatların düştüğü haberleri geldi.

494 Yılı (1100-1101)

Bu yılın Rebiülevvel ayında (Ocak/Şubat 1101) Emir Sökmen b. Artuk, Türkmenlerden kalabalık bir ordu toplayarak Urfa ve Suruç'taki Frenklere karşı harekete geçti. Emir Sökmen, Suruç'u ele geçirdi ve burada birçok insan ona iltihak etti, bu sırada Frenkler de ordularını hazırlamışlardı. Her iki ordu karşı karşıya geldiğinde Müslümanlar tam Frenklere karşı zafer kazanıp galip gelmek üzereydiler ki Türkmenlerden bir grup aniden kaçtı bunun üzerine morali bozulan Emir Sökmen ise savaşı terk etti. Ardından Suruç'a ulaşan Frenkler şehri ele geçirdiler ve kaçıp kurtulanlar dışında ahalinin bir kısmını öldürüp bir kısmını da esir ettiler.

Bu yılın Muharrem ayının 7'si Pazartesi günü (12 Kasım 1100) imam, fakih, kadı, vaiz Ebû İshak İbrahim b. Muhammed b. Ukayl b. Zeyd eş-Şehrezorî vefat etti, Allah rahmet eylesin.

Bu yıl, Beytü'l-Makdis hâkimi Godefroi liman şehri Akkâ'ya gelip buraya saldırdığı sırada kendisine bir ok isabet ederek onu öldürdü. Daha önceden Yafa şehrini imar ederek Tankred'e teslim etmiş olan Godefroi öldürüldüğü zaman, kardeşi Urfa hâkimi Kont Baudoin, 500 kişilik atlı ve piyade kuvvetiyle birlikte Beytü'l-Makdis'e geldi. Şemsü'l Mülûk-Dukak, Baudoin'in gelişini haber alınca ordusunu toplayarak, Humus hâkimi Cenahüddevle ile birlikte ona karşı harekete geçti ve Beyrut'a yakın bir

yerde onu karşıladı. Cenahüddevle ordusuyla birlikte Baudoin'e doğru hızla saldırarak onu bozguna uğratıp askerlerinin bir kısmını da öldürdü.

Bu yıl Frenkler, sahil tarafından Hayfa'yı[134] kılıç zoruyla, Ursuf'u[135] ise emanla ele geçirerek ahalisini şehirden çıkarttılar. Yine Bu yılın Recep ayının sonlarında (Mayıs 1101) Frenkler, Cenevizlilerin yardımıyla birlikte Kaysâriyye'yi[136] kılıç zoruyla ele geçirerek ahalisini katledip şehirde ne varsa yağmaladılar.

Bu yıl, Sultan Berkyaruk'un, kardeşi Muhammed Tapar ile karşılaşmak maksadıyla ordusunun başında Bağdat'a yaklaştığı haberi geldi. Berkyaruk, yapılan savaşta kardeşi Muhammed Tapar'ı esir alıp öldürdü ayrıca onun vezirini ve komutanlarından bir grubu esir alarak öldürülmelerini emretti. Sonrasında derhal saltanat merkezi İsfehan'a yönelen Berkyaruk oraya ulaştığında şehre yerleşip hâkim olacak şekilde devletin işlerini düzene soktu ve onun gelişiyle durumlar düzeldi.

Bu yıl Emirül-Müminîn, Halife Müstazhir-Billâh Bağdat'ta, veziri Amidüddevle Muhammed b. Muhammed b. Cehir'in hapsedilmesini, naiplerinin ve ona bağlı kimselerin ise tutuklanarak mallarının müsâdere edilmesini ve onların, İbn Cehir'e isnat edilen kötü işlerden ve kızgın olduğu şeylerden ötürü öldürülmesini emretti.

Bu yılın Şaban ayında (Haziran 1101), uç şehri Cebele'ye[137] hâkim olan Kâdı İbn Süleyha, Emir Zahireddin Atabek'e haber göndererek; Cebele'yi teslim etmek için güvenilir olduğunu düşündüğü bir kimseyi göndermesini ayrıca himaye ve gözetim altında, güven içerisinde ve güzel bir korumayla, malı ve ağırlıklarıyla birlikte Dımaşk'a ulaşarak Bağdat'a geçmeyi talep etti. Emir Zahireddin onun teklif ettiği şeylere muvafakat göstererek isteklerinin yerine getirileceğine dair söz verdi ve oğlu Emir Tacü'l-Mülûk Börî'yi bahsedilen uç şehrine atadı. Bu sıralarda Melik Şemsü'l-Mülûk Dukak, Dımaşk'ta bulunmayıp Diyarbekir'deydi ve bu yılın Şevval (Temmuz 1101) ayının başlarında oradan dönerek Dımaşk'a girdi. İbn Süleyha'nın istediği şeyler karara bağlandığında Tacü'l-Mülûk Böri derhal adamlarıyla birlikte Cebele'ye yönelerek şehri teslim aldı, bunun üzerine İbn Süleyha da oradan ayrılarak maiyeti,

[134] Yâfâ yakınlarında Şam'ın sahil bölgelerinde kalan bir kaledir. *Mucem,* II, s. 332

[135] Şam sahillerinde Yâfâ ve Kayseriyye arasında kalan bir şehirdir. *Mucem,* I, s. 151-152

[136] Filistinin Civar bölgelerindendir, Taberiye ile arasında üç günlük mesafe vardır. *Mucem,* IV, s. 421-422

[137] Halep'in civar bölgelerinden Lazkiye yakınındaki bir sahil şehri. *Mucem,* II, s. 104-106

adamları, silahı, sürüsü, binek hayvanları ile elinde bulunan malı, eşyası, yükü ne varsa hepsiyle birlikte Dımaşk'a ulaştı. Burada iyi bir şekilde karşılanan ve kendisine saygıyla muamele edilen İbn Süleyha, bir müddet Dımaşk'ta kaldıktan sonra tüm mülküyle ve kalabalık bir askeri toplulukla birlikte Bağdad'a yürüyüşe geçerek buraya ulaştı. Çok geçmeden onun malları ve servetinin çokluğu sultana haber verildi, sonrasında malları yağmalanarak sahip olduğu her şeye el konuldu. Diğer taraftan Tacü'l-Mülûk, uç şehri Cebele'ye hâkim olduğunda adamlarıyla birlikte buradaki konumunu güçlendirip ahaliye karşı kötü davranışlarda ve çirkin hareketlerde bulunmaya başlayarak, şehirde hoşnut olunan ve alışıla gelen adalete ve insafa aykırı bir yol tuttu. Ardından ahali, başlarına gelen durumu kendilerine yakınlığından ötürü, Trablus sınırını ele geçirmiş olan Kâdı Fahrü'l Mülûk Ebû Ali Ammâr b. Muhammed b. Ammâr'a şikâyet ettiler, bunun üzerine Kâdı, onlara istekleri icabınca destek vereceğine ve bu durumdan kurtulmaları için yardım edeceğine dair söz vererek ordusundan pek çok sayıda asker gönderdi. Bu askerler sınırı geçip Cebele ahalisiyle Türklere karşı birleştiler ve onları yenilgiye uğratarak bölgeden çıkarttılar, ardından da bu bölgeyi ele geçirip Tacü'l-Mülûk'u yakaladılar ve onu Trablus'a götürdüler. Kâdı Fahrü'l-Mülûk, ona karşı ikramda bulunup iyi davranarak onu Dımaşk'a gönderdi ve babası Zahireddin Atabek'e de mektup yazıp durumu bildirerek olanlardan ötürü ondan özür diledi.

Bu yıl Melik Şemsü'l-Mülûk Dukak, Dımaşk Reisi Eminüddevle Ebû Muhammed b. es-Sûfî'yi tutuklatıp mülkünden hazineye getireceği mallar hususunda onunla anlaştıktan sonra onu serbest bırakarak görevine geri yerleştirdi.

Bu yıl, Ramazan ayının başlarında (Mayıs/Haziran 1101) Avâsî olarak bilinen Emir Saadüddevle, kalabalık bir orduyla birlikte Mısırdan çıkarak Frenklerle cihat etmek için Askalan'a ulaştı. Aynı yılın Zilhicce ayına (Eylül/Ekim 1101) kadar burada ikamet eden Saadüddevle, Askalan'dan ayrıldığı sırada Frenklerden 1000 süvari ve 10.000 piyade onun üzerine saldırıya geçti. İki taraf karşı karşıya geldiğinde İslam ordusunun sağ ve sol cenahı bozuldu ve Frenkler onları takibe koyuldular, Komutan Saadüddevle ise az sayıda askeriyle ordunun merkezinde kaldı. Bu sırada Frenkler ona saldırdı, o direnmek istedi ancak kaderi onu yakaladı ve atı o sırtındayken ayağı tökezleyip yüz üstü düştü aynı anda Saadüddevle de atından yere düşerek burada şehit oldu, Allah rahmet eylesin o, mükâfatlandırılarak şehit düştü. Bu sırada Müslümanlar, Frenklerin üzerine geri döndüler ve onlara karşı savaşmak için birbirlerini

cesaretlendirip yaptıkları saldırıda kendilerini feda ederek Frenkleri Yâfâ'ya kadar sürdüler. Bu çarpışmalarda Müslümanlar, Frenk askerlerinden bazılarını öldürüp bazılarını da esir ederek onları yağmaladılar ve sonuç onlar adına güzeldi, az sayıda asker haricinde kayıpları olmadı.

Bu yıl, Musul ve el-Cezîre Hâkimi Emir Kürboğa kendisine bağlı bölgelerin durumlarını incelemek ve muhalefet edenleri tekrar itaat altına almak için Sultan Berkyaruk'un yanından ayrıldı ancak Merâga'ya[138] geldiğinde ölümcül bir hastalığa yakalanarak hastalığı ağırlaştı ve burada vefat edip Rabbine yürüdü.

Bu yılın sonlarında Sultan Berkyaruk b. Melikşah kardeşi Muhammed Tapar'dan kaçarak Bağdat'a geldi.

495 Yılı (1101-1102)

Bu yıl Horasan, Irak ve Şam yöneticileri, ahalilerinin durumlarını göz ardı ederek savaş ve anlaşmazlıklarla uğraştıkları için sürüp gitmekte olan ihtilaf, kin, savaş, fesat ve birbirlerinden korku karşısında ahalinin ne durumda olduğunun haberi ulaştı.

Bu yıl Frenk komutanı, Ruha kontu zelil ordusuyla birlikte uç şehri Beyrut'a ulaşıp ele geçirmek isteğiyle şehre saldırdı. Şehre karşı savaşarak baskı altına aldı. Burada kalışı uzun sürdüyse de isteğine ulaşamadan oradan ayrıldı.

Trablus emiri Fahrülmülk İbn Ammâr'ın, Frenk ordusunun başında Trablus'a saldıran Sanit-Gilles'i[139] uzaklaştırmak için yardım isteyen mektupları ulaştı. O Dımaşk ordusundan destek isteyerek onları imdada çağırıyordu. İstekleri cevaplanarak ordu Trablus'a doğru harekete geçti. Fahrülmülk aynı zamanda Humus emiri Cenahüddevle'yi de yardım için davet etmişti ve o da ordusunun başında yardıma geldi. Çok fazla sayıda asker bir araya gelerek Antartus[140] tarafına doğru yöneldiler. Frenkler tüm kuvvetleriyle onlara göründüler ve iki ordu birbirine yaklaşarak orada karşı karşıya

[138] Azerbaycan'ın en meşhur ve en büyük şehirlerindendir. *Mucem,* V, s. 93-94

[139] İbn Kalânisî, Toulouse kontu Raymon de Saint-Gilles'i bazen Sencil bazen de İbn Sencil olarak kaydetmiştir. Trablus Kuşatması için bkz. Sevim, *Suriye ve Filistin,* s. 254-255

[140] Sahil tarafında Dımaşk ile Humus'un nahiyeleri arasında sınırdır. *Mucem,* I, s. 270

geldiler. Müslüman ordusu, müşrik ordusuna yenilip çok sayıda Müslüman öldürüldü, sağ kalanlar ise beraberindeki askerlerden kaybedilen kaybedildikten sonra Dımaşk'a ve Humus'a geri döndüler ve 22 Cemaziyelahir'de (13 Nisan 1102) ulaştılar.

Bu yıl Mısır tarafından, Safer ayında (Kasım/Aralık 1101) Mısır hâkimi Müsta'li-Billâh Emirül-Müminîn b. Mustansır-Billâh'ın 27 yaşında Vefat ettiği haberleri ulaştı. Müsta'li-Billâh 468 yılında doğmuştu ve hilafeti 7 yıl 2 ay kadar sürmüştür. Yüzüğünün üzerine "El-İmam el-Müsta'li-Billâh Emirül-Müminîn" yazıldı. O tüm askere orduya ve diğer reayaya karşı iyi tavırlı, güzel huyluydu, Babası Mustansır-Billâh gibi o da ihtiyacı olduğu her alanda el-Efdal Seyfü'l İslam İbn Emirü'l Cüyûş'un sağ görüşlülüğüne, doğru düzenlemelerine ve bunları yerine getirtmesine güvenerek saraydan ayrılmamıştır. Müsta'li-Billâh'dan sonra yerine oğlu Ebû Ali el-Mansûr b. el-Müsta'li-Billâh Ebü'l Kâsım Ahmed geçerek el-Efdal el-Seyyid Ebü'l Kâsım Şahinşah İbn Emirü'l Cüyûş onun için askerlerden, umeradan, tüm reaya, görevli ve müttefiklerden biat alıp onu babasının vefatının akabinde yerine oturtturdu. Sonrasında Amir bi-Ahkamullah olarak lakaplandırılarak el-Efdal'in yerinde düzenlemeleriyle işler ona göre düzenlendi ve durumlar istenilenden ve arzulanandan daha iyi bir şekilde nizama kavuştu.

Yine bu yıl Mısır ordusu, ellerinde kalan uç bölgelerindeki sahil yöneticilerine, Frenk birliklerinin saldırılarına karşı yardım etmek için Mısır'dan yola çıkarak Recep ayında Askalan'a ulaştı (Nisan/Mayıs 1102). Beytü'l-Makdis[141] kontu Baudoin, Mısır ordusunun gelişini öğrenince tamamı seçilmiş Frenk kuvvetleriyle birlikte yaklaşık olarak 700 süvari ve piyadeyle onlara karşı harekete geçerek Mısır ordusuna saldırdı fakat Allah, onun körelmiş ordusuna karşı Mısırlılara zafer verdi. Frenklerin çok miktarda süvari ve piyadesi öldürüldü ve Baudoin 3 asker ile birlikte Remle'ye kaçtı. Mısır ordusu onu takip ederek kuşattı ancak o kılık değiştirip beklenmedik bir anda onlardan kurtuldu ve Yâfâ'ya yönelerek ellerinden kaçtı. Baudoin takip edilirken şeker kamışı çalılıklarında saklanmıştı bu çalılıklar ateşe verildiğinde ateşler onun vücudunun birazını yaktı ancak o bundan da kurtuldu ve Yâfâ'ya ulaştı. Askerlerinin ise kılıçları düşürülerek öldürüldü ya da esir edildi, Remle'de onun adamlarından ve cesur askerlerinden ele geçirilenler Bu senenin Recep ayının sonunda Mısır'a getirildiler.

[141] Özatağ, Beytü'l-Makdis ismini, Beytü'l-Mukaddes olarak tercüme etmiştir. Özatağ, *Şam Tarihi,* s. 8-11-41-45.

Tam bu sırada 40 kadar Frenk gemisi denizden ulaştı. Bu gemilerle birlikte denizin kabardığı ve rüzgârın da onların aleyhine eserek birçoğunun battığı haberi ulaştı. Onlardan çok azı hariç kimse kurtulamadı ve bu gemiler adam ve mal yüklüydü.

496 Yılı (1102-1103)

Bu yıl Melik Şemsü'l-Mülûk Dukak ve Zahireddin Atabek orduyla birlikte Dımaşak'tan ayrılıp Rahbe'ye yöneldiler, şehre saldırarak içinde kim varsa baskı altına aldılar ve erzak yollarını kestiler. Şemsü'l-Mülûk ve Zahireddin, şehrin yöneticisi kendisi ve bölge ahalisi için eman talep edinceye kadar kuşatmayla şehri baskı altına aldılar. Şiddetli çarpışmalar ve uzun savaş sonrası onlara eman verildi ve bu yılın Cemaziyelahir'inde (Mart/Nisan1103) şehir Dukak'a teslim edildi. Dukak şehrin işlerini düzenleyerek koruması için güvenilir gördüğü kişileri atadı ve şehirde bulunanların görevlerini tayin ederek 22 Cemaziyelahir Cuma günü (2 Nisan 1103) Dımaşk'a geri döndü.

Bu yıl Humus'dan, Humus Hâkimi Cenahüddevle Hüseyin Atabek'in kaleden Cuma namazı için camiye indiği haberi geldi. Etrafı pürsilah özel adamları ve askerlerle çevriliydi. Âdeti üzere namaz kılacağı yere ulaştığında 3 İranlı Bâtinî fedaisi aniden üzerine atıldılar, beraberlerinde zahit kıyafeti giymiş yaşlı bir adam da vardı ve Bâtınîler onu çağırıp ondan istekte bulundular yaşlı adam da onlara istediklerini vaat edince bıçaklarıyla Cenahüddevle Hüseyin'e vurarak onu katledip yanındaki askerlerinden de bir kısmını öldürdüler. Bu sırada camide Arap olmayan 10 mutasavvıf ve diğer bazı kişiler bulunmaktaydı, suikastten ötürü bu 10 mutasavvıftan şüphelenilerek elleri bağlanmak suretiyle diğerlerinden daha kötü bir şekilde haksız yere öldürüldüler.

Bu olay sebebiyle Humus halkı rahatsızlık duyarak durumlarından tedirgin oldular ve Türkmen ahalinin çoğu Dımaşk'a kaçtı. Bunun üzerine Humus'ta işler karışınca Ahali Dımaşk'taki Melik Şemsü'l-Mülûk'a mektup göndererek, bu haber Frenklere ulaşmadan ve onlar şehri ele geçirmek için heveslenmeden önce Humus'u teslim alacak, şehrin korunması ve müdafaası hususunda güven duyulacak birini göndermesini talep etti. Melik Şemsü'l-Mülûk ve Zahireddin Atabek derhal orduyla birlikte Dımaşk'tan yola çıkarak Humus'a ulaşıp şehri teslim aldı ve kaleye yerleştiler.

Bu olay sırasında Frenkler Humus'a gelmekte ayrıca da Resten[142] şehrini kuşatarak saldırmaktaydılar, Dukak'ın Humus'a yerleştiğini öğrendiklerinde ise bu civarda olmaktan ve Humus'a yaklaşmaktan korkarak oradan ayrıldılar.

El-Hakîm el-Müneccim olarak bilinen Bâtıni, Halep emiri Melik Fahrü'l-Mülûk Rıdvan'ın arkadaşıydı ve Halep ve Şam'da Bâtınîlik mezhebini ilk o ilan etmişti, yine Cenahüddevle'yi Humus'ta öldürmeleri için üç adamı da o görevlendiren oydu. Ardından bu olaydan 14 gün sonra onun öldüğü haberi geldi.

Şemsü'l-Mülûk Humus'daki işleri düzene koyup şehirdeki görevleri tayin ederek Ramazan ayının başında (Haziran 1103) Dımaşk'a geri dönerken Mısır ordusu el-Efdal Şahinşah'ın oğlu Şerefü'l-Mealî ile birlikte kara ve deniz yoluyla Mısır'dan ayrıldı. O hem ülkenin ve ahalinin zaferi hem de cihat için Dımaşk ordusunun yardıma gönderilmesini isteyen bir mektup yazdı ve bu isteğine cevap verildi ancak gerçekleşen sebepler ve tesadüf eden engeller Şerefü'l-Mealî'nin hareketini engelledi. Donanma Şevval ayının sonunda (Temmuz/Ağustos 1103) Yâfâ'ya ulaştı ve burada durarak birkaç gün kaldı ardında da askerler sahile inerek dağıldılar. Bu bölgede daha önceden fiyatlar artmış, yiyecekler azalmıştı ancak donanmanın getirdiği tahıl bu durumu düzelterek fiyatları düşürdü ne var ki Frenklerin Yafa'ya saldırıları sürürekli devam etti.

Bu yılın Zilkaide (Ağustos/Eylül 1103) ayında Kılıç Arslan b. Sülayman b. Kutalmış'ın Biladu-Rum'dan Antakya'yı ele geçirmek üzere yola çıktığı haberleri art arda geldi. Kılıç Arslan Maraş'a yakın bir bölgeye ulaştığında Malatya hâkimi Emir Danişmend ile aralarında ayrılık ve problem başgösterdi bunun üzerine o, Emir Danişmend üzerine yürümek ve onu bertaraf etmek zorunda kaldı. Ardından Kılıç Arslan onun ordusunu yenip piyadelerini katletti, onun Şam'a gidişinin bu olaydan sonra geri dönerken olduğu söylendi. Kılıç Arslan, Halep'e bir elçi göndererek kendi ordusuna erzak ve yiyecek diğer ordulara ve askerlere de ihtiyacı olan şeyleri getiren yolculara izin verilmesini talep etti. Bunun üzerine halk memnuniyet duyarak birbirlerini müjdelediler.

[142] Hama ve Humus yolunun tam ortasındadır. *Mucem,* III, s. 43

497 Yılı (1103-1104)

Bu yılın Recep ayında (Mart/Nisan 1104) Frenklerin, tacir, asker, hacı ve diğer bazı şeylerle yüklü gemilerinin kendi ülkelerinden çıkarak Lazikiye'nin açığına ulaştıkları haberleri geldi. Bu sırada Saint-Gilles, Trablus'a saldırmaktaydı ve bu gelen gemilerden Trablus'a karşı burayı baskı altına almak ve ele geçirmek için yardım istedi. Bunun üzerine gemilerdeki askerlere onun yanına gelerek ordusuna katıldılar. Günlerce Trablus'u baskı altına alıp mücadeleye girişerek savaştılarsa da sonrasında oradan ayrıldılar. Ardından uç şehri Cübeyl'e saldıran Frenkler şehri baskı altına alıp savaşarak sonunda eman ile ele geçirdiler. Ancak şehrin hükmünü elde ettiklerinde ahaliyi aldattılar ve verdikleri eman sözüne riayet etmeyerek onların mallarına el koyup her şeylerini tükettiler ve çeşitli acılarla onları cezalandırdılar.

İki emir; Sökmen b. Artuk'un ve Musul hâkimi Çökürmüş'ün bir araya gelerek, ordularıyla birlikte Allah'ın düşmanları Frenklere karşı cihatta ve onlarla yapılacak savaşta güçlerini ve imkânlarını seferber edecekleri konusunda birbirlerine söz verip anlaştıkları haberi geldi. İki emir bu senenin Şaban ayının başlarında (Nisan/Mayıs 1104) Resü'l Ayn'a geldiler bunun üzerine Bohemund ve Tankred ordularıyla birlikte, Antakya bölgesinden Ruha'ya doğru adı geçen iki emire karşı Ruha hâkimine yardım etmek maksadıyla harekete geçtiler. Ruha'ya saldıran Müslüman ordusuna yaklaştıklarında her iki taraf da karşısındakini karşılamak için hazırlandı. Şaban ayının 9'unda iki ordu savaşa tutuştu, Allah, Frenklere karşı Müslümanlara yardım ederek Müslümanlar onları bozguna uğrattı ve Frenklerden çok fazla savaşçı öldürüldü, sayıları artçılar ve yedekler dışında 10 binden fazlaydı. Bohemund ve Tankred ise az sayıda askerle birlikte kaçtılar. Bu, Müslümanlar için çok büyük bir zaferdi ve onun gibisi daha önceden mümkün olmamıştı. Bu zaferle birlikte Frenklerin kendilerine olan güvenlerini zayıflamış, sayıları azalmış, cesaretleri ve silahları körelmişti, Müslümanların ise kendilerine güveni artmış İslamiyetin zaferine ve inançsızlarla mücadeleye olan inançlarını keskinleşmişti. İnsanlar Haçlılara karşı kazanılan bu zaferle birbirlerini müjdeleyerek onların mağlup edilebileceğinden ve onlara üstünlük kurulabileceğinden emin oldular.

Yine bu ay Frenk Kralı ve Beytü'l-Makdis hâkimi Baudoin'in ordusunun başında Akkâ'ya geldi, daha önceden 90 küsür gemi ile uç şehri Cübeyl'i ele geçirmiş olan Cenevizliler ise kara ve deniz yoluyla ona eşlik ettiler. Haçlılar birçok yönden

Akkâ'yı kuşatarak çeşitli taraflardan şehri baskı altına alıp, valiyi ve askerleri onlarla savaşmaktan aciz bırakmak ve halkın savaşma gücünü zayıflatarak kılıç zoruyla burayı ele geçirmek için şehri savaşmaya zorladılar. Şehrin valisi Emir Zehrüddevle [Bina] el-Cüyûşî idi ve o şehri korumaktaki acizliği ve savunmadaki zayıflığı nedeniyle şehirden çıkmıştı, yardım veya destek gelmesinden umudunu kesince Haçlılara haber göndererek kendisi ve Akkâ ahalisi için eman talep etti. Frenkler şehri ele geçirdiği zaman o bu durum sonucunda Dımaşk'a döndü. Şaban ayının bitimine 3 gün kala (25 Mayıs 1104) Dımaşk'a giren Zehrüddevle'ye, Zahireddin Atabek ikramda bulunarak, onu güzel bir şekilde karşıladı. Şemsü'l-Mülûk Dukak ve Zahireddin Atabek onun içini rahatlatıp samimiyetini tekid ettikleri şeylerle hakkını teslim ettiler. Zehrüddin, Mısır'a dönüş yolu rahatlayana kadar Dımaşk'ta kaldı ardından da Mısır'a geri dönerek sağ salim bir şekilde oraya ulaştı ve başarı sağlayamadığı için ötürü özrünü açıkladı, yaptıklarına öfke duyulup ayıplandıktan sonra özrü kabul edildi.

Bu yıl Dımaşk hâkimi Melik Şemsü'l-Mülûk Dukak b. Tacüddevle'nin uzun zamandır devam eden hastalığı zuhur etti ve aynı zamanda bazı gıdaları da karıştırarak yedi[143] bu ise hastalığın vereme kadar ilerlemesine sebep oldu. Bu hal devam ederken o günden güne güçsüzleşerek zayıfladı ve şifa bulamayınca iyileşmekten ümidini kesip afiyet bulma dileği son buldu. Annesi Safvetü'l-Mülûk Hatun ona, içinden geçenleri vasiyet ederek devletin işlerini ve oğlunu belirsizliğe terk etmemesini tavsiye etti. O zaman Dukak kendisinden sonra Dımaşk yönetimini Zahireddin Atabek'in üstlenmesini ve küçük oğlu Tutuş b. Dukak b. Tacüddevle'nin de büyüyene kadar iyi bir şekilde eğitilerek ona güzel bir terbiye verilmesini belirttikten sonra içinden geçen başka ne varsa hepsini söyledi. Ardından da bu senenin Ramazan ayının 12'sinde (8 Haziran 1104) Hakkın rahmetine kavuştu. [144]

Zahireddin Atabek bu durumdan önce şiddetli bir hastalığa yakalanmıştı ancak şifa buldu ve Allah ona sıhhati geri vererek ve sağlığına kavuşturdu. Sonra Zahireddin Atabek askerlere ve halka iyi bir şekilde davranmaya başlayarak, ümeraya ve devlet ileri gelenlerine ihsanlarda bulundu.[145] Hazineden hilat, ödül, hediye ve yardım etmede cömert davrandı, iyiliği emrederek kötülüğü yakalayıp kötülerin ve fesatçıların üzerine

[143] Birbirine zararlı farklı gıdaları, yoğurt ve balık gibi.

[144] Tutuş'un vefatı için bkz. Azimî, s. 41; *el-Kamil,* VIII, s. 467; *Zübde,* s. 229-230.

[145] Ali Sevim bu kısmı "bağış ve ödül vermekten geri durdu" olarak hatalı br şekilde tercüme etmiştir. bkz Sevim,"İbnü'l-Kalânisî'de Selçuklular", s. 31.

gücünü tesis etti. İtaatkâr ve iyi insanlara ihsan etmede çok ileri gitti ve armağanlarla kalpleri ısındırarak sevgi ve hediyelerle gönülleri fethetti. Onunla birlikte işler yoluna girerek bütün halk ona itaat etmede ittifak etti. Şemsü'l-Mülûk Dımaşk reisi el-Reis Ebû Muhammed b. es-Sufî'ye karşı harekete girişmiş ve sonunda 496(1102-1103) yılında onu tutuklatmıştı o, emirlere uyup onları yerine getireceğine dair bir anlaşma yapılana kadar tutuklu olarak kaldı. Bu olaydan sonra bir hastalığa yakalanarak tekdir edilmiş eceli geldi ve ondan kurtularak Rabbine gitti, ölümünden sonra onun görevine oğlu Ebü'l-Mücelî Seyf ve kardeşi Ebüzzevâd el-Müferric geçerek riyasette ortak olduklarına dair her ikisine de menşûr yazıldı. Şemsü'l-Mülûk'un vefatının hemen ardından Zahireddin Atabek ikisini de yanına getirterek gönüllerini rahatlatmış, onlara halkın idaresinde ahaliye destek olmalarını, halka karşı iyi ya da kötü durumda görevlerini yerine getirmelerini, reayaya iyilik yapana onların da iyilikte bulunmalarını kötülük yapana ise ceza verip sert davranmalarını sıkı sıkıya tembih etti. Bunun üzerine Ebü'l-Mücelî Seyf ve Ebüzzevâd el-Müferric onun emirlerine itaat edip hükümlerini uyguladılar.

Şemsü'l-Mülûk (Allah rahmet eylesin) vefatından önce kardeşi Melik Ertaş b. el-Sultan Tacüddevle'yi Baalbek kalesine burada şehrin valisi Fahrüddevle Gümüştekin et-Tâcî'nin -babasının hizmetlisi- yanında tutuklu kalması için göndermişti. Zahireddin Atabek, Tacüddevle'nin çocukları hakkındaki hükmü yerine getirmeye karar vererek bahsi geçen hizmetliye Ertaş'ı serbest bırakmasını ve onu Dımaşk'a göndermesini yazdı. Melik Ertaş Dımaşk'a ulaştığında Zahireddin Atabek onu karşılayarak ona ikramda bulunup saygı gösterdi ve ona hizmet edip kardeşi Şemsü'l-Mülûk'un yerine onu tahta geçirerek ümeraya, devletin ileri gelenlerine ve askerlere onun emirlerine itaat etmelerini ve onun hizmetinde samimi olmalarını istedi. Nihayetinde 497 yılı Zilhicce ayının bitimine 5 gün kala Cumartesi günü (25 Eylül 1104) Zahireddin Atabek onu tahta oturttu ve bununla birlikte işler yoluna girip ahali huzura kavuştu. Bu düzeni bozan ve nizamı yıkanların engellenemeyen, çaresiz ve karşı konulamaz, kesinleşmiş işleri hâsıl oldu. Melik Muhyîddin Ertaş Zahireddin Atabek ve Şemsü'l-Mülûk'un annesi Safvetü'l-Mülûk Hatun'dan korkup tedirgin olmaya başladı. Melik Ertaş'ın annesi onu, Atabek'in ve Safvetü'l-Mülûk'un kendisi aleyhine plan kurarak onu öldüreceklerine inandırmış ve onu korkuya düşürmüştü. Ancak durum hainin ona ilettiklerinin ve söylediklerinin tam tersiydi. Buna rağmen Muhyî'd-Din Ertaş ikisinden de korkarak Dımaşk'tan ve Dımaşk Melikliği'nden ayrılmayı ve Baalbek'e geri dönerek kendisine

asker ve adam toplamayı daha uygun gördü ardından da 498 yılının Safer ayında (Ekim/Kasım 1104) gizlice Dımaşk'tan ayrıldı. Busra[146] hâkimi Aytekin Halebî ise bu fesat konusunda aralarındaki anlaşmadan ötürü kaçarak Baalbek'e onun yanına geldi. İkisi birlikte Havran[147] bölgesinde bozgunculuk yaparak Frenk Kralı Baudoin'e mektup yazıp yardım istediler ve ona doğru yönelip bir müddet onun yanında Frenklerin arasında kaldılar hatta Frenk Kralını Dımaşk'a saldırmaya ve çevresinde bozgunculuk yapmaya teşvik ettiler ancak ondan hiçbir sonuç elde edemediler ve elleri boş kaldı. Destek konusunda mitsizliğe düştükleri ve umutları yıkıldığı sırada çöl yoluyla Rahbe'ye yöneldiler. İkisinin ardından devletin yönetimi Zahireddin Atabek'in eline geçti ve o devlete tek başına hükmederek görüşlerinde özgür kaldı bunun sonucunda Dımaşk'ta ve çevre eyaletlerinde durumlar düzeldi Atabek'in iyi yönetimiyle buralar mamur oldu. Bu günlerde Allah Teâlâ'nın Melik Şemsü'l-Mülûk Dukak'ın oğlu Tutuş üzerindeki hükmü gerçekleşti ve vefat etti, fiyatların ucuzlaması hâsıl oldu ve mahsul arttı. Atabek'in halka karşı davranışının iyiliğinden, muamelesinin güzelliğinden, onlara adalet yayıp, zulüm yollarını bertaraf etmesinden ötürü reaya Dımaşk'ın içinde ve dışında mülkler imar etmeye açıldı.

Bu yıl Trablus tarafından, Trablus hâkimi Fahrülmülk İbn Ammar'ın, Saint-Gilles'in onlara karşı inşa ettirdiği hisara ilerleyen ordusunun ve bölge ahalisinin başında göründüğü haberleri geldi. Fahrülmülk ve ordusu hisarda bulunanların hiç beklemedikleri bir anda onlara saldırarak içerde kim varsa hepsini öldürüp ne varsa yağmaladılar. Ardından burayı ateşe vererek harap ettiler. Onlar buradan silah, para, ipek, gümüş ve pek çok şey aldıktan sonra Zilhicce'nin 19'unda (12 Eylül 1104) sağ salim Trablus'a geri döndüler. Denilir ki, Antakya hâkimi Bohemund gemiye binerek Frenklere (Avrupa'ya) gidip onlardan Şam'daki Müslümanlara karşı yardım ve destek istedi. Bir müddet burada kaldı ve onlardan ayrılarak Antakya'ya geri döndü.

[146] Dımaşk'ın civar bölgelerindendir. *Mucem*, I, s. 441-442.

[147] Dımaşk'ın güney tarafında kalan dış bölgelerinde geniş bir köyün ismidir. *Mucem*, II, s. 317-318.

498 Yılı (1104-1105)

Bu yıl Zahireddin Atabek şiddetli bir hastalığa yakalandı ve bu hastalık sürekli devam etti. Bu hastalığı sebebiyle kendisi için korkarak şayet başına bir şey gelirse ailesi, çocuğu, dostları ve halkı için endişelenmeye başladı. Bu sırada Trablus'tan Fahrülmülk İbn Ammâr'ın Trablus'a saldıran Frenklere karşı yardım ve destek talep eden mektupları ve elçileri peş peşe geldi. Ayrıca Fahrülmülk İbn Ammâr, kederinin dağılması ve endişelerinin giderilmesi için kendisine gelebilecek askerlerle birlikte yardımını bir an önce göndermesi hususunda onu teşvik ediyordu. Emir Sökmen b. Artuk ve Musul hâkimi Emir Çökürmüş, müşriklerle cihat ve Müslümanlara yardım hususunda ittifak etmişlerdi. Bu sebeple Zahireddin Atabek için bir fikir doğdu ve o, endişelendirici bir hastalığa yakalandığından ötürü Emir Sökmen b. Artuk'a elçi göndererek, tavsiyelerde bulunmak, şehrin korunmasında ona güvenmek maksadıyla onu ordusuyla Dımaşk'a gelmesi için çağırmaya karar verdi. Ayrıca Zahireddin Atabek'e, İbn Ammâr'ın kendisine destek ve yardım için harekete geçme konusunda onu hızlı olmaya teşvik eden mektupları da gönderildi ve Zahireddin Atabek, Emir Sökmen'e yardımı karşılığında çok büyük miktarda para vaat etti. Emir Sökmen, mektupların içeriğine vakıf olduğunda kendisine yapılan tekliflere cevap verip kellesini koltuğuna aldı ve ona doğru hızlanarak Dımaşk'a doğru atını aceleyle dörtnala sürdü. Kendisine tavsiye edilen şeyleri ve saldırıları yapmak için Fırat'ı geçerek Karyateyn'e ulaştığı zaman onun haberi Atabek'e ulaştı. Dostları ve askerleri, işlerin idaresinde zayıf kaldığından dolayı sitem ederek Emir Sökmen'i çağırdığı için fikrini ayıplayıp ortaya çıkaracağı sonuç dolayısıyla onu korkuttular. Sonrasında ona: "*Sökmen b. Artuk'u Dımaşk yönetimine getirerek, Dımaşk'ı elinden çıkardın, senin halin ve bizim durumumuz ne olacak veyahut Atsız'ın dönemini bilmiyor musun? Sultan Tacüddevle b. Alp-Arslan, Atsız'ı davet edip Dımaşk'ı ona teslim ettiğinde hemen onu öldürüp ne ona ne de ailesine mühlet vermedi.* O zaman Zahireddin Atabek Tuğtekin hatasını fark ederek gaflete düştüğünü anlayıp ve el-Kusî pişmanlığı duydu[148] ve bu durum vücudunun hastalığının yanı sıra gönlünün rahatsızlığını da artırdı. Tuğtekin ve adamları Emir Sökmen'in Dımaşk'a ulaştığı zaman onun yönetimine karşı kime güveneceklerini ve ona karşı nasıl önlemler alacaklarını düşünürlerken Karyateyn'den; ordusuyla birlikte Karyateyn'e ulaşan ve burada konaklayan Emir Sökmen'in şiddetli bir hastalığa yakalandığı ve bu hastalığın takdir edilmiş ecelini ondan alarak vefat edip

[148]Yayını kırdıktan sonra pişmanlık duyan bir savaşçısının hikâyesidir. nâşirin dipnotu, dn.1 s. 237.

Rabbinin rahmetine kavuştuğu haberi geldi. Adamları ise onun cenazesini alıp geri götürdüler ve bu durum üzerine Zahireddin Atabek aşırı derecede mutlu oldu. Mutluluğuna yeniden kavuşmasının yanında vücudu da tekrar iyileşmeye sağlıklı olmaya başladı. Hikmetiyle yaratılmışları yöneten ve tüm kudretiyle sebeplerin yaratıcısı olan her şeyin üstündeki Allahtır. Ardından da Emir Sökmen'in adamları [cenaze ile birlikte] Safer ayının başında (Ekim 1104) el-Cezîre'ye yöneldiler.

Bu yıl uç şehri Trablus'a saldıran Frenk komutanlarından Sen-Gilles'in, Trablus hâkimi Fahrülmülk ile arasında, Trablus'un dış kısmının Sen-Gilles'in olması ancak buradan erzak girişini kesmemesi ve geçen yolcuları engellememesi şartıyla ateşkes meselesi karara bağlandıktan sonra Cemaziyelevvel'in 4'ünde (22 Ocak 1105) öldüğü haberi geldi.

Bu yılın başlarında Sultan Muhammed Tapar b. Melikşah'ın Musul'a ulaştığı ve şehre indiği bunun üzerine Musul hâkimi Emir Çökürmüş'ün itaatini bildirmek ve hizmetini yerine getirmek üzere onu karşılamaya çıktığı haberi geldi.

Bu yıl Irak bölgesinden Sultan Berkyaruk b. Sultan Melikşah'ın, kardeşi ile arasındaki durum hakkında anlaştıktan sonra Nihavend'de vefat ettiği haberi geldi Allah rahmet eylesin. Bu anlaşmaya göre: Horasan ülkesinin tamamı Sultan Ebü'l Haris Sencer'in, İsfehan ve dış bölgeleriyle birlikte Bağdat ve çevresi ve saltanat Sultan Berkyaruk'un olacak, Ermenistan, Azerbaycan, Diyarbekir, Musul, el-Cezîre, Şam ve civarı Sultan Muhammed Tapar'a kalacaktı.[149]

Sultan Berkyaruk'un askerleri onun vefatından sonra, komutanları Emir Ayaz eşliğinde ve onun beraberinde Emir Sadaka b. Mezid b. Dübeys olduğu halde Bağdat'a yöneldiler. Sultan Muhammed de bu sırada Bağdat'a yönelmişti Emir Ayaz onun haberini aldığında kendisi adına ondan korkarak Sultan Berkyaruk'un oğluyla birlikte kaçtı. Ardından Sultan Muhammed Tapar Bağdat'a girince Emir Seyfüddevle Sadaka b. Mezid el-Esedî onun yanına gelip emrine girdi, Emir Ayaz ise Sultan Muhammed'in itaatine geri dönüp onun bağlı olanlara katılmadan ve hizmetinde olmadan durumunun düzelmeyeceğini anladı. Bunun üzerine onunla mektuplaşarak emân talep edip anlaştıkları şeyler üzerine verdiği söze vefa göstereceğine dair garanti istedi, Sultan

[149] Azimi, s. 41; *el-Kamil*, VIII, s. 470; Sıbt İbnü'l-Cevzî, I, s. 437.

Muhammed de Emir Ayaz'ın taleplerinin hepsine muvafakat gösterdi. Sonrasındaysa o ordusunun başında ve yanında Sultan Berkyaruk'un küçük bir çocuk olan oğlu olduğu halde Sultan Muhammed'in yanına gelip ordusuyla birlikte onun ordusuna katıldı. Bir süre sonraysa Sultan Muhammed anlaşmayı bozarak sözünü tutmayıp Emir ayaza ihanet etti. Sultan Muhammed, katlinden ve emandan yana aldığı sözle emin ve huzur içinde olan Emir Ayaz'ı tutuklatarak, onun nefsinde sakladığı bazı işleri bu hareketinin sebebi olarak gösterdi ve onun içinde gizlediği bu işleri kanıt olarak anıp hareketini mazur göstermek maksadıyla delil olarak sundu. Ancak o, bu hareketinde mazur ve teşekküre layık değildi.

Şaban ayının başlarında (Nisan 1105) Zahireddin Atabek ordusunun başında Baalbek'e yöneldi ve vali Gümüştekin el-Hâdim et-Tacî hakkında kendisine ulaşan ve hoşuna gitmeyen bazı sebeplerden ötürü ona kızarak şehri kuşattı. Zahireddin Atabek, Gümüştekin'i kuşatıp baskı altına alınca o, Atabek'in amacının ne olduğunu anladı ve mektup göndererek ona itaat ve hizmet ettiğini, ayrıca kendisi hakkında ona iftira edildiği için bunları reddettiğini, kendisine isnat edilenler hakkında suçsuz olduğunu ve aleyhinde uydurulmuş sözlerin düzmece olduğunu masumiyeti üzerine yemin ederek bildirdi. Bunun üzerine Atabek Tuğtekin, onu affederek ondan razı oldu ve kendisinin durumu hakkında karar verip bölgesinde eziyet etmekten kaçınmasını tavsiye ettikten sonra oradan ayrılarak Humus tarafına hareket etti. Ardından Rafeniyye yönelerek burada konakladı. Bu sırada Behra dağından çok miktarda insan onun üzerine geldiler, şehir halkının habersiz ve koruyucularının gaflette olduğu bir anda Rafeniyye'ye saldırdılar. Bu insanlar, burada, çevresinde ve Frenklerin bölgede inşa ettiği yeni hisarlarda kim varsa öldürüp hisarlarda ve diğer yerlerde yakabildikleri her şeyi yaktılar, ayrıca hisarları yıkıp Rafeniyye burçlarını ele geçirdiler ve içinde kim varsa öldürdüler. Bunun üzerine ordu Humus'a geri döndü.

Recep ayında(Mart/Nisan 1105), Halep hâkimi Fahrü'l-Mülûk Rıdvan yola çıkarak çok miktarda kuvvet toplayıp Fahrülmülk İbn Ammar'a saldıran Frenklere karşı ona yardım etmek için Trablus üzerine yürümeye niyetlendi. Bu arada Ertah kalesinde bulunan Ermeniler, kendilerini saran Frenk eziyetinden ve artan zülümlerinden ötürü kaleyi ona teslim etmişlerdi. Tankred bunu öğrendiği zaman Ertah'a hareket etmek ve tekrar sahip olmak maksadıyla Antakya'dan ayrılarak kalenin civarındaki bütün Frenkleri toplayıp Ertah'a saldırdı. Fahrü'l-Mülûk Rıdvan da imkânı nispetinde Halep

çevresinden ve ahdasından cihat için toplamış olduğu ordusuyla birlikte Tankred'i Ertah'dan uzaklaştırmak için ona doğru yöneldi ve birbirine yaklaştıkları zaman iki ordu arasında savaş başladı. Müslümanların piyadeleri sebat gösterdi ancak süvarileri kaçtılar ve savaş piyadelerin üzerinde gerçekleşti ve onlardan Allah'ın sağ kalmasını yazdığı kişiler hariç kimse kurtulamadı, ordunun dağılmış kalıntıları ise Halep'e ulaştılar. Süvari ve piyadelerden kayıplar sayıldığında yaklaşık 3 bin kişiydi ve Ertah'ta bulunan Müslümanlar bunu öğrendikleri zaman hepsi oradan kaçtılar. Frenkler ise Halep üzerine yöneldiler ve halkı şehirden kaçırttılar, yağma edilenler yağma edildi, esir alınanlar esir alındı ve bunlar Şaban ayının 3'ünde (20 Nisan 1105) gerçekleşti. Ardından da emniyet ve huzurdan sonra Şam'da olan kim varsa durumları bozuldu.

Bu yıl Mısır'dan sayıları10 bini aşkın piyade ve süvari olmak üzere çok sayıda asker el-Efdal'in oğlu Şerif el-Mealî eşliğinde yola çıktı. Ayrıca Zahireddin Atabek'e mektup yazılarak düşman kâfirlere karşı yardım ve destek için davet edildi. Ancak Zahireddin Atabek desteğini ve yardımını engelleyen bazı sebeplerden ötürü taleplere karşılık veremedi ve ordusuyla birlikte, daha önce durumlarını açıkladığımız üzere Frenklerin yanında olan Melik Ertaş b. Tacüddevle ve Aytekin el-Halebî'nin elinde olan Busra'ya yönelip baskı altına almak maksadıyla şehre saldırdı. Sonrasındaysa Zahireddin Atabek kararını düzelterek, cihat konusunda destek olmak için Mısır ordusuna gitmeyi daha doğru buldu ve hemen harekete geçerek Askalan'ın dış kısmına ulaşıp şehre yakın bir yerde konakladı. Frenkler bu haberi öğrenince toplanarak Askalan'a yöneldiler ve iki ordu bu senenin Zilhicce ayının 14'ünde (27 Ağustos 1105) Yâfâ ve Askalan arasında bir yerde karşı karşıya geldi. Frenkler, Müslümanları yenilgiye uğattılar, Askalan valisi öldürülerek bazı komutanlar esir edildi ve Mısır ordusu Askalan'a, Dımaşk ordusu ise Busra'ya çekildi. Denilir ki Müslümanlardan öldürülenler müşriklerden öldürülen kadardı. Zahireddin Atabek ve ordu Busra'ya döndüğünde Melik Ertaş'ı ve Aytekin el-Halebî'yi, Frenklerin kendilerine yardım etmelerinden ümitlerini kestikleri için Rahbe bölgesine hareket etmiş buldu. Her ikisi de Rahbe'de bir müddet ikamet etikten sonra ayrıldılar. Ardından Busra'da ikamet etmekte olan Anuştekin ve Felvamin,[150] Zahireddin Atabek'e mektup yazarak ondan eman ve şehrin tesliminde uygun gördükleri tarih için mühlet talep ettiler. Zahireddin Atabek de onların isteklerini kabul edip ikisinden uzaklaştı ve verdiği süre sona erip vaat ettiği mühlet dolunca Busra'yı ona teslim ederek şehirden çıktılar. Atabek de onlara eman ve

[150] Bu isimde bir kişi tespit edilememşitir.

ikta hususunda verdiği sözü tuttu hatta daha fazlasını yaptı ve bu ikisi onun dönemi boyunca burada kaldılar.

499 Yılı (1105-1106)

Bu yıl Frenkler, Sevâdü Taberiyye'ye saldırıp Sevad[151] ile Beseniyye arasında, zapt edilemez ve ulaşılamaz olarak nitelenen kalelerden biri olan Alâl kalesini inşa etmeye başladılar.[152] Zahireddin Atabek Frenklerin bu girişimini öğrenince buradaki inşâ çalışmasının biterek durumun telafi edilmesinin ve düzeltmesinin zorlaşmasından endişeye kapıldı. Derhal ordusuyla birlikte harekete geçti ve Frenklerin üzerine yöneldi. Bu sırada Frenkler üzerlerine ansızın gelen orduya karşı dikkatsiz bir haldeydiler ve Frenkler mağlup edilip tamamı öldürülerek kale ve içindeki tüm alet, silah ve teçhizatlarını ele geçirildi. Sonrasında Zahireddin Atabek, öldürdüğü haçlıların kelleleri, esirler ve bol miktarda ganimetle birlikte Rebiülahir ayının ortalarında Pazar günü Dımaşk'a geri döndü (Aralık 1105).

Bu ay gökyüzünde, batı tarafında zuhur eden ve gökkuşağını andıran bir kuyruklu yıldız batıdan gökyüzünün ortasına kadar ulaşıyordu. Geceleyin ortaya çıkmadan önce gündüz vakti güneşe yakın olarak görünüyordu. Ardından birkaç gece durduktan sonra kayboldu.

Cemaziyelevvel ayının 26'sında (3 Şubat 1106) Efâmiyye hâkimi Halef b. Mülâib'in, Ebû Tahir es-Saiğ el-Acemî olarak bilinen kişinin gönderdiği Bâtınî bir grup tarafından öldürüldüğü haberi geldi. Ebû Tahir es-Saiğ el-Acemî, Halep'li olup Bâtınî propagandacılarından İbnü'l-Kenc es-Sermînî adıyla bilinen kişinin uygun görmesiyle, el-Hakîmü'l-Müneccimü'l-Bâtınî öldükten sonra Bâtınilikte onun makamına geçen kişidir. Efâmiyye'de ikamet eden Ebû Tahir, Efâmiyye ahalisiyle birlikte bu suikast kararını almıştı. Ardından Halef b. Mülâib'e ulaşana kadar surlarda bir gedik açtılar. Ona yaklaştıkları sırada Halef b. Mülâib onları fark etti. Bu sırada da Bâtınîlerden biri onun üzerine atlayıp karnından yaraladı. Halef b. Mülâib, oğullarından birinin evine ulaşmak amacıyla kendini surlardan aşağı atmışsa da ona ikinci ve son darbeyi vurdular. Halef bir saat sonra vefat etti. Ardından surların üzerinde çığlıklar atılıp Melik Rıdvan lehine bağırıldığında Halef b. Mülâib'in oğulları ve yakın çevresi surdan kaçtı. Ancak

[151] Belka yakınlarındaki bölgelerdir. *Mucem*, III, s. 272-275. Bugün Ürdün'ün Güneyinde yer almaktadır.

[152] Taberiye bölgesinde. bkz.Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 31.

onlar bulundukları yerde ele geçirilerek öldürülen öldürüldü, tek oğlu Müsbih b. Halef b. Mülâib ise kurtularak Şeyzer'e gitti. Bir müddet burada kaldıktan sonra buradan da gönderildi.

Bu olayın hemen peşinden Tankred ele geçirmek isteğiyle Efamiyye'ye ulaştı. Beraberindeyse İbnü'l-Kenc ed-Dâî es-Sermînî'nin kardeşi vardı ve o Tankred'in elinde esir olarak bulunmaktaydı. Tankred, es-Sermînî'ye ödemesi için bir miktar belirledi ve oradan uzaklaştı.

Bu yıl Kılıç Arslan b. Süleyman b. Kutalmış kalabalık ordusuyla birlikte Ruha'ye gelerek şehrin yakın bir yerinde karargâh kurdu, bu sırada Çökürmüş'ün Harran'da bulunan adamları ise şehri kendisine teslim etmek için ona davet gönderdiler. Bunun üzerine Kılıç Arslan, Çökürmüş'ün adamlarının yanına giderek Harran'ı onlardan teslim aldı. Ahali onun cihada gelmesiyle sevindi. Birkaç gün burada kaldıktan sonra hastalanarak Malatya'ya dönmek zorunda kaldı. Ancak adamları Harrân'da kaldılar.

Efâmiyye'deki felaketten kaçan Müsbih b. Mülâib'in Antakya hâkimi Tankred'e sığındığı haberi geldi. O, tekrar Efâmiyye'ye saldırmaya kışkırtarak şehirdeki kıtlık sebebiyle orayı ele geçirme konusunda Tankred'i teşvik etti. Bunun üzerine Tankred, Efâmiyye'ye yönelerek şehre saldırdı ve 500 yılının Muharrem ayının 13'ünde (14 Eylül 1106) emân ile şehri teslim alana kadar baskı altında tuttu. Tankred, İbnü'l-Kenc es-Sermînî el-Bâtınî'yi ele geçirdiğindeyse onu ölümle cezalandırdı. Onlara verdiği eman sözüne riayet etmeyerek Ebû Tahir'i yanında götürüp adamlarını ise esir etti. Bu arada Efâmiyye'de erzak tükenmişti, esirler ise ona ödedikleri bedel karşılığında kendilerini kurtarana kadar Tankred'in elinde kalmaya devam etti. Sonrasındaysa esirleri serbest bıraktı, onlar da Halep'e gittiler.

Bu yıl Zahireddin Atabek önceden karar verilmiş olan sürenin dolmasıyla Busra şehrini ahalisinin elinden teslim alma vakti geldiğinde orayı kontrol etmek için ordusuyla birlikte Busra'ya gitti. Zahireddin Atabek bu sırada tüm ümeraya, komutanlara ve ordunun örnek askerlerine mükemmel hilatler, atlar ve binekler bahşetmişti. Bu sebeple ona yapılan övgüler ve gücü iki arttı. Bu haber yayılınca askerlerin onun hizmetinde olma, itaatine yönelme ve ordusuna katılma hevesleri arttı. Busra'ya geldiğinde şehri yönetenlere ve adamlarına yetecek kadar ikta verip onlara bu

şekilde karşılık verdi ve beraberce verdikleri karara karşılık -daha önce açıklaması geçen karar uyarınca- onlara vefa gösterdi.

500 Yılı (1106-1107)

Bu yıl Sevad çevresinde, Havran'da ve Cebel Avf'da Frenklerin bozgunculuğu arttığına haberler ulaştı. Yöre halkı ise bu bozgunculuğu Atabek Zahireddin'e şikâyet ettiler. Atabek hemen ordusunu topladı ve kendisine katılan Türkmenlerle birlikte harekete geçerek Sevad'da ordugâh kurdu. Emir İzzü'l-Mülk ise Sur'da valiydi ve ordusuyla birlikte oradan Frenk bölgesindeki Tebnin[153] kalesine harekete geçmişti. O, bu kalenin çevresine saldırarak içerde olanların hepsini öldürdükten sonra burayı yağmaladı ve ganimet elde etti. Bu haber Frenk kralı Baudoin' e ulaşınca derhal Taberiyye'den onun üzerine doğru yola çıktı. Atabek ise Taberiyye yakınında içerisinde Frenk süvarilerinden bir grubun bulunduğu kaleye saldırarak onlara karşı savaşıp burayı ele geçirdi ve içerisinde bulunan kim varsa öldürdükten sonra Medan'a geri döndü. Bunun üzerine Frenkler Atabek'in üzerine geri döndüler ve ona yaklaştıkları zaman ordu Zurra[154] bölgesine çekildi. Ardından iki tarafın öncüleri karşı karşıya gelerek savaşmaya niyet ettiler, bu arada Müslümanların kendilerine güveni artmıştı. O günün sabahı geldiğinde savaşma niyetiyle hazırlanmış olan askerler atlarına bindiler ve Frenklerin karargâhının bulunduğu bölgeye doğru ilerlediler. Ancak, onların Taberiyye'ye oradan da Akkâ'ya geri dönmüş olduklarını fark ettiler. O zaman Zahireddin ordusuyla birlikte Dımaşk'a geri göndü.

Bu yıl, Sultan Gıyasü'd-Dünya ve'd-Din Muhammed b. Melikşah'ın, Şahdiz adıyla bilinen İsfehan civarındaki Bâtınî kalesi'nin muhâsarasına önem verdiği haberleri birbirini doğrular nitelikteydi. Sultan, burayı fethetmekte ve bu kalede oturanlar tarafından ülkelerin maruz kaldıkları fesadın sebeplerini ortadan kaldırmakta gayret göstererek, güç ve çokluk bakımından had safhadaki ordularıyla bu kaleye yöneldi. Allahu Teâlâ, ona kaleyi fethetmeyi ve içerisindekilere karşı zafer kazanmayı bahşedene kadar o, kaleye saldırmaya ve baskı altında tutmaya devam etti. Sonunda ise anvaten buraya hâkim olarak içerisinde Bâtınîlerden kim varsa hepsini öldürüp kaleyi yerle bir etti ve buradan kaynaklanan şerden ve buradaki insanlardan yayılan beladan Dünyayı

[153] Sur ve Dımaşk arasındaki Banyas'a uzanan Benî Amîr dağlarında bir kaledir. *Mucem,* II, s. 14.

[154] Havran arazilerinden bir bölgedir. *Mucem,* III, s. 135.

kurtardı. Ardından sultanın kâtibi Emirü'l Küttab Ebû Nasr b. Ömer el-İsfehanî, ülkenin diğer bölgelerine minberlerde okunması ve bütün şehirlilerin ve bedevilerin arasında yayılması için şehrin fethini vasfeden fetihname yazdı. Onun yazıdaki belagati bilinir ve zikredilir, inşa konusundaki akıcılığı da çok güzeldir ve meşhurdur. Okuyanların, bu kalenin durumunun açıklamasını ve Allah'ın o ülkelerin ahalisine, kale ahalisinin şerrine ve burada oturanların eziyetlerine karşılık lütfettiği rahatlığı bilmeleri için ben de bu fetihnamenin içeriğini burada zikrettim. Metnin başlıktan ve tuğradan sonraki kısmını kopyaladım:

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

Fetihname, Emirü'l Mümînîn'in razı olduğu, Vezîrü'l-Ecel Mecdü'd-Din Şerefü'l İslam Zahirü'd-Devle Zaîmü'l-Mille Bahaü'l-Ümme Fahrü'l-Vüzerâ Ebü'l-Meâlî Hibetullah b. Muhammed b. el-Muttalib'e.

Allah vezirin bekasını ve lakaplarını uzatsın gücünü ve nüfuzunu daim kılsın, lütfundan müridine ihsanda bulunsun. Şüphesiz Allah Teâlâ hak sözünde buyuruyor ki:" Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever onlar da Allah'ı severler. Onlar nüminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihat ederler. Hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."[155]

Bu lütuftan bize vermiş olan Allah'a hamdolsun, biz onun bu lütfu sayesinde İslam âleminde sultanlardan kolu en uzunu[156]*tebaası ve taraftarları İslâmın mükeddesatını korumada en üstünü, İslam için öfkelenmekte en cesuru, İslam'da şüphe kirinden elbisesi en temizi, Hakku'l-Mubîn'in izinden gitmede yönü en doğrusu, Allah'ın ve dinü'l münirin düşmanlarına karşı saldırmada ve baskıda en şiddetlisi olduk. Bizim kararımız mühim olan her neye yönelirse sadece keskin kılıçla gerçekleştiririz, son sözü söyler, kesilecek olanı keseriz, yakılacak kıvılcımı yakar hakkı diriltip batılın burnunu keseriz. Bu Allah Teala'nın bizi diğer insanlardan ayrı tutarak bahşettiği bir nimettir ve bu nimetin imtiyazlarını bize has kılarak bizi zirveye yükseltmiştir. Bu sebepten ötürü nimetleri miktarınca ona hamd eder kerem ettiği şeylerden daha çok isteriz. Sonra yine,*

[155] Maide Suresi 54. Ayet.

[156] Gücü ve otoritesi en fazla olan.

dini güçlendirmeyi ve onun direğini yükseltmeyi, muhaliflerini zapt etmeyi, ona karşı mukavemet için başkaldıran Bâtınîlerin kökünü kazımayı bize kolaylaştırdığı için ona hamd olsun. O Bâtınîler, cahil akılları zayıflatıp batıl görüşleriyle kandırarak sapkınlıklarıyla o akılları baştan çıkarmışlar ve onun hakkında uydurdukları süslü sözleriyle Allah'ın dini ile dalga geçip oynamışlardı. Allah, özellikle fetihlerin fethini kolaylaştırdı ve Şahdiz kalesinin ele geçirilmesi için bahşedilen zaferin sebeplerini hazırladı. Şahdiz kalesi, görkemli ve yüksek bir dağın üzerinde yükselen, batılın burada yumurtlayıp, yavruladığı, ülkelerin gözüne batan çöp, Müslümanların tehlikeye düşmelerine sebep olan derin ve emin olmayan bir yer, Müslümanlar hangi yola yönelirlerse yönelsinler, kötülükle ve gizlice gözetlendiği ve içerisinde aklı, delalet ve sersemlik içinde uçmuş İbn Attâş'ın bulunduğu kaleydi. O, sapkınlığı hidayet yolu olarak insanlara gösterirdi. Yalanlarla dolu birkaç sayfayı temel kitap olarak almış, boş yere Müslümanların kanlarını akıtmış ve onların mallarına hileyle el koymuştu. Ne kadar çok kan dökülmüş, ne kadar çok haram işlenmiş ve ne kadar çok mal ziyan edilmiş, telafi edilmeyen üzüntüleri nefisler sineye çekmişti. Bâtınîlerin, İsfehan'da suikast düzenleyerek insanları öldürmedeki ve hilelerle onları kandırmadaki kötü işleri olmasa bile dini müdafaa etmek bizim üzerimizde haktır. Onlar insanları iğrenç ölüm cezalarıyla birçok şekilde öldürdüler. Sonrasındaysa seçkin kişilerin ve ulemanın büyüklerinden öldürmeye başlayarak sayısız ve hesapsız çoklukta haram olan kanı akıttılar ve bunlara ilaveten İslamın gücüne gidecek birçok şerler saçtılar ki Allah bu şerlerin üstesinden gelmeyen Müslümandan razı değildir. Bu uğurda mücadele Çin'e kadar gitse bile her türlü zorluğa ve küçümsenmeye katlanırız.

Bu kale Bâtınîlerin ileri gelenlerinin her yönüyle ayrı tuttuğu aslî kalelerdendi. Oradan farklı yönlere ve bölgelere ağlarını atıyorlardı. Bozgunculuğun kazançları da bu kaleye bir kuşun, görülebilen ama ulaşılamayan, gözün bakmakta bitkin düştüğü ve birçok insanın bile kuşatmakta aciz kalacağının addedildiği güneşin, asılı olduğu yer misali yüksek ve ulaşılmaz yuvasına geri dönüşü gibi dönüyordu. Sanki o en yüksek zirvedir ve o dağın üzerine semadan indirilmiştir. Bu sıfatlara sahip kale Sultan'ın merkezi, ikamet yurdu ve fitnelerin çalkantısından ve aykırı heveslerden temizlenmesi gereken ilk belde olan İsfehan'ın karşısında yer almaktadır. Biz uzun zamandır burada ikamet etmekteyiz ve bu kalenin durumu için düşüncenin tasvip ettiği hileler ve tuzaklar tertipliyoruz. Önümüzde hizmetlilerden ve divan ehlinden insanlar var ki dine muhalefetlerinden dolayı gönülleri onlara meylediyor ve hileleriyle düzenlenen şeylerin

yıkılması ve ilerleyen şeylerin tehiri için uğraşıyorlar üstelik bunların kabul edilmesi ve uyulması gereken nasihatler olduğu fikrini veriyorlar. Ancak beklendiği gibi olmayan uzun zaman geçti ve bu topluluğun itikadı kendini gösterdi, bizim için de güveneceğimiz doğru tedbir neyse onu yapmak kaldı. Biz bu süreç içerisindeyken din gayretiyle yerinde duramayan askerlerimizden bir topluluğu bu kaleden çekmemiştik ve bu askerler yoğun bir gayretle kaleyi sıkıştırmanın sonuna gelmişler, sabırla kuşatmalarını şiddetlendirmişler, onlarla karşılaşmak ve çarpışmak için kollarını sıvamışlar, tüm gözetleme mevkilerinde onlar için pusuya yatmışlar, malzeme gelmesini engellemek için tüm iniş ve çıkışları kapatmışlar, erzak ve zahirelerini kesmişler böylece onlardan bazılarını izin ve müsaade aldıktan sonra emân hükmünü boyun eğmek zorunda bırakmışlardı. Biz de onlara bulundukları yeri boşaltmalarını ve kendilerini emniyete almalarını emrettik. İnen grubun boşaltması sonucu kalenin bir kısmı güvenli hale geldi. İbn Attaş ise savaşçılardan seçkin adamlarıyla Dalan denilen diğer bir tepeye sığındı. Bu tepe, kalenin ele geçirilmesi en zor, yol bakımından en ulaşılmaz, en aşılmaz ve en engebeli yerlerden birindeydi. Ellerinde erzak namına ve işlerine yarayacak olan silahlardan ve mühimmatlardan ne kaldıysa bunlarla sayılı günler burada tutunmak sonrasında aşağı inerek ilk inenlere verildiği gibi onlara da emân verilmek ve yukarıda zikri geçen divan görevlilerinin vasıtalarıyla bu lütuflara mazhar olmak için buraya taşınmıştı. Ancak işin iç yüzü onların gördüğünden farklıydı. Çünkü onlar kalenin teslim edilen kısmının olduğu gibi yerinde bırakılacağını ve tepede bıraktıkları şeylerin ele geçirilmez ve ulaşılamaz olduğunu hesap etmişlerdi. Onlar yerleştikleri bu dağdan, daha önce teslim ettikleri şeyleri bir takım hilelerle tekrar çalmaya çalışıyorlardı. Böylece tepeden inenlerin yemek ihtiyaçlarından kurtulmuşlar, kalanlar için ise yeteri kadar erzakları vardı. Onların neye niyet ettiklerini ve neye güvendiklerini anladığımızda hemen ayakta duran kale için emrimizi verdik ve derhal yerle bir oldu ve ondan hiçbir iz kalmayarak üstünün hiçbir kıymeti olmadığı gibi altı üstüne geldi. Sonra biz Sultan'a ve Din'e ihanet edenlerden intikamımızı aldık ve kader onları ölüme sürükledi.

Onlardan hiç kimse veya onun dostu kurtulamadı

Şüphesiz sıkıntılar kötülerin üzerine dökülür

Dağda kalanların inme vakti geldiğinde onlar oyalanmakta ve tehir etmekte ısrar ettiler üzerinden birkaç gün geçtikten sonra ayaklanma ve isyan ilan ettiler. Ve Allah'ın şu buyruğunda söylediği gibi oldular: "Allah bir kimseyi fitneye düşürmek

isterse, sen Allah'a karşı, onun lehine hiçbir şey yapamazsın. Onlar, Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onlar için dünyada rezillik vardır ve ahirette onlara mahsus büyük bir azap vardır."[157] *O zaman biz de Allah'tan bu cihat için niyetlerin halisliğini istedik ki bu cihat bizim için en kıymetli niyettir ve biz cihat ederken kınayıcıların kınamalarından korkmayız. Böylece Zilhicce ayının 2'sinde Salı günü(25 Temmuz 1107) Allah'ın desteklediği ordulardan bize katılanları bahsi geçen kaleyi kuşatmak üzere harekete geçirdik. Askerler bu kaleyi ortadan kaldırmak için toplu halde ve gerçek bir şekilde savaşmak için samimice ve canla başla saldırıya geçtiler. Bugünün akşamına kadar muharebeler gerçekleşti ve bu topluluktan pek çoğunu bitkin düşürdü. Müslümanlar bu gece kin dolu bir şekilde, mülhidler ise kasap tezgâhındaki et gibi geçirdiler. Sabah ağarıp horozlar öttüğünde, gece, elbisesini katlayıp dürdüğünde ve fecir sancağını diktiğinde Allah, hakka yardım etti ve dini üstün kıldı. "Uyarılanların sabahı ne kötüdür."*[158] *Zafer ordusu birbiriyle yardımlaşma, beraberlik ve dayanışma içerisinde tek bir el ve tek bir kelime olarak hücuma geçerek kalede korunaklı bir halde duran topluluğun üzerine ava saldıran aslan hamlesiyle saldırdılar. Onlar sanki şahin kanatlarıyla büyük kayalara uçtular. Güneş doğmadan, ışıklarını yaymadan ve asıl rengini almadan önce askerlerin kılıç zoruyla kaleyi almaları ve sapık Bâtınîlerin kanlarını nehir gibi akıtmaları uzun sürmedi. Onlardan ne kaçıp kurtulan ne de keskin kılıçların ıskaladığı kimse kaldı ardından da derhal kalenin yıkılması ve kalıntılarının yok edilmesi emrini verdik böylece ondan geriye ne bir seda ne bir iz ne de onun yükseltilerinden bir tümsek kalmadı. Câlût'un başı ve Tâgût'un dostu ve Allah'ın onlardan olanlar için şöyle dediği:" Biz onları ateşe davet eden öncüler kıldık."*[159] *İbn Attaş esir edildi. Biz de onu ve ona bağlanmış oğlunu gözler için ders akıl sahipleri için ibret kıldık bu şekilde zulmeden topluluğun kökü kazındı. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a şükürler olsun bu açık bir fetihtir, uzun asırlar boyu parlayacak bir şereftir, tamamlanmış, yayılmış bir nimettir. Allah ve Resulü'nün düşmanları öfkeyle mahvedilip yok edildi. Bütün bunlar, Allah şanını yüceltsin Abbâsî Devleti'ne dostluğumuzdaki temiz inançlarımızın bereketinden ve bu dostluk gereği ona destek olmak ve nasihat etmek faziletinin gerekli kıldığı şeylerdendir. Biz düşmanların üzerine saldırır, bütün kötülüklerden gelen meşakkatlere karşı koymaya yeteriz ve şehirlilerden veya köylülerden insanları idare ederiz.*

---

[157] Maide Suresi 41. Ayet.

[158] Sâffât Suresi 177. Ayet.

[159] Kassâs Suresi 41. Ayet.

Bu muştu İslam âlemini mutlu etmiş, övülmesi sonucu doğuda ve batıda bayrakları yükseltmiştir. Biz de onun en yakından en uzağa kadar özellikle de Darü'l-Azize'ye -Allah şanını yüceltsin- kadar duyurulmasını emrettik, şüphesiz ki orası böyle bir muştunun verileceği ve mutlu edilecek ilk yerdir. Ardından da Emir İzzüddevle'yi bu güzel haberi Divanü Azizi'l-Nebevî'ye -Allah azametini artırsın- ulaştırmak için görevlendirdik. Bu hizmeti yerine getirecek ve onlara bizim bu nimetin kadrini bildiğimiz hakkında haber verecek kişi de onun tarafından görevlendirildi. Bu emir bahsedilen kalenin kuşatmasının başında da sonunda da görevlendirilmiş kişilerdendi ve çok cesaret göstererek benzerini görmediğimiz faydalar sağlamıştı. Bu nedenle bu üstünlüğü ona lütfettik ve bu güzel muştunun haber verilmesi için onu tercih ettik. Buranın hizmetlerini yerine getirmede kimin samimi olduğu bilinsin diye bu muştunun peygamberin yüce makamına ulaşacağına dair vezirin ihtimamına güven tamdır. Biz dini üstün tutmadaki gayreti en önemli işlerden saydık ki bu bizi rızası talep edilenlerin yücesine yaklaştırır ve bizim için sonsuza kadar eksiksiz övgülerden ve başarılardan şerefli bir itibar bağışlar. Devletin –Allah onu daim kılsın- müjdeleyici hakkında o dönene kadar üzerine düşeni yerine getirmesi gereklidir, bu müjdelemenin durumu güzel addedildiği için müjdeciye apaçık bir etki bırakacaktır. Vezir bu izzeti ganimet olarak alan ve ona sarılan, doğru görüşlerin kusursuzluğuna hâkim olarak bu izzeti kimseye vermeyen onu meşakkate düşüren iyi amellerinden dolayı ona teşekkürü borç bildiğimiz en uygun kişidir. Ve vezir diğer ilgilendiği ve onun sorumluluğundaki işlerdeki gibi bu işte de onun itina ve gayretini üzerine alacaktır. İnşallah Teâlâ.

500 yılının Zilkade ayında yüce buyruk ile yazıldı. (Temmuz 1107)

Bu yıl Sultan Giyasü'd-Dünya ve'd-Din Muhammed b. Melikşah'a, Zahireddin Atabek'den ve Trablus hâkimi Fahrülmülk İbn Ammâr'dan, Frenklerin ülkelerde tahammül edilemez fesatlıklar yaptıklarına, Şam'da ve sahil tarafında hisarları ve kaleleri ele geçirdiklerine, Müslümanları katlettiklerine ve uç şehri Trablus'u sıkıştırdıklarına bu nedenle de onun yardım ve desteğini istediklerine ve insanları yardım ulaştırmaları için teşvik etmesine dair art arda mektuplar geldi. Sultan bu durumu öğrenince Emir Çavlı Sakave'yi ve ordusunun üst kademedeki komutanlarından bir emiri Türklerden oluşan kalabalık bir ordunun başında görevlendirdi. Ardından Sultan, Bağdad'a, Emir Seyfüddevle Sadaka b. Mezyed'e ve Musul hâkimi Çökürmüş'e Emir Çavlı'yı cihat için asker ve para konusunda takviye etmelerini ve yardımına ve desteğine gayret göstermelerini içeren mektup yazdı. Çavlı'ya da Fırat ile Rahbe arasını

ikta olarak verdi ve Sultanın bu emri, mektubu alan kişilere ağır geldiğinde İbn Mezyed emre mukavemet etti. Ardından Çavlı, Musul tarafına yürüdü ve Çökürmüş'ten yerine getirmesi gereken şeyleri istedi. Ancak Çökürmüş bunu reddedince o, es-Sin[160] kalesine saldırıp burayı yağmaladı, bu arada kendisine çok sayıda insan katıldı. Çökürmüş onu karşılaşmak üzere çıktıysa da Çavlı Sakave onu yenilgiye uğrattı ve ordusunu yok etti. Çökürmüş'ün oğlu Musul'a sığınarak şehre hâkim olduktan sonra Emir Çavlı onun peşine yöneldi ve babasını öldürerek kesik başı Musul'a gönderdi. Çökürmüş'ün oğlu bu durumu öğrenince Malatya'da bulunan Kılıç Arslan'a mektup yazarak ona yardım etmesini talep edip, elinde bulunan ülkeleri ve buraların dış bölgelerini ona teslim edeceğini bildirdi. Çökürmüş Musul ve el-Cezîre'den büyük miktarda mal toplamış, ahaliye karşı iyi davranmış, yönetiminde adil olmuş ve vilayetinin dış bölgelerinde insafıyla meşhur olmuştu. Kılıç Arslan b. Süleyman Çökürmüş'ün oğlunun kendisine yazdıklarını öğrenince onun isteğini cevapladı ve ordusuyla birlikte ona doğru yürüyüşe geçerek Nusaybin'e ulaşarak Musul'dan Çökürmüş'ün oğlunu çağırdı ve o, Kılıç Arslan'ın yanına geldi. Ardından Kılıç Arslan Nusaybin'e girdi çünkü o ordusunun bir kısmı onun yanındaydı; geri kalan kısmı ise Frenkler'e karşı Konstantiniyye imparatoruna yardım etmek için Biladu'r-Rum'daydı. Kılıç Arslan'ın ordusu, Çavlı Sakave'nin ordusuna yaklaşınca iki tarafın öncüleri karşı karşıya geldiler. Kılıç Arslan'ın ordusu, Çavlı Sakave'nin ordusuna galip gelerek onların bir kısmını öldürüp bir kısmını da esir etti. Ardından Çavlı, Kılıç Arslan'ın ordusuna niyet ederek yola çıktı, bu arada o, Kılıç Arslan'ın Biladu-Rum'da kalan askerlerini çağırmak için haber göndermiş olduğunu ve az bir kuvvetle beraber kaldığını biliyordu. Çavlı Hâbur bölgesine doğru ilerleyerek oradan Rahbe'ye yöneldi ve buraya saldırarak şehri baskı altına alıp Dımaşk hâkimi Şemsü'l Mülûk Dukak –kardeşi Şemsü'l Mülûk Dukak'ın ölümünden sonra Dımaşk'tan kaçan Melik Ertaş b. Tacüddevle de Muhammed'in yanında kalmaktaydı- tarafından Rahbe valisi yapılan Muhammed'e yazarak şehri kendisine teslim etmesini istedi. Ancak Muhammed onun mektubunu dikkate almayıp isteğini kabul etmedi. Ardından da Çavlı bir müddet daha burada kalarak şehri baskı altında tuttu.

Emir Necmeddin İlgazi Türkmen askerlerinden oluşan kalabalık bir toplulukla Çavlı'nın yanına ulaştı. Aynı zamanda Çavlı, Melik Rıdvan'dan da Rahbe'ye karşı yardım istemişti. O ise Antakya hâkimi Tankred ile sulh yaptıktan sonra ordusuyla

[160] Tikrit'in yukarısında Dicle nehri üzerinde yer almaktadır. *Mucem,* III, s. 268-269.

birlikte Çavlı'nın yanına geldi. Melik Rıdvan Halep'ten ayrıldığı zaman Tel Bâşir hâkimi Joscelin onun Halep'ten uzaklaştığını öğrenince her taraftan Halep'in dış bölgelerine saldırılar düzenledi. Diğer yandan Çavlı ise Receb'in başından Ramazan ayının 22'sine (17 Mayıs 1107) kadar Rahbe'yi kuşatmaya devam etti. Sonrasında Fırat nehri meşhur olduğu üzere taştı. Çavlı'nın adamları kayıklara binip şehir ahalisinden bazı kişilerle gizlice anlaşarak şehrin surlarına tırmanmayı tasarladılar. Ancak anlaştıkları kişiler bu iş için hazırlanmadan onlar surlara hücum edip şehri ele geçirerek yağmaladılar. Ahaliden bir grubun mallarını müsâdere ettiler ve sakladıkları şeyleri baskıyla çıkarttılar. Ardından da Çavlı yağmanın kaldırılmasını, insanların güvenliğinin sağlanmasını ve evlerine geri gönderilmelerini emrederek 5 gün sonra Ramazan ayının 28'inde kaleyi teslim aldı ve burayı şehrin valisi Muhammed'e ikta edip ona yemin ettirdi. Ancak birkaç gün sonra, onun hakkında kendisine ulaşan ve uygun görmediği bir durum nedeniyle, onu tutuklatarak kalede hapse attırdı. Melik Ertaş ise Sakave'nin birliklerine katıldı fakat kendisi için bile tasarruf hakkı elde edemedi. Bu vali, Muhammed, ilk olarak Kılıç Arslan b. Süleyman'a, ondan yardım istediğine ve Çavlı'yı şehirden uzaklaştırmak için destek talep ettiğine dair bir mektup yazmıştı. Bunun üzerine Kılıç Arslan derhal ordusuyla birlikte Rahbe bölgesine yönelmiş ancak şehrin fethedildiği haberi ona ulaşınca geri dönerek eş-Şemsaniyye'ye[161] inmişti. Kılıç Arslan'ın Çavlı ile karşılaşma niyeti yoktu diğer yandan Çavlı ise harekete geçerek Mâkiseyn'e inip buradan Musul tarafına yönelmeye niyet etti beraberinde ise Fahrü'l-Mülûk Rıdvan bulunuyordu ve onlar Kılıç Arslan'ın ordusunun üzerine yürümekte anlaştılar. İki taraf Şevval ayının 9'unda Perşembe günü (3 Haziran1107) karşı karşıya geldi. Yaz dönemiydi ve yakıcı sıcak şiddetlenmiş toprak sıcaktan kızarmıştı bu nedenle iki taraftan pek çok at telef oldu. Kılıç Arslan'ın ordusu, Çavlı'nın ordusuna saldırıya geçti, Çavlı da Kılıç Arslan'ın üzerine hareket etti ve saldırısında Kılıç Arslan'a kılıcıyla birçok kere vurdu ancak etkili olamadı. Sonrasında Kılıç Arslan'ın ordusu geri çekildi, savaş esnasında Amid hâkimi, Meyyafarikin hâkimi ile birlikte onu terk etti. Bunun üzerine geri kalanlar ise bozguna uğradı ve Kılıç Arslan'ın ordusu kılıçtan geçirildi. Bu yenilgiyle birlikte Kılıç Arslan da Hâbur'a düştü ve suda boğuldu birkaç gün sonra da cesedi bulundu.[162] Ardından Çavlı Musul'a döndü ve Melik Fahrü'l-Mülûk Rıdvan da Çavlı'dan korkarak ondan ayrılıp Halep'e döndü. Bu arada Çavlı,

[161] Süheyl Zekkar'ın Sıbt İbnü'l-Cevzî'den düzelttiğine göre; bu isim müstensih tarafından esere, es-Semaniyye olarak kaydetmiştir ancak doğrusu eş-Şemsaniyye'diir. bkz. Naşirin dipnotu, dn.1, s. 252.

[162] *el-Kamil*, VIII, s. 501-503; Ebü'l-Fida, II, s. 40-41; İbnü'l-Cevzî, I, 377-481.

Necmeddin İlgazi b. Artuk'u tutuklatarak ondan Türkmenler için harcadığı parayı geri vermesini istedi sonrasındaysa onunla kendisine ödeyeceği miktar ve ödenene kadar bu miktara karşılık rehinlerin alınması konusunda anlaştı. Sonrasında bu bedeli ona ödedi.

Bu arada Kılıç Arslan adamlarından bazı komutanları Biladu-Rum'a kalabalık bir Türkmen grubuyla birlikte Bohemund'a ve onunla beraber Şam'a gelenlere karşı Kostantiniyye Kralına yardım için göndermişti. Bu Türkmenler Bizans İmparatorunun, Rum askerlerinden topladığı ordusuna katıldılar. İki taraftan da toplananlar bir araya geldiklerinde savaş düzeni alarak karşı karşıya geldiler. Rumlar, Frenklere karşı üstün gelerek onları kötü bir yenilgiye uğrattılar ve Frenklerin çoğunu öldürdüler veya esir ettiler, onlardan sağ kalanlar ise ayrılarak ülkelerine geri döndüler. Kılıç Arslan'ın adamları ise ödüllendirildikten, hilatler verildikten ve ihsan gördükten sonra bölgelerine ayrıldılar.

Çavlı Sakave Rahbe'den döndüğü zaman Musul'a inerek ahaliye ve şehirde bulunan askerlere mektup gönderdi. Zaten onların şehri Çavlı'ya karşı korumaları mümkün değildi ve şehir savunmasızdı bunun üzerine şehirde bulunanlar için ondan emân alındıktan sonra şehir ona teslim edildi. Kılıçarslan'ın oğlu da Musul'a girmişti. Çavlı onu yakalayarak Sultan Muhammed'e gönderdi ve 503 yılının başlarında (1109) ordugâhtan kaçana kadar onun yanında oturdu ardından da babasının ülkesi Biladu'r-Rum'a geri döndü Onun Biladu'r-Rum'a gittiğinde amcasının oğluna karşı plan yaparak öldürdüğü ve ondan sonra ülkenin işlerini yoluna koyduğu söylenir.

Bu yıl Emir İspehbud et-Türkmanî hüküm sürdüğü bölgesinden Dımaşk'a geldi. Zahireddin Atabek ona ikramda bulunup iyi bir şekilde karşıladı ve ona Vadî Musa'yı, Maan'ı, eş-Şerat'ı, el-Cibal'i ve el-Belka'yı ona ikta olarak verdi.[163] Emir de ordusuyla birlikte bu bölgelere yöneldi bu arada Frenkler de bu bölgelerde saldırı düzenleyip insanları öldürmüşler ve ellerinden geldiği kadar esir alarak buraları yağmalamışlardı. Emir İspehbud bu yörelere geldiği zaman ahaliyi Frenkler tarafından başlarına gelenlerden dolayı son derece korkmuş ve kötü bir vaziyette bulunca buraya yerleşti.

Frenkler onun haberini öğrenince çöl tarafından onun üzerine harekete geçtiler ve yerleştiği yerin tam karşısına yerleşerek bir fırsat elde edene kadar onu kendi haline bıraktılar. Ardından da bir gaflet anında ona baskın verdiler. İspehbud ise ordusunun büyük bir kısmıyla geri çekildi. Frenkler de geri kalanları öldürüldüler ve tüm ağırlıklar

[163] Tüm bu bölgeler bugün Ürdün'ün Güneyinde Suudi Arabistan'ın ise Kuzeyinde yer almaktadır.

ele geçirdiler. Emir İspehbud, Havran bölgesindeki Aynü'l Kuteybe'ye ulaştığında Dımaşk ordusu da burada konaklamıştı. Zahireddin Atabek başına gelenlerden dolayı acıyarak onu karşıladı ve kaybettiği şeylerden ötürü onu teselli edip bunları telafi ederek durumunu düzeltecek ne gerekiyorsa ona verdi.

501 Yılı (1107-1108)

Bu yıl Frenk Kralı Baudoin dağılmış ekibini ve rezil olmuş ordusunu toplayarak uç şehri Sûr'a yönelip karşısında ordugâh kurdu ve buranın dış kısmına Maşûka tepesi üzerine kale inşa etmeye başladı. Baudoin bir ay burada kaldı ancak Sur valisi ona 7.000 dinar rüşvet verince bu parayı tahsil edip oradan ayrıldı.

Bu yıl, Sultan Gıyasü'd-Dünya ve'd-Din Muhammed'in ordusunun Rebiülevvel ayının sonunda (Kasım 1107) Bağdat'a ulaştığı haberleri geldi. Emir Seyfüddevle Sadaka b. Mezyed, Bağdat şahnesi ve onunla birlikte olan Bağdat amidinin fesatlarından ona ulaşanlar nedeniyle korkarak Sultan'a karşı isyanını ilan etti. Sultan ise Recep ayının 20'sine kadar Bağdat'ta kaldı (5 Mart 1108). Hemen ardından yaklaşık 30.000 süvari sultana katıldı, Hille'de[164] ise yaklaşık 20.000 süvari Sadaka b. Mansur ile bir araya geldi. Hille'de iki taraf arasında nehirler ve bataklıklar vardı bunun üzerine Sultan, onun durumuna karar verdiği yazışmasında onu affetmeyi, durumların düzeleceği ve işlerin yoluna gireceği ateşkes ile barış yapmayı tercih etti. Ancak komutanların ve ümeranın tamamı bunu reddederek isyanı sona erdirmekten geri durdular ve sultana karşı harekete geçtiler. Sultan bu durumu öğrendiği zaman nehirleri keserek bütün kuvvetleriyle birlikte onların karşısına ulaşana kadar ilerledi. İki taraf birbirlerinin üzerine hücum etti ve aralarında savaş çıktı. Sadaka b. Mezyed'in durduğu yer hareket etmeyi zorlaştıran bataklıkla doluydu ve bu nedenle Türkler atlarından inerek yaya hareket edip dizleri üzerinde çöktüler ve oraya doğru sürünerek ok fırlatıp kılıçlarını çekerek mızraklarını doğrulttular. Sadaka b. Mezyed'in askerleri de aynı şekilde yaptı. İki ordu karşı karşıya geldiğinde Sadaka b. Mezyed askerlerine baktı, oklar onların atlarını yaralamıştı ve yok olmak üzereydiler. Türkler de onların dağılmış olduklarını düşünerek ok atışları, kılıç darbeleri ve mızrak vuruşlarıyla onları hezimete uğratıp çok sayıda insan öldürdüler. Ordusuyla birlikte Sadaka b. Mezyed ve seçkin adamları da öldürüldü. Onlardan ecellerinin korudukları ve kalplerine korku ve endişe

[164] Hille ve Kûfe, Babil'in nahiyelerindendir. *Mucem*, I, s. 309. Günümüzde, Bağdat'ın yaklaşık 100 km. güneyinde Fırat Nehri üzerinde yer almaktadır.

düşen az bir topluluk hariç kimse kurtulamadı. Bu arada sultan, orduyu idare etmede ve savaş tertibinde, Dımaşk Camii'nde Bâtınîler tarafından şehit edilen Emir Mevdûd'a güvenmişti. Savaşın ertesi günü sultan gelerek Hille'de konakladı.

Araplardan kimse nesep ve şerefte, onlara karşı güzel davranmada, insaflı olmada, yardımlar vermede, yüce gönüllü olmada, cömertçe hediye etmede, vefalı olmada, kabahatlerini affetmede, suçlarını ve büyük hatalarını görmezden gelmede, reayanın mallarından uzak durmada askere karşı iyi niyetli olmada Sadaka gibi olmadı. Bu güzel sıfatlarla ve övgüye layık kahramanlıklarla birlikte o, dinî farizalarından uzak durur, kötü günahları işleme konusunda dikkat göstermez, Sahabelere (r.a.) kötü sözler söylenmesini münasip görürdü. Başına ne geldiyse bu hoş olmayan hareketlerinin sonucudur."*Rabbin onların yaptıklarından habersiz değildir*."[165]

Sultan Hille'nin durumu hakkında karar verdikten sonra bu senenin Şevval ayının başlarında (Mayıs 1108) İsfehan'a geri döndü. Bu arada Sultan, Emir Mevdûd ve ordu ile birlikte Musul'a ilerleyerek saldırmaya ve şehri baskı altına alıp ele geçirmeye karar vermişti. Bunun üzerine Emir Mevdûd ve ordu derhal yola çıkarak Musul'a indi. Şehrin hâkimi Emir Çavlı ise Musul ahalisinin çoğunu şehirden çıkarmış adamları ise burada kötü davranışlarda bulunmuş ve orada bütün suçları işlemişlerdi. Ardından da Çavlı buradan Rahbe'ye gitmiş ve Musul'da adamlarından güvendiği birini buranın korumasına naip olarak atamıştı. Sultanın ordusu bir müddet daha burada kaldı ve Musul ahalisinden 7 kişilik bir topluluk şehre ayak basmalarına destek olarak kapılarından birini açıp şehri Mevdûd'a teslim etiler. Mevdûd Musul'a girdiğinde Çavlı'nın adamlarından çok sayıda savaşçıyı öldürdü ve kalede bulunanlara emân vererek onları ve beraberlerinde ne varsa hepsini Sultan'a gönderdi.

Bu yılın Şaban (Mart/Nisan 1108) ayında Trablus'ta Fahrülmülk İbn Ammâr'ın durumu Frenk ablukasından ötürü çok zorlaşmıştı. Fahrülmülk uzun zaman geçirmiş ve yardım ulaşmasını beklemekte ısrar etmiş, yardım ise ısrarla gecikmişti. Bunun üzerine o, Dımaşk'a haber göndererek Dımaşk ümerasından biri olan Emir Artuk b. Abdurrezzak'ı içinde olan ne varsa onunla konuşmak için kendisine gelmesi üzere davet etti. Emir Artuk b. Abdurrezzak onun bu isteğini kabul edip Zahireddin'den bu amaçla izin istedi, Zahireddin de ona izin verdi. Ardından Emir Artuk b. Abdurrezzak derhal Fahrülmülk'e doğru yola çıktı. Bu arada Emir Fahrülmülk de yaklaşık 500 süvari ve

[165] Enam Suresi 132. Ayet.

piyade ile birlikte çöl yoluyla Trablus'tan çıkmıştı ve beraberinde ise Bağdat'a sultanın yanına gidişinde onun için hazırladığı hediyeler ve armağanlar vardı. Emir Artuk, Fahrülmülk'ün yanına ulaştığı zaman onunla bir araya gelerek aralarında, Emir Artuk'un refakatinde Dımaşk'a gitmesine karar kılındı. Fahrülmülk Dımaşk'a ulaştı ve şehrin dışındaki Babü'l-Hadîd merasında konakladı. Zahireddin ona ziyadesiyle ikramlarda bulunup son derece saygı gösterdi. Ordunun ileri gelenleri ve komutanları da imkânları dâhilinde ona götürebilecekleri ve hediye edebilecekleri kadar at, katır, deve ve diğer başka şeyler götürdüler. Adı geçen bu Fahrülmülk, kendi yerine Trablus'un korunmasına amcasının oğlu Ebü'l-Menakıb'ı, seçkin adamlarını ve gulâmlarını naip olarak geçirmiş, onlara altı aylık ihtiyaçlarını bırakmış, yemin ettirerek onlardan emin olmuştu. Ancak amcasının oğlu ona muhalefet edip isyanını ilan ederek Mısır'daki el-Efdal b. Emîrü'l-Cüyûş'un sancağına davet etti. Fahrülmülk, ondan zuhur eden durumu öğrendiği zaman adamlarına mektup yazdı ve onlara el-Menakıb'ı tutuklayarak el-Hevâbî[166] kalesine götürmelerini emrettiği gibi yapıldı. Fahrülmülk ise beraberinde Tacü'l Mülûk Böri b. Zahireddin Atabek olduğu halde Bağdat'a yöneldi. Atabek, Sultanın sarayında kendisini çekemeyen, iftirayla arkasından konuşan ve sultanın katındaki durumunu bozmayı ve zarar vermeyi hedefleyen bir topluluk olduğunu öğrenmişti. Bunun üzerine zikri geçen oğluyla birlikte atlardan, elbiselerden ve bunun gibi gönderilmesi uygun olacak diğer başka şeylerden hediyeler gönderdi. Ayrıca şehit Sultan Tacüddevle'nin müstevfîsi olan Ebü'n Necm Hibetullah b. Muhammed b. Bedî'yi oğlunun veziri olarak atayarak işlerine yönetici ve onunla, ona gönderilen kişiler arasında sefir tayin etti ve 501 yılı Ramazan ayının 8'inde (21 Nisan 1108) yola çıktılar.

Bağdat'a ulaştıklarında Fahrülmülk Sultandan beklentisinin üzerinde saygı ve ikram gördü. Sultan, ona yardım ve destekte bulunarak ülkesini kuşatanları defetmesi ve onları yenerek uzaklaştırması için ümeranın önde gelenlerinden bir gruba onunla birlikte yürüyüşe geçmelerini emretti. Ayrıca Sultan, Fahrülmülk'ün beraberinde ayrılmış orduyla birlikte Musul'a uğramalarına ve burayı Çavlı Sakave'nin elinden almalarına sonrasında ise Trablus'a gitmelerine karar verdi. Bunlardan daha önce açıklaması geçenler gerçekleşti, Fahrülmülk'ün misafirliği ise oldukça uzun sürdü ve bu

[166] Masyaf kalesi, bu kale İsmailîlerin merkezlerinden biridir. Ebü'l Fida, *Takvimü'l-büldân*, nşr. ve terc. Joseph Toussaint Reinaud, M.G. De Slane, Paris, 1840, s.229.

uzamayla beraber usanç duydu. Sonrasındaysa 502 yılının Muharrem ayının ortalarında (Ağustos 1108) Dımaşk'a geri döndü.

Diğer taraftan Tacü'l Mülûk b. Zahireddin ne için geldiyse talepleri, isteğinin üzerinde ve büyük bir samimiyetle yerine getirildi. Sultandan, kendisi ve babası hakkında onu sevindiren şeyler duydu. Muhteşem hilafet ve sultanlık hilatleri ile şereflendirildikten sonra Dımaşk'a geri dönerek bu yılın Zilhicce ayının sonunda şehre ulaştı.

Fahrülmülk İbn Ammâr Dımaşk'a ulaştıktan sonra birkaç gün burada kaldı ardından Dımaşk ordusundan onunla birlikte ayrılmış atlılarla buradan ayrılarak Cebele'ye yönelip şehre girdi. Şehir ahalisi de ona itaat etti. Trablus ahalisi ise Mısır'daki el-Efdal'e haber göndererek ülkeyi teslim etmek için ondan, kendilerine deniz yoluyla ulaşacak bir vali ve beraberinde ise gemilerle tahıl ve erzak göndermesini talep ettiler. el-Efdal tarafından vali olarak Şerefüddevle b. Ebû Tayyib onlara ulaştı beraberinde ise tahıl bulunmaktaydı. Şerefüddevle b. Ebû Tayyib Trablus'a ulaştığında şehre hâkim olarak Fahrülmülkİ bn Ammâr'ın ahalisinden bir grubu ve onun adamlarını ayrıca onların hazinelerini, teçhizatlarını ve eşyalarını teslim alarak hepsi deniz yoluyla Mısır'a taşındı.

Bu yıl Zahireddin Atabek, ordusuyla birlikte geceleyin Taberiyye'ye doğru yürüyüşe geçti, Atabek ordusunu iki kısma ayırarak birini Filistin topraklarına gönderip diğeriyle birlikte Taberiyye'ye saldırdı. Gervais de Basoches[167] olarak bilinen şehrin hâkimi ise askerleriyle birlikte ona karşı saldırıya geçti, bu adam Frenklerin kahramanlık, yiğitlik, cesaret ve asilikle meşhur komutanlarındandı ve Frenklere liderlik etmedeki hali kral Baudoin hali gibiydi. Gervais de Basoches, Zahireddin ile karşılaştığında Türklerin atları onun ve adamlarının etrafını sardılar ve adamlarından çoğu öldürüldü. Gervais ve beraberindeki bir grup ise esir edilerek Dımaşk'a götürüldü. Bunlardan bazıları Sultan'a hediye olarak gönderildi. Adamlarından onunla beraber esir olan kim varsa salıverilmeleri için bir miktar önerdikten ve bu kabul edilmedikten sonra öldürüldüler.

Bu yıl, Sultan Gıyasü'd-Dünya ve'd-Din Muhammed, Bağdat'a ulaştığı zaman mukûsün kaldırılmasını ve ülkenin tamamındaki yolculardan ve tacirlerden mukûs ücreti alınmasının iptal edilmesi emrini vererek çok az dahi alınmasını yasakladı.

[167] Metinde Cifras olarak geçmektedir. Bu ismin Latince yazılışı ve Tuğtekin'in Taberiye akını için bkz. Runciman, *Haçlılar*, II, s.79-80.

Sultan, Bağdat'tan İsfahan'a döndüğünde tacirlere tamah edilerek emredilenlere aykırı bir şekilde onlardan mükûs alındı. Sultan, Bağdat'a döndüğünde bu durum ona ulaştı ve emrine muhalefet konusunda gerçekleşenleri hoş bulmayarak mükûsun iptalindeki emrini tekid edip ülkenin tamamında buna muhalefet edilmesine karşı uyarıda bulundu.

Bu yıl, Bağdat'tan, şehrin doğu kısmında büyük bir yangın çıktığı ve beş yüzden fazla evi yakarak ahalisini fakirleştirdiği haberi ulaştı.

Bu yıl, Alamut kalesi ve civarındaki hisarlarda bulunan Bâtınilerin bozgunculuklarında düşmanlık ve inkârcılıkla insanları öldürmelerinde ileri gittikleri haberleri birbirini teyid etti. Bunun üzerine Sultan, veziri Ahmed b. Nizamülmülk havace-i Büzürg'ü beraberinde Çavlı Sakave olduğu halde büyük bir orduyla birlikte gönderdi. Allah vezire onlara karşı zafer bahşetti ve onu Bâtınîlere galip kıldı. Bâtınîlerden büyük miktarda öldürülerek meskenleri ve kaleleri yerle bir edildi.

Bu yıl Baudoin Frenklerden, rezil olmuş ordusuyla uç şehri Sayda'ya doğru harekete geçerek denizden ve karadan buraya saldırıp şehre karşı ahşaptan bir kule dikti. Bunun üzerine şehri Baudoin'e karşı savunmak ve korumak için Mısır donanması ulaşıp Ceneviz gemilerine ve kara ordusuna galip geldi. Aynı esnâda Sayda'yı korumak ve müdafaa etmek için Dımaşk ordusunun saldırıları da onlara eklendi. Böylece Frenkler de Sayda'dan ayrılarak bölgelerine geri döndüler.

502 Yılı (1108-1109

Bu yıl Arka[168] emiri, Zahireddin Atabek'e ondan Frenkleri Arka'dan uzaklaştırmak için yardım talep edip şehri teslim alacak kişinin gönderilmesini isteyen elçisini gönderdi. Atabek de güvendiği birini görevlendirerek derhal şehri teslim alıp onu, ordunun Arka'ya gelmesini ayrıca ona ihsan ve hediye olarak vaat ettiği şeyleri yerine getirmesini beklemek üzere vali olarak tayin etti. Bu sırada kar ve yağmur yağarak Atabek'in Arka'ya gidişini engelleyecek şeyler gerçekleşti. Arka'da ise yiyecek azalıp erzak ulaşımı engellendi ve Frenkler buraya saldırmaya yeltendi o zaman Zahireddin Atabek, Arka'ya yönelerek Frenkleri burayı kuşatmış buldu ancak onları buradan uzaklaştıramadı. Akabinde de el-Ekme hisarına dönüp buraya inerek kaleye saldırdı. Frenkler bu durumu öğrenince yaklaşık üç yüz süvari ile el-Ekme'de bulunanlara yardım için harekete geçerek geceleyin onlara ulaştılar ve hisardakilerin

[168] Trablusun Doğusunda yer alan bir şehir, Trablus ile arasında dört fersah vardır. *Mucem*, IV, s. 109.

kendilerine olan inançları kuvvetlendi. Zahireddin Atabek'in kararı da yardıma gelen bu kuvvetin kaleye ulaşmasından dolayı buradan ayrılmayı gerektirdi ve yenilmiş gibi ayrıldı. Sonrasında Atabek'e karşı hırslanıldı, Frenkler orduyu takip ederek at ve davardan çok büyük ganimet elde ettiler, ordu ise ormana ve dağlara dağıldı ardından da savaşmaksızın en kötü bir halde ve en çirkin bir surette Humus'a ulaştı. Frenkler Arka'ya geri döndüler, burada erzak tükendi ve bunun üzerine emân ile şehri ele geçirdiler.

Bu yıl, daha önce Sultan Tacüddevle'nin müstevfîsi olan ve ondan sonra oğlu Melik Rıdvan'a Halep'te vezirlik yapmış bulunan Zahireddin Ebû Necm Hibetullah b. Muhammed b. Bedi el-İsfehanî vezir olarak tayin edildi. 502 yılının başlarında (1108-1109) bir müddet vezarette kaldıysa da Zahireddin Atabek'in kalbi, Tacüddevle dönemindeki düşünceleriyle, ona karşı kötüleşti ve yakalanarak kaleye hapsedilmesini emretti. Ardından evinde ne varsa hepsi nakledilerek mülklerine el konuldu ve birkaç gün tutuklu kaldı. Sonrasındaysa boğularak öldürülmesi emredildi. Bunun üzerine Bedi el-İsfehanî idam edilerek bir kuyuya atıldı sonra da çıkarılarak mezarlığa defnedildi.

Bu yılın Şaban ayında (Mart/Nisan 1109), Frenkler ve Cenevizlilerle dolu 60 gemilik bir kuvvetle birlikte Trablus'a inen Bertnard de Toulouse[169] Frenk topraklarından gelerek Trablus'a saldırdı. Ancak onunla Raymond de Sen-Gilles'in kız kardeşinin oğlu William Jourdain Cerdagne arasında çatışma çıktı bunun üzerine Antakya Hâkimi Tankred, Cerdagne'ye[170] yardım için onun yanına geldi. Beytü'l-Makdis Hâkimi Kral Baudoin ise ordusunun başında gelerek ikisinin arasında barışı tesis etti. Sonrasında Cerdagne, Arka'ya geri döndü. Ancak Arka tarlasında bir Frenk'e rastladı. Bu Frenk onu vurmaya niyetlenerek vurdu ve öldürdü. Bu haber Bertnard de Toulouse'a ulaştığında Arka'yı Cerdagne'nin adamlarından teslim alacak kişiyi gönderdi.

Bu yılın Şaban ayının başından Zilhicce ayının 11'ine (12 Temmuz 1109) kadar Frenkler birlikleri ve ordularıyla birlikte Trablus'a hücum ederek şehre karşı savaşmaya ve ahalisini baskı altına almaya başlayıp şehrin suruna burçlar dayadılar. Ordu, birlikler ve şehir halkı bunu görünce donup kalarak ölümün kaçınılmaz olduğunu anladılar. Erzak ve yardım taşıyan Mısır donanmasının deniz yoluyla ulaşmasının gecikmesinden

[169] İbnü'l-Kalânisî, Raymond de Toulouse'nin gayrımeşru oğlu Bertnard'ı, Raymon b. Sencil olarak kaydetmiştir, doğru isim için Runciman, *Haçlılar*, II, s. 50-51.

[170] Raymond de Toulouse'nin gayrımeşru oğlu. Runciman *a.g.e.*, s.50.

dolayı derin bir ümitsizlikle kendilerine olan güvenlerini kaybettiler. Donanmanın sıkıntıları giderilmiş yola çıkmıştı ancak rüzgâr onu engelledi. Yalnızca Allah Teâlâ'nın gerçekleşmesini istediği işler gerçekleşir. Frenkler burçlardan, Trablus'a karşı savaşı ve saldırıları şiddetlendirdiler ve bu yılın Zilhicce ayının 11'i Pazartesi gecesi sonunda kılıç zoruyla şehri ele geçirdiler. Şehirde ne varsa yağma edip erkekleri, kadınları ve çocukları esir aldılar. Trablus'un sayısız, sınırsız ve anlatılamaz miktarda mülkleri, hazineleri darü'l ilimdeki defterleri ve şehir erbabının kütüphanelerinde ne varsa hepsi onların eline geçti. Şehrin ele geçirilmesinden önce emân istemiş olan vali ve askerlerinden bir grup teslim oldu. Şehir alındığındaysa serbest bırakıldılar ve şehrin ele geçirilmesinden birkaç gün sonra Dımaşk'a ulaştılar. Trablus ahalisi cezalandırılarak bütün malları haczedildi. Hazineleri gizli saklı yerlerden çıkartıldı, onların başına ciddi felaketler ve acı verici eziyetler geldi. [171]

Frenkler ve Cenevizliler arasında Trablus'un üçte birinin ve buradan yağmalananların Cenevizlilerin diğer üçte ikisinin ise Bernard de Toulouse'in olmasına karar verildi. Kral Baudoin için ise hoşnut olacağı en iyi ve en düzgün olanlar ayrıldı. Tankred ise Cerdagne'nin zaferinden istediğini elde edemediği için geri dönerek Bânyâs'a saldırmış ve bu yılın Şevval ayında burayı fethederek ahalisine emân vermişti. Sonrasındaysa Fahrülmülk İbn Ammâr'ın bulunduğu uç şehri Cübeyl'e saldırdı ki burada çok az bir miktar erzak bulunmaktaydı. Zilhicce ayının 22'si Cuma gününe (23 Temmuz 1109) kadar şehri ve ahalisini baskı altında tutmaya devam ederek onlara mektup gönderip emân bahşetti. Tankred'in bu isteğine karşılık verilerek Cübeyl emân ile ona teslim edildi. Fahrülmülk İbn Ammâr'a ise ikta ve idarenin verilmesi vaat edilmişti. Fakat o salimen kaleden çıktı.

Bu olayın ardından Mısır donanması ulaştı. Trablus ile Mısır ülkesinin uç sahillerinin ve buranın ahalisinin bir senelik tahıl, adam ve parayla takviyesi ve de Trablus'un korunması için bu kadar çok adam, gemi, teçhizat ve tahıl olan bir donanmayı Mısırlılar daha önce çıkartamamışlardı. Ancak donanma Trablus'un istilasından 8 gün sonra Sur'a ulaştı. Bu sırada Trablus'ta ahalinin başına gelen kader gereği iş işten geçmişti. Donanma sahilde bir müddet kalarak Trablus'un etrafında tahıllar dağıtıldı. Sur, Sayda ve Beyrut ahalisi donanmayı bırakmayıp Frenklerle olan savaştaki durumlarından ve şehirlerin dayanıksızlığından şikâyet ettilerse de

[171] Azimî, s. 44; *el-Kamil*, VIII, s. 534-535; Ebü'l-Fida, II, s.44; Runciman, *Haçlılar*, II, s.46-58.

donanmanın kalması mümkün olmayarak denize açıldı ve rüzgârın doğrultusunda Mısır'a döndü.

Bu yılın Şevval ayında, Emir Sökmen el-Kutbî'nin Meyyafârikîn şehrini bir kaç ay muhâsara ederek ahalisini baskı altında tutması neticesinde şehirde erzağın tükenmesinden ve açlığın şiddetlenmesinden sonra emân ile ele geçirdiği haberleri geldi.

Bu yıl Antakya'nın hâkimi Bohemund büyük bir kalabalıkla birlikte kendi topraklarına dönmek üzere Frenk ülkelerinden geldi ve Konstantiniyye'nin yakınında karargâh kurdu. Kostantiniyye Kralı beraberinde civardaki Türkmenlerden kalabalık bir topluluk olduğu halde ona karşı saldırarak birkaç gün savaştılar. Rumlar, Frenkleri ülke içinde her açıdan rezil etmek istediler öyle ki onları ülke içinde dağıtıp parçaladılar. Bunun üzerine Bohemund kralla olan durumunu düzelterek o ve beraberinde kim varsa kralın huzuruna girip itaatlerini sundular. Allah'a hamdolsun. Allah, İslam beldelerini onların işlerinden, belalarından ve şerlerinden korusun.

Bu yıl, Dımaşk ümerasının önde gelenlerinden biri olan Emir Artuk b. Abdurrezzak 502 yılının (1108-1109) kurban bayramı gecesi Allah'ın hükmü gerçekleşinceye kadar uzun süre devam eden hastalığı ve bu hastalıktan dolayı artan ağrıları sebebiyle vefat etti.

Bu yıl Kral Baudoin'in elçileri, Sevad ve Cebel Avf'ın, üçte biri Türklere, üçte biri Frenklere, üçte biri ise çiftçilire kalması kaydıyla sulh, ateşkes ve aralarındaki durumun karara bağlanması talepleriyle Zahireddin'e gelip gittiler ve durum bu hüküm üzere sonuçlandı ve şartlar bu plana göre yazıldı.

Fahrülmülk İbn Ammâr ise Frenkler Cübeyl'i ele geçirince buradan ayrılarak Şeyzer'e yöneldi. Şeyzer hâkimi Sultan b. Ali b. Münkız el-Kinanî ona ve maiyetine ikramda bulunarak saygı gösterdi. Kendi yanında kalması teklif ettiyse de Fahrülmülk kalmayıp Zahireddin Atabek'in yanına dönmek üzere Dımaşk'a yöneldi. Zahireddin Atabek ona ikramda bulunup saraya yerleştirerek 503 yılı Muharrem ayında (Temmuz 1109) ez-Zebedânî'yi[172] ve çevresini ona ikta etti.

[172] Dımaşk ve Baalbek arasında meşhur bir köyüdür. *Mucem*, III, s. 130.

503 Yılı (1109-1110)

Frenkler, Trablus'u fethederek işlerini tertipledikten ve durumu düzene koyduktan sonra buradan ayrıldıklarında Refaniyye'ye[173] hareket ettiler. Zahireddin onların izledikleri yoldan bunu anlayarak Refaniyye'yi korumak için ordusuyla birlikte oraya doğru yola çıktı ve Humus'ta Frenklerin tam karşılarına ordugâh kurdu, böylece Frenklerin şehre saldırmaları ve baskı altına almaları mümkün olmadı. Frenkler ile Zahireddin arasında, her iki tarafın da bölgeler üzerinde barışı tesis etmeye ve anlaşmaya rıza göstermesi sonucunu getiren mektuplar ve konuşmalar gidip geldi. Durum bu şekilde Frenklerin el-Bika'nın[174] üçte birinden faydalanması, el-Munaytıra ve İbn Akkâr kalelerinin onlara teslim edilmesi ve Frenklerin bölgede ve çevrede bozgunculuk yapmaktan vazgeçmeleri şartıyla karara bağlandı. Misyat, et-Tufan ve Hısnü'l-Ekrad kaleleri de anlaşma şartına dâhil edilerek bu kalelerin ahalisi, Frenklere her yıl belirli bir miktar para gönderecekti. Ancak Frenkler bu anlaşmayı kısa bir müddet devam ederek bozguncu ve dik kafalı adetlerine geri döndüler böylece düzelen durum fazla uzun sürmedi.

Bu yılın Safer ayının 25'i Perşembe gecesi (23 Eylül 1109), eş-Şerif el-Kâdı el-Mekin Fahrü'l-Mülk b. Ebü'l Fazl İsmail b. İbrahim b. el-Abbâs el-Hüseynî Dımaşk'ta vefat etti. Allah rahmet eylesin.

Bu yılın Cemaziyelevvel ayında (Kasım/Aralık 1109) Irak bölgesinden, Sultan Rüknü'd-Dünya ve'd-Din Muhammed b. Melikşah'ın Bağdat'a ulaştığı haberi geldi.[175] Sultan, cihat yolunda ne kadar kesin kararlı olduğunu bildirmek üzere ülkenin tamamına mektuplarını yolladı. Ayrıca Zahireddin Atabek'e, ordular Şam'a ulaşıncaya kadar orada kalmasını sonra da onlara katılarak ordunun işlerini üstlenmesini emretti çünkü Atabek devamlı olarak ona, kâfir düşmanlara karşı yardım ve destek isteyen mektup yazıyordu. Fakat ortaya çıkan problemler buna imkân vermedi ve engeller amaca ulaşmaya mani oldu, bekleme süresi uzadı ve sultanın ordusunun gecikmesiyle kâfirlerin iştahları kabardı. İslam şevki ve Türk gayreti Zahireddin Atabek'i, Peygamber'in kutlu merkezindeki Müstazhir-Billâh'a ve Sultan Gıyasü'd-Dünya ve'd-Din'e hizmet etmek ve amacıyla kendi başına Bağdat'a yürümek için hazırlanmaya sevk

[173] Humus'un civarında yer alan bir bölgenin ismidir. *Mucem,* III, s. 55.

[174] Dımaşk, Humus ve Baalbek arasında geniş bir bölgedir. *Mucem* I, s. 470.

[175] İbnü'l-Kalânisî, Muhammed Tapar'ın lakabını sadece burada Rüknü'd-Dünya ve'd-Din olarak vermiştir.

etti. Burada huzura çıkacak ve ülkelerin ele geçirilmesinden dolayı onlara bağlı bölgelerde Müslümanların başına neler geldiğinden, erkeklerin öldürülüp kadın ve çocukların esir edildiklerinden ayrıca Frenklerin kendi aralarındaki konuşmalarında, hayallerini Irak ve el-Cezîre bölgelerine hâkim olmaya kadar büyüttüklerinden şikâyet edecekti. Zahireddin Atabek yola çıkmak için hazırlandı. Trablus hâkimi Fahrülmülk İbn Ammar'ı ve onun adamlarını ayrıca imkânları dâhilinde koşucu Arap atları, çeşit çeşit nadide Mısır elbiseleri ve tamamıyla güzel ve kıymetli hediyelerden o makamlar için münasip olan şeyleri de beraberine alarak Semâve yoluyla çöl tarafından harekete geçti. Oğlu Tacü'l-Mülûk Böri'yi de Dımaşk'a kendi yerine naip olarak bırakarak ülkeyi koruması ve müdafaa etmesi hususunda her an hazır olması için neler yapması gerektiği, reayaya iyi davranması, Frenklerin düşmanlığı ve onlarla devam eden barış durumuna kendisi dönene kadar uyması konularında oğluna tavsiyelerde bulundu.

Zahireddin Atabek, ilerlemeye başlayıp çöl tarafında Vâdi'l-Miyâh[176] adıyla meşhur vadiye geldiğinde Bağdat'taki bozguncuların; Sultan'ın üzerinde karar kıldığı bazı ümerayı Bilâdü'ş-Şâm'a tayin etmesi ve bu konuda onlara işaret edilmesi ile alakalı konuşmalardan yaydıkları haber ona ulaştı. Bu haber onun yolundan geri dönmesini gerektirecek bir üzüntüye sebep oldu. Zahireddin Atabek, beraberindeki hediye ve armağanların Bağdat'a ulaşması için Fahrülmülk İbn Ammâr'a ve emin olduğu adamlarından bazılarına güvenerek Fahrülmülk'ü, onu yolundan dönmeye sevk eden şeyi bildirmesi için vekil tayin etti. Ardından da Fahrülmülk beraberindekilerle Bağdat'a doğru ayrıldı. Fahrülmülk, gelişiyle hoşnut oldu ancak Atabek'in geri dönüşü nedeniyle ümit ettiğinden fazlasını ve hakikati olmayan o saçma dedikoduların asılsız olduğunun ortaya çıkışını gelip göremediği için üzüldü. Sonrasındaysa bu konu hakkında gönülleri mutlu eden, yürekleri rahatlatan cevaplar ve dedikoduların yayılmasından ve yalan haberlerden dolayı özürler art arda geldi.

Zahireddin Atabek Vadi'l-Miyâh'tan dönüşü sırasında, Baalbek valisi Gümüştekin el-Hâdim et-Tâcî'nin Frenklerle mektuplaştığı ve dostluklarını talep ederek onları etrafa saldırılar düzenleme konusunda teşvik ettiği kendisine ulaşmıştı. Ayrıca Gümüştekin, kardeşi Baytekin el-Hâdim et-Tâcî'yi iftiralar götürüp fesat çıkarması için sultana yollamıştı. Zahireddin Atabek bu haberi ve Baytekin'in gidişini duyunca ordudan bir grup görevlendirerek onlarla beraber Baytekin'i yakalayıp kendisine getirmeleri için onun geçmesi kesin olan yollara ve patikalara gitmeleri kararını aldı.

[176] Dımaşk Doğusunda Suriye çölünde bir yer. Alptekin, *Tog-Teginliler,* dn.152, s. 65.

Ancak Bahsi geçen Baytekin'den bir haber alınamadı. Sonrasında Zahireddin Atabek ordusuyla beraber yolundan geri döndü ve Tacü'l-Mülûk'a mektup yazıp ona ordusuyla birlikte Baalbek'e giderek saldırmasını emretti. Tacü'l-Mülûk, Atabek'in emrini yerine getirmekte acele edip Baalbek'e giderek ahalinin ve şehirdekilerin habersiz olduğu bir anda saldırıya geçti. Ardından da adı geçen el-Hadim'e mektup göndererek ondan itaat etmesini ve bölgeyi kendisine teslim etmesini isteyip onu isyan ve muhalefete devam etmemesi konusunda ikaz etti ve kan dökülmesine sebep olacak şeyler ortaya koyduğu için onu korkuttu. Tacü'l-Mülûk, onu uyarmak ve özür beyan etmesi hususunda çaba gösterdiyse de kararına ve isteğine karşılık bulamadı. el-Hadim, anlaşmazlık ve isyanda ısrar etti. Bunun akabinde Zahireddin Atabek ordusu ve piyadelerinden topladığı kuvvetiyle gelerek savaşmak üzere Baalbek'e doğru yürüyüşe geçti. Şehre karşı mancınıklar kurarak surun zayıf bölgelerini hedefleyip burada bir fırsat yakalamak için savaş ve delme aletleri imal etmeye başladı. Şehir ahdâsından ve askerlerinden bir grup Zahireddin'e geldi ve Zahireddin de onlara ihsanda bulunarak hilatler verdi. Sonra şehrin surlarına ilerleyerek surların üzerindekilerle savaştılar ve onlardan bir grup öldürüldü. Askerler, Atabek'in savaşma konusundaki ciddiyet ve sabrını görünce itaatine girmeye meylettiler. el-Hadim affedilmesini, şehri ve kaleyi kendi sunduğu şartlara göre teslim etmeyi ve kendisi için bir ikta belirlenmesini isteyerek, müzakere etmek ve kendisini garantiye almak için komutanlardan birini talep etti. Bunun üzerine devlet katındaki mevkisinden ötürü Emir Baltaş ona gönderildi ve teklif ettiği şartlar altında durum karara bağlandı. Gümüştekin, şehri ve son derece korunaklı, ulaşılmaz, muhteşem eserlerden ve meşhur kalelerden olan kaleyi teslim ederek Atabek'in yanına gitti. Atabek de kendisine kötülük yapanları ve isyana kalkışanları affetme konusundaki güzel âdetini yerini getirerek, Baalbek yerine yine korunaklı ve ulaşılmaz olmasıyla meşhur Serhad kalesini ona verip Dımaşk'taki mülk ve iktasından alınanları geri iade etti. Sonrasında Zahireddin Atabek, Baalbek'i oğlu Tacü'l-Mülûk Böri'ye teslim ederek şehrin korunması hususunda güvenilir adamlarını buraya yerleştirdi ve işlerini düzene koydu. Baalbek kuşatması 35 gün süreyle devam etti 503 yılının Ramazan ayının 22'sinde teslim alındı (14 Nisan 1110). Zahireddin Atabek, adaletsiz olayların ahalinin üzerinden kaldırılmasını, vergisinin bir kısmının affedilmesini, daha önce haksız yere ellerinden alınmış olan mülklerinin geri verilmesini emretti. Böylece onun için dualar artarak övgüler dizildi. Atabek, Dımaşk'a geri dönmek üzere ayrıldı ve bu sırada kendisine Sultan'ın bu yılın Şevval ayında Bağdat'tan İsfehan'a döndüğü haberi ulaştı.

Amid hâkimi İbrahim İnal'ın vefat ettiği haberi ulaştı. İbrahim İnal, Amid'de çirkin davranışlarda bulunur ahalisine zulmetmekle anılırdı. Ahalisinden bir topluluk onların üzerlerindeki sürekli zulmü ve kötü hareketleri sebebiyle şehirden ayrılmıştı. Onun hayatını kaybetmesiyle yürekler sevinerek onun ardından iyilik ümit ettiler. İbrahim İnal'ın makamına oğlu geçti. O, babasından daha iyi gönüllü ve daha güzel huyluydu.

Bu yıl Tankred, rezil kuvvetleri ve birlikleriyle Antakya'dan Şam uçlarına doğru giderek Tarsus'u ve Tarsus'un devamındaki yerleri ele geçirip Bizans İmparatorunun valisini oradan çıkarttı ve Antakya'ya döndü. Ardından da Şeyzer'e saldırarak çevresini harap ettikten sonra kendisine 10.000 dinar haraç getirilmesine karar verip Hısnü'l-Ekrad'a saldırdı ve burayı ahalisinden teslim alarak Arka'ya yöneldi. Bu arada Kral Baudoin ve Bertnard de Toulouse uç şehri Beyrut'a karadan ve denizden saldırmıştı, Tankred ise Antakya'ya geri döndü. Tel Bâşir[177] hâkimi Joscelin Frenklerden uç şehri Beyrut'a saldıranlara destek olmak için buraya giderek Ruha'ya saldıran Emir Mevdûd'un askerlerine karşı onlardan yardım talep etti. Frenkler ise kule inşa etmeye koyularak onu Beyrut'un suruna kadar yükselttiler. Kule bittiğinde onu ilerlettiler. Fakat mancınık taşlarıyla kırılarak bozuldu. Bunun üzerine ikinci kuleyi yapmaya başladılar. İbn Sen-Gilles de başka bir kule inşa etti. Bu sırada Mısır donanması 19 savaş gemisiyle denizden gelerek Frenk gemilerini yenip birkaç tanesini ele geçirdi ve tahılla birlikte Beyrut'a girdiler. Bununla Beyrut'ta bulunan reayanın kendilerine olan güvenleri arttı. Kral ise Süveydiyye'ye haber göndererek burada bulunan Cenevizlilerden gemileriyle birlikte yardım etmelerini istedi. Süveydiyye'den savaşçılarla yüklenmiş 40 adet gemi Beyrut'a ulaştı. Şevval ayının 21'inde Cuma günü (13 Mayıs 1110) Frenklerin tamamı karadan ve denizden Beyrut üzerine yürüdüler. Şehrin suruna iki tane kule dayayıp şiddetle savaştılar. Mısır donanmasının komutanı ve Müslümanlardan birçok insan öldürüldü, Frenkler ne daha önce ne de daha sonra bu savaştan daha şiddetlisini görmemiştir. Şehirdeki insanlar yardımsız kalarak felakete uğrayacaklarından emin oldular. Frenkler o gün, gündüzün sonuna kadar şehre saldırarak kılıç zoruyla Beyrut'u ele geçirdiler, içerde bulunan vali ise adamlarından bir toplulukla beraber kaçtıysa da sonra yakalanarak Frenklere götürüldü. Frenkler valiyi ve beraberindekileri öldürüp yanındaki malları ganimet olarak aldılar ve şehri yağmalayıp şehirde kim varsa esir ederek ahalinin mallarını ve hazinelerini haczettiler. Bu olayın akabinde Mısır'dan 300

[177] Halep'in Kuzeyinde muhkem ve büyük bir köydür. *Mucem,* II, s. 40.

atlı Beyrut'a yardım için geldiyse de Ürdün'e vardıklarında Frenklerden az sayıda bir birlik onlara saldırdı, bunun üzerine Mısır süvarileri Frenklerin önünden dağlara kaçtı ancak onlardan bir grup öldürüldü.

Beyrut'un işleri düzene girdikten sonra Kral Baudoin Frenklerin başında harekete geçerek üç şehri Sayda'ya saldırarak şehir ahalisine, şehri teslim etmelerini isteyen bir mektup gönderdi. Ahali, Baudoin'den tayin ettikleri bir vakte kadar mühlet vermesini istediler. Baudoin, ahaliye kendisine getirilmek üzere 6 bin dinar haraç tayin ettikten sonra istedikleri mühleti kabul etti. Ondan önce haraç 2 bin dinardı. Ardından Baudoin, Sayda'dan ayrılarak hac için Beytü'l-Makdis'e gitti.

Bu yıl Gürcülerin, Gence ülkesine ve etrafına galip gelerek bu bölgede kargaşayı ve bozgunculuğu artırdıkları haberleri ulaştı. Bu durumun haberi Sultan Gıyasü'd-Dünya ve'd-Din Muhammed b. Melikşah'a ulaşınca kalabalık bir orduyu onların üzerine gönderdi. Ordu, Gürcülere saldırıp onları uzaklaştırdı, kargaşa ve bozgunculuğu durdurdu ve onları katlederek sürdü. Sonrasında onları kovarak ülkelerini zapt edip buranın dış bölgelerini yerle bir etti. Böylece Gence şehri de onların şerrinden emin oldu. Onların yok etmesiyle saygınlıkları artan Sultanın ordusu zafer kazanmış ve ganimet almış bir halde geri döndü.

Bu yıl, kâfir bir Türk kabilesinin dış bölgelerde karşılarına çıkan kim varsa hepsini yenerek Ceyhun'a ulaştıkları ve burada bozgunculuk yapıp kargaşa çıkardıkları haberi geldi. Bu haber Horasan Sultanı, es-Sultanü'l-Muazzam Ebü'l-Hâris Sencer b. Melikşah'a ulaştı ve o, Horasan orduları komutanlarından büyük bir emîri çok sayıda Türk ile birlikte onların üzerine göndererek onları yenip bozguna uğrattı. Kâfir Türklerden çok fazla insan öldürüldü ve onlar yenilmiş dağılmış bir vaziyette geri döndüler.

Bu yılın Zilkaide ayının 8'inde (29 Mayıs 1110) gökyüzünde doğudan, kuyruğu güneye doğru uzanan bir yıldız göründü. Zilhicce'nin sonuna kadar durdu ve sonra kayboldu.

Bu yıl, Sultan Gıyasü'd-Dünya ve'd-Din, Ermeniyye ve Meyyafârikîn hâkimi Emîr Sökmen el-Kutbî'ye ve Musul hâkimi Şerefüddin Mevdûd'a mektup yazarak; onlara ordularıyla birlikte Frenklerle cihat etmeleri ve Musul ülkesini korumaları için harekete geçmelerini emretti. Hemen İki emîr de asker toplayıp birlikler oluşturarak harekete geçtiler. Civar bölgelerdeki valilerinin ve gönüllülerden çok sayıda insanın

kendilerine katılma işi tamamlanana kadar el-Cezîre'deki Beni Numeyr'de konakladılar. Aynı zamanda Emîr Necmeddin İlgazi b. Artuk da Türkmenlerden kalabalık bir toplulukla iki emîrin yanına ulaştı. Müslümanlar, Frenklerin tümünün dahi karşılarına çıkamayacağı çoklukta toplandılar ve görüşler, cihadın Ruha'ya yönelip şehrin ulaşılmazlığı ve zapt edilmezliği dolayısıyla Allah fethini kolaylaştırana kadar buranın muhasarasıyla başlaması hususunda birleşti.

Müslümanların tamamı yola koyulup Şevval ayının 10 ile 20'si arasında (2-12 Mayıs 1110) Ruha'ya gelip şehri her tarafından kemer gibi kuşatarak içeriden ve dışarıdan şehre olan tüm ulaşımı engellediler. Ruha'da erzak zaten azdı, şehirdekiler de neredeyse ölmek üzereydiler. Bunun üzerine şehirde fiyatlar arttı. Ruha'nın kuşatılması ve baskı altına tutulması uzun müddet sürdü. Frenkler ise bu durumu öğrendikleri zaman asker toplayıp birlik oluşturarak şehri savunmak için hazırlık yapmaya başladılar ve bu durum hususunda aralarında söz birliği oldu. Antakya hâkimi Tankred, Trablus hâkimi Bertnard de Toulouse, Kral Baudoin ve Frenklerin dış bölgelerindeki valilerinin komutanları bir araya gelerek savaşta azimli olup sabır ve sebat göstereceklerine dair sözleşip anlaştılar. Aralarındaki durum bu güçlü söz üzerine karar bağlandığı vakit Frenklerin hepsi Ruha bölgesine doğru yola çıktılar.

Haberler Zahireddin Atabek'e ulaşarak Frenklerin aralarında ne karar aldıklarından haberdar oldu ve ordusuyla birlikte Dımaşk'tan ayrılıp Selemiyye'de ordugâh kurdu ve Frenklerin yolları üzerindeki Rafeniyye'ye yönelmiş olduklarını öğrendi. Rafeniyye'de Emîr Şemsü'l Havass vali olarak bulunmaktaydı. Frenkler buraya saldırdıklarında atının üzerinde onlara doğru çıkarak bazılarını öldürüp Selemiyye'deki ordugâha ulaştı. Şemsü'l-Havass'a Şam'dan çok sayıda insan katıldı. Sonrasındaysa Frenklerin Fırat'a ulaştığı ve Ruha'ya doğru nehri geçmeye azmettikleri haberi ulaştı. Atabek derhal yola koyuldu ve Rakka ile Caber kalesi bölgesine yönelerek Fırat'ı geçip Frenklerden haber gelene kadar burada vakit geçirdi. Frenkler ise İslam orduları, farklı kollara ayrıldığı ve Fırat'a çıkan tüm bölgelerde ve yollarda öncülerinin bulunduğu için karşıya geçmekten çekinmişlerdi.

Müslümanlar, Frenklerin kendilerine yaklaştıklarını öğrendikleri zaman Frenklerle Fırat'ın doğusundaki açık arazide karşılaşabilmek için onları rahat bırakma hususunda aralarında görüş birliği oldu. Müslümanlar bu senenin Zilhicce ayının sonunda (Temmuz 1110) Ruha'dan ayrılıp hile ve aldatmaca olarak Harrân arazisine indiler. Harrân şehri Emîr Mevdûd'un eline geçmiş o da şehri Necmeddin İlgazi b.

Artuk'a teslim etmişti. Müslümanlar, Frenkler kendilerine yaklaşıp da Dımaşk ordusu Frenklere ulaşıncaya kadar onlarla karşılaşmaktan geri durdular. O zaman Frenkler bunun bir düzen olduğunu, Müslümanların da bu düzen üzerinde uzlaştığını fark edip korktular ve rezil olup öleceklerini hissederek korkuyla Fırat kıyısına doğru geri çekildiler. Frenkler hakkındaki bu bilgi Müslümanlara ulaştı ve derhal peşlerinden yola koyuldular. Frenk komutanlarından bazıları Fırat'ı geçmişlerdi ki süvariler hızlı bir şekilde onlara baskın verip silahlarını ve ağırlıklarını ganimet olarak aldılar. Frenk taraftarlarından çok sayıda kişi öldürülüp esir edildi ya da Fırat'ta boğuldu. Müslümanların elleri elbise, esir ve hayvan ganimetleriyle dolup taştı fakat onlar Ruha kuşatmasıyla meşgul olduklarından onları yakalamak için Fırat'ı geçemeyip buraya geri döndüler. Frenkler ise zayıf halde olanların hepsini Ruha'dan çıkararak Ermenilerden bir grubu şehri korumak için bırakmışlar ve ordunun beraberinde getirdiği erzakı şehri takviye etmek üzere içeriye taşımışlardı. Baudoin er-Rueys[178] Ruha'dan çıkarak geri çekilen Frenklerin yanına doğru yöneldi. İslam ordusu ise Fırat'ta onların karşısında birkaç gün konaklayıp Ruha'daki kuşatmaya geri dönmeyi isteyerek buradan ayrıldı. Zahireddin Atabek Frenklerin yenilmiş bir vaziyette geri döndüklerinden haberdar oldu ve ordugâhını ikiye bölerek kalabalık bir grubu Ruha'ya saldıranlara yardım etmeleri için gönderdikten sonra kendi bölgesini Frenklerden korumak için çekilerek geri döndü ve Dımaşk'a ulaştı. Atabek'in askerlerinden Ruha'ya gönderdikleri ise ordu şehirden çekilene kadar bekledi. Kendilerine ihsan ve ikramda bulunulduktan sonra bölgelerine dönmeleri için onlara izin verildi.

Atabek Zahireddin ile Emîr Şerefüddin Mevdûd arasında gidip gelen mektuplar, ikisi arasında barışın güçlendirilmesi, söz birliği olması ve dostluk bağlarının kuvvetlenmesi sonucunu getirdi. İslam ordusunun şehrin müstahkem olması ve ulaşılmazlığı nedeniyle Ruha'da kalışı uzun sürdü ve ordugâha erzak ulaşımı azalarak yiyecek tükendi. Zorunluluklar Müslümanları Ruha'dan çekilmeye itti ve onlar şehrin kuşatmasında kimin kalacağına karar verdikten sonra dağıldılar.

Necmeddin İlgazi b. Artuk, Sökman el-Kutbî ile aralarında tekrar eden bir durumdan ötürü ondan endişe duyarak korkuyla Harrân'dan Mardin'e kaçtı. Sökman el-Kutbî ise onun amcasının oğlu Belek'i yakalayıp beraberine alarak bağlı bir vaziyette kendi topraklarına götürdü.

[178] Küçük kral. Baudoin II. Müellif Kudüs Kralı Baudoin ile Urfa hâkimi Baudoin'i birbirinden ayırmak için ism-i tasgir kullanmıştır.

İslam ordusu Ruha önlerinden dağıldıktan sonra şehrin hâkimi Baudoin el-Rueys geri dönerek şehre girdi. Ruha'nın etrafına yapılan saldırılar ise sürekli devam ediyordu. Halep hâkimi Fahrü'l-Mülûk Rıdvan, Frenklerin hezimete uğradığını öğrendiğinde Halep'in çevresine doğru saldırıp buralarda Frenklerin ele geçirmiş olduğu yerleri geri almış ve Antakya'nın dış bölgelerine hücum ederek büyük miktarda ganimet elde etmişti. Rıdvan, Frenklerin dönüş haberini aldığı zaman Halep'e geri geldi. Bunun akabinde Frenkler Halep'e ulaşarak etrafında kargaşaya verip çok miktarda insanı öldürdüler ve esir ettiler. Tankred de geri dönüp Esarib'e[179] saldırarak uzun süren kuşatmadan ve baskıdan sonra bu yılın Cemaziyelahir ayında şehri ele geçirdi. Tankred, şehir ahalisine emân verdi ve çıkmak isteyenler şehirden çıkıp kalmayı tercih edenler de kaldı. Bu olaydan sonra Melik Fahrü'l-Mülûk Rıdvan ve Tankred arasında, Fahrü'l-Mülûk'un her yıl Halep hazinesinden 20 bin dinar haraç ve on baş atı Tankred'e getirmesi ve esirleri serbest bırakması koşuluyla barış tesis edildi ve bu olay karara bağlandı.

Bu yıl, Beytü'l-Makdis hâkimi Kral Baudoin, Baalbek tarafına gelerek Bika bölgesinde kargaşa çıkarıp bozgunculuk yapmakla uğraştı. Bu manada Zahireddin Atabek ile Baudoin arasında; Bika'nın mahsullerinin üçte birinin Frenklerin olması diğer üçte ikisinin ise Müslümanların ve çiftçilerin olması koşuluyla barışa karar verilene kadar mektuplar gidip geldi ve bu yılın Safer ayında (Ağustos/Eylül 1109) ikisi arasında bu açıklamaya binaen anlaşma yazıldı. Bunun üzerine Tankred bölgesine dönmek üzere yol koyuldu. O, Bika ve Baalbek ganimetlerinden ordusu ve kendisinin elde ettiği şeylerle kazançlı çıkmıştı.

Bu yıl, Frenk prenslerinden birinin İslam topraklarında hacc ve gaza yapmak için beraberinde adamlarla yüklü altmış küsur gemi olduğu halde denizden ulaştığı haberleri geldi. Prens, Beytü'l-Makdis'e yöneldi ve Baudoin de ona doğru yola çıkarak bir araya gelip [İslam] topraklarına saldırmaya karar verdiler. İkisi de Beytü'l-Makdis'i terk ettikleri zaman 504 yılının Rebiülahir ayının 3'ünde (19 Ekim 1110) uç şehri Sayda'ya saldırarak karadan ve denizden şehri baskı altına aldılar. Bu esnâda Mısır donanması Sur limanında bulunmakla birlikte ancak Sayda'ya yardım edemedi. Frenkler, bir kule yaparak onu Sayda'ya doğru yürüttüler, bu kule: taşlara[180] ve ateşe karşı korunaklı olsun diye üzüm asması, sergiler ve taze inek derisi kaplanmıştı. Kuleyi

[179] Halep ve Antakya arasında muhkem bir kaledir. *Mucem*, I, s. 89.

[180] Özatağ, bu kısımda taş kelimesi ok olarak tercüme etmiştir. Özatağ, *Şam Tarihi*, s. 45.

bu suretle sağlamlaştırdıkları zaman altına yerleştirdikleri makaralarla muhtelif birkaç gün boyunca taşıdılar. Savaş günü geldiğinde kule sura yaklaştırıldı ve Frenkler onunla birlikte ilerlediler kulenin içindeyse yangını söndürmek için su ile sirke ve savaş aletleri vardı.

Sayda'da bulunanlar bu durumu gördüklerinde kendilerine olan güvenleri zayıfladı. Beyrut'teki gibi bir felakete uğramaktan endişe duyup şehrin kadısını ve yaşlılardan bir grubu Baudoin'e ve prense göndererek emân talep ettiler. Baudoin de isteklerini kabul ederek onlara ve beraberlerindeki askerlere malları, canları ve Dımaşk'a gitmek isteyenlerin şehirden ayrılması konusunda güvence verdi. Baudoin'den bu şekilde söz ve teminat alarak vali, zimam,[181] askerlerin tamamı, ordu ve şehir ahalisinden çok sayıda insan 504 yılı Cemaziyelevvel ayının bitimine 10 gün kala (Aralık 1110) Sayda'dan çıkıp Dımaşk'a yöneldi. Kuşatmanın süresi ise 47 gündü, Baudoin şehrin işlerini düzenleyip muhafızlar görevlendirerek Beytü'l-Makdis'e döndü. Ancak kısa bir müddet sonra ise Sayda'ya geri gelen Baoudoin şehirde ikamet edenlere 20 küsur bin dinar haraç belirleyerek onları fakirleştirip zor durumda bıraktı ve onlardan muhalefet edebileceğini olduğunu öğrendiği kim varsa mallarını müsâdere etti.

504 Yılı (1110-1111)

Bu yıl, seyir halindeki bir grup tüccarın bolca ticaret eşyası ve parayla Tinnîs, Dimyat ve Mısır'dan ayrıldığı haberi geldi. Tacirler uzun bekleyişten dolayı rahatsızlık duyup bıkmışlardı. Ancak filonun denizde seyretmesi imkânsızdı. Onlar kendilerini tehlikeye atarak denize açıldılar. Frenk gemileri ise onlara rastlayarak tacirleri alıkoyup ellerindeki 100.000 dinarı aşkın parayı ve eşyaları ele geçirdi. Frenkler, tacirleri esir ederek cezaya çarptırdılar. Tüccarlar Dımaşk'taki ve diğer yerlerdeki hazinelerinden kalan malları karşılığında kendilerini satın aldılar.

Baudoin'e gelince: o, Sayda'dan döndüğü zaman Askalan yolunu tutarak buraya saldırdı. Askalan'nın Şemsü'l-Hilafe adıyla bilinen valisi ise Baoduin ile mektuplaştı ve aralarındaki durum; Baudoin'e haraç götürülmesi, Baudoin'in de Askalan'dan ayrılarak buraya sıkıntı vermekten geri durması şartıyla karar bağlandı. Şemsü'l-Hilafe, ticareti teşvik edip savaşmayı istemez barışı, uzlaşıyı ve yolların emniyetli olmasını tercih

[181] Divanü'z-Zimam ve'l-İstifsa olarak da zikredilir, zimam görevlilerini devletin bazı kademelerinde görmek mümkündür. Zimamü'l-Ceyş, Zimam kâtibi gibi. Erdoğan Merçil, *Selçuklular Zamanında Divan Teşkilatı Merkez ve Eyalet Divanları*, İstanbul, 2015, s. 71.

ederdi. Ancak o, 15 ay içerisinde Sur ahalisinin kendisine 7000 dinar getirmesini tayin etti. Şevval ayında bu haber böylece Mısır Hâkimi el-Efdal'e ulaşınca o, bu duruma karşı çıktı. Bunu içinde gizleyerek adamlarından hiçbirine belli etmedi. Sonrasındaysa Askalan için Şemsü'l-Hilafe'nin yerini alacak valiyi ve kalabalık bir orduyu hazırladı. Onlar, Askalan'a yaklaştığı sırada Şemsü'l-Halife bunu haber aldı ve el-Efdal'e karşı muhalefet gösterip ona isyan etti. Şemsü'l-Hilafe, el-Efdal'in kendisinin tasvip etmediği işlerini öğrenerek bu işlerin intikamını almak istemişti. Bunun üzerine Baudoin ile ondan dostlukla birlikte erzak ve askerle kendisini desteklemesini talep eden, şayet beklenmedik bir durumla karşılaşırsa veya başına bir iş gelirse de Askalan'ı ona teslim etmesine yönelik mektuplaşma gerçekleşmişti. Böylece yanında olan askerlerin el-Efdal'den taraf kendisine karşı plan yapmalarından korkarak hepsini dışarı çıkarttı. Hemen sonrasında da Baudoin'den Askalan yerine başka bir yer istedi. el-Efdal bunu öğrendiği zaman bu işin gerçekleşmesinden tedirgin olarak Şemsü'l-Hilafe'ye içini rahatlatacak şeyler yazıp onu kandırdı. Askalan'ı ona ikta edip Mısır'daki iktasını onaylayarak Mısır ülkesinde bulunan ticaret mallarına, atlarına ve mülklerine ilişilmesini engelledi. Şemsü'l Hilafe şehir ahalisinden korkarak Ermenilerden bir grup çağırıp onları Askalan'a yerleştirdi bu durum 504 yılı sonuna kadar devam etti. Ardından şehir ahalisi onun yaptıklarını uygun görmedi ve atının üzerinde olduğu bir sırada Kütame'den bir topluluk onun üzerine saldırarak yaraladı. Şemsü'l-Hilafe hemen evine kaçtıysa da onu takip edip öldürdüler. Ardından onun evini ve mallarını yağmalayarak orada bulunanlardan ve halktan bazı kimselerin de evlerini gasp ettiler. Bu haber sahibü's seyyaraya[182] ulaştığında aceleyle ülkeye döndü ve oradakileri itaat altına aldı. Şemsü'l Hilafe'nin kesik başını Mısır'a el-Efdal'e gönderip onun nihai durumunu bildirdiler. el-Efdal'in böylece içi rahatlayıp bu müjdeli haberi getirenlere ihsanda bulunduktan sonra onu öldüren topluluğun tutuklanarak Şemsü'l-Hilafe'nin evinden yağmaladıklarını ayrıca onun ve şehir ahalisinin mallarından ele geçirdiklerini geri vermelerini bildirdi. Bunun üzerine şehir ahalisinden bir topluluk tutuklanarak Mısır'a götürüldü ve buraya ulaştıkları zaman Mısır'da hapsedildi.

[182] Kervan reisi. Yolcuların ve kervanarın korunması hususunda Sahibü's-Seyyara ıstılahına Taberî'nin Afşin Bey'in icraatleri hakındaki kayıtlarında rastlanmıştır: "Ardından yanındakilerini Allaveyh el-Evar'a, onları istedikleri yere ulaştırması için teslim ediyordu ve Ebû Said, tekrar beraberine aldıklarıyla Huşş'a ardından da Afşin'in askerlerine geri gidiyordu. Onu, Afşin'in kafile reisi karşılıyor ve beraberindekileri teslim alıyordu ve Afşin'in askerine götürüyordu." Taberî, *Tarihü'r-rusul ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, I-XI, Kahire, 1967. IX, s. 13.

Bu yıl Mısır ve çevresinde siyah bir rüzgâr eserek kapkara bir bulut belirdi ve nefesleri tıkadı. Bu buluttan dolayı dünya öyle karardı ki bir adam elini dahi göremez oldu. Rüzgâr kumları insanların gözlerine ve yüzlerine öyle savurdu ki onlar yaşamaktan ümitlerini keserek gördüklerinden ve başlarına gelenlerden ötürü korkup kesin olarak öleceklerini düşündüler. Sonrasındaysa bu karalık açılıp sarıya döndü rüzgâr ise aynı şekilde kaldı ardından bu sarılık da gözden kaybolup yıldızlar insanlara göründü. Bu bölgelerin insanları kıyametin koptuğunu sanarak ve evlerini ve işlerini terk edip çöle gittiler. Rüzgâr durup da bulut dağılınca insanlar sıkıntıdan uzak bir vaziyette evlerine geri döndüler. Bu afetin süresi ikindi namazından akşam namazına kadar sürmüştü.

Bu yılın Cemaziyelevvel ayında (Kasım/Aralık 1110) Sultan Gıyasü'd-Din Muhammed b. Melikşah, Hemedan'dan Bağdat'a geldi. Kendisine Şam'dan buraların durumunu, Fırat'tan dönmelerinin sonrasında Frenklerin neler yaptıkları ile Sayda, Esarib ve Halep civarındaki felaketleri bildiren mektuplar ve elçiler ulaştı.

Şaban ayının ilk Cuma günü olduğunda (17 Şubat 1111) Halep ahalisinden olan Haşimî eşrafından bir adam ve bir grup sufî, tüccar ve fakih Bağdat'ta sultanın bulunduğu camiye gelerek yardım isteyip hatibi minberden indirerek minberi kırdılar. Frenklerden dolayı İslam'ın başına gelenler; erkeklerin öldürülüp kadın ve çocukların esir edilmesi için ağlayıp feryat ederek insanların namaz kılmasını engellediler. Hizmetliler ve komutanlar sultanın emriyle onlara, ordu gönderileceği ve İslam'ın, Frenklere ve kâfirlere karşı zafer kazanacağı gibi onları sakinleştirecek vaatlerde bulundular. İkinci Cuma günüyse yeniden başlayarak Halife'nin bulunduğu camiye gidip burada da aynı şeyleri yaptılar çokça ağladılar, bağırdılar ve yardım isteyip feryat figan ettiler.

Bunun akabinde sultanın kardeşi ve halifenin eşi Seyyide Hatun İsfehan'dan Bağdat'a geldi. Beraberinde ise paha biçilemez ve sayısız çoklukta ziynetler, değerli taşlar, çokça mal, eşya, çeşit çeşit arabalar, atlar, malzemeler, cins cins muhteşem elbiseler, hizmetçiler, gulamlar, cariyeler ve maiyetindeki adamlar vardı. Bu yardım çağrısı ortaya çıkınca Seyyide Hatun'un gelişinin sebep olduğu mutluluk ve sevinç kedere bulandı.[183] Halife Mustazhir-Billâh meydana gelen hadiselere kızıp böyle bir olaya sebep olan asıl kişiyi cezalandırmak maksadıyla onu bulmaya niyetlendi. Ancak

[183] Özatağ, bu kısmın çevirisinde Seyyide Hatun'un gelişiyle şehirdeki sakinliğin bozulduğunu söyleyerek yanlış tercüme etmiştir. Özatağ, *Şam Tarihi*, s. 48.

sultan, onu bu hareketten alıkoydu ve insanlar da ona yaptıkları için özür dilediler. Sonrasında sultan, emîrlere ve komutanlara kendi bölgelerine dönerek Allah'ın düşmanı kâfirlere karşı cihada çıkmak için hazırlanmalarını söyledi.

Bu yılın Cemaziyelahir ayında (Aralık/Ocak 1110-1111) Bizans İmparatorunun elçileri beraberindeki hediyeler, armağanlar ve mektuplarla ulaştılar. Bu mektuplar, Frenklerin üzerine yürümeyi, bu bölgelerden uzaklaştırılmaları için anlaşmayı, onları alt etmeyi, onlarla mücadelede gevşek davranmaktan uzak durmayı, Frenk meselesi karşı konulamaz ve tahribatları telafi edilmez bir hâl almadan önce onları yok etmek için ciddiyetle ve çabayla çalışmayı içeriyordu. Ayrıca İmparator; Frenklerin İslam topraklarına geçmelerini engellemiş olduğunu ve onlarla savaştığını eğer bu amaçta ısrar ederlerse onların ordularının ve yardımcı birliklerinin art arda İslam topraklarına geleceğini o zaman onlara iyi davranarak geçişlerine izin verme ile birlikte maksatları ve hedefleri doğrultusunda onları desteklemeye ihtiyaç duyacağını, zorunlulukların buna sevk ettiğini belirtiyordu. Kral yine, Frenklere karşı anlaşmayı ve onları bu ülkelerden söküp atmak için onlara karşı ittifak etmeyi ısrarlı bir şekilde teşvik ediyordu.

Bu yıl, Beytü'l-Makdis hâkimi Kral Baudoin, Atabek ile arasında devam eden ateşkesi bozarak Trablus hâkimi Bertnard de Toulouse mektup yazıp Taberiyye'de kendisiyle buluşması için ordusuyla beraber yanına gelmesini istedi. Ancak o, ordu toplayıp birlikler oluşturarak aklındaki bir meseleyi halletmek için Beytü'l-Makdis tarafına doğru ayrıldı. Bertnard yolda hastalandı ve bu hastalık birkaç gün sürdü. Ardından bu hastalıktan kurtulup şifa bularak birliklerin başında Havran'daki Besniyye'ye bölgesinin yolunu tuttu. Bertnard, Şam'da bulunanlar tarafında önem verdiği bir iş kalmadığı için onlara pek itibar etmemişti. Zahireddin Atabek onun niyetini öğrendiği zaman ordusuyla beraber yürüyüşe geçip Re'sü'l-Mâi[184] adıyla bilinen menzilde konakladı sonra oradan el-Leca'ya[185] doğru ayrıldı. Frenkler ise onun peşinden es-Sanameyn'e gittiler. Atabek onlara erzak taşıyan kimseleri engellemeyi düşünerek derhal ordusunu birçok taraftan onların üzerine doğru kollara ayırıp yollara ve geçitlere dağıttı. Frenkleri şiddetle baskı altında tutup onları ateşkes ve barış yapmaya zorladı. Bu konuyla ilgili olarak; Araplardan Cerrâh ailesinin kontrolünde olan bu bölgelerden Baudoin'in elinde bulunan yerlere ek olarak, Cebelü'l-Avf'ın, es-

[184] Dımaşk'a 70 kilometre uzaklıktadır bugünkü ismi Nebi es-Sereya'dır. Naşirin dipnotu, dn.1 s.278.

[185] Şam'ın Serhad tarafında kalan bölgelerindedir. *Mucem,* V, s. 13.

Sevad'ın ve el-Heyyaniyye'nin gelirlerinin yarısının da ona kalması durumu kararlaştırılıncaya kadar iki taraf arasında mektuplar gidip geldi. Bu şartlar aralarında yazıya dökülerek bu yılın Zilhicce ayının sonunda her biri kendi bölgesine dönmek üzere harekete geçti.[186]

Daha önce açıklaması geçen Bağdat'taki yardım isteğinden sonra Sultan Gıyasü'Dün ve'd-Din ordu gönderilmesine karar vermiş ve emîrlere harekete geçmeleri için hazırlık yapmalarını emretmişti. Bu nedenle onlar hazırlıklarını yaptılar. Bu emirlerin içinden Frenk bölgelerine ilk giden Musul hâkimi İsfehsalâr Şerefüddin Mevdud idi. O, ordusuyla Şebehtan'a gidip orada Tel-Kurad[187] ve birçok kaleyi kılıç zoruyla veya emân ile fethetmişti. Kendisine çok kalabalık bir orduyla Emîr Ahmedîl de katıldı, aynı şekilde onun ardından Ermeniyye ülkesinden ve Diyarbekir'den Emîr Kutbeddin Sökmen el-Kutbî gelerek Harrân arazisinde toplandılar. Sonrasında Şeyzer hâkimi Sultan b. Ali b. Münkız onlara mektup yazarak Antakya hâkimi Tankred'in Şeyzer arazisine geldiğini ve Şeyzer'in karşısındaki Tel İbn Maşer'de hisar yapmaya başlayarak oraya erzak getirdiğini bildirip yardım istedi ve kendisinden tarafa gelmeleri için onları teşvik etti. Müslümanlar bu haberi öğrendikleri zaman Şam'a doğru harekete geçerek 505 yılı Muharrem ayının ortasında Fırat'ı geçip yine Muharrem'in 19'unda (28 Temmuz 1111) Tel Bâşir'de konakladılar. Sultanın kendilerine katılmasını emrettiği Hemedan hâkimi Emîr Porsuk b. Porsuk'un gelişini beklemek üzere burada kaldılar. Çok geçmeden Emir Porsuk b. Porsuk ordusunun bir kısmıyla onlara katıldı bu sırada o gut hastalığına yakalanmıştı aynı zamanda Sökmen el-Kutbî de hastaydı ve ikisinin arasında görüş ayrılığı vardı. Gönüllüler ve halk bu kaleye saldırarak orada bir delik açtılar bunun üzerine Tel Başir[188] hâkimi Joscelin, Emîr Ahmedîl el-Kürdi'ye haber göndererek para ve hediye ile ona yakınlaşmaya çalışıp onunla birlikte olduğunu ve onun tarafını tuttuğunu ifade etti. Ordunun büyük kısmı Ahmedil'in beraberindeydi. Joscelin'in ondan kale'den uzaklaşmalarını ve kaleyi terk etmelerini istedi ve Ahmedîl, emîrlerin geri kalanın gönülsüz olmasına karşın onun bu isteğini kabul etti. Emîr Sökmen el-Kutbî'nin hastalığı şiddetlenince Ahmedîl bu hastalıktan dolayı sultanın, Sökmen'în topraklarını kendisine ikta etmesini umarak geri dönmeye karar verdi zira Sökmen el-Kutbî ile Ahmedîl arasında bağlantı ve dünürlük akdetmişlerdi. Derhal Tel-

[186]Ermenî ülkesinde Şebehtan nahiyesinde meşhur bir kaledir. *Mucem*, II, s. 43; Özatağ bu kısmı, Sancatan ve Tel Murad olarak hatalı bir şekilde tercüme etmiştir.

[187] Halep'in Kuzeyinde sağlam bir kalesi olan büyük bir köy. *Mucem*, II, s. 40.

Bâşir'den Halep'e doğru yola çıktılar ve burada konaklayarak çevre bölgelerde kargaşa çıkarıp Frenklerin yaptığı bozgunculuktan daha kötülerini yaptılar. Ardından Halep hâkimi Melik Fahrü'l-Mülûk Rıdvan'ın kendilerine gelmesini veya bir hizmetli göndermesini bekledirler fakat o, onlardan hiçbiriyle alakadar olmayıp Halep'in kapılarını kapattırdı ve kaleye şehir halkından rehinler aldı. Surları korumaları için askerleri, bâtınî ahdâsını ve gönüllüleri yerleştirerek Haleplilerin surlara çıkmasını yasakladı ayrıca, hırsızları ordunun etrafında ele geçirdikleri her kim olursa alıkoymalarında serbest bıraktı.

Zahireddin Atabek bu emîrlerle bir araya gelmeye karşı çıkmıştı. Bunun akabinde, onlar Fırat'ı geçtiklerinde Atabek'e, kendilerine katılmasını ve yönetme konusunda ona güvendikleri için bu işi kendisine bırakacaklarını içeren bir mektup yazmışlardı. Bu sırada sultanın da aynı minvalde bir mektubu ona ulaşınca durum ve aklıselimlik, cihâdı destekleyerek bu ülkeleri şirk ve kâfir ehlinden korumak için yürekleri güçlendirmeyi ve ordusunun başında onlara doğru harekete geçmeyi gerektirdi. Atabek imkânları dâhilinde Humus, Hama, Rafeniyye ve Şam'ın tamamındaki kalelerinden asker toplayarak yürüyüşe geçti ve Halep'in dışında onlara katıldı. Emirler, Atabek'i son derece hürmet ve saygıyla karşıladılar. Onun gelişiyle insanların kendilerine olan güvenleri ve güçleri artarak kendilerine katılmasından dolayı onlarda açık bir şekilde belli olan ve etrafa yayılan bir sevinç yaşadılar. Ancak Atabek emîrlerin cihât ve ülkeleri koruma hususundaki niyetlerini samimi görmedi.

Sökmen el-Kutbî'ye gelince; hastalığı iyice şiddetlenip ondan kurtulamayınca emîrlerden ayrılarak ülkesine geri döndü ancak onun henüz Fırat'a ulaşamadan yolda vefat ettiği haberi ulaştı. Porsuk'a gelince ise; o tahtırevanla taşınıyordu ve ne hareket edebiliyor ne de konuşabiliyordu. Ahmedîl'e gelirsek; Sökmen'in toprakları sebebiyle ve bu toprakları sultandan kendisi için ikta olarak alma hevesiyle dönüş konusundaki niyeti kuvvetlendi. Zahireddin Atabek onları Şam'a doğru harekete zorladı ve Safer ayında (Ağustos/Eylül 1110) yola çıkıp Maarretünnuman'a geldiler. İlk seferki uygulamalarını burada da devam ederek ordu kendisine yetecek miktarda ihtiyaçlarını şehrin çevresinden temin etti ancak hayvan yemlerinin ve erzakın hepsine güç yetiremedi. Bazı komutanların kendisi hakkında kötü niyet beslediğini anlayarak onlardan tedirgin olan Zahireddin Atabek'in kalbi, bu komutanların arasında kalmaktan onu korkutup Melik Fahrü'l-Mülûk Rıdvan'ın bazı emîrlere kendisine karşı plan yapmalarını ve onu bertaraf etmeleri konusunda mektup yazmış olduğunu hatırlattı.

Atabek hemen Emîr Şerefüddin Mevdûd ile ittifak ederek aralarındaki barış ve dostluğu kuvvetlendirdi. Ardından da geri kalan ümeraya yanında onlar için getirmiş olduğu süratli Arap atları ve kıymetli Mısır eşyalarından hediye ve armağanları götürdü. Zahireddin Atabek'ten gelen bu hediyeler çok fazla bulunup sevinç, şükran ve hürmetle karşılandı. Mevdûd ise Atabek'e verdiği sözlere vefa göstererek dostlukta sebat etti. Ardından Zahireddin Atabek, onları Trablus üzerine yürümeye teşvik etmeye başlayarak erzak konusunda ihtiyaç duyacakları ne varsa Dımaşk ve etrafından getirileceğine şayet kışa yakalanırsalar da onları kendi topraklarında konaklatacağına dair söz verdi. Ancak onlar bunu yapmayarak tekrar bir araya gelmemek üzere ayrıldılar. Porsuk b. Porsuk ve Ahmedîl geri dönerek Sökmen el-Kutbî'nin ordusunun peşinden gittiler. Emîr Mevdûd ise onlara katılmayarak Atabek ile beraber Maarretünnuman'dan ayrılıp Asi'ye indi.

Frenkler, orduların ayrıldığını ve dağıldıklarını öğrendikleri zaman aralarında gerçekleşen zıtlaşmadan, düşmanlıktan ve anlaşmazlıktan sonra bir araya gelip hepsi birden Efamiyye'ye[189] indiler: Baudoin, Tankred, Bertnard. Frenkler, İslam'a ve Müslümanlara karşı tek yumruk olup söz birliği yaparak onlara doğru yürüyüşe geçtiler. Sultan b. Münkız ise kendisi ve adamlarıyla beraber Şeyzer'den çıkarak Atabek ve Mevdûd ile bir araya geldi ve onları cihada teşvik edip Frenklerin durumunu onlara önemsizmiş gibi gösterdi. Sonrasında yola çıkarak Asi'yi geçip Şeyzer'in Güneyinde ordugâh kurdular. Şeyzer çarşısında bir asker çarşısı oluştu ve Mevdûd'un ordusu Şeyzer'in etrafına konuşlandı. İbn Münkız ve adamları hizmet etme ve erzak ulaştırma konusunda çokça çaba sarf etti ayrıca İbn Münkız, Atabek'i, Mevdûd'u ve onların yakın adamlarını Şeyzer Kalesi'ne götürerek hizmetlerini bizzat kendisi ve ailesi üzerlerine aldı. Frenkler ise Tel İbn Maşer'in kuzeyine yerleşti. En iyi şekilde askeri tedbirler alındı; Frenklerin üzerine her yönden atlılar sevk edilip etrafları sarıldı ve çevrelerinde sürekli dolaşılarak onlara ulaşım engellendi. Ordu Frenkleri baskı altına alarak suyla bağlantılarını kesti ve güney sahilleri ve kıyılarındaki okçuların çokluğun sebebiyle Asi'den uzak durmalarını sağladı. Frenklerden bir kimsenin Asi Nehri'ne yaklaşması için ölümden başka çıkar yolu yoktu. Türkler, Frenklere karşı hırslanarak onların işini basite aldılar. Müslümanların süvarileri Frenklerin süvarilerine denk olmasına karşılık Frenklerin piyadeleri daha fazlaydı. Türkler, Frenklere karşı yürüyüşe geçince onlar savaşmak için üzerinde bulundukları tepeden inişe geçtiler. Türkler hemen Frenklere

[189] Humus'un büyük köylerinden biridir. *Mucem*, I, s. 227.

batıdan saldırıya geçerek onların ordugâhlarının bir kısmını yağmalayıp çadırlarından ve ağırlıklarından birçoğunu ele geçirdikten sonra etraflarından dolaşarak daha önce bulundukları yere geri döndüler Frenkler de oradan geri döndü. Bu olay Rebiülevvel ayındaydı (Eylül/Ekim 1110). Frenklerin, Türklerden korkusu şiddetlenerek üç gün boyunca oldukları yerde kaldılar, onlardan hiç kimse görünmedi ve onlara hiç kimse gelmedi. Müslümanlar Cuma namazı için Şeyzer Camii'ne dönünce Frenkler de Afamaiyye'ye hareket ettiler ancak orada kalmayıp aksine oradan geçip gittiler. Müslümanlar, Frenklerin ayrıldığını öğrendiği zaman onların peşine düştüler ve etrafındakilerle birlikte arkalarında kalan yayalardan ele geçirdiklerini alıkoydular. Sonrasında Şeyzer'e döndüler oradan da Hâma'ya hareket ederek Frenklerin bu halde geri dönüşüyle insanları müjdelediler.

505 Yılı (1111-1112)

Bu yıl, Zahireddin Atabek ve Emîr Mevdûd arasındaki dostluk kuvvetlendi.

Bu yıl, Kral Baudoin imkânları dâhilinde Frenk kuvvetlerini toplayarak uç şehri Sur'a doğru yola çıktı. Şehrin valisi İzzü'l-Mülk ve ahalisi, aceleyle Dımaşk'ta bulunan Atabek'e mektup göndererek onu yardıma çağırıp destek istediler ve şehri kendisine teslim etmeyi teklif ettiler. Ayrıca Atabek'ten kendilerine yardım ve takviye için süratli bir şekilde ulaşacak çok sayıda Türk göndermesi için acele davranmasını isteyerek eğer yardımın onlara ulaşması gecikirse, Mısır'a hükmeden el-Efdal'in yardımından ümitsiz oldukları için mecburiyetlerin onları şehri Frenklere teslim etmeye yönelteceğini yazdılar. Bunun üzerine Atabek Türklerden iki yüzü aşkın süvari ve cesur okçulardan oluşan tam teçhizatlı kalabalık bir grup göndermek için acele etti. Türkler onlara ulaştılar, aynı zamanda Sur ahalisine kendilerine ulaşan Dımaşk askerlerinin yanı sıra bu konuda istekte bulundukları Sur'dan ve Cebelü'l-Âmile'den de çok sayıda piyade geldi ve yanlarında toplandılar. Atabek başka bir kuvvet göndermek üzereydi ancak Baudoin, Atabek ile Sur ahalisinin anlaşmaya vardıkları koşulları öğrenince topladığı askerlerle ve oluşturduğu birliklerle 505 senesi Cemaziyelevvel ayının 25'inde hızlıca Sur'a saldırdı(29 Kasım 1111). Baudoin ormanın ve hurma ağaçlarının kesilerek ikamet etmek üzere evler inşa edilmesini emretti. Frenkler Sur'a ilerleyerek birçok kere saldırmalarına rağmen buradaki emellerine ulaşamadan yenilmiş bir vaziyette geri

çekiliyorlardı. Denilir ki; Sur ahalisi bazı zamanlar şehre saldıranlara bir gün içinde 20.000 ok fırlatıyorlardı.

Zahireddin Atabek, Frenklerin Sur'a saldırdığını öğrendiği zaman Dımaşk'tan çıkarak Bânyas'ta ordugâh kurup müfrezelerini ve onlara zarar vermesi için hırsızları Frenk bölgelerine yaydı. Atabek, Frenkleri rahatsız etmelerini ve Sur'dan ayrılmaya zorlamalarını isteyerek onları yağma, öldürme, soygun, yakıp yıkma hususunda serbest bıraktı. İkinci birlik Sur'a girmek istediyse de muvaffak olamadı. Zahireddin ise es-Sevad'daki zapt edilmez ve ele geçirilmez bir kale olan el-Habis'e doğru yola çıktı. Kale şiddetli bir çarpışma sonucunda kılıç zoruyla ele geçirildi ve orada bulunan kim varsa öldürüldü. Frenkler, kalenin içinde Sur şehrinin surlarına ilerlemek için iki adet ahşap kule yapmaya başladı. Zahireddin ise Sur askerlerinin çıkıp bu iki kuleyi yakmaları için Frenkleri meşgul etmek amacıyla defalarca onların üzerine yürüyüşe geçti. Frenkler, Atabek'in bu konudaki maksadını öğrenince Sur askerlerine karşı her taraftan hendek kazıp hendeğin savunması için buraya silahlı adamlar yerleştirerek kuleleri koruma altına aldılar. Kendi bölgelerinde gerçekleşen ve meydana gelen saldırılara ve burada bulunanların öldürülmelerine ise hiç dikkat etmediler. Aniden gelen kışın Frenklere zararı dokunmadı çünkü onlar sert kumlu bir toprak üzerine yerleşmişlerdi. Türkler ise bunun tam tersi bir yerdeydi ve buradaki ikametlerinde şiddetli zorluklara ve eziyet verici sıkıntılara göğüs gerdiler. Ancak yine de saldırılardan ve yağmadan vazgeçmeyip; Frenklere giden erzakları ve maddeleri alıkoyarak onlara getirilen şeyleri ele geçirdiler.

Türkler ayrıca, Frenkleri malzemeden mahrum bırakmak için üzerinden Sayda'ya geçilen köprüyü de tuttular. O zaman Frenkler deniz yoluyla her taraftan erzak temin etmeye yöneldiler. Zahireddin, bunu fark etti ve ordusundan bir birlikle Sayda bölgesine doğru yola çıktı ve civardaki bir grup denizciyi öldürerek sahilde bulunan yaklaşık 20 gemiyi ateşe verdiler. Atabek bununla birlikte Sur ahalisinin kalplerini cesaretlendiren, Frenklere karşı sabır göstermeleri ve azimle savaşmalarını için onları teşvik eden mektuplar göndermeyi de ihmal etmiyordu.

İki kulenin inşası ve bunlara ait koçbaşları yaklaşık 75 günde tamamlanıp Şaban'ın 10'unda kulelerin ilerletilmesine ve beraberinde yürüyüşe başlanarak şehrin surlarına yaklaştırıldı. Çarpışma bu iki kule üzerinde şiddetlendi. Bunlardan küçük kulenin uzunluğu 40 küsur zira büyüğünün ise 50 ziradan fazlaydı.

Ramazan ayının başında (Mart 1112) Sur ahalisi beraberlerinde neft, odun, katran ve yakıcı aletler olduğu halde burçlardan çıktılar ancak bu kulelere ulaşmaya muvaffak olamadılar. Ardından küçük kulenin yakınına, Frenklerin uzaklaştıramayacakları şekilde ateş attılar ve rüzgâr eserek ateş kuleye doğru yöneldi. Kuleye karşı yapılan şiddetli bir saldırıdan ve kulenin kuvvetle savunulmasından sonra ise tutuşarak ondan çok sayıda zırh, miğfer ve diğer başka şeyler yağmalandı. Ardından ateş büyük kuleye de sıçradı. Müslümanlar kuleleri yakmakla uğraştıkları için Frenklerin de şehrin zayıf yerlerine saldırmış olduğu haberi onlara ulaştı. Frenkler burçlara saldırmayı terk edip Müslümanlara baskı yaparak onları kuleden uzaklaştırdılar ve kuleyi saran ateşi de söndürdüler. Kuleyi ve mancınıkları korumak için etraflarına cesur Frenklerden oluşan kalabalık bir birlik yerleştirerek Ramazan ayının sonuna doğru (Nisan 1112) Sur'a karşı ilerlemeye çalıştılar. Kuleyi şehir burçlarından birine yaklaştıran Frenkler burcun önünde bulunan üç hendeği de doldurdular. Bunun üzerine şehir halkı Frenklerin kulesinin karşısında kalan burca bitişik duvara gelerek burayı ateşe verip yaktılar. Duvarın ön cephesi kulenin ön tarafına yıkılarak surlara yaklaşmasını ve ilerletilmesi engelledi. Frenklerin hedef aldıkları nokta alçaldıysa da şehrin burçları buraya hükmetmekteydi ve böylece kulenin ilerlemesinin önün geçildi. Frenkler molozları kaldırdılar ve kuleyi şehrin diğer bir burcuna doğru çekerek ilerletip surlara yaklaştırdılar. Kulede bulunan koçbaşıyla suru döverek şiddetle sarstılar hemen akabinde surdan taşlar düştü. Şehir halkı ölüp gitmek üzereyken Trablus ahalisinden, sandıklama konusunda usta, savaş koşullarını bilen ve anlayan denizci komutanlardan bir adam koçbaşlarını tutması için demirden kancalar yapmaya niyetlendi. Koçbaşıyla surlara vurulduğu zaman insanlar bu kancaları koçbaşının üstünden ve yanından ta ki ahşap kule onların ipi çekmelerinin kuvvetiyle eğilene kadar iplerle çekeceklerdi. Koçbaşları, bazen Frenkler tarafından kule için endişe duyularak kırılıyorlar bazen yamulup kullanılmaz hale geliyor bazen de şehirden, biri diğerine bağlanmış bir vaziyette atılan iki kaya tarafından kırılıyordu. Frenkler birçok koçbaşı yaptılarsa da bu şekilde birbiri ardına kırıldı. Bu koçbaşlarının her birinin uzunluğu 60 ziradı[190] ve iplerle ahşap kulelere bağlıydı. Ayrıca her koçbaşının ucunda ağırlığı 20 rıtıldan fazla demirler vardı. Koçbaşlarının yenilenmesi uzun sürünce Frenkler, kuleyi surlara yaklaştırdılar. Bahsi geçen bu denizci adam uzun, sert ve güçlü bir ağacı Frenklerin kulesinin karşısında bulunan şehrin burcuna dikmeye koyuldu. Ağacın en tepesinde haç

[190] Bir zira, ortalama 54.04 cm gelmektedir. Hinz, *İslamda Ölçü Sistemleri*, s. 67.

şeklinde uzunluğu 40 zira olan ve makaralı bir zemberek üzerinde tıpkı gemi direklerinde olduğu gibi kullananın isteği doğrultusunda dönen başka bir ahşap vardı. Dönen ahşabın bir ucunda demirden bir ok diğer ucundaysa kullanan kişinin istediği şekilde bu ahşabın etrafına dolayabildiği ipler vardı. Bununla çöp ve pislik dolu testiyi kaldırıyor kuledekilerin üzerlerine dökmek suretiyle onları koçbaşından uzaklaştırıyordu. Bu durum Frenkleri zora sokarak işlerinden güçlerinden alıkoydu. Yine bahsi geçen denizci içi boş kuru ağaçlara ve üzüm asmasından yapılmış sepetlere yağ, zift, reçine, talaş ve şeker kamışı yongaları koyup içine ateş atıyor ve ateş onları sarınca bahsedilen aletle Frenk kulesinin hizasına gelene kadar yukarı kaldırıyor böylece ateşler Frenk kulesinin en üstüne düşüyordu. Frenkler su ve sirke ile bu ateşleri söndürmeye uğraşırken başka bir tane daha kaldırıyordu. Bununla birlikte burcun üzerine küçük kaplarla kızgın yağlar da atılarak ateş güçlendiriliyordu. Alevler çoğalınca birbirine ulaştırılıp iyice kuvvetlendirildi ve kulenin üzerini koruyan iki adamı perişan etti; birisi öldü diğeri ise kaçtı ve kuleden indi. Kulenin üstünü sararak oradan ikinci kata sonra da tam ortasına kadar inen alevler ağaçlara yayılıp katlarda bulunan kim varsa hepsini perişan etti. Ateşi söndürmeye güç yetiremeyen Frenklerden kulenin içinde ve etrafında kim varsa hepsi kaçtı. Bunun üzerine Sur ahalisi kuleye saldırıp içinde ne varsa yağmalayarak sayısız çoklukta silah, alet ve teçhizatı ganimet olarak aldılar.

Frenkler o zaman Sur'dan ümitlerini keserek şehirden ayrılmaya başlayıp ordugâhlarında ikamet etmeleri için inşa etmiş oldukları evleri yaktılar. Ayrıca sahildeki kendi gemilerden birçoğunu da ateşe verdiler. Çünkü kuleler için kullanmak üzere bu gemilerin yelken direklerini, dikmelerini ve aletlerini almışlardı. Bu gemiler büyüklü küçüklü yaklaşık 200 taneydi ve bunlardan 30 kadarı savaş gemisiydi. Bunlardan bir tanesine ağırlıklarından hafif olanları taşıyarak bu senenin Şevval ayının 10'unda (10 Nisan 1112) ayrıldılar. Frenkler Sur şehri muhasarasını 4 buçuk ay devam ettirmişlerdi. Sonrasındaysa Akka yolunu tutarak bölgelerine dağıldılar.

Sur ahalisi çıkarak onlardan ele geçirdikleri her şeyi ganimet olarak aldılar. Şehirdekilere yardım için görevlendirilen Türkler de Dımaşk'a döndüler, savaş sırasında onlardan hemen hemen 20 kişi kaybedilmişti ve bu Türklerin Sur'da oldukları her ay için maaş ve istihkakları vardı. Ne daha önce ne de daha sonra Frenk kulelerinden hiçbir kule baştan aşağıya yakılan bu kule gibi yakılamamıştı. Frenk kulesinin ve surdaki burcun yüksekliğinin eşit olması bu durumu sağlamıştı. Eğer biri diğerinden uzun olsa

mutlaka kısa olan mahvolurdu. Sur ahalisinden ölenlerin sayısı ise 400 kişiydi. Frenklerin savaştakı kaybı ise bilen birisinin anlattığına göre yaklaşık 2000 kişiydi. Sur ahalisi, Zahireddin Atabek'e şehri kendisine teslim etmek için vermiş oldukları sözü yerine getirmedi. Zahireddin ise onlara bu konuda hiçbir söz söylemedi ve dedi ki:"*Yaptıklarımı mal ve toprak sevdasıyla değil sadece Allah Teâlâ ve Müslümanlar için yaptım."* Sonrasında bu güzel davranışıyla ona çokça dua ve teşekkür edildi. Atabek, ne zaman bunun gibi ani bir saldırı gelirse hızlıca şehre geleceğine ve yardım için elinden geleni yapacağına dair Sur ahalisine söz verdi. Allah, Frenkleri Sur ahalisinden uzaklaştırana kadar, onlarla savaşırken katlandığı zorluklardan ve sıkıntılardan sonra Zahireddin Atabek Dımaşk'a geri döndü. Sur ahalisi de Frenklerin, şehrin surlarında yıktıkları yerleri onarmaya başlayıp doldurulan hendekleri boşaltarak tekrar eski haline döndürdüler ve şehri muhkem hale getirdiler. Ardından da şehirde bulunan askerler ayrıldılar.[191]

Şaban ayının 2'sinde (3 Şubat 1112) Trablus hâkimi Bertnard de Toulouse'nin bir hastalık neticesinde öldüğü haberi ulaştı. Ondan sonra yönetime, henüz küçük bir çocuk olan ve Bertnard'ın yakın adamlarının koruduğu oğlu[192] geçti. Bu adamlar, Antakya hâkimi Tankred ile beraber çocuğun idaresi hakkında anlaşmaya varıp onu Tankred'in şövalyelesi yaptılar. Bunun üzerine Tankred Antartus, Sâfita, Merekiyye ve Hısnü'l Ekrad çocuğa ikta etti.

Bu yıl, Mısır'da çok büyük bir veba salgını ortaya çıktı ve çok sayıda insan bu hastalıktan dolayı helak oldu. Yaklaşık 60 bin kişi olduğu söylenir.

Bu yıl Irak tarafından Sultan Gıyasü'd-Dünya ve'd-Din Muhammed b. Melikşah'ın Cemaziyelevvel ayında Bağdat'a ulaştığı haberi geldi. Sultan bir müddet burada kaldı. Ancak bu şehir halkına ağır geldi ve o şehirden ayrılana kadar fiyatlar yükseldi. Sonrasındaysa işler düzelerek fiyatlar ucuzladı.

Bu yıl, Musul hâkimi Emir Şerefüddin Mevdud'un, sürülerinin Ruha arazilerinde otlaması için Zilkade ayında ordusuyla birlikte buraya ulaştığı ve burada konakladığı haberi geldi. Emir Mevdud 506 yılı Muharrem ayına kadar (Haziran/Temmuz 1112) Ruha'da kalıp oradan Suruç'a doğru ayrıldı ve sürüleri buranın arazisinde otladı. O, gelen düşmana veya müfsid Müslümanlara karşı tam bir

[191] Azimî, s. 45-46; *el-Kâmil*, VIII, s. 544-546.

[192] Bertnard'ın bu oğlunun ismi Pons'tur. Runciman, *Haçlılar*, II, s. 102.

dikkatsizlik ve gaflet halindeydi. Öyle ki Frenk süvarilerinin başındaki Tel Bâşir hâkimi Joscelin'i bile fark etmedi. Ordunun atları ise merada yayılmış bir vaziyetteydi. Mevdud'un ve adamlarının gaflet içinde olduğu bir anda Frenkler, Suruç tarafından hayvanların üzerine saldırarak Mevdud'un adamlarından bir grubu öldürdüler ve hayvanların çoğunu sürüp götürdüler. Komutanlardan biri de öldürülünce Müslümanlardan şaşkınlık içinde olan kim varsa hepsi kendine gelerek Frenkleri karşılamak için hazırlandılar. Fakat Frenkler Suruç kalesine geri çekildiler.

Bu yıl, Tâcü'l-Mülûk Böri b. Atabek Muharrem ayında (Temmuz/Ağustos 1112) Melik Şemsü'l-Mülûk Dukak'ın Dımaşk kalesindeki sarayına taşındı.

Bu yıl, Humus valisi Karaca'nın uzun süren ve ölüme götüren bir hastalık sonucu vefat ettiği haberi geldi. Karaca zulmeden, hırsızların ve yol kesicilerin ortağı biriydi. Yerine, zulümde babasının davranışlarını takip eden, düşmanlıkta ve haksızlıkta onun yolundan giden oğlu Hayır Han b. Karaca geçirildi.

506 Yılı (1112-1113)

Bu yıl, Frenklerin geri dönüp tekrar saldırmalarından yana korkuları artan Sur ahalisi, şehrin valisi İzzü'l-Mülk Anuştegin el-Efdalî ile birlikte anlaşarak, daha önceki felakette onlara ulaşan yardımından ve o zorlukta kendilerini desteklemesinden dolayı Sur'u Zahireddin Atabek'e teslim etmeye karar verdiler. Kendisine güvenebilecekleri ve Zahireddin Atabek ile bu konu hakkındaki konuşmasında itimat edecekleri bir adamı elçi olarak görevlendirdiler. Bu adam Emir Seyfüddevle Mesud'un valisi olduğu Bânyâs'a ulaşarak onunla görüştü. Emir Mesud, elçi ile beraber onun huzurunda bu durumu görüşmek için Dımaşk'a doğru yola çıktı. Fakat Zahireddin Atabek'in, Halep Hâkimi Fahrü'l-Mülûk Rıdvan ile aralarındaki durumu kararlaştırmak üzere Hama'ya doğru hareket etmiş olduğunu gördüler. Emir Mesud, Zahireddin'in Hama'dan geri dönüşüne kadar iş işten geçer de Baudoin Sur'a tekrar saldırmaya kalkışırsa şehir üzerinde hedeflenen maksat hâsıl olmaz diye endişelenerek onun Dımaşk'ta naibi olarak bulunan oğlu Tâcü'l-Mülûk Böri ile beraber Bânyâs'a gitmeye ve Sur'u ona teslim etme fırsatını kaçırmamaya karar verdiler. Tâcü'l-Mülûk Böri bunu yerine getirerek Emir Mesud ile birlikte Bânyas'a yöneldi. Emir Mesud ordudan güvendiği askerlerle beraber Sur'a ulaşarak Atabek'in gelmesini beklemeden şehre girerek ve ele geçirdi. Bu durum Atabek'e iletilince o, Sur şehrini takviye etmek üzere Türklerden kalabalık bir grup

gönderdi. Bu askerler şehre ulaşarak içeri girdiler böylece Türklerin Sur'da yönetimi sağlamlaştı. Ayrıca askerlerin orada ihtiyaç duyacakları her şey Dımaşk'tan getirildi. Şehir halkının içi rahatladı. Onlar Mısır hâkimi adına mevcut olan hutbe ve para nizamını aynı şekilde uygulayarak Türkler lehine düzeni değiştirmediler.

Zahireddin Atabek Mısır'da bulunan el-Efdal'e bir mektup yazarak ona haber verdi: "*Baudoin, Sur'a saldırmak için asker toplayıp ordu kurmuştu şehir halkı da ona karşı benden yardım isteyerek kendilerini ondan kurtarmamı istediler. Bunun üzerine Sur'u korumaları ve Baudoin'e karşı savunmaları hususunda cesaretine güvendiğim kişileri göndermekte acele ettim. Onlar şehirde konuşlandılar. Mısır'dan ne zaman Sur'un idaresini ele alacak, onu müdafaa edip koruyacak kişi ulaşırsa şehrin kendisine teslimi ve naiplerimin buradan çıkışı gerçekleşecektir. Sur'un idaresinin ihmal edilmemesini, erzakla beraber bir donanma gönderilmesini ve takviye edilmesini rica ediyorum.*"

Baudoin bu haber öğrendiği zaman derhal Beytü'l-Makdis'den Akkâ'ya doğru yola çıktı. Ancak fırsatın kaçmış Türklerin Sur'u ele geçirmiş olduğunu gördü. Akkâ'da kalan Baudoin'e Askalan şehrindeki Zureykî Araplarından bir adam gelerek haber verdi:" *Dımaşk kervanı Busra'dan, Mısır topraklarına doğru yola çıkmış ve bu kervanda büyük miktarda mal var ben bu kervan için senin kılavuzunum sen de bana ailemden olan esirleri ver.*" O zaman Baudoin kafileyi ele geçirmek maksadıyla Akkâ'dan ayrıldı. Ancak Benî Hûber'den bazı kimselerin kervanın bir kısmını yağmaladığını ve kervanın onlardan kurtularak Benî Rebia menziline ulaştığını öğrendi. Kervanı orada birkaç gün tutarak ondan sonra gitmelerine izin verdiler. Kervan, Beytü'l-Makdis ile arasında bir atlı için iki günlük mesafe olan Gârib geçidinden çıkıp vadiye ulaştığında Frenkler belirdiler. Sonrasında kervanda kim varsa hepsi kaçtı. Dağa tırmananlar kurtuldu ancak malları ele geçirildi. Araplar, insanlardan çoğunu kurtardıysa da Frenkler kervanda bulunan mallara ve ticaret eşyalarına sahip oldular. Araplar da kervandan kaçan kim varsa ardı sıra gidip onları beraberlerine aldılar. Baudoin, kervandan 50.000 dinardan fazla para ve 300 esir ele geçirerek Akkâ'ya döndü. Bu kafilede tacirlerinin zarar görmediği hiçbir şehir kalmadı.

Bu yıl, Kadı Ebû Abdullah Muhammed b. Mûsa el-Balasâgûnî et-Türkî Cemaziyelahir ayının 13'ünde Cuma günü (5 Aralık 1112) Dımaşk'ta vefat etti. Allah rahmet eylesin. O, Dımaşk kadılığından azledilmiş ve evine çekilmişti.

Bu yıl, es-Sultan Alp-Arslan'ın oğlu ve es-Sultanü'l-Adil Melikşah'ın kardeşi olan Melik Tekiş'in oğlu, amcasının oğlu Gıyasü'd-Dünya ve'd-Din Muhammmed'den kaçarak Humus'a geldi.[193] Ancak ne Humus'ta ne de Hama'da kalması mümkün olmadığından Halep'e yöneldi. Ne var ki Halep hâkimi Fahrü'l-Mülûk Rıdvan sultanın kapısındaydı bu nedenle o, Halep'te kalmaktan da endişe duyarak Antakya hâkimi Tankred'in yanına gidip ona sığınmak istedi. Bunun üzerine o, Melik Tekiş'in oğluna yardım ederek ikram ve ihsanlarda bulundu. Tankred'in yanındaki Türklerden bir birlik de ona katıldı. Ardından Tankred, Cemaziyelahir ayının başında Antakya'dan Ermeni baronlarından Gogh Vasil'in[194] bölgesine doğru yola çıktı. Zaten onun topraklarını ele geçirmek isterken ölüp gitmişti. Tankred, yolu üzerinde kendisinin Antakya'ya dönmesini gerektiren bir hastalığa tutuldu. Ardından hastalığı ağırlaşarak Cemaziyelahir ayının 8'i Çarşamba günü (30 Kasım 1112) öldü. Yönetime ondan sonra kardeşinin oğlu Sir Roger geçti. Frenklerin arasında Sir Roger sebebiyle anlaşmazlık çıkması ve papazların onların arasını düzeltmesinden sonra Sir Roger Antakya ve çevresini teslim alarak buralardaki işleri düzene koydu. Sir Roger, Melik Rıdvan'dan Halep için kararlaştırılmış olan 20.000 dinar tutarındaki haracı istedi. O bu isteğe olumlu cevap verdi aynı şekilde Şeyzer'in 10 bin dinar olan haracını da istedi ve Şeyzer hâkimi bu isteği yerine getirdi. Baudoin'in Dımaşk'ın nahiyelerinden Besniyye bölgesine saldırıları aralıksız sürdüğü için yollar kesildi. Bölgede erzak azalarak fiyatlar pahalılaştı. Zahireddin Atabek'in Musul hâkimi Emîr Şerefüddin Mevdûd'a, bu bölgelerdeki durumları açıklayan ve inançsız düşmanları uzaklaştırmaya yardım etmesi için kendisine gelerek cihat faziletini kazanması hususunda onu teşvik eden mektupları art arda ulaştı. Bu sırada, Sultan Gıyasü'-Dünya ve'd-Din'in huzurunda Emir Mevdûd'a, onun kıskanç düşmanlarının uydurduğu aslı olmayan iğrenç iftiralar atılmıştı. Bu iftiralar sultanı, ondan endişelenmeye ve uzaklaşmaya sevk etti. Bu iftiralar arasında, Mevdûd'un muhalefet gösterip isyan etmeye niyetlendiği, Atabek ve onun el ele tutuştuğu, ikisinin de görüşlerinin ve isteklerinin uyum içinde olduğu zikrediliyordu. Mevdûd, bunları öğrendiği zaman temize çıkmak, özür dilemek ve kendisine yöneltilen asılsız sözleri geçersiz kılmak, atılan iftiralardan ve isnat edilen şeylerden arınmak için oğlu ile karısını İsfahan'a sultanın sarayına gönderdi. Sultanın teveccühünü kazanmaya

[193] Özatağ, bu kısımda, Melik Tekiş'in oğunu Melikşah'ın yeğeni değil de kardeşi olarak hatalı bir şekilde tercüme etmiştir. Özatağ, *Şam Tarihi,* s.62.

[194] Metinde, Kerisil. Ermeni prensi Hırsız Vasil, bkz. Urfalı Mateos, s. 247.

çalışıp sultana, hâlâ kendisini tanıdığı gibi itaatte ve kullukta sadık olduğunu, samimiyetle hizmet ettiğini ve cihada özen gösterdiğini bildirdi.

Bunun ardından Emîr Mevdûd, Türkler, Kürtler ve imkânları dâhilinde kim varsa onlardan ordusunu toplayarak Şam'a doğru yönelip bu senenin Zilkade (Nisan/Mayıs 1113) ayında Fırat'ı geçti. Onun bilgisi Kral Baudoin'e ulaştığı zaman bundan dolayı endişeye düştü ve bu haberden ötürü canı sıkıldı. Tel Bâşir hâkimi Joscelin'in dayısı Ruha hâkimi Baudoin el-Rueys[195] ile arası açılmış ve Beytü'l-Makdis hâkimi ile yakınlaşmıştı. O, Taberiyye'yi Joscelin'e ikta etmişti. Ardından ikisi birlikte Joscelin'in, Zahireddin Atabek ile temasa geçerek ona dostluk ve barış teklif etmesi ve onu saldırmazlığa ikna etmesi konusunda anlaştılar. Ayrıca Joscelin, es-Sevad'da bulunan el-Habîs kalesi ile es-Sevad'ın yarısına karşılık Huneyn kalesine komşu Tebnin kalesini ve Cebel Amile'yi Zahireddin'e teslim edecek, Baudoin adına, bu şartlara sadakat gösterip barışın ve dostluğun sürekli olacağını garanti edecekti. Buna göre Baudoin, Dımaşk nahiyelerine, Zahireddin ise Frenk bölgelerine saldırmaktan vazgeçecekti. Ancak Atabek bu şartları kabul etmeyerek ordusunun başında Emîr Mevdûd'u karşılamak ve cihat için ona katılmak üzere Dımaşk'tan çıktı. İki emir Mercü's-Selemiyye'de bir araya gelerek Baudoin üzerine yürümek konusunda görüş birliğine varıp ilerlemeye başladılar. Atabek, bütün ordusunun yanı sıra Humus, Hama ve Rafeniyye'de bulunan askerleri de beraberine almıştı. Kurban bayramının ilk günü Kades'te[196] konakladılar. Ardından oradan Bika'daki Aynü'l-Cerr'e[197] doğru gittiler sonra oradan Vâdi't-Teym'e oradan da Bânyâs'a gelerek ordugâh kurdular. Ordudan bir birlik ayrılarak Tebnîn bölgesinin yolunu tuttuysa da orada istediklerini elde edemeyerek geri döndü.

Baudoin, Atabek'in ateşkese karşılık vermesinden ümidini kesmiş olduğu için Müslümanların ordusu buralara ulaşana kadar Şam'daki saldırılarına ve bozgunculuğuna devam ederek Tebnîn bölgesine ulaştı. Bu arada Atabek, Emir Mevdûd'a götürdüğü hediyelerde, ona karşı izzet ve ikramda, buna ilave olarak onun ordu komutanlarına ve yakın adamlarına götürdüğü çeşitli elbiseler, yiyecekler ve binekler hususunda elinden gelenin en iyisini yaptı. Ardından Ukhuvana'da ordugâh kuracaklarını duyurarak yola koyuldular. Antakya hâkimi Sir Roger ve Trablus

[195] Urfa kontu II. Baudoin.

[196] Katine Gölü, Humus, naşirin dipnotu, dn.1, s. 294.

[197] Dımaşk ile Baalbek arasında Bika olarak bilinen yerdedir. *Mucem,* III, s. 177.

hâkimi[198] ise Baudoin'e katıldılar ve Sannabara köprüsünün batısına yerleşip sonrasında Müslümanlarla karşılaşmak için Ukhuvana'ya[199] geçmek konusunda görüş birliğine vardılar. Frenkler, ağırlıklarını köprünün arkasında koruma altına almışlardı ve Müslümanların bundan haberi yoktu bununla birlikte Frenkler, Müslümanların bu menzile doğru yürümelerini de engellemişlerdi. Türkler, Ukhuvana'da mevzi almak hususunda Frenklerden hızlı davrandılar ve Türk askerlerinden bazıları hayvanları için ot ile zahire bulmak için köprüyü geçmişlerdi ki Frenklerin çadırlarını kurmuş olduklarına rast geldiler. Baudoin ise bu menzile daha önce ulaşmak için ilerlemişti ve Antakya hâkimi ile Trablus hâkimi de buraya doğru onu takip ederek arkasından ulaştılar.

Hayvanlar için yem arayanlarla Frenkler arasında çarpışma başladığında gözcü bağırdı ve insanlar birden harekete geçerek köprüyü aştılar. Taberiyye'nin hâkimi Joscelin olduğundan Türkler onu Joscelin zannettiler. Atabek köprüyü tuttu ve ordudan birçok insan köprüyü geçmek üzere aceleyle koştular. Emîr Temirak b. Arslantaş da ordudan kalabalık bir birliğin başında köprüyü geçti. İki taraf arasında karşılaşmak için hazırlık yapılmadan, çadırlar kurulmadan, mevzii alınmadan ve bunlara fırsat olmadan savaş başlayarak taraflar birbirine girdi. Hamdlerin üzerine olduğu Kerim Allah, üç hücumdan sonra müşriklere karşı Müslümanlara zafer ihsan etti. Bu savaşta Frenklerin ileri gelen seçkin ve cesur kahramanlarından yaklaşık 2.000 kadar asker öldürülerek kurmuş oldukları çadırları ve meşhur kiliseleri ele geçirildi. Baudoin ise yakalandıktan ve silahları alındıktan sonra kaçtı. Askerlerin hayvanları ve neleri varsa hepsine sahip olundu. Onlardan çok sayıda insan gölde[200] boğularak kanlar suya karıştı ve göl, kanlardan arınıp temizlenene kadar insanlar günlerce buradan su içmekten kaçındılar. Frenklerden canını kurtaranlar Taberiyye'ye sığındılarsa da çoğu yaralıydı. Bu olay 507 yılı Muharrem ayının 11'inde Cumartesi günü (28 Haziran 1113) gerçekleşti. İş işten geçtikten sonra Frenklerin geri kalanı Sir-Roger'in[201]ve Pons'un[202] adamları ulaştı ve hızlı hareket etmesinden ötürü Baudoin'e kızıp düşüncesini hatalı bularak sağlam kalan çadırlarını Taberiyye'de kurdular. Türk askerlerinden bir birlik savaşın ertesi günü

[198] Bertnard ölmüştü, onun oğlu Pons'u kastediyor.

[199] Ürdün'de Taberiye gölünün sahil kısımlarında bulnmaktadır. *Mucem*, I, s. 234.

[200] Taberiye gölü.

[201] Müellif burada Tankred'in askerleri ulaştı demekteyse de Tankred, 506 yılı Cemaziyelahir ayında ölmüş ondan sonra yerine Sir-Roger geçmişti.

[202] Metin'de İbn Sencil. İbnü'l-Kalânisî'nin İbn Sencil olarak kaydettiği Bertnard 505 yılında ölmüş yerine ise oğlu Pons geçmişti.

Taberiyye bölgesine doğru harekete geçti ve burada Frenklerin üzerine mevzi alarak onlara saldırmaya ve onları yok etmeye niyetlendi. Frenkler, Türklerden korkup sonlarının geldiğine inandılarsa da Türkler gündüz boyunca dağda kalarak ardından ordugâhlarına geri çekildiler. Bunun üzerine Frenkler dağa tırmanarak çıkması zor olduğu için orada kendilerini koruma altına aldılar. Bu dağ Taberiyye'nin Batı tarafındaydı ve orada olan kimse için su ulaşılmaz bir şeydi. Sonrasında Müslümanlar dağa çıkarak onlarla savaşmaya karar verdiler ve Atabek, Taî, Kilâb ve Hafâcî Araplarını çağırdı. Araplar erzak su kırbaları ve su taşımak için develerle birlikte geldiler. Ancak öncüler dağın kuzey tarafından tırmanınca süvariler ve piyadeler için zor olacağından bu dağda savaşmanın mümkün olmadığını anladılar. Müslümanlar, zafer delillerinin ve işaretlerinin görünmüş, düşmanın rezil olarak çekilmiş ve kaçarak yenilmiş olduğunu gördüler. Ayrıca Müslüman birlikleri ise Beytü'l-Makdis ve Yâfa topraklarına saldıracak kadar ilerlemiş, Frenklerin bölgelerini yerle bir ederek buraları zapt etmişti. Büyük ve küçükbaş hayvanlarını sürüp götürmüş, ne buldularsa ganimet olarak almışlardı. Bunun üzerine dağa tırmanma fikrini terk ettiler. Vaziyet, Safer ayının sonuna (Temmuz/Ağustos 1112) kadar bu şekilde devam etti.

Bu musibetin ardından daha önce vermiş olduğu kararın ve sözün aksine Halep'ten, Fahrü'l-Mülûk Rıdvan'ın ordusundan yardım için yüz süvari ulaştı ancak Zahireddin Atabek ve Emîr Mevdûd onun bu yardımını kabul etmeyerek ondan tarafa almış oldukları ve yürürlükte olan kararlardan ayrıca hutbenin onun adına verilmesinden vazgeçtiler. Bu olay 507 yılı Rebiülevvel ayının başında (Ağustos 1113) gerçekleşti. İki emîr, Sultan Gıyasü'd-Dünya ve'd-Din'e, İsfahan şehrine bu fethi müjdeleyen bir elçi gönderdiler. Bu elçinin beraberinde Frenk esirlerinden bir grup, Frenklerin kelleleri, atları, tolgaları, çadırları ve çeşitli silahları vardı.

Sonra ordu bu mevziden Vadi el-Maktûl'e doğru harekete geçtiği zaman Frenkler de dağdan ordugâhlarına inerek bu sefer oradaki bir dağa sığındılar ve onlara kendi bölgelerinden erzaklar, zahireler ve yardımcı kuvvetler ulaştı. Türkler,3 veya 10 kişilik hafif birlikler halinde hemen mevzilerinden onların üzerine geri dönerek Frenkleri, kendilerine saldırmaya zorlamak için günlerce beklediler. Ancak onlar savaşmak için çıkmadılar, süvariler ve piyadeler aynı yerde kalarak birbirlerinden ayrılmadılar. Frenklerden bir kişi bile görünmeyince Türkler onlara saldırmaya, yakın olanları okçularla vurmaya başlayarak erzak ve hayvan yemlerine ulaşmalarını engellediler. Türkler, onları kemer veyahut gökteki dolunay halkası gibi sarmışlardı.

Frenklerin durumu dayanılmaz bir hal aldı ve üç gün içerisinde mevzilerinden yaklaşık bir fersah geri çekildiler. Gece olduğu zaman da sığınmak ve korunmak üzere öncesinde üzerinde bulundukları dağın yolunu tuttular. Müslümanlar ise Frenklerden ve ganimetlerden kaçırdıkları şeyler için hayıflanarak onların arkasından fazla yaklaşmayıp sürekli onları kovalamaya devam ediyorlardı. Ordu komutanları, Frenklere doğru hızlı hareket edilmesi ve onlara mevzilerinde saldırılması hususunda engelledikleri Müslümanları, fırsatını bulunca hücuma teşvik ediyorlardı. Bekleme süresi uzayınca Mevdûd'un adamlarının ülkelerinden uzak oluşları, dönüşlerinin gecikmesi ve arzularının gerçekleşmemesi nedeniyle canları sıkılarak çoğu ayrılarak ülkelerine döndü. Geri kalanlar ise dönüş için izin isteyince Mevdûd onlara izin verip kendisi Şam'da düşmanların yakınında kalmaya, sultandan ona ulaşacak emirler ile sultana ilettiği ve açıklama sunduğu şeyler hakkında ondan gelecek cevapları bekleyerek ona göre davranmaya karar verdi. Frenk topraklarında Atabek'e haber göndererek halini beyan edip yardım istemeyen hiçbir Müslüman kalmadı. Ayrıca Nâblus'un gelirlerinin ve Beysan'ın ganimetlerinin bir kısmını ona getirdiler. Akkâ ile Kudüs arasında ayakta kalmış tek bir köy bile kalmadı. Frenkler ise hâlâ aynı durumda dağda çevrilmiş ve baskı altına alınmış bir vaziyetteydiler.

Görüşler Atabek ve Mevdûd'un dönmesini gerektirince 507 yılı Rebiülevvel ayının 21'inde (5 Eylül 1113) ikisi de Dımaşk'a geri döndü. Mevdûd, Meydanü'l Ahdâr'daki odaya yerleşti, Atabek de ona karşı izzette, ikramda ve saygıda her yolu kullanarak elinden geleni yaptı. İkisinin arasındaki dostluk ve samimiyet güçlenerek Atabek ve yakın adamları Mevdûd'un hizmetini kendi üzerlerine aldılar. Cuma namazı için Dımaşk'taki Cuma camisine beraberce gidip Osman b. Affan'ın (r.a.) Medine'den Taberiyye'ye gönderdiği Atabek'in de Taberiyye'den Dımaşk Camii'ne getirdiği Kuran-ı Kerîm'e bakarak feyiz aldılar.

507 Yılı (1113-1114)

Hadiselerin birbirleriyle irtibatının yarıda kalmasını istemeyerek506 (1112-1113) yılındaki ve olayların 507(1113-1114) yılı başlarına kadarki bağlantılarından bahsetmiştik. 507 yılı Rebiülahir ayının son Cuma günü (10 Ekim 1113) geldiğinde Emîr Mevdûd âdeti olduğu üzere Babü'l-Hadîd çayırındaki karargâhından camiye geldi. Beraberinde Atabek vardı. Cuma namazının sona ermesinin ardından Mevdûd nafile

namaz kıldı ve ardından hep birlikte geri döndüler. Atabek, Emîr Mevdûd'a ihtiramen onun önünde yürümekteydi, etraflarında ise Deylemliler, Türkler, Horasanlılar, Ahdâslar ve ince yatağanlarla, keskin ve savaşmaktan incelmiş kılıçlarla, kınından çıkmış hançerlerle ve muhtelif silahlarla silahlanmış adamlar vardı. Bu birbirine geçmiş çalılığı, sık bir ormanı andırıyordu. İnsanlar, Atabek'in ve Mevdûd'un elbiselerini ve ihtişamlı hallerini seyretmek için etrafındaydılar. Onlar caminin avlusuna geldiklerinde cemaatten bir adam dikkat çekmeden ve fark edilmeden ortaya atılarak sanki ona dua ediyormuş ve sadaka istiyormuş gibi Emîr Mevdûd'a yaklaşıp hızlıca kaftanının kemerinden tuttu ve hançeriyle göbeğinin altından iki darbe vurdu. Hançer darbelerinin biri kalçasını diğeri de baldırını deldi. Bu arada kılıçlar her taraftan adamın üzerine üşüştü. Kim olduğunun anlaşılması için kellesi kesildi ancak kimliği öğrenilemedi. Sonrasında ateş yakılarak cesedi ateşe atıldı. Olay sırasında Atabek, birkaç adım attıysa da adamları etrafını sardı. Mevdûd ise kendine hâkim olarak caminin kuzey kapısına gelene kadar yürüdü ancak düşünce Atabek'in sarayına götürüldü. Bu sırada Atabek de onunla birlikte yürüyordu. İnsanlar aşırı şekilde tedirginlik duyarak heyecanlanıp ihtilafa düştüler. Fakat Mevdûd'u yürürken görmeleri sonrasında sıhhatte olduğunu sanıp sakinleştiler. Sonra cerrah getirilerek [yaralarının] bir kısmı dikildi ve zikredilen gün içinde kısa bir müddet sonra vefat etti (Allah rahmet eylesin). Atabek, Mevdûd'un bu şekilde ölmesinden dolayı üzülerek onun gamı, kederi ve sıkıntısı arttı. Askerlerin ve halkın durumu da aynıydı Mevdûd'un başına gelenlerden dolayı acı duyup oldukça üzülerek onun için feryadü figân ettiler. Şehit olduğu gün kefenlenerek ikindi namazında Dımaşk'taki Babü'l-Feradis'in[203] içine defnedildi. Bütün gözler onu ağlayarak, gözyaşları yanaklardan süzülerek izledi. Musul ve diğer şehirlerden gelen Mevdûd'un adamları bölgelerine dönmek için hazırlıklara başladı. Atabek, onlara yolculukları için ihtiyaç duyacakları ne varsa verilmesi emrini verdi. Askerler, beraberlerinde Mevdûd'un ağırlıklarını, cariyelerini ve mallarını da götürdüler.[204]

Mevdûd'un valiliğindeki davranışları zalimaneydi. Musul'daki ahaliye karşı tavrı hiç iyi değildi. Çok sayıda insan zulmünden dolayı onun idaresindeki bölgeden kaçmıştı. Sultanın onun hakkındaki fikirlerinin değiştiği kendisine ulaştığında bu tavırlarını terk etti. Davranışları güzelleşip adaleti ve insafı görünür oldu. Ondan duyulan ve bilinen şeylerin tam zıddı şeylere başlayarak dindarlığa, sadaka vermeye,

[203]Dımaşk surlarının kapılarından birinin ismidir. *Mucem*, I, s. 280. Surların kuzey kısmında yer almaktadır.

[204] Azimî, s. 46; *el-Kâmil*, VIII, s. 550-551; Ebü'l-Fida, II, s. 46-47.

hakkı emredip kötülükten ve günahtan men etmeye devam etti. Ardından, onun haberleri güzellikle yaptıkları ise hüsnü kabul ile yayılarak mutlu, katledilmiş ve şehit olmuş olarak vefat etti. Emir Mevdûd o türbede, kabrin efendisi olarak namazlar ve kuranlar eşliğinde aynı yılın Ramazan ayının sona kadar defnedilmiş halde kaldı, sonrasındaysa oğlunun ve eşinin yanından tabutunu kendilerine götürecek kişiler geldiler.

Bu yıl, Bağdat'tan fakih İmam Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed eş-Şaşî'nin bu yılın Şevval ayının 25'inde Cumartesi günü (4Nisan 1114) vefat ettiği haberi ulaştı. Allah rahmet eylesin. Şafi topluluğunun reisliği ona verilmişti. Şeyhi Ebû İshak eş-Şirazî'nin (Allah rahmet eylesin) türbesine defnedildi.

Sur felaketinde neler olduğu ve Sur valiliğinin Zahireddin Atabek'e naklolduğu, şehrin korunmasında, savunulmasında ve işlerinin yürütülmesinde onun vekili olarak Mesud'un atandığı ve Mesud'un, şehrin durumunu açıklamak için el-Efdal elçi gönderdiği daha önce zikredilmişti. Mısır'a giden elçi 506 yılının Zilhicce ayına (Mayıs/Haziran 1113) kadar orada kalarak el-Efdal'e Sur'daki durumu ve olayın iç yüzünü bildirdi. el-Efdal de onu güzel bir cevapla geri gönderdi şöyle ki:"*Bu iş bizden en güzel bir duruma en münasip bir yere düşmüştür*." Ayrıca el-Efdal, Zahireddin'in görüşlerinde dayandığı ne varsa bunları yerinde bulup, maksadını beğenerek Sur şehri için erzak, tahıl, ordunun ve askerlerin giderleri için para ve reayaya satılacak olan şeylerle yüklü bir donanma hazırlanması emrini verdi. Donanma bu malzemeler ve ihtiyaç duyulan her şeyle birlikte 507 yılının Safer ayının sonunda (Ağustos 1113) Sur'a ulaştı – Bu donanmanın komutanı Frenkler, Trablus'u ele geçirdiklerinde orada vali olarak bulunan Şerefüddevle Bedr b. Ebû't-Tayyib ed-Dımaşkî idi – Bunun üzerine Sur'da fiyatlar ucuzlayarak durumlar düzeldi ve işler yoluna girdi. Frenkler de şehirdeki arzularından vazgeçtiler. Donanmanın getirdikleri arasında Mısır'dan Zahireddin Atabek, oğlu Tacü'l-Mülûk Böri ve onun adamları ve Sur'a vali tayin edilen Mesud için de muhteşem hilatler getirilmişti. Rüzgâr lehine esene kadar donanma Sur'da kaldı ve ardından bu yılın Rebiülevvel ayının sonunda (Eylül 1113) denize açıldı.

Kral Baudoin Sur valisi Emîr Mesud'a mektup göndererek her iki tarafın zararına olan sebepleri çözümü bağlamak için ondan ateşkes, barış ve dostluk talebinde bulundu. Mesud onun bu isteğini kabul ederek aralarında itidal üzere anlaşma sağlandı ve işler istenilen şekilde yoluna girdi. Yollar sık sık gidip gelenler, tacirler ve her yöreden gelen yolcular için emniyetli hale geldi. Ancak Mesud, 507 yılı Şevval ayının

10'unda (20 Mart 1114) vefat etti. Allah rahmet eylesin. Antakya hâkimi ordusuyla birlikte Antakya'ya geri dönmek üzere Kral Baoudoin'den ayrıldığında Melik Tekiş b. Sultan Alp-Arslan'ın oğlu ondan şüphelenerek Sur'a doğru ilerleyip Zahireddin Atabek'e Dımaşk'a gelmek için haber gönderdi. Zahireddin Atabek ise samimi özürlerle ve kabul edilir gerekçelerle Melik Tekiş'in oğlunun isteğini yanıtlayıp onu en güzel bir şekilde reddetti. Melik Tekiş'in oğlu, Atabek'ten umudunu kesince Mısır'a yöneldi ve el-Efdal'den, kendisini memnun eden ikramlarla birlikte son derece saygı ve lütuf görerek durumunu yeniden düzeltmesi ve emellerini gerçekleştirmesi için ihtiyacı olan şeyler ona verildi.

Cemaziyelahir'de (Kasım/Aralık 1113) Halep tarafından, Halep hâkimi Melik Fahrü'l-Mülûk Rıdvan'ın hastalandığı haberleri geldi. Rıdvan'ın hastalığı devam ederek şiddetlendi ve aynı ayın 28'inde (10 Aralık 1113) vefat etti.[205] Allah rahmet eylesin. Onun ölümünden ötürü Halep'te işler karıştı. Adamları onu kaybetmekten ötürü üzüntüye düştü. Söylendiğine göre hazinesinde yaklaşık 600.000 dinar değerinde gümüş ve altın paralar, teçhizat ve kaplar bırakmıştı. Rıdvan'dan sonra idarenin, annesi Antakya hâkimi Emîr Yağısiyan'ın kızı olan, konuşmasında tutukluk ve kekemelik bulunan 16 yaşındaki oğlu Alp-Arslan'a geçmesine karar verildi. O, babasının adamlarından bir grubu yakalatarak kimisini öldürttü, kimisinin de mallarını aldı. Rıdvan ile birlikte işleri babasının hizmetlisi Lü'lü ile idare etmeye başladı. Her ikisi de idareyi kötüye götürdüler. Bunun yanı sıra Alp-Arslan, anneden ve babadan öz kardeşi Melikşah'ı ve babadan bir annesi ise cariye olan kardeşi Mübarek'i de tutuklatarak ikisini de öldürttü.

Alp-Arslan'ın babası Melik Rıdvan da idaresinin başlarında aynı oğlu gibi yapmıştı. Tacüddevle'den olan kardeşleri; Ebû Talib'i ve Behram Şah'ı öldürtmüştü. Her ikisi de gayet güzel görünüşlüydü. Rıdvan öldüğünde çocuklarının başına gelenler onun kendi kardeşlerine reva gördüğü şeylerin karşılığıdır.

Halep'te Bâtınîlerin durumu güçlenmiş ve cesaretleri artmıştı. Halep Ahdâs'ının reisi İbn Bedi ve bölgenin ileri gelenleri Bâtınîlerin kalabalık olmasından, birbirlerine bağlılıklarından ve kendilerinden kaçıp onlara sığınanları korumalarından ötürü onlardan korkuyorlardı. Melik Rıdvan döneminde bu kötü mezhebi Şam'da ilk olarak ortaya çıkaran el-Hakîmü'l-Müneccim ve Ebû Tâhir es-Sâiğ, hilelerle ve türlü çabalarla

[205] Azimî, s. 46; *el-Kâmil*, VIII, s. 552-553; Ebü'l-Fida, II, s. 47; Rıdvan b. Tutuş'un Halep melikliği için bkz, *Zübde*, 229-258.

onun kalbini fethetmişlerdi. Sermîn, el-Cezr, Cebelü's-Summâk ile Uleym oğullarındaki İsmailîlerden çok sayıda insan onlara meyletti. Bunun üzerine Halep reisi İbn Bedi, Alp-Arslan b. Rıdvan ile Bâtınîler hakkında konuştu ve birlikte Bâtınîleri öldürüp yok etme kararı aldılar. Ebû Tâhir es-Sâiğ ve bu mezhebe giren kim varsa -ki onlar yaklaşık 200 kişiydi- derhal yakalandı ve Ebû Tahir es-Sâiğ, İsmail ed-Dâî, el-Hakîmü'l-Müneccim'in kardeşi ve onlardan işaret edilen ayanlar hemen öldürülerek geri kalanları hapsedilip malları haczedildi. Bazı Bâtınîler için aracı olundu ve onlardan kimisi serbest bırakıldı, kimisi kalenin en yüksek yerinden atıldı. Kimisi de öldürüldü. Kurtulan bir grup Bâtınî ise Frenklere kaçarak ülke içinde dağıldılar.

Melik Alp-Arslan, yönetimini düzenleyecek ve yanlışlarını düzeltecek birine ihtiyaç duyunca Dımaşk hâkimi Zahireddin Atabek üzerinde karar kılıp ona bu minval üzere bir de mektup gönderdi. Kendisini Atabek'in ellerine bırakan Melik Alp-Arslan durumunun düzeltilmesi konusunda Atabek'e itimat ederek ondan Halep'e gelmesini ve şehrin idaresini ele almasını istedi. Vaziyet Melik Alp-Arslan'ın bizzat adamlarıyla birlikte yola çıkması, istişare için Dımaşk'taki Atabek'e yönelmesi ve aralarındaki ittifakı sağlamlaştırmasını gerektirdi. Melik Alp-Arslan, bu senenin Ramazan ayının ortasında (Şubat 1114) Atabek'in yanına vardı ve Atabek, onun gibi birisinin gelişinin tazimi ve makamına saygı gösterilmesi neyi gerektiriyorsa o şekilde kendisini karşıladı. Atabek, onu Dımaşk kalesine alıp amcası Şemsü'l-Mülûk Dukak b. Tacüddevle'nin salonuna oturtarak o ve adamları Melik Alp-Arslan'ın hizmetini üstlendiler. Atabek, ona layık olan hediye ve ihsanlardan imkânları dâhilinde götürebileceği her şeyi kendisine ve aynı şekilde onun beraberinde gelenlere sundu. Melik Alp-Arslan birkaç gün bu şekilde kalarak Halep'e dönmek üzere bu yılın Şevval ayının başında (Mart 1114) Atabek Zahireddin ve onun ordusunun büyük bir bölümü ile birlikte yola çıktı. Atabek Halep'e ulaşınca birkaç gün burada kaldı. Ancak Melik Alp-Arslan'ın adamlarından bir kısmı ona ordunun ileri gelenlerinden bir grup ile birlikte veziri Ebû'l Fazl b. Mevsul'u tutuklamasını tavsiye etti. Bu vezir ise övgüye layık davranışları olan hayır işlemekte meşhur birisiydi ve kötülükten kaçınırdı. Melik Alp-Arslan bu tavsiyeleri yerine getirdi. Ancak onların arasından ordu komutanı Emîr Gümüştekin el-Baalebekî'yi kendisi için alan Zahireddin Atabek'in isabetli görüşlerine ve övülesi tedbirlerine muhalefet etti. Atabek, işlerin doğru düzgün olmadığını ve onun yanlış idaresini görünce verilecek en isabetli kararın ve tasvip edilecek en hayırlı işin, bu

yönde isteği ve kararı olan Melik Rıdvan'ın annesi'ni de beraberine alarak Dımaşk'a geri dönmek olduğuna hükmetti.

Atabek Dımaşk'a ulaştığı sırada Frenk kralı Baudoin ile aralarında, savaşlardan sonra bölgelerin yeniden imarı ve yolların fesat ehli ile haramilerin şerrinden emniyet altına alınması için ateşkes, anlaşma ve barış konusunda mektuplaşma gerçekleşti. Bu durum aralarında karara bağlanarak barış ve dostlukta sebat edip vefa ve samimiyet göstereceklerine dair her ikisi de birbirinden yemin aldı. Yollar ve bölgeler güvenlik altına alınarak durumlar düzelip kazançlar arttı.

Bu yıl Şeyzer'den, Efamiyye, Sermîn, Maarretünnuman ve Maarretün-Masrin'in[206] Bâtınî ahalisinden 100 kişinin, Hıristiyanların Fısıh bayramında halkın beklemediği bir anda Şeyzer hisarına saldırarak ele geçirdiği haberi geldi. Bâtınîler, bir grubu hisardan çıkartarak kapıyı kapatmışlar sonrasında kaleye tırmanarak kaleyi ve burçları ele geçirmişlerdi. Benî Münkiz ve adamları ise Hıristiyan bayramını izlemek için dışarı çıkmışlardı. Münkiz ailesi bu fesat öncülerine çokça ihsanda bulunmuş olmasına rağmen bu iş çok uzun zaman önce planlanmıştı. Şeyzer ahalisi onlar ulaşmadan önce hızla surların dışına çıktı ve erkekler, kadınları iplerle pencerelerden çekip beraberlerine aldılar. Hisarın sorumluları olan Münkızî emîrleri Bâtınîleri görünce bulundukları yere doğru tırmanışa geçip onları baskı altına aldılar ve kaleye sürene kadar onlarla mücadele ettiler. Bâtınîler dağılıp perişan olunca emîrler kalabalık bir şekilde onlara karşı hücuma geçip kılıçtan geçirerek hepsini öldürdü. Ayrıca şehirde görüşleri Bâtınîlik üzere olan kim varsa onlar da öldürülerek böyle bir durumdan korunmak için [önlemler] alındı.

508 Yılı (1114-1115)

Bu yıl, Halep hâkimi Melik Rıdvan'ın oğlu Melik Tacüddevle Alp-Arslan'ın atabegi Lü'lü el-Hadim adıyla bilinen Yâyâ, efendisine karşı plan kurarak uygun bir fırsat doğması halinde onu alaşağı etmek ve öldürmek için adamlarından bir grupla anlaşmaya vardı. Melik Alp-Arslan'ın bu adamları onu Halep Kalesi'ndeki sarayında gördükleri zaman hemen üzerine atlayarak öldürdüler. Onun ölümünün ardından kargaşa çıktı. Melik Alp-Arslan'ın kendisi, ordusu ve ahalisi için uyguladığı tedbirler

[206] Halep'in nahiyelerindendir ve aralarında beş fersahlık ir uzaklık bulunmaktadır. *Mucem,* V, s. 155.

kötü ve bozuktu. Ne düzelmesi ne de düzeltilmesi beklenmiyordu. Bu şekilde kimse ona üzülmeden ve yokluğuna kederlenmeden varacağı yere gitti.[207]

Bu yıl, eş-Şerif Nesibüddevle Ebû'l-Kasım Ali b. İbrahim b. el-Abbâs b. el-Hasan el-Hüseynî Rebiülahir ayının 24'ü Pazar gecesi (27 Eylül 1114) vefat ederek öğlen namazından sonra Dımaşk'taki Fahriye Türbesine defnedildi. Allah rahmet eylesin.

Bu yıl, Şam'da büyük bir deprem meydana gelerek yer sarsıldı. İnsanlar he ne kadar korktularsa da endişe ve tedirginlikten sonra sakinleşip heyecanlanmış ve korkmuş kalpleri ferahladı.

Bu yıl, Emîr Necmeddin İlgazi b. Artuk, Hayır Han b. Karaca bulunduğu Humus'ta konakladı. Necmeddin'in bir âdeti vardı; o içki içtiğinde etkisi altında kalarak sarhoşluğu günlerce geçmezdi. Hatta ne tavsiye kabul ederdi ne de onunla istişare yapılıp karar alınırdı. Necmeddin'in bu iğrenç âdetini ve görülmemiş gafletini öğrenmiş olan Hayır Han, onun yine bu hal üzere olduğunu haber alınca adamlarıyla birlikte Humus kalesinden çıkarak ordugâhında ona baskın verdi ve bu fırsatı kaçırmayarak Necmeddin'i yakalayıp Humus'a götürdü. Bu olay, aynı yılın Şaban ayında (Aralık/Ocak 1114-1115) gerçekleşti. Bu haber kendisine ulaşınca Zahireddin Atabek'in canı sıkılarak Hayır Han'a kendisini kınayan ve yaptıklarından ötürü haddini aştığını yazan bir mektup gönderdi. Bunun üzerine Hayır Han'ın Necmeddin hakkındaki fikirleri değişti ve ona özgürlüğünü vererek serbest bırakana kadar birkaç gün hapiste tuttu.

Bu yıl, Frenk bölgesinden Kral Baudoin'in, Mısırlılar ile arasında gerçekleşen bir savaşta aldığı yaralarının tekrarlaması sonucu kendisine arız olan bir hastalıktan dolayı öldüğü haberleri geldi. Ondan sonra Baudoin'in yerine üzerinde ittifak edilen kişi geçti.[208]

Bu yıl, İbn Kayrât adıyla bilinen ve 7 kıraat usulünün kārîsi, Şeyh Ebû'l-Vahş Sübe b. Müslim ed-Darîr'in, Şaban ayının 11'inde Cumartesi günü (10 Ocak 1115) vefat ettiği haberi geldi. Ardından Babü's-Sağir'e defnedildi. İbn Kayrat vefat edene kadar Dımaşk Camii'nden hiç ayrılmaz güzel bir üslup ile Kur'an okurdu.

---

[207] Azimî s. 47; *el-Kâmil*, VIII. s. 560; Ebü'l-Fida, II, s. 48-49; *Zübde*, s. 259-262; *Buğye*, s. 97-100.

[208] Baudoin'in ölüm tarihi burada erken verilmiştir nitekim İbnü'l-Kalânisî, 512 yılı olayları arasında Baudoin'in ölümünü tekrar zikretmektedir.

509 Yılı (1115-1116)

Bu yıl, Rafeniyye'deki Frenklerin cesaretleri artarak yoğun bir şekilde şehri tahkim edip askerle doldurdular ardından da bozgunculuğa başlayıp muhalefeti artırdılar. Bunun üzerine Zahireddin Atabek dikkatini, Frenklerin kendi bölgelerindeki durumlarını izlemeye ve maksatlarını araştırmaya vererek onlara karşı bir fırsat yakalamak veya gafletlerinden haberdar olmak için pusuya yattı. Ordunun önde gelenlerine ve komutanlarına; bazı bölgelere ilerleyerek cihadın faziletlerini kazanmak ve mühim vazifeleri yerine getirmek için hazırlık yapmaları emrini verdi. Zahireddin Atabek, bu askerleri geceleyin hızlı bir şekilde Frenkler'e baskın yapmaları için gönderdi. Askerler sürünerek ilerlediklerinden Frenkler hiçbir şey hissetmedi ancak felaket onları her taraftan kuşatmıştı. Türkler, Frenklere saldırıp şehri ele geçirdi. İçeride bulunan herkes esir düşüp, rezalet ve acı ilmiğine dolandılar. Öldürülen öldürüldü. Esir edilen esir edildi. Müslümanlar ise Frenklerin mallarını, hayvanlarını, eşyalarını ganimet aldılar ve elleri kolları bu mallarla dolup sevinç duyarak cesaretleri arttı. Bu olay aynı senenin Cemâziyelâhir ayının 2'si Perşembe günü (23 Ekim 1115) gerçekleşmiştir. Hiçbir zayiat vermeden ve tek bir kayıp olmadan muzaffer, mutlu ve ganimet sahibi olarak Dımaşk'a geri çekilen Müslümanların beraberlerinde esirler ile ölülerin kelleleri vardı. Esirler ve kelleler şehirde dolaştırılarak onları görenlerin sevinçleri artıp gönülleri rahatladı. Cihat ve gaza ile askerlerin moralleri yükseldi.

Melûn Frenklere karşı muharebede, Allah'ın Zahireddin Atabek'e bahşettiği büyük cesaret ve lütfettiği zaferlerin, Zahirettin'in Frenklere verdiği zararların ve Şam ahalisini onlara karşı korumasının, müdafaa ve himaye etmesinin ayrıca ahaliye karşı güzel davranmasının, halk ve tüccar meclislerinde onun için dualar edilmesinin, çeşitli bölgelerden gelen yolcu grupları arasında ona minnet duyulmasının zikri Irak yörelerinde ve Sultan Gıyaseddin'in sarayında yayılınca sarayda bulunan komutanlardan bir grup onu kıskanmaya başladı. Bu komutanlar, Zahireddin Atabek'in konumunu sarsmak, beklentilerini terse çıkarmak, sultanın yanındaki rütbesini alçaltmak ve onun hakkındaki görüşlerini bozmak için ona iftira atarak karalamaya başladılar.Bu durum, böyle ortaya çıkarak yayılarak dört bir yana dağılıp duyuldu. Atebek'in iyiliğini isteyen ve onun için endişe duyan arkadaşları ona buvaziyeti içeren mektuplar yazdılar. Akabinde bu durum Zahireddin Atabek'in, huzura çıkarak hizmet sunmak, şikâyetlerini ileterek kendi durumunu bildirmek ve onun hakkında kalplere düşen şüpheleri gidermek için Halife Müstazhir'in ve Sultan Gıyaseddin'in,

Medinetü's-Selam Bağdat'taki dergâhlarına gitmesini gerektiren bir korku duymasına sebep oldu. Her ne kadar Atabek'ten, bu isteğinden vazgeçmesi ve kaçınması tavsiye edilmiş bu fikri unutması istenmişse de o, ne bu sözlere kulak astı ne de bir kimsenin sorusuna cevap verdi; aksine yola çıkmak için hazırlık yapmaya başladı. Zahireddin Atabek hazırlıklarını ve düzenlemelerini gayet ciddi bir şekilde sürdürerek, kristal ve mücevher kaplar, türlü Mısır elbiseleri, süratli Arap atları ve o yüksek makamların sevgi ve güvenini kazanmak için münasip olan çeşitli makbul hediyelerden götüreceği şeyleri tertip etti. Ardından Zilkade ayının bitimine altı gün kala Pazar günü (9 Nisan 1116) adamları ve güvendiği gulamlarıyla birlikte yola çıktı.

Zahireddin Atabek, Bağdat'a yaklaştığı zaman geldiği haberi duyuldu ve kutlu nübüvvet makamındaki Halife Müstazhir'in ve Sultan Gıyaseddin'in sarayından üst düzey insanlar ile halkın ve devletin önde gelen kişileri onu karşılayarak aşırı bir konukseverlik ve son derece saygı gösterdiler. Bu durum Atabek'in dostlarının neşesi artırdı ve onlar tarafından güzelce karşılandı. Fakat düşmanlarının ve onu kıskananların ise takatini kesti. Zahireddin Atabek, gelmesine sebep olan vaziyetini açıkladığında tekrar özür dilememesi için yaptıklarının takdir edilmesinden ve duruşunun övülmesinden gayrı hiçbir şey duymadı. Bunun üzerine Atabek'in gönlü teskin olup tedirginliği kaybolarak samimiyeti arttı. Zahireddin Atabek, Dımaşk'a geri dönmeye karar verince ona bu konuda izin verilerek kıymetli hilatler ve güzel ihsanlarla şereflendirildi. Bunların yanı sıra sultanın emriyle Zahireddin Atabek adına, et-Tuğraî İsmail el-İsfahanî tarafından bir menşûr-i âlî yazıldı ki o, kendi döneminde kitâbette ve belâğatte eşsiz, edebiyatta ve ilimde tekti. Bu menşûra göre; Şam valiliği ona tevcih edilerek Şam'ın askerî ve malî yönetimi ile birlikte bölgenin idaresini kendi kararlarına ve tercihlerine göre belirlemesi hususunda ona serbestlik tanınıyordu. Ben dahi, okuyanlar, İsmail el-İsfahanî'nin münşeat konusundaki üstünlüğünü ve kitâbet hususundaki yüksek mertebesini görsünler diye bu menşûrunun bir kopyasını buraya kaydettim.

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

Sultanü'l-Muazzam Gıyâsü'd-Dünya ve'd-Din, Allah ömrünü uzatsın, dostlarını güçlendirsin, askerlerini muzaffer kılsın, bu menşûrun, Allah desteğini daim kılsın, Emîr İsfehsalâr el-Ecel, el-Kebîr Zahireddin Atabek için yazılmasını emretmiştir. İtaate en kuvvetli bağlarla sarılması, hizmeteen sağlam zincirlerle bağlanması, dayanışmanın en düzgün ve en faziletli yolunu tutması ve bunu hedeflemesi aşikâr olunca; tecrübeler,

onun gözlerindeki temizliği, mahareti, edebi ve zekâyı gösterdi. O yüksek rütbelerindeki tedricî artışını kabul edilir bir çabayla gerçekleştirmiş, önemli kişilere yakın olma şerefine yaptığı meşhur işlerle nail olmuştur. Kalabalık halkları yönetme, İslam mülklerini koruma konusundaki münasipliğine şahit olunmuştur. Kendisini, dostlarının yardımına koşmaya, düşmanlarla savaşmaya ve zorlukların yüklerini göğüslemeye hasrederek bunun için gerekli olan bütün özelliklerini kendisinde taşımaktadır. Hizmetlilerini tanır, adamları ve maiyetindeki topluluklar konusunda ise hassastır. Nasihat vermede eşsiz, ayırt etmede makbuldür. Kusursuz tavassutu eski durumu yeniye tevdi eder, şefaat ederken maziyi ve hali göz önünde bulunur. İzzet ve hamiyette kudreti nispetince yükselir ve övülür. Gönlünün rahatlığı gücünün şiddetinden kaynaklanır. İlişkilerini, haklarının gerçekleşmesi, çabalarının fayda getirmesi şartıyla muteber makamına layık, devletteki mevkisine münasip ve yaraşır bir şekilde devam ettirir. Biz onu, lütuf elbiselerine nail olmuşların en doğrusu, ihsanlarla mükâfatlandırılanların en nasiplisi olarak gördük. Elinde topladığı ve ona mahsus olan mertebeleri zirvelere, doruklara yükseldi. Mühim görevlerin yerine getirilmesinde, önemli işlerin tanzim edilmesinde namzet kılındı. Yardım için silahlanmış yiğitlerin yolunda yürütüldü ve kendi yönetim bölgesi olan ülkelere ve şehirlere gönderildi.[209] *Biz, Şam emirliği menşûrunu onun adına tekrardan yazıya döktük. Onun olması icap eden ülkelerin isimlerini içeren yazılı menşurların belirttiği toprakların tamamına onu tayin ettik. Bu menşurla birlikte, her ne şekilde uygularsa uygulasın buraların yönetimi ve bu misalde açık bir şekilde zikri geçtiği üzere bu bölgelere eklenen nahiye, köy, hisar ve kaleler onun oldu. Bu menşûru geri alınmasına karşı korunaklı bir nimet, elden çıkmasına karşı muhafaza edilmiş bir ihsan yaptık. Şu konuların tamamında kendisini yetkili kıldık: savaş işleri, ittifak kurma, ahdâs kuvvetleri, haraç, öşür ve geri kalan vergilerin toplanması, yakın olan kişilere görev tevcih edilmesi ile birlikte hediye ve nafaka verilmesi, mezalim divanı kurarak hüküm vermesi; yükümlü olduğu vazifeleri gözetip, daha önce verdiği sözlere bağlı kalarak ilaveten ihsanların devam etmesini garanti ederek, yetkin yöneticiler ile güvenilir nasihatçilere itibar edip onlardan destek alması. Bu ihsanların artması hizmet koşullarına bağlıdır, haksız ihsanlar geri alınmalı, iyiliklerin karşılığının daimî bir samimiyet ile birlikte yükselmenin ve kuvvetlenmenin faziletiyle eksiksiz bir şekilde verilmeli ki böylece Allah Teâlâ bize dost seçiminde doğru*

[209] Müellif burada Arapça ecnad kelimesi ile Dımaşk, Humus, Kınnesrin, Ürdün, Filistin şehir ve kasabaları kastetmiştir, bu şehirler Arapçada ecnad kelimesi ile nitelendirilmektedir, bkz., İbn Manzûr, Lisanü'l-*Arab*, Kahire, 2003, II, s. 226.

yolu tutmanın en güzel şekilde karşılığını versin, fikir sahasında ve düşünce alanına bize feraset ilham etsin, seçtiğimiz ve üzerinde karar kıldığımız kişilerin, düşündüklerimizde ve arzuladıklarımızda muvaffak olmaları hususunda onlarla beraber yürümekten bizi mahrum etmesin.

Biz ona; Allah'a karşı gelmekten sakınmasını ve kulluk etmesini, O'nun korkusunu ve murakabesini hissederek bunlardan en muhkem hisarlara, en uzun gölgelere sığınıp en muttaki hasenatlarla ve en takvalı amellerle korunmasını, kötü heveslerin endişesine karşı, bu murakabe ve korkunun en sağlam kulplarından tutarak sakınmasını ve bunların en güzel örtüleriyle zırhlanmasını emrettik. Nitekim Allah Teâla:" Ey iman edenler! Allah'tan sakınırsanız O, size bir furkan verir ve günahlarınızı örterek sizi bağışlar şüphesiz ki O, büyük lütuf sahibidir."[210] buyuruyor. *Biz ona; yanında dostlarından ve maiyetinden bulunan kim varsa onlara karşı en güzel bir şekilde davranmasını, onları güzel bir idareyle en üstün bir konuma sevk etmesini, yumuşak ile kaba huyluluk, zorluk ve kolaylık arasında orta bir yolda yürütmesini, kalplerinde rahatlıktan uzak tutan, zorbalıktan alıkoyan bir korku hissettirmesini, âsîlerin hiddetine engel olmasını, günahkârların yanlışlarını düzeltmesini, onların düşünce, bilgi, sağlam fikir ve kâmil akıl sahibi olanlarını müşavere ve müzakere ile kendisine ayırmasını, hadiselerin zuhurunda fikir teatisi ve konuşma ile onların yüreklerindeki halis niyetlerini bulup çıkarmasını ve musibetlerden muhafaza ve üzüntülerden korunma için onların içlerindeki dostluktan ve fikirlerinin sonuçlarından yardım almasını, onlardan ahmak, müfsid ve bozguncu olanları tanzim, eğitim, terbiye ve tedib ile geri kazanmasını, onları aşırıya gitmekten münasip sözlerle alıkoymasını, faydalı ve yararlı nasihatlerle sakınmasını; her kim ki zulüm konusunda haddinden fazla bir şekilde yumuşaklık, müsamaha, hoşgörü, sabır gösterir ve zorbalıkta devam ederse; reayasını oluşturan ve bölgelerinde bulunan bütün sınıfların idarî kanunlara bağlı hakkının verildiğinden emin olarak ve aklı başında kâmil kişilerin görüşlerini parlatıp, kendine hâkim olamayan hatalı kişilerin ağızlarını körelterek onu sert bir şekilde yola getirmesini, ona karşı yapıcı değil yıkıcı olmasını emrettik. Nitekim Allahu Teâlâ," Eğer bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de anlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Şüphesiz Allah hainleri sevmez."*[211]

[210] Enfal Suresi 29. Ayet.

[211] Enfal Suresi 58. Ayet.

Biz ona; kendi bölgelerine hemhudut ve kendi topraklarına komşu olan uç şehirlerinin yönetimine, gözleri dikkatli kulakları keskin ve buraların büyük küçük tüm menfaatleri için gayret edip bu menfaatleri gözeten vekiller tayin etmesini, buraları cesaret ve şecaat sahipleriyle, yiğitliği ve güçlülüğü ile zikredilenlerle, tavizsizliği ve kifayeti ile bilinenlerle, savaş esnasında sabırlı, düşmanların zahmetine karşı metîn olanlarla doldurmasını, onları mükemmel silahlarla ve aletlerle, bol miktarda tahıl ve erzakla donatmasını, onların ihtiyaçlarını karşılamak, husumetlerini azaltmak, itaatlerini kuvvetlendirmek, idarelerini kolaylamak için mevzilerini kendi aralarında, mağlupların kuvvetini toplayan, yorgunları dinlendiren, zaruret ve ihtiyaç anında onlara bolca erzak verilmesini sağlayan bir nöbetleşme düzeni ile değiştirmesini, onların sayılarını, teçhizatlarını çoğaltmasını, düşmanlara karşı cesaretlerini artırmasını, süsleri ve elbiseleriyle kâfirleri öfkelendirmesini emrettik. Nitekim Allahu Teâlâ," Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Bunlarla Allah'ın düşmanını ve sizin düşmanınızı korkutun".[212] buyuruyor.

Biz ona: Kılıçlar kılıçlarla çarpıştığı, ordular birbiriyle karşılaştığı vakit kendisini ve ashabını sabra ve sebata sevk etmesini, Allah rızası, dinin mülkünü savunmak, İslam'ın ve Müslümanların topraklarını himaye etmek için kendilerinin mes'ul kılınmalarını, bununla birlikte kendisi ve ashabı için tedbirleri almasını ve onları tehlikeye atmamasını, güvence altına aldıktan sonrası hariç riskli işlerlerde onlara izin vermemesini, uyarılarda nazikçe davranmasını, cesaretlerinin kâmil bir feraset üzere olmasını bu feraset ile tehlikelere aniden atılmamalarını ancak fırsatları da kaçırmamalarını, insanlar gazaptan kızardıklarında ya da inatçılıkları şiddetlendiğinde muharebeye girmekten çekinmemelerini, çetin bir çarpışmaya kendilerini sokmamalarını ancak tehlikeye beşer beşer[213] *atılmalarını emrettik. Nitekim Celil ve Yüce Allah:" Allâh uğrunda gerektiği gibi cihat edin."*[214] buyuruyor.

Biz ona:" Kendi sorumluluğu altında olan bölgelere sadakat ile ulaşmasını, yönetiminde bulunan her köşede sağlam durmasını, gelecek her türlü saldırıdan zimmetini korumasını, buralara yapılacak saldırılara ve hilelere karşı hazırlıklı olmasını, doğruluğun münadileriyle beraber gitmesini, hakkın meşakkatlerine göğüs germesini, korkularını giderdiği kalpleri ürkütmemesini, teminat altına aldığı şartları

[212] Enfal Suresi 60. Ayet.

[213] Burada Arapça Hamis bi'l-Hamis (Beşer beşer) kelimesi ise öncü, merkez, sağ, sol, saka birlikleri kastetmiştir. *Lisanü'l-Arab*, III, s. 220

[214] Hacc Suresi 78. Ayet.

bozmamasını, teyit ettiği sözünden dönmemesini, takdim ettiği vaadine muhalefet etmemesini, himayesine iltica eden her kim olursa ondan yüz çevirmemesini, affına sığınanların barış tekliflerini reddetmemesini emrettik. Nitekim Allâhu Teâlâ," Ahdi de yerine getirin, çünkü verilen sözde elbette sorumluluk bulunuyor."[215] *buyurmuştur. Ve yine söz söyleyenlerin en ulusu:" Eğer onlar barıştan yana olurlarsa sen de barıştan yana ol."*[216] *buyurmuştur.*

Biz ona:" sükûnet ve maddi refahı sağlayan bir emniyeti yerleşik ve göçer ahalisine teşmil etmesini, talep ve heveslerinde onları her cihetten muhafaza altına alan bir duvarla çevirmesini, canlarını mallarını, ailelerini ve hayatlarını; zalimlerin tuzaklarını bozan ve hasımların ellerini sıkıca tutan, onlardan şüphe sahiplerini tedirgin oldukları yerlerden çıkartan, düşmanlarıyla onların arasına set çeken, aralarında Allâh'ın kararlarını icra eden, onların kanını dökecek, mahremlerine el uzatacak veya zorluk ve mukavemet gösterecek ya da yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çabalayacak kişiye karşı Allâh'ın hükümlerini uygulayan bir korumayla himaye etmesini emrettik. Nitekim Allâhu Teâlâ:" Allâh'a ve Resulü'ne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahrette de onlara büyük bir azap vardır."[217] *buyuruyor.*

Biz ona: Reayanın mallarını en kâmil ve en tamam bir nazarla gözetmesini, maruz kaldıkları haksızlıkları en derin ve en ciddi araştırmalarla soruşturmasını, onlara karşı adaletli bir yol tutmasını, onlardan güçlü olanların zayıf olanlarına zulmetmesini engellemesini, elinin altında bulunanları eşit ve denk bir hale getirmesini, birbirlerine zulmetmelerinden ve kin tutmalarından alıkoymasını, mahkemelerde delillerin aşikâr olması ve şüphelerin kalkması halinde hak üzere karar vermesini, onlardan inançları en güzel olanı, görüşleri en doğru olanı, ahlakı övülmeye en layık olanı kendileri için yönetici ve vali seçerek onların her birine; reayanın örfünü değiştirmemesini, haklarını gasp etmemesini, onlara karşı; muamelelerinde küçük düşürücü davranmamasını, zulmü âdet haline getiren kimseye sebep olmamasını, adaletsizliğe kalkışmamasını, dindar olanları günahkâr, dalalette olanları ise masum

[215] İsra Suresi 34. Ayet.

[216] Enfal Suresi 61. Ayet.

[217] Maide Suresi 33. Ayet.

kabul etmemesini, vergilerinde, ölçü ve ağırlık sistemlerinde, mukataalarında devam eden hukuka razı gelmesini, belirlenmiş kanunları onlar için adil bir şekilde uygulamasını, kendinden önceki yöneticilerin faaliyetlerini ve bu faaliyetlerden makbul olanları inceleyerek güzel huylarını takip etmesini ve bu huylardan ayıplananları benimsemeyerek gidermesini ve değiştirmesini emretmesini emrettik.

O, elde ettiklerinden ve kazandıklarından mes'ul olduğunu, bozduklarından ve düzelttiklerinden hesaba çekileceğine inanır. Nitekim Allâhu Teâlâ:" İnsan için ancak çalıştığı vardır. Şüphesiz onun çalışması ileride görülecektir. Sonra çalışmasının karşılığı kendisine tastamam verilecektir."[218] *buyuruyor. Bu büyük nimetleri, mühim ihsanları, kadrini bilerek ve gerekli şükrünü yerine getirerek iktisap etsin ve emin olsun ki:bunlar bahçesinde, bahçıvanının hüsnüniyeti ve samimi nasihatleriyle güzelleştirdiği çiçeklerdir,bu büyük nimetler ve mühim ihsanlar; onun üzerine ve bu ahidnamenin hükümlerini yerine getirecek, bağlarını güçlendirmeye ihtimam gösterecek, devlete bağlılığını bildirecek, para darp etmede ve hutbe icra etmede mutad yolu sürdürecek, Abbâsî Devleti'nin -ki o takip edilecek yoldur ve ondan gayrisi uydurulmuş bir sapıklıktır "Allah uğrunda hakkıyla cihat edin."*[219]*-dostluğuna sıkıca tutunacak, kullarına karşı ve beldelerinde güzel davranacak ahfadına kalmıştır. Allah Teâlâ, dile getirdiğimiz bu fikirler için bize ve ona yardım etsin, rızasına yaklaştırsın, bidayetini ve nihayetini mübarek kılsın. İnşallah Teâlâ.*

Beş yüz on senesi Muharrem ayında yazıldı.(Mayıs/Haziran 1116)

Sonrasında Zahireddin Atabek'in kendisi ve maiyeti, selamet içinde en güzel sıfatlarla ve en mutlu bir halde Dımaşk'a dönmek üzere yola çıktılar. Kendisine karşı izzet ve hürmetin arttığı Atabek, 510 yılının Rebiülevvel ayının bitimine 13 gece kala Pazartesi günü (30 Temmuz 1116) Dımaşk'a girdi.

510 Yılı (1116-1117)

Bu yıl, Trablus hâkimi Pons[220] asker toplayarak ordu kurdu ğuve bunun için çok çaba sarf edip çalışmış olduğu haberleri geldi. Ardından o, bozgunculuk, fesat, zarar ve inatçılıkla yakıp yıkmak için Bika tarafına doğru yola çıktı. Musul hâkimi isfehsalar

[218] Necm Suresi 39-40-41. Ayet.

[219] Hacc Suresi 78. Ayet.

[220] Metinde Bertnard b. Sencil geçmesine rağmen Bertnard 505 yılında ölmüş, yerine oğlu Pons geçmişti.

Seyfeddin Porsukî ise ordusunun bir kısmıyla beraber Frenklere karşı savaşmak ve Zahireddin Atabek'e destek olmak ve amacıyla Dımaşk'a ulaşmıştı. Atabek, ona karşı ziyadesiyle saygı gösterip mevkisini tazim etti ve Frenklerin Bika'ya doğru harekete geçmiş oldukları haberinin gelişine tesadüf etti. Bunun üzerine Atabek'in ve isfehsaların görüşleri, hep birlikte Bika'ya doğru Frenklere karşı yola çıkma konusunda ittifak ederek burada onlara saldırmak için gece gündüz durmadan yürüdüler. Frenkler ise ordugâhlarında gaflet içinde konaklamaktaydılar ve hiçbir şey duymuyorlardı. Askerler onlara geceleyin yaklaştıklarında ne atlarına binebildiler ne de silahlarına davranabildiler. Allah Frenklere karşı zafer ihsan etti, onlar kılıçtan geçirilip esir edilerek malları yağmalandı, kendi bölgelerinden devşirmiş oldukları çok sayıda askerleri yok edildi. Şövalyelerinden, komutanlarından ve yiğitlerinden önde gelen kişiler esir edildi geri kalanlar ise öldürüldü. Frenklerden, komutanları Pons, komutan Constable ve yanlarında bulunan; atlarının kurtardığı ve kaderlerinin koruduğu az miktarda asker dışında kimse kurtulamadı. Türkler büyük miktarda teçhizat, at, davar ve ağırlık ele geçirdiler. Görüp bilen birisi anlattı ki: Bu muharebede, Frenklerin Saint-Jean şövalyelerinden, süvarilerden, piyadelerinden, Nasranî atlı ve yayalarından kaybı üç binden fazla kişiydi.

Zahireddin Atabek ve Seyfeddin Aksungur el-Porsukî ordularının başında, parlak zaferden, güzel galibiyetten, büyük ganimetten ve bol nimetlerden dolayı mutlu bir halde Dımaşk'a geri döndüler. İki orduda da, hiçbir kayıp yaşamadı, sıkıntıyla karşılamadı, zarar görmedi. Ülkeye esirler ve ölülerin kelleleriyle ulaştıklarında halk, onları görmek için dışarı çıktı ve onların müşahedesiyle ile sevinip askerleri temaşa ederek büyük mutluluk duydular. Bununla birlikte nusret sahibi, zafer ihsan eden Allah'a hamd edip ona, açık alınları yükseltip apaçık zaferleri kolaylaştırdığı için şükürler ettiler. Aksungur el-Porsukî birkaç gün kalarak Zahireddin ile aralarındaki dostluğu ve cihat hususunda bir hadisenin vukua gelmesi ya da işler ciddileşmesi durumunda ona yapacağı desteğe dair ittifakı ve anlaşmayı pekiştirdikten sonra ülkesine dönmek üzere yola çıktı.

Bu yıl, Zahireddin'in Irak'tan dönüşünden önce Muharrem ayında (Mayıs Haziran 1116) sultanın sarayında Bâtınîler tarafından gerçekleştirilen olayın haberleri gelmişti. Bu olay esnasında Bâtınîler, seçkin adamlarıyla kalabalık maiyetiyle ve çok sayıda askeriyle beraber olan Emir Ahmedil'i öldürmüşlerdi.[221] İnsanların çoğu,

[221] Emir Ahmedil ile ilgili olarak bkz. *Buğye*, s. 101-102.

anlatılan bu cesaretten ve zikredilen bu hareketten dolayı şaşırmışlardı. "*Bütün işlerin sonu yalnız Allah'a aittir*."[222]

Bu yıl, Halep tarafından şehirde kendi idaresini öne çıkaran ve efendisinin oğlu Melik Alp-Arslan b. Rıdvan'ın katli için planlar tertipleyen Lü'lü el-Hadim'in, Zilhicce ayında (Nisan/Mayıs 1117) bahsi geçen Melik'in adamlarının kurduğu bir tuzak sonucu öldürüldüğü haberleri geldi.

511 Yılı (1117-1118)

Bu yıl, Dımaşk şahnesi ve Zahireddin'in şehir yönetimindeki ve halkın idaresindeki naibi Salâr Bahtiyar başına gelen ve ölümüne kadar devam eden (Allah rahmet eylesin) hastalığı sebebiyle Şaban ayının ortasında (Aralık 1117) geceleyin vefat etti. Zahireddin onun ölümüne üzülerek başına gelen hastalıktan dolayı kederlendi. İnsanların çoğu da onun için üzüntü duydu. Zira o; kimseye göstermediği işlerinde namuslu, hali vakti yerinde, adaletsizliği defetmek ve sıkıntıları gidermek üzere kendisine başvuranların yardımcısı, reayaya fayda getiren şeylerde güzelce vekâlet eden, eşit ve adil yönetime teşvik eden birisiydi. Onun makamına atanan oğlu, Salâr Ömer de babasının yolunu takip ederek işlerinde onu örnek aldı.

Bu yıl, Irak tarafından, Sultan Gıyasü'd-Dünya ve'd-Din Muhammed b. Melikşah'ın, ona ârız olan ve Zilhicce ayının 11'inde[223] vefat edene kadar devam eden bir hastalık sebebiyle İsfahan'da vefat ettiği haberi geldi. Allah rahmet eylesin. Sultanlık makamına oğlu Mahmûd geçti. Onunla birlikte işler yoluna girip durumlar düzeldi.[224]

Bu yıl, Halep tarafından, Halep İsfehsalarlığı görevini üstlenen İsfehsalâr Yaruktaş el-Hâdim'in Frenklerle ateşkes yaparak anlaştığı ve Kubbe hisarını onlara teslim ettiği haberleri ulaştı.

Denilir ki: Emir Aksungur el-Porsukî ordusunun başında Rahbe'den çıkarak Halep'e doğru yönelip burayı ele geçirmek isteğiyle ordugâh kurdu. Ancak ümit ettiği şeyler onun için kolay olmadı ve Musul'a dönmek üzere Halep'ten ayrıldı.

---

[222] Hacc Suresi 41. Ayet.

[223] Zilhizze ayının 24'ünde (18 Nisan 1118) vefat eden Muhammed Tapar'ın ölümüyle alakalı İbnü'l-Kalânisî'nin kaydettiği bu tarih hatalıdır, bkz. Abdulkerim Özaydın, "Muhammed Tapar", *DİA*, XXX, s.579-581.

[224] Azimi, s. 41; *el-Kâmil*, VIII. s. 572; Sıbt İbnü'l-Cevzî, I, s.647-648; Ebü'l-Fida, II, s. 50.

Yine, zikri geçen İsfehsalâr Yaruktaş'ın Halep kalesinden çıkartıldığı İsfehsalârlık görevinin ve mülk nazırlığının ise Dımaşklı Ârız Emir Ebü'l Meâlî (el-Muhassin) b. el-Mülhî el-Arız ed-Dımaşkî'ye verildiği onun da Halep'teki işleri ve görevleri düzenlediği haberleri geldi.

Bu yılın Muharrem ayının ortasında (Mayıs 1117) ay tutulması olduğu gece Frenkler Hama'nın dış mahallelerine saldırarak ahaliden yaklaşık 120 adamı öldürdüler.

Antakya'dan Duks'un[225] öldüğü haberi geldi.

Bu yılın Muharrem ayında, Emir Necmeddin İlgazi b. Artuk'un ordusuyla birlikte Halep'e ulaşarak işlerin yönetimini Safer ayı boyunca (Haziran/Temmuz 1117) üzerine aldı ancak istediği şeyler konusunda hüsrana uğrayınca şehirden ayrıldı ve oğlu Hüsameddin Timurtaş orada kaldı.[226]

Bu yıl, Konstantiniyye'den Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos [227] öldüğü haberleri geldi. Ondan sonra yönetime oğlu İoannes Komnenos[228] geldi ve işleri düzene koyarak babasının yolunu izledi.

Bu yıl, Beytü'l-Makdis hâkimi olan Frenklerin Kralı Baudoin'in uzun süren ve ölümüne sebep olan hastalık neticesinde Zilhicce ayında öldüğü haberleri geldi. Ondan sonra yönetime Kont geçti o [Ruha'da] Kraldı. [229]

512 Yılı (1118-1119)

Bu yıl Frenk bölgelerinden, Müslümanların kendilerine karşı cihat ve gaza etmekte gaflette olduklarından dolayı Frenklerin, şehirler ve kaleler üzerindeki emelleri ile bozgunculuk ve fesat için bu bölgelere hücum hususunda ittifak ettiklerinin haberleri ve şayiaları yayıldı. Onlar bu durum üzere çalışmalara ve hazırlıklara başlamışlardı. Bunun üzerine Atabek, her taraftan mevki sahibi kişilere mektup yazarak onları destek ve gayretle mel'unların şerrini defetmek için yardımlaşmaya teşvik etti.

---

[225] Sir Roger.

[226] İbnü'l-Esir, İlgazi'nin Halep'i terk etme nedeni olarak şehirde mal ve hazine kalmamış olmasını söylemektedir. Bkz. *el-Kâmil*, VIII, s. 576.

[227] Metinde Alkarenikos. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Alexiad*, s. 515-526.

[228] Metin'de Yuhanna.

[229] İbnü'l-Kalânisî aynı haberi 503 yılında da vermektedir.

Bunun üzerine Necmeddin İlgazi'nin ordusunun başında, uygulanacak tedbirleri planlamak, alınacak kararları ve görevleri müşavere etmek üzere Zahireddin Atabek'e katılmak için Dımaşk'a doğru yola çıktığı haberi geldi. İlgazi yola çıkmadan önce Türkmen taifelerine cihat farizasını yerine getirmek konusunda yardım etmeleri için mektup göndererek onları bu hususta ordu kurmaya ve vesile olmaya teşvik etti.

Adı geçen emir, bazı adamları ve özel askerleri ile Halep'ten Dımaşk'a ulaşarak Zahireddin ile bir araya geldi ve ikisi de düşman kâfirlere karşı mücadelede çaba ve gayret sarf edeceklerine, onları bu şehirlerde ve kalelerde bozgunculuk yapmaktan uzak tutacaklarına dair sözleşip anlaştı. Aralarında, Emir Necmeddin İlgazi b. Artuk'un sözünü yerine getirmesi için Mardin'e gitmesi hususunda ittifak gerçekleşti. İlgazi çevre bölgelerden Türkmenleri toplayarak onları şirk ve dalalet fırkalarını yok etmek için yüreklendirdi. Aynı zamanda görüşler, Zahireddin Atabek'in bu hali kuvvetlendirmesi ve beklentileri kolaylaması için onunla beraber gitmesini gerekli kıldı.512 yılının Ramazan ayının ilk 10 günü (16-26 Aralık 1118) içerisinde yürüyüşe geçtiler. Zahireddin Atabek, Türkmen taifeleriyle beraber onların durumlarını düzeltmeye ve kalabalık cemaatleri ve muzaffer birlikleriyle Şam'a ulaşmaları için hazırlanmalarına karar verdikten sonra geri döndü. Türkmenler 513 yılının Safer ayında (Mayıs/Haziran 1119) İslam'ın zaferi ve mülhitlerin emellerini kökünden kesmek maksadıyla orduya katılmak için geleceklerdi. Zahireddin Atabek, kararlaştırılan ve uzakta olmayan vakit gelene kadar Dımaşk'ta ikamet ederek 513 yılı Rebiülevvel ayının başında (Haziran 1119) Halep'e gitti.

Irak tarafından, Emirül-Müminîn Muktedi-Billâh'ın oğlu Halife Emirü'l-Mü'minîn İmam Mustazhir-Billâh'ın kendisine musallat olan ve ölümüne kadar devam eden bir hastalık sonucu vefat ettiği haberleri geldi. 512 yılı Rebiülahir ayının 14'ü Perşembe gecesi[230] (4 Ağustos 1118) Rabbinin rahmetine kavuşan Müstazhir-Billâh'ın hilafet süresi 26 yıl 2 ay ve birkaç gündü. O iyi huylu, adaleti ve insaflı olmayı seven, zulme ve sapkınlığa tevessül etmeyi yasaklayan birisiydi.[231] Ondan sonra yönetimi, veliaht oğlu Ebû Mansûrü'l-Fazıl, el-Musterşid-Billâh Emirü'l-Müminîn b. Ebü'l-Abbâs Ahmed el-Mustazhir-Billâh Emirü'l-Müminîn üzerine aldı. Onun için yeniden

[230] İbnü'l-Kalânisî, Müstazhir-Billâh'ın ölüm tarihini 2 gün geç kaydederek hatalı olarak vermiştir, bkz. Abdulkerim Özaydın, Müstazhir-Billâh, *DİA*, XXXII, s. 127-128.

[231] Azimî, s. 50; *el-Kâmil*, VIII, s. 579; Ebü'l-Fida, II, s. 51.

biat alınarak işler yoluna girdi. Tüm yörelere sabık halifenin kaybından dolayı üzüntüleri bildiren ve yeni halifeyi kutlayan mektuplar gönderildi

513 Yılı Başladı (1119-1120)

Zahireddin Atabek, alacakları tedbirler için belirledikleri vakit dolduktan sonra, aralarında aldıkları karara binaen Necmeddin İlgazi ile bir araya gelmek için Halep'e ulaştığı zaman kalabalık ve çok sayıda Türkmeni, dört bir yandan ona iltihak etmiş buldu. Onlar çok kuvvetli görünüyorlardı, sanki kurbanını gözetleyen aslan veya avının etrafında daireler çizen şahin gibiydiler. Antakya hâkimi Sir Roger'in topladığı kuvvetlerle, Frenk gruplarından müteşekkil ordusuyla ve Ermeni bölgelerinden ve nahiyelerinden devşirdiği Ermeni piyadelerle şehirden ayrıldığı haberi geldi. Kalabalık sayıdaki artçı birlikler hariç süvarilerin ve piyadelerin sayıları 20.000 aşıyordu, teçhizatları tastamam, silahları ise eksiksizdi. Onlar, Sermeda[232] olarak bilinen ve Antakya ile Halep arasındaki Dânisü'l-Bakl denilen bölgede ordugâh kurmuşlardı. Müslümanlar bunu haber alınca göz açıp kapayıncaya kadar hatta daha hızlı bir şekilde kartal kanatlarıyla yuvalarını korumak için onlara doğru uçtular. İki taraf birbirine yaklaşınca, Müslümanlar Frenklere saldırıp kılıç darbeleriyle ve ok atışlarıyla onları dört bir yandan kuşattılar. Hamdlerin üzerine olduğu Allah Teâlâ, âsîler topluluğuna karşı İslam birliklerine zafer lutfetti. 513 yılı Rebîülevvel ayının 7'si Cumartesi günü (18 Haziran 1119) gündüz vaktinde Frenklerin süvarilerinin ve piyadelerinin, atlarının ve silahlarının yerle yeksan olması bir saat bile sürmedi. Oradan, başlarına gelenleri haber verecek tek bir kişi bile kurtulmadı. Komutanları Sir Roger öldürülmüş bir halde maktullerin arasında bulundu. Bu çarpışmayı gören kişiler, Allah Teâlâ'nın ışık saçan ayetlerini görmek için muharebenin gerçekleştiği alanı turlarken yere yıkılmış bazı atların, üzerlerine isabet eden okların çokluğu nedeniyle kirpi gibi olduğunu gördüklerini anlattılar. Bu muzafferiyet en güzel zaferlerdendi ve İslam âleminin geçmiş yıllarda ve gelecek günlerde örneğine rast gelmediği lütfedilmiş bir galibiyetti. Antakya ise saldırmak isteyene av, ele geçirmek isteyene fırsat olarak koruyucularını ve askerlerini kaybetmiş, cesur ve kahramanlarını yitirmiş bir halde kaldı. Zahireddin Atabek, bu muharebede bulunmaması sebebiyle Antakya'nın bu durumundan ve hiçbir hazırlığa gerek kalmadan Türkmenleri oraya sevk etmekten habersiz kaldı. Bu

[232] Halep'in nahiyelerindendir. *Mucem,* III, s. 215.

gerçekleşecek emir ve yazılan kader gereğidir. Askerler ise ellerini dolduran, kalplerine güç veren, güzelliğiyle gönülleri hoş eden ganimetleri toplamayla meşguldüler. "*İşte bu onların harap olmuş evlerdir."*[233]Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.[234]

Bu zaferden sonra Dımaşk'a geri dönen ve 513 yılı Cemâziyelevvel ayının bitimine bir gece kala Cumartesi günü (6 Eylül 1119) şehre giren Zahireddin Atabek, Melik Şemsü'l-Mülûk Dukak b. es-Sultan Tacüddevle Tutuş b. Alp-Arslan'ın annesi Safvetü'l-Mülk Hatun'u uzun süren bir hastalığın bitkin düşürmüş olduğunu öğrendi. Neredeyse ölmek üzere olan Hatun, onun gelişini bekliyor ve göreceğini ümid ediyordu. Atabek onun yanına gelerek söylediklerini dinleyip vasiyetini kabul etti. Hatun, az bir müddet daha yaşadıktan sonra 513 yılı Cemaziyelevvel ayının sonunda Pazar günü (7 Eylül 1119) öğle ve ikindi namazı arasında Hakkın rahmetine, mağfiretine ve rızasına kavuştu. Ardından, kalenin Meydânü'l-Ahdar'a doğru uzanan kısmına inşa ettirdiği türbede oğlunun yanına defnedildi. O, iffetli kadınlardandı, dine ve sadaka vermeye düşkündü, salih amel arayarak zulümden kaçardı ancak kalbi kuvvetli, heybeti güçlüydü. Oğlu Melik Şemsü'l-Mülûk'ün vefatında Zahireddin konusundaki hedefleri için aldığı tedbirler hakimâneydi. Bu sayede işler yoluna girmiş ve yönetimde ve devlette durumlar düzelmişti, Hatun'un görüşlerini, saygınlığını ve yönetimini talep edip beklemesiyle bu işler Zahireddin'e kolay gelmişti. Zahireddin, onu kaybetmekten dolayı endişe duyup hüznü ve elemi kat kat arttı. Hatun'un geri de bıraktığı şeyleri teslim alarak biriktirip sakladığı şeyleri çıkarttı ve vasiyetini yerine getirdi.

Bu yıl, devletin komutanlarından ve ümeranın önde gelenlerinden Emir Hârik b. Gümüştekin el-Irakî Recep (Ekim/Kasım 1119) ayında vefat etti.

Bu yıl Irak tarafından, es-Sultan Mahmûd b. es-Sultan Gıyasü'd-Dünya ve'd-Din Muhammed b. Melikşah'ın amcası es-Sultan Sencer b. Melikşah'ın yanına Horasan'a doğru yola çıktığı haberleri geldi. Sultan Mahmûd, aralarında vuku bulan çarpışmalardan ve muharebelerden sonra huzura girerek halısına ayakbastı.[235] Sultan Sencer, ona izzet ve ikramda bulunup överek elde ettiği konumuna, idaresinin

[233] Neml Suresi 52. Ayet.

[234] İbnü'l-Kalânisî burada bir önceki sene meydana gelen Duks'un ölümünü açıklar gibi gözürkmektedir. Bkz. Runciman, *Haçlılar*, II, s. 123-124.

[235] Bu tabir itaat etmek manasına gelmektedir. Nitekim İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb'*te Sultan Alp-Arslan, Halep hâkimi Mahmûd b. Nasr'a kendi itaatine girmesi için elçi gönderdiğini anlatırken aynı tabiri kullanmıştır. *Zübde*, s. 174.

münasipliğine ve durumunun devam etmesine[236] karar verdi. Kızını onunla evlendirip toprakları hususunda onu tasdik etti ve hilatlerle onu şereflendirerek ödüllendirdi. Ardından Sultan Mahmûd emellerini ve taleplerini elde etmiş olarak ülkesi İsfahan'a geri döndü.

Bu yıl, Beytü'l-Makdis'ten gelenler anlattı ki: Halil peygamberin ve iki oğlu İshak ve Yakup peygamberlerin (salât ve selam üzerlerine olsun) kabirlerinin ortaya çıktığını anlattılar. Onlar, Beytü'l-Makdis'in altında bir mağarada bulunmaktaydılar ve canlı gibiydiler. Vücutları hiç bozulmamış kemikleri hiç çürümemişti. Mağarada onların üzerinde, gümüşten ve altından şamdanlar asılıydı. Ardından kabirler eski haline geri döndürüldü. Bu durum anlatanın söylediğidir en doğrusunu yalnızca Allah bilir.

514 Yılı (1120-1121)

Bu yıl Halep tarafından, Emir Necmeddin İlgazi b. Artuk'un mükûs ve erzak vergisi ile diğer vergileri ayrıca zâlimlerin zulümle koyduğu menfûr vergileri Halep halkının üzerinden kaldırdığı haberi geldi. Bunlar şükran, takdir, saygı ve dua ile kabul edildi. Mardin hakkında, orada şiddetli bir dolu yağdığı, böylesinin alışıla gelmişin dışında olduğu ve bundan daha büyüğünü gözlerin görmediği, suyun davarları telef edip ağaçların ve ekinlerin çoğunu harap ettiği anlatıldı.

Bu yıl, Necmeddin İlgazi, Zerdana'yı yıktı.

Bu yıl, Emir Belek b. Artuk, Afras er-Rumî'yi Konstantin Gabras[237] mağlup ederek Erzincan topraklarındaki Siryan kalesinde[238] beş bine yakın Rum'u öldürüp komutanları Gabras esir etti.

Bu yıl, es-Sultan Mahmûd'un Zaferani'nin aşağısındaki Hemedan kapısında kardeşi Mesud'un ordusunu yendiği haberi geldi.

Bu yıl, Frenklerin kralı olan Kont'un [239]gemiler eşliğinde denizden geldiği ve kalelerin çoğunu ele geçirdiği haberleri geldi.

---

[236] Irak sultanlığına. Bkz. Bundarî, *Irak ve Horasan Selçkluları Tarihi*, çev. Kıvameddin Burslan, Ankara, 1999, s. 123-124.

[237] Metinde Afras er-Rumî olarak geçmektedir. Osman Turan bu kişinin Konstantin Gabras olduğunu yazmaktadır. bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 189-190.

[238] İbnü'l-Kalânisî, Erzincan'ı, Andukan olarak kaydetmiştir. Şiran ise Gümüşhane havalisinde bulunmaktadır. *a..g.e.,* s.189

[239] Runciman, bu filonun Venedik Doj'una ait olduğunu söylemektedir. Runciman, *Haçlılar*, II, s. 137.

Bu yıl, Halep hâkimi Necmeddin İlgazi b. Artuk ile Frenkler arasında anlaşma yapılarak ateşkese, barışa ve her iki tarafın da bir diğerine zarar vermekten geri durmasına karar verildi.

Bu yıl, es-Sultan Mahmûd'un oruduyla birlikte Hille'ye Dübeys b. Sadaka b. Mezyed'in üzerine doğru harekete geçtiği haberi geldi. Sultan, Hille'yi yağmalayarak ordusunu yenilgiye uğrattı. Dübeys ise Caber kalesi hâkimi Emir Şihabeddin Mâlik b. Sâlim b. Mâlik'ten yardım isteyerek oraya kaçtı. Emir Şihabeddin de onu himaye ederek ikramda ve saygıda bulundu. Onlar arasında hısımlık kurulduğu rivayet edilir.

Bu yılın Zilhicce ayında (Şubat/Mart 1121) el-Cezr nahiyelerinde[240] şiddetli ve korkunç bir fırtınanın koparak buradaki kiliseleri ve hisarları yıkıp bir çok zeytin ağacını kökünden söktüğü rivayet edilir.

Joscelin'in, Sıffin'de[241] konaklamakta olan Araplar ve Türkmenlere saldırarak onlardan ve Fırat kıyılarındaki davarlarından ganimet aldı ve dönerken de Biza kalesini yıktığı rivayet edilir.

515 Yılı (1121-1122)

Bu yıl, Sahibü'l-Emir el-Efdal b. Emirü'l-Cüyûş'un Ramazan bayramının ikinci günü (14 Aralık 1121) kendisine karşı kurulan bir tuzak sonucu Mısır'da öldürüldüğü haberleri geldi. Allah rahmet eylesin. Onun aleyhine olan bu tuzak bir fırsat doğana dek devam etti ve ardından fırsat ortaya çıktı; ona, maiyetiyle birlikte atın üzerinde Kahire'nin bazı çarşılarında dolaşırken tesadüf edildi. Son derece korunmuş, sakınılmış, önlemler alınmış ve teyakkuza geçilmişti bunlar şüphesiz Bâtınî gruplarına karşıydı, onlar için her türden silahlarla, kalabalık gulamlarla, hizmetlilerle ve kölelerle ayrıca çeşitli teçhizatlarla ve keskin kılıçlarla tedbirler alınmıştı. Ancak onun öldürülmesi planlanmış ve bir topluluk da hazır edilmişti. Fazla geçmedi ki, caddelerin birinden bir adam onun üzerine atladı ve böylece rikabdarları oyaladı. Emir el-Efdal b. Emirü'l-Cüyûş'un önünde bulunan diğer bir kişi ise üzerine saldırarak birçok kere onu vurdu ve bu darbeler neticesinde atının sırtından yere düştü. İki kişi de derhal öldürüldü. Emir sarayına götürüldüyse de son nefesini vermek üzereydi ve bir süre sonra aynı gün vefat etti. Onun ölümünden Bâtınîlerin sorumlu olduğu iddia edildi. Ancak bu doğru değildir.

[240] Halep'in köylerinden birinin ismidir. *Mucem,* II, s. 132-133.

[241] Fırat Nehri üzerinde Rakka ve Bâlis arasında yer almaktadır. *Mucem,* III, s.424-415

Aksine bu asılsız bir iddia ve saçma bir yalandır. Bu olay konusunda şüphe götürmez sahih rivayetlerin üzerinde ittifak ettiği tek sebep; onunla efendisi Emirül-Müminîn Âmir Biahkâmillah arasında, ona sıkıntı verdiği, nefsinin meylettiği şeylerden alıkoyduğu ve bazı zamanlarda ona karşı düşmanlık hissettiği için olan anlaşmazlıktır. Aralarındaki bu anlaşmazlık sürekli devam etmiş ve Mısır ahalisinin çoğunun bundan haberi olarak hakkında konuşur olmuştu. Âmir, kendisinin selameti için Sahibü'l-Emir el-Efdal'in sarayına geldiği vakit ya da bayram vakitlerinde ona karşı suikastta bulunmaya niyet etmişti ve sonunda bu işi bitirmek için cesaretini topladı. Ancak Emir Ebü'l-Meymun Abdülmecid, onu bu işten alıkoyarak şöyle dedi:"*Bu iş bu durum üzere sonuçlanırsa nefret ve kötü nam olur. Çünkü bu ve babası 50 yıldır hizmetimizde olmuşlardır. Ülkenin dört bir tarafından insanlar bu adamdan başkasını tanımıyorlar. Böyle bir durumda bu sıfatları haiz kişi için bizim verdiğimiz karşılık için ne söylenir? Bu çirkin bir karşılık ve çok kötü bir mükâfattır. İnsanlara bu konuda ne mazeret sunarız? Onlar, bizim içimizde Emir hakkında ne olduğunu ve ona kin gütmemizin sebebini bilmezler. Onun hakkında zahiren bildikleri halis bir dostluktan, sadık bir itaatten, devleti muhafaza etmekten ve korumaktan başka bir şey değil. Hiç şüphesiz zorunluluklar onun mevkiine başka birini tayin etmeyi ve bu görevde ona güvenmeyi gerekli kılar. O kişi, Emir el-Efdal b. Emirü'l-Cüyûş'un hükmettiği gibi ya da onun hâkimiyetinin bir kısmıyla hükmedecek, diğerlerinin başına gelenlerden ötürü canı için korkarak sarayımıza girmekten tedirgin olacak şayet bize gelirse çekinerek ve amade olarak [gelecek], yanımızdan çıkarsa da ürkek ve hazırlanmış olarak çıkacak bunlar tasalanmayı kuvvetlendiren fiillerdir. Bunlar bugün de yarın da idaredeki bozukluğa dalalet eder. Aksine alınacak tedbirdeki doğruluk; Emir el-Efdal b. Emirü'l-Cüyûş'un işlerine hâkim, onun bâtınına ve zâhirine vâkıf* Ebû *Abdullah (Muhammed) b. el-Betaihî'yi ona sevdirmektir. Sen Betaihî'ye haber gönderirsin ve vaatte bulunursun, onu el-Efdal'in makamı için ümitlendirir heveslendirirsin o kesin bunlara razı gelecektir. Şu iki konuda el-Efdal'e yardımcı olur, birincisi; din, çünkü mezhebi bizim mezhebimiz, itikadı ise dostluğumuz ve muhabbetimizdir, ikincisi ise dünya ve dünya sevgisi için, onun varlığı el-Efdal'in makamında dünya sevgisini artırır. Böylece onu tanımayan ve ona önem vermeyen kişilerle tuzak kurar ve el-Efdal atının üzerindeyken ona suikastta bulunduklarında dikkat göstermez. Biz de el-Efdal b.Emirü'l Cüyûş'u öldüreni yakalarsak onu öldürürüz, intikam isteğimizi, onun için üzüntümüzü ve kaybından ötürü kederimizi gösteririz bu sayede mazeretimiz bütün reayanın gözünde güzel olur, çirkin dedikodular ve kötü şöhret üzerimizden kalkar.*"

Âmir, bu hal üzere karar vererek işleri yerine getirmeye başladı ve bu durum onda açıkça görünüyordu. Sonunda Allah ona karşı kaçınılmaz kaderini yerine getirdi. Onun öldürülmesiyle Âmir, Mısır ve Kahire'de cümle ümerâdan saklamadığı büyük bir mutluluk yaşadı. Denilir ki: 515 yılı[242] Ramazan ayının sonunda Pazar günü, onun öldürüldüğü yer Mısır'da iki küçük çarşının üzerindeki köprünün ayaklarının yanındadır.[243] O zaman 57 yaşındaydı çünkü Akkâ'da 458 (1065-1066) yılında doğmuştu. O, sünnî mezheb üzere[244]güzel bir itikada sahipti, güzel davranışlı, reayaya ve askere karşı adaleti tercih eden, feraset ve tedbir sahibi yüce gönüllü, kararlı, keskin zekâlı, samimi, cömert, basiretli, haksızlıktan kaçan ve zulüm yollarından geri dönen birisiydi. Gözler onun için ağlayarak kalpler kederlendi. Ondan sonra hiçbir zaman öyle birisi gelmedi ve ölümüyle yönetim düzelmedi. el-Efdal b. Emirü'l-Cüyûş'un ölümünden sonra idare, efendisi Emirül-Müminîn Âmir Biahkâmillah'ın kontrolüne girdi ve onun bütün malları, hazineleri, sürüleri ve eşyaları müsadere edildi. Bunlar son derece bol ve fazlaydı. Geride kalan makamın akıbeti Âmir'in kararlarına göre şekillendi. Ebû Abdullah el-Betaihî'yi atayarak ve ona verdiği sözünü tuttu.

Bu yıl, Gürcülerin Durub'dan çıkarak Melik Tuğrul'un topraklarına yöneldikleri haberleri geldi. Melik Tuğrul, Halep hâkimi Emir Necmeddin İlgazi b. Artuk'tan, Türkmenlerden ve Emir Dübeys b. Sadaka b. Mezyed'den yardım istedi ve onların hepsi teşvik ve edildikleri ve yönlendirildikleri her şeyi kabul ederek büyük bir toplulukla ona doğru yola çıktılar. Gürcüler'in tamamı korkarak kaçtılar ve dağılmış bir vaziyette çekildiler. Müslümanlar onları baskı altına alarak Derbend'de sıkıştırdılar. Bunun üzerine Gürcüler Müslümanların üzerine geri dönerek onları hezimete uğratıp çok sayıda askeri öldürdüler. Ardından Tiflis'e doğru harekete geçip kılıç zoruyla burayı ele geçirdiler ve şehirde bulunan kim varsa öldürdüler.[245]

Bu yıl, Mısır'da üç gün süren kara bir fırtına koptu insanlardan ve hayvanlardan birçoğunu helak etti.

---

[242] Metinde 505 yılı olarak geçmektedir.

[243] Onur Özatağ, bu yer ismini "Suvâikatân" olarak çevirmişse de Mısır'da böyle bir yer tespit edilememiştir, muhtemelen bu kelime ile iki küçük çarşı kastedilmektedir. Özatağ, *Şam Tarihi*, s.84.

[244] Özaydın, "Efdal b. Bedr el-Cemalî", *DİA*, X, s.452-453.

[245] Onur Özatağ'ın eserinde, bu kısım zafer kazanan tarafın Müslümanlar olduğu şeklinde hatalı olarak çevrilmiştir. Özatağ, *Şam Tarihi*, s. 85.

516 Yılı (1122-1123)

Bu yıl Bağdat tarafından, Emir Dübeys b. Sadaka b. Mezyed'in asker toplayıp ordu kurduğu ve bu orduyla birlikte Bağdat'a yöneldiği, şehrin dış mahallelerine zarar verdiği ve etrafında bozgunculuk yaptığı haberleri geldi. Bunun üzerine Emirül-Müminîn İmam Müsterşid-Billâh hilafet sarayından çıktı. Askerler onun etrafında toplanıp Dübeys b. Sadaka'ya doğru harekete geçerek ona saldırdılar. Ordu, onu yendikten sonra Hille'ye gidip şehri yağma etti. Ayrıca Bağdat'taki Kureyş kabirleri ve içerisinde bulunan gümüş şamdanlar, perdeler, ipek kumaşlar yağmalandı. Sonrasında Bağdat'a geri dönerek 517 yılının Muharrem ayında (Mart 1123) şehre girdiler.

Bu yıl, Sultan Mahmûd'un, vezirine yakıştıramadığı ve uygun görmediği bazı şeylerden ötürü ona öfkelenerek yakalanmasını buyurduğu sonrasındaysa öldürülmesini emrettiği ve onun öldürüldüğü haberleri geldi. Sultan Mahmûd bu yılın Safer ayında İsfahan'a dönmek üzere yola çıktı.

Safer ayında (Nisan/Mayıs 1122) Halep tarafından, Melik Rıdvan'ın veziri Ebü'l-Fazıl b. el-Mevsul'un bu ay içinde Halep'te öldüğü haberi geldi. O güzel davranışları olan hayırlı işlere meyilli, şerre düşmekten kaçan birisiydi.

Bu yıl büyük bir sel gelerek Caber kalesi civarına kadar ulaştı ve evin barkın çoğu suyun altında kalarak yıkıldı. Sel, bu evlerden bir atı çıkartıp onu Caber'in dışından Fırat tarafındaki surların en üstünden atana kadar sürükledi. Denilir ki, bu kuvvetli selle yıkılan evlerin sayısı 800 adettir.

Denilir ki, Emir Necmeddin b. Artuk ordusunun başında Halep'ten çıkarak Fırat'ı geçti. Bu sırada Frenklere tesadüf ettiyse de onlarla karşılaşmadı. Onların dış mahallelerinden ele geçirdiği yerleri mahvedip Halep'in dışındaki Funeydık'a çekilmek üzere geri döndü.

Bu yıl, deniz askerleri ve ordudan birliklerle yüklü Mısır donanması Sur'a ulaştı. Donanmanın başında aynı vali vardı ve o, Zâhirüddin tarafından atanan Sur valisi Emir Seyfüddevle Mesud'a karşı tuzak kurmuştu. O, valiyi selamlamak üzere donanmaya gittiğinde inmesini istediler ve komutanın gemisine ulaştığı vakit onu hemen yakalayıp tuzağı neticelendirdiler. Bunun üzerine şehir onların eline geçti. Donanma yelken açıp Mısır'a ulaştığı sırada yanlarında Emir Mesud da vardı. Mısır'da ona saygı gösterilerek bir saraya yerleştirilip ihtiyaç duyacağı ne varsa temin edildi. Bu tuzağın sebebi ise Sur ahalisinin Âmir Biahkâmillâh'a birbiri ardınca gelen şikâyetleriydi bunun üzerine

görüşler ona karşı tedbir alınmasını ve valilikte onun namına ne varsa kaldırılmasını gerektirdi. Onun Sur'dan çıkmasının cezası ise şehirde yönetimin kötüye gitmesi ve Sur'un Frenklerin eline kayması ve nihayetinde onların ülkelerine katılmasıydı.

Bu yıl, Recep ayında (Eylül/Ekim 1122) Nurüddevle Belek b. Artuk'un ordusuyla birlikte Ruha'daki Frenklere karşı harekete geçtiği, onları yenerek bozguna uğrattığı komutanlarından Joscelin'i, onun halasının oğlu Galeran[246] ve Frenklerin ileri gelenlerinden bir grubu Suruç'ta esir ettiği haberi geldi.

Necmeddin İlgazi b. Artuk'un kendisine ârız olan bir hastalık neticesinde Diyarbekir bölgesindeki Meyyâfârikîn'in dış bölgelerinden el-Fuhûl olarak bilinen köyde konaklarken bu yılın Ramazan ayının 6'sında (8 Kasım 1122) vefat ettiği haberi geldi. Ondan sonra yerine oğlu Şemsüddevle Süleyman ve kardeşi Timurtaş geçmiştir. Necmeddin'in oğulları Mardin'e hükmederek bir süre ittifak halinde kaldılar ancak daha sonra aralarında anlaşmazlık çıkarak ikisi birbirinden ayrıldı.

Bu yıl, Rebiülevvel'in sonunda (Haziran 1122) Dımaşk şahnesi Hacip Feyruz vefat etti.

517 Yılı (1123-1124)

Bu yıl, Bağdat tarafından Emîrü'l-Mü'minîn İmam Müsterşid-Billâh'ın, kendisine karşı muhalefet içinde olduğu, isyan ilan ettiği ve civarda bozgunculuk yaptığı için Emir Sadaka b. Dübeys el-Mezyed'in üzerine yürümeye niyet ederek harekete geçtiği ve ordusunun arasında Aksungur el-Porsukî'nin de bulunduğu haberleri geldi. Onlar Hille'ye ilerleyerek şehri yağmaladılar. Bağdat'ta ise fiyatlar arttı öyle ki 6 rıtl ağırlığında ekmeğin fiyatı bir dinara ulaştı. Halep tarafından da şehrin hâkimi Emir Bedrüddevle Süleyman b. Abdülcebbar b. Artuk ile Frenkler arasında Esarib kalesinin Frenklere teslimi şartıyla bu yılın Safer ayında ateşkese karar verildiği haberi geldi. Frenkler kaleyi teslim alarak ele geçirdiler. Barış bu şekilde devam ederek Müslüman ve Frenk bölgelerinin durumları düzeldi ve iki taraf arasında gelip gidenler için yollar emniyet altına alındı.

Bu yıl, Safer ayının 9'unda (8 Nisan 1123) Frenk kralı Baudoin'in ordusuyla birlikte Halep'e Emir Belek b. Artuk'a doğru yürüyüşe geçtiği haberi geldi. Gerger

[246] Metinde Kalyan olarak geçmekteyse de Birecik Kontu Galeren'dir. bkz. Runciman, *Haçlılar*, II, s.133; Demirkent, *Urfa Kontluğu*, II, s. 29-31

kalesine saldırmakta olan Emir Belek ise derhal Baudoin'e doğru harekete geçerek ikisi Sence taş köprüsü yakınında karşı karşıya geldiler. Emir Belek onu yenip esir etti. Ayrıca ordunun ileri gelenlerinden bir grubu da esir ederek Frenk komutanı Joscelin ile birlikte Harput kalesindeki bir zindana hapsetti.[247]

Safer ayının sonunda (Mayıs 1123) Zâhirüddin Atabek ordusuyla birlikte yola çıkarak Humus çevresine saldırıp evlerin bazılarını yağmaladı ve yaktı. Togan Arslan b. Hüsamüddevle ise şehrin hâkimi Hayır Han'a yardım etmek için Humus'a ulaşmıştı. Zâhirüddin Atabek de oradan Dımaşk'a geri döndü.

Halep tarafından, Emir Belek b. Artuk'un bu yılın Rebiülevvel ayında (Nisan/Mayıs 1123) Halep'e saldırarak tarlaları yaktığı ve Cemaziyelevvel ayının başında Salı günü şehri, amcası Abdülcebbar b. Artuk'un oğlu Bedrüddevle'den eman ile teslim alana kadar baskı altına aldığı haberi geldi. Bedrüddevle, Rebiülevvel ayında da Harran'ı teslim etmişti.

Bu yıl, Levâte[248]ordusundan kalabalık bir birliğin batıdan Mısır'a ulaştığı etrafında bozgunculuk yaptığı haberleri geldi. Bunun üzerine el-Efdal eş-Şehid b. Emirü'l-Cüyûş'un makamına geçen Memûn Ebû Abdullah b. el-Betaihî, Mısır ordusunun başında efendisi İmam Âmir Biahkamillah b. el-Müstalî-Billâh'ın emriyle onların karşısına çıktı ve saldırıya geçerek onları yenilgiye uğrattı. Me'mun, onlardan çok sayıda kişiyi öldürdü veya esir etti. Ayrıca onlara her sene ödeyecekleri belirli bir miktar haraç belirledi. Sonrasındaysa Levâte ordusu yurtlarına geri döndü. Memûn ise ganimet almış ve muzaffer halde galibiyet sevinciyle Mısır'a geri geldi.

Bu yıl Mısır donanmasının denizde Venedik donanmasıyla karşılaştığı ve savaşa tutuştuğu, Venedik donanmasının Mısır donanmasını yendiği ve onlardan birçok gemiyi ele geçirdikleri haberi geldi.

Bu yılın, Rebiülevvel ayının ilk on günü içinde (29 Nisan- 9 Mayıs 1123) Emir Belek b. Artuk Bâre[249] kalesini zapt ederek piskoposunu esir aldı.

---

[247] Azimî, 55; *el-Kâmil*, VIII, s. 234, Runciman, Haçlılar, II, s. 134; Demirkent, *Urfa Kontluğu*, II, s. 29-31; Belek b. Behram'ın Halep'teki faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Zübde*, s.285-289.

[248] Yakût el-Hemevî, Levata'nın berberî bir kavim olduğunu söylemektedir, *Mucem*, V, s. 34; ayrıca Makrizî de *İttiazü'l-Hünefa* adlı eserinde Levata kavminden bahsetmektedir:" o, öldükten sonra birçok kitap Magrib'e götürülmüş ve Levatalar bunları almıştır." demektedir. Makrizî, *İttiazü'l-hünefa, bi-ahbâri'l-eimmeti'l-Fâtımîyyin el-Hulefa*, II, Kahire, 1996 s. 295.

[249] Halep nahiyelerinden bir köydür ve Zaviyetü Bare denilen tarlalara sahiptir. *Mucem*, I, s. 320

Bu yıl Harput tarafından, Frenk komutanlarından Kral Baudoin (II.) er-Rueys'in, Joscelin'in ve Emir Belek'in esirleri olan ve Harput kalesine tutuklu bulunan diğer bazı kimselerin kendi aralarında bir plan kurdukları ve kaleyi ele geçirdikleri, sonrasındaysa kaçtıkları…….[250] Kral Baudoin'in yakalanamayarak canını kurtardığı aynı gün Bâre piskoposunun da esaretten kaçtığı haberleri geldi.

Zikredilen aynı ay içersinde Emir Nurüddevle Belek ordusuyla birlikte Harput'a doğru yürüyüşe geçti ve kaleyi, saldırıya geçen Frenklerden geri alana kadar baskı altında tuttu. Ardından burayı koruyacak ve teyakkuz halinde bulunacak kişileri kaleye yerleştirdi.

Bu yıl, Hama valisi Mahmud b. Karaca'nın askerleriyle şehirden çıktığı ve Efamiyye'nin yolunu tuttuğu haberi geldi. Mahmud b. Karaca, Efamiyye'nin etrafına saldırırken kaleden atılan bir ok eline isabet etti. Ok çıkartıldığında yarası azdı ve durumu ağırlaşarak fazla geçmeden bu sebepten öldü. O, zinakâr, zalim ve söz dinlemez birisiydi. Hama ileri gelenlerinden bir topluluğu birbirlerini şikâyet etmeleri sebebiyle zalimce ve düşmanca öldürtmüştü. Zâhirüddin bu haberi öğrenince derhal Hama'yı teslim alacak ve idareyi üstlenecek güvenilir kişileri gönderdi.

Bu yıl, Sultan Muhammed'in iki oğlu, Sultan Mugisü'd-Dünya ve'd-Din Mahmûd ile Tuğrul arasında mücadele gerçekleştiği haberi geldi. Sultan Mahmûd askerlerini Tuğrul'a karşı düzenleyerek onu hezimete uğratıp kaçarak ordusunu esir etti. Bunun üzerine Tuğrul Emir Dübeys b. Sadaka b. Mezyed'den destek isteyerek kardeşine karşı kendisine yardım etme çağrısında bulundu. Emir Dübeys de onun bu isteğine karşılık verdi.

Bu yıl, Zâhirüddin Atabek ed-Dımaşkî ve Seyfeddin Aksungur el-Porsukî'nin orduları arasında musibet yaşandı. Ordular toplanıp Halep'in dış bölgesindeki Azez'e saldırdı ve işler kolaylaşana kadar gedikler açarak ve hücum ederek şehri baskı altına tuttular. Bu sırada Frenkler dört bir yandan toplanarak orduları Azez'den uzaklaştırmak için harekete geçtiler. İki taraf karşı karşıya geldiğinde Müslümanların ordusu hezimete uğradı, öldürülen öldürüldükten esir edilen esir edildikten sonra dağıldı. Bunun üzerine aynı yılın Cemaziyelevvel ayında (Haziran/Temmuz 1123) Zâhirüddin Atabek Dımaşk'a geri döndü.

[250] Metnin bu kısmında boşluk vardır.

Yine bu yılın Ramazan ayında (Ekim/Kasım 1123) Hacib Ali b. Hâmid, Zâhirüddin Atabek'in elçisi olarak Mısır'a gitti.

518 Yılı (1124-1125)

Bu yıl Irak tarafından, Sultan Sencer'in kendi eliyle ona yazdığı mektubuyla Horasan bölgesinden geri dönen Kadı'l-Kudât Zeynül-İsam Ebû Sa'd Muhammed b. Nasr b. Mansûr el-Herevî'nin öldüğü haberi geldi. O, Hemedan Camii'nde mola verdiği sırada, camiye Bâtınîler tarafından yerleştirilmiş bir grup hiç beklenmedik bir anda onun üzerine hücum ederek hançerlemek suretiyle onu öldürdüler ve hemen kaçtılar. Onlardan ne bir haber alındı ne de izlerine rastlandı. Korkudan hiç kimse onları takip de etmedi. Böylece şehit olarak Hakkın rahmetine kavuştu. Bu, karşı konulması mümkün olmayan yazılmış takdirden ve engel olunması imkânsız kaderin ulaşmasındandır. Bu olay bu yılın Recep ayında (Ağustos/Eylül 1124) gerçekleşti.

Bu yıl, Frenkler uç şehri Sur'u eman ile ele geçirdiler.[251] Bu durumun açıklaması şöyledir: Sur valisi Emir Seyfüddevle Mesud'un şehirden çıkmasını ve donanmayla birlikte Mısır'a götürülmesini gerektiren durumun bahsi daha önce geçmişti. Bunları tekrar etmeye ve sözü uzatmaya gerek yok. Mesud'dan sonra Mısır tarafından görevlendirilen vali Sur'a ulaştığında şehir ahalisinin içi rahatladı ve o, Zâhirüddin'e durumu bildiren bir mektup yazdı. Zâhirüddin idarenin, Sur'u yöneten kişide olduğunu, onun düzenlediği ve karar verdiği şeylere bırakıldığını içeren bir cevap verdi. Frenkler bu durumu ve Mesud'un Sur valiliğinden ayrıldığını öğrendikleri zaman ittifak ederek şehir üzerindeki istekleri harekete geçti ve aralarında Sur'u ele geçirmekten konuşur oldular. Ardında da buraya saldırmak ve baskı kurmak için asker toplamaya ve hazırlanmaya başladılar. Bu işlerin haberi valiye ulaştıysa da şehirdeki asker ve erzak azlığından dolayı onun Frenklere karşı gücü yoktu ve kuşatmalarına dayanamazdı. Bu hali Mısır hâkimi Âmir -Biahkâmillâh'a bildirince fikirler, Zâhirüddin Atabek'in daha önce uyguladığı kanunlar üzere tekrar Sur'u yönetmesi, koruması, müdafaa etmesi ve savunması için valiliğin ona geri verilmesini gerektirerek Zâhirüddin adına bir valilik menşuru yazıldı. O ise kabiliyeti, mahareti ve cesareti olmayan bir topluluğu yönetimi üstlenmeleri için görevlendirerek bu şekilde Sur'un idaresini kötüleştirdi. Bu sebeple Frenklerin emelleri Sur şehrine doğru yönelerek burayı baskı altına almak için

[251] Azimî, s.58; *el-Kâmil*, VIII, s. 639-641; Ebü'l-Fida, II, s. 60.

ilerlemeye ve hazırlanmaya başladılar. Frenkler bu yılın Rebiülevvel ayında (Nisan/Mayıs 1124) Sur'un dışında ordugâh kurarak hücum ve kuşatma vasıtasıyla erzak azalıp yiyecek tükenene kadar şehri baskı altına aldılar. Zâhirüddin ordusuyla birlikte Sur'u savunmak için Banyas'a yürüdü.

Sur için Mısır'a yardım çağrısında bulunan mektuplar gönderildi. İnanç zayıflayana ve ahali yok olmanın eşiğine gelene kadar günler bu şekilde devam etti. Atabek işin aslını ve düzeltilmesinin imkânsızlığını öğrenince şehre yardım etme hususunda ümitsizliğe düştü. Ardından Sur'un teslim edilmesi kararlaştırılana kadar Frenklere, güzel ve hoş sözler içeren ayrıca şehirdeki herkese güvence verilmesi, ordu ve reayadan ayrılmak isteyenlerin götürebildikleri mallarıyla çıkması, kalmak isteyenlerin ise kalması konusunda onları teşvik ve tehdit eden mektuplar gönderdi.

Atabek Frenklerin tam karşısında ordugâhını kurdu. Şehrin kapıları açıldı, insanlara çıkmaları için izin verildi. Onlardan her biri taşımaya gücünün yettiği kendisine hafif gelen mallarını alıp ağır gelenleri ise geride bıraktı. İki ordunun arasından çıkıyorlardı ve Frenklerden hiç kimse onlardan hiçbirine saldırmıyordu bu şekilde askerlerin ve reayanın tamamı ayrıldı. Zayıf olanlar ile ayrılmaya gücü yetmeyenler hariç şehirde tek bir kişi bile kalmadı. Bazıları Dımaşk'a gelerek ülke içinde dağıldılar. Bu 518 yılı Cemaziyelevvel ayının 23 Salı günü (8 Temmuz 1124) gerçekleşti.

Bu yıl, Frenklerin kendi bölgelerinden toplandıkları, Halep'e saldırarak şehirde bulunanlarla savaşmaya başladıkları ve baskı altına aldıkları haberi geldi. Halep'te erzak tükeninceye ve ahali yok olmanın eşiğine gelinceye kadar durum bu şekilde devam etti. Bu hâl onları iyice sıkıştırınca ve sabırları tükenince, Musul hâkimi Seyfeddin Aksungur el-Porsukî'ye içinde bulundukları durumu şikâyet eden, başlarına geleni açıklayan, Frenklere karşı yardımını ve onları kâfirlerin elinden kurtarmasını isteyen bir mektup yazdılar. Aksungur el-Porsukî'nin bu sebeple canı sıkılarak neşesi kaçtı. Onlara doğru yürüyüşe geçmek için derhal hazırlığa başlayıp tüm gayretini şehri savunmaya sarf etti.

Aksungur el-Porsukî, bu yılın Zilhicce ayında (Ocak/Şubat 1125) Halep'e ulaştığında Frenkler onun gelişini, kendilerine yaklaştığını ve sahibi olduğu güç, kuvvetinin büyüklüğünü haber alınca gerisingeri hezimet içinde kaçtılar. Süratli atlarla Frenklerin peşine düşüp gırtlaklarından yakaladıkları kim varsa sağdan soldan

topladılar. Alçak bir şekilde kaçanlardan hiçbiri Antakya'ya varana kadar dönüp de arkasına bakmadı. Frenkler ordugâhlarında onları sıcaktan ve soğuktan koruyacak evler ve meskenler kurmuşlardı ve arada kalmak hususunda ısrarcıydılar. Ancak hamd sahibi Allah Teâlâ Halep ahalisine lutfederek onları belalardan kurtarıp sıkıntılardan azâd etti. Aksungur el-Porsukî bu güzel hareketi sayesinde büyük sevap ve dua aldı. O, Halep'e girerek ahaliye güzel davranışlarda bulunup iyi muamele etti ayrıca şehrin korunması ve savunulması için çalıştı böylece Halep'teki durumları düzelerek dış mahalleleri bayındır hale gelip yolları emniyet altına alındı ve kervanlar malları ve eşyalarıyla art arda Halep'e geldi.

Bu yılın kış mevsiminde, Kanun[-i Evvel] Kanun[-i Sani] ve Şubat ayının büyük bir kısmında Şam topraklarına yağmur yağmadığından ekinler mahvolarak fiyatlar arttı. Kıtlık Şam topraklarının büyük bölümüne yayıldı. Ardından Allah'ın rahmeti kullarına yetişti ve ümitsizliğin ardından yağmur yağdırdı. Topraklar, öldükten sonra bu yağmurlarla yeniden canlandı, ekinler kuruduktan sonra yeniden bitti. Böylece gönüller rahatlayarak ümitsizlik ve kaygıları yok oldu. Bu yıl, Halep, Dımaşk ve çevresinden Rahbe, Kale ve Musul'a kadar fiyatlar artış göstererek [5]19 yılına (1125-1126) kadar devam etti. Bu sırada pek çok zayıf kimse açlıktan öldü.

519 Yılı (1125-1126)

Bu yıl Mısır'dan, el-Efdal'in gulamlarından olan ve onun öldürülmesi için tuzak kurarak katline yardım eden iki gulamı, Me'mun Ebû Abdullah'ın ve kardeşi Mutemen İbnü'l-Betaihî'nin tutuklanması için Âmir -Biahkâmillâh'ın emir verdiği haberleri geldi. Onlara kin güdülen bazı sebeplerden ve aklarında duyulan bazı yakışıksız şeylerden dolayı Şaban ayında (Eylül 1125) ikisi de tutuklanarak malları ve hazineleri müsadere edildi.

Bu yıl, Beytü'l-Makdis hâkimi olan Frenk Kralı Baoudoin'in bölgesinden, Dımaşk nahiyelerinden Havran'a saldırarak burada fesat çıkarmak ve bozgunculuk yapmak için asker toplandığı ve hazırlık yapıldığı haberleri geldi. Ardından Dımaşk'a yakın olan noktalardan saldırı düzenlemeye başlayarak Havran'ı baskı altına aldılar, buraya gelenler için yolları kestiler. Bu haberi öğrenip doğrulayınca Frenklerle karşılaşmak ve onlara karşı cihat etmek için Zâhirüddin Atabek hazırlıklara başladı. Tükmenlerin ümerasına, komutanlarına ve önde gelen kişilerine durumu bildiren

mektuplar yazarak onlardan Frenklere karşı yardım istedi ve onlara ihsan ve lütuflarda bulunmayı vaat etti. Zâhirüddin Atabek ordusuyla birlikte hareket halindeyken Frenklerin, Taberiyye'ye yakın oldukları, Mercü's-Suffer ve Şerhub üzerinden ülkenin dış bölgelerinin yolunu tutacakları haberi ona ulaşınca Mercü's-Suffer'de ordugâh kurdu. Çevre valilere askerleriyle kendisini takviye etmelerini yazdı. Türkmenlerden en cesurlarından iki bin süvari, cihat arzusuyla savaş ve dövüş için yarışarak ulaştılar ve çok sayıda insan Atebek'e katıldı. Frenkler Atabek'in ve ordunun Mercü's-Suffer'e yerleştiğini öğrendikleri zaman ona doğru ilerleyerek tam karşısında ordugâh kurdular. Göz göze geldiklerinde iki ordunun öncüleri birbirlerine saldırdı. Bu yılın Zilhicce ayının 27'si Salı günü (24 Ocak 1126) geldiğinde Dımaşk ahdâsı, gençleri ve toyları, köy, kasaba ve çevre bölgelerin askerleri, cesaret ve kahramanlıklarıyla bilinen Bâtınî gençleri, Humus ve diğer bazı bölgelerden, Akabe'den, Kasru-Haccac'dan[252] ve eş-Şagûr'dan[253] pek çok insan pürsilah, atlı ve yaya olarak yazılmış kader ve verilmiş hüküm için bir araya geldi. Onları destekleyen gönüllülerle ve mütedeyyinlerle beraber savaştan önce orduya katılmak için yürüyüşe geçtiler. İslam ordusunun gücü, çokluğu, Frenklere karşı zafer isteği ve cesareti yayılmıştı. Hiç kimse, Frenklerin bugün ölüp gideceklerinden, helak olacaklarından ve onların mevcudiyetinin Müslümanlar için kolay bir lokma olduğundan şüphe duymuyordu. Türkmenlerden kalabalık bir grup Frenklerin etrafına saldırarak bazılarını ele geçirip onlara üstün gelince Frenkler böyle bir orduya güçlerinin yetmeyeceğini anladılar ve korkarak ölüp gideceklerine inandılar. Ardından son derece korkakça ve ödlekçe, fevkalade rezil olmuş ve ürkmüş bir halde bölgelerine geri dönmek üzere hepsi birden tuttukları mevzilerinden ayrıldılar. Türklerden bir birlik Frenklerden gitmekte olan bir müfrezeyi ok yağmuruna tutarak ağırlıklarından ve hayvanlarından çok miktarda ganimet aldıkları gibi ordugâhlarında bulunan meşhur bir kiliseyi de ele geçirdiler. O zaman askerlerin şevkleri artarak Frenklere saldırıya geçtiler. Frenkler ise kaçarak ne arkasındakilere bakıyorlar ne de yetişemeyenleri umursuyorlardı. Korku onları öyle bir sarmış öyle bir sıkıştırmıştı lehlerine veya aleyhlerine olduğuna bakmadan kendilerini Müslümanların üzerine atmaya mecbur etti. Frenkler toplanarak İslam ordusunun üzerine geri döndüler ve bilindik saldırılarıyla hücuma geçip Müslümanları yenerek hezimete uğrattılar. Arkalarında kalan, korkusunun alıkoyduğu veya ecelinin kendisini terk ettiği kim varsa öldürdüler ve ordu tam bir bozguna uğradı. Ardından Frenkler, piyadelerin üzerine

[252] Dımaşk'ın Babü'l-Câbiye kapısının dışında yer alan bir mahalledir. *Mucem*, IV, s. 357.

[253] Dımaşk'ın kapılarından olan Babü's-Sağir'de bir mahalle. *Mucem*, III, s. 310.

döndüler ki piyadelerin sayısı daha fazlaydı ve çok kalabalıktılar. Tamamıyla yok edilene kadar hepsini kılıçtan geçirdiler. Kaçanları, savaşarak Şahura[254]boğazına kadar takip ettiler ve mesafenin uzunluğuna ve rağmen Şerhub tarafından şehre [Dımaşk] yaklaştılar ancak sonra atlarını durdurdular.[255]

Bugünün öğlen vaktinin sonunda Zâhirüddin Atabek ve ordu Dımaşk'a ulaştı ve ertesi gün erkenden Frenklere saldırmak için aralarında karar aldılar. Ancak Frenklerin, saldırma ve takip etme konusunda alınan kararlardan korkarak bölgelerine geri dönmüş olduklarını öğrendiler. Allah dilediği gibi hükmeder.

520 Yılı (1126-1127)

Bu yıl Musul tarafından, şehrin hâkimi Emir İsfehsalar Seyfeddin Aksungur el-Porsukî'nin, Musul'daki Cuma mescidinde Zilkade ayında (Kasım/Aralık 1126) Bâtınîler tarafından şehit edildiği haberi geldi. Onu gözetlemek için yerleştirilmiş, uygun bir vakit gelene kadar onun dikkatsizliğini bekleyen bir grup üzerine atladı ve ecel kendisine ulaştı. Onun için aşırı derecede önlem alınmıştı, çok sayıda silahlı asker, candar ve pürsilah adam tarafından Bâtınîlerden korunuyordu. Ancak yazılmış takdire karşı koyulmaz, ulaşmış kadere engel olunmaz. Hatta üzerinde keskin kılıçların bilenmiş hançerlerin işlemediği demir zırh, etrafında Türklerden, Deylemlilerden Horasanlılardan envai çeşit silahlı gulam olsa bile. Aksungur el-Porsukî âdeti üzere Cuma farizasını ve alışkanlığı olan nafile ibadetleri yerine getirmek için camiye geldiği vakit sufî elbiseleri giymiş bu iğrenç fırkaya rast geldi. Şehit edildiği yerin yan tarafında namaz kılıyorlardı, dikkat çekmiyorlar ve şüphe uyandırmıyorlardı. Namaz başladığında bıçaklarıyla Aksungur el-Porsukî'nin üzerine saldırdılar ve pek çok kez onu vurdularsa da üzerinde olan demir zırha işlemedi, adamları ise ondan habersizdi. Emir, yanındaki kılıcı çekerek onlardan birine vurup öldürdü bu sırada onlardan biri bıçakların ona işlemediğini görünce bağırarak: "*Yazık size, başını, kafasını hedefleyin*." Bunun üzerine onlar darbeleri boğazına indirerek korumaları ve askerleri ona ulaşana kadar onu ağır

[254] Dımaşk'ın dışında bir geçit, bkz. Makrizî, *es-Sülûk li-marifeti-düveli'l-mülûk,* thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Beyrut, 1997, VI, s.251.

[255] İbnü'l-Esir, 520 yılı olaylarında Müslümanların salimen ve kayıpsız bir şekilde Dımaşk'a döndüklerini söylüyor, bkz. *el-Kâmil*, VIII, s. 655-656.

yaraladılar sonra da eceli geldi ve şehit olarak öldü. Ona saldıranların ise hepsi katledildi.[256]

Allah rahmet eylesin bu Emir'in yolu doğru, hareketleri güzeldi. Takdire şayan bir dosttu. Adalet ve insafı seven, gayet mütedeyyin, iyi huylu, hayır ve hayır ehline muhabbet duyan, salihlere ve fakihlere saygılı biriydi. İnsanlar onun için üzülerek bu şekilde ölümü için kederlendiler. Zâhirüddin Atabek bunu öğrendiği zaman onun için kederlenip duyduklarından ötürü canı sıkıldı. Ondan sonra yönetime oğlu Emir Mesud geçti. O asaleti ve zekâsıyla meşhurdu, feraseti ve metanetiyle tanınıyordu. Babasının yakın adamları, veziri, kâtipleri onun etrafında toplandı. O da babasının övülesi yolunu tuttu, teşekküre layık maksatlarını hedefledi. Onunla birlikte işler yoluna girerek arzu edilen münasip bir şekilde durumu düzeldi.

Bu yıl, Zâhirüddin Atabek Tedmür'e doğru yürüyüşe geçti. Tedmür'ü, şehrin valisi olan kardeşinin oğlunu öldüren yöneticilerin elinden, Rebiülahir ayının 12'inci gecesinin sona erdiği Perşembe günü (7 Mayıs 1126) geri alana burada kaldı. Tedmür'ün idaresinin, Emir Şihabüddin Mahmûd b. Tacü'l-Mülûk Börî b. Zâhirüddin'in hükmünde olmasına karar verilince şehir ona teslim edildi. Emir Şihabüddin de kendisinin ve şehrin korunmasını üstlenecek güvenilir kişilerle beraber buraya geldi.

Bu yıl, Zâhirüddin kendisinde bir hastalık zuhûr ettiğinden Halep'ten döndü. Zira onda bir hastalık baş göstermişti. Bu yılın Şaban ayında (Ağustos/Eylül 1126) Dımaşk'a girdi. Zikredilen ayda, Busra valisi, Emirüddevle Gümüştekin, daha önceden Busra için gönderdiği mektubun cevabıyla Mısır'dan Zâhirüddin'in yanına geldi, beraberindeyse Mısır hâkimi Âmir -Biahkâmillâh'ın elçisi olan Emir el-Müntedî b. Müsafir, el-Ganevî vardı. O muhteşem hilatler ve Mısır hediyeleri getirmişti.

Bu yıl, Bâtınî daîsi olan Behram'ın hali korkutucu bir hale gelerek Halep ve Şam'da durumu iyice kuvvetlendi. O gayet iyi gizleniyor ve kılık kıyafet değiştiriyordu. Bu şekilde ülkeleri ve kaleleri dolaşıyor hiç kimse de onu tanımıyordu. Nihayetinde Necmeddin İlgazi b. Artuk ve Zâhirüddin Atabek'in belirlediği bir takrir ve bu takrir sayesinde onu temin eden bir mektup ile birlikte Dımaşk'a geldi. Onun ve cemaatinin şerrinden korunmak için ikramda bulunularak, reaya ona karşı nezaket gösterdi istediği gibi hareket etmeye başladıktan sonraysa ona olan ilgi arttı. Bu şekilde bir bölgeden

[256] Azimî, s.60; *el-Kamil*, VIII, s. 651-652, Ebü'l-Fida, II, s. 61; *Buğye*, s. 126-134; Aksungur el-Porsukî'nin faaliyetleri ve ölümü için bkz. Zübde, s. 294-299.

diğerine gitti. İnsanların cahilleri, toplumun ahmakları, köylülerin ve ayak takımının düşkünleri, aklı olmayan ve dini bulunmayan kişiler onun peşinden giderek cemaatinin şerrinden emin olmak için ona sığındılar. Vezir, Ebû Ali Tahir b. Saad el-Mazdekanî Behram'ın mezhebinden olmadığı halde onun fikirlerini uygun bularak şer ağlarını yaymasında ve görünmez şerrini ortaya koymasında ona yardımcı oldu. Gücü iyice yayılıp ortaya çıkınca Zahireddin'in zikredilen veziri de faaliyetlerinde yardımcı olmak ve işlerinde elini güçlendirmek hususunda ona muvafakat göstererek Zahireddin'den, sığınacağı bir kale, korunacağı ve güven duyacağı bir hisar istedi. Bu istek üzerine 520 yılı Zilkâde ayında (Kasım/Aralık 1126) Zahireddin uç şehri Banyâs'ı ona verdi. Banyas'a ulaştığı vakit, sokak serserilerinden, köylülerin ve halkın düşkünlerinden ve ayak takımından oluşan saçmalıklarıyla ve yalanlarıyla aklını çeldiği, hileleri ve sapkınlığıyla kalplerini kazandığı işe yaramaz gürûhu ona katıldı. Onlarla birlikte musibetler arttı. Gerçek yüzlerinin ve iğrençliklerinin ortaya çıkmasıyla sıkıntılar fazlalaştı. Müminlerin en hayırlılarından fakihlerin, mütedeyyinlerin, ulemanın, ehlisünnetin, ayânın, namuslu ve iyi kişilerin gönülleri daralarak, kendilerine kötülük yapmalarından ve tuzak kurmalarından çekinerek bu gürûh hakkında konuşmaktan veya onlardan birini şikâyet etmekten kaçındılar. Çünkü bu Bâtınî gürûh kendilerine karşı çıkanları öldürmeye, sapkınlıkta yardım ederek arka çıkanları ise desteklemeye başlamıştı. Böylece ne sultan ne de vezir onları eleştirebiliyor, ne bir komutan ne de bir emir onların şerlerinin keskin ağzını köreltebiliyordu.

Bu yıl, Sultan Mugisi'd-Dünya ve'd-Din Mahmûd b. Sultan Muhammed b. Melikşah'ın Bağdat'a geldiği haberi ulaştı. Onunla Emirül-Müminîn Halife İmam Müsterşid-Billâh arasında, içinde bulundukları durumun bozulmasına ve ikisinin de birbirinden nefret etmesine neden olan yazışmalar ve mektuplaşmalar gerçekleşti. Durum sultanın ordusuyla hilafet sarayına, imamet merkezine ilerlemesine ve sarayında halife ile savaşa tutuşarak onu yenmeyi ve perişan etmeyi hedeflemesine neden olacak kadar tehlikeli bir hal aldı. Nefret ve anlaşmazlık sebepleri giderilene kadar düşmanlık devam etti ve fitne istenmeyen bir şekilde sürüp gitti. Sonrasında, Halife'nin veziri Celaleddin b. Sadaka'nın, mükemmel arabuluculuğu, güzel tavassutu ve münasip vekâleti sayesinde durum, sıkıntıların kusurlarından arındırılmış bir vaziyete geri döndü. Bununla birlikte Sultan bilinen itaati ve meşhur dostluğu ile Emirül-Müminîn emirlerini ve buyruklarına göre hareket etmeye geri döndü. Bu olay 520 yılı Zilhicce ayının son 10

günü içerisinde (6-16 Ocak 1127) gerçekleşmiştir. Aynı zamanda 521 yılı Muharrem ayının başında (Aralık 1127) gerçekleştiği de söylenir.

Bu yılın Recep ayında (Temmuz/Ağustos 1127), Dımaşk ümerasından Emir Turhan b. Mahmûd el-Şeybanî'nin kendisine musallat olan ve onu ölümüne sebep olan şiddetli bir hastalık sonucu vefat etti.

Bu yıl, Frenkler Râfeniyye'ye yürüyerek şehri baskı altına alarak Müslümanların hâkimiyetinden geri aldılar.

521 Yılı (1127-1128)

Bu yıl Irak tarafından, Horasan hâkimi Sultan Sencer b. Sultan Melikşah'ın veziri el-Muin'in Rebiülevvel ayında (Mart/Nisan 1126) Bâtınîlerin tertibi sonucu öldüğü haberi geldi. Onun, Bâtınîlerden bir grubu öldürmüş olan Sultanı, onların kökünü kazıması ve yeryüzünü onlardan temizlemesi için teşvik ettiği anlatılır. Bunun üzerine Bâtınîlerin alçaklarından bir topluluk, onda belirecek bir fırsatı ve dikkatsizlik göstermesini kollamak için hazırlandı. Ancak bu konuda hedefledikleri maksat gerçekleşmeyerek gayelerine ulaşmak pek kolay olmadı. Ardından aralarından alçak birini seçtiler ve o, vezirin ahırında katırların seyisi olarak istihdam edilene kadar tuzağa devam etti. Bâtınî, vezirin hayvanlarını görmek için geldiği sırada kolay bir fırsat elde edene kadar hizmetini yerine getirmeyi sürdürdü. Vezir, dikkatsiz ve hiçbir şeyden şüphe duymazken onun üzerine atlayarak öldürdü. Ancak hemen yakalandı ve sonrasında da katledildi. Bu vezir, iyi hareketleriyle tanınan güzel tesirleri olan, dinde sağlam inancında sâlih, işlerinde insaflı, konuşmalarında rehber biriydi. Vakti dolup da zamanı gelince derhal şehit olarak öldü ve razı olunmuş, övülmüş bir halde Rabbine ulaştı. Bütün işlerin akıbeti Allah'a aittir, takdir edilmiş kâr ve zarar onun elindedir.

Musul hâkimi Emir Seyfeddin Aksungur el-Porsukî'nin Musul'da camide, Bâtınîlerin eliyle şehit edilişinin -Allah rahmet eylesin- oğlu Emir Mesud'un hangi özelliklerle ondan sonra yönetime geçtiğinin açıklaması daha önce geçmişti. İşlerini yoluna koyduğu, cesareti arttığı ve yönetimi güçlendiği zaman kibre kapıldı. Yaşının gençliği onun ciğerlerini şişirdi. Bu durum onun daha önceki metanetinin ve basiretinin, cihat ve gaza faziletini kazanmak için kendisinde bulunan yiğitliğinin ve cesaretinin aksine onun aklına Şam ülkelerine saldırma ve İslam kalelerini ele geçirme, Frenk kuvvetleriyle mücadeleyi bir kenara bırakma fikrini soktu. Onun bu durumu,

Zâhirüddin'i, ona duyulan saygıyı, yüksek itibarını, güzel bir şekilde anılmasını, nâmının ve şanının büyüklüğünü kıskandığına delalet eden hikâyelerle Zâhirüddin Atabek'in kendisine iletildi. Emir Mesud, Şam bölgelerine saldırarak buralarda karışıklık çıkarmak ve bozgunculuk yapmak için hazırlık yapmaya ve ordu kurmaya karar vermişti. Zâhirüddin, basiretli birisinden zuhur etmeyecek ve zeki fikirlerinde ferasetli bir kişide görünmeyecek bu durumu öğrenince, ordusuyla beraber ona karşı harekete geçmek için hazırlanmaya karar verdi. Emir Mesud, Şam bölgelerine yaklaştığında Zâhirüddin'in ordusunu yenecek, taraftarlarını yok edecek ve hıncını alacaktı. Bundan sonra birkaç gün geçmemişti ki Rahbe'nin açıklarında şiddetli bir hastalığın musallat olması sonucu gençliğinin ipleri koptu, karşı konulmaz kader üzerine inerek onu aldı ve kaçınılmaz sona götürdü. Ondan ne kurtuluş vardır ne de sığınılacak bir yer. Kılıcı köreldi, destekçileri ve askerleri onu terk etti. Muhafızları onu kaderine teslim etti. Yakın adamları ve güvendiği kişiler ondan ayrıldı. Aynı anda, Mesud'un günahlarındaki veziri, yardımcısı ve danışmanı, Mesud'u öldüren kadere ortak olsun diye kendisini acele ettiren ağır bir hastalık neticesinde öldü. Babasının Türk gulamlarının önde gelenlerinden bir grup, kendi maksat ve hedeflerinde kullandığı, onun tercih ve isteklerine göre eksiksiz bir şekilde imal edilmiş sancaklarla birlikte kaçtılar. Onlar bu sancakları hediye etmek ve hediyeleriyle kendisine yakınlaşmak üzere Zâhirüddin Atabek'in yanına geldiler. Atabek onlara iyi davranarak son derece ikramda ve ihsanda bulunduktan sonra bu gulamları kendisi için ayırarak güvendiği ve samimi olduğu kişiler arasına dâhil etti. Kendisine gelişlerini güzel fiiller ve bol hediyelerle karşıladı.

Bu yıl Irak tarafından bir hastalığa tutulan ve bundan dolayı kendisi için endişelenen Sultan Mugisü'd-Dünya ve'd-Din Mahmûd'un tahtırevan ile taşınarak Hemedan'a doğru harekete geçtiği haberleri geldi. Hilafet merkezinin önünden geçerken Emirül-Müminîn Halife İmam Müsterşid-Billâh'a mektup göndererek daha önce aralarında gerçekleşen sıkıntıdan ötürü helallik isteyip ondan hakkını helal etmesini kendisine dua etmesini ve beddua okumamasını talep etti. Bunun üzerine sultana mektubun cevabı olarak cevapların en güzel ve hitapların en naziği gönderildi. Bu ikisinden dolayı sultanın gönlü rahatlayarak onları hürmet ve samimiyet içinde dinlemek için isteği arttı. Sonra Sultan bu hastalığından şifa bularak tembellikten ve durgunluktan gücü yerine gelip eski niyetine geri döndü. Veziri Şemsü'l-Mülûk Hâce-i Büzürg'ün bazı işlerini ona yakıştıramamıştı ve bu işler sultanı, onun yakalanmasını,

hâcibine teslim edilmesini ve öldürülmesini emretmeye sevk etti. Denilir ki sultan onun kafatasından şarap içtiği rivayet edilir.

Bu yılın Şaban ayında (Ağustos/Eylül 1127) Beytü'l-Makdis hâkimi olan Frenk kralı Baudoin'in Vadi Musa'ya saldırdı. Ahaliyi yağmalayıp esir ederek onları korkuttuktan sonra geri döndü.

Bu yılın Cemaziyelahir ayında (Haziran/Temmuz 1127) Emir Kutlu-Aba es-Sultanî'nin Halep'e vali atandığı haberi geldi. O kendisi için[257]belirlenen -gök cisimlerine bağlı- bir vakitte kaleye girdi. Ancak fazla kalamadı ve idare bozularak vaziyet karıştı. Onunla Halep ahdâsı arasında bir olay meydana geldi ve Emir İmadeddin Zengî'nin ordusu Halep'e ulaşıp da Kutluk Aba'yı kalede teslim alana kadar o, kalede muhâsara altında kaldı. Ardından onun hakkında hüküm verilmesi istenildi ve gözlerine mil çekilmesi için izin verilince gözleri dağlandı.

522 Yılı (1128)

Bu yıl, Zâhirüddin Atabek'in hastalığı iyiden iyiye şiddetlenerek onu kuvvetten düşürecek ve vücudunu zayıflatacak, gücünü kıracak kadar uzun süre devam etti. Bu hastalıktan dolayı çare bulunmaz ve baş edilemez bir düşkünlüğün eşiğine geldi. Zâhirüddin Atabek, oğlu Emir Tacü'l Mülk'ü, ümerasını, özel adamlarını, güvendiği kişileri ve ordunun önde gelenlerini çağırtarak onlara, vaktinin sona ermiş olduğunu, mühletin bittiğini hissettiğini emellerinden ve yaşamından ümidini kestiğini bildirdi. "*Benden sonra neler yapılacağını, idareyi kimin üstleneceğini ve kime kalacağını içeren vasiyetten başka bir şey kalmadı, bu oğlum Tacü'l-Mülûk Böri o en büyük çocuğumdur, benden sonra makamıma getirilecek adaydır, yokluğumu doldurması beklenendir. Ben, onun hayır işlemek ve hayır işlemeye muhabbet duymak için doğru yolu tutacağından ve doğru karar vereceğinden, ümeranın ve askerin kalplerini iyi tutmak hususunda benim izlerimin takipçisi olacağından, reayaya ve ayâna karşı benim gibi insafla muamele edeceğinden şüphe duymuyorum. Bu vasiyetimi kabul etmesi, adalet ve eşitliği herkese dağıtmak konusunda razı olunan yolu tutması, güzel yönetimiyle onların korku çekincelerinin sebeplerini gidermesi işte bunlar onun gibi birinden beklenenler basiretinden ve güzel faaliyetlerinden istenenlerdir. Şayet bunlardan başka bir şeye*

[257] *Zübde*'de müneccimlerin belirlediği bir vakit olarak geçmektedir. *Zübde*, s. 300.

saparsa, açıkça veya içinden doğruyu tercih etmeyi bırakırsa işte o, bu durumu görüyor ve böyle bir şeyin sonucunu tahmin ediyor." Tacü'l-Mülûk Böri dedi ki: "*Bilakis, istenilenleri yerine getireceğim, doğruluğun ve aklıselimin yolundan ayrılmayacağım*." Böylece yönetimin onda olduğunu güçlü bir şekilde tekid ettiği anlaşıldı ve kabul edildi.

Sonra bu yılın Safer ayının 8 gününün bittiği Cumartesi sabahı (25 Şubat 1128) Hakkın rahmetine kavuştu. Gözler ağlayarak kalpler sızladı, cesaretler kırıldı, yürekler paralandı. Onun kaybından dolayı acılar ve kederler şiddetlendi. Onun için elemden, hareketlerinin güzel yâd edilmesinden ve zamanına şükredilmesinden başka bir şey işitilmedi.[258]

Ondan sonra oğlu Tacü'l-Mülûk Börî yönetime geçti. Adamlarına, reayaya ve askerlere güzel davrandı. Onun alın yazısı makam ve mevki sahiplerinden uzak olmak olsaydı bu merhum emirin ölümü kandırmak ve hayatta kalmak hususunda diğerlerinden daha fazla hakkı olurdu ve bu büyük musibet başına gelmezdi. Zaman ona övünç kaynağı olan makam ve rütbeler verdi. İnsanların mücadele ettiği sıfatlarla süsledi. Hiç kimse Allah'ın emrine ve kaderine karşı çıkamaz ve yine hiç kimse onun kararlarına mukavemet edemez, O, doğru olmaktan başka bir şey öğretmedi. Muhakkak onun takdiri ve kazası kullarına ulaşacaktır çünkü ölüm, bütün yaratılmışların gideceği yoldur ve insanın ulaşacağı son menzildir. Bu kutlu emir adaleti yaymak ve zulümden geri durmak için çaba sarf etti. Reayadan bir grubun zâlim valiler dönemlerinde ellerinden alınmış ve zorba idareciler zamanında gasp edilmiş şehrin dışındaki birçok unutulmuş mülkünü iade etti. Bu mülkler üzerine vergi kuralları koyulmuş zalim ve saldırgan eller haddini aşmıştı ancak o, kararlaştırılmış eski vergileri ve icra edilen eski kanunları geri getirdi ve onlara zulmeden ve saldıran maddeleri kaldırdı. Tüm zaman süresince ve bütün mekânlarda bu mülklerin sahiplerinin değişmesine neden olacak sebepleri kesip attı. Bu şekilde hayır duaları, minnet ve övgü topladı.

Sonra Bağdat'a gittiğinde ve İmam Müsterşid ile Sultan Gıyasüddin'in kapısına sığındığında Emirü'l-Müminîn Müsterşid-Billâh'a Dımaşk çevresindeki viran olmuş bölgelerin ve ıssızlaşmış şehirlerin durumunu bildiren bir arzuhal sundu. Unutulduğu, sınırlarının ve nişanlarının silindiği için toprakların atıl kaldığını, sahiplerinin bulunmadığını, bu işe yaramazlığın faydası olmadığını, ne kendine ne de reayaya ondan

[258] Zahireddin Atabek'in vefatı için bkz. Azimî, s. 63; *el-Kamil*, VIII, 666; Ebü'l-Fida, II, 63; Bezer, "Tuğtegin", *DİA*, XXXXI, s. 347-349; ayrıntılı bilgi için bkz. Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 85-86.

bir kâr gelmediğini bildirdi. Bu toprakları, mahsullerinden ve tahıllarından faydalanmak için isteyenlere, bayındır hâle getirmeyi düşünenlere satmak ve ücretlerinden elde ettiği geliri, askerlerin ve cihat için hazırlananların yolunda kullanmak üzere izin istedi. Bu konuda ona, satın alarak toprak sahibi olan kişileri onaylama, resmiyetini ilan etme ve serbest bırakma yetkisini teyid eden sonsuz bir izin verildi. Bu şekilde arzuhâlin arka tarafına onda yapılacak değişikliklerin geçersiz olduğu, hükmünün değiştirilmesinden veya kurallarının dışına çıkılmasından uzak durulması imza ile birlikte not düşüldü ve İmam Müsterşid'in güzel hattıyla çektiği alamet-i şerifesiyle[259] kuvvetlendirildi. Tacü'l-Mülûk Böri, bu toprakların satışında razı olduğu, emin ve güvenilir kişilerden kabul edenleri ve bu görevi üzerine alanları eksiksiz bir vekâletle vekil tayin etti. Adaletli tanıkları da onlara şahit yaptı ve isteyenlere satışları bu şekilde gerçekleştirdi. Böylece tamamen boşalmış ve harap olmuş birçok köy bayındır hale gelerek kimsenin faydalanamadığı ve hiç kimseye kârı olmayan topraklar canlandı. Pınarlarına su getirilerek en güzel hallerine geri döndürüldü. Topraklardan kazanç fışkırarak bu şekilde hayır ve bereket yayıldı. Bu mübarek hareketlerin ve güzel niyetlerin bereketiyle kendisinden sonra gelen kişiyle devlet devam etti. Ailesinin, evlatlarının bilcümlesinin akıbetleri güzelleşti, dört bir yanda, şehirlerde ve ülkelerde hoş bir şekilde anıldı, güzel eserleri için dua edildi. Şöhreti said, aziz ve hamid olarak yayıldı. Tahta oturanın, hiçbir emri reddedilmez, sözüne karşı gelinmez ve kararı çiğnenmez. "*İşte bu Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir.*"[260]

Tacü'l-Mülûk Börî b. Atabek'in Babası Zâhirüddin Atabek'ten Sonra Görevi Üstlenmesinin Bahsi, Onun Zamanında Gerçekleşen Bâtınî Belasının ve Tekrar Eden Olaylarla Birlikte Ölümüne Kadar Frenklerle Arasında Yaşananların Bilgisi Bunların İzahı

Zâhirüddin Atabek'e hak vaki olunca -Allah rahmet eylesin- ondan sonra, oğlu ve veliahdı Tacü'l-Mülûk idareye geçti ve babasından ne söz verdiyse aynısını yaptı. Babasının vasiyetinde, Dımaşk'ın içerdiği ordu ve askerin hepsine, tebaanın ve reayanın tamamına karşı güzel davranacağına dair teyid ettiği şeyleri esas alarak daha fazlasını yaptı. Onları korumak savunmak için çabalayıp adaleti yaymada ve askerlerin hakkını

[259] Tuğra.

[260] Hadid Suresi 21. Ayet

tesis etmede babasının yolundan yürüdü, düşmanlarının ve hısımlarının üzerine sağlam bir şekilde ayağını bastı. Zulme uğrayanlara insaf gösterip zalimleri engelledi. Yolcuları ve gelip gidenleri korudu, fesat ehline ölüm ulaştırdı. Böylece kalpler onun devletinin sevgisinde birleşerek, diller onun devresinin devamlı olması ve vaktinin uzaması için hayır dualar etti. Tacü'l-Mülûk Börî babasının veziri Ebû Ali Tahir b. Saad el-Mezdakanî'yi kendi vezirliğine tayin ederek vazifesi olduğu üzere onu kendi vekili yaptı. Vergi ve haraçlar konusunda hizmetleriyle tanınanları görevlerinden uzaklaştırmayarak onların maaşlarını kesmedi aksine onların gelirlerini artırıp ödüllendirdi ve ihsanlarda bulundu. İkta erbabını ve maaş sahiplerini onayladı. Böylece onun için dualar ve övgüler arttı. Zikri daha önce geçen vezirine karşı da iyi davrandı, onun gelirini, nafakat, vacibat ve iktalardan sunulan haklarının yanı sıra kendi gelirinin onda biri oranında yükseltti. Reayanın Bâtınîleri desteklemesinden dolayı ve şerlerinden korunmak için babasının içinde bulunduğu duruma uygun olarak Bâtınîlerin cesareti artıp zararları çoğaldığı zaman Tacü'l-Mülûk kendi özel adamları ve maiyetinden güvendiği kişiler dâhil kimseye belli etmediği Bâtınîlerin durumuyla alâkalı bir karar aldı. Allah onu, Bâtınîlere karşı güçlendirip imkân verdiği vakit onlara karşı tedbirler alarak ve onları yok etmek isteyerek kararını gösterdi. Onun Bâtınîler'e karşı ne yaptığı yerinde açıklanmış olarak gelecek.

522 Yılının Geri Kalanında Dımaşk ve Yörelerinde Bâtınîlerden Dolayı Nelerin Yaşandığı ve İşlerinin Sebep Olduğu Ölümler ve Güzel Eserlerin Yok Olması

Bu Durumun ve Sebeblerinin İzahı

Bâtınî daîsi Behram'ın ve uç şehri Banyas'ın ona teslim edilme sebebinin zikri daha önceden tekrar anlatmayı gerektirmeyecek derecede yeterince geçmişti. Behram, Banyas'a ulaştığında şehri tahkim etmeye, yıkılan bozulan yerleri onarmaya ve davetçilerini her tarafa yaymaya başladı. Onlar, yöredeki cahillerden ve köylerdeki çiftçilerin düşkünlerinden, ayaktakımından, kendisini fesattan alıkoyacak, engelleyecek zekâsı olmayanlardan ve nefsini kötülüklerden uzaklaştıracak, sakınacak takvası bulunmayanlardan çok fazla insanın aklını çeldiler. Bâtınîlerin kötülükleri şiddetlenerek kalplerindeki bozuk itikat ortaya çıktı. Ellerini ve dillerini küfürlerle ve iftiralarla reayanın en hayırlı kişilerine, soygunlarla ve azgınlıkla yollardaki yalnız insanlara uzatarak onları zorla alıkoyup çirkince ele geçirdiler. Öldürmek istediklerini zulüm ve

düşmanlıkla öldürdüler. Bu sapkınlık içindeki cinayetlere vezir Ebû Ali Tahir b. Saad el-Mazdekanî haddinden fazla yardım ediyordu. Dâîlerin başı Behram ile aralarında yardımlaşmak, dayanışmak, birbirlerine destek olmak ve arka çıkmak için Allah'ın hükmüne ve itaatine muğayir olarak karar aldıklarında tüm bunların iğrenç sonucu ve kötü akıbeti onu yakaladı. Kendilerine karşı yapılacak kötü saldırılara karşı tek yumruk olacaklar, onlar için art niyet besleyenlere aynı kötü niyetlerle mukabele edeceklerdi. Tacü'l-Mülûk buna razı olmayarak kabul etmedi ama doğru siyaseti, engin hoşgörüsü ve keskin zihni onu ses çıkarmayarak tahammül etmeye ve acı veren eziyetlerine sabretmeye sevk etti. Tacü'l-Mülûk Börî maksadına ulaşmak için kolay bir fırsat bulana ve Allah'ın düşmanlarına karşı güç yetireceğine dair açık bir emâre görene kadar içinde taşıdığı dışına vurmaz, fikirlerini saklar yaymazdı. O zaman fırsat doğar av ele geçirilirdi. Allâhu Teâlâ onun helak olmasını istediği ve onun mahvolup gitmesine izin verdiği için aklı Behram ed-Dâî'ye, ona Vâdi't-Teym ileri gelenlerinden Berk b. Cendel'i öldürmesini fısıldadı. Ona atfedilecek hiçbir sebep ve bunu gerektiren hiçbir suç yoktu. Aksine bu haram kanı döken ve yasak cana kıyan zalimlerin, Allah'ın buna kastedenleri uyardığı ve onlara sunduğu şu sözlerinden habersiz olarak akıbetleri tarafından kandırılmasıdır. "*Kim bir mü'mini kasten öldürürse cezası içinde kalacağı ebedi cehennemdir. Allah, ona gazap etmiş, lanet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.*"[261] Eline geçirene kadar onu kandırdı ve hapsederek öldürdü. Yaşının gençliğine güzelliğine rağmen onun gibi birinin bu şekilde ölmesi hüzne sebep oldu. İnsanlar arasında ve toplantılarda onun katiline lanetler okunarak gizliden ve açıktan onu kınadılar. İslam şevki ve akrabalık ateşi, Berk b. Cendel'in kardeşi ed-Dehhâk b. Cendel'i, akrabalarını ve ailesini onun kanının karşılığını ve öcünü almaya teşvik etti. Onlar toplanarak düşmanlarına karşı savaşta sabır göstereceklerine, kanlarını alarak öldüreceklerine dair birbirlerine yemin edip söz verdiler. İntikamlarını almak için kan ve can vereceklerdi. ed-Dehhâk b. Cendel ve topluluğu, Behram ve avanesi ölüm anının yolunu tutana ve Allah onların köklerinin kazınmasına ve yok olmalarına karar verene kadar sabredip fırsat kollayarak bu durum için hazırlık yapmaya başladılar. Bâtınîler, her taraftan gelerek dört bir yandan üşüştüler ve bahsi geçenleri yok etmek için 522 (1128) yılında Banyas'tan ayrılıp Vâdi't-Teym tarafına yöneldiler. Ancak onlar çarpışma için hazırlanmışlardı ve savaşmayı bekliyorlardı. Behram ve avanesinin kendilerine yaklaştıklarını anladıkları zaman hepsi birden onlara doğru, yavrularını

[261] Nisa Suresi 93. Ayet

korumak için ormandan saldıran bir aslan gibi saldırıya geçtiler ve dağdan kekliğine veya güvercinine uçan şahinin uçuşuyla onlara doğru uçtular. Rezil ordusuna ve iğrenç askerine yaklaştıkları zaman ki onlar ordugâhlarında gaflet içindeydiler ve yaklaşanlardan habersizdiler üzerlerine saldırdılar, bu sırada gözcüleri bağırdıysa da onlar dikkatsiz ve başlarına inen bela nedeniyle şaşkındılar. Süvariler atlarına binene ve piyadeler silahlarını ve teçhizatlarını alana kadar ölüm, kılıç darbeleri ve hançer vuruşlarıyla, okların felaket atması ile kaza ve kaderin taşlarıyla onların çoğuna ulaştı.

Behram ise kendisini ve taifesini saran şeyden habersiz çadırındaydı. Etrafında cehaletinin ve dalâletinin yardımcıları vardı. Gürültü patırtıyı ve silah almak için bağırtıları duyunca aniden sıçradı. Ancak keskin kılıçlar ve öldürücü hançerler hepsinin sonunu getirene kadar onlara indirildi. Kılıçlar ve bıçaklar onu parça parça ettikten sonra Behram'ın eli ve kellesi kesildi, savaşçılardan bir adam bunları ve onun yüzüğünü alarak helak olduğunu müjdelemek ve ölümünü kutlamak üzere Mısır'a gitti. Ona hediyeler verilerek ihsanda bulunuldu. Böylece haberler yayılarak ülkelerindeki herkesi neşe ve sevinç kapladı. İnsanlar bu zaferin mutluluğundan büyük pay ve eksiksiz hisse aldılar. Onların sayıları azaldı cesaretleri kırıldı ve silahları köreldi.

Behram'dan sonra yerine onun arkadaşı, düşmanlıkta ve sapkınlıkta yandaşı, zulüm ve hilekârlıkta yardımcısı İsmail el-Acemî geçti. Behram gibi o da alçak tabiatlı kişilerin aklını çelmeye başladı. Ahmaklıkta çok ileri giderek zekâsının kıtlığı ve ahmaklığı ortaya çıktı. Her taraftan ve bölgeden iğrenç topluluğun geri kalanları ve onlardan çevreye dağılmış olanlar İsmail el-Acemî'nin etrafında toplandılar. Ebû Ali Tahir b. Saad el-Mazdekanî, İsmail konusunda Behram'a karşı takındığı tavrı uyguladı. Şerrinden korunmak isteği ve selamet içinde olmak arzusu ile ona amaçlarında yardımcı, hedeflerinde destek olacaktı. Ancak o bilemedi ki bu hareketlerin akıbeti pişman olmuş gözlerdir ve selametten uzaklaşmış yoldur! Denilmiştir ki:" *Nice boyun eğmişleri selameti kurtardı, şerden korunanların felaketi ise zaten korunmalarındaydı*." Tacü'l-Mülûk Börî b. Zahireddin Atabek Bâtınîlerin kökünü kazımaya yönelinceye, onları mahvetmek için gayretini gösterinceye ve etrafı onlardan temizleme niyetini kesinleştirinceye kadar her tabakadan insanın şikâyetleri artarak devam etti ve bu rezil insanlardan gördükleri zararların ardı arkası kesilmedi. Gördü ki işlerin arzu edildiği gibi düzelmesi için alınması gereken ilk tedbir Vezir Ebû Ali'nin öldürülmesi kararıdır. O, kastedileceklerin en münasibi, hedefleneceklerin en isabetlisiydi. Özel adamlarından güvendiği ve işlerinde itimat ettiği birini onu öldürmesi için hazırlayarak onunla birlikte

kendisine işaret verdiği anda vezirin kafasına kılıçla vurmasını kararlaştırdı. 523 yılı Ramazan ayının 17'si Perşembe günü (3 Eylül 1129) geldiğinde adet üzere ümera ve komutanlardan bir grupla beraber Dımaşk'taki Darü'l-Kale'nin Kubbetü'l-Verd'ine[262] geldi. Mecliste, Tacü'l-Mülûk ve hazır bulunanlarla bir takım konuşmaları ve işleri yerine getirdi. Evlerine yönelip saraylarına dönme zamanı gelince her zamanki gibi bahsi geçen vezir onlardan sonra kalktı Tacü'l-Mülûk hemen düşmanını işaret etti. Adamı kılıçla onun kafasına vurdu ve bu darbeler onu öldürdü. Kafası kesilip vücuduyla birlikte Babü'l Hadid'deki kül yığınına götürülerek üzerine atıldı. Herkes Allâhu Teâlâ'nın, tuzak kuranlara, kendinden başkasını yardımcı alanlara ve ondan başkasının tarafını tutanlara yaptıklarına bakıyordu. Birkaç gün sonra vücudu közlerden dolayı yanarak rüzgârların dağıttığı kül haline geldi. Bütün bunlar iki elinin ona sunduğudur. Allah kullarına zulmedici değildir.[263]

Bu olayın haberi hemen dağıldı ve Dımaşk'ta, ahdâs, halk ve başıboş kimseler kınlarından çektikleri kılıç ve hançerleriyle hiddete kapılarak Bâtınîlerden ele geçirdiklerini, akrabalarını, onlarla ilişkisi olanları ve taraftarlarının hepsini öldürdüler. Onları evlerine kadar takip edip bulundukları yerlerden çıkardılar ve kılıçlarla parçalayarak hançerlerle boğazlayarak yok ettiler sonra da atılmış leşler ve tiksinilmiş cesetler gibi çöplüklerde çürümeye terk ettiler. Kahrolmuş bir vaziyette korunmak için civara sığınanlardan ve bu sayede sağ kalmayı umanlardan çok sayıda kişi yakalandı ve onların kanları akıtıldı. Köyler ve caddeler onlardan temizlendi, köpekler ise onların kesik uzuvlarının ve leşlerinin üzerine uluyup havladı. Keskin akıl sahipleri için bunda ibret vardır.[264]

Bu topluluğun içinde Şazî el-Hadim olarak bilinen ve daha önceleri Halep'te bulunan Ebû Tahir es-Sâiğ'in yetiştirmesi de ele geçirilmişti. Felaketlerin ve kötülüklerin aslı işte bu melun hâdimdi ve kötü bir ceza ile cezalandırılınca çok müminin kalbi rahatladı. Allah'ın zalimlere muamelesi ve kâfirlere verdiği ceza görülsün diye Şâzî el-Hâdim ve Bâtınîlerden bir grup Dımaşk surlarının mazgallarında çarmıha gerildiler. O zaman şehrin şahnesi Hacib Yusuf b. Fîrûz, reis ise Reisü'l-Vech Sikatü'l-Mülk Ebü'z-Zevvad Müferrec b. el-Hasan es-Sûfî idi ve bu iğrenç topluluğun

[262] İç kaledeki saray bkz. Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 96.

[263] Özatağ, bu cümleyi Hacc Suresinin 10. ayeti olarak tercüme etmiştir; ancak ayetin Arapça aslındaki kelimeler ile İbnü'l-Kalânisî'nin eserinde yer verdiği kelimeler birbirinden farklıdır. Özatağ, *Şam Tarihi*, s. 104.

[264] Bir üstteki dipnotta bulunan durum burada da görülmektedir. Özatağ, *Şam Tarihi*, s. 104.

yok edilmesini teşvik etmek için çok çaba sarf etti. Bâtınîlerin merkezi Alamut'tan kendilerine suikast düzenlemek üzere görevlendirilmiş Bâtınîlere karşı demir zırhlarla ve etraflarında çeşitli silahlar kuşanmış muhafızlarını artırarak önlemler ve tedbirler aldılar. Kötü ve inkârcıları sıkıntı, iyi ve ibret alanları ise saadet yakaladı.

Banyas'ta oturan davetçi İsmail'e ve beraberindekilere gelirsek, onlar bu olayda neler olduğunu duyduklarında donup kaldılar, alçak ve rezil olmuş bir halde birbirlerini azarladılar. Ardından yanında bulunanlar ülkeye dağılınca İsmail, şayet Banyas'ta kalmaya devam ederse felaketin kendisini saracağını anladı ve durmaya sabredemeyerek Frenklere haber gönderip onlarla beraber emniyette olmak için Banyas'ı kendilerine teslim etmeyi vaat etti. Banyas'ı onlara teslim etti. O ve topluluğu Frenklerin eline düşünce son derece rezil ve alçak bir vaziyette Banyas'tan Frenk bölgelerine doğru kaçtılar. Sonrasında İsmail'e ishal hastalığı arız oldu ve bu nedenle ölerek 524 yılı başlarında (1129-1130) Banyas'ta gömüldü. Böylece bu bölge onlardan arınmış pisliklerinden temizlenmiş oldu.

522 yılında (1128) Bağdat'tan halifenin veziri, Celaleddin Ebû Ali el-Hasan b. Ali b. Sadaka'nın bu yılın Cemaziyelahir ayında vefat ettiği haberi geldi. O, hareketleri güzel, davranışları hoş, mükemmel bir kâtip, her tabakadan insanın sevdiği bir belagati olan, aklıselim, ferasetli, kararlı, samimi, cömert birisiydi ve ölümünden dolayı çok üzüntü ve acı duyuldu. Ondan sonra vezirliğe bu yılın Cemaziyelevvel ayında Nakibü'l Nükeba Serefeddin Ebü'l Kasım Ali b. Terrad ez-Zeynebî tayin edildi. O son derece yetenekli, asil, tanınmış, mevkisi meşhur, rütbeleri bilinen ve makamı bilinen birisiydi.

522 yılı Cemaziyelevvel ayında (Mayıs/Haziran 1128), Tacü'l-Mülûk'ün annesi ve kadınların şereflisi Hatun vefat etti. Allah ondan razı olsun. Hatun, kendi emri üzerine Babü'l Feradis'in dışına inşa edilen türbesine defnedildi.

523 Yılı (1128-1129)

Yazının akışı gerektirdiği için [5]22 ve [5]23 yılındaki Bâtınî belasının ve diğer bazı kimselerin bahsi daha önce geçmişti. Bâtınîlerin başına gelenlerin haberinin Frenklere ulaşması ve Banyas'ın onlardan kendilerine geçmesi Frenklerin, Dımaşk ve Dımaşk'a bağlı bölgelere göz dikmelerine sebep oldu. Buralara saldırmak için çokça tartışarak asker toplamak ve ordu kurmak için elçilerini civar bölgelere gönderdiler. Ruha, Antakya, Trablus ve uçlarda bulunanların tamamı onlara katıldı. Ayrıca Baudoin

öldüğünde Frenklerden onun yerine geçen kişi olan Melik Kont[265] beraberinde çok sayıda insan olduğu halde denizden onlara ulaştı. Hepsi toplanarak Banyas'a geldiler ve burada çadırlarını kurup ihtiyaçlarını karşılamak için erzak ve tahıl toplamaya başladılar. Onları gören ve sayılarını tahmin eden kişiler tarafından haklarında art arda rivayetler gelmeye başladı öyle ki Frenklerin sayısı pek çoğu piyade olmak üzere 60.000 süvari ve piyadeden fazlaydı.

Tacü'l-Mülûk onların bu niyetini öğrendiği zaman hazırlanarak silahları, teçhizatları, savaş aletlerini ve tüm güçlüklerin üstesinden gelebilmek için gerekli olan malzemelerden neye ihtiyacı varsa bunları çoğaltmak için gayret sarf etti. Türkmenlere mektup yazıp onlara gönderdiği elçileri vasıtasıyla Frenklere karşı yardımlarını ve desteklerini istedi. Onlara, çağrısını hızlı bir şekilde cevap vermelerini ve taleplerini süratle kabul etmelerini sağlayan mal ve tahıl vadinde bulundu. Bunun üzerine Türkmen taifelerinin çeşitli boylarından yiğitlik ve cesaret elbise içinde olanlar, cihat farizasını yerine getirmek arzusundakiler, kâfirlere ve düşmanlara karşı süratle atılanları Tacü'l-Mülûk'ün yanına geldi ve o, Türkmen kuvvetlerinin ihtiyaç duydukları şeyleri ve atlarının yemlerini verdi.

Mel'unlar sabırlı ve düzenli bir şekilde Banyas'tan Dımaşk'ı hedefleyerek ayrıldılar ve ……[boşluk var] komşu olmasıyla bilinen Cisrü'l Haşeb[266] ile Meydan'a 523 yılının Zilkade ayında (Ekim/Kasım 1129) yerleştiler. Burada çadırlarını dikerek ordugâhlarını kurdular. Dımaşk'ta bulunanlar şehirden çıkınca ülkenin tamamındaki bölgelerinden gelen Türkmenler, Emir Mürre b. Rebia ve onunla birlikte gelen Araplar da kendilerine katıldı. Birlikler birçok bölgeye dağılarak Frenklerden ayrılacak olan birliğe hızlıca saldırmak için onların tam karşısında durdular. Karşılaşmak için ilerlediler hamle yaptılar ancak onlardan ne bir süvari çıktı ne de bir piyade göründü. Aksine cenahlarda toplanarak ordugâhlarını bırakmadılar. İnsanlar bu şekilde birkaç gün kaldılar, Frenklerin, Dımaşk'a ilerlemelerini bekliyorlardı. Ancak onların toplanmalarından, ordugâhın etrafında dolaşmalarından, tolga ve silahlarını parlatmalarından başka bir şey görünmüyordu. Sonra maksatları ve yürüyüşü geciktirmelerine ve ağırdan almalarına sebep olan şey araştırıldı, denildi ki, onlar süvarilerin yiğitlerini ve piyadelerin cesaretlilerini böyle bir saldırıya ve bekleyişe

[265] Bu kişi Kral Fulk'tur. bkz. Runciman, *Haçlılar*, II, s. 154.

[266] Dımaşk'ın 10 km güneybatısındadır, bkz. Alptekin, *Tog-Teginliler*, dn.216, s.94.

yardımcı olacak erzak ve tahılı toplamak için katırlarla birlikte Havran'a göndermişlerdi ve bahsedilen kişiler dönene kadar ne hareket edebilirlerdi ne de güçleri vardı.

Tacü'l-Mülûk bu vaziyeti öğrendiğinde Dımaşk'lı Türklerin, hazır bulunan Türkmenlerin ve Emir Mürre ile ulaşan Arapların yiğitlerini aceleyle yola çıkardı yanlarına da Hama ordusuyla beraber Emir Seyfüddevle Suvar'ı vererek onlarla birlikte, ertesi gün üzerlerine saldırmalarına karar verdi. Gece gündüz durmadan süratle yol alarak sabah vakti Birak bölgesinde onlara ulaştılar çünkü bu mel'unların Havran'dan dönüşlerinin bu tarafa gelecekleri tahmin etmişler ve onlara verilen işi yapmak için hızlı davranarak bu mekâna varmışlardı. Frenkler ise son derece kalabalık ve korunaklıydılar, yanlarında ise ordularının tamamının sayısız çoklukta yükleri vardı. Tacü'l-Mülûk'ün askerleri Frenklere saldırınca onlardan hiç kimse atına bile binemedi ve bir grup oklarla öldürüldü. Bunun üzerine Frenkler saflarını oluşturup yekvücut bir halde durarak Müslümanların hücumlarına direndilerse de İslam kuvvetleri geri dönerek, cesaretlerini kaybedip birbirlerini terk edene kadar saldırmaya ve onları öldürmeye devam etti. Nihayetinde öleceklerini ceset olup yok olacaklarını anladılar. Frenklerin bahadırlarından olan komutanları Guillaume de Bury[267] kaçmakta olan bir süvari birliği ile çekti gitti. Türkler ve Araplar korkunç bir saldırı yaparak kılıç darbeleriyle, mızrak vuruşlarıyla ve ok atışlarıyla onları kuşattılar. Gündüz vakti pek fazla geçmemişti ki Frenkler yere çalınarak yerle bir oldular ve atların ayakları altında toza toprağa bulandılar. Onlardan elleri dolduran büyük ganimet alındı. Davar, silah, esir, gulam, çeşitli katırlar, sayılamaz ve anlatılamaz hadsiz hesapsız şeyler. Onlardan kuvvetli atlarının kurtardığı çok az sayıda süvari dışında kimse ordugâha salimen varamadı. Türkler ve Araplar ise bahsedilen günün öğlen vaktinin sonunda galip, ganimet almış, muzaffer ve mutlu bir şekilde Dımaşk'a geri döndüler. İnsanlar bu kutlu güne, övgüye layık zafere sevinerek cesaretleri artıp gönülleri rahatladı. Ordu, katılımların tamamlanmasıyla sabah erkenden ordugâhlarına ilerleyerek Frenklere saldırmaya karar verdi. Kalabalık bir süvari müfrezesi hızla onların üzerine gitti. Ateşin büyüklüğüne ve yükselen dumanlara bakarak onların durduklarını düşünüyorlardı. Fakat mevziye yaklaşınca Frenkler'in, o gecenin sonunda ayrılmış olduklarını gördüler. Onlara haber geldiğinde üzerine yükleyecekleri bir hayvan kalmadığı için ağırlıklarını, teçhizatlarını, malzemelerini ve silahlarını yakmışlardı. Türklerin ordusunun kalabalık

[267] Metinde Vali Kilyam bu ismin doğrusu ve Dımaşk kuşatması için bkz. Runciman, *Haçlılar*, II, s. 147-148.

olduğunu ve onlara karşı koyacak güçlerinin olmadığını bilmelerinin yanı sıra kendilerinin kalmasına imkân vermeyen vaziyeti öğrendiklerinde ayrılanlara bakmayarak ve geride kalanları umursamayarak kaçmaktan çekinmediler. Ardından onların mevziilerine gidilerek eşyalarından ve tahıllarından pek çok şeyi ganimet alındı ayrıca savaşta yaralanmış ve ulaştıkları sırada ölmüş bir gruba rastlandı ve onlar bulundukları yere gömüldü. Atlar ise yaralardan ve bitkinlikten ötürü yerlere serilmişti. Ordunun artçıları da yakalanarak Frenklerden ayrılmış olanlardan bir topluluk öldürüldü. Frenkler ise Müslümanların kendilerini yakalamasından korkarak kaçışlarını iyice hızlandırdılar. İnsanlar da emniyetli bir şekilde köylerine gittiler bölgelerine ve tarlalarına dağıldılar. Endişeleri dağıldı ve kederleri kalktı. Allah'ın hesabı olmayan ve akılların almadığı lütfu ve güzel işi onlara ulaştı. Bu eksiksiz nimetler ve tam hediyeler için O'na nimetini çoğaltan, ihsanlarının ve nasiplerinin artmasını sağlayan hamd ile hamdolsun şükrolsun.

Türkmenler bol ganimetlerle ve muhteşem hediyelerle bölgelerine döndüler. Kâfirlerin tamamı ise rezilliğin en kötü sıfatlarıyla, hayvansız olarak ve eşyaları alınmış bir halde kalelerine dağıldılar. Onlar adamlarının en cesurlarını kaybettiler. Kalpler, korkunun ardından huzura erdi. Endişenin ve kaygının ardından güven buldu. Gönüller emin oldu ki, kâfirler bu büyük yıkımdan, bahadırlarının yok olmasından, askerlerinin ölmesinden, mallarının gitmesinden sonra asla bir araya gelemezler.

524 Yılı (1129-1130)

Bu yılın başında Muharrem ayında (Aralık/Ocak 1129/1130), Şeyhü'l-Emîn Cemalü'l-Ümenâ Ebû Muhammed Hibetullah b. Ahmed el-Efkânî vefat etti. Allah rahmet eylesin. O, yetkinliği ve eminliğiyle anılır, namusluluğu ve dindarlığı ile bilinirdi. Ondan sonra şahitlerden kimse zekâ, güvenilirlik ve maharette onun yerine geçemedi.

Dımaşk'ta vezir Ebû Tahir el-Mezdekanî'nin ölümünden vezaret divanı işleri yoluna koyabilecek ve muamelelerini düzenleyecek ehliyetli kişiden boşalınca Tacü'l-Mülûk bu konuda görevi vereceği, güveneceği, işlerin düzenlenmesinde ve durumların yoluna koyulmasında tedbirlerine itimat edeceği yetenekli kişiyi aradı. Ancak onun için istediğine ulaşması ve hedeflediği maksadına erişme arzusu hiç kolay olmadı ve sonunda Reisü'l-Vech Sikatü'l-Mülk Ebü'z-Zevad el-Müferrec b. el-Hasan es-Sûfî'de

karar kılarak bu görevi ona verip vezaret makamına atadı ve bu hususta ona güvendi. Tacü'l-Mülûk, kitabetteki inşâsı ve belâgâtteki yetenekleri zayıf olsa da Sikatü'l Mülk'ü kendisine tavsiye edilen kâtip ve mutasarrıfların hepsinden daha ehliyetli görmüştü. O, fikirleri faydalı, yolu kötülüklerden uzak, güvenilir biriydi ayrıca onun, muameleleri gerçekleştiren görevlilerin siyaseti hakkında, meselelerin çözümüyle ilgilenmede, hesapların kontrol ederek doğrulamada ve vergileri denetlemede bilgisi vardı. Tacü'l-Mülûk, ona eşdeğer olacak ya da onun yerini tutabilecek kimseyi göremeyip bu makamı ona verdi. Güzel vekilliğine ve razı olunan desteğine güvenerek ona hilatler hediye edip ihsanlarını artırdı ve ümeranın, muteber kişilerin ve ayânın huzurunda onu divandaki yerine oturttu, ardından onun için en güzel sıfatları, haddini aşmaktan ve muhalefet etmekten kaçınmasını içeren bir menşûr yazılmasını emretti. Tacü'l-Mülûk durumunu pekiştirmek ve şanını artırmak için onu, Muhyiddin adıyla lakaplandırdı. Sikatü'l Mülk iyi bir siyaset uygulayarak reislik idaresinin işlerini yoluna koydu, işlerinde adaletli davranrak, muamelelerinde ve hizmetkârlarına karşı eşit oldu. Sonra görevleri inceleyerek görevlilerden yetenekli ve güvenilir olanlara itibar etti. Böylece işler yoluna girerek düzgün bir hale geldi.

Bu yıl, cihat maksadıyla Musul hâkimi Emir İmadüddin Zengî b. Aksungur'un ordusunun başında Halep'e geldiği haberi ulaştı. Tacü'l-Mülûk Börî b. Zâhirüddin Atabek'e mektup göndererek düşman Frenklerle savaşmak için ondan yardım ve destek istedi. Tacü'l-Mülûk bu hususta İmadüddin Zengî'nin istediğini kabul edinceye kadar ikisi arasında mektuplar gidip geldi. Ardından ona dostluk ve samimiyet hususunda söz verdirecek kişiyi göndererek İmadüddin Zengî'den sözünü tutacağına ve güzel davranacağına dair güvence aldı ve durumu bu şekilde teyid etti. Tacü'l-Mülûk ona güvenip itimat ederek rahatladı ve ordusunun en iyilerinden 500 süvariyi ona göndermek için aceleyle hareket etti. Buna ek olarak Hama'da vali olan oğlu Bahâeddin Sevinç'e, ordusuyla birlikte yola çıkmasını ve komutanı Emir Şemsü'l-Ümera el-Havas olan ve ümeranın önde gelenlerinin içinde bulunduğu Dımaşk kuvvetlerine katılmasını yazdı. Bahâeddin askerleri ve teçhizatlarıyla Hama'dan çıktı ve hep birlikte İmadüddin Atabek'in ordugâhına yöneldiler. Onları güzel karşılayan İmadüddin kendilerine büyük saygı gösterdiyse de birkaç gün onlarla hiç ilgilenmeyip tuzak kurdu ve anlaşmasına aykırı davranarak Tacü'l-Mülûk'ün oğlu sevinci ve komutanlardan bir grubu tutukladı.

Onların çadırlarını, ağırlıklarını ve davarlarını yağmaladı. Kaçanlar kurtuldu, kalanlar tutuklayarak Halep'e götürdü ve burada hapsedilmelerini emretti.[268]

İmadüddin Zengî, aynı gün askerlerinden yoksun kalmış Hama'ya karşı yürüyüşe geçerek ele geçirdi ve içerde bulunan her şeye el koydu.[269] Oradan Humus'a ilerledi, şehrin hâkimi Hayır Han b. Karaca ise onun beraberinde, ordusundaydı ve hizmetini kabul etmiş, itaatine girerek onun yardımcısı olmuştu. Sevinç'e ihanet etmeye ve tutuklamaya İmadüddin'i o sevk etmişti. Humus'a geldiklerinde İmadüddin, Hayır Han'a da ihanet ederek onu tutuklayıp çadırlarını ve ağırlıklarını yağmaladı ve ondan emin oldu. Humus'un kendisine teslim edilmesini talep edince Hayır Han, şehirdeki vekillerine ve oğluna mektup gönderdi. Ancak hiç biri sözlerini dikkate almayarak isteğine bir karşılık gelmedi. İmadüddin Zengî, uzun bir süre burada kalmaya devam ederek şehir halkına şiddetle saldırıp baskı altına aldı fakat Humus hakkındaki istekleri mümkün olmayarak emellerine ulaşamadı. Ardından beraberinde Sevinç b. Tacü'l-Mülûk ve Dımaşk ordusundan bazı komutanlar olduğu halde oradan ayrılarak Musul'a gitti geri kalanlar ise Halep'te ikamet etti. Tutukluların serbest bırakılması hususunda mektuplar gidip geldi ama bu gerçekleşmedi. İmadüddin onlar için 50.000 dinar istiyordu Tacü'l-Mülûk bu parayı toplamaya ve ödemeye rıza gösterdi.

Bu yıl Mısır tarafından, Mısır hâkimi Âmir -Biahkâmillâh'ın öldürülmesini ve yok edilmesini gerektiren, bazı kabul edilmez suçları işlediği ve bir takım çirkin durumlara itibar ettiği gerekçesiyle kendisine karşı hazırlanmış bir suikast ve düzenlenen bir tuzak sonucu bu senenin sonunda öldürüldüğü haberleri geldi. O reayaya zulümde ileri gitmiş, mallarını almış, mülklerine el koymuş, kanlarını akıtmış kötü davranmıştı, sakınılan günahları işlemiş yasaklanan kötülükleri güzel görmüştü. Onun başına gelenlere ve 524 yılı Zilkade ayının 2'si Salı günü (7 Ekim 1130) aralarından ayrılmasına bütün halk sevindi. O, 34 yaşındaydı, Kahire'de 490 (Ekim/Kasım 1097) yılında doğmuştu ve hüküm süresi 24 yıldı. Yüzüğüne "*el-İmam el-Âmîr -Biahkâmillâh Emirü'l-Mü'minîn*" işlenmişti. Ondan sonra yönetime, amcasının oğlu Ebü'l Meymun Abdülmecid b. el-Emir Ebü'l-Kāsım b. el-İmam el-Müstansır-Billâh Emirü'l-Mü'minîn geçti. Mısır'da adet olduğu üzere onun için biat alındı Hâfizüddinillah Emirü'l-Mü'minîn sıfatıyla lakaplandırıldı. Onunla birlikte işler yoluna girerek fikirleriyle idare

[268] Özatağ, bu kısmın çevirisinde kişi isimlerini karıştırmıştır. bkz. Özatağ, *Şam Tarihi*, s. 109 ve113.

[269] İmadüddin Zengî'nin Hama'yı fethi için bkz. Azimî, 66; Ebü'l-Fida, II, s. 64; İbnü'l-Esir bu tarihi 523 olarak kaydetmiştir, *el-Kamil,* VIII, s. 671.

düzeldi. Ebû Ali Ahmed b. el-Efdal Emirü'l-Cüyûş'u devlet vezirliğine ve ülke işlerinin düzenlenmesine atadı. O da, bütün reayayı en adil bir şekilde yönetip işleri en güzel tedbirlerle düzenleyerek adaleti sevmede ve onu tercih etmede, zulmü engellemede ve onun ateşini söndürmede babası el-Efdal'in, Allah rahmet eylesin, yolundan gitti. Köylülerin ve tüccarın gasp edilen mallarını ve el konulan mülklerini kendilerine geri verdi. Allah'tan korkan dindar kişileri korudu, fesatçı hainleri korkuttu. Bu konuda o kadar ileri gitti ki uzak yakın her yerden dua aldı ve bu sayede mübarek ve kazançlı bir sevap elde etti.

Devletin ileri gelenlerinden kıskançlık ortaya çıkana kadar bu övülesi yol üzerinde çabalamayı ve güzel usulü devam ettirmeyi sürdürdü. Onlar, Allah'ın ona lütfettiği hayırlı işleri ve sâlih emelleri kazanmasını kıskanarak Ebû Ali Ahmed b. el-Efdal Emirü'l-Cüyûş'un durumunu bozmak üzere bir araya geldiler. İşlerinde asılsız sözlerden iftiralar uydurdular, tertipledikleri envai çeşit yalanlarla süsledikleri asılsız sözlerle tuzak kurmak için çabaladılar. Bu kişiler, ayân ve toplumun muteber kişileri hariç ordu ile birlikte karar verdiler. Kolay bir fırsatını ve net bir gafletini bulana kadar ona göz yumacaklardı fazla geçmedi ki boş bir alanın yan tarafında teçhizatı ve askeri yokken yardımsız ve desteksiz bir haldeyken bu fırsatı yakaladılar. O, kendisi için hazırlanmış ve tertip edilmiş şeyden habersizdi. Hemen üzerine saldırarak öldürdüler, Allah rahmet eylesin. Katiller onun yanından ayrıldılar, adamları onu bulduğunda ise ölmüştü. Ardından katillerini öldürdüler ve Ebû Ali Ahmed b. el-Efdal Emirü'l Cüyûş'u türbesine taşıyarak defnettiler.

525 Yılı (1130-1131)

Bu yıl Tacü'l-Mülûk'a, vezirlik görevine atadığı Reis hakkında iftiralar haber verilince kalbi ona karşı değişerek mevkisini ona çok gördü ve aklında onunla alâkalı güzel olan ne varsa kötüleşti. Bu yılın Rebiülevvel ayında (Şubat/Mart 1131) onun bazı akrabalarıyla birlikte usûlünce tutuklanması emrini vererek onu vezirlikten ve reislikten azletti. Tacü'l-Mülûk vezirlik makamına, daha önce bahsi geçen vezir Ebû Ali el-Mazdekanî'nin amcasının oğlu olan Kerimü'l-Mülk Ebü'l Fazl Ahmed b. Abdurrezzak el-Mazdekanî'yi atamaya karar verdi. Bu görevi ona vererek vezarette ve vekâlette ona güvendi. Vaziyet onunla birlikte düzelerek işler yoluna girdi ve görevlilerin ve mutasarrıfların çoğu bu duruma sevindi çünkü o güzel davranışlı biriydi, vezaret

temsilcisi olarak divanda eğitimden geçmişti ve her aşamada ve her anda işlerin idaresini biliyordu, Farsçayı ve Arapçayı akıcı bir şekilde konuşuyordu. Onun hareketlerinde değişiklik gerçekleşene kadar işler devam etti. Zira o Bâtınîydi. Allah, Bâtınîlerin helak olmaları hükmünü onlara indirip de yok olup gitmelerini sağladığı zaman bunun haberini Alamut'taki yoldaşlarına o bildirmişti. Alamut'takiler de Bâtınîler için üzülüp başlarına gelenlerden dolayı endişelenerek hemen şer ağlarını her tarafa yaymaya ve tuzak ve kapanlarını kurmaya koyulmuşlar ayrıca ahmak üyelerinin ve suikastçı akranlarının arasından Tacü'l-Mülûk'e suikast yapacak ve onu öldürecek kişiyi de görevlendirmişlerdi. Onlar, Horasanlı iki ahmağı tercih ettiler ve beraberce Tacü'l-Mülûk için tuzak kurmaya karar verdiler. Fırsat bulduklarında sarayında ona yaklaşıp öldüreceklerdi. Bu iki adam Türk kıyafetleri kaba ve serpuş içinde Dımaşk'a ulaşarak Türklerden tanıdıklarının yanına gittiler, onlar bu ikisine iş sağlanması ve görev tayin edilmesi için arabulucu araştırdılar. İki Horasanlı, Türkleri kandırdılar, Türkler de onlardan şüphe etmediler. Horasanlıların tamamı Tacü'l-Mülûk'un muhafız alayında görevlendirilene kadar onlar hile ve tuzaklarında adım adım ilerlediler ve onlar da bu göreve yerleştiler. İkisi için aracı olunduğundan kalpler onlara güvendi. Tacü'l-Mülûk hamama girip de dönünceye kadar onlar bir fırsat kolladılar ve Tacü'l-Mülk Dımaşk kalesindeki sarayının kapısına geldiğinde korumasında bulunan Horasanlılar, Deylemliler, ahdâs ve muhafızları yanından ayrıldı. O zaman iki Bâtınî onun üzerine saldırdı -525 yılı Cemaziyelahir ayının 5'inin bittiği Perşembe günü (5 Mayıs 1131)- biri, kılıcıyla başını hedefleyerek ona vurdu ancak boynundan yaraladı kafasına isabet ettiremedi. Ardından kalçasından bıçakla vurdu ve darbe etle deri arasına gitti bunun üzerine Tacü'l-Mülûk salimen hemen kendini atının üzerinden attı. Askerler iki Bâtınî üzerine üşüşerek kılıçlarla parçaladılar. Cerrahlardan ve tabiplerden yara tedavisinde hüner sahibi olanlar getirilerek iki yara da tedavi edildi, başında olan iyileşti ama kalçasında olan deşilip irin tuttu. Bu şekilde durum düzeldi ve ata bindi, âdeti olduğu üzere özel adamları, askerleri ve komutanları selamlamak ve beraberce içmek için meclisine getirtmeye bir müddet devam etti.

Bu yıl Bağdat tarafından, Sultan Muğisü'd-Dünya ve'd-Din Mahmûd b. Sultan Gıyasü'd-Dünya ve'd-Din Muhammed b. Melikşah b. Alp-Arslan'ın, 525 yılı Şevval ayında (Ağustos/Eylül 1131) kendisinde beliren ve onun yazılmış eceli ile bitmiş vaktini

beraberinde getiren bir hastalık sonucu vefat ettiği haberi geldi.[270] Allah rahmet eylesin. Yönetime, ondan sonra kardeşi Sultan Ebü'l Feth Mesud b. Muhammed b. Melikşah b. Alp-Arslan tayin edildi. Ondan sonrası için veliahtlık, oğlu Davud b. Mahmûd'un sonra da kardeşi Sultan Tuğrul b. Muhammed'in oldu. Onlardan her birinin bahsi bölümünde gelecek.

Bu yıl Mektum b. Hassân b. Mismar'ın menzilinden -bu menzil Serhad'deydi-, Emir Dübeys b. Sadaka b. Mezyed'in buraya gelmiş olduğu haberi geldi. O, adamlarının önde gelenleri ve gulamlarıyla birlikte Emirü'l-Mü'minîn Halife Müsterşid-Billâh'tan korkarak Irak'tan kaçmıştı ancak yolları ve su kaynaklarını bilen kılavuzu olmadığı için yolunu şaşırdı -asıl hedefi Mürre b. Rebia'nın menziliydi- ve yanındakilerden çoğu öldü. Adamları, susuzluktan helak olanların ölümünden sonra dağıldılar, Emir Dübeys ise az bir adamıyla birlikte sanki tek kişilik bir birlik gibi menzile ulaştı. Tacü'l-Mülk Börî onu getirmeleri için hemen bir süvari müfrezesi gönderdi. Bu müfreze 525 yılı Şaban ayının 6'sının bittiği Pazartesi gecesi (4 Temmuz 1131) onu Dımaşk kalesine getirdi, Tacü'l-Mülûk ise kaledeki saraya yerleştirilmesi emrini verdi. Ona ikramda ve saygıda bulunarak yiyeceğine içeceğine özen gösterdi, yüksek mevkisinin ve saygın makamının gerektirdiği elbiseler ve ihtiyacı olduğu düşünülen şeyleri gönderdi. Onu hakaret ederek değil saygın bir şekilde hapsetti. Tacü'l-Mülûk durumu İmam Müsterşid'in ulu makamına bildirdi ve teslim alarak Bağdat'a getirecek kişi ulaşana kadar onu sağlama almasını ve ona dikkat etmesini içeren bir cevap geldi.

Musul hâkimi İmadüddin Atabek Zengî bu haberi öğrendiğinde Tacü'l-Mülûk'a elçi göndererek tutuklu bulunan oğlu Sevinç ve Dımaşk ordusunun geri kalanını için kararlaştırdığı 50.000 dinara karşılık olarak Dübeys b. Sadaka'nın teslim edilmesini istedi. Tacü'l-Mülûk bunu kabul etti ve teslim için şu şartlar karara bağlandı: Zengî'nin ordusu tutuklularla beraber Kârâ bölgesine gelecekti. Emir Dübeys ise Dımaşk ordusuyla birlikte aynı yere gidecek o zaman tutukluların teslim alınacak ve Dübeys de onun adamlarına teslim edilecek. Bu senenin Zilkade ayının 8'inde Perşembe günü (2 Ekim 1131) Dübeys ile birlikte Dımaşk'tan ayrılarak Kârâ'ya gelen ordu, tutukluları teslim alıp Dübeys'i teslim etti ve iki ordu da bölgesine döndü. Sevinç, diğer grupla birlikte Dımaşk'a ulaşınca Tacü'l-Mülûk sevinerek onların gelişleriyle kalbindeki

[270] *el-Kamil*, VIII, s. 681; Ebü'l-Fida II, s. 68; Bundarî,Sultan Mahmûd'un ölüm tarihi olarak 526 yılını kaydetmektedir, Bundarî, *Irak ve Horasan,* s. 147.

endişeleri kayboldu. O zaman Tacü'l-Mûlük ile Reis [Sikatü'l-Mülk] ve tutuklu akrabaları konusunda danışılarak onların serbest bırakılması ve özgürlüklerini bağışlaması talep edildi. Tacü'l-Mülûk da onun riayet edeceği bir anlaşma yaptıktan sonra serbest bırakarak onu vezirlik görevi olmadan reisliğe geri iade edip bu yılın Ramazan ayının başında ona ve Vezir Kemaleddin Kerimü'l-Mülk Ebü'l Fazl Ahmed b. Abdurrezzak el-Mazdekanî'ye hilat hediye etti.

Bu yıl Serhad'den,[271] şehrin valisi Fahrüddevle Gümüştekin el-Hadim et-Tacî'nin Cemaziyelahir ayında (Mayıs 1131) vefat ettiği haberi geldi. O iyi davranışlı, iyi anılan, gayet mütedeyyin ve iyi niyetli biriydi.

Bu yıl Emirül-Müminîn Halife Müsterşid-Billâh'ın kâtibi Sedîdüddevle İbnü'l-Enbârî gerekli olan bazı işler ve sebeplerden ötürü onun elçisi olarak Zilkade ayının sonunda (Ekim 1131) [Dımaşk'a] ulaştı. Emir Dübeys'in kendisini Bağdat'a götürecek kişiye teslim edilmesi için baskı yaptı ancak iş işten geçmişti. Onun ağırlanması şeref verip gelişi sevindirdi ve mektupları yanıtlandı. Makamının ve mevkisinin gerektirdiği şeyler kendisine sunulduktan sonra geri dönmek üzere yola çıktı. Yol üzerindeki Rahbe bölgesinde Emir İmamüddin'in süvarilerine rast gelince onu yakalayarak beraberindeki her şeyi yağmalayıp gulamlarından bazılarını öldürdüler. Kurtulup da serbest kalana kadarki hapsinde çok büyük sıkıntı ve meşakkate uğradı sonra da Bağdat'a geri döndü.

Bu yılın Cemaziyelahir ayının 3'üncü gecesinin çıktığı Perşembe günü (3Mayıs 1131) Tacü'l-Mülûk ile ümeradan, komutanlardan, havastan, askerin ileri gelenlerinden, kâtiplerden, fakihlerden, reayanın muteber kişilerinden bir grup onun meclisinde bir araya geldiler. Tacü'l-Mülûk onlara dedi ki: "*Acısı uzun zamandır süren ve iyileşmesi imkânsız olan bu yaradan ötürü benim gücüm kalmadı bununla birlikte şüphe olunmaz ve yaratılmışlar için kaçınılmaz olan kesin emrin geldiğini anladım, tenin ruhundan ümidimi kestim ve ölümün yaklaştığını hissettim. İşte bu oğlum Ebü'l-Feth İsmail, benim tarafımdan, onda feraset ve asalet emareleri görüldü ve ferasetve yeterlilik belirtileri benim için açık oldu. O en büyük oğlumdur ve yokluğumu doldurması istenendir. Münasipliğine, yaşının gençliğine rağmen güzel davranışlarına ve övülesi adaletine güvenerek onu veliahdım yapmayı ve benden sonra idareyi üstlenmesi için aday kılmayı uygun gördüm. Hayır yolunda ilerlemesi ve onu takip etmesi, adalet ve insaf tarikini tutması ve onu niyetlemesi, bunlar ondan beklenen ümit edilendir şayet*

[271] Dımaşk nahiyelerinden Havran'a bağlı bir bölgedir ve muhkem bir kaleye sahiptir. *Mucem*, III, s.401

işaret edilen hedeften şaşarsa ve kendisine tayin edilen işlere uymazsa onu uykusundan kaldırmak ve gafletinin rehavetinden uyandırmak üzerinize haktır. Basiretli ve ferasetli olan, öğütler hatırlatıldığında ve kötü işler yasaklandığında onlardan yüz çevirir ve uzaklaşır." Bunun üzerine dediler ki: *"Emir senin emrindir ki karşı çıkılmaz ve terk edilmez, karar senin kararındır ki bizim için ondan çıkış olmaz, yaşadığın müddetçe sana olan itaatimizin aynısı ölümünden sonra çocuğuna olacaktır. Allah senin ömrünü uzatsın, afiyet, şifa tezelden selamet ve sıhhat ihsan etsin*." Tacü'l-Mülk onların sözlerine sevinerek üstün sıfatlarından dolayı onlardan izhar olan samimi konuşmalara teşekkür etti. Sonra yönetime Ebü'l-Feth İsmail'i tayin ederek veliahtlık için kendisinden sonra onu işaret etti ve orada bulunanlarla birlikte oğluna itaat edilmesine ve nasihatlerine uyulmasına karar verdi. Tacü'l-Mülûk oğluna, onun gibi birine layık ve şerefine yaraşır muhteşem bir hilat hediye etti. Ebü'l-Feth İsmail bir araya geldikleri toplantıdan aynı gün bu hilatler içinde çıkarak ümeranın, komutanların ve emrindeki Horasanlıların, gulamların, kuzagandilerin[272] ve çavuşların arasından kaledeki sarayına doğru at sürdü. Bunun sayesinde onların neşeleri ve sevinçleri kat kat arttı. Askerlerin tamamı ona meylederek etrafında toplandılar ve her gün onu selamlamaya ve ona hizmet etmeye çalıştılar.

526 Yılı (1131-1132)

Bu yıl Frenk bölgelerinden Beytü'l-Makdis hâkimi ve Frenklerin kralı olan Baudoin er-Rueys'in (II.) aynı senenin Ramazan ayının 25'inde Perşembe günü (21 Ağustos 1131) Akkâ'da öldüğü haberi geldi.[273] Dönemin olaylarının mahvettiği bir ihtiyardı. Belalar ve felaketlerle çok uğraşmıştı. Savaşlarında ve muharebelerinde birçok kez Müslümanların eline esir düşmüş lakin meşhur oyunları ve ustaca hileleriyle onlardan kurtulmuştu. Onun ardından, Frenkler arasında kimse feraset sahibi olma ve doğru tedbirler alma hususunda yerini dolduramadı. Frenklerin başına ondan sonra yeni kont olarak kendi ülkelerinden deniz yoluyla gelen Anjaou Kontu geçti[274]. Fakat

[272] Savaş zamanlarında pamuk veya ipekten elbise giyen bir savaşçı zümresidir, bkz. Naşirin dipnotu, dn. 1, s. 369.

[273] İbnü'l-Kalânisî, Baudoin II'in ölümünü 523 (1128/1129) yılı olayları arasında da zikretmişti. Ayrıca bkz. Runciman, *Haçlılar*, II, s. 152-153.

[274] Bu kişi Fulk'tur, nitekim İbnü'l-Kalânisî, Anjaou Kontu Fulk'un Bilad-Şam'a gelişini 523 (1128/1129) yılında da kaydetmiştir.

görüşlerinde isabetli olamayarak yönetimi yoluna koyamadı. Baudoin'in ölümüyle Frenklerin işleri karıştı ve ihtilafa düştüler.

Bu yıl, Tacü'l-Mülûk'ün yarası iyice azdı ve ondan kurtulup iyileşmekten yana umudu kalmadı. Bu durum o kadar uzamıştı ki artık hayat onun için çekilmez olmuş ölümü arzu eder hale gelmişti. Hastalıktan dolayı iyice zayıflayıp vücudu solmuş gücü bitmişti. Eceli yakınlaşıp sıhhat bulma ümitleri kayboldu ve Allah'ın rahmetine ve mağfiretine ulaştı. Bu yılın Recep ayının 21'inde Pazartesi günü öğlen vaktini biraz geçerken (6 Haziran 1132) vefat etti. Onu yakalayan şeyden dolayı kalpler acı duyarak başına gelenlerden ötürü gözlerden yaşlar döküldü.[275]

Kader tırnaklarını taktığı vakit

Görürsün, bütün muskalar faydasızdır

Lakin Allah'ın kaderine karşı gelinmez hükmüne mukavemet edilemez çünkü bu dünya kötü bir meskendir. Burada insanlar için mutluluk ve hüzün bâki değildir. Burada nefesler sayılmıştır ve bellidir. Eceller sınırlı ve mahduttur. Gece ve gündüz ömürleri rendeler, vakitleri bitirir, günlerin fitnesine güvenenler zamanın öğütlerini anlamaz. Tacü'l-Mülûk'ün ölümü esnasında güzel ve hoş sözlerle bir şiir okudum:

Senin günlerinin zamandan uzaklığı

Gözleri üzer, takatleri keser

Allahtan, evlatlarının içinden ondan sonra idareye geçecek ve onun veliahtlığa tayin ettiği kişi Şemsül-Mülûk idi. O korkuları yok etti kederleri azalttı. İnsanlar merhum şehidin taziyesinden ziyade yeni gelen Emir'in tebrikiyle ilgilendiler. Toplantılarda dile getirilen ve cemaatlerde, cemiyetlerde yayılan hayırlar, sâlih ameller, faziletler Tacü'l-Mülûk içinmiş. Allah rahmet eylesin. Şairler methiyeler dizdiler, güzel konuşan kişiler faziletlerini övdüler. Usta ediplerden Dımaşklı şair Ebu Abdullah Muhammed b. el-Hayyat -Allah rahmet eylesin- Şam şairlerinin seçkiniydi ve onların arasında methiye ve diğer bazı konularda sanatının eşsizliğiyle meşhurdu. O, Tacül-Mülûk adına düzenlemesi, güzelleştirmesi için çok çaba harcadığı birçok kaside yazmıştı. Tacü'l-Mülûk'un yüksek sıfatlarını açıklayan beyitlerinden bir kısmını ben de zikrettim. Bu beyitler onun bu sıfatları hak ettiğine delalet eden, hedeflerini ve amellerini övme konusunda en iyi olanlardır. Kasidenin ilk beyitleri:

[275] Azimî, s. 68; *el-Kâmil*, VIII, s. 689; Ebü'l-Fida, II, s. 69-70; Zübde, s. 310-312; Tacü'l-Mülûk Börî ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Alptekin, *Tog-Teginliler,* s. 85-98.

Allah onun idaresiyle muasırlarını şereflendirdi

Ey Tacü'l-Mülûk zaman seninle şereflendi

Bu asra ve ehline ihsan ettin

Zamanın karşı gelmediği en güzel şeylerle

Emirül-Müminîn keskin kılıcı kim olacak?

Korkuyu öldürmesi için onun ihtiyaç duyduğu keskin kılıcı

Tacü'l-Mülûk hakkında kaside söylerken ben

Kafiyeli sözlerden, dediler ki şiir onunla övüldü

Diğer birisi şöyle dedi:

Sultanlar için parlaklık taç olmadı mı

Dünya ise onu bilen için semer

Zaman seninle iftihar ederek şereflendi

İnsanların senden hoşlanarak sevindiği gibi

Övgü kazanmaya yürüdüm çekinerek

Cömertlik denizi dalgalanarak taştı

Yüce kişiler ulu makamları terk etti

Yılanların yatağından uzaklaştırdığı aslan gibi

Şemsü'l-Mülûk Ebü'l-Feth İsmail b. Tacü'l-Mülûk Böri b. Zahireddin Atabek'in Döneminin, Yönetiminin Başlangıcından Sonuna Kadar ki Durumunun ve Bu İki Vakit Arasında Ortaya Çıkan Olaylardan Neler Gerçekleştiğinin Bahsi ve Bu Olayların Tarihlerinin ve Şartlarının Haberi

Emir Tacü'l-Mülûk Börî b. Atabek -Allah rahmet eylesin- mutlu, kutlu ve şehit olarak bu fani dünyadan Dârü'l-bekaya göçüp gittiğinde, sağlığında ona verilen söz ve ölümünden sonra neler yapılması gerektiğini belirten nasihatleri üzerine devletteki makamına oğlu Şemsü'l-Mülûk Ebü'l-Feth İsmail geçti. Yönetimi ve davranışları, iyi işlerinde vicdanı ve niyeti tertemiz, reayaya adalet dağıtan, askerin ve ordunun tamamını ihsanlarıyla doldurup taşıran biriydi. O, ikta erbabını ve maaş sahiplerini tasdikleyerek istihkakları azaltmayıp artırdı. Babasının vezirini kendi vezaretine atadı. Âmillerin ve mutasarrıfların durumlarını içinde bulundukları durumlara göre düzenledi. Tayin ve tertip işlerini Dımaşk şahnesi Hacip Yusuf b. Fîrûz'a vererek mühim işlerde onun kararlarına güvendi, açık ve gizli işlerinde ona itimat etti. Hükmüne, reayanın ve kendi geçimlerini sağlayanların durumlarıyla ilgilenerek başladı; onlardan her sene alınan fey paylarını kaldırıp bu kanunu iptal etti ve alınmasını yasakladı. Bu vergileri toplayacak mültezimlerin zararlarını ise başka yollardan karşıladı böylece ona yapılan dualar artarak övgülere nâil oldu. Bunlar 526 yılı Recep ayında gerçekleşti (Mayıs/Haziran 1132). Kimsenin hayal etmediği ve aklına getirmediği Şemsü'l-Mülûk Ebü'l-Feth İsmail'in gözü pekliği, cesareti, yiğitliği, kahramanlığı, bahadırlığı ve kararlılığı kendini gösterdi. Bunları, söyleyenin rivayeti bir tarafa asıl olarak şahit yerine geçen konumlarında zikredeceğiz.

Bunlardan ilk olanları el-Lebve ve er-Re's[276] kalelerini fethetmesidir. Bu iki kale, koruması için babası Tacü'l-Mülûk tarafından görevlendirilmiş iki kişinin elindeydi ve onların resmiyetleri kabul edilmişti. Şemsü'l-Mülûk'e, kardeşi Baalbek hâkimi Şemsüddevle Muhammed b. Tacü'l-Mülûk'ün bahsi geçen kaleleri onların elinden kendi hükmüne alana kadar bu iki görevliye tuzak kurmuş olduğunu sonra da güvendiği kişilerden ve temsilcilerden karar verdiği kişileri buraları korumak için gönderdiğini haber verdiler. O zaman böyle bir hareketi kardeşine yakıştıramayarak canı sıkıldı. Bahsedilen kardeşine, kastettiği şeyden dolayı onu kınayan ve hedeflediği

[276] İki kale de Baalbek'in kuzeyinde Bikâ bölgesindedir, bkz. Alptekin, *Tog-Teginliler*, dn.228, s.99.

şeyler konusundaki görüşlerini sert bir dille ayıplayan mektup gönderip kalelerden çekilmesini ve eski haline geri döndürmesini istedi. Ancak Şemsüddevle isteklerine olumlu cevap vermekten ve taleplerini kabul etmekten uzak durdu. Şemsü'l-Mülûk bu durumu görmezden gelerek onun hakkında çok kısa konuştu. Sonra bu yılın Zilkade ayının sonunda (Ekim 1132) kuzey bölgesine doğru gidiyormuş izlenimi vererek ordu ve savaş aletleri eşliğinde Dımaşk'tan yürüyüşe geçti. Daha sonra doğuya doğru yürüdükten sonra batıya doğru başka bir yola döndü. Lebve kalesinde olanlardan hiçbiri onun kaleye gelmiş olduğunu hissetmedi derhal şehre doğru önüne geçilmez bir azimle ve karşı konulmaz bir cesaretle ilerlemeye başladı. Kaledekiler muharebenin sertliğini gördükleri zaman felaketi hissettiler ve aynı gün eman talep etmekten başka kurtuluş çaresi bulamadılar. İstekleri hemen kabul edilerek taleplerine muvafakat gösterildi. Onlar da kaleden inerek şehri kendisine teslim ettiler. Şemsü'l-Mülûk kalenin durumuna karar vererek tedbirlerine ve yeterliliğine güvendiği kişileri buranın korumasında görevlendirdi. Buradaki işini bitirdiğinde hemen er-Re's kalesine yürüdü bu kaledekiler de aynı hâl üzere hareket etiler ve Şemsü'l-Mülûk burayı da teslim alarak koruyacak kişileri atadı. Sonra buradan ayrılarak Baalbek'e geldi şehrin hâkimi olan kardeşi ise hazırlıklıydı. Ordu toplamış, Cibal ve Bika bölgesi köylülerinden bunlardan başka fesatçılardan ve hırsızlardan kendisine çok sayıda insan katılmıştı. Şemsü'l-Mülûk onları kalede kuşatarak baskı altın aldı. Ayrıca süvari ve piyadelerle birlikte onlara doğru harekete geçince Baalbek'te bulunan savaşçılardan bir grup çıktı. Ancak onlardan bazıları öldürüldü büyük bir kısmı da yaralandı surların üzerinde de durum bu şekildeydi.

Ardından birkaç gün sonra şehrin dışına saldırdılar ancak burası askerlerle tahkim edilmişti ve şiddetli bir savaş gerçekleşti. Ordu birçok yönden üzerlerine dağıldı ve içeride bulunanlardan çok sayıda insanın ölüp yaralanmasından sonra burayı ele geçirerek askerleri esir aldı. Şehre ve kaleye karşı mancınıklar kurularak buralara ilerlemeye ve hamle yapılmaya çalışıldı. Kalenin hâkimi durumun zorluğunu, kuşatmanın devam ettiğini ve sabrı bizzat görünce itaat ve barış teklif ederek kendisinin babasının zamanında olduğu gibi bırakılması için söz verilmesini isteyen bir mektup gönderdi. Bunun üzerine Şemsü'l-Mülûk'ü, olanlara tahammül etmesi ve geride kalanlara göz yumması konusunda yakınlık duyguları sararak kardeşinin isteklerini kabul edip istediği koşullara rıza gösterdi ve aralarındaki durum onun tercihlerine göre

karara bağlandı. Şemsü'l-Mülûk, Muharrem ayının başlarında (Kasım 1131) ordusuyla birlikte galip ve mutlu bir şekilde Dımaşk'a döndü.

527 Yılı (1132-1133)

Bu yılın Muharrem ayında (Kasım/Aralık 1132) Frenk bölgelerinden, onlar için bu alışılmış bir şey olmasa da aralarında ayrılık çıkarak savaş başladığı ve onlardan bir grubun öldüğü haberleri geldi.

Bu yıl, Türkmenlerden bir grup, süvarileriyle birlikte olan Zerdana[277] hâkimine rast geldi. Türkmenler onları mağlup ederek onu ve beraberindekileri öldürüp atlarını ve hayvanlarını aldılar. Denilir ki, İbn Dânişmend, Kostantiniyye'den çıkan çok büyük bir birliğe saldırarak onları yenip Rumlardan ve diğerlerinden kim varsa hepsini öldürdü.

Cemaziyelahir'in 17'sinde (25 Nisan 1133) Emîr Savar Halep'ten süvarileriyle birlikte Tel-Başir'e saldırdı. Bunun üzerine orada bulunan Frenk kahramanlarının hepsi ona karşı savaştılar. Onlardan yaklaşık bin süvari ve piyade öldürülerek kelleleri Halep'e götürüldü.

Bu yılın Recep ayında (Mayıs/Haziran 1133), Şemsü'l-Mülûk Mürre b. Rebia'yı yakalayıp hapsetti. Üsame b. el-Mübarek'i de yakalayıp onunla uyacağı bir anlaşma yaparak serbest bıraktı. Ancak Mürre'yi olduğu gibi bıraktı. Onunla arasında söz düellosu yaşandı ve Mürre'nin ölümüyle konu kapandı. İşte bu ardında bıraktığı çirkin hareketlerin, ayıplanan işlerin ve diğer zamanlarda işlemiş olduğu zulümlerin karşılığıdır.

Şemsü'l-Mülûk, şehrin hâkimi olan kardeşiyle aralarında, açıklaması ve bahsi daha önce geçtiği üzere bir karara varıp da Baalbek tarafından geri döndüğünde Frenk bölgelerinden onların kötü niyetleri ve devam eden barışı bozmaya karar verdikleri haberi kendisine ulaştı. İlave olarak, Dımaşklı bazı tacirler ona, Beyrut hâkiminin kıymeti çok büyük bir meblağ tutan keten yüklerine el koymuş olduğu şikâyetinde bulundular. Şemsü'l-Mülûk, Frenk komutanına bu malların tacirlere geri verilmesi konusunda mektup yazarak daha önceki sahiplerine iade edilmesini istedi. Bu konuda pek çok mektup gidip geldi. Ancak istenilenlerin elde edilmesi sonucunu getirmeyerek hak sahipleri isteğine ulaşamadı. Öfke ve hiddet onu bu fiile aynı şekilde karşılık

[277] Halep'in Batı bölgelerinde yer alan küçük bir şehirdir. *Mucem*, III, s. 136.

vermeye tahrik ederek bunu kafasına koydu ve özel adamlarından ya da güvendiği maiyetinden hiç birine bu fikrini hissettirmedi. Bütün gayretini Banyası'ı buraya hükmeden melunların elinden çekip almak için saldırı hazırlıkları yapmaya sevk etti. Bu senenin Muharrem ayının sonlarında (Aralık 1133) Banyas'a doğru yürüyüşe geçti ve Safer ayının ilk günü (12 Aralık 1132) burada ordugâh kurarak saldırıya geçti. Şehirde ise süvari ve piyadelerden çok kalabalık bir birlik vardı ve aniden gördükleri ordudan ürkerek rezil bir şekilde birbirlerini terk ettiler. Şemsü'l-Mülk, ceftiyat birlikleri,[278] Horasanlılar ve gedik açacak askerlerle surlara yaklaşarak atından indi. O, atından indiği için bütün Türkler atlarından inip surun üzerindekilere ok fırlatmaya başladılar. Frenkler ise görünmez oldular, okların çokluğundan onların hiçbirisinin kellesi surlarda gözükmüyordu. Şemsü'l-Mülûk, ceftiyatları surlarda bir bölgeye burayı zayıflatmaları için yerleştirdi. Onlar, burada gedik açılana kadar oyarak ardından hemen hücuma geçtiler ve şehre üşüştüler. Bunun üzerine orada bulunan Frenklerin tamamı kaleye ve burçlara sığınıp buralarda kendilerini sağlama aldılar ve savunmaya geçtiler. Şehir ele geçirilerek kapısı açıldı ve karşılaşılan Frenklerin tamamı ya öldürüldü ya da esir edildi.[279] Kaledeki ve burçlardaki kaçak Frenkler şehrin ele geçirildiği zaman başlarına geleni, ölümün onlara uğrayışını, hiçbir yardımcının ve koruyucunun da olmadığını görünce eman talep ettiler. Onların bu istekleri kabul edilince kaleden indiler ve hepsi esir alındı. Şehirde ne varsa yağma edilerek burayı koruyacak ve savunacak kuvvetli askerler yerleştirildi. Ardından Şemsü'l-Mülûk ordusunun başında beraberinde esirler, ölülerin kelleleri, Banyas valisinin eşi ve evlatları ayrıca çok miktarda teçhizat olduğu halde yola çıkarak bu yılın Safer ayının 6'sının bittiği Perşembe günü (17 Aralık 1132) Dımaşk'a ulaştı. Ahali onu karşılamak, bağlanmış esirleri, mızrak ucundaki kelleri görmek için -ki bunlar oldukça fazla ziyadesiyle kalabalıktı- şehirden çıktı. Gözlerini rahatlatan, gönüllerine sevinç veren, cesaretlerini kuvvetlendiren bu şeyleri görünce Şemsü'l-Mülûk için sevinerek bu kesin zafere ve kutlu galibiyeti ona kolaylaştırdığı için Allah'a çokça şükrettiler. Bu şekilde haberler Frenkler arasında yayıldı ve bunu duyduklarında kokarak böyle bir olayın yaşanmasından dolayı ürktüler. Kalpleri dehşet ve korku sararak Banyas'ın korunaklılığına, askerlerin çokluğuna, yakınlığına ve yolunun basitliğine rağmen böyle bir durumun kolayca gerçekleşmesi onları aşırı derecede şaşırttı ve öldürülen süvari ve piyadeler için üzüntü duydular.

[278] Böyle bir birlik ismine diğer kaynaklarda rastlanmamakla birlikte, görevlerinden lağımcılar, surların duvarlarını boşaltacak, zayıflatacak askerler olduklarını anlaşılmaktadır.

[279] *el-Kâmil*, VIII, s. 693; Ebü'l-Fida, II, s. 69.

Bu yıl Irak tarafından, Sultan Mesud b. Sultan Muhammed'in Bağdat'a geldiği ve batı kısmında konakladığı haberleri ulaştı. Sultan Mesud bazı işleri düzenlemek için burada az bir zaman kaldı. Önerdiği şeylerden oluşan bir takrir yazdırdı ve Şam'ın Irak'a bağlanması talebinde bulundu. Kadu'l-Kudat, ayân ve muteber kişiler onun yanına gelerek takrirde açıklanan önerilerin ihtiva ettiği şeyler üzerine ondan söz istediler ve yazılan şeyler incelendi. Ardından İmam Müsterşid'in yüksek kararından ona saltanat sarayına gelmesi, lakaplarının yazılması ve adına hutbe okunması için izin çıktı. Halife, onun gibi birinin ihtiyaç duyacağı yatak ve diğer bazı şeyleri de kendisine gönderdi. Muharrem ayının son Cuması (9 Aralık 1132) Sultan Mesûd adına hutbe okunarak lakapları saltanat görevi ve adına hutbe okunması için berat yazılıp el-Müsterşid'in aziz sarayından onun gibi birinin ihtiyaç duyduğu şeyler kendisine götürüldü. Halife, kendi veziri Şereffüddin Enuşirvan b. Halid'i, Sultan Mesûd'a selam ve duasını iletmesi için görevlendirdi ve bu yılın Rebiülevvel ayının 5'inin bittiği Pazar günü (14 Ocak 1133) vekâlet hoş bir şekilde yerine getirildi, en güzel cevap okundu ve hediyelere gark oldu. Emirül-Müminîn İmam Halife Müsterşid-Billâh oturur haldeydi ve Sultan Mesud huzuruna gelerek bu gibi kişilerin yapması adet olan hizmetleri yerine getirdi. Emirül-Müminîn konuşmasının başlangıcında ona şöyle dedi:"*Bu nimeti şükürle kabul et, açıktan ve gizliden Allah'tan kork.*" Bu karşılama, farklı türlerde yedincisi siyah olan yedi kat elbise, mücevherlerle bezeli taç, bilezik ve altın gerdanlıkla yapıldı ayrıca Sultan Mesûd kendisi için hazırlanan tahta oturup yer öptü. Ardından Emirül-Müminîn ona dedi ki*:" Kendisini güzelce idare edemeyen başkalarının idaresi için münasip değildir. Allah kelamında şöyle diyor: "Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun karşılığını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir.*"[280] Vezir bunları Sultan Mesud'a Farsça olarak tekrar etti, o da çokça dua edip övgülerde bulundu. Sonra Emirül-Müminîn hazırlanmış iki kılıcı isteyerek bunları ona kuşattı ve yine iki sancağı ellerine tutturdu. Kardeşi Davud b. Mahmûd'u ve atabeyi Aksungur'u ona teslim ederek ona, ikisi hakkında ve haklarını gözetmesi hususunda nasihat verip onlar için verdiği kararlara vefa göstereceğine dair yemin ettirdi. Sonra Emirül-Müminîn dedi ki:"*Kalk ve sana verdiklerimi cesaretle al ve şükredenlerden ol.*"[281] Sultan Mesud bunlardan sonra bu yılın Rebiülahir ayının başında Azerbaycan tarafına yöneldi bu arada ona Aksungur el-Ahmedilî ve Türklerden çok sayıda insan katılmıştı.

[280] Zilzal Suresi 7-8. Ayet.

[281] Bundarî, s. 161-162.

Bağdat'a, Sultan Mesud'un ordusunun, Sultan Tuğrul b. Muhammed'in ordusunu Recep ayının 18'inde (25 Mayıs 1133) Hemedan tarafında yendiği, askerlerini ülke içinde dağıttığı sonra da makamına geri döndüğü ve Hemedan'da onun adına hutbe okunduğu haberi ulaştı.[282]

Bu yıl, Şemsü'l-Mülûk İsmail b. Tacü'l-Mülûk saldırmak üzere Hama'ya ilerlemeye ve şehre saldırarak ele geçirenlerden burayı geri almaya karar verdi. O, bu niyetini içinde gizlemiş kendisinden başkasına açıklamamıştı. Bu durum üzere Hama'ya ilerlemek için hazırlıklara başladı. Ancak bu haber Hama'yı muhafaza eden kişiye çoktan ulaşmıştı ve o şehri tahkim etmek, savunmak ve müdafaa etmek için hazırlık yapmaya gayret edip bu konuda ihtiyaç duyacağı ve işine yarayacak bütün aletleri hazırladı. Bu durumun haberi de Şemsü'l-Mülûk'a ulaştı anca o bu habere dikkat etmeyerek işinden geri durmadı hatta [5]27 yılı Ramazan ayının son 10 günü (25 Temmuz-5 Ağustos 1133) içerisinde yola çıktı.

Emirlerinin ve havassının önde gelen kişilerinden ona bu işten vazgeçmesini öğütlemeyen kimse kalmadı lakin o sözlere kulak asmayarak ne bir cevabı duyuldu ne de konuşması. Ona denildi ki: Bu işi bu mübarek ayın az kalan günleri oruç vakti çıkana kadar beklet ve bayram geleneklerini yerine getir, o bölgeye doğru yürüyüş bunlardan sonra olsun. Şemsü'l-Mülûk bu fikirde olan kimseyi dinlemeyerek insanlarla müşavere yapmadı. Fikirlerini, ahalisinin habersiz, şehirdekilerin ise gaflet halinde olduğu Hama'ya ilerlemek üzerine bina etti. Zira onlar bayramdan ve askerlerin dinlendirilmesinden sonrası hariç bu günlerde kimsenin saldırmayacağını düşünüyorlardı. Sonra bu vaziyette şehre doğru yola koyularak ulaşana kadar hızla yol aldı ve bayram günü şehirdekilere hücum etti. Onun eliyle etraflarını saran felaket şehirdekileri korkuttu. Aynı gün onlara pek çok kez tam teçhizatlı olarak saldırdı. Onlar hemen kendilerini dar sokaklarda ve meskenlerde koruma altına alarak ok atışlarına dayandılar. Ordu o gün geri çekildi ancak ölüler, yaralılar, yağma ve soygun olmak üzere onlara açık bir zarar vermişti. Ertesi gün sabah erkenden piyadeleri ve süvarileri yollayarak onları her yönden şehrin etrafına dağıttı sonra kendisi de gulam ve Türk havassı ile kırıp geçiren süvari ve piyadelerden oluşan kalabalık bir grupla birlikte ilerledi. Hama'da bir mevziiyi iyice zayıflatarak buraya yöneldi ve şehre buradan hücum edilerek savunanlara ve okçulara karşı saldırılması kararını verdi. Şehirdekiler

[282] Azimî, s. 71; *el-Kâmil*, VIII, s. 694-695, Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara, 2011, II, s. 209-215.

onun önünde savunma yapıyorlardı ve Şemsü'l-Mülûk bizzat kendisi buradan şehre saldırdı bunun üzerine Hama'dakiler emâna sığındı. Şehrin muhafızlarından korunma isteyen bir grup onun yanına geldi ve onlara da eman vererek hediyeler ihsan edip güzel davrandı.[283] Onlardan geri kalanları da çağırarak elemi herkesin üzerinden kaldırdı ve yağmalanan malları geri verdi böylece kale askerlerinin çoğu eman isteğiyle onun yanına geldi. Şemsü'l-Mülûk onlara hediyeler ihsan ederek eman verdi. Vali, bunları görünce dayanmayacağını anlayıp emniyetini talep etti ve ona da eman verdi. Ardından vali içindekilerle birlikte kaleyi Şemsü'l-Mülûk'a teslim etti. Şemsü'l-Mülûk bu şekilde şehri en basit bir şekilde ve hızlıca elde ederek güvendiği kişilerden yöneticileri yerleştirip korunması hususunda onlara güvendi. Sonra oradan ayrılarak Şeyzer'e yönelip burada ordugâh kurdu ve şehrin etrafında bozgunculuk yapılması ve kargaşa çıkarılması emrini verdi. Ona yumuşak davranılıp da gönderilen şeylerle merhameti talep edilene kadar durum bu şekilde kaldı. Şemsü'l-Mülûk Dımaşk'a dönmek üzere oradan ayrılarak bu yılın Zilkade ayında (Eylül/Ekim 1133) mutlu ve muzaffer bir şekilde Dımaşk'a girdi.

Şemsü'l-Mülûk'un Dımaşk kalesindeki Babü'l-Hadîd'den hariç açtırdığı iki yeni kapı onun kararlarının gücüne, keskin görüşlerine ve makbul önerilerine delalet eden örneklerdendir. el-Evsat kalenin ortasındaki [2.kapı], Babü'l-Cisri'l-Hendek ise üçüncüsüdür. Bunları 527 (1132-1133) yılında kaledeki Darü'l-Müserre ve kalenin kuzeyindeki yeni hamam ile birlikte eşsiz düşünceleri, kendi fikirleri ve şaheser nitelikleri üzerine yaptırmaya başlamıştı. Güzelliğin, hoşluğun, şekillerin ve orantının had safhasındaydı. 528 (1133) yılının başlarında bitirildi.

Bu yıl, Emir el-Müntedî Ebü'l-Fevâris Vessâb b. Müsafir el-Ganevî, Zilkade ayının bitimine 4 gün kala Cumartesi günü (8 Ekim 1133), Şemsü'l-Mülûk'un yazdığı mektupların cevabıyla beraberinde muhteşem hilatler, parlak Mısır elbiseleri, atlar, malzemeler ve elindeki cevapları okuyacak kişi olduğu halde elçi olarak Mısır'dan geldi. Dönüşü kolaylaşana kalmaya devam etti ve [5] 27 yılı Rebiülevvel ayının bitimine 2 gece kala Cumartesi (6 Şubat 1133) günü geri döndü.

Bu yılın Zilhicce ayında (Ekim), kuzey bölgelerine çok sayıda Türkmen askerinin geldiği haberleri ulaştı. Onlar, Frenk kalelerinden Trablus ve çevresine saldırarak çok sayıda insanı ölü veya yaralı olarak ele geçirdiler. Çok miktarda ganimet

[283] Azimî, s. 71; *el-Kâmil,* VIII, s. 697; Ebü'l-Fida, II, s. 70.

ve davar elde ettiler. Trablus hâkimi Pons civardan topladığı ordusuyla onlara karşı ilerlediğinde Türkmen ordusuyla karşılaştı. Türkmenler, onları mağlup etti, Allah Frenklerin dağılmış ordusuna, rezil olmuş birliklerine karşı onlara zafer nasip etti. Pons'un askerlerinin birçoğuyla birlikte kuvvetli korumaları ve bahadırları da öldürüldü. Kendisi ise adamlarından az miktarda askerle birlikte Berin[284] olarak bilinen kaleye kaçtı ve buraya sığınarak kendilerini koruma altına aldılar. Türk ordusu da bu kaleye gelerek uzun süre onları kuşatmaya devam etti. Sonunda kalede bulunan erzakın ve suyun bitmesi nedeniyle onlardan ve atlarından birçoğu öldü. Bunun üzerine Frenkler bir tuzak kurtararak Türklerin dikkatsizliğini beklediler sonunda bir fırsat yakalayıp yaklaşık 20 kişi komutanlarıyla birlikte dışarı çıktı ve kaçarak Trablus'a gitti. Trablus hâkimi Melik Pons, Akkâ'daki Frenk kralına mektup yazarak civardaki bütün kuvvetlerle yardıma gelmesi çağrısında bulunup onu destek vermeye teşvik etti. Frenklerden çok sayıda kişi onun etrafında toplanarak, Berin kalesinden sürmek ve kalede kalanları kurtarmak için Türkmenlerin üzerine doğru yürüyüşe geçti. Türkmenler onların bu niyetlerini ve hedeflerini öğrenince onları karşılamak üzere ilerledi ve çok sayıda askerlerini öldürdü. Şayet onlar Rafeniyye[285] tarafına doğru apar topar kaçmasalardı Türkmenler onları yakalayıp sonunu getirecekti. Frenklerin oradan ayrıldığı ve sahil yoluna döndükleri haberi Türkmenlere ulaşınca üzülüp kaçırdıkları ganimetten dolayı hüzünlendiler ve ardından da kendi bölgelerine dağıldılar.

Bu yıl, Şemsü'l-Mülûk'ün veziri Kerimü'l-Mülk Ebü'l-Fazl Ahmed b. Abdurrezzak'a şiddetli bir hastalık ârız olarak Zilhicce ayının 21'inde Pazar günü (23 Ekim 1133) Allah'ın rahmetine kavuşana kadar hastalığı devam etti. İnsanlar onun için üzülerek vefatı için kederlendiler. Güzel davranışları, teşekkür gerektiren hareketleri ve üstün sıfatlarından dolayı onun için acı çektiler. O, hayırsever, mütedeyyin, Kuran-ı Azimi okumaya gayret gösteren birisiydi.

Bu yılın Sefer (Aralık/Ocak 1132-1133) ayında Beytü'l-Makdis hâkimi olan Frenk kralı süvarileriyle birlikte Halep'in dış bölgelerine saldırdıktan sonra Nevaz olarak bilinen yere geldi. Halep naibi Emir Savar da ordunun başında ve kendisine katılan Türkmenlerle birlikte ona karşı harekete geçti. İki ordu karşılaşarak birkaç gün savaştılar ve Kınnesrin arazisine ulaşana kadar birbirlerine hücum ettiler. Ardından

[284] Humus ve sahil arasında yer alan bir küçük bir şehirdir. *Mucem*, I, s. 452.

[285] Humus'un civar bölgelerinden bir şehir ve köydür, ayrıca ona Humus Tedmür'ü denilir. *Mucem*, III, s. 55.

Frenkler, Halep ordusuna saldırıya geçerek çok sayıda askeri öldürdü. Müslümanlardan yaklaşık 100 süvari öldürülmüştü ve bunların arasında meşhur ve tanınmış komutanlardan bir grup da bulunmaktaydı. Frenklerden ise bundan daha fazla kişi öldürülmüştü. Ordunun arda kalanı Halep'e geldi Frenkler ise Kınnesrin'e sonra el-Mukaveme'ye sonra da en-Nakara ve diğer bazı yerlere gittiler. Emir Savar, ordudan ve Türklerden geri kalan askerleriyle birlikte tekrar Halep'ten onların üzerine yürüdü, Frenklerden bir birlik ile karşılaşarak onları yenilgiye uğratıp yaklaşık 100 süvarilerini öldürdüler. Bunun üzerine Frenkler ülkelerine doğru kaçarak geri çekildiler. Müslümanlar ise ölülerin kelleleri ve elde ettikleriyle Halep'e geri döndüler. Geçen seferki keder bu nimetin kolaylığı yanında görünmez oldu. Kral ise Antakya'ya ulaştı.

[Emir]Savar'a, Ruha süvarilerinin saldırıya geçtiği haberi ulaşınca Hassân el-Ba'al-bekî ile beraber harekete geçip kuzey bölgelerinde onları hezimete uğratarak tek kişi kalmayıncaya kadar hepsini öldürdüler. Kurtulanları ise esir aldılar. Ardından da galip ve sağ salim bir şekilde beraberlerinde esirler ve kelleler olduğu halde Halep'e döndüler.

528 Yılı (1133-1134)

Bu yıl, Şemsü'l-Mülûk İsmail b. Tacü'l-Mülûk ordusuyla birlikte, uç şehri Sayda ve Beyrut'a uzanan dağdaki Şakifü Tiyrun'a[286] ilerleyerek burayı Muharrem ayının bitimine altı gün kala Cuma günü (24 Kasım 1133) ele geçirdi ve kaleye hükmeden Dahhâk b. Cendel et-Temimî'nin elinden söktü aldı.

Bu yıl Rebiülahir ayının sonlarında Şemsü'l-Mülûk, Sidnâyâ ve Asel bölgesinde avlanmaya çıktı. Bu ayın 9'u Salı günü (6 Şubat 1134) gulamları ve havassı onun yanından uzaklaştığında dedesi Zahireddin'in Türk memlüklerinden İlbâ olarak tanınan birisi onun üzerine saldırdı. O, Şemsü'l-Mülûk'un yalnız kaldığını ve eline fırsat geçtiğini görerek kellesini kesmek maksadıyla kılıcıyla ona sert bir şekilde vurdu. Ancak Allah onun selametini takdir etti ve kılıç elinde tersyüz olarak hiçbir şey yapmadı. Sonra hemen kendini yere atarak ikinci kere vurduysa da o da atının boğazına denk gelerek atı telef etti. Gulamlar ona karşı bir araya gelip de yetişene kadar ikisini birbirinden at ayırdı. Sonrasında İlbâ kaçınca Şemsü'l-Mülûk onun arkasından izini takip edecek arayacak ve yakalayacak atlıları gönderip şehre geri döndü. Bu olayın

[286] Sur şehri yakınlarında güvenlikli bir kaledir. *Mucem*, III, s. 356.

ağızdan ağza yayılması şehirde karışıklığa neden olmuştu. Gönüller onun kurtuluşuyla rahatladı. Gönderilen atlılar ve gulamlar ise aradıkları kişiyi bulmak için çok çaba sarf ettiler ve yakalayana kadar da onu yollarda patikalarda ve dağlarda aradılar. Okçulardan bir grup onu ele geçirmek için yaraladı. İlbâ'yı Şemsü'l-Mülûk'un huzuruna çıkarttıklarında onu itirafa zorlayarak sordu:" *Bu işi yapmana neden olan şey nedir?*" o da şöyle dedi:" *Seni öldürerek Allah Teâlâ'ya yaklaşmaktan başka bir şey için yapmadım. İnsanları senden kurtarmak için çünkü sen onlardan fakir ve zayıf olanlara, sanatkârlara, kendi geçimini sağlayanlara ve çiftçilere zulmettin, askeri ve reayayı hor gördün*." Sonra gulamlardan masum olan bir grubu zikrederek sanki onlar bu durumu onaylıyormuş gibisinden onları töhmet altında bıraktı. Onlar tutuklanarak yanına koyuldu ve derhal öldürüldü. İnsanlar bu caninin sözüyle ispatı olmadan ve delil ortaya çıkmadan bu gulamları öldürdüğü için onu ayıpladılar. Zulüm ile katlettiklerinin ölümleri ona yetmedi öyle ki kardeşi Sevinç b. Tacü'l-Mülûk'u da itham etti ve onu evde aç bırakıp adice katlederek öldürdü –o Şemsü'l-Mülûk'un büyüğü idi-. Şemsü'l-Mülûk bu çirkin işlerde ve zulümde çok ileriye giderek hiçbir sınırda durmadı.[287]

Bu yılın Cemaziyelevvel ayının 4'ünde Cumartesi günü (2 Mart 1134), Esirü'l-Mülk Ebu Ali el-Hasan İbn Akaş Dârü'l-Azizetü'l-Nübüvve'deki el-Müsterşid'in elçisi olarak geldi. Beraberinde Şemsü'l-Mülûk'e ulaştırması ve tek tek okuması için gönderilen hilafet teşrifatlarının belgesi vardı. Halifenin veziri, Vezir Şerefüddin Ebü'l Kâsım Ali b. Terâd en-Nakibü'z-Zeynebî tarafından yazılmış mektuplar da onun eliyle ulaştı. O vezaretten azledilmiş fakat 508 yılı Rebiülevvel ayında (Ağustos/Eylül 1114) geri getirilerek Vezir Şereffüddin Enuşirvan b. Halid hoş bir şekilde vezirlikten uzaklaştırılmıştı.

Bu yıl Mısır tarafından Emirül-Müminîn el-İmam Hafızüddinillah Ebü'l-Meymun Abdülmecid'in iki oğlu arasında çıkan anlaşmazlığın haberi geldi. Müslümanların veliahdı Ebu Ali el-Hasan ve Kardeşi Ebu Turab Haydara Hafız'ın iki evladı. Ordu ikiye bölünerek birisi sünnî mezhebine ve onun ehline meyletti diğeri ise İsmailiyye mezhebine ve onun taraftarlarına, ardından savaş ateşi aralarında dönerek Sünnî taraftarları, İsmailiyye taraftarlarından birçok kişiyi öldürerek galip geldi. Öldürülenlerin çoğu Reyhaniyyetü's-Sudan[288] grubundandı. Hafız'dan sonra, idareyi

[287] Coşkun Alptekin, Şemsü'l-Mülûk İsmail'in bu suikast olayı sonrası herkesten şüphelenir bir hale geldiğini belirtmektedir, bkz. Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 106.

[288] Mısır'da, Sudanlılardan müteşekkil askerî bir birliktir, bkz. Şakir Mustafa, *Salâhu'd-din el-fâris el-mücahid ez-zahid müfteri aleyhi*, Dımaşk 1998, s.96.

Ebü Ali el-Hasan ele alarak komutanlardan, daîlerden ve onların izinden yürüyerek İsmailiyye mezhebine yardım edenlerden kim varsa takip edip öldürerek veya korkutup kaçırarak ortadan kaldırdı. Böylece bozulan ve karışan durumlar düzeldi işler ve idare yoluna girdi. Bu yılın Zilhicce ayının sonlarında (Ekim 1134) Hafızüddinillah'ın bu durumu bildiren ve bu nimetin onun içinde nelere sebep olduğunu içeren mektubu Şemsü'l-Mülûk'a ulaştı.

Bu yılın Zilkade ayında (Ağustos/Eylül 1134) Frenk bölgelerinden Şemsü'l-Mülûk'a onların karar verilen ateşkesi bozmaya, devam eden barışı terk etmeye ve Dımaşk'ın dış bölgelerine fesat ve kargaşa için saldırmak üzere birliklerini ve ordularını hazırlamaya niyetlendikleri haberi geldi. Şemsü'l-Mülûk bu vaziyeti öğrenince asker toplamaya başlayarak dört bir yandan Türkmenleri çağırdı bu sırada ona Frenklerin Havran tarafına ilerledikleri haberi ulaştı. Hemen ordusuyla beraber yola koyularak onlara doğru yöneldi ve tam karşılarında ordugâhını kurdu bunun üzerine Havran'ın önemli köylerini boşalmaya başladı. İki ordu arasında saldırılar başladı. Frenkler çok kalabalık olan yaya ve süvarilerin arasındaydılar ve böylece onlar mevzilerinde kuşatılmışlardı. Onlardan atlı veya yaya hiç kimse, okla vurulmadan ya da ölüm onu sahiplenmeden dışarı çıkamıyordu. Çatışmalar iki taraf arasında uzun zaman devam etti. Ardından Şemsü'l-Mülûk birkaç gün onlarla ilgilenmedi ve Frenkler farkında olmadan ordudan kalabalık bir grupla birlikte ayrılarak Akkâ'ya, Nâsıra'ya, buraların komşu bölgelerine, Taberiyye'ye ve civarına yol aldı. Burada sayısız çoklukta davar, zanaatkâr, kadın, çocuk ve erkek ele geçirdiler, tesadüf ettiklerini öldürüp karşılarına çıkanı esir ettiler, ne buldularsa ateşe verdiler, Türkmenlerin eli ganimetlerle doldu. Bu haber Frenklere ulaşınca hayal kırıklığına uğradılar ve endişeye düşüp tedirgin oldular. Hemen korku içinde mevzilerini terk ederek bölgelerine yöneldiler. Şemsü'l-Mülûk bunu öğrenince eş-Şuara yolundaki ordugâhına askerlerinin başında muzaffer ve ganimet almış bir halde sağ salim geri döndü. Frenkler ise bölgelerine ulaştıklarında ahalinin uğradığı gazabı ve başına gelen felaketi gördüler. Bu manzara onların durumunu kötüleştirdi, takatleri kesilerek silahları köreldi, birlikleri dağıldı. Frenkler rezil olmuş bir halde aralarında tekrar barış yapılmasını istediler. Şemsü'l-Mülûk, mesut bir şekilde Zilhicce ayının sonunda (Ekim 1134) Dımaşk'a döndü.

Bu yıl, Emir İmadüddin Atabek'in Emir Hüsamüddin Timurtaş b. İlgazi b. Artuk ile Emir Davud b. Sökmen b. Artuk'un toprakları için bir araya geldiği haberi geldi. Emir Davud ordusuyla birlikte ikisinin üzerine yürüdü ve iki taraf Amîd kapısında karşı

karşıya geldiler. Davud yenilerek ordusu dağıldı, bazı çocukları esir edilip adamlarından bir kısmı öldürüldü. Bu Cemaziyelahir ayının sonunda (Nisan 1134) gerçekleşti. Ardından İmadüddin Atabek Amîd'e gelerek şehri kuşatıp ağaçlarını kesti fakat hiçbir fayda elde edemeyerek oradan ayrıldı.

İmadüddin Atabek'in Savur[289] olarak bilinen kaleye saldırarak baskı altına aldığı ve bu yılın Recep ayında (Nisan/Mayıs 1134) fethettiği haberleri geldi.

Bu yıl Bağdat tarafından, bazı mahallelerinde yangın çıkarak meşhur bir handaki tacir depolarını ve çarşıların çoğunu yakıp orada bulunan ve bulunmayan tüm bölgelerin tacirlerinin ticaret mallarına ve eşyalarına zarar verdiği haberi geldi.

Bu yıl, İmadüddin Atebek'in, Ziyaüddin Ebu Said el-Kefertusî'yi vezirliğie atadığı haberi geldi. O güzel üslubu ve ehliyetli olmasıyla meşhurdu, hayırsever, iyi niyetli ve davranışları övgüye layık biriydi.

Bu yıl Irak tarafından, Sultan Tuğrul b. Sultan Muhammed b. Melikşah'ın vefat ettiği haberleri geldi. Allah rahmet eylesin.

Bu yıl, Emir İmadüddin Atabek'in bölgesinden onun Dımaşk şehrine saldırmak ve muhâsara etmek amacıyla hazırlanmaya karar verdiği haberleri peş peşe geldi. Gerçekten de o, bütün gayretini bu iş için hazırlıklar yapmaya sarf etmişti.

529 Yılı (1134-1135)

Muharrem ayının başında (Ekim 1134) Dımaşk şahnesi Hacib Yusuf b. Fîrûz Şemsü'l-Mülûk İsmail b. Tacü'l-Mülûk Börî'den korkarak Tedmür'e[290] kaçtı.

Bu zikredilen Hacib, Tacü'l-Mülûk hayattayken onun katında saygın ve ona danıştığı meselelerde fikirleri kabul edilen birisiydi. O, bütün çabalarını başına gelecek musibetler ve zamanın getireceği talihsizlikler için dayanıklı bir kale aramaya sevk etmişti. Bu sırada Emîr Şihabeddin Mahmûd Tacü'l-Mülûk Tedmür'de ikamet etmekteydi ve burada oturmaktan bıkmış şehirde olmaktan sıkılmıştı, kalbi Dımaşk'ı ve orada yaşamayı arzuluyordu. Sonra da istekleri kabul edilene ve taleplerine rıza gösterilene kadar babası Tacü'l-Mülûk'a mektup yazmaya devam ederek buradan

[289] Mardin nahiyeleri ile dağlar arasında kalan güzel ve muhkem bir kaledir. *Mucem*, III, s. 434.

[290] Şam çölünde eski ve meşhur bir şehirdir, Halep ile arasında beş günlük mesafe vardır. *Mucem*, II, s. 17. Suriye'de bulunan Palmira antik kentinin diğer bir ismidir.

naklini talep etmişti. O zaman Yusuf b. Fîrûz aradığı hedefi bulmuş ve ona ulaşması için yollar kolaylaşmıştı. Hemen bu konuyu dillendirmeye ve konuşmalara başlayarak bu hususta yardım istenecek komutanlardan ve ayândan işler kolaylaşana kadar yardım istedi. Ona muvafakat gösterilerek Tedmür yönetimini üzerine almasına karar verildi. Şehir ona teslim edildi ve idaresine girdi. Yusuf b. Fîrûz buranın korunması için oğlunu güvendiği adamlarla birlikte şehre yerleştirip itimat ettiği askerlerini ve şüphe duymadığı vekillerini buraya atadı. Şehri tahkim etmeye ve onarmaya başlayarak yıkılan yerleri tamir etti. Tahıl ve teçhizatla doldurdu, şehrin ve kendisinin ihtiyaç duyacağı ne varsa getirdi. Şemsü'l-Mülûk'ün kendisine karşı değiştiğini öğrenip hakkındaki kötü niyetlerinin bilgisini alınca –bunları ona itimat ettiği ve asla şüphe duymadığı güvenilir kişiler açıkladı- aceleci olması ve kendisini öldürmesinden yana onu korku sardı ve Tedmür'e kaçmaya niyet etti. Yusuf b. Fîrûz, Şemsü'l-Mülûk bazı bölgelere gitmesiyle aynı vakte getirine kadar bu durum için fırsat kolladı ve gündüz sonu şehirden çıktı. Bunu dostlarından ve arkadaşlarından saklamıştı. O, görmek için köyünün yolunu tuttu, bu arada havassını ve gulamlarını da beraberine almıştı. Sonra hiç durmadan yol alarak işini bitirdi ve aynı hızla Tedmür'e yönelip aldığı tedbirlerle isteğine ulaşarak sağ salim varana kadar hiç durmadı. Onun haberi ertesi gün ortaya çıktı, Şemsü'l-Mülûk işin iç yüzünü öğrenince onu elinden kaçırdığı için canı sıkılarak iş işten geçtiği için pişmanlığı kat kat arttı. Hemen Yusuf b. Fîrûz'a onun içini rahatlatacak mektuplar yazarak korkuttuktan sonra gönlünü almaya çalıştı. Ancak o bunlara kulak vermedi hatta ona yumuşak, itaatkâr, samimi bir kul ve içten bir hizmetli olarak yanıt verdi. Dedi ki:" *Ben koruma ve müdafaa hizmeti için bu mekândayım*." Şemsü'l-Mülûk umutsuzluğa düşüp sözlerin faydasız olduğunu anlayınca ona çok kızarak tüm kötü sözleri söyledi ve içinde ne varsa dışarı vurdu. Ancak mallarına, evine, iktalarına, ailesine ve akrabalarına hiçbir şey yapmadı. Bunlardan sonra yeri gelince söylenecek şeyler gerçekleşti. Yusuf b. Fîrûz'un Gûta'daki el-Menihe olarak bilinen ve iktasında yer alan köyden kaçışı, 529 yılı Muharrem ayının ilk gecesinin çıktığı Cuma gecesiydi (22 Ekim 1134).

Bu yıl Dımaşk'ta tüm insanlar arasında, şehrin hâkimi Emir Şemsü'l-Mülûk Ebü'l-Feth İsmail b. Tacü'l-Mülûk Börî b. Zahireddin Atabek hakkında onun, kabul edilmez çirkin günahlarda çok ileri gittiği ve kendisini yasaklanmış şeylere meyletmeye verdiği haberleri yayıldı. Bunlar onun aklının ve düşüncesinin bozulduğuna, hislerinin paslandığına, ahmaklığının ortaya çıktığına, anlayışının kıtlaştığına, zulme yöneldiğine

delalet ediyordu. O, inkârcı düşmanlarla cihat etmek için koşması ve dinin menfaatleri için kararlılığı hususunda kendisinin bilindiği yoldan ayrılmıştı. Mutasarrıfların ve görevlilerin mallarını haczetmeye, taşradaki hizmetliler hakkında iftiralar uydurmaya başladı. Kendi hizmetine Humus tarafından gelen ve Bedran el-Kâfir olarak bilinen İslam'dan, kaidelerinden, dinin şartlarından bihaber olan Kürt bir adamı aldı. O, ne müminleri ne de haklarını önemsiyordu. Şemsü'l-Mülûk ona, mutasarrıfların ve namuslu insanların önde gelenlerinin mallarını müsadere ederek; cezalandırma hususunda kendi icat ettiği iğrenç yöntemler, onları bezdiren çeşitli tehditler ve konuşmalar sayesinde ellerinden alması görevini vermişti. Bu iğrenç durumla ve çirkin hareketlerle birlikte Şemsü'Mülûk'ta aşırı derecede cimrilik, basitliğe ve bayağılığa düşme zuhur etti. Öyle ki hakir ve bayağı kişilerin mallarını düşmanca almaktan bile çekinmiyordu. Onu, olmaması gereken zulüm ve asilik ele geçirdi ki kınanan hareketlerinden ve yadırganan örneklerinden halini ortaya dökmek için bu hususta olan şeyleri zikretmeye gerek yok. Bu sevimsiz fiillerden ve kötü hasletlerden içinde bulunduğu durum ona yetmedi. Kâtiplerden kabiliyetli olanların, ümeradan ve haciplerden ileri gelenlerin mallarını müsadere etmeyi kafasına koyarak ilk olarak babasının katında muteber olanların ilki kendi katındaysa ikincisi olan Seyfüddevle Yusuf b. Fîrûz'dan başlamaya niyet etti. Ancak bu anlaşılınca o Tedmür'e kaçtı. O, Şemsü'l-Mülûk'ün şerrinden ve bakışlarından uzak olmayı en büyük ganimet olarak bildi. Şemsü'l-Mülûk, Emir İmadüddin Atabek'in Dımaşk'a yönelip saldırmaya ve kuşatmaya niyet ettiğini ve bu konuda istekli olduğunu öğrenince bu karışıklık ve çalkantı anında ona mektup yazarak onu Dımaşk'a gelmesi hususunda süratli davranmaya teşvik etti. Düşündüğü durum ve kalbindeki hezeyanla verdiği karar için şehri itaatle ona teslim edecekti. Ayrıca ona komutanlardan, ümeradan ve ayândan kendisini sevmeyenleri öldürmesi, mallarına el koyması ve yerlerinden sürmesi imkânını da sunup bu şekilde intikam alabilecekti. İmadüddin Atabek'e hızlı olması, yola koyulması, oyalanmayı ve beklemeyi bırakması meselesinde peş peşe mektuplar gönderdi bu sözler arasında şöyle diyordu:" *Eğer bu işte ihmal, gaflet veya uzama olursa Frenkleri kendi topraklarından çağırmak zorunda kalacağım ve Dımaşk'ı içindekilerle birlikte onlara teslim edeceğim, şehirde bulunanların kanlarının günahı da senin boynuna kalacak.*" Bunu içinde saklayarak devletinin ileri gelenlerinden ve maiyetinden kimseye belli etmedi. Bu yazıları da kendi eliyle yazmıştı. Ardından mallarını, eşyalarını ve hazinelerini Serhad kalesine taşımaya başlamış böyle yaparak

mallarının elinde kalacağını kendisinden sonra da herkesin öleceğini sanıp bütün hepsini oraya yığmıştı.

Bu iş belli olmaya başlayıp da sırları yayılınca adamlarını, kâtiplerini, görevlilerini bunların haricinde Dımaşk ahalisini ve köylerin önde gelen kişilerini tutuklamaya başladı. Atabek'in ümerasının, komutanlarının, gulamlarından önde gelenlerinin, bütün ordunun ve reayanın bu hareketten dolayı canı sıkıldı şayet bu sevimsiz iş tamamlanırsa İmadüddin Atabek'in şehri ele geçirdiği zaman ne yapacağını bildikleri için yok olup gideceklerini düşünerek tedirgin oldular. Bunun üzerine aralarında gizli bir konuşma gerçekleştirip Şemsü'l-Mülûk'ün içinde bulunduğu vaziyeti annesi Safvetü'l-Mülûk Hatun'a bildirdiler. Hatun endişelenerek canı sıkıldı ve hemen onu çağırarak azarlayıp ayıpladı. Hatunun güzel fiilleri, sarsılmaz inancı, sakin aklı sorunları çözecek, Dımaşk'ı ve kapsadığı her şeyi eski düzgün haline getirecek bir şekilde onu bu işle ilgilenmeye sevk etti. Hatun bu hususta kararlı ve basiretli bir şekilde iyice düşündü ve ondan kurtulmaktan ve gittikçe yayılan fesat iplerini ondan ayırmaktan başka derde deva nefsine şifa bulamadı. Zaten bu hususu, gulamların önde gelenleri ve yüksek rütbelileri de ona tavsiye etmişlerdi. Ardından onlar hatunun oğlu hakkındaki görüşünü tasvip ederek şer ortaya çıkmadan ve iş işten geçmeden önce onu hızlı davranmaya teşvik ettiler. Çünkü Şemsü'l-Mülk'e hiçbir iş fayda etmiyor ve hiçbir öğüt kar etmiyordu. Hatun bütün gayretini onu öldürmeye sevk ederek hedeflenen durum kolaylaşana kadar onun boş bir anında fırsat vermesini bekledi. Şemsü'l-Mülûk'ün yanında gulamlarının ve silahlı adamlarının olmadığı bir zamanda kendi gulamına oğlunu acımadan ve ölümünden keder duymadan öldürmesini ve bu işi uzun tutmamasını emretti.[291] Oğlunun çirkin davranışlarını, aklının bozukluğunu ve kötü hareketlerini öğrendiği için o öldürüldüğünde gulamları, adamları, yok olmasına sevinecek ve ondan kurtulduğu için mutlu olacak kişiler, Şemsü'l-Mülûk'un işini kolaylaştırdığı için Allah'a çokça şükredecek insanlar, kendisine dualarını ve övgülerini artıracak reaya görsün diye dışarı çıkarılmasını ve sarayın bir kenarına atılmasını söyledi. Bu 529 yılı Rebiülahir ayının 14'ü Perşembe günü öğlen vaktinden önceydi (30 Ocak 1135). Doğumu 506 yılının Cemaziyelahir ayının 7'si Perşembe gecesi saat 2'deydi (24 Kasım 1112). O zaman yükselen Yengeç burcu ya da Jüpiter'di. Mah ve

[291] *el-Kâmil*, VIII, s. 723-724; Ebü'l-Fida, II, s. 72; *Buğye*, s. 138-139.

Mars Başak burcunda geriliyordu, Venüs 5. evindeydi, Akrep ve Güneş ise Yay burcunun 6. evindeydi, Ay ve Satürn 9. evinde, mutluluk kısmeti[292] ise 10. evindeydi.

Allah, Çarşamba gününden Perşembe gününe geçerken Bedran el-Kâfir olarak bilinen adama lanet etti ve o gün öldürüldü. O, Şemsü'l-Mülûk'ün huzurundan kendisine gizlice söylediği bir şer işini uygulamak için çıkmıştı. Bahsedilen günün öğlen vakti evine ulaştığında Allah Teâlâ büyük bir felaket gönderdi öyle ki nefesi kesildi, dili ağzını doldurucaya kadar şişti ve hemen ölüp gitti. O büyük olay ise bundan bir gün sonraydı. Bütün herkes Allahu Teâlâ'ya çokça hamd edip bu göz alıcı mucizesine, apaçık kudretine şükrettiler ve O'nu tesbih etmeye, ibadet ve hürmet göstermeye koştular. Sübhanallah, işlerin sahibi ve yaratılmışların yöneticisi Allahu Teâlâ'nın zalimler hakkında söyledikleri çok yücedir.

Aynı vakitte Şemsü'l-Mülûk'ün kardeşi Emir Şihabeddin Mahmûd b. Tacü'l-Mülûk b. Atabek'e itaat edildiği ilan edildi. Devlet ricali ve Hatun Safvetü'l-Mülk'ün huzurunda makamına oturdu. Emirler, askeriyenin önde gelen kişileri ve ayân gelerek onun otoritesini selamladılar. Sonrasında onlara Emir Şihabeddin'e ve annesine bağlı kalacakları, hizmetlerinde samimi olacakları, onların dostlarına destek olup düşmanlarıyla mücadele edecekleri konusunda yemin ettirildi. Hepsi kalplerinde taşıdıklarını söyleyerek ve ümitlerini açıklayarak yemin ettiler. Bu güzel devir ve mutlu olayla avam havass herkeste tasavvur edilemez bir mutluluk göründü. İçinde kalmalarına ramak kalan kötülüklerden kurtulduklarına inandılar. Durumlar düzeldi hayaller gerçekleşti.

Bu esnada Dımaşk'ı sahibi Şemsü'l-Mülûk'tan teslim almak gayretiyle İmadüddin'in ordusunun başında yola çıktığı ve Fırat'ı geçtiği haberini veren mektuplar birbiri ardına geldi. Elçileri işleri karara bağlamak için ulaştıkları vakit bu durumun sona erdiğini ve tam tersi hazırlıkların yapıldığına tesadüf ettiler. Onlara izzet ve ikramda bulunularak güzel karşılandılar ve en güzel cevap ve en kibar konuşmalarla mukabele edildi. İmaddüdin'e işin aslını, ülkeyi ve şehirlerini koruma hususunda söz birliği yapıldığını, ahalinin bu hususta teşvik edildiğini ve iyi niyetlerine geri dönmesi gerektiğini haber verdiler.

Bu cevap İmadüddin'e ulaşıp da okunduğu vakit hiç umursamadı ve dinlemeye tenezzül etmeyip gulam ümerası ve komutanları arasında anlaşmazlık olduğunu

[292] Günümüzde şans noktası olarak isimlendirilmektedir.

zannederek Dımaşk'ı elde etmeye tasarlıyordu ancak işler onun düşündüğünden farklıydı. Bu şekilde Dımaşk'ın dışına ulaşana kadar hiç durmadan ilerleyen İmadüddin 529 yılı Cemaziyelevvel ayının başlarında (Şubat/Mart 1135) çok kalabalık bir ordu ve sayısız ağırlıklarıyla Azra[293] topraklarından el-Kusayr'a kadar uzanan ordugâhını kurdu. Onun kesin kararı ulaştığında Dımaşk'ta hazırlıklar yapılmış köyler boşaltılarak ahalisi şehre getirilmiş, ona karşı savaşmak ve saldırdığı vakit karşısına çıkmak için eksiklikler tamamlanmış uzaklaştırmak için askerler toplanmıştı. Vaziyet bu şekilde onun karşısında bu vasıflarla dik durularak devam etti. Gönüller şehre yaklaştığı zaman İmadüddin ile karşılaşmak, üzerine saldırmak için cesareti ve gücü hissediyordu. Bu ara o, Azra'dan ayrılmış ve el-Akabetü'l Kıbliyye'ye yerleşmişti. Ordusuyla beraber ilerleyen İmadüddin, askerlerini şehre yaklaşmaları için gemiler gibi birçok mevziye sevk etti. Dımaşk'tan çıkan keskin silahlı askerin ve reaya ahdâsının çokluğunu ve onların el-Musalla ve diğer bazı bölgeleri doldurmalarını, onu ilerlemekten alıkoyan ve bütün yollara pusu kurmuş askerleri görüyordu ilaveten atlarının yağmalanması ve sahiplerinden çalınması nedeniyle her gün askerlerinden emniyetini talep eden kalabalık birlikler kendisine geliyordu. Günler geçip de çabaladığı ve murat ettiği şeylerden hiçbir fayda elde edemeyince barış isteyen bir elçi gönderdi. İmadüddin, bu konuda çok güzel sözler ve vaatlerle, Emir Şihabeddin Mahmûd b. Tacü'l-Mülûk'ün yanına gelmesini ve beraberinde gelen Sultan'ın oğlunun halısına basmasını istiyor, kendisine hilat hediye edeceğini ve Dımaşk'a geri ulaştıracağına dair söz veriyordu. Ancak Şihabeddin şehirden çıkmayı kabul etmedi ve kardeşi Tacü'l-Mülûk Behram Şah b. Tacü'l-Mülûk'ün gitmesine karar verildi. Bu sırada er-Reis Bişr b. Kerim b. Bişr'in İmadüddin Atabek için hazırlanmış hilatla Emirül-Müminîn İmam Müsterşid-Billâh'ın elçisi olarak onun yanına geldi ve Dımaşk önlerinden çekilmesini, saldırmayı bırakmasını, görevlerini üstlenmesi ve idareyi ele alması için Irak'a gelmesini ve Musul'da ikamet eden Sultan Alparslan adına hutbe okunmasını istedi.

Bahsedilen elçi ve Kadı Baheddin b. eş-Şehrezorî, kuralları oluşturmak ve işlere karar vermek için Cemaziyelevvel'in 28'i Cuma günü Dımaşk'a girdi (16 Mart 1135). Yeminler teyid edilerek ikisi birlikte Cuma namazı kılmak üzere Camiye geldiler. Emirül-Müminîn emriyle minberde Sultan Alparslan adına hutbe okunduktan sonra Atabek'in ordugâhına geri döndüler. Behram Şah gittiğinde İmadüddin ona saygı gösterip en güzel şekilde geri gönderdi. Ertesi gün, Cumartesi günü geri çekilmek üzere

[293] Dımaşk'ın Gûta nahiyesinde bir köyün ismidir. *Mucem,* IV, s. 91.

oradan ayrıldı. Kalpler korkudan sonra emniyete kavuştu, gönüller kargaşadan sonra huzura erdi. Onun için ardı arkası olmayan şükürler edildi ve eksiksiz övgüler sunuldu. İmadüddin Atabek, Hama'ya vardığında şehrin valisi Şemsü Ümeraü'l-Havass'ta gördüğü bazı durumları tasvip etmedi ayrıca halkın, onun askerleri ve naipleri hakkında şikâyetleri de artmaktaydı. Bunun üzerine İmadüddin Atabek onu görevinden alarak uygun gördüğü kişiyi valiliğe atadı. Emir İbn Şücaüddevle Bazvac ve Muinüddin Üner'in savaş hazırlıkları esnasında askerin ve ordunun idaresinde amaçlara uygun ve hedeflere isabet eden güzel yönetimleri görülmüştü bu nedenle onlara teşekkür edilerek hareketleri övüldü.[294]

Bu yılın Zilkade ayında (Ağustos/Eylül 1135) Irak'tan İmam Halife Müsterşid Billâh Ebu Mansur el-Fazl b. el-Müstashir-Billâh Emirü'l-Mümin'in şehit edildiği haberi geldi. Allah rahmet eylesin ve ondan razı olsun.

Merhûm Halife'nin saltanatın Sultan Mesud b. es-Sultan Muhammed b. Melikşah'a verilmesi, idarenin ona tevdi edilmesi, ülke minberlerinde adına hutbe okutulması ve hilat ve eksiksiz hediyelerle şereflendirilmesi konusunda neler yaptığı daha önce geçmişti. Bu güzel olayın ardından onun tasvip edilmeyen bazı hareketleri Emirül-Müminîn el-Müsterşid Billâh'a aşikâr olarak canını sıkan bazı ilişkileri ona haber verildi. Sultan Mesud'un bazı işleri çok büyüttüğü görüldü. Halife, Ondan halifelere itaat edilmesi hususunda gerekli olan âdete geri dönmesini ve buna teveccüh etmesini istedi. Ancak o, bundan geri durdu. Ona, samimiyet ve vefa hususunda maruf olan doğruluğu sevdirmeye çalıştı ama fayda etmedi. Bu kere onu, batılda ısrar etmekten daha hayırlı olan Hakka davet etti yine kabul etmedi. Bunun üzerine durum Halifenin bu derde deva bulması ve bu deva ile hastalığı tedavi edene kadar onun için hazırlık yapması üzere gayret göstermesini gerektirdi. Bunun için onunla savaşmak için hazırlanmaktan ve onu yenip uzaklaştırmak için ordu toplamaktan başka çare bulamadı. Çünkü ondan gelen haberler, yerle bir etmek ve civarında bozgunculuk yapmak için Bağdat'a yürüme kararını doğrular nitelikteydi. Halife ona karşı hızlı olmayı ve hareketlerine aynı şekilde karşılık vermeyi uygun gördü.

Ordusunun önde gelenlerinden ve askerlerin komutanlarından bir grup halifenin hizmetini görmek ve düşmanlarıyla savaşında ona destek olmak için gelmeye karar verip onu Sultan Mesud'a karşı yürümeye ve hücum etmeye acele etmesi hususunda

[294] İmadüddin Zengî'nin Dımaşk'ı ele geçirmek hususundaki faaliyetleri için bkz. Azimî, s. 71; *el-Kâmil*, VIII, s. 610; *Buğye*, 177-184.

tahrik etmeye başladılar. Halife, tasvirinden aciz kalınacak ve sıfatların yetmeyeceği birlikleriyle ona doğru yürüyüşe geçti. Çevre bölgelerin askerlerinden ve birliklerinden çok sayıda insan ona katılmıştı. Ordusu o kadar kalabalıktı ki insana cesaret veriyor ve kuvvetlendiriyordu. Hiç kimse onun bu orduyla zafer kazanacağından ve sultanın askerlerini ele geçireceğinden şüphe etmiyordu. Hemedan tarafındaki ordugâhına yaklaştığında Sultan Mesud ile göz göze geldi ve ordusuyla birlikte üzerine hücum etti. İki ordu karşılaştı ve yazılmış emir ve gizli kader gerçekleşti; Halifenin hizmetine girmek için gelen ordusundaki Türk emirler, gizli bir anlaşmayla ona hile hazırlamışlardı böylece kararlaştırılmış kaderler ortaya çıktı. Emirler ona sırtını dönerek terk etti, tuzak kurup onu ganimet olarak verdi. Ondan ve muhafızlığından ayrıldılar, bahadırları ve kahramanları onu yüzüstü bıraktılar. Ancak o ve yakın adamları yine de savaşta sebat etti, savaştılar ve taraftarları yok olana kadar sırtlarını dönmediler. Gücünü artırıp nefsine sahip çıktı. Ancak, veziri en-Nakip, kâtibi Sedidüddevle b. el-Enbarî, hazinedârı, hizmetçisi ve özel adamları onu alıp zikredilen askerleriyle beraber çadıra taşıyarak onları muhafaza edecek, koruyacak ve tedbirler alacak kişileri görevlendirdiler.

Horasan hâkimi Sultan Sencer b. Melikşah'a durumu bildiren ve onun hakkında ne ceza verilmesi gerektiğini soran raporlar yazıldı. Sonra Sultan Mesud, Halifeye ve beraberindekilere serbest bırakılacaklarını ve Bağdat'a geri gönderilerek eskiden olduğu gibi hilafet görevini yeniden üstleneceğini vaat etti. Sultan Sencer'in bu hususta cevabı gelince hilafet konusunda iki Sultan arasında aklın gerektirdiği kararlar alındı. Bâtınî oldukları düşünülen yaklaşık 40 kadar asker görevlendirildi. Onlar, çadırında emniyette olduğunu düşünen ve başına gelecek beladan ve kaçınılmaz kaderin etrafını sardığından haberi olmayan Halifenin üzerine gönderildi. Hemen Halifenin üzerine saldırarak 529 yılı Zilkade ayının 18'i Perşembe günü (30 Ağustos 1135) onu katlettiler. Ayrıca askerlerinden ve hizmetlilerinden onu koruyan ve muhafaza edenleri de öldürdüler. Bu durumun haberi Hemedan'dan iki konak mesafede olan Meraga'da yayıldı ve buraya defnedildi. İnsanlar zamanın halifesine ve Resulullah'ın – salâtların ve rızaların en güzeli ona olsun- amcasının oğlu hakkındaki bu iğrenç hareketi, menfur saldırıyı kınadı. Onlar, İslam'ın bu yasağına cesaret ederek haram kanı döküp Allah'a yapılan cüretkârlığı çok gördüler. Dillerinden, bu çirkin hareketi güzel görenlere ve planlayanlara beddualar ve sövgüler döküldü. Büyük küçük bütün insanlar kesin bir şekilde bilirler ki Allah Teâlâ ileri gidene mühlet vermez ve onun yolundan gafil

değildir çünkü O'nun kudreti azametlidir, fasitlerin işlerini düzeltmez, hainlerin tuzaklarını doğrultmaz. O, zalimlerin cezalarını ihmal etmez. [295]

Bu haber veliaht oğluna ulaştığı zaman Bağdat'ın tahkim edilmesi ve muhaliflerden veyahut düşmanlardan kötü niyet besleyenlere karşı hazırlık yapılması emrini verdi. Ardından 529 yılı Zilkade ayının 27'si Cumartesi günü (8 Eylül 1135) hilafet biati alınarak er-Raşid Billâh Ebu Cafer el-Mansur b. el-Müsterşid-Billâh Emirül-Müminîn olarak lakaplandırıldı. 529 yılı Zilhicce ayında (Eylül/Ekim 1135) hilafet makamına oturdu ve işler onun namına düzenlenerek adet üzere biat teyid edildi. Yeni halife, ordunun, askerlerin ve toplumun önde gelenlerinin gönüllerini rahatlatacak vaatlerde bulunarak onların kalplerini rahatlattı. Adet üzere paralar, azıklar ve istihkaklar dağıttı. Böylece ona yapılan dualar ve övgüler artarak halk huzura kavuştu.

530 Yılı (1135-1136)

Bu yılın Muharrem ayında (Ekim/Kasım 1135) Irak tarafından Emir Dübeys b. Sadaka b. Mezyed'in öldürüldüğü haberleri geldi. Sultan Mesud b. Muhammed, bir takım işleri hoşuna gitmediği için ve kendisine nispet olunan bazı sebeplerden dolayı ona kızıp öldürdü. Denilir ki, bu Halife el-Müsterşid Billâh'a isyan ettiği ve kanına karıştığı için Allah Teâlâ'nın ona verdiği karşılıktır. Halife Müsterşid-Billâh Emirül-Müminîn –Allah rahmet eylesin- âlim, takvalı, bahtı açık, ilimlerin çoğunda ileri seviyede olan, fetva vermeye vâkıf, bu konuda fakihlerle tartışabilen, sarı saçlı, ela gözlü, yüzü çilli birisiydi. Hilafet süresi on yedi seneydi. Allah, zalimlerin yaptıklarından gafil değildir.

Bu yılın, Rebiülevvel ayında (Aralık/Ocak 1135-1136) Emir Şihabeddin Mahmûd b. Tacü'l-Mülûk Humus şehrini ve kalesini teslim aldı.

Bu Durumun İzahı

Humus'ta ve kalesinde bulunan Hayırhan b. Karaca'nın çocukları ve onlar tarafından şehre atanan vali Humartaş, Emir İmadüddin Atabek'in devam eden baskısını, burayı ele geçirmek için çok çaba sarf ettiğini ve iyice hırslandığını, şehrin

[295] Azimî, s. 72; *el-Kâmil*, VIII, s. 614-615; Ebü'l-Fida, II, s. 63; Abbâsî Halifeleri ve Selçuklu Sultanları arasındaki mücadeleler için bkz. Köymen, *Selçuklular*, II, s. 200-301.

komşularından Hama'yı aldığını ve şimdi de burayı hedefleyip bu iş için gayret gösterdiğini, ahalinin durumunu zayıflatıp saldırılarına art arda devam ettiğini tahıl azlığından ve erzak eksikliğinden dolayı Humus'u ellerinde tutacak gücün kendilerinde olmadığını görüp anlayınca Hemen elçilerini Şihabeddin'e göndererek Humus'u ve kalesini teslim etmek için uygun göreceği kişiyi göndermesini ve karar verdiği başka bir yerle değiştirmesini talep ettiler. Tedmür'de ikamet etmekte olan Hacip Seyfüddevle Yusuf b. Fîrûz Humus'ta olmayı ve dayanıklı bir bölgede sağlam bir kale olmasından ötürü Tedmür'den oraya taşınmayı istediği için bu işe aracı oldu. Bu konuyu konuşmak ve karar bağlamak üzere Dımaşk'a gelmek için izin istedi. Yusuf b. Fîrûz'a izin verildi ve o hemen Dımaşk'a geldi. Bu hususta Humus ve kalesinin Şihabeddin'e, Tedmür'ün da buna karşılık Humartaş'a teslim edilmesiyle neticelenen uzun tartışmalar gerçekleşti. Bu şekil üzere şart koyulup yemin edildi. Şihabeddin orduyla birlikte Dımaşk'tan ayrılarak Humus'a yöneldi, şehre ulaştığında, vali Humartaş ile Hayırhan'ın çocukları ve aileleri kendilerine ait mallarla kaleden inip kendisine teslim ettiler. Şihabeddin 530 yılı Rebiülevvel ayının 22'si Pazar günü (30 Aralık 1135) kaleyi teslim aldı, hemen yerleşip işlerini düzenleyerek valiliğine Hacip Yusuf b. Fîrûz'u atadı. Kararlaştırıldığı üzere Şihabeddin'in naibi ise Muinüddin Üner el-Atabekî oldu. Dört bir yana mektup yazarak Humus'a erzak getirmelerini ve tahıllarla takviye etmelerini istedi. Şihabeddin şehrin işlerini halledince Dımaşk'a geri dönmek üzere oradan ayrıldı. İmadüddin Atabek'in Halep naibi olan Emir Savar ve yanındaki muhafızlar Humus'un dış mahallelerine saldırmaya ve hayvanlarını Humus tarlalarında yaymaya başladılar. Bu hususta mektuplaşmalar ve konuşmalar gerçekleşerek belli bir süreliğine ateşkes ve barış ile sonuçlandı. Böylece iki taraftan fesat ipleri kesilerek iki taraf için de vaziyetler düzeldi.

Bu yılın Cemaziyelevvel ayının 24'ünde Pazar günü (29 Şubat 1136) Şihabeddin, Busra'da bulunan Serhad valisi Eminüddevle Gümüştekin el-Atabekî'ye eksiksiz bir hilat hediye ederek onu ordu isfehsalarlığına geri iade etti. Ona "*Atabekiyye*" unvanı verildi ve Dımaşk'taki büyük bir devlet evine yerleştirildi. İnsanlar onu kutlamak için buraya geldi ve herkese onun görüşlerine uymaları, emirlerine itaat etmeleri söylendi.

Bu yılın Cemaziyelahir ayının 27'si Çarşamba günü (3 Mart 1136) Hacip Yusuf b. Fîrûz Dımaşk'taki Musalla meydanında öldürüldü.

Bu Durumun Sebebinin İzahı

Hacip Yusuf b. Feyruz'un Şemsü'l-Mülûk b. İsmail b. Tacü'l-Mülûk'ün hizmetinde oluşu onun yanında saygınlık kazanıp mertebesinin yükselmesi bahsi geçmişti. O, Atabeklik gulamlarının korktuğu ve canlarını sıkan şeyleri içinde sakladıklarına, kalplerinde gizlediklerine inanmıştı. Şüphesiz ona atfettikleri şey Şemsü'l-Mülûk'ün kardeşi Sevinç b. Tacü'l-Mülûk'ü ve Türk gulamı İlbâ ile beraber olmaları sebebiyle suçladığı ve öldürttüğü gulamların felaketiydi. Açıklaması daha önce geçtiği üzere bu gulam Şemsü'l-Mülûk'a saldırmış öldürmek maksadıyla kılıcını ona vurmuş fakat Allah onun selametini istediği için kurtulmuştu. Bu gulamlar, âdeti haline gelmiş hareketlerinden bildikleri ve mizacının usüllerini öğrendikleri için onu müfterilerin en büyüğü ve öldürülen gulamların müsebbibi olarak görüyorlardı. Sonrasında onun Tedmür'e yerleşmiş olmasından dolayı durumu ihmal edilmiş, yapmış olduğu kötülükler unutulmuştu. Tedmür'den mektup yazıp da Humus meselesi için Dımaşk'a gelmek üzere izin istediğinde bu konuda ona izin verildi. Ancak ona izin verilmesini Atabeklik gulamlarının yüksek rütbelilerinden Emir Şücaüddevle Bazvac ve Hacip Sungur hoş bulmayıp kötü hareketlerini, meşhur iftiralarını ve hilelerini bildikleri için onun gelişine şiddetle kızarak aralarında onu öldürmek için plan yapmaya niyetlenmiş olduklarını yaydılar. Yusuf b. Fîrûz'a muhabbeti bulunanlar, onun için endişelenenler ve yolunu gözleyenler nasihat etmeye çalıştıysa da onların öğütlerini almayı reddetti. Nefsi, onu tehlikeye atacak, hevesleri uğrunda tehlikelere maruz bırakacak derecede güçlendi. O, Emir Muinüddin ile aralarında iyice kuvvetlenmiş, dostluğu akdedilmiş ve ilişkileri sağlamlaşmış arkadaşlıktan ötürü onu koruyup kollamasına güveniyordu. Dımaşk'a vardığında yeminleri sayesinde onlara itimat ettiği ve bu yeminlerle dostluklarını teyid ettiği bir birlikle kendisini güvenceye aldı. Onunla, her gün selam vermek için huzura çıkıp ardından evine dönmesi, Dımaşk'ın hâkimiyeti altında bulunması ve buradan Humus'a gitmekle yetinmesi, bunların haricinde hiçbir işe müdahale etmemesi konusunda anlaşıldı.

Yusuf b. Fîrûz Dımaşk'a geleli çok olmamıştı ki açıktan bazı işler çevirmeye başlayıp gizli saklı olmadan kararlar almaya girişince gulamların içindeki tuzak kurma fikrini kışkırtarak onları sakin kalplerini harekete geçirdi. Karar verilen şeylere aykırı davranışlarda bulunduğu için Emir Bazvac ve gulamlar onun hakkında sözleştikleri şey için bir yol buldular. Onlara bir fırsat verene kadar Yusuf b. Fîrûz'a güven verdiler. Bahsi geçen gün geldiği zaman, onu öldürmek üzere aralarında çoktan karar

vermişlerdi. Bahsi geçen Şüca Bazvac, Dımaşk'ın dışında Musalla meydanı civarında ona rast gelerek bir saat boyunca onunla beraber konuşarak yürüdü. Bu süre zarfında askerleri onun yanından uzaklaşmış dikkatsiz bir haldeydiler ki Şüca Bazvac hemen kılıcını kınından çekip onun alnına şiddetle vurdu ikinci kere tekrar vurunca toprağa düştü. Gulamlardan bir diğeri gelip Yusuf b. Fîrûz'u öldürdü. Adamlarından hiç biri ona yaklaşmaya cesaret gösteremeyerek gulamın cesaretinden dolayı onu korumaya kalkışmadı ve öldürülmesine razı geldi.

Şihabeddin ve adamları meydandan saraya geri döndüler. O, toprak üzerine atılmış bir vaziyette leşi görünsün de akıl sahipleri bu manzaradan ibret alsınlar diye meydanda toprak üzerinde bir saat kadar kaldı. Sonra babası Fîrûz'un el-Ukeybe'de inşa ettirdiği camiye götürülerek aynı gün babasının türbesindeki kabrine defnedildi. Bazvac, Sungur ve gulamlardan bir grup, onun iftiralarıyla öldürülen gulamlar hakkında takındığı tavırdan sonra ona güvenerek tekrar Dımaşk'a dönmesine izin verdikleri için Şihabeddin ile annesi Hatun'a mektuplar ve uyarılar gönderdiler. Küçük düşürücü, ürkütücü ve yine bu tarz bazı talepleri şart koşan gulamlar ve Türklerin çoğu şehre girmekten geri durup Emir Bezvac ve gulamlar karar vermeden, istedikleri gibi girmeden ve talepleri kabul edilip de gönülleri rahatlatılmadan, evlerine dönmeyi reddettiler.

Ardından Merc taraflarına giderek burada konaklayıp bir bölgeye çadırlarını kurdular. Aralarında mektuplar gidip geldiyse de istenilen ya da hedeflenen bir şekilde sonuçlanmadı. Gulamlar ve Türkler ihtilaf göstererek isyan ve ayrılık ilan ettiler. Sayısı oldukça fazla olan ve bütün ümeranın, askerin ve reayanın değeri çok yüksek çeşit çeşit atları bulunan yılkılarına saldırıp onları sürüp götürdüler ve hepsine el koydular. Bu yılın Cemaziyelevvel ayının 27'si Cuma günü bu sürüyle Tel-Râhıt'tan, Merc nahiyesine yürüyüşe geçtiler. Ordunun şehirde kalanları da komutanlar ve ümera eşliğinde onları yok etmek ve sürüyü ellerinden kurtarmak için üzerlerine doğru yürüyüşe geçti. Onların sayıları daha çok, teçhizatları ise noksansızdı. Bunların hiçbir faydası olmadı. Onların bolca ele geçirdiklerinden az bir şey dahi geri alamadılar. Gulamlar ve Türkler beraberindekilerle Baalbek yönüne gittiklerinde şehrin hâkimi Şemsüddevle Muhammed b. Tacü'l-Mülûk onların yanına gelerek aralarında destek olmaları, itaatine girmeleri ve hizmetinde samimi olmaları koşuluyla anlaşma gerçekleşti. Çok sayıda Türkmen onun etrafında toplanıp yolcuları korkutarak bozgunculuk yapmaya ve fesat çıkarmaya başladılar. Bunun üzerine durum, onlara

mektup yazılarak, tekrar itaate girmelerini, isyanı bırakmalarını, gönüllerini rahatlatmalarını yumuşak bir dille söylemeyi ve eskiden oldukları düzene geri dönemeye teşvik edilmelerini gerektirdi. Teklifleri ve tavsiyeleri kabul edilince işler onların istediği gibi düzene koyuldu. Onlardan samimi ve içten olacaklarına dair güçlü yeminler alınıp kendilerine söz verildi. Gulamların ve Türkmenlerin dönmelerine izin verildiğinde hemen Dımaşk'a geri döndüler. Bazvac ve topluluğu düşündükleri ve zihinlerini meşgul eden şeylerden ötürü evlerine girmekten geri durup Cisrü'l-Haşeb'te çadırlarını kurdular. Sonrasında Şihabeddin'in orduyla birlikte Havran tarafına gitmesi ve adet olduğu üzere burada toplanılması, durumlar hakkında vermesi gereken kararları vermesi ve tahıl toplamaya izin vermesi görüşünde karar kılındı. Bu görüş Şaban ayının başlarında diğer askerlerin ve gulamların tamamı adına Bazvac'ın takdimiyle kabul edildi. Ona isfehsalarlık görevi iade edilerek *Atabekiyye* unvanı verilip lakaplarına ilaveten Cemaleddin lakabıyla lakaplandırıldı. İdare ona göre düzenlenip faydalı ve zararlı olanın kararını o verdi.

Bu yılın Recep ayının ilk 10 günü içerisinde (5-15 Nisan 1136) Serhad valisi Emir Gümüştekin Atabekî adamları ve ağırlıklarıyla birlikte ava çıkma ve köyünde ortaya çıkan çekirgelerden ötürü burayı kontrol etme görüntüsü vererek Dımaşk'tan çıktı. Aklındaysa bunların tersi bir durum vardı. Şehir gözden kaybolunca kendisi için gulamlardan korkup içinde olduğu durumu fark ettiğinden son sürat Serhad yoluna koyuldu. Böylece Serhad'a ulaşarak korkudan yana gönlü rahatladı. Ona, evine, makamına ve rütbesine dönmesi için nazikçe ve gönlünü okşayan mektuplar gönderildiyse de izah ettiği sebepleri ve açıkladığı durumları bahane ederek reddetti. Böylece onun hakkında teselli ve ümit kesildi.

530 yılı Şaban ayının 13'ünde Cumartesi günü (17 Mayıs 1136) kuzey taraflarından Emir Mesud Savar'ın kendisine katılan Türkmenlerle birlikte Halep'ten Frenk bölgelerine doğru yola çıktığı haberi geldi. Emir Savar bu bölgelerin çoğunu ele geçirerek kazandığı ganimetler elleri doldu. Bu zaferin haberleri bütün yörelerden teyid edilerek kutlandı ve tazim edildi. Gerçekten de Şeyzer'den bu zaferin muştusunu içeren ve büyüklüğünü anlatan bir yazı gelmişti. Ben de haberi doğrulamak ve anlatıp tasvir ettiği şeyleri tasdik etmek için o yazıyı buraya kaydettim:

"*Bizim katımızda bu nahiye ile alakalı yeni olan şeyler ki dinî açıdan onları yaymak ve Kâffe-i Müslüman'ı bunlarla müjdelemek boynumuzun borcudur. Türkmenler, Allah onları çoğaltsın ve muzaffer kılsın, 3000 süvari silahlarını çekerek*

bir araya gelip onlardan beklenilmeyen ve saldırılarına karşı tedbirlerin azaldığı bir anda aniden Lazkiye ve civarına saldırdılar. Receb'in 11 (15 Nisan 1136) Perşembe günü ise bu gazveden Şeyzer'e geri döndüler. Yanlarında büyük küçük 100'den fazla köyden ele geçirip devşirdikleri birbiri ardınca gelen erkek, kadın ve çocuk 7000'den fazla esir ile inek, koyun ve merkep olmak üzere 100.000 baş hayvan vardı. Şam, esirlerle ve davarlarla dolup taştı. Bu felaket gibi bir felaket Kuzey Frenklerine daha önce uğramamıştı. Bundan sonra da onlardan hiçbir esir fiyatının dışında satılmaz ve ilk istenen bedelde indirim yapılmaz. Türkler onları önüne katarak Halep'e, Diyerbakir'e ve el-Cezîre'ye gittiler."

Mayıs ayının 24'ü Çarşamba günü gündüz vakti sonunda siyah bir bulut Dımaşk'ın üzerinde yükseldi ve tüm dünya karanlığa gömüldü, hava gece gibi oldu. Ondan sonra kırmızı bir bulut yükseldi ve dünya onunla aydınlandı, ona bakanlar tutuşmuş bir ateş sanıyordu. Tüm bunlardan önce ise ağaçların çoğuna zarar veren çok şiddetli bir fırtına esmişti. Denilir ki, bu vakitte ve saatte Havran'a çok büyük dolu ve kuvvetli bir yağmur yağıp vadiler oluşturdu. Bu olayın gecesinde ise büyük bir yağmur geldi ve bu yağmurla Barada Nehri öyle bir taştı ki böyle bir taşkının örneği daha önce görülmemişti.[296]

Bu yılın Muharrem ayının 13'ünde (23 Ekim 1135) Allah Teâlâ Dımaşk'ın bütün çevrelerini kaplayan bir yağmur gönderdi öyle ki vadiler ve dereler taşıp nehir yatakları yükselerek birbirine karıştı. Yezid Nehri, Banyas Nehri ve kanallar hükmünü kaybedince sular birbirine karıştı. Değirmenler kullanılmaz hale geldi hatta sular Ukeybe'de bazı evlerin içine kadar girdi. Yaşlı insanlardan bir kısmı böyle bir mevsimde böyle bir taşkını daha önce görmediklerini söylediler.

Bu yılın Şaban ayında (Mayıs/Haziran 1136) Irak tarafından Sultan Mesud b. Muhammed b. Melikşah'ın Bağdat'ı kuşatarak Halife İmam Râşid Billâh b. İmam el-Müsterşid-Billâh Emirül-Müminîn'i ve beraberindeki kardeşinin oğlu Sultan Davud ile İmadüddin Atabek Zengî Aksungur'u baskı altına aldığı haberleri geldi. Sultan Mesud savaşıp şehir üzerindeki emeline ulaşamadan ve muradını elde edemeden yola çıkınca alınacak tedbirler gereği Sultan Davud topraklarına İmadüddin Atabek ise Musul'a geri döndü. Bunun üzerine Sultan Mesud âdeti üzere Bağdat'ta oturmaya başladı. İmam Raşid Billâh onun burada kalmasını kendisi için tehlike saydı. Korkusu iyice artan

[296] Özatağ, Barada Nehri'nin taşmasını, "dolu silsilesi getiren benzeri görülmemiş bir yağış" şeklinde olarak hatalı olarak tercüme etmiştir. Özatağ, *Şam Tarihi*, s. 135.

Halife onunla aynı yerde kalmaya gücü olmadığını görüp de kendisi için endişelenmeye başlayınca İmadüddin'in peşinden Musul'a gidip ondan sığınma ve korunma talep eder gibi şehrin dışına inerek çadırlarını kurdu. Bağdat şehri Halifeden ve onun idaresinden boşalınca herkes istediği gibi davranıp amaçlarına ulaşmaya fırsat buldu. Hilafet makamına Müsterşid-Billâh'ın kardeşi Ebu Abdullah Muhammed geçirilerek Müktefî Liemrillah olarak lakaplandırıldı. O, 40 yaşındaydı, 530 yılı Zilkade ayında adet üzere biat alınarak minberlerde sadece onun adına hutbe okundu. İmadüddin Atabek ve Sultan Mesud arasında 531 (1136) yılında barışa karar verilene kadar işler bu haliyle kaldı. Musul'da ve tüm civar bölgelerde onun ve Sultan adına hutbe okundu. Bunların izahı açıklamalı olarak yeri geldikçe geçecektir.

Bu yıl, 530 yılı (1135/1136), Sultan Mesud Bağdat'ta, Atabek İmadüddin, İmam Müsterşid-Billâh ve veziri Celaleddin Ebü'r-Rıza b. Sadaka ise Musul'un dışında kışladı.

Bu yılın Zilkade ayında (Ağustos 1136) Bizans İmparatoru'nun Kostantiniyye'den ayrılmış olduğu haberleri geldi. Anlatılır ki onun yola çıktığı gün Terazi burcundan 10 derecede doğmuştu. Venüs ve Jüpiter 10. burcunda, Güneş, aslan burcunda, Mars ise 7. burcundaydı. Gaybı yalnızca Allah bilir.

Bu yılın Ramazan ayının 17'si Cuma günü (19 Haziran 1136) Dımaşk reisi Reis Mühyiddin Ebü'z-Zevvad el-Müferric b. el-Hasan b. el-Hüseyin es-Sufî Dımaşk'ta Musalla meydanın güneyindeki Mescidü'l-Cedid'in dışında öldürüldü. Bu durumun sebebi, Dımaşk hâkimi Emir Şihabeddin Mahmûd b. Tacü'l-Mülûk, Emir Bezvac ve Emir Aksungur kendilerine onun hakkında haber verilen bazı işleri ve durumları hoş karşılamamışlar ve bunlardan ötürü ondan tedirginlik duymuşlardı. Onun durumunu bozmaya ve mallarını elinden almak hususunda konuşmaya başlayarak Havran'daki ordugâhta aralarında bu şekilde karar alındı. Bahsedilen reis kendisine ârız olan bir hastalığı tedavi ettirmek sebebiyle onlardan ayrılmış ve Dımaşk'a dönmüştü. Onların aralarında bu vaziyet üzere işler planlanınca Dımaşk'a döndüler, bahsedilen reis ise bir birlikle beraber onları karşılamaya çıktı. Onlara selam verdiği sırada hareketlerin manasından onların arasında geçen konuşmayı anlayarak kendilerine öfkeli bir cevap verdi. Emirler bu cevabı ona yakıştıramadıkları için tutuklamaktan vazgeçip onu öldürmeye niyetlendiler. Onların kendisinin durumunu bozmaya ve mallarını almaya karar verdikleri çoktan reise haber verilmiş, kendine dikkat etmesi ve başına gelecek zararlara karşı uyanık olması tavsiye dilmişti. Ancak kesinleşmiş son ve yazılmış kader

için bunlar kabul etmedi ve ölümü hak etmeyerek suçsuz yere öldürüldü. Allah rahmet eylesin. Reis, şehit olduğu zaman geri kalan akrabaları tutuklandı. Birkaç gün sonraysa onları kötülükten uzak tutmak ve fitne ateşini söndürmek için Serhad'a gitmeleri konusunda onlar adına izin istendi. Onlara Serhad'a gitmeleri için izin verilince onlardan isteyenler Serhad'a döndüler.

Bu yılın sonlarında Esmaî olarak bilinen kişi Şihabeddin'in divanında hazır bulunarak yarım, çeyrek ve 8/1 oranında saf dinar geri kalanın ise gümüş ve bakır olması şartıyla Dımaşk'ta sikke basması için onun adına izin istendi. Konuşmalar onun talepleri gerçekleşene kadar tekrar etti ve sonunda bu vasıflar üzere sikke basması kararı çıktı. Ayrıca sikkenin üzerine "*Bismi'l-İmam er-Râşid Billâh Emirül-Müminîn ve's-Sultanü'l-Muazzam Mesud ve Şihabü'd-Din*" yazılacaktı. Sultanın Emir Müktefî[297] Liemrillah adına biat aldığı haberleri gelince Râşid-Billâh Musul tarafına gitti. Sultan, Râşid-Billâh'ın eliyle yazılmış ve ne zaman sarayından çıkarsa, sultana karşı savaşmaya niyet ederse ya da gereksiz yere haram kanı dökerse, kendisine ayrılmış olan malların ve bölgelerin haricinde elini mal toplamaya uzatırsa aldığı biatin geçersiz olduğunu, halifelik ahdinden çıkmış bulunduğunu ihtiva eden bir belge gösterdi ki o bu gereklilikleri yerine getirmemişti. Böylece kadıları, fakihleri ve ayânı kendisine şahit tuttu. Bu olay onun hal' edilmesinde ve idaresini geçersiz saymada en kuvvetli delildi.

531 Yılı (1136-1137)

Bu yıl Bizans İmparatoru Kilyani'nin [5]30 (1135-1136) yılında -531 (1136-1137) yılı Muharrem ayının başları olduğu da söylenir,-[298] Kostantiniyye'den ayrılarak Ceziretü Antakya'ya geldiğinin haberleri ulaştı[299]. İmparator Nisan Ayının 10'unda silah, teçhizat, erzak ve para yüklü gemiler ulaşana kadar burada kalıp ardından Nikea'ya[300] saldırarak burayı ele geçirdi –ahalisinin şehir için onunla anlaştığı da söylenir-. Uç bölgelerine doğru ilerlemeye devam eden İmparator Adana, Misis ve diğer bazı yerleri de zapt ettikten sonra Anazarba'yı kuşatıp burayı da anveten elde etti. Bir tarihte denilir ki, Emirül-Müminîn el-Memun-Billâh b. er-Reşid Billâh bu bölgelere

[297] Metinde Muttakî olarak geçmektedir.

[298] İonnes Komnenos II, *İonnes Kinnamos'un Historiası*,,çev. Işın Demirkent, Ankara, 2001, s. 4.

[299] Demirkent, *Urfa Kontluğu*, II, s. 14-15.

[300] Silifke şehri *a.g.e.* II, s. 118; Grekçe ismi Nikea olan İznik şehri ile karıştırılmamalıdır, nitekim İmparator, tekrar kuzeye dönüp İznik'e saldırmamıştır.

ulaşıp da oradan geçtiği sırada Anazarba'yı inşa ettirmiş bu iş için hilafetin ve saltanatın önde gelen kişileriyle birlikte 170.000 dinar sarf etmişti. Bu inşa sırasında inşaat ustalarından, demircilerden ve marangozlardan hariç her gün 40.000 işçi çalışıyordu. İmparator Tel- Hamdun'u da ele geçirdi-buranın hâkimi İbn Heysem el-Ermenî idi-[301] ahalisini ise Kıbrıs'a sürdü sonrasında İskenderiye limanını onartıp Antakya'ya gitti. Zilkade ayının sonunda (Ağustos 1137) İmparator şehre saldırarak ahaliyi baskı altına aldı, akabinde ise onunla Antakya hâkimi Raymond de Poitiers[302] arasında barış imzalandı ve İmparator Antakya'dan Rum vilayetlerine açılan bölgelere doğru geri dönerek Leon el-Ermenî'nin elinde kalan kalelere sahip olup burada kışladı.

Bu yılın Recep ayında (Mart/Nisan 1137) Emir Bazvac, Dımaşk ordusunun Türkmen kuvvetlerinden kalabalık bir birlikle Trablus tarafına doğru harekete geçti. Trablus kontu ise ordusuyla onu karşıladı. İki taraf karşılaştığında Emir Bazvac, Trablus ordusunu yenerek onlardan çok sayıda asker öldürüp Vadi İbnü'l-Ahmar kalesi ile diğer bazı kaleleri ele geçirdi.

Yine Recep ayında, Hama valisi İbn Selâh, askerleriyle birlikte Harbe kalesine saldırarak burayı ele geçirdi.

Bu yılın Şaban ayında, İmadüddin Atabek b. Aksungur'un Şaban ayının ilk on günü içinde (25 Mart-5 Nisan 1137) ordusuyla birlikte Musul'dan ayrılarak Fırat'ı geçtiği ve Humus'a ulaştığı haberi geldi. Selahaddin ise ordunun öncü kuvvetlerinin başında ondan önce Humus'a varmıştı. İkisi beraber burada ordugâh kurarak şehri baskı altına aldılar bu sırada Humus'ta vali olarak Müinüddin Üner bulunmaktaydı, ona şehri teslim etmesini içeren bir mektup gönderildi. Ancak Müinüdddin Üner, Humus Şihabeddin'in olduğu ve kendisinin de burada onun naibi olarak bulunduğu için bu teklifi reddetti. Bunun üzerine savaş başladı ve kuşatma birkaç gün devam etti ancak İmadüddin Atabek hiç bir fayda sağlayamayarak bu yılın Şevval ayının 20'sinde (11 Temmuz 1137) oradan ayrıldı. Sonrasında Barîn olarak bilinen kaleyi Frenklerin elinden söküp almak için buraya geldi. Frenkler bu haberi öğrendiğinde birliklerini toplayarak Barin'in yakında bir yere kaleyi korumak ve içerisinde bulunanlara destek olmak amacıyla yerleştiler. İmadüddin, Frenklerin bu durumunu haber aldığında onlar için bir tuzak kurdu. İki ordu karşı karşıya geldiğinde Türklerden bir grup Frenklerin

[301] İonnes Komnenos'un Kilikya seferi için bkz. *el-Kâmil,* VIII, s. 736; Urfalı Mateos, s. 293; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 174.

[302] Metinde, Raymond b. Baydekın. Doğru isim ise Raymond de Poitiers'dir bkz. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri II*, s. 174

önünden kaçmaya başladı ordugâhtaki mevzilerine dönerken onlardan çok sayıda asker öldürüldü bu sırada İmadüddin ise pusuda yatan askerlerle beraber Frenklerin karşısına çıkarak piyadelerini yok etti, ağırlıklarını ve malzemelerini ele geçirdi. Frenkler ordugâhlarına yaklaştıklarında piyadelerin başına geleni görünce hayal kırıklığına uğrayıp cesaretleri kırıldı. Hemen İmadüddin'in ordusu Frenklerin üzerine hücuma geçerek onları yenilgiye uğratıp yok ettiler. Frenkler ya öldürüldü ya da esir edildi. Ayrıca onlardan hayvan, malzeme ve eşya gibi bol miktarda ganimet elde edildi. İmadüddin Barin Kalesine döndü, bu sırada Frenklerin Kralı Anjou kontu Fulk ve canını kurtarabilmiş komutanlar buraya sığınmışlardı. Son derece zayıf ve korkak bir haldeydiler. İmadüddin, ardından bahsi geçen kaleye saldırarak kuşatmaya başladı. Frenkler, ellerindeki erzakları tamamen bitip de atlarını yemeye başlayana kadar bu vaziyette savaş ve kuşatma altında kaldılar. Bu durum üzerine Frenklerden, ülkelerinde ve kalelerinde geri kalan kim varsa toplanıp Antakya hâkimi Joscelin II. de Courtenay'e[303] katıldılar. Ordu, Barin kalesinde, cesaretleri kırılmış ve kuşatma altında bulunanlara yardım etmek ve onları içinde bulundukları korku ve ölümden kurtarmak için yürüyüşe geçti. Atebek'in ordusuna yaklaştıkları vakit onların haberi doğrulanınca vaziyet, onların güven altına alınmasını gerektirdi. İmadüddin, itaat etmeleri hususunda teklif edilen şartlara binaen onlarla anlaşma yaparak kendisine getirmeleri üzere 50.000 dinar haraca karar verdi. Ardından da onları serbest bırakarak kaleyi teslim aldı. Bunun üzerine kaledeki Frenklere yardım için toplananlar geri döndüler.

Bu yılın Ramazan ayında (Mayıs/Haziran 1137), Musul'dan Meraga'ya doğru gitmiş bulunan Halife İmam er-Raşid Billâh Emirül-Müminîn İbnü'l-Müsterşid Billâh'ın, Sultan Davud b. Mahmûd ile bir araya geldiği, ikisi arasında konuşmaların ve müzakerelerin gerçekleştiği sonrasında ise anlaşmaya vardıkları haberi geldi.

Kuzey tarafından, bu yılın Ramazan ayının 16'sından Cuma günü (7 Haziran 1137), Emir İmadüddin Atabek'in ordusuyla birlikte Halep'ten ayrıldığı, Humus'a gelerek burada ordugâh kurup savaşa giriştiği bu sıradaysa kendisine Bizans imparatorunun elçisinin geldiği haberleri ulaştı.

[303] Metinde İbn Joscelin olarak geçmektedir, doğru isim için bkz. Steven Runciman, *Haçlılar,* II, s. 174.

Irak tarafından, bu sene Sultan Mesud ile kardeşinin oğlu Davud'un ordularının karşılaşmış olduğu haberi geldi. Sultan Mesud'un ordusu, Sultan Davud'un ordusuna galip gelerek askerlerinden ve komutanlarından kalabalık bir grubu öldürdü.[304]

531 (1136-1137) yılında, Emir Şücaüddevle Ebü'l-Fevaris el-Müseyyeb b. Ali b. el-Hüseyin es-Sûfî ile Serhad'de oturmakta olan bir topluluktan arka arakaya mektuplar geldi. Aynı zamanda Serhad valisi, Emir Eminüddevle Gümüştekin el-Atabekî de Emir Şihabeddin Mahmûd b. Tacü'l-Mülûk'e, Emir Şücaüddevle Bazvac'a ve Hacip Esedü'd-Din Akız'a mektuplar yazdı, onlar Dımaşk'a geri dönmek için istiyorlar ve ellerinden alınan mülklerinin ve bunlardan gasp edilen şeylerin geri verilmesini istiyorlardı. Bu hususta karar verilene kadar mektuplar arka arkaya gelmesi yazışmaların birbirini takip etmesi devam edip durdu. Sonunda anlaşma, sadık olunduğu takdirde durumları düzeltecek, bağlı kalındığında ise emelleri gerçekleştirecek belirli şartlar üzere kabul edildi. Buna göre askerler belirli vakitlerde ve muayyen zamanlarda sorumluluklarını yerine getirecekti. Şehrin reisliği bahsi geçen emire geri verilerek onun adına önceki lakaplarına ilaveten Emirü'-Reisü'l-Ecel, Müeyyidü'd-Din, Mümehhidü'l-İslam sıfatlarını bildiren bir reislik menşûru yazılacaktı. Ayrıca reislikteki şartlar devam ede gelen adetlere göre düzenlenip görevler ve nezaretler hususunda yerleşmiş kaideler aynen uygulanacak ve darü'l-vekaledeki vergi gelirleri ile arazi payları değişmeyecekti. Onlara istedikleri şeylerin kabul edildiğine ve tekliflerine muvafakat gösterildiğine dair mektup gönderilerek kendilerine sunulan şartlar altında güven içinde şehre dönmelerine izin verilip ailelerinin korunacağı, maiyetlerine zarar gelmeyeceği bildirildi. Gönülleri hoşnut edilerek samimiyet teyid edildi.

Bu durum hakkında kendileri için yazılanları okuduklarında yürekleri sevinerek öğrendikleri haberlerle birlikte nefisleri mutluluk duydu. Gönül rahatlığı ve zihin açıklığıyla hemen Dımaşk'a dönmek için hazırlıklara başlayarak hepsi birlikte geri dönmek üzere yola çıktılar. Şehre yaklaştıklarında büyük küçük şehirde kim varsa herkes onları karşılamak, mutluluklarını göstermek, dönüşleriyle sevinç duymak ve gelişleriyle ferahlamak için dışarı çıktılar. Sonra hepsi birden zikredilen senenin Recep ayının ilk 10 günü içerisinde (25 Mart-5 Nisan 1137) Dımaşk'a girerek doğru usuller üzere işleri yoluna girdi, isteklerine ve amaçlarına göre durumları düzeldi. Kendilerinden alınan mülklerin ve diğer şeylerin tamamı geri verildi, güzel adetlerin ve tebcil edici saygıların hepsi yerine getirildi. Ne afetler artıp çoğaldıktan sonra Allah'ın

[304] Azimî, s. 74; *el-Kâmil*, VIII, s. 642.

inayeti ve zikri ile yok olmuş, ne kederler iyice karardıktan sonra O'nun lutfuyla kaybolmuştur.

Nice nefisler düğümlerin çözümü gibi mutluluk barındıran işlerden keder duymuşlardır

Bu yıl Mısır tarafından, Mısır'da bulunan komutan el-Ermen'in, taraftarlarıyla birlikte İmam el-Hafız Lidinillah Ebü'l-Meymun Abdulmecid'e karşı isyan ettiği ve onun sarayına doğru yürüyüşe geçtiği ve sanki kuşatılmış gibi onu burada kalmaya mecbur ettiği haberi geldi. Ardından askerlerin çoğu korkarak veya öldürüleceğini düşünerek onu terk edince desteksiz kalıp kaçtı. Denilir ki bunun sebebi, el-Ermen'in Said'de bulunan kardeşinin öldürülmüş olduğu haberinin ona ulaşmasıdır. O bu duruma çok sinirlenmiş ve onu bu hareketleri yapmaya teşvik etmiştir. Affedildikten sonra sinirleri yatışmış ardından da korku ve ürkeklik içinde evinden ayrılmamıştır.

Bu yılın Recep ayının 4'ünde (28 Mart 1137), Emir Bazvac, ordu ve Türkmenlerden devşirdiği birliklerle beraber Trablus tarafına doğru akına çıktı. Şehrin hâkimi süvarileriyle birlikte onu karşılamak için çıktığında Emir Bazvac birçok noktada onlara pusu kurdu. Frenkler el-Kûre olarak bilinen yere geldiklerinde pusudakiler onların üzerine aniden saldırarak yenilgiye uğrattılar. Çoğu kılıçtan geçirildi az bir grup dışında kimse kurtulamadı. Ardından orada bulunan kaleye saldırarak yağmaladılar, içeride bulunan komutanları ve askerlerini öldürülüp kendisini büyük miktarlarda karşılığında satın almayı vadedenler ise esir edildi. Böylece Emir Bazvac ve ordusu bol miktarda mal elde ettiler.[305]

Bu yılın Şevval ayında İmadüddin ve Dımaşk hâkimi Şihabeddin arasında karar verilen kaideler üzere barış ve dostluk anlaşması yapıldı.

Bu yılın Zilhicce ayında Bizasn İmparatorunun ordusuyla birlikte Zilhicce ayının 22'sinde (10 Eylül 1137) Antakya'dan buranın dış bölgesi olan Barin'e döndüğü ve elçisini, İmadüddin Atabek'e gönderdiği haberi geldi. İmadüddin'in Halep'teki naibi olan Emir Savar ise Bizans ordusundan çok kalabalık bir müfrezeyi yenilgiye uğratarak kimini öldürdü kimini de esir etti sonrasında onlarla birlikte Halep'e girdi.

[305] Coşkun Alptekin bu akının Nablus'a yapıldığını yazmaktadır, Alptekin, *Tog-Teginliler,* s.117.

Hüsameddin Timurtaş b. İlgazi b. Artuk, Mervanî ailesinin elinde kalan Hettâh kalesini ele geçirdi.[306] Onların elinde ülkelerden ve hisarlardan sonra bu kaleden başkası kalmamıştı. Hüsameddin Timurtaş, onlara kurduğu bir oyun ve hazırladığı bir tuzak neticesinde burayı elde etti. Bu kale son derece korunaklı ve ulaşılmazdır.

Bu yıl, Halep ahalisi Rumlar buraya yaklaştığı için onlardan korunmak şehri tahkim etmeye ve hendekler kazmaya başladılar.

İmadüddin Atbek'in, veziri Ebü'l-Mehasin Ali b. Ebu Talip el-Acemî'yi azlettiği, tutuklattığı ve malının çokluğu nedeniyle hapse attırdığı haberi geldi. Ona karşılık veremeyeceği bir bedel ve ödeyip kurtulamayacağı bir ceza verildi ve bu sebepten ötürü Halep kalesinde hapsedilmiş olarak kaldı.

532 Yılı (1137-1138)

Bu yılın Muharrem ayının başında Pazartesi günü, bu 20 Eylül'e denk gelmektedir, Bizans imparatoruna elçi olarak gönderilen Hacib Hasan beraberinde Melik İmadüddin Atabek'in elçisi olduğu halde geldi.

Muharrem ayının 14'ünde Atabek, ordusuyla birlikte Hama'ya gelip Bikâ'ya gitmek üzere oradan ayrıldı. Ardından Hısnü'l-Müceddel'i[307] Dımaşklıların elinden aldı ve Dımaşk'a bağlı bölgelerden Banyâs'ın valisi İbrahim b. Turgut ona itaatini arz etti.

Sefer ayında (Ekim/Kasım 1137), bu yılın Rebiülevvel (Kasım/Aralık) ayının başlarında el-Cezîre ve Musul bölgelerinde büyük bir depremin meydana geldiği haberi ulaştı. Denilir ki, bu deprem birçok bölgeyi harap etmiş ve bu bölgelerin ahalisinden çok sayıda insan ölmüştür. Yine denilir ki, Sultan Mesud b. Sultan Muhammed'in elçisi eksiksiz hediyeler ile birlikte İmadüddin'in yanına geldi ayrıca onun Musul'daki naibi Nasirü'd-Din'in -Çakır b. Yakub- buranın durumunu izah eden mektupları ulaştı.

Antakya hâkiminin şehrinin Frenk patriğini tutuklattığı ve evini yağmalattığı haberi geldi. Bu durumun sebebinin, Bizans İmparatoru ile Antakya hâkimi Raymond arasında barışa karar verildiğinde şartlardan biri de eskiden olduğu gibi –sonradan bu durum değişmiştir- Antakya patriğinin Rumlar tarafından atanması şartıydı. Raymond,

[306] Azimî, s. 74; *el-Kâmil*, VIII, s. 746; Ebü'l-Fida, II, s. 80.

[307] Aynü'l-Cer'e yakın bir köydür. *Takvimü'l-büldan*, s. 230.

ed-Dibac çayırındaki ordugâhında bulunan Bizans imparatorunun yanına giderek onunla barış ve dostluk anlaşması yapıp Antakya'ya geri döndü.

Bu yıl Rebiülahir ayında (Aralık/Ocak 1137/1138), İmadüddin Atabek Dımaşk'tan Hama'ya geri dönerek burada ordugâh kurdu sonra oradan da ayrılarak Humus'a gidip şehri kuşatarak saldırmaya başladı.

Bu yıl Frenkler, İmadüddin Atabek ile aralarında devam eden anlaşmayı bozarak sorun çıkartıp asilik gösterdiler. Allah, onları perişan ettiği vakit, komutanlarıyla anlaşılmasından ve serbest bırakılmalarından sonra fesat çıkarıp bozgunculuk yapmaya başladılar. Antakya'nın uç sahillerinde Müslüman tacirlerden, Halep ahalisinden ve yolculardan yaklaşık 500 kişilik bir grubu Cemaziyelahir ayında (Şubat/Mart 1138) tutukladılar.

Bu yıl, Sultan Mesud Bağdat'ta kışlayarak elçisi, Humus'ta bulunan Atabek'in yanına geldi. Bizans İmparatoru ise uçlarda ve Rum vilayetlerine açılan bölgelerde kışlayıp ed-Dibac çayırında ordugâh kurdu.

Cemaziyelahir (Mart 1138) ayının ortalarında Emir Bazvac Dımaşk'tan ordusuyla birlikte Frenk bölgelerine doğru harekete geçti. Onun Dımaşk hâkimi Şihabeddin ile ona karşı kibirli davranmasından, kötülük hususunda ileri gitmesinden dolayı arası bozulmuştu. Onun sadakatsizliğinin, tuzaklarının, had safhadaki cehaletinin ve son noktadaki kötü fiillerinin ortaya çıkması durumunun bozulmasının nedenidir. Geri döndüğünde, Emir Bazvac şehrin açıklarında bir müddet ikamet etmiş işleri yoluna girdikten sonra ise şehre girmişti. Sonra Dımaşk'ta emellerine ulaşmış olarak doğru bir hal üzere oturmaya başlamıştı. Ancak Şihabeddin ona karşı bir tuzak kurdu ve Emir Bazvac Dımaşk kalesinde bu yılın Şaban ayının 6'sından Salı günü (19 Nisan 1138) hizmetkârlar tarafından öldürüldü. Bunun sebebi, Şihabeddin'in ona yakıştıramadığı bazı işlerin öcünü almak istemesi ve bu işlerden ötürü ondan korkmaya başlamasıdır. Ayrıca emir, hazine paralarını yardım ve bağışlarla dağıtarak kötüye kullanmıştı bu nedenle onun için bir hile düzenlendi. Şihabeddin, bir fırsatını yakalayana kadar Emir Bazvac'a samimi davranıp gönlünü hoş etti ve sonunda bu fırsatı kaledeki sarayında bulunan Kubbetü'l-Verd'de ele geçirdi. Şihabeddin onun için Ermeni hizmetlilerden ve muhafız birliklerinden bir grup hazırlayarak onlarla birlikte emiri öldürmeye karar vermişti. Adamlarının yanında olmadığı bir anda fırsatını bularak onu öldürdüler.

Ardından bir elbiseye sarılmış vaziyette Emir Bazvac'ı eşi için inşa edilmiş olan yapıdaki kabrine götürüp defnettiler.

Bu yılın Şaban ayının 17'si Pazar günü (30 Nisan 1138), Şihabeddin, Emir Muinüddin Üner'e hilat hediye ederek onu isfehsalarlığa tayin edip *Atabekî* lakabı verdi. Haciblik görevini ise Emir el-Hacib Esedüddin Akız'a verdi. Her ikisinin de gönlünü rahatlatarak bütün işlerin ve görevlerin düzenlenmesini ve karar bağlanmasını ikisine havale etti.

Yine bu ay kuzey tarafından Bizans İmparatorunun ordusuyla birlikte kuşatmak ve baskı altına almak üzere Şeyzer'e geldiği haberleri ulaştı. İmparator, çok sayıda mancınığı şehre karşı kurdu ve şehir ahalisiyle aralarında şiddetli bir savaş gerçekleşti. Bu muharebede İmadüddin'in asker, silah, savaş aletleri ile yardım için ulaşmasına, Rumların tam karşısında bulunmasına, süvarilerinin onların etrafında dolaşarak ele geçirdikleri herkesi öldürmelerine rağmen Müslümanlardan o kadar çok insan öldü ki neredeyse yok olacaklardı. Şeyzer'de kalmaktan bıkana ve şehir üzerindeki emelleri kaybolana kadar bu şekilde durumlarını sürdürdüler. Allahu Teâlâ Şam ahalisine lutfederek onlara rahmetini gönderdi. Rumların oradan ayrıldığı ve Antakya'ya döndüğü haberi geldi. İnsanlar, onlar gittiği, bir şey elde edemeden döndüğü ve zafer kazanamadıkları için sevinç duyarak bu nimetinden dolayı Allah Teâlâ'ya sürekli hamd edip kesintisiz bir şekilde şükrettiler.

Bu zamanlarda Rumlara isnat edilen haberlerin bahsi geçmiş ve öğrenilmişti. Bunlardan sonra onların durumları, fiilleri ve ortaya çıkışları ile ilgili temel haberleri zikredeceğiz. Rumlar, el-Bilat[308] şehri tarafında oruç vakitlerinin Büyük Perşembesi (yortu) ortaya çıktılar. Beklenmedik bir şekilde Bizâ kalesine gelerek bayram yaptıkları Pazar günü vadide ordugâh kurdular. Bu senenin Recep ayının 19'unda (2 Nisan 1138) Rum süvarileri Halep'in civar bölgelerine saldırılar düzenledi. Onlardan kâfir bir Türk grubu Halep'e girmek için izin isteyerek Haleptekileri Rumlara karşı uyardılar. Şehirdekiler endişeye kapılarak civar bölgelerine gidip hazırlandılar ve bir gece önceden Rum saldırılarına karşı teyakkuza geçip muhafaza ve savunmaya geçtiler. Sığınanlar tarafından yapılan bu ikaz Allahu Teâlâ'nın bir lutfu ve rahmetiydi. Bu hazırlıklardan ve tedbirlerden sonra Rumlar âdetleri üzerine Halep ahalisinden ve civar bölgelerinden çok sayıda insanı kuşattılar. Halep ahalisi ise önde gelenlerinden Humus'taki ordugâhında

[308] Dımaşk'ın Gûta nahiyesinde bir köy. *Mucem*, I, s. 447.

bulunan İmadüddin Atabek'e gidecek olan kişileri ondan yardım talep etmek maksadıyla yola çıkardı. İmadüddin imkânları dâhilinde onlara, piyade, süvari, okçu ve çok sayıda teçhizat ile geri göndererek hepsi birlikte bu yılın Recep ayının 27'sinde (10 Nisan 1138) Halep'e ulaştılar.

Bahsi geçen Rumların, kuşatmadan ve baskı altına alıp mancınıklarla şehre saldırdıktan sonra Recep ayının 25'i Cumartesi günü (8 Nisan) eman ile Bizâ kalesini ele geçirdikleri haberleri geldi. Rumlar kaleyi teslim aldıktan sonra eman verdikleri ahaliyi kandırarak onların oyununa gelenleri bir araya toplayıp tek tek saydıkları ve sayılarının 5800 kişi olduğu söylenir. Bizâ kadısı, önde gelenlerden bir grup ve diğer bazı kimselerden yaklaşık 400 kadar kişi Hıristiyanlığı kabul ettiler. İmparator bundan sonra oradaki yerinde 10 gün kalarak mağaralarda saklananlar için duman bastırdı ve duman sayesinde onları da ele geçirdi.

Şaban ayının 5'i Çarşamba günü Rumlar en-Naura arazisine inerek bu ayın 8'i Perşembe günü[309] oradan ayrılıp beraberlerinde Antakya ordusu, şehrin hâkimi ve komutanları Raymond ve İbn Joscelin olduğu halde Halep'e geçtiler. Halep önlerine yerleşerek Kuveyk nehri ve es-Saadî topraklarına çadırlarını kurdukları günün ertesi sabahı imparator süvariler ve piyadeler eşliğinde Halep'in güneyine oradan da Burcü'l-Ganem tarafından batı yönüne doğru ilerledi. Halep ahdâsından bir birlik onlara karşı çıkarak saldırıya geçip üstün geldi, bu sırada onlardan da ölenler ve yararlananlar oldu. Rumların hatırı sayılır bir komutanı da yaralanınca onlar korkmuş bir şekilde ordugâhlarına geri çekildiler. Çok az bir zaman daha Halep'te kaldıktan sonra Şaban ayının 8'i Çarşamba günü (21 Nisan) sabahı es-Salda[310] topraklarının yolunu tutarak oradan ayrıldılar. Esarib kalesinde bulunanlar korkarak Şaban ayının 9'unda Perşembe günü (22 Nisan) depoları yakıp kaleden kaçtılar. Rumlar bu haberi öğrendiği zaman onlardan bir müfreze hemen kaleye gidip saldırarak burayı işgal etti ve içerdeki her şeye el koydu ardından da Bizâ'da elde ettikleri tutsakları buranın dış mahallelerine getirerek hendek kazdırdılar. Halep naibi Emir Savar ise Rumların Halep'i terk etmesiyle bu haberi öğrendiği zaman ordusuyla birlikte Esarib'e hareket edip onlara burada yetişti ve derhal üzerilerine saldırarak onları perişan etti. Çok az bir grup dışında esir edilenlerin

[309] Şaban'ın 5. gününün Çarşamba, 8. Gününün ise Perşembe olması burada bir hata olduğunu göstermektedir. Nitekim Azimî bu tarihi 6 Şaban olarak kaydetmiştir, Azimî, s.76; İbnü'l-Esir de Azimî ile aynı tarihi nakletmektedir, *el-Kâmil*, VIII, s. 739.

[310] Kuveyk Nehri üzerinde bir yerdir. *Zubde*, s. 279.

tamamını kurtardı. Bu olay Şaban ayının 11'i Cumartesi günü (24 Nisan) olmuştur. Halep ahalisi ise bu başarı sayesinde çok büyük bir mutluluk duydu.

Bu ayın 9'u Perşembe günü (22 Nisan) İmadüddin Atabek Hama'dan ayrılarak Selemiyye'ye gitti. Ağırlıklarını, Rakka'ya gönderen İmadüddin, süvarileri ve hafif birlikleriyle kaldı.

Pazartesi günü Bizans İmparatoru, Maarratünnuman'dan ayrıldığında Kefertab kalesinde bulunan askerlerin hepsi canları için endişe duyarak kaçtılar. Bu sırada Emir Davud b. Artuk'un oğlu ile birlikte Türkmen kuvvetlerinin Rumlar ile savaşmak için Halep tarafına varmak üzere Fırat'ı geçtiği haberleri art arda geldi. Türkmenler Mücemmaü'l-Müruc'ta[311]ordugâh kurdular. Yine Rumlar ile savaşmak üzere İmadüddin'in hizmetine Dımaşk ordusundan da kalabalık bir birlik gönderildi. Rumların Şeyzer'den çekilmesinin nedeni Türkmenlerin ulaşması ve orduların bir araya toplanmasıydı, Şeyzer'de kaldıkları süre 27 gündü ve Bizans İmparatoru dönüşü sırasında bu yılın Ramazan ayının 8'inde Pazar günü (20 Mayıs 1138) Antakya'ya gelmişti. Sonra Rumların ülkelerine dönüşlerini tamamlamış olduklarının haberleri art arda geldi böylece kalpler onlardan dolayı korktuktan ve sıkıldıktan sonra rahatladı.

Halep tarafından bu yılın Ramazan ayının 16'sı Cumartesi günü (28 Mayıs 1138) Kadı Baheddin b. eş-Şehrezurî'nin vefat ettiği sonra da Sıffîn türbesine götürülerek buraya defnedildiği haberi geldi. O, ferasetli, gayretkeş ve keskin zekâlı birisiydi.

Bu yıl, Kadı el-'İz Ebü'l-Feth Muhammed b. Hibetullah b. Halef et-Temimî, Ramazan ayının ortasında (Mayıs 1138) Cuma gecesi vefat etti. Allah rahmet eylesin. O, cömertliği ve faziletleriyle özel kılınmış kişilerdendi.

Bu yıl, İmadüddin Atabek'den, Şihabeddin'e, Emir Çavlı'nın kızı olan annesi Safvetü'l-Mülk Zümrüt Hatun ile evlenmek istediğini bildiren mektuplar bu isteği kabul edilene ve karar verilene kadar arka arkaya geldi. Humus'taki ordugâhında bulunan İmadüddin'den Zümrüt Hatun için akit alacak kişileri Ramazan ayının 17'si Pazartesi günü (29 Mayıs 1138) Dımaşk'ta görevlendirildi. Ayrıca Humus'un kalesiyle beraber Zengî'ye teslim edilmesine karar verildi. İmadüddin Atabek, kendi topraklarından olan ve Müinüddin Üner'in valiliğindeki Barin kalesi ile burayı değiştirecekti. Şihabeddin'in annesi Safvetü'l-Mülk Hatun sarayından çıkarak, İmadüddin'in hatunu kendisine

[311] Humus'un güneyinde bir vadidir. Makrizî, *Hıtat*, II, s. 319.

getirmeleri için görevlendirdiği kişilerle beraber Ramazan ayının sonlarında İmadüddin'in Humus ve Hama tarafındaki ordugâhına doğru yöneldi.

Irak tarafından İmam er-Raşid Billâh Emirül-Müminîn'e- o, Musul'dan ayrılmış ve Cebel bölgesine gitmişti- Allah'ın kesin takdirinin ulaştığı haberleri geldi. Onun yazılmış hükmü kendisine karşı düzenlenmiş bir tuzak sonucu İsfahan kapısında şehit olarak gerçekleşti. Bu yılın Ramazan ayının 26'sı Salı günü (7 Haziran 1138) mutlu, sâlih ve şehit olarak Allah'ın rahmetine ulaştı. Şehit edilene kadarki hilafeti 2 yıl 10 aydı.

Bu yıl, Emir Togan Arslan b. Hüsamüddevle'nin Bitlis'te vefat ettiği haberi geldi. Onun yerine idareyi oğlu Kurtî b. Togan Arslan üstlenerek işler ona göre düzenlendi. Onun zalimliği, kibri ve despotluğu hakkında gönüllerin hoş bulmadığı, işitildiğinde kalplerin nefret ettiği hikâyeler anlatılır.

533 Yılı (1138-1139)

Muharrem ayının (Eylül/Ekim 1138) başında [hilalin] görünmesiyle, bu yılın ilk günü Cuma günü oldu. Bugün Emir İmadüddin Atabek, Emir Şihabeddin'in annesi Safvetü'l-Mülk Hatun ile Humus'un dışında bir araya geldi. Bu sırada İmadüddin'in yanına halifenin, sultanın, Mısır'ın, Rum'un, Dımaşk'ın ve diğer bazı kimselerin elçilerinden kalabalık bir topluluk gelmişti.

Bu ay, Frenkler Banyâs tarafına saldırdılar. Şihabeddin, ordusuyla birlikte onların peşinden gittiyse de yetişemeyerek Dımaşk'a geri döndü.

Sefer ayının 4'ü Salı günü (11 Ekim 1138) öğlenden sonra Dımaşk'ta şiddetli bir deprem meydana geldi toprak bu depremle üç defa sarsıldı. Cuma gecesi akşam vaktinde ikinci bir sarsıntı onu takip etti bu sefer yeryüzü defalarca sarsıldı. Deprem, ayın 19'u Pazartesi gecesinin 3'te birinde tekrar başladı ve yine üç kere sarsıldı. Yüce Allah bu muazzam kudreti ve açık işaretlerinden dolayı hamd olsun. Çarşamba gecesi tekrar deprem oldu ve Cuma gecesi sabaha karşı onu takip eden başka bir deprem daha meydana geldi. Güvenilir yolcular ve kuzey tarafından gelenler zikredilen bu sarsıntıların haberlerini doğruladılar, deprem Halep'te, onun daha kuzeyinde bulunan kalelerde ve civar bölgelerde de daha şiddetli olmuştu. Öyle ki Halep'te evlerin çoğu harap olmuş surlar yıkılmış kalenin duvarları devrilmiş, Halep ahalisi canları için endişelenerek evlerinden çıkıp şehrin açıklarına gitmişler. Bu olayı anlatanların çoğu

depremin yaklaşık yüz kere gerçekleştiğini söylediler, başka bir topluluk ise seksen kere olduğunu söyler. Gaybı ve doğruyu ancak Allah bilir, âlemlerin Rabbi olan Allah ne yücedir ve her şeye kâdirdir.

Nisan'ın 9'una denk düşen Şaban ayının 17'si Cumartesi günü dört bir yanda ürkütücü gök gürültüleri ve çokça şimşek meydana geldi. Öğleden önce ise korkunç gürültüler duyuldu. Sonra bunlarla birlikte şiddetle düşen bir yağmur ve iri iri dolu yağmaya başladı. Bazı güvenilir kişiler Gûta ve Merc taraflarında tartılmış olan büyük bir dolu tanesinin ağırlığının 8 dirhem olduğunu söylediler, diğer bazı kimseler ise bir dolu tanesinin tartıldığını ve ağırlığının 17 dirhem geldiğini söylediler. Bu dolular sebebiyle pek çok kuş telef olmuş meyve, ekin ve ağaçlardan çoğu harap olmuştur.

Şevval ayının (Haziran 1139) ortasında Çarşamba günü Mısır tarafından ülkede bulunan askerler arasında kötü bir olayın meydana geldiği haberleri geldi. Öyle ki, her iki taraftan da süvari ve piyade olmak üzere çok sayıda asker ölmüştü.

Bu yılın Şevval ayının 21'i Çarşamba günü (21 Haziran 1139) gündüzün üzerinden altı saat geçmişti ki kalplere korku salan ürkütücü bir sarsıntı gerçekleşti ve gönüller onunla titredi.

Bu yılın Şevval ayının 23'ü Cuma günü (23 Haziran 1139) sabah saatlerinde Emir Şihabeddin Mahmûd b. Tacü'l-Mülûk Börî b. Zahireddin Atabek'e karşı düzenlenmiş bir suikast gerçekleşti. O, bahsedilen Cuma gecesinde uyumaktayken iyi davranarak kendisine yakınlaştırdığı ve işlerinde ona güvendiği melun gulamı Alp-Kuş el-Ermenî, uyuduğu zamanlarda güvendiği adamı Yusuf el-Hadim ve etrafında yatak serdirttiği el-Harkâvî tarafından yatağında öldürüldü.[312] Bu haber Şihabeddin'in değerli kâtibi ve divan işlerinin müstevfîsi Ebû Talib Ukayl b. Haydara'ya ulaştığında hemen harekete geçmiş fakat sığınmak istediği ve kaçışı esnasında saklanacağı eve giderken yolda öldürülmüştü. Bu üç melun ve cani asker, Şihabeddin'in yatağı etrafında yatarlardı bu iş için karar aldıkları vakit adetleri üzere hepsi kendi yerine yatağını açtı, gece yarısı olduğunda ise uyuduğundan emin olup üzerine saldırarak onu yatağında öldürdüler. Beraberlerinde olan bir diğer hizmetli bağırınca onu da öldürdüler. Aralarında bir plan kurarak sırlarını gizleyip kaleden çıktılar. Durum ortaya çıktığında Allah ona lanet etsin, Alp-Kuş sorumlu tutuldu o ise hemen kaçarak kurtuldu ancak evi

[312] Azimî, s.78; *el-Kâmil*, VIII, s. 649; Ebü'l-Fida, II, s. 80.

yağmalandı. Diğer iki asker yakalanarak Babü'l-Câbiye'nin üzerindeki surlarda çarmıha gerildiler.

Şihabeddin'in kardeşi ve Baalbek hâkimi Emir Cemalüddin Muhammed b. Tacü'l-Mülûk'a durumu bildiren bir mektup yazılınca en kısa zamanda Dımaşk'a ulaşmak için süratle yola koyuldu. Hemen kardeşinin makamına oturarak yönetimi üzerine aldı, ona itaat edeceklerine ve hizmetinde samimi olacaklarına dair ümeradan, komutanlardan ve ayândan yemin aldı. Durumlar düzelerek halk sakinleşti, belalar kalkıp bulutlar dağıldı.

Haber Allah rahmet eylesin, Şihabeddin'in annesi Safvetü'l-Mülk Zümrüt Hatun'a ulaştığında onun için sıkılıp üzüldü ve kederlenerek oğluna yapılan bu olayı ve böyle bir hadisenin yaşanmasını çok gördü. Hemen Musul tarafında bulunan İmadüddin'e durumu bildiren ve vakit geçirmeden oğlunun öcünü almak için onu çaba göstermeye sevk eden bir mektup yazdı. İmadüddin bu haberi öğrendiği zaman canı sıkılarak çok sinirlendi. Böyle bir durumun sürmesine razı gelmeyerek Safvetü'l-Mülk Hatun'un onu teşvik ettiği ve tavsiyede bulunduğu şeyler için tüm gayretini hazırlanmaya sarf etti. Bunlar için eksikliklerini giderip ordu topladı. Şam bölgesini yönelerek dörtnala at sürüp onu harekete geçiren isteklerine ulaşmak adına hiç durmadan Dımaşk'a doğru ilerledi. İmadüddin'in, Dımaşk'a doğru bu ilerleyişinin haberleri birbirini doğrulayınca hemen tedbirler alınarak ona karşı korunmaya geçildi ve hazırlık yapıldı. Sonra bu haberleri onun kalabalık ve sayısız çoklukta bir orduyla bu yılın Zilhicce ayının 20'si Perşembe günü (18 Ağustos 1139) Baalbek'e saldırmış olduğu haberleri takip etti. İmadüddin, Baalbek'e saldırmadan önce şehir savaşçılarla ve her türlü teçhizatla doldurulmuş valilik görevi ise itibarı artan, rütbeleri yükselen ve emirleri devlet katında muteber olan Müinüddin Üner'e verilmişti. Baalbek'e karşı birçok mancınık kuruldu, çatışmalar ahaliye kadar ulaşarak onlara son derece zor durumda bıraktı. Baalbek'e karşı kurulan mancınıkların sayısının 14 olduğu, dönüşümlü olarak gece gündüz şehre atış yapıldığı ve içerde bulunanları yok olmanın eşiğine geldiği söylenir. Bu durum ahalinin başına gelen belanın, sıkıntının ve felaketlerin şiddeti dolayısıyla şehrin eman ile alındığı haberi gelen kadar aynı şekilde devam etti. Ancak kalenin en üst kısmında şehrin korunması ve müdafaası için görevlendirilmiş cesur Türklerden bir grup bulundukları yerde kaldı. Müinüddin Üner'den gelecek ve onları etraflarını saran beladan kurtaracak yardımdan ümitlerini kesince eman ve güvence aldıktan sonra kalenin en üst kısmını da İmadüddin Atabek'e teslim ettiler.

Burasının mülkiyeti de elde edilince İmadüddin Atabek onlara kızgın olduğu ve kalede bulunanlara içten içe öfke duyduğu için anlaşmayı bozup emanı kaldırarak çarmıha gerilmelerini emretti. Onlardan ecellerinin kurtardığı kişiler hariç kimse kaçamadı. İnsanlar bu hareketinden dolayı İmadüddin Atabek'i kınayıp anlaşmayı bozmasından ötürü onu ayıpladılar.

Bundan daha önce İmadüddin Atabek'in bahsi geçen senenin Safer (Ekim 1134) ayının başında Cuma günü Esarib kalesini fethettiği haberleri gelmişti.

[Deprem] bahsi geçtikten sonra bu yılın Sefer ayının 8'i Cuma günü (15 Ekim 1139) Şam'da büyük bir sarsıntının gerçekleşmiş olduğu haberi geldi.

Bu yılın Ramazan ayında (Mayıs 1139) Mısır'ın sahibü'l-emiri[313] Emir el-Efdal Rıdvan b. Velahşî'nin[314] Emirül-Müminîn Hafız Lidinillâh'dan korkmasına sebep olacak bir durumdan ötürü Mısır'dan kaçtığı ve Serhad şehrine ulaştığı haberi geldi. Eminüddevle Gümüştekin el-Atabekî onu saygıyla karşılayıp son derece cömert davrandı. Onun misafirperverliği ve cömertliği ile bir müddet burada kalıp sonra planlamış olduğu bir iş gereği ve verdiği bazı kararlar nedeniyle Gümüştekin'in yanından Mısır'a geri döndü. Mısır'a ulaştığı sırada kurduğu bu planlar kendi aleyhine döndü ve gayret ettiği bu işten hiçbir şey elde edemeyip saygın ve muhterem bir şekilde sarayda tutuklu bırakıldı.

Bu yıl, Nakibü'l-İmam Cemalü'l-İslam Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. el-Feth es-Selemî eş-Şafî bu yılın Zilkade ayının 13'ü Çarşamba günü (11 Ağustos 1139) sabah namazının secdesinde vefat etti. Allah rahmet eylesin o, Eminiyye Medresesinin yöneticiliğini üstlenmişti.[315] Fıkıhtaki yüksek ilmi, farzlara, vaazlara, borçlara ve emanetlere düşkünlüğü ile meşhurdu. Onun ölümünden dolayı kederlenildi ve ondan sonra böyle birine hep ihtiyaç duyuldu.

534 Yılı (1139-1140)

Muharrem ayının hilalinin görünmesiyle bu mübarek senenin başı Salı günü oldu (29 Ağustos 1139). Bu ay İmadüddin Atabek'in, Baalbek'in idaresini düzenlediği, kulelerden yıkılan yerleri tamir ettirdiği ve Dımaşk şehrini saldırarak baskı altında

[313] Vezir

[314] Fâtımî devletindeki ilk Sünnî vezirdir, Ahmet Güner, "Hafız-Lidinîllah" *DİA*, XV, s. 108-110.

[315] Eminüddevle Gümüştekin'in kurduğu medresedir, İbn Asâkir, II, s.305.

tutmak için hazırlıklara giriştiği haberleri geldi. Bu haberlerin peşinden ordusuyla birlikte Baalbek'ten ayrıldığı ve bu yılın Rebiülevvel (Ekim/Kasım 1139) ayında Bikâ'da ordugâh kurduğu haberleri ulaştı. İmadüddin Atabek, kendisinin seçeceği ve karar vereceği bir yer ile Dımaşk'ı değiştirmek suretiyle şehrin teslim edilmesini isteyen elçilerini Dımaşk hâkimi Emir Cemaldüddin Muhammed b. Tacü'l-Mülûk Börî b. Atabek'e gönderdi ancak onun bu talepleri kabul edilmedi. Ardından Bikâ'dan yola çıkarak Rebiülahir ayının 13'ü Çarşamba günü (7 Aralık 1139) Dımaşk'ın açıklarında Dâriyye'ye yerleşti. İmadüddin Atabek Dâriyye'de ordugâh kurarken öncülerle karşılaşmış bir kısmına galebe çalmış kalanlar ise Dımaşk'a geri kaçmışlardı. Ardından Rebiülahir ayının 28'i Cuma günü (22 Aralık 1139) ordusunun başında Musalla tarafından Dımaşk'a doğru ilerleyişe geçerek şehir ve köy ahdâsından kalabalık bir grubu yenilgiye uğratıp kılıçtan geçirdi, onlardan kimisi esir alındı ya da öldürüldü kimisi de şehre yaralı ya da yara almadan geri geldi. Allahu Teâlâ lütfetmeseydi o gün şehir yok olacaktı. İmadüddin öldürdüklerinin haricinde aldığı esirlerle birlikte ordugâhına geri dönerek birkaç gün savaşa ara verdi. Ardında da şehrin teslim edilerek Baalbek, Humus ile bu iki şehre ilaveten teklif edilecek kalelerle değiştirilmesi için mektuplar gönderme ve nazik davranma yolunu takip etti. Emir Cemaleddin, yarar sağlayacağını, akan kanı durduracağı, civar bölgeleri yeniden imar edeceği ve halkın rahatlatacağı için bu teklife sıcak baktıysa da istişare ettikten sonra reddetti. İmadüddin, savaşmak istemediğini, muhasarayı ve baskıyı artırmaktan geri durdurduğunu, kan dökmekten endişe duyduğunu göstermek için farklı günlerde ordusunu harekete geçirmeye başladı. Sanki barış yapmak istiyor, ganimetten ve savaştan geri duruyordu. Cemaleddin Muhammed b. Tacü'l-Mülûk ise bir hastalığa tutuldu. Hastalık bu yılın Cemaziyelevveline (Aralık/Ocak 1139-1140) kadar devam etti. Bu korkutucu hastalık bazen ağırlaşıp artıyor bazen azalıp ve hafifliyordu. İyice şiddetlenince hastalıktan yana ümidi kalmadı. Ne bir hekim bulunabildi ne de iyi edecek birisi ve Allahu Teâlâ kesin emri ulaşıncaya kadar bu şekilde kalıp Şaban ayının 8'i Cuma gecesi (29 Mart 1140) Hakk'ın rahmetine kavuştu. Öldüğü vakit, kardeşi Allah rahmet eylesin Şihabeddin Mahmûd b. Tacü'l-Mülûk Börî'nin felakete uğradığı vakitle aynıydı. İnsanlar zamanın ve saatin aynı olması durumuna şaşırarak Allah'ı tesbih edip övdüler. Sonra hazırlanıp, el-Feradis'e dedesinin yanına defnedildi.

Onun ardından yerini doldurması ve makamına geçmesi için önde gelen kişilerin görüşleri oğlu Abdüddevle Ebu Said Abak b. Cemaleddin Muhammed üzerinde ittifak

etti. Böylece samimi bir şekilde ona itaat edilmesi ve hizmetinin sadakatle yerine getirilmesi için kesin sözler ve ağır yeminler alındı. İşler ona göre düzenlenerek tedbirler alınıp ihtilaf ortadan kalktı bunun neticesinde de karışıklıktan sonra işler yoluna girdi ve gönüller korkudan sonra huzura erdi. İmadüddin Atabek bu durumu öğrendiği zaman onun ölümü ardından komutanlar arasında bir anlaşmazlık çıkacağını ve isteklerini elde edeceğini ümit ederek ordusuyla birlikte Dımaşk'a doğru ilerledi. Fakat işler onun hayal ettiğinin ve sandığının tam tersiydi ve Dımaşk ordusunun ve ahdâsının felakete karşı dayanıklılıklarından, muharebe için sebatlarından başka bir şeye rast gelmeyerek ordugâhına geri çekildi. İmadüddin Atabek'in bu durum sebebiyle morali bozulmuş ve canı sıkılmıştı ayrıca onu uzaklaştırmak üzere Frenklerle yardımlaşmaya ve anlaşmaya karar verilmiş, emellerine mani olmak ve engellemek için kesin yeminlerle ve verilen sözlere sadık kalınacağı üzere barış yapılmıştı. Frenkler bu hususta girişecekleri harekete yardım olarak kendilerine getirilmesi için belirli miktarda bir para, rehine ve asker talep ettiler. Bunlarla kendilerini rahat hissedeceklerdi. Frenklerin istekleri kabul edilerek para ve komutanların akrabalarından rehineler gönderilince onlar, yardım için hazırlanmaya, destek için eksikliklerini tamamlamaya başladılar. Birbirlerine tüm kalelerden ve topraklardan işler ciddileşip de kuvveti artmadan evvel Atabek'i uzaklaştırmak ve Dımaşk üzerindeki emellerine ulaşmasını engellemek için gelmelerini içeren mektuplar yazdılar zira o Frenk birliklerine üstün gelirse kendi ülkelerine yönelecekti.

İmadüddin Atabek, bu kararın içeriğini ve Frenklerin Dımaşk ordusuyla kendi üzerine yürümek için toplandığını öğrendiği zaman Ramazan ayının 5'i Pazar günü (24 Nisan 1140) şayet Frenkler kendisine yaklaşırsa onları karşılamak için Havran tarafına yönelerek Dâriyye'deki mevzisini terk etti. Bir müddet bu karar üzere kaldı sonra da Dımaşk'ın Guta bölgesine doğru harekete geçerek Şevval'in bitimine 6 gün kala Çarşamba günü (11 Haziran 1140) Azra'ya yerleşti. Guta'dan, Merc'den, Harasta et-Tin'e kadar birçok köyü yaktı. Frenk kuvvetlerinin Meydan'da toplandıklarını öğrenince takip eden Cumartesi günü toplanarak çekildi. Frenklerle yapılan anlaşmadaki vaad edilen şartlardan biri de uç şehri Banyâs'ın İbrahim b. Turgut'un elinden alınması ve onlara teslim edilmesiydi. Şehrin valisi İbrahim b. Turgut askerleri ile beraber Sur tarafına doğru saldırmak için gitmişti ki Dımaşk'a yardım eden Frenk kuvvetlerine destek için gelen Antakya hâkimi Raymond ona rast gelerek savaşa tutuşup İbrahim'i yendi ve beraberindeki askerlerinden bir grubu öldürdü, geri kalanlar ise

Banyâs'a döndü. Hemen şehri tahkim ederek Vadi et-Teym'den, diğer bazı bölgelerden asker devşirip Banyâs'ı korumak ve müdafaa etmek için imkânları dâhilinde bulabildikleri kadar adam topladılar. Emir Müinü'd-Din ise Dımaşk ordusuyla buraya doğru ilerleyerek saldırıya geçti. Beraberinde kalabalık bir Frenk kuvveti olduğu halde Şevval ayının sonuna kadar (Haziran 1140) mancınıklarla ve çeşitli hücumlarla burayı baskı altında tuttu.

Emir İmadüddin Atabek'in Baalbek'e geldiği ve Şevval ayında (Mayıs/Haziran 1140) Banyâs'a yürümek ve burayı saldıranlardan korumak için Türkmenlerin bulunabileceği her yere yardım çağrısı göndermiş olduğu haberleri geldi. Bu senenin Zilhicce ayının sonuna kadar (Temmuz/Ağustos 1140) vaziyet bu hal üzere devam etti.

Mısır tarafından, Emir el-Efdal Rıdvan b. Velahşî'nin, Serhad'dan ayrılıp da Mısır'ın dış bölgelerine ulaştığı zaman kendisine katılan Türklerin bir fırsatını bulduklarında ve gaflet anında ona karşı tuzak kurarak ihanet ettiği, beraberinde bulunan hayvanları ve ağırlıkları yağmaladığı haberleri geldi. Onun sahibi olduğu hiçbir şey kalmadı, askerleri ve adamları onu terk edip de tek başına kalınca Halife Hafız'ın askerlerinin eline esir düştü. Onu koruyacak ve muhafaza edecek kişiler kendisine gönderildi. Bu komutan el-Efdal, cesareti, kahramanlığı, gayretkeşliği, kararlılığı, yiğitliği, iyi idaresi ve zekâsı ile tanınırdı ancak kadere üstün gelinmez kazaya karşı çıkılmaz, Allah ne ister ve neye karar verirse o olur.

Banyas, erzak bitene savaşçıların yiyecekleri azalana kadar kuşatma ve baskı altında kaldı sonra da Emir Müinü'd-Din Üner'e teslim edildi. Şehirde bulunan valiye Banyâs yerine rıza gösterdiği ikta bölgelerini verip ona ihsanda bulunduktan sonra şehri Frenklere teslim ederek anlaşma şartını yerine getirdi. Ardından Şevval ayının sonlarında Müinü'd-Din Üner oradan ayrılarak emeline ulaşmış ve görevini tamamlamış bir şekilde Dımaşk'a geri döndü.

Bu yılın Zilkade ayının 7'si Cumartesi günü (24 Haziran 1140) sabahı İmadüddin Atabek ordusunun başında hazırlanmış olarak Dımaşk'ın açıklarına ulaştı. Musalla'ya gelerek şehrin surlarına yaklaştı ancak insanlar uykularının son demlerinde olduğu için kimse onun gelişini hissetmedi. Sabahleyin tan ağarıp da onun haberi duyulunca çığlıklar ve feryatlar yükseldi herkes silahlanıp surların üzerinde toplandı. Kapılar açılarak piyadeler ve süvariler dışarı çıktı. Bu sırada İmadüddin Atabek ordusunu, Havran'a, Guta'ya, Merc'e ve diğer bölgelere saldırması için dağıtmıştı ve

yakın adamlarıyla birlikte Dımaşk ordusunun tam karşısında durmaktaydı. Böylece adamlarından kimsenin saldırıya çıkan atlıların peşinden gitmesine izin vermemiş oluyordu. Onunla Dımaşk ordusu arasında çatışma başlayarak iki taraftan da kalabalık birlikler saldırıya geçti. İmadüddin, saldırı için dağıttığı müfrezelerinin olmayışından ötürü Dımaşk askerlerinden geri çekildi. Saldırıya giden askerler sayısız miktarda at, davar, koyun, kuzu, inek ve eşya ele geçirdiler çünkü onlar ani bir şekilde beklenmedik bir anda gelmişlerdi. İmadüddin Atabek aynı gün askerler ve ganimetler toplansın diye Rahıt çayırına indi ve beraberindeki bol miktarda ve sayısız ganimetle kuzey yoluna doğru dönerek yürüyüşe geçti.[316]

Bağdat tarafından, Vezir Şerefüddin Ali b. Tırâd ez-Zeynebî'nin, İmam Müktefi Biemrillâh'ın vezirliğinden azledildiği ve bu göreve vezir Nizamüddin b. Cehir'in atandığı haberi geldi.

535 Yılı (1140-1141)

Bu yılın Ramazan ayında (Nisan/Mayıs 1141) Askalan ordusunun buraya saldıran Frenk süvarilerine galip gelerek onlardan bir grubu öldürdüğü bunun üzerine Frenklerin dağılmış ve mağlup bir şekilde geri döndükleri haberi geldi.

Bu yıl kuzey tarafından, Bâtınîlerin tertipledikleri bir hile ve kurdukları bir tuzak sonucu Mısyas kalesini ele geçirdikleri haberi geldi.

Bu yıl, Zilhicce ayının 3'ünde (10 Temmuz 1141) Dımaşk Camii'si imamı el-Bitlisî vefat etti. Allah rahmet eylesin. O, iyi davranışlı, tezyinatı seven, hafızlıkta ve kıratta iyi, namuslu birisiydi. Onun yerine iyi davranışlı, namuslu, mütedeyyin ve yedi kıratı okumakta meşhur olduğu için eş-Şeyh el-İmam Ebu Muhammed b. Tavûs'un geçmesine karar verildi.

536 Yılı (1141-1142)

Bu yıl kuzey bölgelerinden, Dımaşk'ı terk ederek İmadüddin Atabek'in hizmetine giren Emir Lacak et-Türkî'nin Frenk ülkelerine saldırdığı ve onların süvarilerine galip gelerek öldürdüğü haberi geldi. Orada Frenklerden öldürülenlerin sayısının yaklaşık 700 olduğu söylenir.

[316] *el-Kâmil*, VIII, s. 753-755; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 128-129.

Bu yıl Irak tarafından es-Sultan Gıyasü'd-Dünya ve'd-Din Rüknü'l-İslam ve'l-Müslimin Mesud b. Muhammed'in ordusunun Hille'de Benî Haface ordusuna galip gelerek yağmaladığı, asiliklerinin artmasından, fesatlarının çoğalmasından, yolcuları korkutmalarından, tacirlerin ve kervanların tamamını ele geçirmelerinden dolayı onlardan yakaladığı herkesi öldürdüğü sonra da muzaffer ve ganimet almış bir şekilde Bağdat'a döndüğü haberi geldi.

Bu yıl, en-Nakibü'l-İmam Ebü'l-Kâsım Abdülvehhab b. Abdülvahid el-Hanbelî kendisine arız olan şiddetli bir hastalık sonucu vefat etti. Allah rahmet eylesin. Bu hastalık onu zayıflatarak ölümünü getirdi. O, razı gelinen bir yol ve makbul sıfatlar üzereydi, ilmi çok, vaazları güzeldi, mütedeyyindi, fakihlerden tarafından yapılmasına karşı çıkılan her şeyden kaçınırdı. Onun defnedildiği gün son vazifelerini yerine getirenlerin, etrafında ağlayanların, davranışlarını övenlerin ve onun için üzülenlerin çokluğuyla meşhurdur.

Bu yıl Irak tarafından, Doğunun sultanı, es-Sultanü'l-Azam Şahinşah el-Muazzam Muizzü'd-Dünya ve'd-Din Ebü'l-Haris Sencer b. Melikşah ile Çin'deki Maveraünnehir'den gelen kâfir Türkler arasında korkunç bir savaş olduğu haberleri geldi. Kâfir Türkler sayısız çokluktaydı Sultan Sencer ise aşağı yukarı aynı sayıdaki ordusuyla onların üzerine yürüdü. İki taraf karşılaştığında kâfir Türkler, Sultan Sencer'in ordusuna galip geldi, onları yenip dağıttı. Ecellerinin koruduğu az bir topluluk hariç askerlerin hepsini öldürdüler. Yanlarında olan para, kadın, hayvan ve ağırlıkları ele geçirdiler ki bunları saymaya ve anlatmaya sıfatlar yetmez, okunmasını ve açıklanmasını akıllar idrak etmez. Sultan Sencer ise kaçarak Belh'e döndü.

Bu yıl, Emir İmadüddin Atabek'in veziri Ziyaüddin Ebu Said b. el-Kefertusî'nin Şaban ayının 5'inde vefat ettiği haberi geldi. Onun hakkında anlatıldığına göre o, güzel bir yol üzere olan, iyi davranışlı, cömert, makbul bir siyaseti olan, liyakati ve riyaseti ile meşhur birisiydi.

Bu yıl, Amid hâkimi Emir Saadüddevle'nin vefat ettiği, ondan sonra makamına ise oğlu Mahmûd'un geçtiği ve yönetimin ona göre düzenlendiği haberi geldi.

Bu yıl, Emir Melik Muhammed[317]vefat ettiği ondan sonra ise yerine oğlunun geçtiği ve işlerin ona göre düzenlendiği haberi geldi.

[317] Metinde Veled Dânişmend olarak geçmektedir. bkz. Özaydın, "Dânişmendliler", *DİA*, VIII, s. 469-474

Bu yıl, Muharrem ayının 17'si (22 Ağustos 1141) Cuma günü Dımaşk Cami imamı eş-Şeyh Ebu Muhammed b. Tavûs vefat etti.

537 Yılı (1142-1143)

Bu yıl Mısır tarafından, İskenderiye'de ve Mısır'ın bazı bölgelerinde büyük bir veba salgını olduğu ve bu nedenle çok sayıda insanın öldüğü haberi geldi.

Rebiülevvel'in 27'si (20 Ekim 1142) Pazar günü Kadı Behcetü'l-Mülk Ebu Talib Ali b. Abdurrahman b. Ebû Ukayl ölümünü getiren ve Rabbinin rahmetine götüren şiddetli bir hastalık sonucu vefat etti. O ekâbirdendi, razı gelinen hareketleri meşhurdu ve güzel yâd edilirdi, karakteri ise makbul bulunur ve övülürdü.

Bu yıl, Antakya hâkiminin Bizâ önünde göründüğü haberi geldi. Halep'in korunması için naib olarak görevlendirilen Emir Savar ise Bizâ ile onun arasında girerek Bizâ'ya ulaşmasını engelledi.

Bu yıl, Bizans İmparatorunun ilk seferden sonra ikinci kez uç bölgelerine geldiği haberi ulaştı. Antakya hâkimi onun yanına giderek hizmetini arz edip bu sayede işlerini düzeltti ve gönlünü rahatlattı sonra da Antakya'ya geri döndü.

Bu yıl, Emir İmadüddin Atabek'in Halifenin veziri Celalüddin Sadaka'nın kardeşinin oğlu el-Ecel Ebü'r-Rıza'yı vezir atadığı haberi geldi. Yine bu yıl, Emir İmadüddin Atabek'in ulaşılmazlığı ve konaklılığıyla meşhur Eşb kalesini fethettiği haberi geldi.

Bu yılın Ramazan (Mart/Nisan 1143) ayında Bizans İmparatorunun öldüğü haberi geldi.

Bu yıl, Kadı el-Müntecib Ebü'l-Meâlî Muhammed b. Yahya'nın Rebiülevvel ayının ortasında (8 Ekim 1142) Çarşamba günü vefat etti ve Mescidü'l-Kadem'e defnedildi. Allah rahmet eylesin. Ondan sonra kadılık görevini oğlu Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Kureşî üstlenerek Bağdat'taki Kadü'l-Kudat tarafından onun adına bir kadılık menşûru yazıldı.

538 Yılı (1143-1144)

Bu yıl Irak tarafından, daha önce bahsi geçen savaşta Sultan Sencer'e galebe çalan Çin bölgesindeki kâfir Türklerin hanı ölmüş olduğu haberinin Irak'a ulaştığı haberi geldi.[318]

Bu yıl, Emir İmadüddin'in Hizan kalesini fethettiği haberi geldi.[319]

Bu yılın Ramazan (Mart/Nisan 1144) ayında Irak tarafından, es-Sultan Davud b. es-Sultan Mahmûd b. Muhammed b. Melikşah'ın onu öldürmesi için görevlendirilen bir grup tarafından suikast ile öldürüldüğü haberleri geldi. Onların nereli oldukları, nerden geldikleri ve nerede kaldıklarına dair hiçbir bilgi edinilemedi.

Bu yılın Cemaziyelevvel ayının 3'ünde (13 Kasım 1143) Emir Hacip Esedüddin Akız tutuklanarak mallarına el konulup gözlerine mil çekildi ve hapse atıldı. Böylece adamları onu terk etti.

Bu yıl, Frenk bölgelerinden Beytü'l-Makdis hâkimi olan kralları Kont de Anjaou'nun kendisine musallat olan ve onu ölüme sürükleyen bir hastalık sonucu öldüğü haberi geldi. Ondan sonra yerine küçük oğlu geçirildi ve annesi krallık görevini üstlendi. Frenkler bu duruma rıza göstererek yönetim bu vaziyete göre düzenlendi.

Bu yıl Ramazan ayında (Mart-Nisan 1144), Ebü'l-Kiram uygun görülmeyen bazı sebeplerden ve ona isnat edilen bazı şeylerden dolayı Dımaşk divanındaki vezaretinden azledildi.

Bu yıl, İmadüddin Atabek'in veziri Ebü'r-Rıza b. Sadaka'yı gerekli sebeplerden ve onu bu işe sevk eden bazı amaçlarından dolayı azlettiği haberi geldi.

539 Yılı (1144-1145)

Bu yılın Muharrem ayının 11'i (14 Temmuz 1144) Perşembe günü Dımaşk reisi Emir Müeyyidüddin Serhad bölgesine doğru yola koyuldu. O, Dımaşk divanında vezirliğe vekâlet eden Ebü'l-Kiram ve Emir Müinüddevle Usame b. Mürşid b. Ali b. Münkız'ın uygun görmediği işlerinden ve yerdiği bazı hareketlerinden sebep kendisine arız olan durumlardan korkarak ve onların kendi aleyhine olan işlerde öne çıkmalarına canı sıkılarak Dımaşk'ı terk etti. Serhad'a ulaştığı zaman şehrin valisi onu saygıyla,

[318] Bu hanın ismi Yehlü Taşi'dir (Gürhan). bkz. Özaydın, "Sencer", *DİA*, XXXVI, s. 507-511

[319] Manuel Komnenos. bkz. Demirkent, "Bizans", *DİA*, VI, s.230-244.

konukseverlikle ve cömertçe karşıladı. Bu konu hakkında onunla Dımaşk'ın işlerini ve yönetimini üstlenen Emir Müinüddin arasında mektuplar gidip geldi. Onlardan her birinin özür dilemesi ve kınanması konusunda konuşmalar tekrar edip durdu. Müinüddin ve Müeyyidüddin arasında bu durum, onun evine dönmesi, Ebü'l-Kiram'ın ve Üsame b. Münkız'ın aileleri malları ve akrabaları ile Mısır'a gönderilmesi kararına varılana kadar devam etti. Mısır hâkiminden onlar hakkında izin istendikten ve dalkavukluk olsun diye gelişlerine izin verildikten sonra ikisi birlikte Cemaziyelevvel'in 7'si (5 Kasım 1144) Perşembe günü Dımaşk'tan Mısır tarafına doğru yürüyüşe geçtiler. Denilir ki, onlar bu mutlu devlette, ihsanlarla ve kendi gölgesine sığınanlara karşı güzel bir adet haline gelmiş bol nimetlerle ve adaletle karşılandılar.

Cemaziyelevvel ayının 13'ü (11 Kasım 1144) Cuma günü Emir Müeyyidüddin, Serhad'den Dımaşk'a geri döndü. Şehir halkı onu karşılamak ve sevinçlerini göstermek için çıkarak dönüşüyle mutlu oldular. Onun da emeline ulaştığı ve kendisine iftira atan düşmanları gittiği için gönlü rahatladı.

Rebiülahir (Ekim) ayında ordunun Baalbek bölgesine fesat ve akınlarda bulunmak için gelen kalabalık bir Frenk birliğine saldırdığı haberi ulaştı. Allah Teâlâ onlara karşı Müslümanlara zafer nasip ederek üstün kıldı ve çoğunu öldürdüler, beraberlerinde olan her şeyi ele geçirdiler. Müslümanların elleri ganimetlerle dolarak mutlu bir şekilde salimen Baalbek'e geri döndüler. Frenklerin geri kalanı ise yenilmiş ve dağılmış bir vaziyette bölgelerine geri döndüler.

Bu yılın Cemaziyelevvel (Ekim/Kasım) ayında kuzey tarafından, Halep ordusunun Antakya'dan çıkarak Frenk bölgelerine gitmek isteyen tüccar, asker ve diğer kimselerden oluşan büyük bir kafileyi ele geçirdiği haberi geldi. Onların yanında çok sayıda mal, hayvan, ticaret metası, eşya bulunmaktaydı. Halep ordusu onlara saldırarak yanlarında ne varsa ele geçirdi, kafileyi korumak ve savunmak üzere beraberlerinde bulun Frenk süvarilerini ise öldürdüler. Ardından beraberlerinde mallar, esirler, hayvanlar olduğu halde Halep'e geri döndüler.

Bu yılın Recep ayının 13'ü (9 Ocak 1145) Cumartesi günü el-Emin Ebu Abdullah Muhammed b. Esed b. Ali b. Muhammed et-Tamimî'nin kardeşi 84yaşında ishal hastalığından vefat ederek Dımaşk'ta Babü's-Sagir'in dışında bulunan kendisinin vasiyet ettiği türbeye defnedildi. O, dindar, namuslu, emin, makbul davranışlı, evinden çıkmayan, dinin günah saydığı ve Müslümanların arasında mekruh görülen şeylerden

kaçınan, insanlarla fazla bir araya gelmeyen ve samimi olmayan, onların arasına karışmaktan uzak duran birisiydi.

Bu yıl, kuzeyden Emir İmadüddin Atabek'in, bütün kuvvetine, sağlamlığına, saldıranlara karşı muhkemliğine ve ele geçirmek isteyen ordulara karşı korunaklılığına rağmen Ruha'yı anveten fethettiği haberleri geldi. Bu durumun sebebiyse, İmadüddin Atabek oradan vazgeçmemişti, ele geçirmek istiyor ve bir fırsat yakalamayı kolluyor ancak bu fikrini kimseye aşikâr etmeyip içinde ruhunda saklıyordu. Aklında ve kalbinde buranın fethi duruyordu ta ki şehrin hâkimi Joscelin'in, Ruha'nın askerlerinin, önde gelen muhafızlarının ve cesur adamlarının büyük bir kısmıyla birlikte gerekli bir iş ve yazılmış kader, tayin olunmuş kaza için oradan uzaklaşmasına neden olan bazı sebepler yüzünden şehirden çıkmış olduğunu öğrenene kadar. Bu haberi doğruladığı vakit Ruha'ya yürümek için hemen harekete geçti. Kalabalık bir orduya birlikte bir an önce şehre ulaşmak ve baskı altına alarak içerde bulunanları kuşatmak için hızla yola koyuldu. Bu sırada Türkmen taifelerine de mektuplar yazarak onları, Ruha'ya karşı kendisine yardım etmeye, cihat farizasını yerine getirmeye çağırdı. Türkmenlerden aşırı kalabalık bir topluluk ona katılarak şehri her taraftan sarıp surlarla buraya ulaşacak erzak veya tahıl arasına set çektiler. Neredeyse kuşlar bile saldırı için atılan oklara hedef olmaktan ve kuşatanların tetikte olmasından ötürü canları için korkarak buraya yaklaşamadı. Surlara karşı mancınıklar kurular sürekli atış yapıldı, içerdekilere ısrarla hücumda bulunuldu. Horasanlılar ve Halepliler gedik açılacak ve buralardan içeri girilecek yerleri biliyorlardı. Zayıf olduğunu bildikleri bölgelerde pek çok yeri kazmaya başladılar onlar bu işin faydasını ve zararını biliyorlardı. Bu oyma işlemi toprağın içine ulaşana hatta surların burçlarının temellerine varana kadar devam etti. Buralara kalın ağaçlar ve seçtikleri aletlerle destekleyip terk ettiler geriye sadece ateşe verme işi kaldı. İmadüddin Atabek'den bu hususta izin istediler. Atabek oyuklara girip de vaziyeti gördükten ve yapılan işi onayladıktan sonra onlara izin verdi. Oyukların destekleri ateşe verilince alevler ağaçları sarıp yok etti ve sur hemen yıkıldı. İki tarafta da surların yıkıntısı altında pek çok insan öldükten sonra Müslümanlar şehre hücum ettiler, Frenkleri ve Ermenileri öldürüp onların kaçmasına neden olacak kadar çok insan yaraladılar ve Cemaziyelahir 26'sı (24 Aralık 1144) Cumartesi günü kuşluk vakti şehri anveten ele geçirdiler. Hemen, yağma yapmaya, öldürmeye, esir almaya ve talana başlayarak elleri, gönülleri sevindiren ve çokluğuyla kalpleri mesrur eden mallarla, eşyalarla, hayvanlarla ve ganimetlerle doldu. İmadüddin Atabek, öldürme ve yağmanın

kaldırılması emrini verdikten sonra şehirde yıkılan yerleri onarmaya, bozulan surları tamire başlayarak uygun gördüğü kişiyi buranın idaresine, korunmasına ve yeniden imar edilmesine atadı. Şehir ahalisinin içini ferahlatıp onlara güzel davranılacağına ve en ücra köşesine dahi adaleti yayacağına dair söz verdi. Ardından oradan ayrılarak Suruc yolunu tuttu, Frenkler ise çoktan şehirden kaçmıştı İmadüddin hemen Suruc'u ele geçirdi. Onun, Ruha'nın civar bölgeleri ile kalelerinden üzerine yürümediği ve anında kendisine teslim edilmemiş hiçbir yer kalmadı.

Sonra yine bu bölgelerdeki Bire kalesine yürüdü bu kale ele geçirilmesi çok zor saldırılması imkânsız bir kaleydi. İmadüddin Atabek buraya ordugâh kurarak şehre karşı savaşmaya ve baskı altına almaya başladı, şehre yardım, destek erzak veya tahıl gelecek tüm bağlantıları kesiti. Şehir iyice zayıflayıncaya ve erzakları bitinceye kadar kuşatmayı ve savaşı sürdürdü, neredeyse kaleyi fethedecekti ki ona, Musul'daki naibi Çakır b. Yakub'un üzerine saldıran kişiler tarafından öldürüldüğü haberi ulaştı. Bu haber onun canını o kadar çok sıktı o kadar çok endişelendirdi oradan ayrılıp Musul'a işin iç yüzünü araştırmaya gitti. Bunun haberleri yeri geldikçe geçecektir.

Bu yılın Cemaziyelevvel (Ekim/Kasım 1144) ayında İmadüddin Atabek'e Hadisetü Ane ahalisinin idaresine karşı çıkmış olduğunun ve isyan ettiğinin bildirildiği haberi geldi. İmadüddin Atabek, ordusundan kalabalık bir birliği yola çıkararak buraya gönderdi. Askerler şehre saldırıp baskılarını artırdılar ve sonunda kılıç zoruyla ele geçirdiler, ahalisinin çoğunu öldürüp mallarını yağmaladılar, onlar, şehirdeki öldürmede çok ileri gittiler.

Bu yılın Ramazan (Şubat/Mart 1145) ayında kuzey tarafından, bütün kalelerden ve bölgelerden….[320] Frenk ordularının Ruha ahalisine yardım için Antakya'da toplanmış oldukları haberi ulaştı. İmadüddin Atabek ise Türkmen taifelerinden ve askerlerden oluşan çok kalabalık bir orduyu onların üzerine göndermişti. Bu ordu aniden Antakya'ya saldırarak etrafında civar bölgelerinde denk geldiği herkesi öldürüp hemen uzaklaştı, Frenklerden birçoğunu öldürerek veya yaralayarak galip geldi ve beraberlerinde bulunan çok miktarda davarı ele geçirdi. Askerlerin çoğu kılıçtan geçirilince Frenkler dağılmış ve rezil olmuş bir şekilde bölgelerine, kalelerine dağıldılar.

[320] Metnin bu kısmında boşluk bulunmaktadır.

İmadüddin Atabek'in Musul valiliğindeki naibi Emir Nasirüddin Çakır b. Yakub'un başına gelen olay bu senedeydi.

Bu durumun izahı

Melik Ferhanşah b. es-Sultan Mahmûd b. Muhammed b. Melikşah, Musul idaresine tek kalmak için Musul valisi Emir Nasirü'd-Din'e karşı tuzak kurmayı ve onu öldürmeyi aklına yerleştirmişti. Emir İmadüddin Atabek'in önde gelen gulamlarından yaklaşık 40 kişilik bir grubu kendi adamları ve askerleriyle bir araya toplamış, Nasirüddin'in bütün uyanıklılığına, korunaklılığına ve tedbirliliğine rağmen onun bir gaflet anını beklemeye koyulmuşlardı. Bu durum, onun bir gün Hatun'u selamlamak için at üzerinde onun sarayına gidişine kadar devam etti. Adamlarının önde gelenleri ve muhafızları etrafından ayrılmışlarsa da onu gözetliyorlardı. Sarayın koridoruna ulaştığı vakit üzerine atlayarak onu öldürdüler adamları ve İmadüddin Atabek'in şehirde bulunan askerleri hemen onun yanına geldiler ancak kaçan kaçmıştı. Sultan'ın oğlu melik yakalandı o, karşı koyduysa da yaralanarak Nasirüddin'in kanına ortak olan gulamların çoğuyla beraber tutuklandı, sağlam bir şekilde korunarak muhafaza edildiler. Bunlar 539 yılı Zilkade ayının 8'inde (2 Mayıs 1145) gerçekleşti. Ordusunun başında Bire kalesine saldırmakta olan İmadüddin Atabek'e bu durumu bildiren bir mektup yazıldı, o bu çirkin haberi korkunç felaketi duyunca endişelenerek neredeyse fethetmek üzere olduğu derhal Bire'yi terk etti. Atabek bu dertten dolayı üzülmüş, Nasirüddin'in başına gelenler için kederlenmişti, o biliyordu ki ondan sonra makamına geçirecek kimseyi bulamayacak ve boşluğunu dolduramayacaktı. Onun yerine geçecek ve makamını üstlenecek kişiyi aramaya koyulduğunda keskin zekâsını, kahramanlığını ve idaredeki kararlılığını bildiği için Emir Ali Küçük üzerinde karar kıldı. Onu, Nasirüddin'in makamına atayınca, İmadüddin Atabek'e, tedbir ve korunma hususunda onun izini takip edeceğine, uyanıklık ve dikkatli olmada onun yolundan gideceğine, bunlara güç yetireceğine ve onun kararlılığına ve liyakatine ulaşacağına dair söz verdi. Ardından Musul tarafına yönelerek şehre ulaştı. Ahalinin içini ferahlatan, kalplerine huzur veren bir siyasetle işleri yönetti, yolları ve yolcuları korumak, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını gidermek ve zalimlere karşı zafer kazanmak için çaba sarf ederek işleri yoluna koydu ve durumlar onun tedbirleriyle düzeldi. Bunlar, adalet ve insaf, zulümden kaçınma, tacirler ve yolcular ile gidip gelenler arasında yayılan kötü haberleri engelleme hususunda Nasirüddin'in hedeflediği şeylerdi. O haram helal bakmaksızın mal

biriktirmeye gayret etmişti ancak bunları en tatlı sözler, en güzel hareketler ve dostane görünen hilelerle yapardı. Bu idare görevinin övgüye layık sanatı, ahaliyi yönetmenin akilâne yoludur. İşte bunlar rıza gösterilen siyaset ve riyaset kanunlarıdır.

Bu yılın sonlarında Kürt komutanlarından Mücahüddin Bozan b. Mâmin'in yapımını üstlendiği ve mevkisini seçtiği, Dımaşk'taki Babü'l-Feradis'in dış kısmındaki ve güneydeki köprünün hemen bitimindeki, caminin inşası tamamlandı. Bu caminin ilk mevkisi manzarası itibari ile kötü bulunmuştu ve Bozan, daha güzel bir noktaya yapılması hususunda insanlara telkinde bulunmuştu. Sevap kazanmak, dünyada güzel anılmak ve ardından ecirlerini devam ettirmek amacıyla kendi malından büyük bir meblağı bağışladıktan sonra da bu fikrini inşadan sorumlu heyete sunmuştu. Şüphesiz Allah iyilik yapanların sevaplarını zayi etmez.

540 Yılı (1145-1146)

Bu yılın Cemaziyelevvel (Ekim/Kasım 1145) ayında Emir İmadüddin Atabek'in bölgelerinden, onun cihat ve gaza için bütün gayretini hazırlanmaya ve ordu toplamaya yönelttiği hakkında iletilen haberler birbirini doğruluyordu. Yine bu bölgelerden yayılan haber göre belki de o, Dımaşk'ın çevre bölgelerine yürüyerek şehre saldıracaktı. İmadüddin Atabek'in hakkında, onun mancınık imalatına, savaş aletleri yapımına ve zorlukların üstesinden gelmek için ihtiyaç duyacağı şeylerin hazırlanmasına yoğunlaştığı haberleri Şaban ayının başlarına kadar gelmeye devam etti. Sonunda onun bu niyetlerinden vazgeçtiği, aklını onu engelleyen başka bir işe verdiği haberleri ulaştı. Mancınıklar Baalbek'ten Humus tarafına doğru geri gönderildi. Denilir ki, Ruha tarafından şehirde bulunan Ermenilerden bir grubun ayaklanmış olduğu, kalenin korunmasından görevli kişileri öldürmeye teşebbüs ettikleri ve sakladıkları sırlarının ortaya çıktığının, planlarının deşifre olduğu haberi ona geldi. Suçlular takip edilerek yakalandı ve onların fesat yayma ve bozgunculuk yapmalarına karşılık öldürülmeleri, çarmıha gerilmeleri veya şehirden sürülmeleri cezasına çarptırılmaları kabul edildi.

Bu yılın Şaban (Ocak/Şubat 1146) ayının başlarında Irak tarafından, es-Sultan Gıyasü'd-Dünya ve'd-Din Mesud b. Muhammed b. Melikşah'ın Bağdat'a gelmiş olduğu haberleri ulaştı. Denilir ki o, kardeşi es-Sultan Tuğrul b. Muhammed'den korktu, çünkü es-Sultan Tuğrul, onunla savaşmaya niyetlenmiş ve onu öldürmek için asker toplayıp ordu kurmuştu.

Bu yıl Mısır tarafından, Ülkenin hâkimi İmam el-Hafız Lidinillah Emirü'l-Müminin'in hacibi Emirü'l-Muazzam Ebü'l-Muzaffer Humartaş el-Hafızî'nin kendisine arız olan ve ölümüne neden olan bir hastalık sonucu vefat ettiği haberi geldi. Denilir ki o, güzel bir yol üzereydi, davranışları makbul hareketleri övgüye layıktı.

Er-Reisü'l-Ecel Mecdü'r-Rüeasa Ebu Yala Hamza b. Esed b. Muhammed et-Tamimî dedi ki; bu kitapta olaylar hakkında sadece duyduklarımı zikretmekle yetinmedim aynı zamanda olaylara açıklamalarımı da ekledim, kitabı hatalardan, gereksiz laflardan, yanlışlardan güvenilir ağızlardan yorumlar alarak korudum, düzenledim mübarek 540 (1145-1146) senesine kadar araştırma ve incelemeyle tekit ve tashih ettim. 535 (1140-1141) senesinden beri bu kitaptaki senelerin kayıtlarının, ulaştığım yeni haberlerle beraber gerçek sebeplerinin araştırılması, mevzulardan ispat edilmesi gerekenlerin incelenmesi son derece zihin yorucuydu, bundan dolayı olayların gerçekliğinin öğrenilmesi ve haberlerden sahih olanların bilinmesiyle yeniden kaydedilsin diye her iki senede bir boş sayfa bıraktım, daha önce zikrettiğim sultanların hallerini tekrar yazmadım bununla birlikte belirli sıfatlarını, kayıtlı lakaplarını hepsinin tekrarından sakınarak ve lafı uzatmadan ele aldım. Eserim geçmişten beri yapıla gelen eserler gibi olmadı daha önce böyle bir tarih tasnif edilmedi ve böyle bir kitap yazılmadı, kadim zamanda lakapların verilmesi ve alınması edeb ve ilim sahibi ulemanın elindeydi, Büveyhî devleti ortaya çıkınca ilk olarak Mesud, İmâdüddevle b. Büveyh lakabını aldı, sonra doğumda ve tahtta ondan sonra gelen kardeşi, Rüknüddevle Ebu Ali lakabını aldı, sonra diğer kardeşleri Muaüddevle Ebu Hüseyin lakabını aldı. Onların hepsi ülkenin yönetiminde ve rütbelerde yüksek mevkileri işgal ettiler, Irak, Horasan ve Şam'dan Magrib önlerine kadar devletin işlerini yürüttüler, şöhretleri arttı. Onlardan sonra Adudüddevle Fenahüsrev b. Rüknüddevle Ebu Ali Irak'a, Irak'a bağlı topraklara ve kalelere sultan oldu. Minberlerde adına hutbe okundu, Emirü'l Mü'minin Mutilillah döneminde Adudüddevle'nin sıfatları arttı ve Tacü'l-Mille ünvanını aldı. Kardeşlerinden hiçbiri bu sıfatları artırmaya muvaffak olamadı, ne İsfehan sahibi Müeyyüddevle ne de Rey sahibi Fahrüddevle. Sultan Rüknü'd Dünya ve ed-Din Tuğrul Bey b. Mikail b. Selçuk'un otoritesi ortaya çıkana kadar bu durum devam etti. Türkler güçlendikçe Büveyhî devleti zayıfladı yavaş yavaş inkıraza uğrayarak dağıldı. Sultan Tuğrul Bey otoritesini Irak'ta tesis ettiği ve Halife Emirü'l Mü'minin Kaim Biemrillah döneminde Arslan Besasirî'nin kökünü kazıdığı için Sultanu'l-Muazzam Şahinşah el-Azam Rüknü'd-Dünya ve'd-Din Gıyasu'l Müslimin Bahae'd Dinullah ve Sultan

Biladullah ve Mugis İbadullahYemin Halifetullah Tugrul Bey ünvanlarıyla lakablandırıldı. Sonra lakablandırma işi tüm yöneticilerin din, islam, enam, mille ve diğer bazı unvanlarla lakaplandırılmasına kadar gitti. Bu sanata avam ve havastan herkes iştirak etti şüphesiz bu zamanların sultanlarını lakaplandırmaya devam ettiler şöyle ki: Horasan sultanı için, es-Sultanü'l-Muazzam Şahinşah el-Âzam Malik Rikabü'l-Üm, Seyyidü Selatinü'l-Arab ve'l-Acem, Nâsırü Dinullah, Malikü İbadullah, el-Hafız Biladullah, Sultanü'l-Arzullah, Müinü Halifetullah, Müizzü'd-Dünya ve'd-Din, Kehfü'l-İslam ve'l-Müslimin, Adüdü'd-Devletü'l-Kahire, Tacü'l-Milletü'z-Zahire, Gıyasü'l-Ümmü'l-Bahire Ebu Haris Sencer b. Melikşah, Burhanü Emirü'l-Müminin. Irak sultanı için; es-Sultanü'l-Muazzam Şahinşah el-Âzam, Malikü Rikabü'l-Üm, Mevlaü'l-Arab ve'l-Acem Celalüddinullah, Sultanü Arzullah, Nasırü İbadullah, Zahîrü Halifetullah, Gıyasü'd-Dünya ve'd-Din, Rüknü'l-İslam ve'l-Müslimin, Mügisü'l-Ümmü'l-Bahire, Ebü'l-Feth b. Muhammed b. Melikşah Kasîmü Emirü'l-Müminin.

Şam ve diğer bölgelerin sultanı için: Emirü'l-İsfehsalar el-Kebir, el-Adilü'l-Müeyyid, el-Muzaffer, el-Mansur, el-Evhedü İmadüddin, Rüknü'l-İslam, Zahîrü'l-Enam, Kasimü'd-Devle, Muinü'l-Mille, Celalü'l-Ümme, Şerefü'l-Mülûk, Umdetü's-Selâtin, Kâhirü'l-Kefere ve'l-Mütemerridin, Kâmiü'l-Mülhidin ve'l-Müşrikin, Zaimü'l-Cüyûş el-Müslimin, Melikü'l-Ümera, Şemsü'l-Meâlî Emiri'l-Irâkeyn ve'ş-Şam Pehlivanü Cihan, Alp Gazi İran İnanç Kutluk Tuğrul Bey Atabek Ebu Said Zengi b. Aksungur, Nasîrü Emirü'l-Müminin.

Dımaşk hâkimi için: el-Emirü'l-İsfehsalar el-Kebir, el-Adilü'l-Müeyyed, el-Muzaffer, el-Mansur, Zahirü'd-Din, Adüdü'l-İslam, Nasırü'l-İmam, Tacü'd-Devle Seyfü'l-Mille, Muhiyyü'l-Ümme, Şerefü'l-Mülûk, İmadü'l-Ümera, Kehfü'l-Mücahidin, Zaimü Cüyûşi el-Müslimin, Ebu Said Abak b. Muhammed b. Börî Atabek, Seyfü Emirü'l-Müminin.

541 Yılı (1146-1147)

İmadüddin Atabek Zengî'nin 540 (1145-1146) yılı sonlarında Devser[321] kalesine ahalisinin beklemediği bir anda saldırdığının civar bölgelerine de hücum

[321] Yâkût el-Hamevî bu kalenin Sıffine yakın Fırat üzerinde bir kale olduğunu ancak güvendiği birinin kendisine bu kalenin Caber kalesi olduğunu söylediğini kaydetmiştir. bkz. *Mucem,* II, s.484.

ederek yağmaladığının bahsi geçmişti.[322] Bu bahsi tekrar etmeye ve açıklamaya gerek yok. İmadüddin Atabek 541 yılı Rebiülahir ayına (Eylül/Ekim 1146) kadar burayı baskı altında tutmaya ve ahaliye saldırmaya devam etti. Ardından İmadüddin Atabek hakkında şu haber geldi: Hizmetlilerinden sevdiği ve samimiyet gösterdiği ancak daha önce kendisine yaptığı kötü bir davranıştan ötürü ona karşı nefretini içinde gizleyen Yarınkuş adıyla meşhur, aslen Frenk olan birisi İmadüddin Atabek'in dikkatsiz ve sarhoş olduğu bir anda fırsatını bularak daha önceden anlaştığı görevlilerle birlikte ona karşı suikastta bulundu. Bu yılın Rebiülahir ayının 6'sı (15 Eylül 1146) Pazar gecesi onu uykusunda öldürdüler. İmadüddin Atabek, askerlerle ve silahlarla son derece iyi korunmaktaydı, otağının etrafında çok sayıda muhafız vardı ancak onu yatağında ölümüne sebep olan birçok darbeyle katlettiler. Kimse onları fark etmedi, hatta katil hizmetli o zamanlarda Caber olarak bilinen Devser kalesine kaçtı. Kalenin hâkimi Emir İzzeddin Ali b. Malik b. Salim b. Malik de kalede bulunmaktaydı ve Yarankış, ona, İmadüddin Atabek'in öldüğünü müjdelediyse de inanmadı. Emir, Yarankış'u kaleye çıkartarak ikramlarda bulundu sonrasında işin gerçek olduğunu öğrenince çok sevindi, Allah'ın, muharebenin ve kuşatmanın uzamasıyla ölümün eşiğine geldikten ve şiddetli bir beladan sonra ona verdiği ferahlıkla mutlu oldu. Özel adamlarını ve güvendiği kişiler İmadüddin Atabek'e istediği şeyleri, önerdiği savaş aletlerini, bol miktarda erzak ve elde edildiği zaman mutluluk verecek şeyleri göndermişti, bunları aldığı zaman yanındaki adamlarına sert davranmaya ve kötü muamelede bulunmaya başladı ancak karşı koyulmaz ve önüne geçilmez kadar ona nazil olarak akıl sahipleri için ibret oldu. Ordusu Seba kavmi gibi dağılarak gayet fazla olan malları ve hazineleri yağmalandı. Anlatıldığına göre İmadüddin Atabek, Rakka'daki türbesine taşınana kadar burada kefenlenmeden defnedildi.

İmadüddin Atabek'in yanında kalan sultanın oğlu melik, adamları, kendisine katılan askerler ve Seyfüddin Mahmûd b. İmadüddin ile birlikte Musul tarafına doğru yola çıktı. Musul valisi Ali Küçük ise aralarında anlaşma yapılana kadar birkaç gün boyunca onları şehre almadı. Sonra kapılar açılarak İmadüddin Atabek'in oğlu şehre girdi ve işler ona göre düzenlenip babasının makamına geçti.

Emir Seyfüddevle Savar ve Selahaddin[323] beraberlerinde Emir Nureddin Mahmûd b. İmadüddin olduğu halde Halep'e geri dönerek şehre ulaştılar. Nureddin

[322] İbnü'l-Kalânisî böyle bir olayı zikretmemiştir.

[323] Selahaddin Yağı-Basan, bkz. Alptekin, *Zangi*, s. 91.

Mahmûd, burada askerlerle toplanmaya ve onlara para dağıtmaya başlayarak işler ona göre düzenlendi ve ahali teskin edildi. Emir Selahaddin ise işler karışık olduğundan, yollar o güzel huzurdan ve övülesi emniyetten sonra tehlike arz ettiğinden, Türkmenlerin ve eşkıyaların ellerini tüm bölgelere ve mahallelere fesat ve yağma için uzatmış olduğundan dolayı kendisine karşı bir tuzak kurulmasından korkup tedirgin olarak Halep'ten ayrıldı ve valisi olduğu Hama'ya geldi.

İmadüddin Atabek, bu sıfatları fethettiği, uç şehirlerinden, hisarlardan, ele geçirdiği mallardan, kalelerden ve bölgelerden, emirlerinin dört bir tarafa yayılmasından kazanmıştı. Sonra Allah'ın karşı konulmaz emri ve mukavemet edilmez kaderi ona ulaştı. Bu kesin haber Müinüddin'e ulaştığı vakit durumu öğrenip fırsatı kaçırmamak için savaş aletleri ve mancınıklarla Baalbek'e yürümek üzere hazırlıklara başladı. Ardından Baalbek'e ilerleyerek şehre saldırıp baskı altına aldı. Müdafilerle çetin bir savaş yaşandı ancak şehirdeki suyun bitmesi çok uzun sürmedi bu sebeple Müinüddin'in hükmüne girmek zorunda kaldılar. O sırada şehirde bulunan vali, basiret sahibi akıllı ve idareyi iyi bilen bir kişiydi ve Baalbek yerine kendisine başka bir ikta verilmesini şart koşarak şehri ve kaleyi Müinüddin'e teslim etti. Vali, aralarındaki anlaşmaya vefa göstererek, erzakları, silahları da Cemaziyelevvel ayında teslim etti. Ardından Müinüddin, Humus valisine mektup yazdı ve aralarında ateşkese ve barışa karar verildi böylece ikisi de işleri düzelterek civar bölgeleri bayındır hale getireceklerdi. Hama'da bulunan Selahaddin ile de aralarında mektuplaşma gerçekleşti ve aynı hususlar üzerine bir diğer anlaşma da Müinüddin ile Selahaddin arasında gerçekleşti. Sonrasında Baalbek'teki işlerini bitirip, muhafızları ve görevlileri atayıp Cemaziyeahir ayının 18'i (25 Kasım 1146) Cumartesi günü Dımaşk'a geri döndü. Bu sırada şehrin hâkiminden, kendisinin teslim edilmesinin istenmesi hususunda korkup Caber kalesinden ayrılmış olan İmadüddin Atabek'in –Allah rahmet eylesin- katili hadim Yarınkuş'a rast geldi, Yarınkuş, zira Dımaşk'ta güvende olacağına inanmış, işlerin düşündüğü gibi olacağını sanmıştı. Ancak yakalanarak korumalar eşliğinde Halep'e gönderildi, burada birkaç gün kaldıktan sonra Musul'a götürüldü. Orada öldürüldüğü söylenir.

Bu esnada, Cemaziyelahir (Kasım/Aralık 1146) ayında Joscelin de Courtenay'ın bütün bölgelerden Frenkleri toplayarak şehirdeki Hıristiyanlarla anlaşıp aniden Ruha şehrine saldırdığı haberleri geldi. Ardından şehre girerek ele geçirdi ve Müslümanlardan içerde bulunan kim varsa hepsini öldürdü. Bu kötü haberin

duyulmasıyla gönüller sıkıldı. Bununla birlikte Halep hâkimi Emir Nureddin'in bu haberi aldığı zaman ordusunun başında ve kendisine katılan Türkmenler ile birlikte yola çıktığı haberi geldi. Seyfüddevle Savar ise tüm bölgelerden bir araya geldiği askerlerle birlikte ondan daha önce yola çıkmıştı, onların sayıları çok fazla yaklaşık 10.000 kadardı, gece gündüz durmadan yola devam ettiler öyle ki yolculuğun şiddetinden atlar yollarda devriliyordu ve sonunda Ruha'ya ulaştılar. Şehirde bulunan Joscelin de Courtenay ve adamlarına saldırarak Ruha Ermenileri ile Hıristiyanları kılıçtan geçirdiler. Öldürülen öldürüldükten sonra kaçanlar ise Burcü'l-Mai[324] denilen kuleye kaçtılar. Joscelin de Courtenay seçme askerlerinden 20 kadar şövalye ile birlikte yetiştiyse de Müslümanlar onları her taraftan kuşatarak lağım açmaya başladılar, çok uzun sürmedi ki kulenin bir kısmı çöktü ve Joscelin ise adamlarıyla birlikte gizlice kaçtı. Geri kalanlar ise yakalandılar, Ruha Hıristiyanlarından ele geçirilen kim varsa kılıçtan geçirilip Müslüman esirler kurtarıldı. Büyük miktarda mal, eşya ve esir ganimet olarak alındı. Hüzünden ve kayıptan sonra gönüller bu zaferle sevinerek yenilgiden sonra kalplere kuvvet geldi. Müslümanlar, ganimetlerle ve esirlerle Halep'e ve diğer bölgelere geri döndüler.

Bu yılın Şevval (Mart/Nisan 1147) ayında, Halep hâkimi, Nureddin Mahmûd b. İmadüddin Aatabek ve Müinüddin Üner arasında elçiler ve mektuplar aralarında en güzel bir şekilde barışa karar verilene kadar sürekli gidip geldi. Ardından Müinüddin Üner'in kızı ve Nureddin arasında nikâh kıyılarak aralarındaki durum her ikisinin de önerileri üzerine tekit edildi. Dımaşk'ta Nureddinin elçisinin huzurunda 541 yılı Şevval ayının 23'ünde (28 Mart 1147) Perşembe günü nikâh akdi yazıldı. Hemen çeyiz hazırlıklarına başlandı ve bu iş sona erince elçiler, Müinüddin Üner'in kızı ve adamlarının önde gelenlerinden bir grup ile birlikte Zilkade (Nisan/Mayıs 1147) ayının ortasında Perşembe günü Halep'e dönmek üzere yola çıktılar.

Müinüddin Üner ise kolay bir şekilde amacına ulaşmak için niyetini gizledikten sonra harp aletleri ve mancınıklar elde etmiş, imkânları dâhilinde süvari ve piyade toplamış, Serhad ve Busra'ya yönelmişti. Ardından beklenmedik bir anda Serhad şehrinde ordugâhını kurdu. Serhad'ın ilk valisi Eminüddevle Gümüştekin el-Atabekî'nin, Altuntaş adıyla bilinen gulamı şehirde bulunmaktaydı. Aklı bu kişiye cahil bir şekilde onun, Dımaşk'a hâkim olanlara karşı mukavemet edebileceğini, Frenklerin de istekleri hususunda ona yardım edeceğini, onlardan asker ve yardım talebinde

[324] Su Burcu.

bulunabileceğini ve fesat için onunla beraber olacaklarını söylemişti. Altuntaş, kaderi üzerine yardım istemek ve fesat çıkaracak durumlara karar vermek için Serhad kalesinden ayrılarak Frenk bölgelerine gitmişti. Ancak o bilmiyordu ki "*Allah, müfsitlerin işlerini düze çıkarmaz*." [325] Ve yine Müinüddin'in hızlı bir şekilde onu kuşatarak emellerini tersine çevireceğini de hissetmedi. Müinüddin Üner, onun bahsi geçen iki kaleye dönüş yollarının arasına girdi. Bu sırada Serhad'de bulunanlar ile saldıranlar arasında savaş devam etmekte lağımlar açılmakta, elçiler gidip gelmekte ve şayet istekleri kabul edilemezse diye tehditler sürüp gitmekteydi. Müinüddin ise ne hile düzenlemekten ne de müdafaadan geri durmuyordu zira şehirdekilerin, saldırıya geçmek ve onu uzaklaştırmak için toplanıp hazırlandıklarını öğrenmişti. Bu durum, Halep'e, Nureddin'e mektup yazmasına ve ondan düşmanlara ve kâfirlere karşı hem kendisinin hem de ordusunun yardımını istemesine neden oldu. Nureddin bu isteği kabul etti ve güzel bir tevafuk olarak bu sırada o da Halep'in dışında ordusuyla harekete geçmişti ardından dörtnala at sürüp durmadan yola devam etti ve Zilhicce ayının 27'si (30 Mayıs 1147) Çarşamba günü Dımaşk'a ulaştı. Aynü'ş-Şevake'de ordugâh kuran Nureddin birkaç gün burada kaldıktan sonra Serhad'a yöneldi. Onun ordusundan daha iyi bir ordu, birliklerinden daha iyi bir birlik ve teçhizatlarından daha iyi bir teçhizat bu zamana kadar görülmemişti.

İki ordu bir araya geldiğinde Serhad'da bulunanlar, eman talep eden ve birkaç gün mühlet isteyen mektuplar gönderdiler ancak bu mektuplar, Frenk ordusu saldıranları püskürtmek için gelene kadar hile ve düzen içindi. Allahu Teala'nın emri ile Müslümanlara eksiksiz bir hayır ve din ehline büyük bir kazanç nasip eden Frenklerin toplanarak ordu kurduğunu, süvari ve piyadelerle süratli bir şekilde Busra'ya doğru yola çıktıklarını bildiren bir haberci ulaştı. Bu sırada Busra'ya saldırmakta olan kalabalık bir ordu vardı. Ordu bu haberi alır almaz avına saldıran şahinler ve kekliği yakalayan doğanlar gibi Busra tarafına doğru harekete geçerek onlardan önce şehre ulaşıp şehre saldıranlarla Frenklerin arasına girdi. Göz göze gelip iki grup arasındaki mesafe iyice kısaldığında İslam askerleri, müşriklerin karşısına çıktı, onların su yollarını ele geçirerek ölüm getiren ok atışlarıyla baskı altına aldılar. Frenklerin ölüleri ve yaralıları arttı, onların yolları üzerindeki ekinlerden arda kalmış kuru otlar ateşe verildiğinde neredeyse hepsi yok olup gitmek üzereydiler. Sonrasında Frenkler, sırtlarını dönerek

[325] Yunus Suresi 81. Ayet.

kaçmaya başladılar böylece onları öldürme fırsatı daha da kolaylaşmıştı süvariler ve yiğitler onların kökünü kazımak ve cihat etmek için hızlıca saldırıya geçti.

Müinüddin Üner ise Frenklerin geri dönüp saldırıya geçmesinden endişelenerek Müslümanları onlara saldırmaktan ve takip etmekten alıkoydu ve Müslümanlar Frenklerin arkasını takip etmeyi bıraktılar. Frenkler yenilmiş, ölüm her taraflarını sarmış ve bela onları kuşatmış bir halde zaferden ümidi kestiler. Busra ise içerde bulunanlar karar verdikten ve ikta hususunda teklifleri kabul edildikten sonra Müinüddin'e teslim edildi. Sonrasında Müinüddin Serhad'e yöneldi ve aynı şekilde şehir kendisine teslim edilince iki ordu geri dönerek [5] 42 yılının Muharrem ayının 27'sinde (28 Haziran 1147) Dımaşk'a ulaştı. Nureddin devlet saraylarında birinde konuk edildikten sonra bahsi geçen yılın Muharrem (Haziran/Temmuz) ayının sonunda Çarşamba günü Halep'e dönmek üzere yola çıktı.

Aynı vakitte cehalet içinde Serhad'den Frenk bölgelerine doğru gitmiş olan Altuntaş eman almadan ve izin verilmeden Dımaşk'a geldi. Altuntaş, kötü hareketlerinden ve dininden döndükten sonra kendisine iyi davranılacağını ve saygı gösterileceğini düşünüyordu ancak hemen tutuklandı. Kardeşi, Kutlug ise gözlerine mil çektirdiği için onun kendisine teslim edilmesini istedi. İkisi için, kadıların ve fakihlerin hazır bulunduğu bir mahkeme tertip edildi ve kısas yapılmasında karar kılındı. Altuntaş'ın gözlerine, kardeşinin gözlerine çektirdiği gibi mil çekilerek Dımaşk'taki evine gönderildi ve burada ikamet etti.

Bu yılın Zilhicce (Mayıs/Haziran 1147) ayında, Sultan Şahin Şah Mesud'un, Emir Abbâs'ın gönlünü rahatlatmak üzere ona karşı bir plan tertiplediği, emir kuvvetli yeminler ve sağlam bir onay aldıktan sonra bu hususlarda sultana itimat edip, kendisi ve adamları için aldığı yeminlere güvenerek Bağdat'a ulaştığı haberi geldi. Sultanın içine ona karşı bir korku yerleşmiş ordusunun kuvvetinden, kalabalık olmasından, teçhizatlarından ve cesaretinden dolayı tedirginlik baş göstermişti. Sultan, bu şekilde bir fırsat yakalayamıyordu ancak bu fırsatı dikkatsiz olduğu bir anda kolayca ele geçirdi. Hemen bir grup askeri huzuruna girdiği sırada onu öldürmesi için tertip ederek hızlı bir şekilde öldürüldü, Emir Abbâs'ın malları, hazineleri, eşyaları, hayvanları yağmalanıp askerlerin elleri ganimetle doldu. Ordusu ise ülkenin çeşitli bölgelerine dağıtıldı. Emir Abbâs, iyi bir şekilde anılırdı, hareketleri güzel, hayır sahibi bir kimseydi. Bâtınîlerle yaptığı mücadeleden, onları yok etmesinden, zapturapt altına alarak kalelerinde onları

muhâsara etmesinden ve şerlerini engellemesinden dolayı övülürdü ama kadere üstün gelinmez, kazanın önüne geçilmez.

Magrib haberlerine ve buradaki olaylara gelince akıl, gezginlerden duyduğu haberlerle ve tüccardan aldığı bilgilerle bunların ispat edileceğine güvenmemektedir. Haricîlerin durumunu, ahali arasında devam eden savaş fitnesini ve dökülen kanları ben bunlardan ayrı tuttum öyle ki rivayetlerin ihtilafından ve anlatılanların farklılığından akıl bunlara güvenmemektedir. Magrib fakihlerinden verdiği haberlere ve yaptığı açıklamalara güvenilir biri gelmişti beraberindeyse magrib ahalisinden bazı kimselerin durumlarının açıklamasını akrabalarına ulaştırılmak üzere değişik rivayetleri ve tarihleri barındıran mektuplar getirmişti. Bu kişinin gelişi 541 (1146-1147) yılına denk gelmektedir. Ben bu açıklamaları burada zikretmeyi uygun gördüm. Bunlardan biri de es-Susî olarak bilinen fakihin Magrib'in dış bölgelerinde ortaya çıkışı, ölene kadar nelere sebep olduğu, ardından mezhebini sürdürmek üzere yerine kimin geldiği, gerçekleştirdiği fesatlar, döktüğü kanlar ve İslam şeriatına aykırı fiilleridir. Bu olayların başlangıcı anlatıldığına göre Ebu Abdullah Muhammed b. Tûmert'in Sus dağında[326] ortaya çıkması ve burada doğmasıdır. Muhammed b. Tûmert'in ası Mesmudî'dir, fıkıh ve dinde son derece ileri bir seviyededir, Allah'tan korkması ve zühdü ile meşhurdur, Irak'a gelmiş ve buranın çeşitli bölgelerinde gezmiştir, tartışma ve belagatte maharet sahibidir, fakihlerin önde gelenleri ile bir araya gelmiş ve onlardan ders dinlemiştir. Sonrasında ise Mısır'a ve Mısır civarındaki bölgelere dönmüştür, burada ulema ile toplantılar düzenlemiş onlarla birlikte okumalar yapmıştır. Ardından da Magrib'e dönmüş ve fikrî mezhebine çağrıda bulunmaya başlamıştır. İlk olarak 512 (1118-1119) yılında başlangıcı Akdeniz'de sonu ise İskenderiye'de Re'sü'l-Evsan'da[327] olan dağlarda bulunan ve Deren[328] olarak bilinen şehirde ortaya çıkmış sonra da Sus dağına hâkim olmuştur. Deren dağındaki Musamede kabilelerinden çok sayıda insan ona tabi olmuştur. Denilir ki, Tûmert, Mehdiyye'ye[329] ulaştığında ahaliye bir saray inşa etmelerini ve burada Allah'a kendi itikadı üzerine ibadet etmelerini emretmiş bunun üzerine Mehdiyye, önde gelenleri ve fakihleri de bir araya gelerek onun kendilerine emrettiği saray için çalışmaya ve burada Allah'a ibadet etmeye karar vermişlerdi.

[326] Sus Tanca'nın köylerinden biridir. *Mucem,* III, s. 280-281.

[327] Kayrevan'dan, Berke'ye kadar ulaşan dağların ismidir. *Takvimü'l-Büldan,* s. 148.

[328] Birçok şehir, köy ve kabilenin bulunduğu Magrib'te yer alan Berberî dağlarının ismidir. *Mucem,* II, s. 452.

[329] Afrika'da yer alan bir şehirdir. *Mucem,* V, s. 229-232.

Fakihlerin önde gelenlerinden bir adam çıkarak dedi ki:" *Mehdiyye'ye ne inşa edeceksek edelim ancak Mesmudî Berberîlerinden bir adam geliyor ve size kendi itikadı üzere ibadet etmenizi emrediyor siz de adamın size emrettiği her şeyi kabul ediyor ve zikrettiği ne varsa kabul etmek için birbirinizle yarışıyorsunuz*." Bu şekilde şiddetle onun emirlerine karşı çıkarak halkı da vazgeçirdi. Bu durum, onun emirleri yerine getirilmediği ve amacına ulaşamadığı için haricîlerin Mehdiyye'den ayrılmasına neden oldu. Ardından onlar, Sanhaca kabilesinden Benî Hammâd'ın elinde bulunan Bicaye[330] şehrine yöneldiler. Bicane ahalisinin şarap içmesini kınamaya başlayıp şarap içilmesi yasaklanana kadar testileri kırdılar. Bu hususta şehrin komutanı İbn Hammad da ona yardımcı olup para götürdü ancak kendisinde aşikâr olan dünyadan elini eteğini çekme durumundan ve fakihliğinden ötürü utanıp İbn Tûmert bunu almak istemedi. Sonra oradan ayrılarak Agmat şehri yolunu tuttu.[331] Orada da zahitliğini gösterip fakihlere ders verdi ve Musamede kabilesinden yaklaşık 400 kişi kendisine tabi oldu ardından da şöhreti artarak kötülüğü ortaya çıktı. Onun Tafşin'in, askerlerinin ve ülke ahalisinin kanının mübah olduğu konusunda içinde bulunduğu durumun haberi Emir İbn Yusuf b. Tafşin'e ulaştı. Bahsi geçen emir hemen onu, huzuruna çıkması için çağırıp onun için fakihlerin önde gelen kimseleri toplayarak bir meclis tertip etti. Bu grup mecliste, Ebu Abdullah Muhammed b. Malik b. Vehib el-Endülüsî olarak tanınan fakihi onunla tartışması, üstün çıkıp rezil etmesi ve galip gelmesi için seçti. Onunla tartışan haricî olan Susî dedi ki:" *Bana bak*." Endülüsî, onun isteğini kabul etti. Ardından Komutan, İbn Yusuf b. Tafşin'e:" *Bu fitneci kimsenin sırrını açık etmek, durumunu tahkik etmek ve gerçek yüzünü tüm Müslümanlara göstermek için onun tutuklanması emrini vermen lazım o dünya, saltanat, yeryüzünde fesat çıkarmak ve insanları öldürmekten başka bir şey istemiyor, ne konuşmasına dikkat ediyor ne de öğüt dinliyor kaderden bihaber ayrıca bu haricîye komutanlardan bir topluluk da destek veriyor ve koruyup kolluyorlar."*

Sonra, Sus'a, Deren dağına geri döndü. İnsanlara diyordu ki:" *Murabıtlara yakınlaşıp da onlara meylettikçe bineklerinizi sizi cennete götürecek çünkü onlar dinin koruyucuları Müslümanların savunucularıdır.*" Sonrasındaysa Murabıtlara ve Mülessemlere saldırdı, onlardan çok sayıda insan, Emir Ali b. Yusuf Tafşin ile savaşmak için kendisine katılınca ordusunu topladı. Beraberinde olan askerlerin ve

[330] Afrika ve Magrib arasında sahilde yer alan bir şehirdir. *Mucem*, I, s. 339.

[331] Berberî bölgelerinden olan Marakeş yakınlarındaki bir şehir. *Mucem* I, s. 220.

yiğitlerin savaş için cesareti ve kuvveti artarak iki taraf arasında harp meydana geldi. Her iki tarafında kanı akarak savaş değirmeni aralarında döndü durdu ta ki aralarında seneler boyu dört büyük savaş gerçekleşene kadar. Bu savaşlarda her iki taraftan da yaklaşık olarak 200.000 bin kişi öldü. Çarpışmalar böyle kötü şekilde ve iğrenç bir halde Allahu Teâlâ 522 (1128) yılında Deren şehrinde onun canını alana kadar devam etti.[332] Onun ardından yerini öğrencileri ve adamları alarak yolundan gidip binasını inşa etmeye devam ettiler. Onlar, İbn Tûmert'in mezhebini sürdürerek aralarında Tekfirü'l-Zenb[333] adı verilen bir mezhep doğdu. İşte bunlar, görenin anlattığı ve söylediği, fakih Ebu Abdullah Muhammed b. Abdulcabbar es-Sakalî'nin kendi dilinden yazdırdığıdır.

Bu haberin ardından Magrip tarafından, onun bahsi geçen öğrencilerinden fakih Abdulmümin olarak bilinen birisinin ortaya çıkışını doğrulayan haberler geldi. Bu kişi, mehdi olarak lakaplandırılıp Muvahhidler için Emirü'l-Müminin halife oldu. Sus taifelerinden olan taraftarlarıyla birlikte Berberîlerden, Musamededen, Mülessemîlerden ve Murabıtlardan kim varsa sayısız çoklukta ona iltihak etti. Onlar kan dökmeye başlayarak Magrib şehirlerini kılıç zoruyla fethettiler kadın erkek çocuk demeden kim varsa hepsini öldürdüler. Böylece onun haberleri yayılıp her tarafta anılır oldu. Yolculardan ve tacirlerden gelen mektupları okuyup bir kısmını özetleyerek bu haricinin kullandığı unvan hakkında bilgi sahibi oldum:

Emirü'l-Müminin ve Muvahhidlerin ve onların ahalisinin Halifesi el-Mehdî

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla salat ve selam efendimiz Muhammed'e ve onun temiz Ehl-i beytine olsun.

Ey, günahkârların yardımcıları fâsık ve şerli asiler, parmaklarımızla size yazdık ve açık bir şekilde ifade ettik ki dolunay gibi olun ancak zaman geçiyor ne cevap verdiniz ne de itaat ettiniz. Aksine haktan geri kaldınız isyan ettiniz. Şüphesiz Allah, dostlarının intikamını sizden alacaktır sizden önce inkârcı ümmetlerin ve asi toplulukların intikamı gibi. Bekleyin kılıçlar sizin kanınıza konacaktır, taşlar sizi mühürleyecektir. Sonra sizin için geri dönüş olmayacak şefaat kabul edilmeyecektir. İşte bu Allah'ın, sağanak halinde sizi gölgeleyen sel gibi taşan sürüsüdür. Ölüm için hazırlanın. Selam, rahmet ve bereket, Allah'ın hidayet yoluna girmiş ve heveslerinin galip gelemediği kimselerin üzerine olsun.

[332] İbn Tûmert hakkında daha fazla bilgi için bkz., Arif Aytekin, "İbn Tûmert", *DİA*, XX, s. 425-427.

[333] Günahların inkârı.

542 Yılı (1147-1148)

Bu yılın Safer ayında Hacip, Kâtip Mesud, Bağdat'tan kendi eliyle yazdığı mektupların cevabıyla birlikte geri döndü. Beraberindeyse halifenin ve sultanın elçileri vardı. Bu elçilerin ellerinde Zahireddin ve Müinihi[334] için eksiksiz bir hilat takımı vardı. İki elçi, Rebiülahir ayının 18'i (16 Eylül 1147) Cumartesi günü bu hilati ona giydirerek onu kutladılar. Ardından birkaç gün kaldıktan sonra kendileriyle yollanan cevaplar eşliğinde geri döndüler.

Bu olayın ardından Bağdat'tan, Sultan'ın, Emir Abbâs'ı öldürdükten sonra ordusuyla birlikte Bağdat'tan ayrılıp Hemedan'a gitmiş olduğu haberi geldi zira Abbâs'ın oğlunun ve ordusunun Emir Bozaba ile birleştiği ve tek yumruk oldukları haberi kendisine ulaşmıştı. Bu iki emir, İsfahan'a yönelmişler şehre saldırarak zorunlu sebeplerden dolayı şehir Emir Bozaba'ya teslim edilene kadar baskı altında tutmuşlardı. Sultan, Hemedan'ın açıklarına ulaştığında dört bir yandan ordular kendisine katıldı ve çok kalabalık bir hale geldi.

Bağdat'a, Sultan'ın ordusunun sayısının artarak gücünün pekiştiği ve bahsi geçen iki emirin üzerine yürüyüşe geçtiği haberleri geldi. Taraflar savaş düzeni alarak karşı karşıya geldiler. Allah, onlara karşı sultana zafer bahşederek ordularını yenilgiye uğrattı. Bozaba ve İbn Abbâs öldürülüp sultanın ordusu kaçakları ve ağırlıkları ele geçirdi. Bu savaşı görerek kitabında açıklayan bir râvi anlatır ki, başlangıçta sultan Hemedan kapısındaki ordugâhında yaklaşık 3.000 süvari ile birlikteydi, Bozaba ise İsfehan kapısında çok kalabalık olan ordusunun başındaydı. Bozaba, bu haberi öğrendiğinde gayrete gelerek sultana karşı ordusuyla birlikte harekete geçti. 30 fersahlık bir mesafeyi bir gün ve gece içinde aşarak Karatekin'e ulaştı ve atlar bitkin düştüğü için burada konakladı. Sultan bunu haber aldığında Hemedan tarlalarına çekilip tarlaları orada bulunan iki dağla birlikte arkasına aldı. Bu sırada 1.000 süvari ile Azerbaycan hâkimi Emir Candar kendisine katıldı, Emir İldeniz 5.000 süvari Hasbey Belengerî ise 12.000 süvari ile gelerek sultanın yanına ulaştılar. Bu ordularla birlikte sultanın cesareti iyice artarak Bozaba'nın üzerine doğru yürüyüşe geçti. …… [335] ayının Cumartesi günü sabahından ikindi vaktine kadar her iki ordu da savaş nizamına girdi ve Emir Candar'ın idaresindeki sultanın ordusunun sağ cenahı bozguna uğradı. Sol cenahta Emir Tapar merkezde ise sultan bulunmaktaydı ve o, Bozaba'nın kendi üzerine saldıracağını

[334] Dinin yardımcısı ve destekçisi, bu sıfatlarla Müinüddin Üner'i kastedilmektedir.

[335] Metnin bu kısmında boşluk vardır.

biliyordu. Sultan, Emir Candar'a dedi ki:"*Bozaba'nın amacı benim şayet o, benim için buraya saldıracak olursa sen gel çetrin altına benim yerime geç.*" Emir Candar denileni yaptı. Sultan ise kalabalık bir birliğin başında harekete geçerek Bozaba'nın ordusunun arkasından dolaştı. Bozaba da sultanın çetrinin bulunduğu alanı hedef alarak saldırıya geçti ve çetre yaklaştığı sırada atı onu üzerinden attı. Yere düşen Bozaba'nın ordusu dağılmaya başladı. Süvariler ona ulaşarak onu, yakın adamlarını, İbn Abbâs'ı ve Bozaba'nın Sadreddin b. el-Hocendî denilen vezirini yakaladılar. Bu vezir İsfahan'ın Bozaba'ya teslim edilmesine yardımcı olmuş bunun karşılığında ise vezaretle mükâfatlandırılmıştı.

Rebiülahir ayının 21'i (19 Eylül 1147) Perşembe günü Mısır elçisi böyle durumlarda adet olduğu üzere beraberinde, Zahireddin ve Müinihi adına eksiksiz bir hilat takımı komutanlar ve bir miktar parayla Dımaşk'a geldi.

Bu yılın Rebiülevvel ayının 3'ü (2 Ağustos 1147) Cuma gecesi, fakih Şeyhülislam Ebü'l-Feth Nasrullah b. Muhammed b. Abdulkavî el-Mesisî Dımaşk'ta vefat etti. –Allah rahmet eylesin- Şafî mezhebinin müntesiplerinden olan fakihlerdendi ve ardından onun gibi biri daha gelmedi.

Bu yılın Cemaziyelahir (Ekim/Kasım 1147) ayında, Serhad kalesi valiliğine Mücahüddin Bozan Mâmin bir miktar para, erzak, bazı şartlar ve söz verip tutacağı yeminler üzere atandı. Ardından yola çıkarak aynı ayın ortasına şehre ulaştı. Bu bölgede bulunan kim varsa Allah'ın dinine inanmayan, ibadet etmeyen, insafsız, kötü kalpli ve kötü hareketli önceki valinin ardından[336] hayırseverliği dindarlığı ve namusluluğundan dolayı Bozan'ın gelişiyle sevindi.

Bu yıl Mısır tarafından Mısır hâkiminin veziri ve sarayda tutuklu bulunan el-Efdal adıyla mavsuf Rıdvan b. Velahşî'nin bulunduğu yerden yaklaşık 40 zira uzunluğunda bir delik açarak kaçtığı haberi geldi haberleri geldi. Ordudan kendisini seven çok sayıda insan Velahşî'nin etrafında toplandı ve [5] 42 yılının Zilkade ayının son 10 gününde (11 Nisan 1148) bu topluluğun başına geçti. O, Mısır hâkimine mektup yazarak ondan makamına geri getirilmesini ve askerlere dağıtmak için para göndermesini istedi. Mısır hâkimi ise bir plan tertipleyene kadar isteklerini kabul edeceğini vaat eden hile yollu bir cevap gönderdi. Ardından cellâtlardan ve güçlü kuvvetli askerlerden onun ve askerlerinin üzerine saldıracak bir topluluğu hazırladı. İki

[336] Hadim Altuntaş.

tarafta birbiriyle savaştı ve Velahşî'ye yakın olan tâbilerinden kim varsa öldürüldü. Onun, kayıt altına alınmış hikâyesi Mısır Sultanı tarafından Askalan'a gönderilerek minberlerde okundu. İçeriği şöyledir:" *Bismillahirrahmanirrahim*"[337]

[5] 42 yılı Şevval ayının 21'inde ki bu Nisan'ın başlarına denk gelmektedir hava karardı ve yavaş bir yağmur yağdı. Sonra İkindi vakti toprak çok koyu bir şekilde karardı öyle ki iki karanlık arasındaki koyuluk gibiydi. Gökyüzüne bakanlar ise gözleriyle onun sapsarı olduğunu gördüler, dağlar, ormanlar, tarlalar ve gözlerin gördüğü her hayvan, bitki ve eşya bu şekildeydi. Bunların ardından şiddetli bir gök gürültüsü, ani şimşekler, ürkütücü sesler gençlerin ve ihtiyarların korktuğu sarsıntılar geldi. Kadınlar ve çocuklar bir araya toplantı hatta atlar bile bağlı bulundukları yerlerinde huysuzlaşıp korkuyla sıçramaya başladılar. Bir sonraki akşam vaktine kadar durum bu şekilde kalıp sonra Allah'ın kudretiyle normale döndü. O günün ertesi sabah insanlar yağmurdan geriye kalanlara baktıklarında gördüler ki, toprağı, ağaçları ve bütün bitkileri havadaki tozlardan dolayı gübür bürümüş, kahverengi ile beyaz arası bir renk almış. Bitkilerin üzeri kazındığı zaman bilinmeyen bir renkte ve şekilde incecik toz halinde bir şey ortaya çıkıyordu. İnsanlar aslını bilmedikleri ve bir şeye benzetemedikleri bu durumdan ötürü çok şaşırdılar. Belki de bunlar yağmurla birlikte, suyun suya ve havanın havaya karışmasıyla inmişti.

Bu yıl, Kostantiniyye tarafından, Frenk ve Rum ülkelerinden ve o civarda bulunan bölgelerden Frenk krallarından Alman kralı ile Alfonso-Jourdain[338] göründüğü haberleri art arda geldi. Bu kralların yanında İslam topraklarına gelmek için Frenklerin önde gelenlerinden sayısız miktarda asker de vardı. Onlar, tüm ülkelerine ve kalelerine savaş çağrısında bulunduktan ve kendi topraklarını savunmasız bıraktıktan sonra yola çıkmışlardı. Çok fazla olan mallarını, hazinelerini ve teçhizatlarını da yanlarına almışlar, süvari ve piyadelerin sayılarının bir milyon hatta daha fazla olduğu söylenmekteydi. Kostantiniyye'nin civar bölgelerini ele geçiren Frenklere karşı Bizans İmparatoru onlarla iyi geçinip, barış yapmak ve isteklerini kabul etmek ihtiyacı hissetti. Onların haberini yayıldığında ve niyetleri belli olduğunda civar bölgelerin valileri Frenklerle anlaşmaya başladılar. İslam bölgelerinden onlara yakın olanlar ise savunma hazırlıklarına ve cihat için ordu kurmaya girişerek bunları Frenklerin geçeceği yollara ve geçitlere buralardan geçip de İslam topraklarına ulaşamasınlar, saldırılarda

[337] Bu olayın kaydı kitapta mevcut değildir ve müstensih tarafından yazıdan çıkarılmış olabilir.

[338] Metinde Alfunş olarak geçmektedir. İsmin doğru telaffuzu için bkz. Runciman, *Haçlılar,* II, s. 211.

bulunmasınlar diye gönderdiler. İki taraf arasında çarpışmalar çıkarak kıyım, çok sayıda Frenk ölene kadar devam etti. Aynı zamanda erzak yetersizliği, alaf bulunmayışı tahıl eksikliği şayet bunları buldukları zaman da fiyatlarının çok yüksek olması Frenkleri zor durumda bırakıyordu. Pek çok kimse açlıktan ve hastalıktan dolayı ölmüştü. Onların ölümleri sürerek sayılarının azaldığı haberi de 542 (1147-1148) yılının sonuna kadar sürekli gelmeye devam etti. Böylece gönüller biraz olsun rahatladı, fesatlarından emin olundu. İlk başlardaki korkular ve endişeler onlar hakkında sürekli gelen haberler sayesinde hafifledi.

543 Yılı (1148-1149)

Bu yılın ilk günü Cuma günüdür ve 21 Mayıs'a denk gelmektedir güneş ise ikizler burcundadır. Bu yılın başlarında tüm bölgelerden daha önce bahsi geçen Frenklerin donanmalarının sahillere geldiği haberleri ulaştı. Bu gemiler uç şehirleri Sur ve Akkâ önlerine gelmişler burada bulunan Frenklerle birlik olmuşlardı. Denilir ki onların, açlık, hastalık ve savaş nedeniyle öldükten sonra ki sayıları yaklaşık 100.000 kadardı. Ardından Beytü'l-Makdis'in yolunu tutup hac vazifelerini yerine getirdiler. Bundan sonra ülkesine dönecek olanlar deniz yoluyla geri döndü ancak onlardan çok sayıda insan hastalık sebebiyle ölmüştü. Ayrıca krallarından da bazıları ölmüş en büyük kral olarak Alman kralı ve ondan daha aşağı seviyedeki kimseler kalmıştı.[339] Dımaşk şehrine saldırmak hususunda karar alınana kadar onların arasında İslam topraklarından hangisine saldırılacağı hususunda görüş ayrılıkları yaşandı. İğrenç akılları onlara, Dımaşk'ı ele geçirmeyi öğütlüyordu hatta köylerini ve bölgelerini birbirlerine paylaştırıp anlaştılar. Haberler bu şekilde ulaşınca Emir Müinüddin Üner onlarla savaşmak ve şerlerini defetmek için hazırlık işlerini üstlendi. Endişe duyduğu bölgeleri güçlendirerek yollara ve geçitlere askerler yerleştirdi, mevziilerine ulaşan su kaynaklarını kesip kuyuları doldurarak kaynakları su akmaz hale getirdi. Frenkler büyük bir kalabalık halinde -50.000 şövalye ve piyade olduğu söylenir- beraberlerinde muazzam çoklukta develer, inekler ve ağırlıkları olduğu halde dizginlerini, kuvvetlerini ve silahlarını Dımaşk tarafına doğru çevirdiler. Şehre yaklaştıklarında Menazilü'l-Asâkir olarak bilinen bölgeye ve buradaki köreltilmiş su kaynağına yöneldiler suyun kesilmiş olduğunu görünce Mizze'ye doğru harekete geçip su kaynağına yakın olduğu

[339] II. Haçlı Seferi'ne katılan Alman Kralı III. Conrad. bkz. Runciman, *Haçlılar,* II, s. 213-218.

için burada ordugâh kurdular. 543 yılı Rebiülevvel ayının 6'sı (25 Temmuz 1148) Cumartesi günü şövalyeler ve piyadeler suya doğru ilerleyişe geçince Müslümanlar onların tam karşısında durdular. İki taraf arasında çatışmalar başlayınca Türk savaşçılar, şehir ahdâsı ve gönüllüler de kalabalık bir şekilde Müslümanlara katılarak savaşa dâhil oldular. Kâfirler, sayı ve teçhizatlarının çokluğu sayesinde Müslümanlara üstün gelerek suya ulaştılar. Tarlalara dağılarak buralarda çadır kurup şehre iyice yaklaştılar ve ne eski ne de yeni vakitlerde hiçbir ordunun ele geçiremediği bir bölgeyi ele geçirdiler. Bugünde, fakih İmam Yusuf el-Fendelavî el-Mâlikî er-Rabve yakınlarındaki su kaynağında Allah Teâlâ'nın kitabındaki emirlerine uyarak Frenklerin karşısına dikilmiş ve geri dönmeyi reddederek şehit düşmüştü. –Allah rahmet eylesin- Aynı şekilde zahid, Abdurrahman el-Halhûlî'nin eceli de burada gerçekleşti. Allah rahmet eylesin.

Frenkler ağaçları keserek mevzi yapmaya ve koruma setlerini yıkmaya başladılar. Gece bu şekilde sabaha vardı. İnsanları gördükleri manzaradan ve şahit oldukları hallerden ötürü korku sarmış moralleri bozulmuştu. Ertesi günü yani Pazar günü sabahı erkenden Frenklere karşı saldırıya geçilince iki taraf arasında muharebe gerçekleşti ve Müslümanlar, Frenklere galip gelerek çok sayıda asker öldürdüler veya yaraladılar. Emir Müinüddin ise savaşta büyük cesaret göstererek başkalarında görülmemiş bir şekilde cesareti, sabrı ve kahramanlığı göründü. Ne onları dağıtmaktan vazgeçti ne de cihattan geri kaldı. Harp çarkı aralarında dönmeye devam ederken kâfir şövalyeleri meşhur hamlelerini yapmak için fırsat kolladı ancak güneş battı ve gece oldu. İnsanlar dinlenmek isteyince herkes kendi bölgesine geri döndü. Ordu, geceyi Frenklerin tam karşısında geçirdi, şehir ahalisi ise koruma ve ihtiyat amaçlı surların üzerinde dururken düşmanlar kendilerine yaklaşır diye gözcülük yaptı.

Bu arada yardım ve destek talep eden mektuplar civar bölgelerdeki valilere gönderilmişti ve Türkmen atlıları ile çevre bölgelerden piyadeler geldiler. Cesaretleri artan ve korkularını yenen Müslümanlar sabahın erken saatlerinde Frenklerin tam karşısına dikilerek yaralayıcı oklar fırlatmaya başladılar. Oklar piyadelerin, şövalyelerin, atların ve develerin bulunduğu çadırlarının üzerine yağdı.

Aynı gün, Bika bölgesinden ve diğer yerlerden çok sayıda okçu asker gelince ordunun sayısı iki kat arttı. Her birlik yerleşmiş olduğu kendi bölgesine geri döndüğünde ertesi günü Salı sabahı erkenden kekliklerin üzerine saldıran şahinler gibi ilerleyerek Frenkleri ordugâhlarında kuşattılar. Frenkler zeytin ağaçlarıyla ordugâhı takim etmişlerdi ancak Müslümanlar ok atışlarıyla ve taşlarla bunları yıkınca onlar

dışarı çıkmaktan çekinerek korktular. Müslümanların tuzak kurduğunu sanarak korkan Frenklerden bir kişi bile görünmedi sadece saldırı alanı veya bir hile yolu bulana kadar taarruz edecek küçük bir süvari ve piyade birliği çıktı. Müslümanlara okla vurulmadan ya da yaralanmadan kimse yaklaşamıyordu. Ahdâs kuvvetlerinden ve köy halkından bir grup Frenklere karşı gayrete gelerek onların yollarını tarassut etmeye başlayıp yorgun düşürdüklerini ele geçirip öldürüyorlardı. Kelleleri ise ödül almak için kesip getiriyorlardı ve böylece pek çok kelle geldi.

Müslüman ordularının cihat hususundaki çevikliği ve kendilerinin kökünü kazımak için acele edişlerinin haberleri Frenklere ulaştığında yok olup gideceklerinden, kendilerini saran ağdan ve nefislerini attıkları çukurlardan hiçbir şekilde kurtulamayacaklarından emin oldular. Aralarında fikir alış verişi yaptıktan sonra Perşembe günü sabahı yenilmiş bir vaziyete ayrılıp dağılmış bir şekilde kaçtılar. Müslümanlar bu haberi öğrendiklerinde ve Frenklerin ayrıldığına dair emareler ortaya çıkığında sabahleyin onlar doğru harekete geçip okçularla birlikte hızlıca peşlerinden gittiler. Bu şekilde onların artçılarından çok sayıda, piyade, süvari ve at öldürdüler. Frenklerin ardından mevziilerinde ve yolları üzerinde sayısız miktarda defnedilmiş ölüye ve atlara rast gelindi. Onlardan o kadar kötü bir koku yayılıyordu ki kuşlar bile neredeyse yere düşecekti. O gece, er-Rebve, el-Kubbe ve el-Memdude yakıldı. İnsanlar Allah'ın kendilerine verdiği bu nimetle sevinip felaket vaktinde ettikleri dualarına icabet ettiği için çokça şükrettiler.[340]

Bu rahmetin ardından Rebiülahir (Ağustos/Eylül 1148) ayının sonlarında Müinüddin, yardım için Dımaşk'a geldiği sırada Halep hâkimi Nureddin ile bir araya geldi. İkisi birlikte Trablus'un yanında Arima[341] kalesine doğru ilerlediler. Bu kalede daha önce bahsi geçen Frenk krallarından biri olan ve Akkâ taraflarında ölen Kral Alfonso-Jourdian'ın oğlu bulunmaktaydı. Beraberinde ise annesi, seçkin askerlerinden bir grup ve tanınmış savaşçılar vardı. Onları kuşatarak saldırıya geçtiler ve bu sırada Nureddin'in ve Müinüddin'in ordusuna Seyfeddin Gazi b. Atabek'in 10.000'i aşkın süvarisi de katıldı. Savaş başladığında şehirdekilerin çoğu öldürüldü veya esir edildi. Bahsi geçen kralın oğlu ve annesi de yakalandı. Şehirdeki eşyalar, atlar ve silahlar yağmalandıktan sonra Seyfeddin Gazi'nin ordusu Humus'daki ordugâhına geri döndü,

[340] II. Haçlı seferi esnasında gerçekleşen Dımaşk kuşatması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *el-Kâmil*, IX, s. 47-49, Ebü'l-Fida, II, s.79, Runciman, *Haçlılar*, II, s. 205-240, Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 137-142.

[341] Bu kalenin ismi metinde geçmemektedir. bkz. Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 141.

Nureddin ise beraberinde kralın oğlu, karısı ve esirlerle birlikte Halep'e geri gitti. Ardından Müinüddin de Dımaşk'a ulaştı.

Eş-Şerifü'l-Emir Şemsü'd-Din Nâsihülislam Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah el-Hasenî en-Nakib, Seyfeddin Gazi b. Atabek'in bölgesinden Dımaşk'a gelmişti. Çünkü o, halife tarafından buradaki valilere ve Türkmen taifelerine onları İslam'a yardım etmeye ve müşriklere karşı savaşmaya teşvik etmek için elçi olarak görevlendirilmişti. Bunun sebebi ise Frenklere sürekli olarak yardımcı birliklerin gelerek onlara katılmasından ve açıklandığı üzere geri çekilişlerinden ötürü duyulan korkuydu. Bu bahsi geçen şerif fazilet, edep ve şeref konusunda çok büyük bir yere sahipti, Musul'da nakibüleşraf olan kardeşi Ziyaüddin ise edebiyat ilmi ve idraki ile meşhurdu. Aynı şekilde amcasının oğlu Bağdat'ta Alevî nakibiydi, diğer bir amcaoğlu Horasan nakibiydi. Dımaşk'ta bir müddet kalarak güzel anılmasına neden olan maksadının ve ferasetinin letafeti aşikâr oldu. Sonra 543 yılı Recep ayının 11'inde (25 Kasım 1148) Çarşamba günü beraberinde getirdiği mektupların cevabıyla Bağdat'a dönmek üzere yola çıktı.

Bu yılın Recep (Kasım/Aralık 1148) ayında Halep tarafından, şehrin hâkimi Nureddin Atabek'in sabah namazının sonlarına eklenen "*Hayya ila hayri'l-amel*" ibaresinin kaldırılması, sahabelere –Allah onlardan razı olsun- sövülmesinin yasaklanması için emir vermiş olduğu haberi geldi.[342] Nureddin bunu şiddetli bir şekilde kınamış ve devam edilmesini kesin bir şekilde yasaklamıştı. Bu hususta fakih İmam Burhan Ebü'l-Hasan Ali el-Hanefî ve Halep'teki sünnî cemaati kendisine yardımcı olmuştu. Bu emir, İsmailîlere ve Şiîlere ağır gelerek canları sıkıldı karşı çıkıp kargaşa yarattılarsa da sonra sakinleştiler. Nureddin'in meşhur gücünden ve heybetinden korkarak bu işten geri durdular.

Bu yılın Recep (Kasım/Aralık 1148) ayında, Dımaşk'taki camilerde adet olduğu üzere vaaz verecek kişilere izin verildi. Ancak onların durumlarında ve maksatlarında muhalefet görüldü öyle ki açık bir şekilde mezheplere ihtiyaç olmadığını söyleniyordu. Sonra bu işten geri dönüldü zira verilen vaazlar fesat çıkarıyor ayaktakımını ve ahmakları iştahlandırıyordu. Bunlar Şaban (Aralık/Ocak 1148-1149) ayının sonlarında gerçekleşmiştir.

[342] Şiîler tarafından ezana eklenen ve "haydi işlerin en hayırlısına" manasına gelen bir ibaredir.

Bu yılın Cemaziyelahir (Ekim/Kasım 1148) ayında Bağdat'tan şehirde kargaşa çıktığı, civar bölgelerinde ve köylerinde fesadın yayıldığı haberleri geldi. Emir Bozaba, Emir Kays ve Emir Ali b. Dübeys b. Sadaka bir araya gelerek 5.000 süvari ile birlikte ahalinin beklemediği bir anda Bağdat'a girip sultanın sarayına hücum ederek ele geçirdiler. Fesat ve asilikte çok ileri gittikleri için savaş çıktı ve nazırlardan ve diğer kimselerden yaklaşık 500 kişi yollarda öldürüldü. Emirü'l-Müminin Müktefi-Liemrillah ise ordusunu düzenleyerek onların karşısına çıkarıp bozguna uğrattı ve hepsini Bağdat'tan sürdü. Onlar Nahrevan tarafına doğru çekilip bozgunculuğa ve fesada devam ederek tahıllara el koydular. Halife ise Bağdat surlarının tamirine başlanmasını ve hendekler kazılmasını emrederek tacirleri, ayânı, reayayı, önde gelen kişileri bu masraflar için borç mahiyetinde kendi mallarından yardımcı olmakla yükümlü kıldı. Bu acı veren zorluklar ve külfetler insanları sardı.

Anlatıldı ki, Sultan Rükneddin Mesud Hemedan'da bulunmaktaydı ve eskisine nazaran gücü zayıflamış erzakı azalmıştı. Bu sebeple fiyatlar yükselere fitne baş göstermiş ve dış bölgelerde fesat yayılmıştı, Horasan'daki düşmanlar ise çoğalarak kötülükleri artmıştı.

Bu yıl Mısır ülkesinden, Nizar'ın çocuklarından birinin ortaya çıkarak Magriblilerden, Kütame ahalisinden ve diğer bazı kimselerden çok sayıda insanın kendisine katıldığı ve onun İskenderiye'ye yaklaştığı haberleri geldi. Mısır hâkimi Hâfız ise onların üzerine ordu gönderince iki taraf arasında savaş çıktı. Her iki taraftan da çok sayıda piyade ve süvari öldürüldüyse de Hâfız'ın ordusu, Nizar'ın ordusuna üstün gelerek kılıçtan geçirdi. Savaş, Nizar'ın oğlunun ve beraberindeki yakın adamlarıyla akrabalarının ölümüyle son buldu. Eceli henüz gelmeyenler ile kalplerini korku saranlar ise kaçarak kurtuldu. Bu olayın ardından alevler sakinleşerek fitne kaybolup gönüller rahatladı, Mısır'ın üzerinden korku ve endişe kalktı.

Bu yılın Recep (Kasım/Aralık 1148) ayında Halep tarafından şehrin hâkimi Nureddin'in ordusunun başında Frenk bölgelerine hareket etmiş olduğu ve kalabalık bir birliğe üstün geldiği haberleri geldi. Bunun üzerine Antakya hâkimi Frenkleri toplayarak beklemediği bir anda Nureddin'in üzerine saldırıp askerlerinden, ağırlıklarından ve hayvanlarından bir kısmını ele geçirdi. Nureddin ise Allah'ın takdirini yerine getirerek ordusuyla beraber sağ salim Halep'e geri döndü. Frenklerden kalabalık bir grubu öldürmesine rağmen çok az sayıda askeri dışında kaybı olmamıştı. Ardından

Halep'te birkaç gün kalarak kaybettiği askerlerini ve ihtiyaç duyacağı savaş aletlerini yeniden hazırlayıp mevziisine geri döndü. Dönmediği de söylenir.

Havran'ın dış bölgelerinde, Guta'da ve Bika'da yağmur yağmayınca yağmurdan ümidini kesen insanlar ziraat yapmaktan geri durdular. Şaban (Aralık/Ocak 1148-1149) ayında 5 yıldızın bir birine yaklaştığı zaman hamdı sena olsun Allahu Teâlâ bu bölgelere sürekli bir yağmur gönderdi. Bu yağmurlarla toprakların, vadilerin ve tepelerin susuzluğunu gidererek insanların gönülleri rahatladı. Hemen ziraatla uğraşmaya başlayıp yağmur sayesinden ekinler ve verim arttı. Bunlar Şaban (Aralık/Ocak 1148-1149) ayında gerçekleşti.

Berk b. Cendel et-Temimî'nin İsmailîler tarafından öldürülmesinin, kardeşi Dahhak b. Cendel'in ise onun intikamı için akrabalarını, askerlerini ve yakınlarını toplayıp asilerin elebaşı olan Behram ed-Daî'yi öldürdüğünün zikri daha önce geçmiş yerinde açıklanmıştı. Bu yılın Şaban (Aralık/Ocak 1148-1149) ayında İsmailîlerin bahsi geçen Dahhak'ı öldürmek için iki adamı görevlendirdiğinin haberi geldi. Bunlardan biri okçu diğeri ise yay imalatçısıydı. Dahhak'ın yanına gelerek onu kandırıp yaklaştılar ve kolay bir fırsat bulana kadar uzun bir süre yanında kaldılar. Dahhak b. Cendel sahibi olduğu köyün etrafında at üzerinde gezerken Vadi et-Temim'deki Beytü'l-Lahya'ya uğradı ve buradan döndüğü sırada evlerinin önünden geçerken bu iki müfside rast geldi. Onlar, Dahhak'ı karşılayarak biraz rahat etmesi için konuk olmasını talep edip ısrar ettiler. Bunun üzerine konuk olan Dahhak'ın yazılmış kaderi ve akıbeti onu sarmıştı. Oturduğunda kendisine yiyecek ikram edildi ve onların yanında yemeye başladığı zaman bu iki müfsit üzerine saldırarak onu öldürdüler. Hemen kaçtılarsa da askerler arkalarından onlara yetişerek yakalayıp son nefesini vermekte olan Dahhak'a getirdiler. Onları gördüğü zaman derhal gözünün önünde öldürülmelerini emrettikten sonra son nefesini verdi. Onun ardında Vadi et-Temim idaresine oğlu geçti. Böylece onun açıklamasını içeren mektubu bunu getiren heyetle birlikte ulaştı.

Bu yıl Zilhicce (Nisan/Mayıs 1149) ayında Bağdat'tan Kadu'l-Kudat, el-Ekmel Fahreddin İzzülislam Ebü'l-Kasım Ali b. el-Hüseyin b. Muhammed ez-Zeynebî'nin 543 (1148-1149) yılında gündüz vakti vefat ettiği haberi geldi. Allah rahmet eylesin. Onun cenaze namazında Emirü'l-Müminin el-Müktefî-Liemrillah ve birçok nakip katılmış ardından da Ebu Hanîfe'nin –Allah rahmet eylesin- türbesinde bulunan babası Nurü'l-Hüda'nın yanına defnedilmiştir. Ondan sonra kadılık görevini Ebü'l-Hasan Ali b. ed-Demaganî atanmıştır.

544 Yılı (1149-1150)

Bu yılın ilk günü Mayıs ayının 11'i Çarşamba'dır. Dımaşk önlerinden çekildikten sonra Akkâ'da, Sur'da ve sahil bölgelerinde oturan Frenklerin fesatları ziyadesiyle çoğalmış, Müinüddin ile aralarında devam eden barış şartlarına aykırı davranmışlardı. Bu şekilde Dımaşk çevresinde bozgunculuk yapmaya başladılar. Bunun üzerine durum, Müinüddin'in Dımaşk ordusuyla birlikte akınlarda bulunmak için buranın çevre bölgelerine yönelmesini gerektirdi. Havran taraflarında ordugâhını kurarak 543 (1148-1149) yılı sonlarında Araplara mektup yazdı bu sırada Frenklerin topraklarına her gün her saat akınlarda bulunuyordu ardından Türkmenlere de yardım çağrısında bulunarak onlara istedikleri gibi yağma yapma ve fesatçılardan, hırsızlardan veya eşkıyalardan yakaladıklarını öldürme yetkisi verdi. Bu durum Frenkleri, eskisi gibi barışın devam etmesini ve ateşkesin yenilenmesini istemek zorunda bırakana kadar ölüm ve baskıyla kuşattı. Elçiler bu konunun karara bağlanması ve hükümlerin belirlenmesi için sürekli gidip geldi ve sonunda 544 (1149-1150) yılında anlaşmaya vefa gösterileceğine dair yemin alındı. Barışın ve yeminlerin 2 yıl boyunca sürmesine karar verilince anlaşmazlık ortadan kalktı, bu işten muzdarip olanların gönülleri rahatlayıp tamama ermesiyle huzura kavuştular.

Bu durum, Halep hâkimi Nureddin'in, Müinüddin Ünere, Antakya hâkiminin Frenkleri şehirde topladığı ve Halep etrafında bozgunculuk çıkarmak niyetini onlara açıkladığını bildiren mektupları ulaşmasıyla aynı zamana denk geldi. Nureddin ordusuyla birlikte Halep'in dışına onları karşılamak ve şerlerini topraklarından uzak tutmak için yönelmişti. İki ordu Antakya hâkimine karşı anlaşmış olduğundan şüphesiz yürüyüşü sırasında kendisi ve ordusuyla birlikte onu desteklemesi zaruriydi. Böylece durum, Emir Müinüddin'in, Emir Mücahüddin Bozan b. Mâmin'i Dımaşk ordusundan kalabalık bir müfrezenin başında Nureddin'e yardım ve ona itaat içinde savaşması için görevlendirmesini gerektirdi. Emir Mücahüddin bu yılın Safer ayının ilk 10 günü içinde (Haziran 1149) Cumartesi günü Nureddin'e doğru yola çıkarak Müinüddin ordunun geri kalanıyla beraber Arapların sorunlarını çözmek, topraklarını korumak ve eskiden olduğu gibi Dımaşk'a tahıl göndermeleri hususunda gönüllerini hoş tutmak için Havran tarafında kaldı.

Bu yılın Safer (Haziran/Temmuz) ayında Halep hâkimi Nureddin'in bölgesinden hamdı senalar olsun Allah'ın Frenklerin rezil ordusu karşısında ona bahşettiği zaferi bildiren Müjdeciler geldi. Onlardan yok oluşlarının süratini ve helak

oluşlarını anlatacak haberci dışında bir kimse bile kurtulamamıştır. Bu olay şöyledir: Nureddin'in yardım çağrısında bulunduğu Türkmenler, civar bölgelerdeki askerler ve Emir Mücahüddin Bozan ile birlikte Dımaşk ordusundan yardım için ulaşan askerler toplandığında morali yükselerek gücü arttı ve hemen Frenk bölgelerinden Antakya tarafına doğru yola çıktı. Nureddin'in ordusu yaklaşık 6.000 savaşçı süvari ve artçılardan Frenklerin ordusu ise 400 mızraklı şövalyeden, 1.000 savaşçı piyadeden ve artçılardan mürekkepti. Frenkler İnnib[343] olarak bilinen bölgeye ulaştığında Nureddin muzaffer ordusuyla onların üzerine doğru hücuma geçti göz göze geldiklerinde kâfirler, Müslümanların üzerlerine meşhur hamleleriyle saldırıda bulundu. Müslümanlar ise birçok yöne dağılarak onların üzerine dönüp çembere aldılar ve iki ordu birbirine karıştığında Frenkler toza toprağa bulandılar ve İslamın kılıcı onlara hükmetti sonra Frenkler parça parça dağıldılar. Hamd ve şükür ona olsun Allahu Teâlâ, müşriklere karşı Müslümanlara zafer bahşetti bu zaferle onlar yerle bir olarak toz toprak içinde dağıldılar. Orada Frenklerden ecellerinin henüz gelmediği ve kalplerini korku bürüyüp de kaçıp giden küçük bir grup dışında kimse kurtulamadı. Ancak bu şekilde mahvoluşlarını haber verebildiler. Müslümanlar hemen yağmaya ve ağırlıkları ganimet almaya başlayarak elleri ganimetlerle doldu. Frenklerin melun komutanı Raymon de Poitiers[344] muhafızları ve askerleri arasında yere yatırılmış olarak bulundu ve kim olduğu anlaşılarak kellesi kesilip Nureddin'e götürüldü. Nureddin bunu getiren kişiye büyük ihsanda bulundu. Bu melun, Frenklerin savaşçılığıyla meşhur kahramanlarından, cesaretli, hilekâr, iri yapılı ve ünü ve kudreti yayılmış birisiydi. Bu olay, 544 yılı Safer ayının 21'i (30 Haziran 1149) Çarşamba günü gerçekleşmiştir. Sonra, Nureddin ordusunun başında Antakya önünde ordugâh kurdu zira muhafızlar ve müdafiler şehirden ayrılmış kalabalık ahali dışında kimse kalmamıştı. Nureddin ile ahali arasında şehrin teslimi, eman verilmesi ve durumlarının iyileştirilmesi hususunda mektuplar gidip geldi. Sonunda ahali, kendisine saldıranlara karşı yardım edecek kimselerden yana umudu kalmadan bu durumu kabul etmelerinin mümkün olmadığına dair özür beyan ederek Nureddin'e çok miktarda hediye ve mal gönderdiler. Ondan mühlet vermesini talep ettiklerinde Nureddin, istedikleri kadar zaman tanıyarak bir grup askerini kuşatmanın devamı ve şehre kimsenin ulaşmaması için orada bıraktı.

[343]Azaz'ın Halep taraflarında kalana kalelerinden birinin ismidir. *Mucem*, I, s. 258. Özatay, bu kalenin ismini İnab olarak hatalı bir şekilde tercüme etmiştir, bkz. Özatay, *Şam Tarihi*, s. 170.

[344] Metinde el-Bilens olarak geçmektedir, bu kişi Antakya prinkepsi Roymon de Poitiers'tir bkz. Runciman, *Haçlılar*, II, s. 272-280.

Nureddin, daha önceden Emir Selahaddin ile birlikte kalabalık bir birliği saldırılması ve kuşatılması için görevlendirmiş olduğu Afamiye'ye doğru ordunun geri kalanıyla beraber yola çıktı. Şehirdeki muhafızlar Frenklerin öldürüldüğünü haber alınca yardım ve destek umutları yıkılarak eman talep ettiler. Bunun üzerine onların canlarına eman verildi ve şehri teslim ettileri zamanda bu şarta vefa gösterildi. Bu yılın Rebiülevvel ayının 18'inde (26 Temmuz 1149) Nureddin, şehrin korunması ve savunması için yeterli gördüğü kişileri Afamiye'de görevlendirdi.

Nureddin, ordusunun başında Antakya'ya geri döndüğünde Frenklerin sahil tarafından [Antakya'nın çevresine şehirde bulunanlara yardım etmek için saldırıya geçtiği][345] haberi ulaşmıştı. Nureddin ise onlara saldırmak ve yok etmek için kolay bir fırsat bekledi. Fakat Frenkler ona yaklaşmaktan çekinerek uzak durdular. Bunun üzerine durum, Halep civarında bulunan yerlerin kendisinin, Antakya civarında bulunan yerlerin ise Frenklerin olması şartıyla Antakya'da bulunanlarla bir anlaşma yapmayı gerektirdi. Ardından, Nureddin Frenklerin bulunduğu taraftan başka bir tarafa gitti. O, bu sefer sırasında Antakya civarında pek çok kale ve hisarı ele geçirmiş büyük miktarda ganimet almıştı, sonrasında Emir Mücahüddin Bozan da Dımaşk ordusuyla beraber Nureddin'in yanından ayrılarak Rebiülahir'in 4 (11 Ağustos 1149) Salı günü sağ salim Dımaşk'a döndü. Bu muharebe sırasında onun ve beraberindekilerin yiğitlik, cesaret, basiret ve savaş nizamı konusunda kuvvetleri meşhur olmuş ve takdirle anılmışlardı. Bu onun anlattıklarından ve tasvir ettiklerinden abartılmadan özet olarak yazılmıştır, bunda İslamın kuvvetlenmesi ve geride kalan sapık kâfirlerin dört bir tarafta meşhur olan ve anlatılan rezilliği mevcuttur. Şüphesiz Allahu Teâlâ'nın ismi övülür ve ona şükredilir.

Müinüddin Üner'in Halep hâkimi Nureddin'e, Antakya'da toplanarak Şam bölgelerinde fesat çıkaran Frenklerle karşılaşmak üzere yardım için ordusundan gönderdiği askerlerin bahsi daha önce geçmişti. Hamd üzerine olsun Allahu Teâlâ onlara yardım etmiş ve zafer bahşetmişti bunları tekrar etmeye lüzum yoktur. Bu sırada Müinüddin, gerekli bazı durumlardan ötürü Havran'daki ordugâh'tan ayrılarak Rebiülevvel (Temmuz/Ağustos 1149) ayının son günlerinde Dımaşk'a dönmüştü. Müinüddin âdet olduğu üzere ziyafette yemek yedikten bir süre sonra ona sürekli bir ishal muarız oldu ancak o bu haldeyken bile Havran'daki ordugâh'a dönmek için çaba göstererek hastalığı arttı ve kuvvetten düştü. Bu hastalık karaciğeri bozan ve dizanteri

[345] Bu kısım metinde mevcut olmayıp *er-Ravzateyn*'den tamamlanmıştır. bkz. naşirin dipnotu, dn.1, s. 474.

olarak bilinen diğer hastalığın doğmasına neden oldu. Dizanteri korkulan ve bu illetten muzdarip olanların nadiren şifa bulduğu bir hastalıktır. Hastalığı iyice ağırlaşınca durum, onun tahtırevan içinde Dımaşk'a dönmesini zorunlu kaldı. Rebiülahir ayının 7'si (14 Ağustos 1149) Cumartesi günü Dımaşk'a ulaştığında ölümünden endişe edildi ve gücü kuvveti kalmadı. Sonrasındaysa Rebiülahir ayının 23'ü (30 Ağustos 1149) Pazartesi gününe bağlanan gecenin sabahında vefat etti. Müinüddin Üner oturduğu sarayın eyvanına defnedildikten bir süre sonra kendi inşa ettirdiği medreseye taşındı. O, kabrine defnedildiği ve hükmünün sona erdiği zaman, Hüsameddin Bulak, Müeyyüddin er-Reis, Mücahüddin Bozan ve ordunun ileri gelenleri Mücirüddin'in kaledeki meclisinde toplanarak aralarında işlerin düzeltilmesi konusunda ittifaka vardıkları bir karar verdiler.

Bu yılın Cemaziyelevvel (Eylül/Ekim 1149) ayının başlarında Ebû Abdullah el-Bestamî vefat etti ve Zeynel Abidin türbesinde namazı kılındı. Allah rahmet eylesin.

Musul tarafından Emir Seyfeddin Gazi b. İmadüddin Atabek'in devam eden kulunç hastalığından ötürü Cemaziyelevvel ayının başlarında vefat ettiği haberi geldi. Onun ardından yönetime Mevdud b. İmadüddin'in geçmesine, Emir Ali Küçük'ün nazırlığa, Cemaleddin'in ise vezirliğe atanmasına karar verildi.

544 yılı Recep ayının 9'u (7 Kasım 1149) Cuma günü, Mücirüddin tarafından yazdırılan, fey vergilerinin reaya üzerinden kaldırıldığını ve hükmünün geçersiz olduğunu açıklayan menşur namazdan sonra minberlerde okundu. Bunun üzerine ona çokça dua edilip şükran duyuldu.

Bu olayın ardından Müeyyüddin er-Reis, Mücirüddin'den korkmaya başladı. Öyle ki, bu korku onun imkânları dâhilinde ayak takımından ve cahil avamdan insanları toplayıp silahlandırmasına neden oldu. Onları kendi evinin ve kardeşi Zeynüddevle Haydara'nın evinin etrafına koruma ve herhangi bir kötü olayın gerçekleşmesine karşı yerleştirdi. Bunlar, Recep ayının 23'ünde (26 Kasım 1149) Çarşamba günü gerçekleşti. Bunun üzerine, Mücirüddin onların rahatlatacak gönlerini hoş edecek mektuplar gönderdiyse de onlar buna inanmadı aksine avamdan asker devşirmeye ve birlikler hazırlamaya ağırlık verdiler. Bahsedilen günün ertesi günü yani Perşembe gecesi fitne ateşini yakarak hapishanenin kapısına saldırıp kilidini kırdılar ve içerdekileri serbest

bıraktılar. Şâgûr[346] ahalisi ve diğer bazı kimseleri yanarına çekerek Babü'ş-Şarkî'ye yöneldiler ve aynı şeyleri burada da yaptılar, böylece sayıları arttı. Yollar ve geçitler onlarla doldu. Mücirüddin ve adamları bu durumu öğrendiğinde keskin kılıçlarla kalede toplanarak mahzendeki silahları ve teçhizatı dışarı çıkartıp askerlere dağıttılar. Hep birlikte asilerin üzerine yürümeye, onları yok etmeye niyet ettiklerinde komutanlardan bir grup kan dökmemek için bu işi biraz ağırdan almalarını ve acele etmemelerini istedi. Şehir ise yağmaya ve ateşe teslim olmuştu ve istekleri kabul edilene kadar buna devam ettiler. Bütünlüğün sağlanması için mektuplaşmalar gerçekleşti ve Reis ile kardeşine bir kısmını kabul edip bir kısmına karşı çıktıkları şartlar sunuldu. Buna göre, Reis sarayından dışarı çıkmayacak oğlu ve kardeşinin oğlu ise divan hizmetlisi olacak ve çağrılmadığı müddetçe kaleye gelmeyecekti, bu şartlar üzere anlaşmaya varıldı ve kargaşa dindi. Ancak bu anlaşmadan sonra durumlar eskisi gibi fitne ve fesat haline geri döndü, köylülerden, ayak takımından, askerlerden ve komutanlardan birlikler toplanarak kaleye yürüme ve içerdekileri kuşatıp düşman olduklarını belirledikleri ayânı onlardan isteme konusunda anlaştılar. Recep (Kasım/Aralık 1149) ayının sonlarında iki taraf arasında çatışma çıkarak çok az sayıda asker öldü ya da yaralandı sonra iki taraf da kendi bölgelerine geri çekildiler.

Bu olay, şahne Salar Zeyneddin İsmail'in ve kardeşinin Baalbek tarafına kaçmalarıyla aynı zamana denk geldi, fitne ve çatışmalar Mücirüddin'in adamlarından görevden uzaklaşması istenenlerin uzaklaşmasına kadar devam etti. Fitne sonlandı ve Salar Zeyneddin, kardeşinin, adamlarının ve amcalarının evlerinin yağmalanmasına, yıkılmasına izin verildi. Durumlar Reis'in ve kardeşinin içlerinin rahatlatılmasını ve hilat hediye edilmesini gerektirdi yemin edilip söz verildikten sonra Reis, vezarete ve reisliğe tekrar atandı bu şekilde ona itiraz edecek veya ortak olacak kimse kalmadı.

Frenklerin civar bölgelerde fesat ve bozgunculuk için ortaya çıktıkları haberleri gelince onların şerlerini uzak tutmak için hemen hazırlıklara başlandı.

Mısır tarafından ülkenin hâkimi İmam Hafız Biemrillah Emirü'l-Müminin Abdulmecid b. Emir Ebü'l-Kâsım b. Müstansır Billah'ın 544 yılı Cemaziyelahir ayının 5'inde (10 Ekim 1149) vefat ettiği haberi geldi. Onun ardından yönetime en küçük oğlu Ebû Mansur İsmail b. Abdulmecid el-Hâfız geçerek Zâfir-Billâh olarak lakaplandırıldı. Vezarete ise Emirü'l-Cüyûş Ebü'l-Feth b. Massal el-Magrıbî atandı. Onun davranışları

[346] Dımaşk'ın Babü's-Sagir bölgesinde meşhur bir mahalledir ve şehrin dışında yer alır. *Mucem*, III, s. 310.

güzel, siyaseti ise mahiraneydi tedbirleri sayesinde bölgelerin durumları düzelip iler yoluna girdi. Sonrasındaysa işler karışarak Sudanlılar ve Reyhaniyye arasında anlaşmazlık ortaya çıktı, her iki taraftan da çok sayıda insan öldükten sonra fitne sona erdi, korkudan sonra emniyet yayıldı. Allah rahmet eylesin Hâfız, 516 yılı Muharrem (Mart 1122) ayının başında hilafete geçmişti, 18 yıl, 5 ay ve 20 gün bu makamda kalarak halka ve askere karşı iyi davranmış ihsanlarını dağıtmıştı.

Frenklerin Havran bölgelerinde bozgunculuk çıkarıp esir aldıkları ve yağma yaptıkları haberi Nureddin'e ulaştığı zaman onların üzerine yürümek için hazırlıklara başladı. Dımaşk'ta bulunanlara mektup yazarak onlara, cihada karar verdiğini bildirip onları komuta etmesi için görevlendirilen 1.000 süvari ile kendisini desteklemelerini istedi. Frenkler ise Müslümanlardan kendilerine saldıracak her kim olursa ona karşı tek yumruk olmak ve savaşmak konusunda birbirlerine söz vermişlerdi. Bu durumu öğrendiğinde yola çıkarak Mercü Yabûs'ta[347] konakladı ordunun bir kısmı ise Yafur'a gitti. Dımaşk'a yaklaştığında şehirdekiler onun haberini aldılar ancak maksadını bilmedikleri için onun bilgisini Frenklere yazmışlar ve yardım konusunda anlaşmışlardı. Bu sırada Frenkler Gazze'yi imar etmek için Askalan taraflarına gitmişler öncüleri ise Banyâs'a ulaşmışlardı. Nureddin onların haberini öğrendiğinde önemsemeyerek dedi ki: "*Onlarla cihat etmekten geri dönmem*." Bununla birlikte adamlarının köylerde yağma yapmasını ve fesat çıkarmalarını yasaklayarak köylülere iyi davranmalarını emretti böylece Dımaşk ve bölge ahalisi ile birlikte tüm memleketlerden ona sürekli dua edildi. Havran, Guta ve Merc'e uzun müddet yağmur yağmayınca durumların zorluğundan, sürülerin telef olması ve su kaynaklarının yetersizliğinden ötürü ahalinin çoğu bölgeden göç etmişti. Nureddin Baalbek'e ulaştığı zaman Allah'ın takdiri gerçekleşti ve rahmet indi. Gökyüzü bütün yağmurlarını yollayıp serpiştirdi. 544 yılı Zilhicce ayının 3'ü (3 Nisan 1150) Salı gününe kadar yağmur devam ederek nehirler doldu, Havran bereketlendi, değirmenler döndü, solmuş ekinler canlandı. İnsanlar Nureddin'e dualar ederek şöyle söylediler:"*Bu, onun iyiliğinden, adaletinden ve güzel davranışlarındandır.*"

Sonra Nureddin, Ağvac'taki karargâhından ayrılarak 544 yılı Zilhicce ayının 26'sı (26 Nisan 1150) Salı günü Menazilü'l-Asâkir olarak bilinen Cisrü'l-Haşeb'e geldi ve Müciredin ile Reis'e şunları içeren bir mektup gönderdi: "*Benim bu menzile*

[347] Dımaşk'ın güneybatısında olup, Bigâ'ya ulaşan ana yol üzerinde aşağı yukarı 30. Kilometrededir. Alptekin, *Tog-Teginliler*, dn. 380, s. 148.

inmemdeki amacım sizinle savaşmak veya sizi kuşatmak değildir. Beni bu işe sevk eden, Havran ahalisinden olan Müslümanların şikâyetlerinin artmasıdır. Öyle ki, Frenkler tarafından çiftçilerin malları gasp edilmiş çocukları ve kadınları dağıtılmıştır, onların bir yardımcıları da yoktur. Müslümanlar için zafer, Frenkler için cihat, hamd üzerine olsun Allah'ın bana verdiği mal ve adam çokluğu gerçekleşmez. Sizin aczinizi, topraklarınızı koruyamadığınızı, Frenklere karşı savaşımda yardım çağrılarıma yetersiz kalışınızı bilirken onların yanlarında yer almamak ve yardım etmemek bana helal olmaz. Buna ne Allahu Teâlâ ne de bir mümin rıza göstermez. Sizin mazeretleri uzaklaştırıp Askalan ve diğer yerleri kurtarmak için 1.000 süvariyi, komutanlardan cesaretine güven duyulan birisi ile göndermeniz gereklidir."

Bu mektubun cevabı ise şöyleydi: "*Seninle bizim aramızda kılıçtan başka bir şey yoktur. Şayet bize saldıracak olursan seni uzaklaştırmak için bize yardım edecek Frenkler ulaşacaktır."* Elçi bu cevapla döndüğünde Nureddin mektubu okuyarak ziyadesiyle şaşırıp ayıpladı. Ertesi günü sabahı yani Nisan'ın 25'i Çarşamba günü Dımaşk'a ilerlemeye ve savaşmaya karar verdi. Ancak Allahu Teâlâ, onun bu kararını engelleyerek dönmesine neden olan sürekli devam eden yağmurları gönderdi.

545 Yılı (1150-1151)

Bu yılın ilk günü Muharrem (Nisan 1150) ayının başı Pazartesi günüdür. Bu gün, Nureddin ve Dımaşk'ın önde gelenleri arasında barış yapılmasına karar verildi. Bu durumun sebebi ise şayet Nureddin'in, Dımaşk'a saldırması ve savaşa girişmesi halinde dökülecek olan Müslüman kanına rıza göstermemesi ve bu anlaşmayı gerekli kılan bazı durumlardır. Dımaşk'ta bulunanların Nureddin'e itaat etmesi, hutbede ve sikkede halifeden ve sultandan sonra onun isminin geçmesi üzerine anlaşmaya vardılar. Yemin alındıktan sonra Nureddin, eksiksiz bir hilat takımını kolye ile birlikte Mücirüddin'e hediye edip izzet ve ikramla onu geri uğurladı. Muharrem ayının 14'ü (13 Mayıs 1150) Cuma günü Dımaşk minberlerinde onun adına hutbe okundu. Ardından Reis'i ordugâhına çağırarak ona da mükemmel bir hilat hediye edip geri uğurladı. Askerlerden ve havastan bir grup onun ordugâhına gittiğinde Nureddin onlarla bir araya geldi. Sonrasında ondan isteği olan ihtiyaç sahipleri, fakirler ve zayıflar yanına gitti öyle ki isteğini elde etmeyen kalmadı. Pazar günü gecesi, kararlarını tesis ettikten ve düzenlemeleri tamamladıktan sonra ordugâhından Halep'e gitmek üzere ayrıldı.

Muharrem (4 Mayıs 1150) ayının 5'inde Halep tarafından, Halep Türkmen ordusunun Azâz hâkimi İbn Joscelin'e ve adamlarına galip gelerek esir alıp Halep kalesinde hapsettiği haberi geldi. Bu zafer bütün insanları mutlu etti.

Melik Mesud'un ordusuyla birlikte Antakya'yı ele geçirmek üzere şehre ulaşarak tel-Başir'de ordugâh kurduğu ve Muharrem ayında şehri baskı altına aldığı haberi geldi.

Muharrem (Nisan/Mayıs 1150) ayında Hac'dan dönüş yolunda kâfir Araplar ve haramiler tarafından malları ellerinden alınan Iraklı ve Horasanlı hacılar Dımaşk'a gelerek başlarına gelen ve daha önce görülmemiş iğrençlikteki musibeti anlattılar. Söylenir ki bu hacılar Horasan'ın önde gelen fakihleri, âlimleri, kadılarından ve sultanın komutanlarının eşleri ve pek çok kadından oluşuyordu. Aynı zamanda yanlarında çok miktarda mal ve para da bulunmaktaydı. Bunlar gasp edilmiş hacıların çoğu öldürülmüş, çok az miktarda insan kurtulmuş, kadınların namuslarına leke sürülmüş esir edilmişti. Ardından bazıları da açlıktan ve susuzluktan ölmüşlerdi. Bu vahim olayla gönüller sıkıldı, Dımaşk'taki komutanlar ve hayır sahipleri tarafından çıplak olanlar giydirilerek onlara memleketlerine dönmeleri için yardımcı olacak miktarda mal verildi. Bunlar Hâkim ve Kadir olanın kaderidir.

Nureddin, Dımaşk'tan ayrılmasının ardından İbn Joscelin'i Halep kalesinde esir olarak bulunca ordusuyla birlikte onun bölgesi Azâz'a doğru yola çıktı. Allahu Teâlâ eman ile fethini kolaylaştırana kadar şehre saldırarak baskı altına alıp gayretle savaştı. Bu kale son derece korunaklı ve muhkemdi. Nureddin kaleyi teslim aldığında güvendiği kişileri şehirde görevlendirip Rebiülevvel ayında muzaffer ve mutlu bir şekilde Halep'e dönmek üzere oradan ayrıldı.

Tel-Başir'deki savaşın ve kuşatmanın ardından Rebiülahir (Temmuz 1150) ayının başlarında Melik Mesud'un gerekli bazı sebeplerden ötürü buradan ayrıldığı ve şehir muhafızlarının ulaştığı haberi geldi. Mücahüddin Bozan ise mülklerini kontrol etmek, durumları düzenlemek ve şehrin korunmasına naip olarak bıraktığı oğlunun vaziyetini iyileştirmek üzere Serhad kalesine gitmişti. Ardından Mücirüddin ile ile Reis arasına bazı kişilerin iftiralarından ötürü nefret girince durumları düzeltmesi için Mücahüddin'in çağrılması icap etti. Mücahüddin hemen gelerek Mücirüddin'in hacibi olan Hacip Yusuf'un adamlarıyla birlikte şehirden uzaklaştırılması şartıyla aralarını

düzeltti. Hacip Yusuf ve adamları yola çıkarak Baalbek'e yöneldiler ve şehrin valisi onlara ikramda bulunup hediyeler verdi.

Mısır tarafından, vezir İbn Massal ve Emir Muzaffer b. Salar arasındaki anlaşmazlığın devam ettiği haberleri sürekli gelmekteydi. Onların aralarında savaş çıkarak vezir İbn Massal'ın öldürülmesiyle sonuçlanana kadar kan akmaya devam etti. Salar ona galip gelerek yönetimi ele geçirip vezirlikle görevlendirildi ve hemen orduyu düzenlemeye, maaşlarını vermeye ve ateşi, fitneyi söndürmeye girişti.

Mengübars beraberinde Busra valisi Serhâk ve Türkmenlerden mürekkep bir birlik olduğu halde fesat ve yağma için Havran nahiyesine geldiği haberleri ulaştı. Denilir ki ona Nureddin izin vermiştir. Onlar Serhad'a yönelerek bozgunculuk çıkardılar ve şehri baskı altına aldılar ardından diğer bölgelere de aynı maksatla giderek çiftçileri ve köylüleri zor durumda bıraktılar.

Recep ayının 17'si (9 Kasım 1150) Salı günü Bahaüddin Abdulmelik b. el-Fakih Abdulvehhab el-Hanbelî vefat etti. Allah rahmet eylesin. O, faziletli bir imam, eşsiz bir Hanefî ve Hanbelî müftüsüydü. İlimde ilerlemek için Horasan'da ikamet etmişti. Arpça ve Farsça'yı iyi konuşurdu. Öldüğü gün babası ve amcasının yanına şehitler kabristanına defnedildi. Tabutunun etrafında onun için üzülen çok sayıda insan gözyaşı dökmüştür.

Bahaüddin Abdülmelik'in vefatının ardından eş-Şerif el-Kâdı Nakib Ebü'l-Hüseyin Fahrüddevle b. el-Kâdı b. Ebü'l-Cin Recep ayının 20'sinde (12 Kasım 1150) Perşembe günü vefat etti. Allah rahmet eylesin. Dedesi Fahrüddevle'nin kabrine defedilerek insanlar onun gibi hayırlı birisinin kaybından ötürü acı duydular.

Nureddin'in bölgesinden Tel-Başir'e yakın bir noktada kendisinin karşısına yerleşen Frenkleri yendiği, onları öldürerek yok ettiği haberi geldi. Nureddin'in elleri bu Frenklerden aldığı ganimetlerle ve esirlerle doldu. Ardından da saldırmakta ve baskı altında tuttuğu Tel-Halid kalesini ele geçirdi.

Recep ayının son 10 günü (Kasım 1150) içerisinde Havran tarafından, Emir Mengübars'ın Nüveyse olarak bilinen yerde el-Hâcî ve onun Dımaşk ordusundan olan askerleriyle karşılaştığı, el-Hâcî'yi yenerek ağır bir şekilde yaraladığı haberleri geldi. Sonrasında el-Hâcî Dımaşk'a getirilirken yolda öldü ve Şaban ayının 6'sı (28 Kasım 1150) Pazartesi günü Feradis kabristanına defnedildi.

Ramazan ayının 14'ü (4 Ocak 1151) Çarşamba günü, uzun zamandır misli görülmemiş bir şekilde semadan kar yağarak birkaç gün sürüp bir çok bölgeyi kapladı: Havran, Bika, Beriyye. Denilir ki, Kuzey bölgelerinden Caber kalesine oradan da Havran vadilerine ulaşmış değirmenler dönmüştür. Su kuyuları dolup taşmıştır. İnsanlar bu büyük nimetle sevinip Rablerine şükrettiler. Barada nehrinin ve kaynakların suyu çok fazla artınca insanlar rahatladı, bunu Kanun-i- Sanî'de gelen yağmurlar takip etti, ekinler sulandı otlar yeşerdi.

Zilhicce ayının 3'ü (23 Mart 1151) Cumartesi günü Kadı el-Mekin Ebü'l-Berekat Mahfuz b. el-Kâdı Ebû Muhammed el-Hasan b. Sasrî uzun süren bir hastalık nedeniyle vefat etti. Allah rahmet eylesin. O, 80 yaşının sonlarındaydı ve hayırlı biri olması, namusluluğuyla meşhurdu.

Mısır tarafından vezir Adil b. Salar ve ordu arasında anlaşmazlığın devam ettiği haberleri geldi. Öyle ki aralarında kan akıyor şer kapıları açılıyordu.

546 Yılı (1151-1152)

İlk günü Muharrem ayının başı Cuma günüdür (20 Nisan 1151). Bu mubarek yılın Muharrem ayının 10'u Çarşamba günü (29 Nisan 1151) Nureddin'in ordusunun öncüleri Dımaşk'ın dış bölgesi Azra topraklarına ulaştılar. Bir sonraki gün Perşembe günü onlardan kalabalık bir grup Sehem ve Neyrub tarafına doğru giderek Dımaşk ordusu için dağlarda pusu kurdular. Dımaşk ordusu şehirden onların üzerine doğru harekete geçtiğinde birisi hızlıca gelerek onları uyardı. Pusu ortaya çıkınca askerler Dımaşk'a geri dönerek ölümden kurtuldular. Cuma günü ise Nureddin ordusunun başında gelerek Duma ve Azra arasında kalan Uyun Fasirya'da ordugâh kurup bu taraflara yayıldı. Cumartesi günü buraları terk edip Huceyra ve Rivaye topraklarına geldi. Dımaşk ordusu tarafından buralardaki tarlalara çok sayıda müfsit ve harami kargaşa ve talan için gönderildi. Onlar bu tarlalardaki ekinleri toplayıp köklerini söktüler ve bunları hiçbir engel olmadan gerçekleştirdiler. Tarla sahipleri ise çok büyük zarara uğrayarak fiyatlar yükselip yollar kesildi ve gönüller sıkıldı. Ardından şehrin ve surların korunması için hazırlıklar yapılırken Nureddin'in mektupları Dımaşk valilerine geldi. Bu mektuplarda diyordu ki: "*Ben Müslümanların menfaatlerinden, müşriklerle cihat etmekten, onların ellerindeki esirleri kurtarmaktan başka bir şey istemem. Eğer Dımaşk ordusuyla beni desteklerseniz, birbirimizle yardımlaşırsak ve anlaşma*

gerçekleşirse o zaman istediklerim ve muradım gerçekleşir." Ancak onun istekleri ve arzularına uygun bir cevap verilmedi.

Aynı ayın 23'ünde Cumartesi günü (12 Mayıs 1151) Nuerddin ordularıyla birlikte mevzileri terk ederek Mesccidü'l-Kadem'in Doğu ve Batı taraflarında ordugâh kurdu. Çadırların sonu Dımaşk'ın Güneyindeki Mescidü'l-Cedid'e kadar ulaşmıştı ve buraya daha önceden hiçbir ordunun komutanı ordugâh kurmamıştı. Ardından Nureddin'in öncüleri ile Dımaşk'tan onarlın üzerine saldırmak için çıkanlar arasında çatışmalar yaşandı ve her iki taraf da bölgesine geri döndü. Nureddin'in ordusu canlara kıymaktan endişe duyarak ve her iki taraftın da yorgun düşmesi ve yaralıların bulunması sebebiyle şehre saldırmaktan vazgeçene kadar Durum bu şekilde devam etti. Böylece her iki tarafın da fesat için elleri serbest kaldı. Guta'nın, Merc'in ve dış bölgelerin ekinlerini toplayarak köylerdeki evleri yıktılar işe yarar yıkıntıları şehre ve ordugâha taşıdılar. Ahalinin ve çiftçilerin zararı artarak ayak takımının ve asilerin fesat çıkarmak için iştahları kabardı zira onlara karşı koyacak ya da engelleyecek kimse yoktu. Hiçbir yerde at yemi olarak kullanılacak saman kalmadı fiyatlar yükselerek işler ve durumlar karışıp zor bir hal aldı. Sonrasında, Frenklerin Dımaşk ahalisine yardım ve destek için ordu kurdukları haberleri art arda gelince din ve sevap ehlinin canı sıkılarak bu gibi iğrenç bir durumu şiddetle reddettiler. Safer ayının 13'ün Perşembe gününe (1 Haziran 1151) kadar durumlar böyle kötü bir şekilde devam ederek karşılaşmalar bir çatışma veya savaş yaşanmadan her gün sürdü gitti.

Sonra Nureddin'in ordusu bu mevziden de ayrılarak Dımaşk yakınlarındaki Fezaya, Halkableteyn[348] ve el-Hamiseyn topraklarında ordugâh kurdu. Yine, daha önceleri hiçbir ordu buradan şehre yaklaşmamıştı. Bahsedilen gün çatışmalar başlayarak Dımaşk ordusunun süvari ve piyadelerinin yaralı sayısı arttı, şehre yakın olan özelikle de Guta ve Merc'teki çiftçilerin ve zayıf kimselerin hayvanları ele geçirildi. Ardından, Nureddin Frenklerin Yardım için Dımaşk'a yaklaştıkları dedikoduları geldiği için Safer ayının bitimine 10 gün kala Perşembe günü (7 Haziran 1151) yola çıkarak Dariyye bölgesine gitti böylelikle onların geçiş yollarına yakın olacaktı. Nureddin onlarla savaşmak için kesin kararını vermişti çünkü ordusu sayısız çokluğa ve kuvvete ulaşmış günden güne Türkmenlerin ulaşmasıyla da büyümüştü. Ancak buna rağmen Nureddin faydasız yere kan dökmekten kaçınarak ordusundan kimseye Müslümanlardan birini

[348] Bu köyün Dımaşk yakınlarında bulunan el-Halfebleta köyü olması muhtemeldir. bkz. *Mucem*, II, s. 290.

veya Dımaşk kuvvetlerinden bir askeri öldürmeleri için izin vermiyordu. Eğer onları süratli bir zafer için gurur ve cehalet sarsaydı kaybetmiş olarak dönerlerdi. Sonra kendi üzerine saldırmaya niyetlenmiş Frenk ordusunun yakınında bulunan Avac'a doğru ilerlediyse de Frenkleri çekmek için Zebedanî[349] bölgesine gitmeyi uygun gördü. Ordusundan yaklaşık 4.000 süvariyi bir grup komutanla birlikte Frenklerle savaşmak ve yaklaşmalarını gözetlemek üzere Havran bölgelerindeki Araplarla toplanmaları için gönderdi eğer Dımaşk ordusu onlara katılacak olursa bu durumu engelleyeceklerdi.

Frenklerin Avac'a gelmesi, Nureddin'in ayrılmasında hemen sonra gerçekleşti ve 546 yılının Rebiülevvel ayının 3. Günü (20 Haziran 1151) burada ordugâh kurdular. Onlardan çok sayıda insan ihtiyaçlarını karşılamak için Dımaşk'a geldi. Mücirüddin, Müeyyidüddin adamlarıyla ve halktan kalabalık bir grupla çıkarak Frenk kralı ve adamlarıyla bir araya geldiler. Ancak onların sayı ve kuvvet bakımından beklediklerinden daha az olduklarını gördüler. İki taraf arasında orduların Busra'ya saldırarak ele geçirmesi ve civar bölgelerinden fayda sağlaması konusunda anlaşma sağlandı.

Sonra, Frenk ordusu Re'sü'l-Mai'ye yöneldi ancak Dımaşk ordusu içinde bulunduğu acziyet ve ihtilaf yüzünden onlara yetişmek için hazırlanamadı. Havran bölgesinde bulunan Nureddin'in ordusu kendilerine katılan çok sayıda Arap ile beraber Frenkleri yok etmek için onlara doğru harekete geçince Frenk ordusu korunmak üzere Havran'daki Leca'ya sığındı. Bu haber Nureddin'e ulaşınca Frenklere ve Dımaşk ordusuna saldırmak için hemen Dımaşk'a doğru dönerek Bika'dan Aynü'l-Cer'e geldi. Frenkler ise Dımaşk ordusuyla birleştiğinde savaşarak baskı altında tutmak için Busra'ya yönelmişlerdi. Fakat bunun için hazırlanamadılar ve şehrin valisi Serhâk piyadelerin başında onlara saldırınca yenilmiş bir vaziyette geri döndüler. Frenk ordusu bu yılın Rebiülevvel ayının 10 ile 20'si (27 Haziran- 7 Temmuz 1151) arasında kendi bölgelerine dönmek üzere geri çekilerek Mücirüddin'e ve Müeyyüdüddin'e mektup gönderip Nureddin'in Dımaşk'tan çekilmesi için söz verilen miktarın geri kalanını istediler. Mektupta şöyle diyorlardı: "*Biz, onu uzaklaştırmazsak sizi terk etmez*."

Bu günlerde, Mısır donanmasının çok güçlü bir vaziyette ve çok sayıda silah ve askerle birlikte uçlarda bulunan sahil şehirlerine ulaştığı haberi geldi. Denilir ki, 70 parça askerle yüklü savaş gemisi vardı ve böyle bir donanma daha önceden

[349] Bu bölge günümüzde de aynı isimle anılmaktadır.

hazırlanmamıştı. Anlatıldığına göre bu donanma için yaklaşık 300.000 dinar harcanmıştı. Frenk şehirlerinden Yâfâ'ya yaklaşarak, ele geçirdiklerini ya öldürdüler ya da esir ettiler, sonra ateşe verip Rum ve Frenk gemilerinden birçoğuna sahip oldular. Sonra uç şehri Akkâ'ya saldırıp aynı şeyleri burada da yaparak birçok Frenk savaş gemisini ele geçirdiler. Hıristiyan hacılardan ve diğer kimselerden çok sayıda insanı öldürerek ele geçirdiklerini Mısır'a gönderdiler. Sayda, Beyrut ve Trablus'a da saldırarak diğer yerlerde yaptıklarını burada da gerçekleştirdiler.

Nureddin ise Frenkleri ağır bir mağlubiyete uğratmak için bahsi geçen bu donanmaya yardım etmek üzere yürüyüşe geçme sözü verdi. Bu sırada Dımaşk kuşatmasıyla alakadar olduğu için şehri baskı altına almak üzere geri dönüyordu. Şehrin zayıflığını, askerin ve reayanın kendisine olan meylini bildiğinden ve onların adaleti için kendisini seçmelerinden ötürü Dımaşk'a sahip olmayı kendisine telkin ediyordu. Anlatılır ki, Nureddin ordusunun toplanmasını ve sıraya dizilmesini emretmiş yine söylendiğine göre savaşçıların tamamının sayısı 30.000'e ulaşmıştı. Nureddin yola çıkarak Bika'nin dış bölgelerinden olan Delhemiyye'de ordugâh kurduktan sonra oradan Dımaşk'a saldırmak için şehre doğru yöneldi. Dariyye'nın Batısında kalan Kevkeba topraklarında Rebiülevvel'in 21'i Cumartesi günü (8 Temmuz 1151) ordugâh kurarak süvariler Havran'dan Dımaşk'a giden yola saldırılarda bulunup çok miktarda koyun, deve ve erzak ganimet aldılar. Ayrıca Guta ve Merc'e de akın düzenlenip önlerine çıkan sürüleri sürüp götürdüler. Sonra Pazartesi günü bu mevziden ayrılarak Dariyye'dan Cisrü'l-Haşep'e kadar olan topraklarda ordugâh kurdular. Şehirde askerlerin ve ahdâs kuvvetlerinin onlara karşı saldırması için çağrıda bulunuldu fakat ilk olarak çıkan küçük bir birlik dışında kimse dışarı çıkmadı.

Bu ayın 24'ü Çarşamba günü (11 Temmuz 1151) Nureddin bu mevziden ayrılarak el-Katia ve devamındaki topraklarında ordugâh kurdu. O, Dımaşk'a yaklaşmak için buraya yerleşmişti. İki taraf arasında ciddi olmayan hafif çatışmalar yaşandı.

Nureddin'e, onun naibi olan Emir Hassân el-Münbicî'nin 546 yılı Rebiülevvel ayının 25'inde Perşembe günü Tel-Başir kalesini eman ile teslim aldığı haberi geldi. Bu müjdeyle Nureddin'in ordusunda davullar ve trampetler vurup borazanlar çaldılar. Müjdeciyle birlikte Tel-Başir ayânından bir grup şehrin işlerine karar vermek üzere ordugâha geldiler.

Nureddin'in Dımaşk'a saldırma, ahali ve askerle savaşma konusunda Müslüman kanı dökmeme fikri hala devam ediyordu ve dedi ki: "*Müslümanların birbirlerinin eliyle ölmelerine gerek yok ben onları müşriklerle cihat etmeleri için önlerini açıyorum.*" Bu niyetle öngörülen şartlar ve belirlenen kararlar altında barışın sağlanması için Rebiülahir ayı boyunca elçiler gidip geldi. Bu görüşmeleri fakih Burhaneddin el-Belhî, Emir Esedüddin Şirkuh ve kardeşi Necmeddin Eyyüb devam ettirdi. Anlaşma konusundaki sorunlar en aza indirilerek teklif edilen şartların kabul edilmesi kararlaştırılana kadar elçiler gidip geldiler. İki taraftan da bu hususta yemin alınıp Rebiülahir ayının 10'unda Perşembe günü (27 Temmuz 1151) anlaşma sağlandı.

Bahsedilen günün ertesi günü yani Cuma günü Nureddin ordusunun başında saldırmak üzere Busra tarafına doğru yola çıkarak Dımaşk'tan ihtiyaç duyacağı savaş aletleri ve mancınıklar talep etti çünkü bahsi geçen Busra valisi Serhâk şehirdeydi ve isyan ilan edip muhalefet göstermiş, Frenklere yaklaşmıştı. Serhâk Frenklere destek verdiği için Nureddin buna kızmış ve ordusundan kalabalık bir grubu onun üzerine göndermişti.

Caber kalesi tarafından Rebiülahir ayının 13'ü Cumartesi günü (30 Temmuz 1151) kalenin hâkimi İzzeddin Ali b. Mâlik b. Salim b. Mâlik'in adamlarıyla birlikte civar bölgelere saldırı düzenleyen Rakka ordusuna karşı onların ele geçirdiği şeyleri kurtarmak için hücuma geçtiği haberleri geldi. İki ordu karşı karşıya geldiğinde pusudan üzerlerine saldıranlar tarafından atılan bir ok ona isabet ederek öldürdü. Adamları onu alarak Caber kalesine götürdüler. Oğlu Mâlik b. Ebû Ali babasının makamına geçerek ailesinden bir grup onun etrafında toplandı ve ondan sonra işler düzene girdi.

546 (1151-1152) yılında Mısır tarafından Dimyat ahalisi arasında ne da önceleri ne de daha sonraları görülmemiş çoklukta ölümler gerçekleştiği haberi geldi. Öyle ki, 545 (1150-1151) yılındaki ölüler sayıldığında 7.000 kişi civarındaydı aynı şekilde 546 yılında da 7.000 kişiydi böylece toplam 14.000 kişi ölmüştü. Evlerin çoğunda kimse kalmayarak kapıları kilitli kaldı ne bir oturan vardı ne de oturmak isteyen.

546 Yılı Cemaziyelahir ayının 2'si Cumartesi günü (16 Eylül 1151) el-Kâdı es-Sedid el-Hatib Ebü'l-Hüseyin b. Ebü'l-Hadid Hatib Dımaşk'ta vefat etti. Allah rahmet eylesin. O, iyi, namuslu, temiz ve maharetli bir hatipti. Onun ardından henüz çok genç olmasına rağmen torunu Ebü'l-Hasan el-Fazl'dan başka makamına geçecek hiç kimse olmadı. İnsanlara vaaz verip namaz kıldırarak bu görevi sürdürdü.

546 yılının Cemaziyelahir ayının 13. Gecesi (27 Eylül 1151) deprem olduğuna, bu deprem sırasında Busra, Havran ve devamındaki toprakların 3 kere sarsıldıktan sonra durduğuna dair söylentiler geldi. Bu deprem sırasında Busra ve diğer bölgelerde pek çok evin duvarları yıkıldı. Ardından Allahu Teâlâ kudretiyle bu zelzeleyi durdurdu. Şüphesiz o her şeye kâdirdir.

546 yılı Recep ayının 12'si Perşembe günü (25 Ekim 1151) Dımaşk hâkimi Mücirüddin yakın adamlarıyla birlikte Halep'e giderek Nureddin'in yanına girdi. Nureddin, ona ikramlarda gayet güzel bir şekilde davrandı. Mücirüddin, ona itaatini ve Dımaşk'ta onun naibi olacağını belirttikten sonra Nureddin'in teklif ettiği şartlar üzerine bazı kararlar alındı. Sonrasında Mücirüddin, kendisi için saygı ve ikramı gösterildiği için mutlu bir şekilde Şaban ayının 6'sı Salı günü (18 Kasım 1151) Dımaşk'a geri döndü.

Şaban ayının sonunda Banyâs tarafından kalabalık bir Türkmen birliğinin şehrin dış bölgelerine saldırdığı haberleri geldi. Banyâs'ın Frenk valisi adamlarıyla birlikte ona karşı dışarı çıkınca Türkmenler onlara galip geldi. Bir kısmını öldürüp bir kısmını da esir etti, onlardan vali ve az sayıda asker dışında kimse kurtulamadı. Bu haber Dımaşk'ta bulunanlara ulaşınca aralarındaki anlaşma ve barış gereği bu hareketi kınayıp Dımaşk ordusundan asker gönderdiler ve onlar, müfrezelerinden geride kalan Türkmenlere ulaşıp ele geçirdikleri şeyleri geri aldılar, üç askeri de Dımaşk'a getirdiler.

Ramazan ayının başlarında Frenk ordularının çoğunun, ahalisinin beklemediği bir anda Bika bölgesine saldırdığı haberi ulaştı. Pek çok köye akın düzenleyerek çocuk, yaşlı, kadın, erkek kimi buldularsa esir almışlar, zanaatkârları ve sürüleri sürüp götürmüşlerdi. Bu haber Baalbek valisini ulaşınca ordusundan piyadeler gönderdi, Bika bölgesinden insanlar da onlara katılarak hızlıca Frenklerin üzerine yönelip yakaladılar. Bu sırada Allahu Teâlâ yoğun bir kar yağışı göndermiş ve Frenkler ilerleyememişti. Müslümanlar piyadelerin çoğunu öldürüp kar yağışından kurtulan çok az sayıdaki esirleri ve sürüleri kurtardılar. Allah'a şükürler olsun müslümanara bahşettiği zaferle Frenkler çok kötü bir vaziyette dağılmış bir halde geri döndüler.

Bu yılın Şevval ayının 22'sinde Cumartesi günü ki bugün Şubat ayının 3'üne denk gelir, öğlenden az bir zaman önce deprem oldu ve toprak 3 kere şiddetle sarsıldı. Evler ve duvarlar sallandıysa da Allah'ın kudretiyle son buldu.

547 Yılı (1152-1153)

Bu yılın ilk günü Muharrem ayının başı Salı günüdür (8 Nisan 1152). Nureddin'in bölgesinden onun ordusunun başında Antartus kalesine saldırdığı ve fethettiği haberi geldi. Nureddin şehirde bulunan tüm Frenkleri öldürünce geri kalanlar eman talep etti. Onların bu istekleri kabul ettikten sonra muhafızlar yerleştirip şehirden ayrıldı. Bu sırada pek çok kaleyi anveten, eman ile veya yakıp yıkarak fethetti.

Muharrem ayının 10'unda Perşembe günü (17 Nisan 1152) Askalan tarafından askerlerin civar bölgelerde bulunan Frenklere saldırarak üstün geldiği, çok sayıda Frenk askerini öldürdüğü geri kalanların ise kaçtığı haberleri geldi.

Muharrem ayının 22'si Salı günü (29 Nisan 1152) yani Nisan'ın sonlarında Allahu Teâlâ gök gürültüleri ve şimşekler eşliğinde şiddetli bir yağmur gönderdi. Bu yağmurla Barada nehrinin suları taşarak dağlardan ve vadilerden gelen sular sebebi ile rengi toprak rengi gibi oldu. Tarlalar sulanarak su kaynakları ağzına kadar doldu.

547 yılının Safer ayının –Mayıs ayı- ortalarında şiddetli gök gürültüleri gerçekleşti, peşinden gelen yıldırımlar ve yağmurlar dört bir yanda nehirlerin sularını artırdı. Bu yılın Safer ayının 20'si -22 Mayıs- Pazar günü ikindi vaktinde şiddetli yıldırımlar taşıyan ve hiç ara vermeden devam eden bir bulut ortaya çıktı. Sonra sağanak yağışlar gündüz sonuna kadar devam ederek geceleyin Barada nehri dağlardan gelen sularla rengi değişmiş bir vaziyette güneye doğru taştı. Böylece nehirler, kanallar ve pınarlar iyice dolarak kızıllaştı, tarlaları ve ekinleri mahvettikten sonra Allah'ın kudretiyle dindi. Bu olayı görenlerden biri gelerek anlattı ki, doluların büyüklüğünden çok sayıda hayvan telef olmuş Guta'daki bazı evlerin duvarları yıkılmış, nehirlerin suları taşkın halinde tarlalara ulaşmıştı. Yine anlatan kişi söyledi ki, bunun gibisini daha önce hiç görmemişti.

547 yılı Safer ayının sonlarında (Haziran 1152) Mücirüddin ve veziri Müeyyidüddin orduyla beraber Busra kalesine doğru harekete geçerek şehre saldırıp emirlerine muhalefet gösterdiği, Havran köylerinde adaletsizlik yaptığı için vali Serhâk'ı ve ahaliyi kuşattılar. Ayrıca savaş aletleri ve mancınıkları da isteyerek Mücirüddin ile Serhad üzerine gitmesi ve orayı kontrol etmesi konusunda anlaştılar. Serhad valisi Mücahidüddin'den izin istediğinde ona dedi ki: "*Bu kale senin hükmündedir ve ben senin adına buradayım.*" Sonra şehirdeki naibi olan oğlu Seyfeddin Muhammed'e haber göndererek gerekli hazırlıkları yapmasını ve Mücirüddin'i

gerektiği gibi karşılamasını istedi. Bunun üzerine oğlu, bazı adamlarıyla birlikte şehrin anahtarlarını da alarak onu karşılamaya çıktı. Gereken saygıyı göstererek kendi askerlerini kaleden çekince Mücirüddin şehre girdi. Bu olaya çok sevinen Mücirüddin, Mücahidüddin'in bu hareketinden dolayı şaşırıp ona teşekkürlerini bildirerek hediyeler gönderdi. Ardından Busra'daki ordugâhına dönerek şehir eskisi gibi Dımaşk hâkimiyetine girene ve barış sağlanana kadar savaşa devam etti.

Bu yılın Şaban ayının başlarında Sultan Gıyasü'd-Dünya ve'd-Din Mesud b. Sultan Muhammed'in vefat ettiği haberi geldi.[350]

Bu yılın Tişrin-i Sani'nin ilk 10 gününe denk gelen Şevval ayının ilk 10 günü (30 Aralık 1152-9 Ocak 1153), Dımaşk'ta hava ve su değişerek küçük büyük, genç yaşlı tüm ahaliyi humma ve boğmaca sardı. Aktarlarda ve eczanelerde ilaç almak için kargaşa çıktı. Birisinin anlattığına göre bir aktar sattığı ilaçları saymış ve bunların sayısı 380 kadarmış. Hastaların çoğu şifa bularak iyileşmiştir. Bu hastalık insanlarda bir hafta boyu veya biraz daha az bir süre devam ederek eceli gelenler vefat etti, cenaze yıkayıcıların ve kabir eşenlerin işleri yoğunlaşıp ölülerin çokluğundan bu gibi işleri yapacak daha fazla kimseye ihtiyaç duyuldu.

Bu yılın Şevval ayının 24'ünde Cumartesi günü (22 Ocak 1153) Emir Saadüddevle Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. el-Mülhî vefat ederek el-Kehf kabristanına defnedildi. Allah rahmet eylesin. O, edebiyatta çok iyi, kitabeti güzeldi ve şiir yazardı. Babası, Halep yönetimde ve idaresinde söz sahibiydi.

548 Yılı (1153-1154)

Bu yılın ilk günü Pazar günüdür (29 Mart 1153). Güneş koç burcundadır yükseleni ise oğlaktır. Muharrem ayının 26'sında (23 Nisan 1153)Mısır tarafından İbn Salar olarak bilinen Adil'in -onun rütbesi yükselerek vezaret makamına geçmiş, ihsanda bulunma ve müsadere etme yetkisini almıştı- şehre saldıran ve baskı altında tutan kalabalık Frenklere karşı Askalan tarafında takviye amaçlı tahıl götürecek olan bahriye askerlerine gelir sağlamak için bir toplantı gerçekleştirdiği haberi geldi. Zira Askalan ahalisi neredeyse bitmek üzereydi. İbn Salar, âdeti üzere toplantının ardından dinlenmek ve uyku çekmek için ayrıldı. Karısının Emir Abbas olarak tanınan bir oğlu vardı ve İbn Salar işlerinde ona güvenip itimat ederdi ve onu vezirliğe yükseltmiş yanına izin

[350] Sultan Mesud, Recep ayının başında (2 Ekim 1152) vefat etmiştir. bkz. *el-Kâmil*, IX, s. 74.

almadan girme hakkı vermişti. Emir Abbas izin almadan uyumakta olan İbn Salar yanına girerek kılıcını alıp kafasını kesti ve kellesini elbisesine saklayarak dışarı çıktı hiç kimse bir şey duymamıştı. Emir Abbas, Muharrem ayının 12'sinde Pazar günü (9 Nisan 1153) İbn Salar'ın kellesini sarayın kapısına getirerek İmam Zâfir-Billah'ın hizmetlilerinden birine: "*Bu bir münafığın kellesidir."* dedi. Bu sırada ona: "*O münafık değildi*." denildi. Maktul vezirin kendisi için seçtiği ve öldürülmek istenen Türklerden bir grup ise yaklaşık 300 atlı olarak toplanarak kendilerini oklarla müdafaa edip Kahire açıklarına ulaştılar. Bu sırada Bilbis'ten dönmekte olan Emir Abbas onlara rast gelerek güzel vaatlerde bulunup maaşlarını onayladıysa da onlar, güvenmediler. Türkler kötü bir vaziyette dağılarak Muharrem ayının sonlarında Dımaşk'a ulaştılar. Denilir ki, bahsi geçen Abbas, İbn Salar'ın makamını elde etmiş işler ona göre düzenlenmiştir. Yine denilir ki, Abbas işler onun adına düzenlenene kadar, reyhanîye kuvvetlerinden ve askerlerden çok sayıda insan öldürmüş ve işlere hâkim olmuştu.

Halep ve Şam sultanı Nureddin'in bölgesinden onun, ordularını, Türkmenleri ve tüm bölgelerdeki askerleri toplayarak müşrik ve asiler üzerine saldırmaya ayrıca Askalan ahalisine kendilerine saldıran Frenklere karşı yardım etmeye karar verdiği haberleri art arda geldi. Frenkler, çok kalabalık bir şekilde kulelerle Askalana saldırıyorlardı -Allah onların şerlerinden muhafaza etsin-. Durum, Dımaşk hâkimi Mücirüddin'in ordusuyla birlikte cihada destek vermesi için Nureddin'e katılmasını gerektirdi. Muharrem ayının 13'ü Cumartesi günü (10 Nisan 1153) onunla kuzey bölgelerinde bir araya gelerek Türkmenler, komutanlar Nureddin ve Mücirüddin arasında anlaşma yapıldı. Bu arada, Nureddin, Aflas olarak bilinen kaleyi Allah'ın yardımı ve işini kolaylaştırması sayesinde anveten fethetmişti çünkü bu kale çok muhkem ve ulaşılmaz bir kaleydi. Nureddin, kalede bulunan Frenkleri ve Ermenileri öldürmüş ordusu çok sayıda esir elde etmişti.

Ardından, Banyâs şehrine saldırmak üzere yola çıkarak Safer ayının 29'unda Cumartesi günü (26 Mayıs 1153) şehrin önünde ordugâh kurdular, şehrin muhafızları ayrıldığı için fethi kolaylaşmıştı. Bu sırada Askalan ahalisinin yardım ve destek çağrıları Nureddin'e ulaşmıştı. Allahu Teâlâ, Müslümanların arasında ayrılık ve anlaşmazlık çıkmasını buyurdu, onların sayısı yaklaşık 10.000 süvari ve piyadeydi ancak Frenklerin yolarına çıkmadan ve hiçbir asker onlara ilerlemeden geri çekilerek Avac olarak bilinen bölgeye yerleştiler. Sonrasında Banyâs'a dönmeye ve tekrar saldırmaya karar verdiler fakat sebepsiz yere bundan vazgeçerek dağıldılar. Bu senenin

Rebiülevvel ayının 11'i Pazartesi günü (6 Haziran 1153) Mücirüddin ordusuyla birlikte salimen Dımaşk'a geri dönüp şehre girdi. Nureddin de Humus'a dönerek ordusuyla birlikte burada ordugâh kurdu.

Mısır donanmasının Askalan'a ulaştığı haberleri geldi. Bu donanmanın getirdiği para, tahıl ve asker sayesinde insanların cesaretleri artarak kuşatmaya ve saldırmaya devam eden Frenk donanmasından birçok gemiyi ele geçirdiler.

Reis'in kendisine karşı olanları uzaklaştırarak vezirlik makamını elde edişinin açıklaması daha önce geçmişti. Ardından onunla kardeşleri İzzüddevle ve Zeynüddevle arasında anlaşmazlık ve çatışma baş gösterdi. Bu yılın Cemaziyelevvel ayında (Temmuz/Ağustos 1153) Mücirüddin'in yardım etmesi gerekli oldu ve onların arasını düzeltmek için Reis'e haber göndererek kaleye çağırdı. Ancak Reis bundan geri durarak ahdâs kuvvetleri ve halktan bazı kimseler tarafından korunan sarayında kaldı. Gerekli bazı sebeplerden ötürü Zeyneddin, kardeşine karşı Mücirüddin'den yardım istemek zorunda kalarak Reis'in adamlarıyla birlikte Dımaşk'tan Mücahidüddin Bozan'ın vali olduğu Serhad şehrine sürülmesi, onun ve adamlarının tarlalarına ve evine dokunulmaması hususunda aralarında Cemaziyelevvel'in 19'u Salı günü (12 Ağustos 1153) anlaşma sağlandı. Ardından Zeynüddin, onun mevkiine geçerek kendisine bir hilat hediye edildi. Emir ve yasaklarını ilan ederek âdeti olduğu üzere aciz ve yetersiz kişilere görevler dağıttı. Hatta bazı görevlere atama için rüşvet istedi. Bunun üzerine Mücirüddin, Baalbek'e vali Atai el-Hâdim'in gönlünü rahatlatmak üzere gitmeye karar verdi. Onu beraberinde Dımaşk'a getirerek idarede kendi yerine naip olarak atayacak ve işlerin düzelmesi için yardımını alacaktı. Ardından Mücirüddin onunla beraber Dımaşk'a geri döndüğünde Mücahidüddin Bozan, onun kendisine karşı fikirlerinin değiştiğini hissederek kendisine yemin edilerek eman verilmeden şehre geri dönmekten endişe duydu. Sonrasında bu konuda istekleri kabul edilerek işler olması gerektiği gibi kaldı.

Bu esnada Askalan'a saldırmakta olan Frenklerin, surların bazı bölgelerinden hücumu kolaylaşana kadar ara vermeden şehri şiddetle kuşattıkları haberi geldi. Frenkler surların bu kısımlarını yıkarak şehre saldırıya geçtiklerinde iki taraftan da çok sayıda insan öldü ve Askalan ahalisi zorunluluktan dolayı eman talep etti. Frenkler bu isteği kabul ettiği zaman, imkânı olanlar Mısır'a ve diğer bölgelere doğru kara ve deniz yoluyla yola çıktılar. Denilir ki bu uç şehrinde sayısı ve sonsuz miktarda, teçhizat, para, tahıl ve erzak ele geçirilmiştir. Bu haber etrafa yayıldığında duyanları üzerek gönülleri

sıktı ve böyle bir olayın yaşanması endişeleri artırdı. Allah'ı tesbih ederim, kim yazılmış kaderine karşı gelebilir veya ulaştığı vakit kesilmiş hükmüne kim mukavemet gösterebilir?

Halep tarafından edip ve şair, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Münir'in 548 yılı Cemaziyelahir ayında (Temmuz/Ağustos 1153) kendisine muarız olan bir hastalıktan dolayı vefat ettiği haberi geldi. Bu hastalık nedeniyle dili şişmiş ve ölmüştü. O, edip, şair, dilin inceliklerini, aruz veznini bilen birisi olmasına rağmen dilinden korkulurdu, hicivleri çok ağırdı ve bu hususta ustaydı.

Halep şairlerinden edip Ebû Abdullah Muhammed b. Nasr b. Sağir el-Kayserânî 548 yılı Şaban ayının 12'si Pazar günü (2 Kasım 1153) Mücirüddin'in daveti üzerine Dımaşk'a geldi. Onun meclisinde hazır bulunarak "ye" harfi üzerine tasnif ettiği bir kaside okudu. Onu dinleyenler çok güzel bularak beğendiler. Sonrasında eve dönmesine izin verildi ancak şiddetli bir hummaya yakalandı ve ardından ishal hastalığına maruz kalarak Şaban ayının 22'sinde Çarşamba günü (12 Kasım1153) vefat etti. O, büyük bir şair ve edipti, şiirleri çok güzel, manaları ise eşsizdi. Ayrıca onun ilm-i nücumda bilgisi vardı, ahbâr ve tarih konusunda ezberler yapardı. Onunla Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Münir arasında eskiden anlaşmazlık vardı ancak bu anlaşmazlık kısa süre sonra düzeltilmişti.

548 yılı başlarında Bağdat'tan Dımaşk'a imam, filozof Ebü'l-Fütûh İbn Salâh Dımaşk'a geldi. O çok zeki ve temiz kalpli birisiydi. Matematik ile alakalı ilimlerde bilgi sahibiydi: tıb, mühendislik, mantık ve hesap. Ayrıca yıldızlar, mevlit, fıkıh ve ilgi duyduğu tarih, ahbâr, siyer ve edebiyatta da yetenekliydi. Onun gibi tüm ilimlerde bilgi sahibi olan kimse görülmemişti, hiç kimseden az ya da çok bir hediye kabul etmezdi. Ardından takdir edilmiş zamanı gelerek şiddetli bir hastalığa yakalandı bu hastalık beraberinde ishal hastalığını getirerek iyice güçten düştü ve birkaç gün yaşadıktan sonra Şaban ayın 26'sı Pazar günü (26 Kasım 1153) Dımaşk'ta vefat etti. Allah rahmet eylesin.

548 yılı Şaban ayına (Ekim/Kasım 1153) denk gelen Tişrin-i Sanî ayında Hamd üzerine olsun Allhu Teâlâ şiddetli ve sürekli bir yağmur göndererek kurumuş topraklara can verdi. Havran vadilerden sular akarak susuz kuyular doldu. Denilir ki, geçmiş senelerde böyle bir yağmur görülmemiştir. Öyle ki bu yağmurlar Taberiye bölgesine

kadar ulaşarak sele neden olmuş ve birçok evi göle sürüklemiştir. Allah'ı tesbih ederim o kullarına can verip ülkelerini yeşertendir.

Bu yılın Şaban ayının sonunda Perşembe günü (19 Kasım 1153) Hanefî mezhebi reisi olan şeyh imam fakih Burhanüddin Ebü'l-Hasan Ali el-Belhî vefat etti. Allah rahmet eylesin. Şehitlerin kabirleri –Allah onlardan razı olsun- yanındaki Babü's-Sağir mezarlığına defnedildi. O, İmam Ebu Hanife'nin –Allah rahmet eylesin- mezhebine vâkıf, takvası, mütedeyyinliği, namusluluğu, ilmi, tevazusu, insanlara karşı hoş davranması ve yüksek karakteriyle meşhur olmuştu. Hiçbir insan bu konularda ona eş olamaz. Büyük küçük herkes onun için üzülerek hüzün duymuştur.

Reis'in Serhad'a gidişinin zikri daha önce geçmişti. Ardından Mücahidüddin'in gönlünün hoş edilerek kalbine yerleşmiş olan korku ve nefret giderilmiş Şaban ayının sonlarında Dımaşk'taki evine dönmüş ve Ramazan orucunu burada tutmuştu. Sonra, Mücirüddin'den, adamlarından ve onu korkutan kimseler yüzünden aklına bir fikir gelerek Şevval ayının 12'si Salı günü (31 Aralık 1153) bu iş için Serhad'a gitmek üzere gizlice şehirden çıkmaya karar verdi. Onun haberi duyulduğunda yakalanması için bir grup süvari gönderildi ve Serhad'a yaklaştığı sırada ona ulaşıp yakaladılar. Mücahidüddin, Dımaşk kalesine geri getirilerek güzel bir şekilde hapsedildi.

Bu günlerde daha önce misli görülmemiş bir şekilde, bazı bölgelerde sürekli yağmurlar, Bika'nın dağ ve civar bölgelerinde ise kar yağdı. Sonra karlar eriyerek suları vadilere ve kanallara doldu toprağın üzerine taşıp nehirleri taşırdı. Alçak yerlerde bulunan topraklar bozularak Barada nehrine kadar ulaştı ve nehrin rengi o kadar değişti ki görenler şaşkınlık duyuldu. Mülk sahibi Allahu Teâlâ umutlar tükendikten sonra yağmur yağdıran ve her şeye kâdir olandır.

Bu olayın ardından bahsi daha önce geçmiş olan reis, vezir Haydara'nın, Mücirüddin'in onun ve iftiralarıyla meşhur olan kardeşi hakkındaki düşüncelerine rağmen bazı durumları ortaya çıktı. Bunun üzerine durum, beklemediği bir anda onun kaleye getirilmesini gerektirdi. O, kötü hareketleri ve zulmü nedeniyle başına geleceklerden habersizdi. Zilkade ayının başında Pazar günü (18 Ocak 1154), candarlar onu kalenin hamamına götürerek boynu vuruldu ve kellesini bir hendeğin kenarına dikildi. İnsanlar onun kellesini dolaştırarak lanetler edip yaptığı fesatları, insanların yollarını kesen ve mallarını alan hırsızlarla olan ortaklığını, onlara izin verdiğini anlattılar. Onun ölümüyle sevinç ve mutluluk arttı. Sonra tüm ayaktakımı ve onun

avânesi olan müfsitler ve bozguncular kendi yerlerine geri çekildiler. Onun, mahzenlerinden, eşyalarından ve erzak depolarından sayısız çoklukta mal yağma edildi. Haydara'nın öldüğü gün şehrin reislik makamı er-Reis Rızaüddin Ebû Gâlib Abdülmünem b. Muhammed b. Esed b. Ali et-Temimî'ye verildi. O, akrabalarıyla şehri dolaşarak halkı sakinleştirdi, kargaşa dinip içki dükkânları kapanmadı ve hiçbir kimse zarar görmedi. Büyük küçük, asker ve reaya herkes sevinerek zalimlerin evlerini yıkıp ağaçlarını naklettiler. Bu adet, Allah'ın zalimlere, fâsıklara ve müfsitlere verdiği cezadır. "*İşte Rabbin, zalim memleketleri cezalandırdığı zaman böyle cezalandırır. Çünkü O'nun cezası çok acı, çok çetindir*."[351]

548 yılı Zilkade (Ocak/Şubat 1153) ayında Bağdat tarafından, Horasan bölgelerinde kargaşa yaşandığının haberlerinin Bağdat'a gelmiş olduğu haberleri ulaştı. Buna göre Sultan Sencer'in orduları dağılmış ve bozguna uğramış kendisi de başkent Belh şehrinde kuşatılmıştı. Sultan Sencer'in hazinesindeki çok miktarda para, silah, mal ve mücevherat Türkmenleri ve Oğuzları cezbetti. Onlar bölgelerinde ve kalelerinde toplanarak büyük bir sayıya ulaştılar. Sultan Sencer'in askerinin ve ordusunun çokluğu yeterli olmayınca ona üstün gelerek mağlubiyete uğrattılar. Denilir ki o bölgelerde olan Nişabur'da ihtilaf ve fesat yayılarak gönüllerin duymasıyla ürkeceği ölüm, yağma ve esaret gerçekleşti. Belh, bahsi geçen yağmacılar tarafından iğrenç bir şekilde yağmalanarak insanlar rezil bir şekilde esir edildi. Allah'ı tesbih ederim, o kullarını ve ülkelerini istediği gibi yönetendir ve her şeye kâdir olandır.

Bahsi geçen ay, Dımaşk'ta kuzey bölgelerinden her zaman olduğu gibi erzak getirilmediği için fiyat pahalılığı oldu. Zira Halep hâkimi Nureddin onları engellemişti. Bu nedenle fakir ve günahsız ahali zora durumda kalarak bir çuval buğdayın fiyatı 25 dinara yükselmişti hatta daha da artmıştı. Ahaliden çok fazla insan şehri terk ederek yollarda ölmelerine neden olan sıkıntılar, dertler ve fakirlik ortaya çıktı. Dört bir yanda erzak kalmadı. Bu arada Nureddin'in Dımaşk'a saldırmaya karar verdiği, Dımaşk hâkiminin kuvvetinden, askerinin ve desteğinin çokluğundan bu şekilde ele geçirmeyi istediği söylendi. Daha öncekilere ihsan ettiği Saadetin yaklaşmasını ve kullarına hüsnü nazarı ile rahmet etmesini Allahu Teâlâ'dan niyaz ederim.

Zilkade ayının sonlarında (Ocak 1154) reis Rızaüddin kaleye davet edilerek mükemmel bir hilat, güzel bir at, süslü bir kılıç ve kalkan ile şereflendirildi. Onunla

[351] Hud Sûresi 102. Ayet.

beraber havas ve rikabdârlar da ata binerek evine geldiler. Onun adına iktaları ve görevi için bir menşur yazılarak er-Reis el-Ecel Rızaüddin Vecihüddevle Sedidülmülk Fahrülküfat İzzülmealî Şerefü'r-rüesa olarak lakaplandırıldı. Daha önce bahsi geçen Atai el-Hâdim, idarede bağımsız davranmaya başlamış elini zulmetmeye diline müstehcen sözler söylemeye uzatmıştı. Gulamlarının ve haciplerinin hakkında edilen şikâyetleri dinlemiyor ve eksikliklerin giderilmesindeki ihmalkârlıklarını umursamıyordu. Ardından Allah'ın takdiri ve kesinleşmiş hükmü yerine geldi, Mücirüddin Abak onun yakalanmasını ve zincire vurulmasını emrederek sarayında bulunan malların alınmasını, Baalbek kalesini de içindeki para ve erzakla birlikte teslim etmesini istedi. Onun alıkonmasıyla insanlar sevinerek akrabalarının ve adamlarının evlerini yağmaladılar. Allahu Teâlâ da devam eden yağmurlar göndererek toprakları sulayıp tazeledi ve yeşertti.

Bu yılın Zilhicce ayının 25'i Pazartesi günü (13 Mart 1154) geldiğinde gerekli sebeplerden ötürü Mücirüddin, Atai el-Hâdim'in boynunun vurulmasını emretti.

Zilhicce ayının 27'si Çarşamba günü (15 Mart 1154) Tacülmülk'ün –Allah rahmet eylesin- müstevfisi Nefisülmülk'ün oğlu Ebü'l-Fazl'ı çağırarak babası gibi ona da divanında müstevfilik görevini verip, Cebihüddin Nefisülmülk olarak lakaplandırdı. Divan-ı işraf reisliğine ise Saadüddevle Ebü'l-Hasan Ali b. Tahir el-Vezir Mezdekanî'yi atadı.

549 Yılı (1154-1155)

Bu yılın ilk günü Muharrem ayının başı Çarşamba günüdür 18 Mart 1154) ve yükseleni ikizler burcudur. Bu yılın Muharrem ayının ortasında Emir İsfehsalar Esedüddin Şirkuh, Halep hâkimi Nureddin'in elçisi olarak Dımaşk'ın dışına gelerek yaklaşık 1.000 askerle birlikte Merc'deki el-Kasab tarafında çadır kurdu. Ancak bu durum hoş görülmeyip tedirginliğe neden olarak onu karşılamak ve konuşmak için kimse şehirden çıkmadı. Elçiler gidip geldiyse de durum istenildiği gibi sonuçlanmadı.

Tahıl getiren olmadığı için fiyatlar yükseldi ve Safer ayının 3'ü Pazar günü (19 Nisan 1154) Nureddin de ordusunun başında Şirkuh'un yanına gelerek Duma'daki Uyunü'l-Fâsirya'da ordugâh kurdu. Ertesi gün sabah oradan ayrılarak Beytü'l-Abâr olarak bilinen köye yerleşip doğu tarafından Dımaşk'a saldırdı. Şehrin, ordusu, ahdâs kuvvetleri ve pek çok insan Nureddin'e karşı çıkarak aralarında çatışmalar

gerçekleştikten sonra her iki taraf da bölgesine döndü. Ancak Nureddin her gün saldırmaya devam etti. Safer ayının 10'u Pazar günü (26 Nisan 1154) olduğunda kesinleşmiş emir ve yazılmış kader Melik Nureddin'in ve Dımaşk ahalisinin mutluluğuyla gerçekleşti. Ordu toplanarak sebat içinde savaşmaya hazırlandı. Her zamanki gibi Dımaşk ordusu da onlara karşı çıkarak iki taraf arasında çarpışmalar yaşandı. Dımaşk'ın doğu tarafındaki birçok noktadan saldırılar gerçekleşince şehir ordusu güney surlarındaki Keysan kapısına ve tabakhaneye kadar çekildiler. Surların üzerinde komutanların kötü yönetiminden dolayı önemsiz sayıda muhafız Türkten başka ne bir asker ne de halktan kimse vardı. Bu Türklere de komuta eden kimse bulunmaktaydı. Askerlerden biri Yahudi bir kadının bulunduğu kuleye aceleyle giderek kadının saldığı iple kuleye tırmanıp sura ulaştı. Bu durumu kimse fark etmemişti, onun ardından peş peşe sura tırmanarak bayrağı kuleye diktiler ve "Ey muzaffer Nureddin." diye bağırdılar. Askerler ve halk Nureddin'e adaletinden ve doğruluğundan ötürü muhabbet beslediği için onlara karşı gelmekten geri durunca bir oduncu hızla Babü'ş-Şarkî'ye gidip kapının kilidini kırdı. Bunun üzerine ordular istediği gibi şehre girip yollara doluştular hiçbir kimse de onların önünde durmadı. Ardından Bab Tuma kapısı da açılınca insanlar ve Melik Nureddin yakın adamlarıyla şehre girdi. Açlık, pahalılık ve kâfir Frenklerin korkusu onları sardığı için Asker, halk insanların hepsi bu duruma sevindi.

Mücirüddin, mağlubiyeti duyunca adamlarıyla beraber kaleye sığınmıştı. Ona, haber gönderilerek canına ve malına eman verilince Nureddin yanına gelerek içi rahatlatıldı. Ardından Nureddin, bahsedilen Pazar günü kaleye girerek şehirde tüm reayaya eman verildiğinin ve hiç kimsenin malının yağmalanmamasının ilan edilmesini emretti. Ayak takımından ve evbaşlardan bir grup Ali çarşısına ve diğer bazı yerlere giderek karışıklık çıkartıp yağmaya giriştiler. Melik Nureddin ise adamlarını göndererek ahalinin gönlünü rahatlatıp teskin etti. Mücirüddin ise kaledeki sarayında bulunan hazinelerini, mallarını ve eşyalarını dedesinin sarayına göndererek birkaç gün burada kaldı. Ardından Humus'taki pek çok köyün ona ikta edildiğine dair menşur yazıldıktan sonra adamları ve yanında olmak isteyen akrabalarıyla birlikte Humus'a gitmesi emredildi. Mücirüddin de yazılmış kaderi sonucu Humus'a doğru yola çıktı. Ardından reayanın, fakihlerin ve tacirlerin önde gelenleri davet edilerek onların gönlünü alacak ve mutlu edecek bir şekilde konuşulup, durumlarının düzeltileceği söylendi. Böylece Nureddin için edilen dualar artıp övgüler dizilerek Allah'a ona verdiği şeylerden dolayı

şükredildi. Sonra, karpuz, sebze çarşısı ve sulama kanallarından alınan vergiler kaldırılarak bu hususta menşur yazılıp Cuma namazından sonra minberlerde okundu. İnsanlar durumların düzelmesiyle sevinerek çiftiler, kadınlar, köylüler ve zanaatkârlar onun ömrünü uzatması ve sancaklarına zafer bahşetmesi için Allah'a dualar ettiler. Subhan Allah, O, fazilet ve ihsanla karşılık verendir.

Mücahidüddin Bozan ise şehrin fethedildiği gün serbest bırakılmış ve evine gönderilmişti. Müeyyidüddin ve onun Serhad'da naibi olan oğlu da herhangi bir işe karışmamasına ve evlerinde kalmalarına karar verilince Dımaşk'a geri döndüler. Ancak, onda fesat çıkararak buna davet eden ve doğruluktan saptığını gösteren bazı haller göründü. Onun dizlerinden biri uzun zaman önce yarılmış ve kırılmıştı sonrasında ona acı veren ve gittikçe ağırlaşan bir hastalık muarız oldu ve 549 yılı Rebiülevvel ayının 4'ü Salı günü (19 Mayıs 1154) Çarşamba'ya bağlandığı gece vefat ederek evine defnedildi. İnsanlar onun ölümüyle ve onun kötü hareketlerinden kurtulduklarına sevindiler. Eğer onun rezilliklerini ve deliliklerini yazsaydım açıklaması çok uzun sürerdi ve anlatmaktan aciz kalırdım.

Bu yılın Muharrem ayının sonlarında (Nisan 1154) Mardin tarafından şehrin hâkimi Emir Hüsameddin b. İlgazi b. Artuk'un Muharrem ayının başında vefat ettiği haberi geldi. O, Türkmenlerin nazarında çok itibarlı ve şerefli, gayet zeki ilim ve edep ehlini seven faziletiyle öne çıkmış birisiydi.

Bu yılın Rebiülevvel ayında, Mısır tarafından İmam Zâfir-Billâh Emirü'l-Müminin'in haberi geldi. O, kardeşleri Yusuf, Cibril amcasının oğlu Sâlih b. Hasan'a güvenirdi ve geceleri kendisiyle muhabbet ederlerdi ancak onlar bir tuzak kurarak Zâfir-Billah'ı yakalamış ve öldürmüşlerdir. 549 yılı Safer ayının sonunda Perşembe günü (15 Mayıs 1154) onun öldürüldüğünü saklanarak, selam vermek üzere gelen vezir el-Adil el-Abbas'a, oğlu Nâsidüddin'e, ümeraya ve komutanlara Emirü'l-Mümimin'in vücudunun kırgın olduğu söylenmişti, onlar yanına girmek istedikleri bu istekleri kabul edilmedi. Böylece durum anlaşıldı ve onun katillerinin derhal öldürülmesi gereği doğdu. Henüz 3 yaşında olan oğlu ez-Zâfir İsa babasının makamına geçirilerek el-Faiz Binasrillah adıyla lakaplandırıldı. Adet olduğu üzere, ordudan, komutanlardan ve ayândan biat alınarak Adil Abbas vezir olarak kaldı. Ardından da durumlar istenildiği üzere yoluna girdi.

Bu olaydan sonra komutanların önde gelenlerinden ve cesurlarından Emir Farisü'l-Müslimin Talai b. Ruzeyk'in kendisine bu durumun bilgisi ulaşınca –bu sırada o Mısır'da değildi- endişe duyarak sinirlenmiş olduğu haberi geldi. Ardından o, ordu toplayarak Mısır'a geri dönmeye karar verdi. Vezir Adil Abbas bunu haberi öğrenince ordusuna karşı koyamayacağı için yenilmekten ve ölmekten korku duyarak Mısır'da kalmaya cesaret edemedi. Hemen adamları, akrabaları ve ailesiyle beraber kaçmak için hazırlıklara başlayarak malını mülkünü ve hayvanlarını topladı. Durmadan yol alıp da Askalan ve Gazze bölgelerine yaklaştığında Frenk süvarilerinden bir grup onları karşılayarak beraberindekilerin çoğunu kandırdılar. Üzerlerine hücum ettiklerinde adamlarının ve yardımcılarının çoğunu öldürdüler. O ve küçük oğlu kaçtıysa da İbn Salar'ı öldüren büyük oğlu, çocuğu, karısı, malları ve hayvanları ile birlikte esir alınarak Frenklerin eline düştü kaçanlar ise ya açlık ya da susuzlukla karşılaştılar, çok sayıda insan ve hayvan öldü. Onlardan muvaffak olanlar açlık, çıplaklık ve yokluk içinde Rebiülahir ayında (Haziran/Temmuz 1154) Dımaşk'a geldiklerinde Frenkler yüzünden gerçekleşen bu bela nedeniyle Müslümanların canı sıkıldı. Allah'ı tesbih ederim, o kimi isterse o kurtulur.

Rebiülevvel ayında (Mayıs/Haziran 1154) Nureddin'in Halep'deki naibi Emir İsfehsalar Mecdüddin Ebu Bekir Muhammed hacdan geldikten hemen sonra Dımaşk'a ulaştı. Birkaç gün kaldıktan sonra Halep'teki görevine dönmek ve işlerini halletmek üzere geri döndü.

549 yılı Rebiülahir ayında (Haziran/Temmuz 1154) Dımaşk'ta değişik bir hastalık ortaya çıktı ve uzun süre devam etti. Bu hastalık genç, yaşlı ve çocuk birçok kimsenin ölümüne neden oldu.

Cemaziyelevvel ayında (Temmuz/Ağustos 1154) Mısır tarafından çok sayıda Frenk gemisinin Sicilya'dan çıkarak Tinnis'e[352] ulaştığı haberi geldi. Onlar, Ahalinin beklemediği bir anda şehre saldırarak kimisini öldürüp kimisini esir ettiler, yağma ve talanda bulundular. Frenkler 3 gün sonra şehri harap halde terk ettiler ve deniz yoluyla kaçmış ve saklanmış olan ahali geri döndü. Bu kötü haber duyulduğunda insanların gönüllerini sıkıldı.

Ramazan ayında Halep tarafından kadı Fahreddin Ebû Mansur Muhammed b. Abdussamed Et-Tarsusî'nin vefat ettiği haberi geldi. O, dirayet sahibi ve akıllı birisiydi

[352] Mısır deninde bulunan bir adadır ve Karmata ile Dimyat arasında karaya yakın bir yerdedir. *Mucem,* II, s. 51-54.

ve evine gelen tüm yabancılara yemek ikram ederdi. Nureddin zamanında onun hükümleri ve fiilleri Halep bölgelerine yayılmış ve güzel izler bırakmıştı ancak sonrasında güzel bir yolla görevinden alınmıştı.

549 yılı Ramazan ayının 8'i Salı günü (16 Kasım 1154) el-Hekim Ebu Muhammed b. Hüseyin et-Tayyib el-Murî vefat etti. Allah rahmet eylesin. O, iyi davranışları olan, tecrübeli, bilgi sahibi birisiydi. İnsanlar onun gibi birinin ölümünden dolayı üzüntü duydular.

550 Yılı (1155-1156)

Bu yılın ilk günü Muharrem ayının başı Salı günüdür (7 Mart 1155). Akrep 20 derece 30 dakika 48 saniye de yükselmekteydi. Rebiülevvelin 24'ünde (28 Mayıs 1155) Dımaşk hâkimi Melik Adil Nureddin ile Frenkler arasında gerekli sebeplerden ötürü 1 yıllık bir barış anlaşması yapıldı. Anlaşma bir yıl süreyle geçerli kalacaktı. Bundan birkaç gün sonra Nureddin Baalbek valisi Dehhak'ın tutuklanmasını emrederek ondan şehri teslim etmesini istedi. Dehhak bu isteği kabul edince Rebiülevvel ayının 7'si Perşembe günü (11 Mayıs 1155) ordu şehri teslim almak için yola çıktı. Şehri teslim alan kişi burada görevlendirilerek korunması hususunda ona güvenildi. Melik Adil Nureddin'in çağrısı üzerine Emir Esedüddin Şirkuh Recep ayının 21'i Pazartesi günü (20 Eylül 1155) Halep'e doğru yola çıktı.

Bu yılın Şaban ayında (Eylül/Ekim 1155) Mısır tarafından vezirlik makamına gelen Farisü'l-İslam İbn Ruzeyk'in işleri yoluna koyduğunda Frenklerle anlaşmaya niyet ettiği haberleri geldi. Hazineden ve komutanların iktalarından vereceği paralar sayesinde onların şerlerini uzaklaştıracaktı. Bu konuyu onlarla görüştüğünde komutanlar reddederek ona kin güdüp makamından alaşağı etmek istediler. Onun yerine rıza gösterdikleri Emir…..[353] olarak bilinen, zekasıyla, cesaretiyle ve iyi idaresiyle meşhur komutanı vezir yapacaklardı. Mısır donanmasının başına ise deniz işlerini iyi bilen kuvvetli bir komutanı geçirdiler. Ardından bahriye askerlerinden Frenk dilini konuşan bir grup seçerek onları Frenk gibi giydirip birkaç gemiyle birlikte gönderdi. Komutan, gemiyle birlikte Rum gemileri tarafından tutulan yolları ve bölgeleri keşfetmek ve durumlarını öğrenmek üzere denize açıldığında ona büyük bir Rum gemisinin çok miktarda asker ve para ile dolu olduğu haberi verildi ve bunun üzerine o,

[353] Metnin bu kısmında boşluk vardır.

Sur limanına geldi. Hemen gemiye saldırarak ele geçirip içindeki askerleri öldürdü. Gemide üç gün kaldıktan sonra gemiyi ateşe vererek denize açıldı ve Frenk hacılarının bulunduğu bir gemiyi ele geçirdi. Onların bir kısmını öldürüp bir kısmını esir etti ve mallarını yağmalayarak ganimetler ve esirlerle Mısır'a geri döndü.

Bahsi geçen ay Halep tarafından Melik Mesud'un ölümünden sonra onun çocukları, Kutalmış ve Kılıç Arslan evlatları arasında anlaşmazlık çıktığı haberleri geldi. Dımaşk ve Halep hâkimi Nureddin barıştırmak için onların arasına girerek düşman, Frenk ve Rumların İslam kalelerine karşı isteklerini artıracak bir ihtilaf hususunda onları uyardı. Güzel bir aracılık yaparak hediyeler gönderdi ve onların arasındaki durumlar düzeldi.

Bu zamanlarda Irak tarafından İmam el-Müktefî-Liemrillah Emirü'l-Müminin'in gücünün arttığına, kendisine muhalif olanları ve hükmünden çıkanları bertaraf ettiğine, ona muhalefet edecek ne bir münafık ne de bir düşman kimsenin kalmadığına dair gelen haberler birbirini doğruladı. Zira o, kendi idaresine karşı gelenler için ordu toplamıştı.

550 yılı Zilhicce ayının 10'u Cuma günü (4 Şubat 1156) Melik Adil Nureddin Halep'ten Dımaşk'a geri döndü. Onun gelişinden önce Emir Kara Arslan b. Davud b. Sökmen b. Artuk'un Halep'in dış bölgelerindeyken Nureddin'in yanına gelmiş olduğu haberi ulaşmıştı. Nureddin, ona çok fazla saygı göstererek gelişiyle mutluluk duydu ve onun mertebesini yükseltecek bir şekilde yakınlık gösterdi. Nureddin'in verdiği hediyelerden ve gördüğü ihsanlardan sonra mutlu bir şekilde bölgesine geri döndü.

550 yılı Ramazan ayında (Ekim/Kasım 1155), Melik Adil Nureddin'in ordusunun başında Melik Kılıç Arslan b. Melik Melik Mesud b. Süleyman b. Kutalmış'ın Konya ve civarındaki topraklarına saldırdığı haberleri geldi. Melik Kılıç Arslan ve kardeşleri Zünnun ile Dolat'ın Dânişmend'in çocuklarını muhâsara ettiği sırada Nureddin, birçok kale ve hisarı emanla ya da anveten ele geçirdi. Melik Mesud'un çocukları, Dânişmend'in evlatlarına karşı Aksara[y] olarak bilinen yerde 550 yılı Şaban ayında (Eylül/Ekim 1155) gerçekleşen savaşta zaferle rızıklandırıldı ve ordusu galip gelip geldi. Kılıç Arslan geri dönüp de Adil Nureddin'in topraklarında yaptıklarını öğrendiği zaman kızarak aralarındaki barış ve dostluğa rağmen bu hareketlerini çirkin buldu. Sonra onu kınayan, azarlayan tehdit edici bir mektup gönderdi ancak Nureddin güzel bir şekilde bu mektubu cevaplayarak özür diledi. Böylece aralarındaki anlaşma devam etti.

551 Yılı (1156-1157)

Bu yılın ilk günü Muharrem ayının başı Cuma günüdür (S5 Şubat 1156). Kova burcu 15 derece, 16 dakika ile yükselmekteydi. Safer ayının 6'sı Cuma günü (31 Mart 1156) hacılar ulaştıktan sonra Melik Adil Nureddin Halep civarında Frenklerin kargaşa çıkardığı haberi kendisine ulaşınca Safer ayının 24'ü Salı günü (18 Nisan 1156) ordusunun bir kısmıyla Halep'e yöneldi. Yol üzerinde, Halep'teki ordusunun müfsit Frenklere karşı Hârim'de zafer kazandıkları, bir kısmını öldürdükleri diğer bir kısmını da esir ettikleri haberini getiren müjdeciyle karşılaştı. Nureddin, müjdeciyle birlikte bahsi geçen Frenklerin kellelerini alarak Dımaşk'a döndü ve bu kelleler şehirde dolaştırıldı.

Bu yılın Rebiülevvel ayının 3'ü Salı günü (26 Nisan 1156) İbnü'l-Havranî olarak bilinen şeyh, fakih, zâhid Ebü'l-Beyan Nebâ b. Muhammed vefat etti. Allah rahmet eylesin. O, güzel davranışları olan birisiydi, ölümüne kadar saygınlığı devam etti. Dindar ve namusluydu, ilmi ve edebiyatı severdi, Arapça'da çok bilgiliydi. Tabutundan çıkartılıp da şehit sahabelerin mezarlarının yanında bulunan Babü's-Sağir'deki kabrine defnedilirken çok sayıda insan üzülmüş ve acı duymuştu.

Halep tarafından şerif, seyyid Bahaüddin Ebü'l-Hasan el-Hâdî b. el-Mehdî b. Muhammed b. el-Hüseynî el-Mevsuvî'nin 551 yılı Recep ayının 17'sinde (5 Eylül 1156) vefat ettiği haberi geldi. Allah rahmet eylesin. O, güzel görünüşlü, Arapçayı fasih bir şekilde konuşan, düzgün ahlaklı övgüye layık hareketleri olan, cömert, âlicenap, Melik Adil Nureddin Rüknü'l-İslam ve'l-Müslimin Sultanü'ş-Şam'ın –Allah sıfatlarını yükseltsin- nezdinde itibarlı birisiydi. Nureddin, onun kaybıyla üzülerek elem duydu.

[Recep] ayının 25'inde (13 Eylül 1156) sufî şeyhi Ebû Talib Dımaşk'ta vefat etti. Allah rahmet eylesin. O, hayırlı, namuslu ve temiz birisiydi.

Bu Mübarek Senede Gerçekleşen Depremlerin ve Artçı Sarsıntıların Açıklaması

Eylül ayının 27'sine denk gelen 551 yılı Şaban ayının 9'unda Perşembe gecesi saat 2'de büyük bir deprem gerçekleşerek toprak 3 ya da 4 kere sallandı. Sonra sarsıntılar her şeye kâdir olan Allah'ın iradesiyle dindi. Yine Şaban ayının 22'si Çarşamba gecesi (10 Ekim 1156) şiddetli bir deprem oldu bu gecenin öncesinde ve sonrasında da depremler olmuştu. Ardından bu sarsıntılardan daha hafif artçı zelzeleler yaşandı sayıldığına göre bunların sayısı altıydı. Bahsi geçen Şaban ayının 25'i Cumartesi günü (13 Ekim 1156)

öğlenden önce ve sonra insanları korkutan başka depremler olduysa da Allahu Teâlâ'nın kudretiyle dindi.

Hama ve Halep taraflarından birçok bölgenin yıkılmış olduğu haberleri art arda geldi. Afamiye'nin burçlarından biri de bu deprem nedeniyle çökmüştü. Anlatıldığına göre yaklaşık 40 defa sarsıntı olduğu sayılmıştır ama en iyisini Allah bilir. Böyle zelzeleler daha önce görülmemişti. Şaban ayının 29'unda (17 Ekim 1156) daha önce anlatılan depremleri takiben bir deprem daha oldu. Ramazan ayının başında Salı gecesi gerçekleşen depremse kalplere korku saldı ve üç kere tekrar etti. Akabinde Salı günü ilki çok şiddeti diğerleri hafif olmak üzere 3 deprem daha oldu. Ardından gece yarısı başka bir deprem daha olarak ve insanları uykusundan kaldırıp korkuttu. Subhan Allah O, her şeye kâdirdir. Ramazan ayının ortasında Cuma gecesi (2 Kasım 1156) önceki depremlerin hepsinden daha büyük bir zelzele oldu onun ardından daha hafif bir deprem oldu. Büyük ve küçük depremler Şevval ayı boyunca devam ederek sonra Allah'ın kudretiyle Dımaşk ve çevresinde son buldu. Fakat Halep'te devam ederek Şeyzer hariç pek çok bölgede evler içinde oturanların üzerine çöküp insanların ölümüne neden olduğu haberi geldi. Kefertab ahalisi ise korkarak şehri terk etti, Hama'dakiler de aynı şekilde kaçtılar. Bu muazzam kudretin Şam'ın diğer bölgelerinde nelere sebep olduğu öğrenilemedi.

551 yılı Ramazan ayının 21'i Çarşamba günü (7 Kasım 1156) Allah şanını artırsın el-Mevla Melik Nureddin Halep ve Şam bölgelerinin durumlarını kontrol ettikten ve Konya sultanı Mesud'un çocuklarıyla anlaşma yaptıktan sonra salimen Dımaşk'a geldi. Bu anlaşma ile aralarındaki sorunlar giderildi.

Şevval ayında Nureddin ile Frenk kralı arasında başlangıcı Şaban ayı olmak üzere bir yıl sürecek bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre, Dımaşk'ın onlara ödeyeceği haraç 8.000 Sur dinarı olacaktı. Güçlü yeminlerle tekit alındıktan sonra bu hususlara binaen anlaşma metni yazıldı. Ebû Salim b. Himam el-Halebî olarak tanınan kişi Melik Adil Nureddin'in Dımaşk'taki naibi olan Esedüddin tarafından Dımaşk divanını denetlemek üzere atanmıştı ancak onun ihaneti, zayıf aklıyla birlikte ihmalkârlığı ortaya çıktı. Bu durumu bir grup mutasarrıf durumları incelerken fark edince onun tutuklanması ve hakkında karar verilene kadar hapsedilmesi gerekli görüldü. 551 yılı Şevval ayının 16'sı Pazar günü (2 Aralık 1156) geldiğinde Melik Adil Nureddin'in kendisine verilen görevlerdeki ihanetinin ispat edilmesini istedi. Ardından o, saçlarını kazınıp bir eşeğe ter bindirildi arkasında ise papağan taşıyan bir adam vardı,

onun yüzü siyaha boyandıktan sonra Dımaşk çarşılarında "*işte hain ve nankör bir kişi*" diye bağırılarak dolaştırıldı. Birkaç gün hapiste kaldıktan sonra, devletin komutanlarından birisi ona şefaatçi olunca Halep'e gönderildi. O, kötü bir vaziyette insanlar kendisine lanet okurken ve bütün kötülüklerini yüzüne vururken Halep'e doğru yola çıktı.

Bu yılın Şaban ayında (Eylül/Ekim 1156) Mısır'dan tahılın azlığından dolayı hububat fiyatlarının yükseldiği, fakirlerin ve zayıf kimselerin şiddetli bir zorluğa düştüğü haberi geldi. Bunun üzerine Mısır'ın işlerinden sorumlu kişi, köylülere ve tekelcilere ellerindeki fazla olan tahılı muhtaçlara ve fakirlere satmalarını emrederek bu emrini hutbeyle tekit etti. Nil'in sulamasına rağmen bu durum daha da kötüleşti.

Şaban ayında Irak tarafından Sultan Sencer b. Sultan Adil'in uzun süren meşakkatli esaretinden, ona nezaret eden kişilere onun serbest bırakılmasına yönelik yapılan teklifin kabul edilmesiyle kurtulduğu ve saltanat merkezine geri döndüğü haberi geldi. Sultan Sencer kurtulmasına yardım eden kişilere verdiği sözü tuttu. Ardından onu gücü ve cesareti artarak ülkeyi düzene soktu.

Ramazan ayında (Ekim/Kasım 1156) Musul tarafından Sultan Süleyman Şah b. Sultan Muhammed'in ordusuyla birlikte Musul'un civar bölgelerine geçmeye niyet ettiği haberi geldi. Bu sebeple vali Zeynüddin Ali Küçük ona haber göndererek şöyle dedi: "Sen buralara gelirsen etrafımız zarar görür ve ahali zor durumda kalır. Ancak o bu sözü kabul etmeyince Ali Küçük ordusuyla ve kendisine katılanlarla beraber Musul'dan yola çıktı. Allah ona zafer bahşederek Süleyman Şah'ın ordusu kötü bir vaziyette geri çekildi. Ali Küçük ise aldığı ganimetlerle birlikte mutlu bir şekilde Musul'a geri döndü.[354]

Bu yılın Zilhicce ayının son 10 gününde (3-13 Ocak 1157) kâfir Frenkler devam eden barışı ve dostluğu, kalabalık bir Frenk grubunun denizden gelmesi ve onlarla cesaretlerinin artması neticesinde bozdular. Ardından, Banyâs'ın komşu bölgelerinden olan eş-Şuara'ya gittiler. Bu sırada orada, ordunun, çiftçilerin ve köylülerin atları toplanmış, celeplerin sürüleri sayısız çoklukta otlamak üzere buraya gelmişti. Onlar devam eden barış sebebiyle rahat olduklarından muhafız olarak görevlendirilen Türkler ihmalkârlık gösterince Frenkler fırsat yakalayıp önlerine çıkan bütün hayvanları aldıkları Türkmen esirlerle beraber sürüp götürdüler. Böylece ahaliyi fakirleştiren

[354] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü'l-Esir, *Tarihü'l-Bahir fi'd- Devleti'l-Atabekiyye,* thk. Abdulkadir Ahmed Tuleymat, Bağdat, 1963, s. 108-109.

Frenkler, muzaffer ve ganimet almış bir şekilde geri döndüler. Onların yaptıklarının karşılığı ve zafer Allahu Teâlâ'nın elindedir, şüphesiz bu O'nun için zor değildir.

552 Yılı (1157-1158)

Bu yılın ilk günü Muharrem ayının başı Çarşamba günüdür (13 Şubat 1157). Kova burcu, 22 derece ve 18 dakika ile yükselmekteydi. 551 yılının sonlarında gerçekleşen depremlerin bahsi daha önce geçmişti, bunları tekrar anlatmaya gerek yoktur. 552 yılı Safer ayının 19'u Çarşamba günü (2 Nisan 1157) geldiğinde sabah vakti büyük bir deprem oldu ve insanları korkuttu sonra Allah'ın kullarına lütfu ile sona erdi. Ardından Perşembe gecesi başka bir deprem oldu. Birkaç saat daha geçtikten sonra ise Cuma namazından sonra tekrar deprem oldu. Kuzey tarafından ise peş peşe ilk ve son zelzelelerin Şeyzer'de, Hama'da, Kefertab'da, Efamiye'de ve Halep'in civar bölgelerinde büyük zararlara sebep olduğu haberleri geldi. Yüce Allahu Teâlâ kullarına rahmet etsin.

Safer ayının son 10 günü (2-12 Nisan 1157) içinde Allah zaferlerini daim etsin Sultan Gıyasü'd-Dünya ve'd-Din Ebü'l-Haris Sencer b. Sultan el-Adil Ebü'l-Feth b. Sultan Alp Arslan'ın, Allah ömrünü uzatsın Melik Adil Nureddin'e mektubu ulaştı. Bu mektupta ona isteklerini, teşekkürlerini, Allahu Teâlâ'nın düştüğü beladan kurtulması için ona bahşettiklerini, düzenlenen hile ile kâfir Türk Hakanlarının elindeki esaretinin son bulduğunu, sultanlığa geri döndüğünü ve tüm ordularını tekrar topladığını bildiriyordu. Sultan Sencer, itaatinden çıkanları geri itaatine almış ve tüm Müslümanlara sapık ve lanetli Frenklere karşı zafer kazanmaları için ihsanlarda bulunmuştu.

Bununla birlikte, civar bölgelerin, vilayetlerin ve kalelerin valileri Allah'ın lanetlenmiş düşmanlarından korktukları için onlara karşı yardım talep eden elçilerini Nureddin'e gönderdiler. Böylece düşmanlara, müfsitlere, müşriklere ve barış anlaşmasında yemini olup da tutmayanlara karşı saldıracaklardı. O zaman el-Mevla Nureddin bu duruma sevinerek şehrin süslenmesini emretti. Şehir daha önceki zamanlarda ve eski valilerin döneminde hiç olmadığı kadar güzel süslendi, ayrıca kale ve saraylar ordu silahları, kalkanlar, tolgalar, kılıçlar, mızraklar, Frenk başlıkları, bayraklar, mancınıklar, davullar ve envai çeşit aletlerle süslenerek çok güzel bir görünüm aldı. Askerler, halk ve şehre gelen yabancılar 7 gün boyunca bu durumu

görmek ve izlemek için üşüşerek zevk aldılar. Allahu Teâlâ bunları faydalı ve devamlı etsin, ihsanları ve nimetleriyle kâfir Frenklere karşı emellerimizi gerçekleştirsin.

Rebiülevvel ayının 13'ü Salı günü (25 Nisan 1157) Allah ömrünü uzatsın el-Mevla Nureddin durumları kontrol etmek ve muhafızlarını atamak üzere Baalbek'e doğru yola çıktı. Ardından Hama ve Humus'tan lanetlenmiş Frenklerin bu bölgelere saldırdığına ve bozgunculuk yapıp, fesat çıkardığına dair haberler kendisine ulaştı. Allahu Teâlâ onlara karşı muzaffer kılsın ve onların ölümlerini hızlandırsın.

Rebiülevvel ayının 12'si Pazartesi günü (24 Nisan 1157) Allah onu salim kılsın, Zeynü'l-Haccac, el-Mevla Nureddin'in elçisi olarak beraberinde Mısır hâkimine yazılmış mektuplar ve oradan gelen elçi olduğu halde Mısır'a doğru yola çıktı.

Rebiülevvel ayının 15'i Pazar günü (27 Nisan 1157) R'esü'l-Mai'deki muzaffer ordunun bir müjdecisi geldi. Buna göre, Nasrüddin Emir Miran, kendisine melun Frenklerin, ele geçirmek, silah ve adamla takviye etmek üzere Banyas tarafına doğru cesur askerlerden oluşan kalabalık bir Frenk müfrezesini gönderdiği haberi geldiğinde muzaffer ordusuyla hızlıca onların üzerine doğru yola çıktı. Anlatıldığına göre Frenklerin sayısı piyadeler hariç, Hospitaller, Sen-Jean ve Templar şövalyeleri olmak üzere 700 atlıydı. Nureddin, onlar Banyas'a ulaşmadan önce yetişti, bu sırada şehirdeki muhafızlar da Frenklere karşı dışarı çıkmışlardı ve savaş gerçekleşerek mağlup edildiler. Cesur Türkler birçok bölgede onlara pusu kurmuşlardı, aralarında savaş çıktığında Müslümanlar ilk olarak geriye çekildiler ve sonrasında pusudakiler onlara hücum etti böylece Allah zaferini Müslümanların üzerine indirdi. Keskin kılıçlar onların, boyunlarına ve kellerine indi. Sivri mızraklar ve yatağanlar cesetlerine hâkim oldu. Bu şekilde onlardan henüz eceli gelmemiş az bir topluluk ve kalplerini korku sarıp da kaçanlar dışında kimse kurtulamadı. Frenkler, ya öldüler ya yaralandılar ya da esir edildiler. Malları, silahları, atları, hayvanları, aileleri ve ölülerin kelleleri Müslümanların ellerine geçti. Kılıçlar, Frenklerin tamamını ve onlara katılan Cebel Amile Müslümanlarını yok etti. Bunlar Rebiülevvel ayının 13'ü Cuma günü (25 Nisan 1157) gerçekleşmişti. Çok sayıda esir, ölülerin kelleleri ve silah Pazartesi günü Dımaşk'a getirildiğinde insanlar onları izlemek için toplandılar. Bu gün çok güzel bir gün olarak zikredilerek müminlerin kalpleri sevinç duydu. İşte bu yüce Allah'ın müşriklerin yaptıklarına, Allah şanını artırsın Nureddin ile aralarındaki barış anlaşmasında ettikleri yemini tutmamalarına, bu anlaşmaya güvenen reayanın, celeplerin ve çiftçilerin eş-Şuara'daki otlayan atlarına ve koyunlarına saldırmalarına

karşılık cezasıdır. Bu arada el-Mevla Nureddin, müşriklerine esirlerinden bir grubu Baalbek'e göndermiş ve boyunlarının vurulmasını emretmişti. "*Bu onların dünyadaki rezilliğidir, ahrette ise onlara büyük bir azap vardır*."[355] "*Zulmedenler, hangi dönüşe döndürülürler yakında bilecekler."*[356]

Bu açık zaferin ardından ikinci bir müjde de Esedüddin'den geldi. Buna göre, cesur Türkmenlerden kalabalık bir grup kendisine katılmış ve kuzey bölgelerindeki kalelerinden çıkarak kendisine saldıran müşriklerin birliklerine karşı zafer kazanmıştı. Türkmenler, onlardan yakaladıkları kim varsa esir aldı ve ardından da Esedüddin Türkmen komutanlarla birlikte ordusunun başında müşriklerle savaşmak için Baalbek'e gelerek Rebiülevvel ayının 25'i Pazartesi günü (7 Mayıs 1157) Nureddin'e katıldı. Aralarında müşriklerin topraklarına yürüyerek fethetme ve cihat farizasını yerine getirme hususunda karar alarak bu işe ilk olarak Banyâs'a saldırıp baskı altına almayla başladılar, Allah yardımıyla ve lütfuyla buranın fethini kolaylaştırsın.

Ardından Nureddin Rebiülevvel ayının 27'si Perşembe günü (9 Mayıs 1157) harp aletlerinin çıkarılıp ordunun donatılması işi için Dımaşk'a[357] ulaştı. Birkaç gün kaldıktan sonra Türkmenlerden ve Araplardan kâfir düşmanlara karşı cihat etmiş olan ordulara doğru yola çıktı. Allah onların zaferlerini kolaylaştırsın ve Frenklerin ölümlerini hızlandırsın. İnşallah.

Nureddin, şehre geldiğinde hemen işlere koyularak muzaffer ordusunun ihtiyacı olan mancınıkları ve silahları hazırlattı. Şehirde ise cihat ve gaza için çağrı yapıldı. Şehir ahdâsı ve fityandan olan gönüllüler müşrik Frenklerle cihat için hazırlıklara giriştiler ve Nureddin hızlıca muzaffer orduya katılmak üzere yola çıktı. Hiç oyalanmadan hızla ilerleyerek Rebiülevvel'in sonunda Cumartesi günü onlara ulaştı. Büyük bir kalabalık halinde ahdâs kuvvetleri, gönüllüler, fakihler ve sufîler onu takip etti. Allahu Teâlâ, müşriklere karşı Müslümanlara zafer nasip etsin ve onları helak etsin, ne onlardan geriye bir kimse ne de kokuları kalsın. Şüphesiz Allah buna kâdirdir ve bu onun için zor değildir.

Melik Adil Nureddin muzaffer ordusuyla Banyas'a saldırıp baskı altına aldıktan sonra Rebiülahir'in 7'si Cumartesi günü, Banyas dışındaki muzaffer ordunun karargâhına bir kuş kondu. Bu kuş, Esedüddin'in, Türkmenlerle ve Araplar beraber

---

[355] Maide Suresi 33. Ayet.

[356] Şuara Suresi 227. Ayet.

[357] Metinde "korunmuş şehir" olarak geçmektedir.

bulunduğu Huneyn tarafındaki ordugâhından bir müjde ulaştırmıştı. Buna göre, Frenkler –Allah onları rezil etsin- önde gelen komutanlarından artçılar hariç 100 kişiyi aşkın bir müfrezeyi, aslında sayıları binlerce olan bahsi geçen kişilerin kuvvetlerinin az olduğunu düşünerek onlara baskın vermek için gönderdiklerinde, Müslümanlar aslanların avlarına saldırması gibi onların üzerine saldırdılar. Frenkler ya öldürüldü ya da esir edildi ve az sayıda kimse hariç kurtulan olmadı. Pazartesi günü, onların esirleri, ölülerin kelleleri, teçhizatlar, atlar ve tolgalar Dımaşk'a getirilerek dolaştırıldı. Bunu görenlerin kalpleri sevinç duyarak ilk zaferden sonra böyle bir nimet verdiği için Allaha çokça şükrettiler. Bu müjdeyi, Salı günü Banyâs'taki ordugâhtan gelen bir güvercinin getirdiği başka bir müjde takip etti. Bu müjdeye göre, Banyâs şehri bahsi geçen Salı günü 4 saat geçmeden anveten fethedilmişti. Açılan gedikler ateşe verilerek altı oyulan burç çökmüş askerler buradan şehre hücum etmişlerdi. Şehirdekiler kılıçtan geçirilerek içeride bulunan mallar yağmalanmış sağ kalanlar ise kaleye sığınmışlardı ancak kalenin muhasarası devam etmekteydi. Allah'ın hükmü hızlıca ve suhuletle onları yok etsin.

Bu olaydan sonra Allahın takdiri üzerine Frenkler toplanarak kalede muhâsara altında bulunan Banyâs hâkimi Onfroi'yi[358] ve beraberindekileri kurtarmak için anlaştılar. Zira onlar ölmek üzere olduklarından el-Mevla Nureddin'den eman istemek ve kalede bulunan şeyleri teslim etmek üzere haber göndermişlerdi. Ancak Nureddin onları ele geçirmek istediği için taleplerine cevap vermedi. Frenk kralı, Cibal tarafından topladığı süvari ve piyadelerden oluşan ordusuyla, biri Banyâs'ı kuşatmayı sürdüren ordu diğeri ise şehre ulaşan yolları kesen ordu olmak üzere iki orduyu beklemedikleri bir anda gafil avlayınca durum geri çekilmeyi gerektirdi. Böylece Frenkler oraya ulaşarak kaledekileri kurtardılar ancak şehrin harap olmuşluğunu ve surların yıkılmışlığını görünce bunları tekrar imar etmeyi göze alamadılar. Bunlar, Rebiülahir ayının son 10 günü içersinde gerçekleşmiştir.

Cemaziyelevvel ayının 9'u Çarşamba günü (19 Haziran 1157) Nureddin'in ordugâhından mektup taşıyan kuşlar geldi. Bu mektuplara göre, Allah zaferlerini daim kılsın Melik Adil Nureddin, kâfir Frenklerin, Taberiye ve Banyâs arasında kalan Melahî'de ordugâh kurduklarını öğrendiği zaman Arap ve Türklerden oluşan ordusuyla hızlıca yola çıktı. Frenklerin beklemediği bir anda karşılarına çıkınca onlar, Nureddin sancaklarının gölgesini gördüler ve hemen silahlanıp ata binerek 4 birliğe ayrıldılar. Müslümanların üzerine hücum eden Frenkler karşısında Nureddin ve kahraman askerler

[358] Metinde Hunfreyî olarak geçmektedir. bkz. Runciman, *Haçlılar*, II, s. 287.

atlarından inerek onlara oklarla ve mızraklarla saldırdılar. Çok vakit geçmeden Frenklerin ayakları birbirine dolanarak ölüm ansızın onları yakaladı. Allah Azze ve Celle zaferini sadık kullarının üzerine indirerek onların atlılarını ya öldürdük ya da esir ettik, kılıçlar köklerini kazıdı. Güvenilir bir adamın anlattığına göre onlardan sadece eceli henüz gelmemiş ve kalbini korku sararak kaçmış 10 kişi kurtulmuştu. Denilir ki, -Allah onlara lanet etsin- Frenklerin kralı da ölüler içindeydi. Ancak çok aranmasına rağmen ondan bir haber alınamadı. Allah'ın yardımıyla gelen zaferde, 4 kâfir askerini öldürdükten sonra eceli gelen asker ve yabancı biri yani iki kişi hariç kayıp yoktu. Onların ikisi de şehit olarak vefat etti Allah rahmet eylesin. Askerlerin elleri Frenklerin atlarından, silahlarından, hayvanlarından ve eşyalarından alınan sayısız ganimetlerle doldu, ayrıca kiliseleri de meşhur eşyalarıyla ele geçirildi. Bu fetih kâdir ve nâsır olan Allah'ın lütfettiği bir zaferdir. Allah bu zaferle Müslümanların şanını artırsın, müşrikleri perişan etsin.

Fethin ertesi günü yani Pazar günü, esirler ve ölülerin kelleleri Dımaşk'a getirildi. Her devenin üzerine iki Frenk askeri yanlarında sancakları olduğu halde oturtulmuş kafa derileri saçlarıyla birlikte bu sancaklara bağlanmıştı. Komutanlarının, kale ve şehir valilerinin her biri elinde sancak olduğu halde bir at üzerine bindirilmişti ve zırhları, miğferleri üzerlerindeydi. Sen-Jean şövalyeleri ve Türkopol askerleri üçlü, dörtlü, daha az ya da daha fazla gruplar halinde at üzerindeydi. Yaşlı, genç, kadın ve çocuk sayısız çokluktaki kalabalık ahali Allah'ın tüm Müslümanlara bahşettiği nimeti izlemek için çıkarak çokça dualar edip dostlarına verdiği zaferden ötürü niyazlarda bulundular. Melik Adil Nureddin'in kendilerini korumasından ve savunmasından dolayı dualar ettiler.

Ardından Nureddin, Frenklerin ülkelerini ele geçirmek için yola çıktı. Allah, yardımı, lütfu ve takdiri ile onu muvaffak kılsın.

Cemaziyelevvel'in 25'i Perşembe günü (5 Temmuz 1157) üzerinden 3 saat geçtikten sonra büyük bir deprem gerçekleşti ardından 6 saat sonra başka bir deprem daha olarak toprak sallandı. Ardından 8 saat sonra aynı gün ilk iki depremden şiddetli bir deprem daha oldu. Allahu Teâlâ, bu zelzeleleri kudretiyle sükûnete erdirdi.

Bugünün sonunda geceleyin akşam ve yatsı arasında dördüncü bir deprem oldu ve çok korkutucuydu. İnsanlar Allah'ı tesbih ederek bağırdılar. Bu yılın Cemaziyelahir ayının 4'ü Pazar günü (14 Temmuz 1157) sabah namazında büyük bir deprem daha

oldu, ardından daha az şiddetli bir deprem oldu. Kuzey bölgesinden, bu zelzelelerin Halep ve Humus ahalisine zarar vererek korkuya sevk ettiği haberleri geldi. Aynı şekilde, Hama'da, Kefertab'da ve Afamiye'de de ilk depremlerden sonra yıkılıp da tekrar inşa edilen yapıların yıkımına sebep olmuştur. Anlatıldığına göre bu zelzeleler evlerin yıkılmasına neden olmuştur.

Cemaziyelahir ayının 10 ile 20'si arası (20-30 Temmuz 1157) Sultan Mesud'un oğlunun büyük bir orduyla Antakya'ya saldırmak için ulaştığı haberleri ulaştı. Bunun üzerine durum, Melik Adil Nureddin ile Frenk kralı arasında barış anlaşması yapılmasını gerekli kıldı. Aralarında teklifler ve istekleri ileten mektuplar gidip geldiyse de sonuç getirmeyerek barışa ulaşmadı. Allah zaferlerini artırsın Melik Adil Nureddin ordusunun bir kısmıyla Cemaziyelahir ayının 25'inde Perşembe günü (4 Ağustos 1157) Dımaşk'a geldi, ordusunun geri kalan kısmı ise komutanlar ve Araplarla birlikte müşriklerin –Allah onları rezil etsin- karşısında kaldılar.

Bağdat'tan peş peşe Emirü'l-Müminin Müktefî-Liemrillah'ın kendi ordusu ve Musul ordusundan kendisine katılanlarla birlikte Sultan Muhammed Şah'a karşı harekete geçtiği haberleri geldi. Sultanın ordusundan çok sayıda asker öldürülmüş, kuşatma ve savaşmadan sonra dağılmış ve yenilmiş bir şekilde Bağdat'tan sürülmüştü.

Recep ayının 3'ü Pazar gününde (11 Ağustos 1157) Melik Adil Nureddin durumları tekrar gözden geçirmek ve korunmasını denetlemek üzere Halep civarına yöneldi, zira müşrikler burada bozgunculuk çıkarmışlardı. Bu sırada Melik İbn Mesud'un ordusu da Halep ve civarına yaklaşmıştı.

552 yılı Recep ayının 4'ü Pazartesi günü (12 Ağustos 1157) saat 9'da Dımaşk'ta daha önceleri görülmemiş büyüklükte bir deprem yaşanarak sarsıntılar insanlar canları ve malları için korku hissedene kadar devam etti. Ardından, evlerinden ve dükkânlarından kaçarak endişe duydular. Tekrar inşa edilmesi çok zor olan camilerin kubbeleri çöktü. Ardından bir deprem daha oldu ve Allah'ın kudretiyle dindi. İnsanların korku ve endişeleri de Allah'ın kullarına rahmetiyle son buldu. Bugünün gecesinde de bir zelzele oldu, son sarsıntı ilk sarsıntıdan daha korkutucuydu. Ardından Recep ayının 8'i Cuma günü (16 Ağustos 1157) ve devamındaki Cumartesi ve Pazar geceleri de zelzeleler devam etti. Sonrasında depremler açıklanması uzun sürecek kadar devam etti.

Kuzey tarafından duyulduğunda üzüntü veren ve insanları endişelendiren haberler geldi. Bu haberlere göre, Hama'nın evleri ve kalesi çok sayıda genç, yaşlı,

kadın ve çocuk olmak üzere sakinlerinin üzerine yıkılmış çok azı dışında kimse kurtulmamıştı.

Şeyzer'e gelince, buraların dış mahalleleri ilk zelzele haricinde zarar görmemişti ancak Şeyzer'in meşhur kalesi, vali Tacüddevle b. Ebü'l-Asakir b. Münkız'ın ve ardındakilerin üzerine yıkılmış –Allah rahmet eylesin- çok az sayıda insan kurtulmuştu. Humus ise, ahalinin çoğu şehri terk ederek açıklara gitmiş ve kurtulmuşlardı ancak evler ve kale yıkılmıştı. Halep'te bazı evler yıkılmış ahali şehri terk edip uzaklaşmıştı. Kale ve hisardakiler, Cebele ve Cübeyl gibi şehirlere gitmişlerdi. Selemiyye'den Rahbe'ye kadar olan bölgeler de harap olmuştu. İnsanlar ve memleketler Allah'ın rahmetinden ve lütfundan mahrum kalsalardı işler daha kötü olurdu.

Dımaşk ahalisi kendileri depreme maruz kaldıklarında korkarak evlerini ve dükkânlarını terk edip camilere ve diğer mekânlara sığındılar. Bu depremden sonra başka bir deprem daha olunca şehrin kapıları açılarak insanlar tarlalara, çöllere ve açık bölgelere gitti. Birkaç gece korku ve endişe içinde burada kalarak Allah'ı tesbih edip niyazlarda bulundular. Yaratıcılarından af ve merhamet isteyen ahalinin dualarını Allahu Teâlâ inayetiyle kabul etti.[359]

Bununla birlikte Irak tarafından 552 yılı Recep ayının başlarında (Ağustos 1157) Sultan Gıyasü'd-Dünya ve'd-Din Ebü'l-Haris Sencer b. Sultanü'l-Adil Ebü'l-Feth b. Sultan Alp Arslan'ın içine düştüğü esaret belasından kurtulduktan sonra vefat ettiği haberi geldi.[360] O, Horasan sultanıydı ve yaşı iyice ilerlemişti, reayaya karşı adaleti ve insaflı olmaya sever, iyi muamele ederdi. Allah onu rahmetiyle kuşatsın ve affetsin.

Bu yılın Ramazan ayında (Ekim/:Kasım 1157) Halep tarafından şeyh Emin Mühlisüddin Ebü'l-Berekât Abdulkahir b. Ali b. Ebû Cerrâde'nin, Ramazan'ın 10'u ile 20'si arasında (16-26 Ekim) yakalandığı bir hastalık neticesinde vefat ettiği haberi geldi. Allah rahmet eylesin. O, Şam sultanı Melik Adil Nureddin'in hazinedârıydı. Onun ölümü ve böyle bir kişinin kaybı beni çok üzmüştür. Çünkü o, hayırsever, katib ve güzel konuşan birisiydi, nazım ve nesir yazardı, tezhib sanatını iyi bilir ve güzel yazı yazardı. Onunla aramızda çocukluktan gelen iyi bir ilişki vardı ve ölümü beni hem şaşırttı hem de üzdü.

---

[359] Tüm Şam bölgesinde uzun süre deva eden depremler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ebü'l-Fida, II, s. 102-105.

[360] *el-Kâmil*, IX, s. 122-123; Ebü'l-Fida, II, s. 105; Sultan Sencer'in esareti ve ölümü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Köymen, *Selçuklular*, II, s. 399-475.

Bu yılın Ramazan ayının 14'ü Çarşamba günü (20 Ekim 1157) Dımaşk'ta bir deprem oldu. İnsanlar, Bilâdü'ş-Şâm'da uzun süre birbiri ardına devam eden ve yıkımlara sebep olan depremler nedeniyle bu zelzeleden tedirgin oldular. Halep tarafından bahsi geçen depremlerin orada da gerçekleştiği, çok sayıda evin duvarlarını yıktığı ve ahalinin korkarak şehrin dış bölgelerine kaçtığı haberleri geldi. Ayrıca, sarsıntılar Hama'da da gerçekleşmiş, sonradan gelip de şehre sığınanların inşa ettiği evleri yıkmıştı, deprem Hama'da hergün gerçekleşen çok sayıda sarsıntılarla birkaç gün boyunca devam etmiş şehirde korku ve paniğe neden olmuştu. Subhan Allah her şeye hükmedendir, rahmet ve lütuf O'ndan istenir, O, her şeye kâdirdir. Sonra, ilk depremlerden daha korkutucu başka bir deprem daha oldu. Şevval ayının 10'u Cumartesi gecesi (15 Kasım 1157) akşam namazından sonra tekrar endişe verici bir zelzele ve artçı sarsıntılar yaşanarak nihayete erdi. Âlemlerin Rabbi olan Alah'ın rahmetiyle Dımaşk ahalisi sükûnete erdi.

Bu yılın Şevval ayının 14'ü Salı günü (19 Ekim 1157) Busra tarafından şehrin valisi Fahrüddin Serhâk'ın kaledeki ikametgâhında eniştesi Emir Ali b. Cevle'nin yakın adamlarının önde gelenlerinden anlaştığı kişilerle birlikte tertip ettiği bir suikast sonucu şehit düştüğü haberi geldi. Fahrüddin Serhâk çok iyi korunurdu ve dikkatli birisiydi ancak kaderin önüne geçilmez yazılmış olana karşı konulmaz.

Bu yılın Şevval ayının 20'si Pazar gecesi (25 Kasım 1157), şeyh Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ahmed b. Selâme es-Sukûnî, kendisine ârız olan bir hastalık sonucu vefat etti. Onun yaşı çok ilerlemiş 90'ı aşmıştı, İbnü'l-Hrâsî olarak tanınırdı. Nazik bir şeyhti, temiz giyinirdi ve edebiyatta kuvvetliydi. Uzun zaman Şeyzer'de Münkızîlerin yanında ikram ve saygı görerek kalmıştı. Allah rahmet eylesin.

Bu yılın Zilkade ayının 10'u Cumartesi gecesinin başında (14 Aralık 1157) deprem oldu yeryüzü sarsılarak kalpler korku duydu, bunu ardından daha korkutucu bir deprem takip etti. Ertesi gün sabah yaklaşık 2 saat geçtikten sonra başka bir zelzele daha oldu ardından Allah'ın kudretiyle sarsıntılar son buldu. O'nun rahmeti ve yüceliğiyle insanlar selamete erdi.

Alışılmışın dışında uzun süre yağmur yağmayarak tahıllar ve tohumlar suya muhtaç kaldı. Bu sebeple insanlar zorda kalarak üzüntü duydular. Ardından Allah, kullarına rahmetini göndererek vadilere ve tepelere, tüm Havran ve Bikâ bölgelerine

sular doldu. Bu yağmurlarla insanlar sevindi, fiyatlar yükseldikten sonra düştü. Kullarına verdiği nimetlere şükürler olsun Allah'u Teâlâ fiyatları düşük kılsın.

Zilkade ayının 23'ü Cuma gecesi (27 Aralık 1157) bir saat geçtikten sonra kalplere korku veren bir deprem meydana geldi. Evleri ve meskenleri sarstıktan sonra Allah'ın geniş rahmetiyle son buldu. Hamd ve şükür üzerine olsun Âlemlerin Rabbi olan Allah depremleri tamamen dindirsin.

Daha önce zikredilmiş olan Cuma gününün devamındaki bahsi geçen ayın 25'i Pazar gecesi (29 Aralık 1157) ve erken vakitlerde endişe verici bir deprem yaşandı, bu depremi gecenin ortasında olan daha şiddetli başka bir deprem takip etti. İnsanlar, camilere, sağlam yerlere ve açık alanlara kaçışarak yüksek sesle tekbirler getirmeye Allahu Teâlâ'yı zikretmeye ve tespih etmeye başladılar. İkinci depremin peşinden sabah karşı daha hafif üçüncü bir zelzele daha oldu, sonra dördüncüsü meydana geldi. Beşinci ve altıncı depremlerden sonra Allah'ın kudretiyle sarsıntılar son buldu. Şehirde her hangi bir zarara yol açmadı. Şanı yüce Allahu Teâlâ bu depremleri sonlandırsın.

Bu yılın Zilkade ayının başlarında (Aralık 1157) Humus'dan, şehrin Selahaddin lakaplı valisinin vefat ettiği haberi geldi. O, gençlik günlerinde Halep ve Şam hâkimi İmadüddin Zengî'nin –Allah rahmet eylesin- hizmetine girme lütfuna erişmiş, yerinde tedbirleri, samimiyeti, elçilikteki kabiliyeti, doğru fikirleri ile mühim bir mevkiye ulaşmıştı. Yaşı ilerlediğinde kuvvetten düşüp ata binmek dışında başka bir şey yapamaz oldu, ardından da zorunluluktan ötürü durumları düzenlemek ve işleri kontrol etmek için tahtırevanla taşınmaya başlandı. Bunlara rağmen, ölene kadar akıl ve idrakinde bir eksile olmadı. Onun ardından makamına evlatları geçti.

Bu yılın Zilkade ayının sonunda Cuma günü (3 Ocak 1158) iki saat geçtikten sonra zelzele oldu ve yeryüzü sallanarak insanlar tedirgin oldu. Sonra Allah'ın kudretiyle ve hikmetiyle sarsıntılar son buldu. Âlemlerin Rabbi olan hamd sahibi Allahu Teâlâ, bu depremleri nihayete erdirsin.

552 yılı Şevval ayında (Kasım/Aralık 1157) Dımaşk'a, Belh fakihlerinin henüz çok genç olan imamı geldi. Ben, Arapça ve Farsça belagatte ondan daha fasih konuşan, hünerli cevaplar vermede ondan daha hızlı, yazı yazmada daha süratli kimseyi görmedim. Bunun üzerine o imamın ismini bu tarih kitabında kaydetmeyi zorunlu gördüm çünkü onun gibi birini daha önceleri ne gördüm ne de işittim. Onun, hangi isimle bilindiği ve unvanının ne olduğunu öğrenmek istediğimde bana Sultan Gıyasü'd-

Dünya ve'd-Din Ebû Şüca Mahmûd b. Muhammed b. Memdûd Kasim Emirü'l-Müminin'in ve onun veziri Mahmûd b. Saad b. Abdulvâhid Muhlis Emirü'l-Müminin'in, Şam sultanı Melik Adil Nureddin'e yazdığı mektuplar gönderildi. Halifenin mektubunda tuğrası da bulunmaktaydı. Her ikisi de imamın güzel sıfatlarından ve saygınlığından bahsediyor, onun en güzel bir şekilde karşılanmasını ve eksiksiz bir saygı gösterilmesini tavsiye ediyordu. Bu sıfatlar şöyledir: el-Emirü'l-İmam el-Ecelü'l-Âlem el-Muhteremü'l-Ahas el-Hamidü'l-A'iz Nizamü'd-Din İmadü'l-İslam Tacü'Mülûk ve's-Selâtin Melikü'l-Kelâm Bustanü'l-Alem Efsahü'l-Arab ve'l-Acem Acûbetü'd-Dehr Kerimü'l-Etraf Fahrü'l-Eslâf İftiharü Maverünnehr Tacü'l-Irak Sirâcü'l-Haremeyn Müktedî el-Eimme Mürteda el-Hilafe Reisü'l-Ashâb Şarken ve Garben Mühezzibü'l-Eimme ve'l-Efâdil Zü'l-Menâkıb ve'l-Fadail Nâdirü'z-Zaman Nesibü'l-Horasan Ebü'l-Hayat Muhammed b. Ebü'l-Kâsım b. Ömer el-Belhî. O, Dımaşk Camisi'nde birkaç gün insanlara vaaz verdiğinde insanlar onun vaazlarını güzel bulup ilmine, konuşurken hiçbir şeyden çekinmemesine, hızlı cevaplarına ve kıvrak zekâsına şaşırdılar. Ben de onun sıfatlarını bu beyitlerle yazdım:

Nizamüddin Arap ve Arap olmayan ulemadan bilinenlerin en efdali

Belagatteki ustalığı ve keskin zekâsı ile yazıda ve sözde onlardan daha güzel

Bütün ilimlerden aldığı ihsanlarla sanatta onun komşusu dahi yoktur

İmam vaaz verdiğinde asil insanları saran kıymetli bir vaaz dinledim[361]

Melik Adil Nureddin'in, Frenk –Allah onları perişan etsin- birliklerinin toplandığı haberi kendisine ulaştığında ordusunun başında Dımaşk'tan Bilâdü'ş-Şam'a doğru yola çıkmasının bahsi daha önce geçmişti. Frenkler, Bilâdü'ş-Şam'da meydana gelen depremler ve sürekli sarsıntılar nedeniyle civar bölgeleri koruyan yıkılan hisarlardan kalelerden ve mevzilerden ötürü buraları ele geçirme konusunda umutlanmışlar; Nureddin ise bu bölgeleri korumak, savunmak ve Humus, Şeyzer, Kefertab, Hama ahalilerinden zarar görmeyenlere yakınlık göstermek için harekete geçmişti. Kale ve hisar askerlerinden ayrıca Türkmenlerden çok sayıda insan ona katılınca Antakya yakınlarında kalabalık halde bulunan Frenklerin karşısında ordugâh

[361] Şiirin bir kısmı tercüme edilmiştir, tamamı için bkz., İbnü'l-Kalânisî, s. 532,533.

kurdu. Böylece onları kuşatarak hiçbir süvarinin ileri çıkmasına ve bozgunculuk çıkarmasına fırsat tanımadı.

552 yılı Ramazan ayının birkaç günü bittiğinde (Ekim 1157) Melik Adil Nureddin'de şiddetli bir hastalığın başlangıcı peyda oldu. Hastalık şiddetlendiği zaman canı için endişeye düşen Nureddin kardeşi Nusretüddin Emir Miran'ı, Esedüddin Şirkuh'u, ümerayı ve komutanları çağırtarak onlara fikirlerinin gerekliliklerini vasiyet etti. Kardeşi, Nusretüddin'in kendisinden sonra yerine geçerek zekâsı ve cesareti ile onun boşluğunu doldurmasına karar verildi. Ayrıca, Nusretüddin Halep'te kalacak Esedüddin ise Dımaşk'ta onun naibi olarak bulunacaktı. [Orada bulunanlar da] bu kurallar için yemin ettiler. Bu kurallara karar verildiğinde Nureddin'in hastalığı iyice şiddetlenerek tahtırevan içinde Halep'e doğru yola çıkıp kaleye geldi. Esedüddin de civar bölgelerini Frenklerin bozgunculuklarına karşı korumak üzere Dımaşk'a giderek bu yılın Şevval ayının sonlarında (Aralık 1157) melunların bölgelerine saldırdı. Bu durumun akabinde Melik Nureddin hakkında gönüllere endişe kalplere korku veren söylentiler art arda gelince Müslümanlar birbirinden koptular, işler karıştı, Frenklerin umutları arttı. Hemen, Şeyzer şehrine yönelip saldırarak içeri girdiler ve burada insanları ya öldürdüler ya da esir ettiler sonrasındaysa yağmada bulundular. İsmailîlerden ve diğer bazı kimselerden askerler bir araya gelip Frenklere karşı saldırıya geçerek onları mağlubiyete uğrattılar ve Şeyzer'den çıkarttılar.

Nusretüddin, Halep'e geldiğinde kalenin valisi Mecdüddin kapıları onun yüzüne kapatarak isyan etti. Halep ahdâsı da harekete geçerek dediler ki: "*Bu bizim dostumuzdur ve kardeşinden sonraki sultanımızdır*." Ardından, silahlı bir şekilde kapılara yönelip kilitleri kırdılar ve Nusretüddin'in ordusu şehre girerek ele geçirdi. Ardından Halep ahdâsı kalenin valisini azarlayıp tehdit ederek Nusretüddin'e, "*Hayya ala hayri'l-amel, Muhammed, Ali hayrü'l-beşer*"[362] lafzını yeniden ezana eklettirmesini teklif ettiler. Bunun üzerine o, istedikleri şeyleri kabul ederek onlara iyi sözler söyleyip vaatlerde bulundu. Kalenin valisi, Haleplilere ve saraya yerleşen Nusretüddin'e haber göndererek şöyle dedi: "*Efendimiz Melik Adil Nureddin hasta olsa da hala daha yaşamaktadır, yaptıklarınıza sebep olacak bir neden yoktur*." Yine denilmektedir ki bu hususta suç durumu gizlediğinden ötürü valinindir. Kaleye çıkan bazı kimseler Nureddin'in sağ olduğunu, söyleneni anladığı söylediklerinin ise anlaşıldığını gördüler.

[362] Haydi, işlerin en hayırlısına, Muhammed (s.a.v.) ve Ali (r.a) insanların en hayırlısıdır. Sünnî ezanından farklı olarak Şiî ezanına eklenen bir ibaredir.

Bunun üzerine Nureddin dedi ki: "*Şimdi şehir ahdâsını bu gereksiz konuşmalarından ötürü affediyorum ve hatalarını görmezden geliyorum zira onlar benim kardeşimin ve benden sonraki veliahdımın durumunun iyileşmesini istemektedirler*."

Melik Nureddin'in iyileştiği habeleri yayılarak bütün bölgelere müjdeler dağıldı. Kalpler, endişenin ardından huzur bularak gönüller korkunun akabinde sevinç duydu. Nureddin'in sağlığı gitgide iyileşerek melunlarla savaşmak için komutanlara mektuplar yazmaya yöneldi. Bu sırada Nusretüddin, Harrân şehrine ve civar bölgelerine vali tayin edilerek yola çıktı. Havran taraflarında ise uzun süredir yağmur yağmamaktaydı, şehrin ahalisi ise suyun az olması ve uzakta bulunması sebebiyle göçmeye karar vermişti, diğer bölgeler de farksız değildi. Nihayetinde, Allahu Teâlâ, kullarına ve topraklarına lütfederek, kamerî 552 yılı Zilhicce ayının son 10 gününe (22 Ocak-2 Şubat 1158) denk gelen şemsî yılın Kanun-i Sânî ayının son 10 gününde sürekli yağan yağmur ve kar gönderdi. Araziler ve vadiler sulanarak Havran vadileri dolup değirmenler döndü, ekinler tekrar hayat buldu ve bitkiler büyüdü. Sayısız ve hesapsız nimetlerinden dolayı Allahu Teâlâ'ya hamdü senalar olsun.

Melik Adil Nureddin'in afiyette olduğuna ve İslam ordularını Bilâdü'ş-Şam'da bulunan Allah düşmanlarıyla cihada davet ettiğine dair müjdeli haberler Dımaşk'taki Esedüddin'e ulaştığı zaman hızla Dımaşk'tan, Halep'e doğru yola çıktı. Süvarileriyle birlikte şehre ulaşarak Melik Adil Nureddin ile bir araya geldi. Nureddin, onu saygıyla karşılayarak gayreti için teşekkür etti. Ardından civar bölgeleri durumlarının düzelmesi için sapık kâfirlerin şerlerinden korumaya başladılar. Vallahi, Allah ihsanlarıyla istekleri ve arzuları kolaylaştırır.

553 Yılı (1158-1159)

Bu yılın ilk günü Muharrem ayının başlangıcı Pazartesi günüydü (2 Şubat 1158) ve oğlak burcu yükselmekteydi. Muharrem ayının başlarında Bilâdü'ş-Şam'daki Frenklerin –Allah onları perişan etsin- Hârim kalesini[363] baskı altına aldıkları, şehri zayıflatarak anveten elde dene kadar mancınıklarla taşlar atarak dövdükleri haberleri art arda geldi. Ayrıca İslam orduları Melik Nureddin'e arız olan hastalık ve neticeleri nedeniyle ihtilafa düşüp dağıldığı için Frenklerin, Şam bölgelerine saldırılarda bulunma

[363] Antakya taraflarında, büyük bir köy ve sağlam bir kaledir, şu anda Halep'in civar bölgelerindendir. *Mucem*, II, s. 205.

hususunda arzusu artmış, ellerini, kalelerde ve köylerde bozgunculuk yapmaya atmışlardı. Allah'ın istediklerine engel olunmaz, onun yazdığı kadere karşı koyulmaz.

Bu yılın Safer ayında (Mart/Nisan 1158) Melik Adil Nureddin'in Halep'ten, Dımaşk'a gelmek için yola çıktığına dair bir haber ve müjdeci geldi. Melun kâfirler ise Havran ve el-İklim'in[364] civar bölgelerine saldırmak hususunda sürekli bir arzu içindeydiler ve ellerini köylerde fesat ve bozgunculuk yapmaya, yakıp yıkmaya, yağmaya ve esir almaya uzatmışlardı. Ardından Frenkler, Dariyye'ye giderek Safer ayının sonunda Salı günü şehre saldırıp evleri ve camileri yaktılar ve yıkıma uğrattılar. Ordu ve şehir ahdâsından çok sayıda kişi onlara karşı çıkarak hızla üzerlerine atılmak ve savaşmak için gayret sarf ettiler ancak kâfir Frenklere –Allah onları perişan etsin- yaklaştıktan ve kalabalık olduklarını gördükten sonra bu fikirlerinden geri durdular. Bahsi geçen günün sonuna doğru da el-İklim tarafına çekildiler.

Melik Nureddin Dımaşk'a gelerek Rebiülevvel ayının 6'sı Salı günü (7 Nisan 1158) maiyetiyle beraber salimen kaleye çıktı. En güzel elbiseler ve silahlar içinde ve tertipli bir şekilde karşılanan Nureddin'in mutlu gelişiyle bütün âlem sevinç duydu. İnsanlar, onun sağlığı ve selameti için Allah'a şükrederek ömrünün uzun olması ve sancaklarına zafer nasip etmesi için dualar ettiler. Melik Adil Nureddin hemen ordunun durumunu düzeltmeye başlayarak cihat için hazırlıklara girişti. Allahu Teâlâ, zaferle onu destekleyip emellerine ve hedeflerine ulaştırsın.

553 yılı Rebiülevvel ayının başlarında (Nisan 1158) Mısır tarafından, ordunun kalabalık bir kısmının Gazze ve Askalan'a doğru yola çıktığı ve buraların civar bölgelerine saldırdığı haberi geldi. Bunun üzerine orada bulunan melun Frenklerden –Allah onları perişan etsin- kim varsa onlara karşı harekete geçti ancak Allah, Müslümanları onlara karşı galip kılarak Frenklerin kimi esir edildi kimi de öldürdü. Öyle ki az bir kimse dışında kimse kurtulamadı, Müslümanlar ele geçirdikleri her şeyi yağmaladıktan sonra sağ salim ve muzaffer bir vaziyette geri döndüler. Denilir ki, denizde vuku bulan savaşın komutanı, müşriklerin Frenklerle dolu birçok gemisini ele geçirip çoğunu öldürdü ya da esir etti. Ayrıca sayısız miktarda mallarına, teçhizatlarına ve eşyalarına da el koyup muzaffer olarak geri döndü.

Bu yılın Rebiülevvel ayının 15'i Perşembe günü (16 Nisan 1158) Halep tarafından ahaliyi tedirgin eden bir deprem yaşandığı haberi geldi. Evlerin duvarları

[364] Dımaşk'ın nahiyelerindendir. *Mucem*, I, s. 237-238.

sarsıldıktan sonra Allah'ın kudretiyle deprem durdu. Yine bu yılın Rebiülevvel ayının 25'i Cumartesi gecesi (26 Nisan 1158) ise Dımaşk'ta korkutucu bir deprem olduktan sonra Allahu Teâlâ'nın kudretiyle son buldu.

Bu yılın Rebiülahir ayının 9'u Pazar günü (10 Mayıs 1158) Melik Adil Nureddin muzaffer ordusu ve savaş aletleriyle birlikte müşrik kâfirlerle cihat etmek üzere Dımaşk'tan Cisrü'l-Haşeb'e doğru yolu çıktı. Ondan önce Esedüddin, Türkmen süvarilerinin gelmesiyle Sayda ve yakınındaki bölgelere akınlarda bulunmuş çok miktarda ganimet almıştı. Bu sırada Frenk atlılarından ve piyadelerinden orada bulunanlar onlara karşı saldırıya geçmişti. Ancak [Esedüddin ve askerleri] Frenklere pusu kurarak birçoğunu öldürüp yağmalamışlar geri kalanları ise esir etmişlerdi. Esir edilenlerin içinde Hârim kalesi sahibi olan komutanın oğlu da bulunmaktaydı. Ordu, esirlerle ölülerin kelleleriyle ve ganimetlerle birlikte salimen geri döndü, tek bir süvari hariç hiç kayıp olmamıştı. Bu hususta Allah'a hamdü senalar olsun. Bu yılın Cemaziyelevvel ayının başına denk gelen Temmuz ayının başında Salı günü Bikâ'ya kuvvetli bir yağmur düşerek kış aylarında adet olduğu gibi sele sebep oldu. Sular Barada nehrine ve Dımaşk'a ulaşınca insanlar bu mevsimde böyle bir duruma sebep olan Allah'ın kudretinden ötürü hayrete düştüler.

Bu yılın Recep ayının 23'ü Çarşamba gecesi (20 Ağustos 1158) sabah ezanı vaktinde zelzele oldu. Kalpler endişe duyarak gönüller sıkıldı. Sonra Allah'ın merhameti ve kudretiyle son buldu. Akabinde Perşembe gecesi sabah namazı vaktinde bir diğer deprem daha oldu ve Allah'ın kudretiyle nihayete erdi.

Kutlu ordudan, Frenklerin – Allah onları perişan etsin- toplandığı ve muzaffer ordunun üzerine yürüyüşe geçtiği haberleri geldi. el-Mevla Nureddin ise derhal ordusunun başında harekete geçti. İki ordu karşılaştığında, İslam ordusunun bazı komutanlarının başarısızlığı vuku bularak ordu çekilerek dağıldı, Nureddin ise cesur gulamlarından ve kahraman adamlarından az sayıda askerle Frenklerin karşısındaki yerini terk etmedi. Ok fırlatarak onların ve atlarının bir kısmını öldürünce Frenkler, İslam ordusunun pusu kurmuş olduğunu ve üzerlerine saldıracağını düşünüp korkarak arkalarını dönüp kaçmaya başladılar. Hamd Allahu Teâlâ'nın üzerine olsun, O'nun yardımı ve kendisinin cesareti, metaneti ve cesareti sayesinde Nureddin Frenklerin zararından korunup maiyetiyle beraber salimen ordugâha geri döndü. Frenklerin önünden geri çekilmesine sebep olan kişileri azarladı, Frenkler ise bölgelerine geri dağıldılar.

Frenk kralı, barış ve ateşkes isteyen ayrıca bu konudaki samimiyetini gösteren bir mektup gönderdi. İki taraf arasında mektuplar gidip geldiyse de bir karara varılmadı. Bu olaydan sonra muzaffer ordu bir müddet ikamet ederek ardından Nureddin'in kutlu ve âli görüşleri korunmuş şehre[365] geri çekilmeyi gerekli kıldı ve bu yılın Şaban ayının ……[366] günü geri Dımaşk'a ulaştı.

553 yılı Recep ayının ilk günlerinde (Temuz/Ağustos 1158) ayaktakımından bir grup toplanarak Melik Adil Nureddin'i, arazi, sebze, sulama kanalları ve meyve çarşılarından daha önceleri alınıp da Dımaşk ahalisi üzerinden kaldırılmış olan vergileri tekrar koyması, onları kefaletlerin zararlarından ve askerlerin borçları devralmasından koruması hususunda teşvik ettiler. Böylece ahmak akıllarını sürekli tekrar edip durdular. İstekleri kabul edilsin diye 10.000 dinarı garanti eden bir yazı yazarak reayadan, ayândan ve komutanlardan mülk sahiplerine telkinde bulunmaya başladılar. Ancak, bu iyi sonuç getirmeyerek başarıya ulaşmadı, halk onların cahilliğinden dolayı üzüntü duydular. Sızlanmalar ve Melik Adil Nureddin'e yardım çağrıları artınca o, tüm gayretini bu durumu teftişe yöneltti. Melik Adil Nureddin, bu olayı mutlulukla sonuçlandırarak eski durumu tekrar ikame ederek reaya hakkında iyi olanı tercih etti. Ramazan ayının 10'u Pazartesi günü geldiğinde ise mutad olan vergilere dönülmesini ve diğerlerinin kaldırılmasını emretti. Bunlara ilaveten herise[367] peynir ve yoğurttan alınan kefalet ücretlerinin kaldırılmasını lütfetti. Bir menşur yazılarak bahsi geçen vergilerin tamamının kaldırıldığını bütün insanlara okundu. Böylece tüm yörelerden Melik Adil Nureddin'e sürekli dualar edilerek övgüler dizildi. Allahu Teâlâ, onların dualarını kabul etsin, Nureddin'in ömrünü uzatsın, günlerine dostlarına ve sancaklarına saadet ve zafer eklesin.

Bu yılın Ramazan ayının 21'inde Salı günü (16 Ekim 1158) Hâcip Mahmûd el-Müsterşidî görevi olduğu üzere Mısır tarafından Melik Sâlih'den getirdiği cevapların mektuplarıyla birlikte ulaştı. Beraberindeyse Mısır ümerasının önde gelenlerinden bir elçi, Melik Nureddin'in hazinesine gönderilmiş para, çeşitli Mısır giysileri ve asil Arap atları vardı. Frenklerden –Allah onları perişan etsin- bir müfreze ise geçitlerde onlara rast gelmişti ancak Allah onlara karşı Müslümanlara zafer nasip etti. Öyle ki onlardan önemsiz sayıda birkaç kişi kurtulmuştu. Bunun akabinde Mısır ordusundan, 400 ya da

[365] Dımaşk kastedilmektedir.

[366] Metnin bu kısmında boşluk vardır.

[367] Bir çeşit Arap tatlısıdır.

daha fazla Frenk ve Arap atlılarından oluşan kalabalık bir birliğe el-Ceffar yakınlarındaki el-Ariş bölgesinde galip gelindiği haberi geldi. Onları, öldürerek ya da esir ederek ele geçirdiler ve bu güzel bir zaferdi. Bu hususta Allah'a hamdolsun, şükrolsun.

Bu yılın Şevval ayının 3'ü Salı günü (28 Ekim 1158), ordu kâtibi ve Melik Adil Nureddin'in divanında ordu ârızı olan el-Müntecib Ebû Sâlim b. Abdurrahman el-Halebî vefat etti. Allah rahmet eylesin. O, hayırlı bir yol üzereydi ve onun gibi birinin kaybı için insanlar üzüntü duydular. Onun ölümünün ardından el-Mühezzib Ebû Abdullah b. Nevfel el-Halebî de bu yılın Zilkade ayının 26'sı Cuma günü (19 Aralık 1158) Dımaşk'da vefat etti. Allah rahmet eylesin. O, isfehsalar Esedüddin'in kâtibi ve veziriydi, hayırlı biri olarak bilinirdi, hareketleri güzel, her durumda ve koşulda yaptıkları takdire şayandı. Ardından oğlu, onun makamında istihdam edildi.

Bu olayın ardından Hama tarafından bu yılın Zilhicce ayının son 10 günü (11-21 Ocak 1159) Rızaüddin Ebü'l-Mecd Mürşid b. Ali b. Abdullatif el-Murî Hama'da vefat ettiği haberi geldi. Allah rahmet eylesin. O, Atabeklik dönemindeki yaptıklarıyla yetenekli beylerdendi, aynı şekilde Nureddin döneminde de bu özelliğini sürdürdü. Tüm bunlarla birlikte hayırlı birisi olarak vasıflandırılırdı, sakin mizaçlı birisiydi ve bu özellikler ailesinde de devam etmekteydi.

Bu yılın Zilhicce ayında (Aralık 1158-Ocak 1159) Kostantiniyye tarafından art arda Bizans İmparatoru'nun çok sayıda askerle beraber İslam topraklarına saldırmak için yola çıktığı, Dibâç merasına geldiği ve burada ordugâh kurduğu haberleri geldi. Ardından, müfrezelerini Antakya ve civarına saldırmak için gönderdiğinde Türkmenlerden bir grup onlara galip geldi. Bu olay imparatorun, Ermeni Kralı Toros'un[368] birçok kale ve hisarını ele geçirmesinden sonra gerçekleşti. Melik Adil Nureddin bunu öğrenince civar bölgelerin ve kalelerin valileri ile mektuplaşmaya başlayarak, Bizanslıların neler yaptığını bildirip onları dikkatli olmaya, cihat için hazırlanmaya ve ele geçirdikleri her kim olursa öldürmeye teşvik etti. Allahu Teâlâ onları perişan etmedeki ve şerlerini boşa çıkarmadaki güzel âdeti olduğu üzere Müslümanlara zafer nasip etsin. Şüphesiz Allah bunlara kâdirdir.

Bu kutlu 553 yılının Tişrin-i Sanî ayının başından Şubat ayının başlarına kadar semanın yaratıcısı ona gece ve gündüz yağmur ve kar yağdırmasını emretti. Öyle ki

[368] Ermeni Kralı'nın ismi metinde Lavin olarak geçmektedir doğru isim için bkz., Runciman, *Haçlılar,* II, s. 289-292.

yağmurlar her tarafı sararak vadilere çukurlara ve kurumuş toprakları aktı. Rengi bulanıklaşmış sular sel olarak alçak arazileri yeşertti, ekinleri gürleştirdi. Sürüler, zayıflıktan sonra semizleşti, yorgunluktan ve susuzluktan sonra rahatladı, diğer reayanın hayvanları da aynı şekilde semirdi. Diğer bölgelerden de bu nimetin yayıldığı haberleri geldi. Yaşlı kimseler, önceki senelerde böyle bir yağmuru görmemiş olduklarını anlattılar. Nimetlerinden dolayı Allah'a sonsuz şükürler ve hamdü senalar olsun.

554 Yılı (1159-1160)

Bu yılın ilk günü Muharrem ayının başlangıcı olan Cuma günüdür (23 Ocak 1159). Bugün sabaha karşı büyük bir deprem gerçekleşerek Allah'ın kudretiyle son buldu. Bir sonraki gün ise daha az şiddetli iki deprem oldu.

553 yılı Zilhicce ayının ilk günlerinde (Aralık 1158) Melik Adil Nureddin'e bir hastalık arız olmuş, bu hastalık gittikçe artarak onu kuvvetten düşürmüştü. Bu sebeple kıskanç devlet adamları ve müfsid reayanın söylentiler yayarak halkı korkutmuşlardı, şehirlerde ve uç bölgelerinde insanların canları sıkılmış Nureddin için endişe duymuşlardı. Bizanslıların ve Frenkleri –Allah onları perişan etsin- haberlerinin ulaşmasıyla da ahali durumunun daha da kötüleşmesinden korktu. Nureddin, kendini güçsüzleşmiş hissettiği zaman yakın adamlarına ve askerlerine şöyle dedi: "*Ben içimde olanları size vasiyet etmeye karar verdim. Bunları dinleyip itaat edin ve şartları gözetin*." Bunun üzerine oradakiler: "*Karar verdiklerini ve hükümlerini dinler itaat ederiz, sen ne söylersen kabulümüzdür ve onları uygularız*." dediler. Ardından Nureddin şöyle devam etti:"*Benim ardımdan cahil ve zalim bir yöneticinin gelmesinden Müslümanlar ve reaya adına endişeliyim, kardeşim Nusretüddin Emiri Miran'ın ahlakını ve Müslümanların idaresini üstlenmesine engel olacak kötü hareketlerini bilirim. Bu nedenden ötürü, Musul valisi olan kardeşim Kutbeddin Mevdud b. İmadüddin üzerinde karar kıldım. O, akıllı, ferasetli, dindar, güzel itikad sahibi olduğu için benden sonra makamıma geçsin ve boşluğumu doldursun. Siz de benden sonra onun emrine itaat edin, hükümlerine uyun, içinizden, aklınızdan, inançlarınızdan ve vicdanınızdan ona yemin edin."* Orada bulunanlar ise :"*Emrine itaat ederiz, hükmüne uyarız ve kesin yeminlerle şartlara uyacağımıza yemin eder, gerekeni yaparız.*" dediler. Ancak, Allahu Teâlâ, ona ve tüm Müslümanlara hastalığını iyileştirerek lütufta bulundu.

Gücü, kuvveti artarak selamlamak üzere kendisine gelenleri kabul etmek için meclis düzenledi. Bu nimetle ve yeniden kuvvetinin geri gelmesiyle gönüller sevinç duydu.

Halep naibi Emir Mecdüddin ise yollarda, gidip gelenleri koruyacak kişileri görevlendirmişti. İbn Magzu olarak bilinen Dımaşk ahalisinden olup Menbiç'te oturan bir taşıyıcı mektuplarla beraber yakalayan Mecdüddin, onları Halep valisi Mücahidüddin'e gönderdi. Mücahidüddin mektupları okuduğunda, bunları taşıyan kişinin çarmıha gerilmesini emrederek bütün mektupları Melik Adil Nureddin'e yolladı. Bu yılın Muharrem ayının 12'si Perşembe günü (3 Şubat 1159) bu mektupları okuyan Nureddin bunların, divan görevlisi Eminüddin Zeynülhac Ebü'l-Kâsım'ın, kale valisi İzzeddin'in ve haciplerinden biri olan Muhammed Çağrı'nın olduğunu gördü. Onlar bu mektupları, Nureddin'in kardeşi olan Harran hâkimi Nusretüddin Miri Miran'a yazmışlardı ve kardeşi Melik Adil'in hayatından ümitlerini kesmiş olduklarını bildiriyorlar teslim alması için aceleyle Dımaşk'a gelmesini tavsiye ediyorlardı. Nureddin bunları öğrenince mektupları sahiplerine gösterdi ve onlar itiraf edince tutuklandılar. Aslında onlar dört kişiydiler, diğer kişi Saadüddin Osman ise iki gün önce korkarak kaçmıştı. Hemen ardından Caber kalesi hâkiminin, Nusretüddin'in hızla Dımaşk'a doğru ilerlemekte olduğunu bildiren mektubu ulaşınca Esedüddin'i, onun ulaşmasını engellemek ve geri döndürmek için muzaffer orduyu yola çıkardı. Ancak onun, Melik Adil Nureddin'in afiyette olduğunu işitince kendi ikametgâhına geri çekildiği haberini alan Esedüddin orduyla beraber şehre geri döndü.

Melik Nureddin'in elçileri, Musul tarafından kardeşi Kutbeddin'e götürdükleri mektupların cevaplarıyla geri döndüler. Bu sırada o, ordusuyla beraber Dımaşk'a doğru yola çıkmıştı. Musul'dan ayrıldığı vakit Melik Nureddin'in sıhhatli olduğu haberi kendisine ulaşınca ilerleyişini durdurarak, vezir Cemaleddin Ebu Cafer Muhammed b. Ali'yi durumu araştırması için gönderdi. Vezir, çok güzel bir elbise içinde 554 yılı Safer ayının 8'i Cumartesi günü (1 Mart 1159) Dımaşk'a ulaştığında çok sayıda insan onu karşılamak üzere dışarı çıktı. Allahu Teâlâ, bu vezire güzel davranışlar, iyi bir ahlak, cömertlik ihsan etmişti, mallarından infakta bulunarak sadaka verir, Peygamber'in mübarek şehrinde güzel eserler inşa eder ve şanı yüze Allah'ın evinde hayırlar yapardı. Bu şekilde şanı artarak çokça övülürdü. O, Melik Adil Nureddin ile bir araya gelerek aralarında görüşmeler gerçekleşip kararlar aldılar. Vezir, hak ettiği saygıyı ve ikramı gördükten sonra, Nureddin'in, kardeşi Kutbeddin'e dostluk göstergesi olarak gönderdiği

yakın adamları ve askerleri ile birlikte yola çıktı. Emir İsfehsalar Esedüddin Şirkuh da bahsi geçen yılın Safer ayının ortasında bu maiyetle birlikte gitti.

Bu sırada Bizans ordugâhından imparatorun elçisi beraberinde Melik Nureddin'e sunacağı elbiselerden ve diğer başka şeylerden oluşan hediyeler olduğu halde geldi ayrıca güzel hitaplar içeren bir takrir de yanındaydı. Bu hediyeler kabul edilerek aynı şekilde armağanlarla mukabelede bulunuldu ve elçi bu yılın Safer ayının sonlarında ordugâha geri döndü. Frenk kralı –Allah onu perişan etsin- hakkında, onunla Bizans İmparatoru arasında anlaşma yapıldığı ve ateşkese karar verildiği anlatıldı. Allah her ikisinin de şerlerini kendilerine çevirsin, kendi tuzaklarına düşürsün. Şüphesiz bunlar Allah için zor değildir.

Bu yılın Safer ayının 10 ile 20'si arası (3-13 Mart 1159) Hacip Mahmûd el-Müsterşidî, Mısır elçisiyle birlikte Mısır'a doğru yola çıktı. Allah onların selametini yazsın. Beraberlerindeyse Allah zaferlerini artırsın, Melik Adil Nureddin'in Mısır'daki naibi Melik Adil Sâlih'in mektuplarına yazılmış cevaplar bulunmaktaydı.

Bizans İmparatoru hakkında, onun Antakya üzerine ve İslam beldelerine saldırmaya niyet ettiği haberleri geldi. Bunun üzerine Melik Adil Nureddin, Frenk ve Bizans –Allah onları perişan etsin- korkusu duyan ahaliyi teskin etmek için Bilâdü'ş-Şam'a doğru harekete geçerek muzaffer orduyla birlikte Humus, Hama ve Şeyzer'e yürüdü. Ardından zorunluluktan dolayı bu yılın Rebiülevvel ayının 3'ü Perşembe günü (25 Mart 1159) Halep'e gitti. Bu yılın Rebiülevvel ayının 22'si Pazar günü (13 Nisan 1159) gece yarısı büyük bir deprem meydana gelerek 4 kere sarsıntı oldu. Uyuyanları uykusundan kaldıran deprem uyanık olanları ise korkuya sevk etti. Ev sahipleri hem evleri hem de canları için endişe duyduktan sonra Allah'ın lütfu ve rahmeti ile son buldu. Allah, kullarına merhamet eder ve rahimdir. Bu depremin herhangi bir yere zarar verdiği duyulmadı. Allahu Teâlâ'yı tesbih ederim O, dilediğini yapmaya kâdirdir.

Bu yılın Rebiülahir ayının ilk 10 günü (22 Nisan- 2 Mayıs 1159) içerisinde Halep tarafından Ebü'l-Fazl İsmail b. Vekâr et-Tayyib'in Rebiülahir'in sonunda Cuma günü vefat ettiği haberi geldi. Allah rahmet eylesin. O, Allah zaferlerini artırsın Melik Adil Nureddin'in hizmetine girmiş, maharetli fikirlerinin yanı sıra zekâsı sayesinde onun yanında itibarlı mevki elde etmişti. Nureddin onu, Dımaşk'tan Bağdat'a gidişi esnasında tanımıştı. İnsanların faziletlileri toplandığında onlara Kuran okumuş ve böylece insanlar onun tecrübelerinden ve güzel üslubundan faydalanmışlardı. İnsanlar

onun gibi iyi amelleri olan birinin kaybı için üzüntü duydular ancak kadere karşı koyulmaz yazılmış olanın önüne geçilmez.

Bu yılın Cemaziyelevvel ayının 9'u Cuma günü (29 Mayıs 1159) şiddetli bir rüzgâr eserek gündüz ve gece boyu devam etti. Yazlık ve kışlık meyvelerin çoğunu harap eden rüzgâr bazı ağaçların kırılmasına neden oldu. Ardından, gecenin sonunda ise endişe verici büyük bir deprem olarak iki kere sarsıntı yaşandı. Sonra da Allah'ın kudretiyle son bulup ev sahipleri O'nun rahmetiyle korundu. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun.

Bu yılın Cemaziyelevvel ayında (Mayıs/Haziran 1159) Melik Adil Nureddin'in Halep'te bulunan ordusundan art arda sevindirici haberler geldi. Komutanların önde gelenleri ve civar bölgelerin valileri, İslam topraklarını ele geçirmek arzusuyla saldırıya geçen sapkın Frenkler ve Bizanslılar ile cihat ettiler. Allahu Teâlâ, onların şerlerinden İslam topraklarını korumak, hilelerinden ve kalabalık birliklerinden muhafaza etmek için kullarına rahmetini lütfedip Melik Adil Nureddin'in muzaffer ordusunun doğru kararlar almasını ve güzel bir siyaset uygulamasını kolaylaştırdı. Bu şekilde hiç kimsenin öngörmediği ve aklına gelmeyecek şekilde Bizans İmparatoru ile Nureddin arasında, ateşkes ve barış anlaşması yapılarak durumlar düzeltildi. Bizans İmparatoru'nun yerinde görüşlerine ilaveten savaşın neticelerinin kendisine neler getireceğini anlaması, emellerini elde edemeyeceğini görmesi sonucu mektuplar gidip geldikten ve anlaşma konusundaki teklifler sunulduktan sonra anlaşma yapıldı. Bu teklifler neticesinde, Melik Adil Nureddin elindeki Frenk komutanları serbest bırakarak hepsini gönderince Bizans İmparatoru, büyük krallara yakışır bir şekilde bunları kabul ederek mükemmel ipek elbiselerle, çeşitli hediyelerle, nefis cevherlerle ve kıymetli ipek bir çadırla mukabelede bulundu. Bu olayın ardından da müteşekkir olarak ordusuyla birlikte ülkesine geri dönmek üzere mevzisine geri çekildi.

Bu olayın akabinde Melik Adil Nureddin'in, Bizanslılarla ve Frenklerle cihat etmek için gelen kardeşi Kutbeddin'e, ordusuna ve onunla beraber olan komutanlara ve valilere bu yılın Cemaziyelevvel ayının 17'si Cuma günü (6 Haziran 1159) bir şölen düzenlediği haberi geldi. En güzel bir şekilde hazırlanan şölen için atlar, inekler, koyunlar kesilerek diğer lazım gelen şeyler hazırlandı. Büyük bir meblağa mal olan böyle bir ziyafet daha önceleri ne görülmüştü ne de ona benzer bir ziyafet yapılmıştı. Ayrıca çok sayıda Arap atları, aygırlar, katırlar, çeşitli ipeklerden hilatler ve altın kap kacak dağıtılan bu gün görülmeye değer güzel bir gündü. Ancak, yabancı bir Türkmen

grubu, insanların şölenle meşgul olduğu ve her şeyden habersiz oldukları bir anda Benî Usame ve diğer bazı Araplara saldırarak sürülerini sürüp götürmüşlerdi. Bu durumun haberi gelince arkalarından muzaffer ordudan büyük bir müfreze gönderildi. Bu müfreze onlara yetişerek aldıkları her şeyi kurtararak sahiplerine iade edince sıkılan gönüller sevindi. Hamd ve şükür Allah'a olsun.

Ardından Melik Adil Nureddin–Allah onu yüceltsin- bir faydası olduğunu düşünerek, Harran şehrini kuşatmaya ve kardeşi Nusretüddin'den geri almaya karar verdi. Cemaziyelahir'in başında muzaffer orduyla beraber yola çıkan Nureddin şehri kuşattığı zaman mektuplaşmalar, müzakereler ve bazı çatışmalar yaşandı ta ki bahsi geçen Cemaziyelahir ayının 23'ü Cumartesi günü (12 Temmuz 1159) şehirde bulunanlara eman verilmesi ve kalenin teslim edilmesi kararlaştırılana kadar. Ardından da Harran'ın durumu hakkında ve ahalinin en güzel bir şekilde gözetilmesine karar verilerek Emirü'l-Ecel İsfehsalar Zeynüddin'e teslim edilip ona ikta edildi ve şehre idareci olarak atandı.

555 Yılı (1160)

Bu yılın ilk günü Muharrem ayının başı Salı günüdür (12 Ocak 1160). Güneş en yüksek derecesindeydi ve oğlak burcunun üzerindeydi. Bugün Kanun-i Sanî'nin 12'siydi ve yay burcu 17 derece ve 5 dakika ile yükselmekteydi. Bu yılın Safer ayının Cuma gecesi (22 Şubat 1160) Kürt ümerasından ve devletin ileri gelenlerinden olan Emir Mücahidüddin Bozan Mâmin vefat etti. Allah rahmet eylesin. O, cesareti ve kahramanlığı ile bilinirdi, sürekli fakirlere, zayıflara ve düşkünlere sadaka ve yardım dağıtmaya çaba gösterirdi. Mücahidüddin, evinden namaz için Babü'l-Feradis'teki camiye taşınarak kendi ismiyle meşhur olan medreseye defnedildi. Güzel hareketleri yüksek sıfatları nedeniyle onun için üzülmeyen ve ağlamayan hiç kimse kalmadı.

Bu yılın Safer ayının başında Perşembe günü (11 Şubat 1160) Dımaşk kadısı Zekiyüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Yahya b. Ali, Melik Adil Nureddin'e kendisinin yerine kadılık görevini üstlenecek kimseyi atamasını isteyen bir mektup sundu. Onun isteklerini kabul eden Nureddin, Dımaşk kadılığına el-Kâdı el-Ecelü'l-İmam Kemaleddin b. eş-Şehrezorî'yi atadı. O, ilimde yüksekliği, keskin zekâsı, kanunları bilmesi, eşit davranmanın gerekliliklerini ve adaleti iyi bilmesi ile meşhurdu. Önemsiz işlerden kaçınır, zulüm ve heveslerinden uzak durur, reaya arasında açık

hükümlerle karar verirdi. Ardından onun adına mükemmel unvanlarını ve yüksek sıfatlarını içeren bir menşur yazılarak kadılık görevinde oğlunun onun naibi olması şartıyla işler onun isteklerine ve rızasına göre düzenlendi.

Bunlar Müzeyyel Dımaşk Tarihi'nde okuduğum son şeylerdir. Allah'ın birliğine hamd olsun. Efendimiz Muhammed'e, ailesine ve ashabına sonuz salât ve selam olsun.

Bu kitabın yazımını 629 yılı Rebiülahir ayının sonunda bitmiştir (23 Şubat 1232). Bu kitabı, günahlarının esiri olan ve Rabbinin mağfiretini dileyen Muhammed b. Ebubekir b. İsmail b. eş-Şeyrecî el-Mevsulî yazmıştır. Allah, onun ve tüm Müslümanların hatalarını, günahlarını ve yanlışlarını bağışlasın.

BİBLİYOGRAFYA

Ahterî Mustafa Efendi, *Ahter-i Kebîr*, Ankara, 2009.

Ali Muhammed, Kürd, *Künûzü'l-Ecdad*, Dımaşk, 1984.

Alptekin, Coşkun, *The Reign of Zangi 521-541/1127-1146*, Erzurum, 1978.

_____*Dımaşk Atebgliği Tog-Teginliler*, İstanbul, 1985.

_____"Börî", *DİA*, VI, s. 326-327.

_____"Belek b. Behram, *DİA*, X, s. 402-403.

Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, *Alexiad*, İstanbul, 1996.

Azimî, *Azimî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler (H. 430-538=1038/39-1143/44)çev.* Ali Sevim, Ankara, 2006.

Bezer, Gülay Öğün, Türkiye Selçukluları'nın Güneydoğu Siyaseti ve I. Haçlı Seferinin Bunun Üzerindeki Etkileri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, XII, İstanbul, 2002. (Ayrıbasım).

_____"Tuğtegin", *DİA*, XXXXI, s. 347-349.

_____"Tuğteginliler", *DİA*, XXXXI, s.349-351.

_____"İmadüddin Zengî", *DİA*, XXXXIV, s. 258-261.

Bundarî, *Zübdetü'n-nusra ve'n-nuhbatü'l-usra*, çev. Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi,* Ankara, 1999.

Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu*, I-II, Ankara, 1994.

_____ Işın Demirkent, "Haçlılar", *DİA*, XIV, s. 525-546.

Ebü'l-Fida, *Takvimü'l-büldân*, nşr. ve terc. Joseph Toussaint Reinaud, M.G. De Slane, Paris, 1840.

_____*el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer*, nşr. Mahmûd Deyyûb, I-II, Beyrut, 1997.

Farukî, *Tarihü'l-Farukî*, Bedevî Abdullatif, Avd, Kahire, 1959.

Firûzabâdî, *Kamusü'l-Muhit*, I-II, Beyrut, 2009.

Gibb, Hamilton Alexender Rosskeen, *The Damascus Chronicle of Crusades*, London, 1932.

Güner, Ahmet "Hafız-Lidinîllah" *DİA*, XV, s. 108-110.

Hinz, Walther, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, İstanbul 1990.

İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-ayân*, nşr. İhsan Abbas, I-IIV, Beyrut, 2013.

İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, I-IX, Kahire, 2003.

İbnü'l-Adim, *Zubdetü'l-Haleb min tarihi Haleb*, thk. Halil el-Mansûr, Beyrut, 1996.

İbn Asâkir, *Muhtasaru Tarihi Dımaşk*, nşr. Ruhiyye el-Nehhas, Riyad Abdulhamid Murad, Muhammed Muti' el-Hafız, I-XXXI, Dımaşk 1984.

İbnü'l Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, thk. eş-Şeyh Halil Me'mun Şeyha, I-IX, Beyrut, 2011.

İbnü'l-Kalânisî, *Tarihu Dımaşk*, nşr. Süheyl Zekkar, Dımaşk, 1983. _____Hanry Fredirick Amedroz, *History of Damascus, 363-555 a.h.*, Laiden, 1908.

İoannes Kinnamos, *Historia*, çev. Işın Demirkent, *İonnes Kinnamos'un Historia'sı 1118-1176*, Ankara, 2001.

Kafesoğlu, İbrahim, "Alparslan", *DİA*, II, s.526-530.

Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, I-III, Ankara, 2011.

Lewis, Bernard, "The Isma'ilites and the Assassins", çev. Mustafa Alican, "İsmailîler ve Haşhaşîler", *Tarih Okulu Dergisi*, XX, 2014.

Makrizî, *el-Mevaiz ve'l-itibâr bi-zikri hıtatü ve'l-asâr*, I-II, Kahire, 1987.

_____ *İttiazü'l-hünefa, bi-ahbâri'l-eimmeti'l-Fâtımîyyin el-Hulefa*, thk.,

Cemaleddin Şeyal, Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed, I-III Kahire, 1996.

_____*es-Sülûk li-marifeti-düveli'l-mülûk,* thk. Muhammed Abdulkadir Ata, I-VIII, Beyrut, 1997.

Merçil, Erdoğan, *Selçuklular Zamanında Divân Teşkilatı Merkez ve Eyalet Divanları*, İstanbul, 2015.

Muhammed Mansur et-Temimî es-Semanî, *Ensabü's-Semanî*, thk. Abdurrahman Malemî, I-XII, Kahire, 1980.

Mustafa, Şakir, *Salâhu'd-din el-fâris el-mücahid ez-zahid el-müfteri aleyh*, Dımaşk

Özatağ, Onur, *Şam Tarihine Zeyl-I.ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, İstanbul, 2015.

Özaydın, Abdulkerim, "Ahmedîlîler", *DİA*, II, s. 168-169.

_____"Dübeys b. Sadâka, *DİA*, X, s. 14.

__ _____ "Efdal b. Bedr el-Cemalî", *DİA*, X, s.452-453.

_____"İbnü'l-Kalânisî", *DİA*, XXI, s. 99-100.

_____ "Mahmûd b. Muhammed Tapar, *DİA*, XXVII, s. 371-372.

_____ "Müstazhir-Billâh", *DİA*, XXXII, s. 127-128.

_____"Sencer", *DİA*, XXXVI, s.507-511.

Özcan, Abdulkadir, "Ayyâr", *DİA*, IV, s. 296.

_____ "Rikâb", *DİA*, XXXV, s. 110-111.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I-III, Ankara, 2008.

Safedî, *El-Vâfî bi'l-vefeyât*, nşr. Ahmed el-Arnaût, Türkî Mustafa, I-XXIX, Beyrut 2000.

Said eş-Şartunî, *Akrebü'l-Mevarid*, I-II, Beyrut, 1992.

Sahillioğlu, Halil, "Antakya", *DİA*, III, s. 228-232

Sarı, Mevlüt, *el-Mevarid*, İstanbul, 1982.

Sevim, Ali, Biyografilerle Selçuklular Tarihi İbnü'l-Adim Bugyetü't-Talep fi Tarihi Haleb Seçmeler, Ankara, 1989.

_____ Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, Ankara, 2000.

_____"İlgazî Necmeddin, *DİA*, XXII, s. 89-90.

_____"Dımaşk Selçuklu Melikliği Şemsü'l-Mülûk Dukak Devri (1095-1104)", *Makaleler*, I, Ankara, 2005.

_____"Halep Selçuklu Melikliği Alp-Arslan ve Sultan-Şah Devirleri", *Makaleler*, I, 2005.

_____"İbnü'l-Kalânisî'nin Zeylü Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H.436-500=1044/45-1106/07)", *Belgeler, XXIX/33, Ankara, 2008.*

_____ *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, Ankara, 2011.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü'z-zamân fi tarihi'l-ayân*, thk. Müsfir b. Salim Ureym el-Gâmidî, I-XXIII, Mekke, 1987.

Sümer, Faruk, Sevim Ali, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, Ankara, 1988.

Sümer, Faruk, "Mes'ud b. Muhammed Tapar", *DİA*, XXIX, 349-351.

Şemseddin Sami, *Kamusî Türkî*, İstanbul, 2006.

Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, 1998.

Taberî, *Tarihü'r-Rusul ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, I-XI, Kahire, 1967.

Tomar, Cengiz, "Şam", *DİA*, XXXVIII, s. 311-315.

_____"Taberiye", *DİA*, XXXIX, s. 323-324.

_____ "Trablusşam",*DİA*, XXXXI, s. 292-294.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 2004.

_____*Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul, 2005.

Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi 952 - 1136 ve Papaz Grigor'un Zeyli 1136 - 1162*, çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara 2000.

Usame b. Münkız, *Kitabü'l-itibar, nşr. Philip Hıtti*, New Jersey, 1930.

Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, nşr. İhsan Abbas, I-VII, Beyrut 1993.

_____*Mu'cemü'l-büldân*, I-VII, Beyrut, 2010.

Zehebî, *Siyerü alâmi'n-nübela*, nşr. Şuayib Arnaud, Muhammed Naim el-Araksusî, I-XXV, Beyrut, 1996.